

EÖTVÖS JÓZSEF MŰVEI

EÖTVÖS JÓZSEF

REFORM ÉS HAZAFISÁG

PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK

III

ÖSSZEGYŰJTÖTTE, SZERKESZTETTE
FENYŐ ISTVÁN

AZ AUSZTRIA NEMZETISÉGEINEK EGYENJOGÚSÁGÁRÓL ÉS AZ AUSZTRIA
HATALMÁNAK ÉS EGYSÉGÉNEK BIZTOSÍTÉKA CÍMŰ RÖPIRATOKAT
KAJTÁR MÁRIA,
A MAGYARORSZÁG KÜLÖNÁLLÁSA NÉMETORSZÁG EGYSÉGE
SZEMPONTJÁBÓL CÍMŰ RÖPIRATOT
TOLDY ISTVÁN FORDÍTOTTA

TARTALOM

AUSZTRIA HATALMÁNAK ÉS EGYSÉGÉNEK BIZTOSÍTÉKAI

MAGYARORSZÁG KÜLÖNÁLLÁSA NÉMETORSZÁG EGYSÉGÉNEK SZEMPONTJÁBÓL

FELELET BÁRÓ KEMÉNY GÁBOR NÉHÁNY SZAVÁRA BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEFTŐL

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

HÍRLAPI CIKKEK, TÖRVÉNYJAVASLATOK

AGRICOLA LEVELEI XV

AGRICOLA LEVELEI XVI

ÉSZREVÉTEL ZSEDÉNYI EDUÁRD BESZÉDÉRE

NEMZETISÉG ÉS ALKOTMÁNYOS SZABADSÁG

NYILATKOZAT ZSEDÉNYI EDUÁRD NYÍLT LEVELÉRE

INDÍTVÁNY EGY BIZOTTMÁNYNAK KIKÜLDÉSÉRE A NEMZETI KÉRDÉSBEN
JELENTÉSE A NEMZETISÉGI KÉRDÉS TÁRGYÁBAN KIKÜLDÖTT BIZOTTMÁNYNAK

MAGYAR GAZDASSZONYOK

MAGYAR GAZDASSZONYOK EGYESÜLETE

HAZAI FESTÉSZETÜNK S MÚZEUMUNK ÉRDEKÉBEN

AZ ALFÖLDI ÍNSÉGRŐL

AZ ÉV UTÓSÓ NAPJÁN

ÚJÉVRE

VÉLEMÉNY

ÚJÉVRE

AUSZTRIA ÉS HAZÁNK KAPCSOLATÁNAK ALAPJAI

EGY KIS EMBER LEVELEI I

A BIRODALOM EGYSÉGE ÉS MAGYARORSZÁG KÜLÖNÁLLÁSA

A REICHSRAT ÉS HAZÁNK ÖNÁLLÓSÁGA

EGY KIS EMBER LEVELEI II

A CENTRÁLIS PARLAMENT KIVIHETETLENSÉGÉRŐL

EGY KIS EMBER LEVELEI III

AZ ÚJ OSZTRÁK MINISZTERIUM

NÉMETORSZÁG EGYSÉGE ÉS AZ OSZTRÁK BIRODALOM

A KORMÁNY FELELŐSSÉGE ÉS A MEGYÉK

TÖRVÉNYHOZÁSUNK TEENDŐI

EGY KIS EMBER LEVELEI IV

HELYHATÓSÁGI SZERKEZETÜNK

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ÖSSZEHÍVÁSA

LEHETNEK-E JELENLEG PÁRTOK?

A DUALIZMUSRÓL

AZ AKADÉMIA MEGNYITÁSAKOR

AZ ORSZÁGGYŰLÉS FÖLADATA

IPAREGYESÜLETÜNK

ÚJÉVRE

GRÓF DESSEWFFY EMIL

A FELIRATOK DOLGÁBAN

OLVASÓINKHOZ!

TÖRVÉNYCIKK A NEMZETISÉGEK EGYENJOGÚSÁGÁRÓL

TÖRVÉNYJAVASLAT A NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁGRÓL

AUSZTRIA HATALMÁNAK ÉS EGYSÉGÉNEK BIZTOSÍTÉKAI

Un peuple a beau renier son passé, il n'est pas en son pouvoir de l'anéantir ni de s'y soustraire absolument, et bientôt surviennent des situations, des nécessités qui le ramènent dans les voies où il a marché pendant des siècles.

Guizot

BEVEZETÉS

Az utópia elnevezésre nemcsak az szolgál rá, ami az ember természetadta tökéletlenségénél fogva általában keresztülvihetetlennek tűnik, hanem az sem tekinthető többnek, mint utópiának, ami bár egy bizonyos helyen, egy bizonyos időben gyakorlatilag már bevált, azonban egy mai államban mégsem alkalmazható, mivel a bevezetéséhez szükséges feltételek hiányoznak. Az államférfiú feladata nem az: hogy a monarchikus vagy valamiféle más elv érdekében a lehető legalkalmasabb államformát eszelje ki, hanem az: hogy a fennálló viszonyok között a legcélszerűbbet alkalmazza. Feladata soha nem választott, hanem mindig adott, és annak megoldásakor mindig csak az éppen rendelkezésére álló eszközöket alkalmazhatja. Ezért az állam berendezkedésével kapcsolatos kérdés vizsgálatát mindenkor úgy kell kezdeni, hogy lehetőleg világos képet kíséreljünk meg kialakítani az állam jelenlegi viszonyairól.

Kíséreljük meg ezt Ausztria vonatkozásában.

Az osztrák monarchia külső viszonyai

A nyugati civilizációk határán, egy hanyatlásához feltartóztathatatlanul közeledő hatalom és egy, több mint egy évszázada a területi terjeszkedés politikáját következetesen követő állam közé ékelve; olyan részekből állva, melyekből többen, mint például Lengyelország és Olaszország, egész történelmük és helyzetük következtében más központ felé húznak; múltja és dinasztikus eredete által Németországgal bensőséges kapcsolatban, aligha létezik még egy állam, melynek fennállása oly szorosan kapcsolódna az európai érdekekhez, mint Ausztriáé. Nem létezik olyan jelentős európai kérdés, melynek megoldásakor Ausztria ereje vagy gyöngesége a siker feltétele vagy akadálya ne lenne.

Éppen ebben a helyzetében áll hatalmának egyik alkotórésze, és ameddig a status quo megtartásának érdeke áll az előtérben, addig Ausztria, mint ezt legutóbb is tapasztaltuk, számíthat a legtöbb állam rokonszenvére és támogatására. Az erőnek ez az alkotórésze azonban oly mértékben lesz súlyos veszedelmek oka, amilyen mértékben az egyes államok arra a meggyőződésre jutnak, hogy a fennálló viszonyok huzamosan mégsem tarthatók fenn, és hogy elérkezett számukra a legkedvezőbb pillanat ezek átalakításához. Az azonban egyelőre biztos, hogy Európában egyetlen fontosabb kérdés sem vetődhet fel és dönthető el anélkül, hogy Ausztriát ne hívnák csatasorba, és tény az is, hogy az ilyen kérdésektől jobban kell tartani, mint bármi mástól.

Ugyancsak kevéssé vonható kétségbe az, hogy Ausztria sohasem volt még olyan magányos, mint éppen most; ez az állapot annál is inkább figyelemre méltó, mivel jelenlegi helyzetünket nem valamiféle pillanatnyi rossz hangulat eredményének, hanem Ausztriának a többi nagy

állammal szemben elfoglalt helyzetéből adódó szükségképpen következménynek kell tekintenünk.

Ami először is *Oroszországot* illeti, feltehető - anélkül, hogy ezért holmi oroszfóbiával vádoltathatnánk -, hogy ez az állam, még ha nem is világuralomra, de legalábbis azon népek feletti befolyásának növelésére törekszik, melyeket nyelvük és vallásuk köteléke már most is hozzáfűz.

De ha ezt tudomásul vesszük vagy legalábbis feltételezzük, hogy a cár nézetei Oroszországban a török birodalom további fennállását illetően nem változtak, és hogy Oroszországnak ebben az esetben arra kell törekednie, hogy Törökország európai részének jelentős hányadát fennhatósága alá vesse: akkor azt is fel kell tételeznünk, hogy ez az állam egy erős Ausztria fennállásában céljainak szinte leküzdhetetlen akadályát kell hogy lássa, és ezért meg fogja támadni Ausztriát. Ugyanazok az érvek, amelyek miatt egy erős Ausztria létezése egész Európára nézve kívánatosnak látszik, Oroszországot arról győzik meg, hogy Ausztriát azért kell erejétől megfosztani, mert az orosz politikai érdekek így kívánják, egy olyan politika érdekei, mely nemcsak a mindenkori uralkodó akaratától függ, hanem az egész orosz nép törekvésein és kívánságain alapul.

Oroszország van olyan okos és az utóbbi időben épp eléggé volt alkalma tapasztalni az egyesült európai hatalmak erejét ahhoz, hogy ne kövesse nyíltan a terjeszkedés politikáját. Az egyetlen út, melyen célját veszélytelenül megközelítheti, az, hogy a közte és a Törökország között fekvő kis államok létrejöttét elősegíti; és úgy hiszem, hogy az a látszólag önzetlen politika, melyet ez az állam a fejedelemségekben követ, megmutatja számunkra az utat, melyen haladni kíván, és ez azért is veszélyes Ausztriára nézve, mert Oroszország ily módon valószínűleg nemcsak az egyes államok politikájában, hanem némely nép rokonszenvében is hatalmas szövetségesre találhat.

Franciaország helyzetét néhány vonatkozásban hasonlóknak látom.

Napóleon Lajos nagy politikai sikerei és a fogalmaknak azon tisztázatlansága, mely jelenleg uralkodik a politikában, a legtöbbször elfeledtet, hogy az anyagi rendezettség és a legitimitás két, lényegét tekintve különböző dolog, és érthetővé teszi számunkra azt a rokonszenvet, mellyel a legtöbb európai kormány Napóleon Lajos uralmát fogadja. Angliának nyugalomra és erős szövetségesre volt szüksége, a többi államot forradalom fenyegette, és ezért talán mind Angliának, mind a többi államnak igaza volt, amikor azt, aki pillanatnyi nyugalmat teremtett, anélkül, hogy bitorlásának jogcíme felől tovább kérdezősködtek volna, Franciaország uralkodójának elismerték. Megengedem, hogy a Franciaországgal szemben követett eddigi politika talán a legjobb volt; csak nem szabad abba a tévedésbe esni, hogy a legitim kormányok Napóleonhoz való viszonya természetes, és hogy ennek hosszan tartó voltával számolni lehet.

Napóleon Lajos addig tekinthető a monarchiák előharcosának, amíg a monarchikus elv bajnokaként lép fel a forradalommal szemben; abban a pillanatban azonban, amint győzedelmeskedik a forradalom felett, nyilvánvalóvá kell válnia annak az ellentétnek, amely a dolgok természeténél fogva minden törvényes hatalom és a hatalom bitorlása között fennáll.

Bármilyen nagyra tartsa is maga Napóleon Lajos egy bizonyos fokú legitimitás látszatát (a tény, hogy a III. Napóleon nevet választotta, a legnyilvánvalóbb tanúbizonysága ennek), akkor is a forradalom fia, és az is marad. Uralmának tényleges alapja a hadsereg, jogi alapja a rá szavazó hétmillió ember akarata, a legitimitás, amire hivatkozhat, mindössze annyi, hogy nagybátyja követője - valamint az, hogy Franciaország visszanyerte azt a helyzetét, amelyet I. Napóleon bukásával elveszített.

Feltételezhető-e a francia nép nyughatatlansága és lelkesedésre való hajlandósága mellett, hogy a császár jelenlegi helyzetét akkor is megtarthatja, ha kormányzásának eredménye mindössze arra szorítkozik, hogy a korábbi alkotmányos királyság keretei között egy teljesen abszolutisztikus uralmat hozzon létre?

Amennyiben az abszolút hatalom győzelmét véglegesnek kell tekintenünk, úgy lehetséges, hogy az fennmarad. Ámbár Franciaország legkiválóbb férfiúi a dolgok jelenlegi rendjével kapcsolatos elégedetlenségüket, ha másképp nem, legalábbis úgy juttatják kifejezésre, hogy nem csatlakoznak hozzá, de a császárság, ameddig a tömegekben és a hadseregben támaszra talál, könnyen nélkülözheti az intelligencia támogatását. Bizonyosnak tűnik előttem, hogy Napóleon Lajos hatalmi helyzete ezeken az alapokon nyugszik, és hogy biztonsága Európában elfoglalt helyzetétől és attól függ, hogy az első császárság eszméit képes-e megvalósítani, és ugyancsak biztos az is, hogy a franciák császára éppoly kevésbé utasíthatja el magától helyzetének szükségképpen következményeit, mint bárki más.

De mivel a francia császárság eszméje, még legszerényebb méreteiben is nem kevesebbet tartalmaz, mint az Olaszország feletti uralom igényét (hogy ne is beszéljünk a rajnai határvidék visszahódításáról, amely a francia politika egyik uralkodó, helyesebben szólva állandóan jelenlevő eszméje), és mivel ezen eszme nem egyeztethető össze Ausztria Olaszországban elfoglalt helyzetével - amely egyébként sem Olaszországban, sem Európában nem népszerű -, ezért az osztrák és a francia hatalom közötti konfliktus valószínű kirobbanásával kell számolni, és pedig nem is túlságosan távoli időben; és úgy hiszem, hogy az az álláspont, amelyet Franciaország a legutóbbi konferencián Szardíniával kapcsolatosan képviselt, valamint Ausztria, e nyilvánvalóan ellenséges ország iránt nyilvánított érzülete, és végül közeledése Oroszországhoz, világosan megmutatják, hogy a francia császár bizonyos eshetőségei már most figyelembe veendők.

Ami Franciaország és Oroszország viszonyát illeti, úgy I. Napóleon utóda és egy, az 1814-es és 1815-ös év eseményeitől még mindig fájdalmasan érintett derék nép uralkodója számára kívánatosnak tűnik, hogy Oroszországon megtorolja a megszállást; de amint Franciaország e célját látványosan elérte, még hozzá oly módon, hogy Oroszország harci becsületén sem esett csorba, a két állam barátságos kapcsolatainak - azok természetéből következően - diadalmaskodniuk kell. Hasonlóképpen történhet a keleti háborúk befejezése után is, de ez egyébként be is következett már, amikor a szövetségesek megszállták Franciaországot (hogy ugyanis Sándor Franciaország mellett emelt szót, és Franciaország Oroszországra támaszkodott), és ez azért is igen valószínű, mivel Franciaország az orosz kormányzati formához hasonlót vezetett be. Oroszország és Franciaország természetes szövetségesek, hacsak politikai eszmék el nem választják őket egymástól; érdekeik ugyanis csupán egyetlen pontban keresztezhetik esetleg egymást, és ez a pont *Németország*; ámbár a konfliktus itt is inkább csak látszólagos, és nem következik a két hatalom természetes helyzetéből.

Lengyelország felosztásával Oroszország közelebbi kapcsolatba került a két német nagyhatalommal. A közös érdek és az a veszély, amely a Lengyelországot egymás között felosztó államokat egyaránt fenyegeti, olyan köteléket jelentett, mely összetartotta őket, valamint az orosz és a német udvarok közötti házassági kapcsolatoknak is sokban hozzá kellett járulniuk ahhoz az élénk érdeklődéshez, amelyet Oroszország a franciaországi háborúk idején Németország eseményei iránt tanúsított.

Anglián kívül egyetlen állam sem tett annyit Németország francia iga alóli felszabadításáért, mint Oroszország, és bár 1815 és 1830 között Oroszország jelentékeny francia orientációja volt megfigyelhető, az 1830-as évektől kezdve azonban éppen az ellentétes irány érvényesült. Miként a fenti okoknak tulajdonítható a két állam változó helyzete a korábbi háborúk idején,

úgy a júliusi forradalom időszakától kezdve ez a minden oroszok cárijának jelleméből és döntően forradalomellenes irányából következik. Mégis, a két hatalom természetes helyzetében éppenséggel semmi olyan sincs, ami feloldhatatlan ellentétet vezetne, hiszen mindkettő érdeke, még Németországot illetően is, legalábbis e pillanatban, azonosnak mondható.

Míg Németország nyugati oldalán Franciaország a rajnai határvidék elnyerésére törekszik, addig Oroszország északkeleten már Dániához való viszonyával is a hercegségek még függőben levő kérdésével mindkettőjük legfőbb érdekének kíván eleget tenni: annak, hogy Németországot ne engedjék megerősödni; és így Ausztria németországi helyzetét illetően Franciaország és Oroszország érdekeinek azonossága még világosabb, mivel Németországnak Ausztriához való szoros csatlakozásával olyan hatalom jönne létre, amilyen sem Franciaországnak, sem Oroszországnak nem lehet érdeke: a legkevésbé az utóbbié, mert Oroszországnak rendkívül veszélyesnek kell tekintenie azt a Németországban mindinkább terjedő nézetet, mely szerint a német kérdések egyik legfontosabbika Ausztria helyzete a Duna menti országokban.

Ami *Poroszországot* illeti, ezt nagyhatalmakhoz szokás sorolni azért, mert Nagy Frigyes óta uralkodóinak rátermettsége következtében az európai viszonyokra befolyást gyakorol, így erre az államra is érvényesek az elmondottak, és hitem szerint szinte biztosan állítható, hogy amennyiben Ausztriának komoly nehézségei támadnának, Poroszországtól inkább e bonyoldalmak szaporítását várhatja, semmint szilárd támogatást.

Túlságosan messze vannak annak a dicsőséges hadjáratnak az emlékei, melyben mindkét ország részt vett; a Poroszország és Ausztria uralkodóit a Szent Szövetségben egyesítő személyes barátság kötelékei már túlságosan régen elszakadtak ahhoz, hogy a két ország természetes és meg nem szüntethető ellentétét eloszlatathatná.

Még ha nem is tulajdonítanak túl nagy jelentőséget egy lényege szerinti protestáns és egy múltjából következően katolikus állam közötti ellentétnek (bár ez a vallási ellentét - ha politikai célok szolgálatába akarják állítani - fontos momentum); mondom, még ha ettől el is tekintenek, a tartós ellentétek alapja mégis a két németországi hatalom helyzetében van. Poroszországnak Németországban elfoglalt helyzete hasonló Szardíniához Olaszországban.

Mindkét ország befolyását nagyrészt Ausztria-ellenes magatartásának köszönheti. Mindkettő a haladás útjára lépett, és mindkettő számára szükségszerűség is a haladás, mivel befolyásuk nagyobb, mint amekkora jelenlegi helyzetük szerint megilletné őket, és erejüket mindketten csak Ausztria kárán növelhetik.

A lényeges különbség a két állam politikája között abban van, hogy Szardínia inkább forradalmi, Poroszország inkább konzervatív irányt látszik követni; de ez a különbség, legalábbis ami a porosz és az osztrák viszonyt illeti, kevésbé fontos, mint gondolják, mivel Ausztria abban az esetben, ha Németországban a fennálló rend ellen a demokratikus elv nevében támadást indítanak, minden bizonnyal számíthat Poroszország tevékeny közbelépésére; de csakis ebben az esetben.

Ezt bizonyítja Poroszországnak Ausztriával kapcsolatos álláspontja, amelyet 1849 óta, vagyis közvetlenül a németországi forradalom leverésének percétől képvisel, a keleti kérdésben folytatott politikája és az a hangneme, ahogyan a porosz kamarában és a sajtóban Ausztriáról beszélnek, és nem hiszem, hogy Poroszország általános hangulata kedvezőbbé vált volna azáltal, hogy 1849 óta Poroszország Ausztriával szemben majd minden konfliktusban alulmaradt.

Ha feltételezzük, hogy Ausztria az összes európai nagyhatalom közül bizonyosan csak Anglia szövetségére számíthat, még ha újabban a nép rokonszenve Angliában is nagyobb befolyást gyakorol a külpolitikára, mint korábban, s Ausztria mint katolikus és nem alkotmányos hata-

lom az angol tömegek előtt nem élvez valami nagy népszerűséget, úgy, véleményem szerint, ez a két állam baráti viszonyának, sőt még legszorosabb kapcsolatainak sem lesz kárára.

Csak egyről nem szabad elfeledkezni, és ez az: hogy Anglia szövetsége Ausztriával tisztán csak politikai szövetség, és hogy ezért e szövetség erejét és tartósságát az a pozíció fogja meghatározni, melyet Ausztria önmaga számára megteremteni képes.

Miként a XVII. század végén Ausztriának érdekében állt, hogy a II. Jakab által függőségbe juttatott Anglia XIV. Lajos uralma alól felszabaduljon, és miként a császári ház, a Stuartok törvényes jogai és az angol katolikus egyház iránti minden rokonszenve ellenére azonnal Vilmoshoz csatlakozott, amint belátta, hogy Angliában csak ő szilárdíthatja meg a Franciaország ellensúlyozására szolgáló hatalmat, úgy most Anglia érdeke, hogy a Duna mentén, az orosz hatalom korlátozása céljából egy hatalmas állam fennmaradását elősegítse, és Anglia nem fogja magát zavartatni sem a vallástól, sem a politikai elvektől abban, hogy természetes érdekeit kövesse; a kérdés csak az, hogy mennyiben tud Ausztria Anglia kívánalmainak megfelelni.

Csak egy erős Ausztria számíthat Anglia szövetségére. Attól a pillanattól kezdve, ahogy Ausztria nem képes eleget tenni az Oroszországgal szembeni ellensúly feladatának, Anglia el fog fordulni Ausztriától, és olyan kombinációhoz fog folyamodni, mellyel ez a cél jobban elérhető.

Ha Ausztriának más államokhoz való helyzetéről a fentebb kifejtett nézetek úgy igazak, ahogy gondolom;

ha a status quo további zavartalan fennállásának valószínűsége Európa legnagyobb részében, pl. Olaszországban és az oszmán birodalomban fennálló helyzet miatt nem tételezhető fel;

ha Ausztria földrajzi fekvése és helyzete következtében arra hivatott, hogy minden, Európában függőben levő kérdésre döntő befolyást gyakoroljon, és ha monarchiánk jövője attól függ, hogy milyen álláspont elfoglalására hajlandó e kérdések megoldásakor;

ha Ausztria, eltekintve Angliától, elszigetelten áll, és ha a többi nagyhatalomnak bizonyos érdekeik miatt, nemcsak hogy kíváncsiaknak látszik, az osztrák államot megfosztani erejétől, hanem ha még hozzá olyan eszközökkel is rendelkeznek, melyek az Ausztria iránti ellenséges tendenciák érvényesülését megkönnyítik: - *Franciaország* például az olasz népnek a német uralom elleni lazításában; *Poroszország* Németország egységének eszméjében, *Oroszország* a nyelvi rokonságban és abban a befolyásban, amelyet az orosz cár mint a keleti egyház feje népeink jelentős részére gyakorol, kész fegyvereket találunk Ausztria ellen, úgy ebből az következik:

hogy Ausztriának még soha nem volt szüksége *nagyobb hatalomra*, mint éppen a jelen pillanatban;

hogy e hatalom megszerzéséhez egyes-egyedül a *saját maga erejére* van utalva, és ezért olyan belső szervezetre van szüksége, amely lehetővé teszi, hogy teljes mértékben éljen erőivel;

hogy miután lehetséges, hogy közel van az az idő, amikor Ausztriának ereje teljes kifejtésére szüksége lehet, csak olyan berendezkedés nevezhető célszerűnek, amellyel a kívánt eredmény lehetőség szerint *rövid időn belül* elérhető;

hogy végül az állam megszervezésekor figyelemmel kell lenni arra, hogy egy Ausztria elleni támadás esetében ellenségei jelenleg előnyös pozícióban vannak, őket e pozícióktól meg kell fosztani, és Ausztriát velük szemben, lehetőség szerint ugyanolyan kedvező helyzetben kell juttatni, mint amilyenben ellenségei vannak most velünk szemben.

Fordítsuk tehát figyelmünket a monarchia belső viszonyaira.

Az osztrák monarchia belső viszonyai

Az európai államok keletkezésének története azt mutatja, hogy Svájctól eltekintve, ahol a szövetség szerződéseken alapszik, és Oroszország kivételével, amely csak hódításokkal növelte területét, szinte minden jelentős állam jelenlegi területi kiterjedését nagyrészt uralkodóházának köszönheti.

Ausztria esetében is ez a helyzet.

A mag, amely körül a monarchia kialakult, uralkodóházának joga, a kötelék, amely a monarchiát a legutóbbi időig összetartotta, a perszónálunió volt. Ha Csehország és a magyar koronaországok esetében a dinasztia birtokjogát szerződésekre vezetik is vissza, mégis, a szerződések alapja ezekben az országokban is tagadhatatlanul az uralkodóház öröklődési jogában keresendő.

A különbség az osztrák monarchia és más országok között ebben a tekintetben mindössze csak annyi, hogy itt az egyes részek, amelyek uralkodóházának jogai révén fokozatosan az államra szálltak, különállásukat és egyéniségük tudatát jobban megtartották, mint más államokban.

E sajátos jelenségnek több oka van, ezek közül kettő igen fontos.

Először: A többi állam fokozatosan terjeszkedett, és a hozzájuk csatolt részek kisebbek voltak ez államok eredeti kiterjedésének összességénél, úgyhogy még ott is, ahol az újonnan hozzájuk kapcsolt területek és az össz állam közötti asszimiláció folyamatát sem a nyelv, sem a kultúra közössége nem könnyítette meg, mindig rendelkezett az állam megfelelő eszközökkel és annyi idővel, hogy az asszimilációt keresztülvigye.

Az ausztriai ház terjeszkedése a történelemben példa nélkül való. Még ha Spanyolországot teljesen figyelmen kívül is hagyjuk, a cseh és a magyar koronával egyszerre az uralkodóházra szállt országok, nagyságukat illetően, akkor sem hasonlíthatók az ausztriai ház egykori örökös országaihoz, úgyhogy a fennálló nemzetiségi és kulturális különbségek mellett az asszimilációt nem is lehetett ésszerű eszközökkel megkísérelni.

A második ok uralkodóházunk sajátos helyzetében keresendő. Mivel a Habsburg-ház erejét korábban nagyrészt a császári hatalom majdhogynem zavartalan birtoklásának köszönhette, így ez az állapot az egyes uralkodók nézeteire és törekvéseire jelentős befolyással kellett hogy legyen.

Mivel Németország választófejedelemség volt, és a császár helyzete mindig attól a hatalomtól függött, amelyet az a birodalomtól függetlenül, úgynevezett, az uralkodóházat megillető hatalomként birtokolt: így e hatalomnak a Német Birodalom komplexumában történő szétforgácsolása éppoly kevésbé állhatott a császár érdekében, mint ahogy Németország többi fejedelme sem találhatta ezt kívánatosnak, mivel az osztrák országok Németországhoz való csatolásával a római birodalom jogviszonyaiban keletkezett volna zavar.

Azonfelül a császári hatalom eszméje a királyi hatalom eszméjétől az egész középkor folyamán, sőt egészen a XVIII. századig lényegesen különbözött.

A királyság fennhatóságának követelményei mindig egy meghatározott területre korlátoztak, és ha meg is kísérelték e határokat kiterjeszteni, akkor is elfogadtak bizonyos határokat, amelyeken a királyság túl nem léphetett.

A császárság fogalma hasonló a pápaság fogalmához; az utóbbi egyházi dolgokban, az előbbi világi dolgokban nem mondott le soha a fejedelemségek feletti legfőbb uralom jogáról.

Ennélfogva tehát míg a királyságnak, természetéből adódóan, arra kellett törekednie, hogy egy meghatározott körön belül a lehető *legnagyobb erővel* birodalmának minden részét lehetőség szerint asszimilálva, területét egységes egésszé tegye, addig a császárságnak - éppen mert eszméje nem kötődik egyetlen nemzethez sem, és mert univerzális helyzet elfoglalására érezte magát feljogosítva - azon kellett lennie, hogy *szupremáciáját mind szélesebb körre terjessze ki*; és a császárság ezen igényeit nem fogják feladni még akkor sem, ha soha nem is ismerik el azokat teljes egészében. A császárok, bár valójában nem voltak többek Németország császárainál, ragaszkodtak a római impérium hagyományaihoz és követelményeihez, és Ausztria híres AEIOU-ja bizonyítja azt, hogy milyen befolyással volt ez az állapot uralkodóházunk nézeteire évszázadokon át.

Úgy vélem, hogy az itt vázolt két ok teljesen elegendő magyarázattal szolgál arra, hogy az egyes részek asszimilációjának folyamata miért haladt lassabban az osztrák monarchiában, mint más államokban; a tényt magát bizonyára senki sem fogja tagadni. A császári cím 1848-ig az osztrák monarchia politikai viszonyainak legáltalánosabb definíciója volt. Ez az állam minden egyes részét külön-külön jelenti, e cím azonban nem volt több ezeknek a részeknek az uralkodó személye által egybefogott laza halmazánál, *perszonálunió* volt a szó legszorosabb értelmében, és ha ebben bárki is kételkedett volna, akkor 1848 eseményei meggyőzhették erről.

Bár 1848 eseményeinek indítékai külső hatásokban keresendők, mégis, ezek egészen más jellegűek, mint az akkori európai mozgalmak. Kétségtelen, az osztrák forradalom felkapott vezérszavait és a forradalom kitörését elindító szölamokat abban az időben mindenütt megtalálhatjuk Európában. Ausztriában is, mint mindenütt, élesen szembefordultak az arisztokráciával és a kamarillával, az egykamarás rendszerért, a sajtó és az esküdtszék szabadságáért, valamint a halálbüntetés eltörléséért peticionáltak, egyszóval, az ovációtól és fáklyásmenettől kezdve a viharos kimenetelű petíciókig és a barikádokig, amennyire csak lehetett, utánozták a külföldet. Ha azonban a dolgok mélyére nézünk (és most, a vihar elültével mindenki megteheti ezt), úgy találjuk, hogy a mozgalom nálunk, lényegét tekintve, más volt, mint másutt.

Itt most nemcsak az olyan egyedi jelenségekről beszélek, mint például az, hogy Ausztriában az uralkodóházzal, sőt még az arisztokráciával szemben sem mutatkozott valamiféle igazi elkeseredettség, és hogy ezért az uralkodó hatalmak példátlan gyengesége ellenére is alig valahol történtek kihágások a magántulajdon és a korábban uralkodó osztályok ellen; a mozgalom egész folyamatát tekintve is jelentős különbséget találunk, és ez az: hogy *ami mindenütt a forradalom célját képezte, azt Ausztriában pusztán csak eszköznek tekintették*.

Bármilyen különösen is hangozzék, mégis azt lehet mondani, hogy Ausztria mint össz állam tulajdonképpen nem élt át forradalmat, mivel a mozgalom a monarchia középpontjában csak annyi jelentőséggel bírt, amennyire az egyes tartományok részleges mozgalmaihoz szolgált indítékul.

Azok, akik március hónapjában Bécs utcáit üdvívalgással árasztották el, és a békés császárvárost a népfelkelés két évszázada nem látott színjátékával lepték meg, hasonlóan Párizs lakóihoz, bizonyára az egész monarchia nevében véltek cselekedni; azok, akiket minisztereknek neveztek ki, alkotmányaikat az egész monarchia számára vélték kidolgozni, és a Reichstag az egész állam képviselői gyűlékezetének tartotta magát. Egy 400 000 lakosú fővárosban, olyan indulatok és olyan veszedelmek közepette, amilyeneket csak egy utcai mozgalom hozhat a kormányra és a kormányzati szervekre, csupán kevesen őrizték meg nyugalmaikat a megfelelő mértékben ahhoz, hogy figyelmüket az egész államra fordítsák, és még kevesebbeknek volt bátorságuk ahhoz, hogy a pillanatnyi, közeli veszélytől ne engedjék

megfélemlíteni magukat; de legalább ennyire bizonyos, hogy ettől a bécsi mozgalom még nem vált a monarchia felkelésévé, hogy az úgynevezett Nemzeti Gárda nem jelentett többet egy város polgárőrségénél, és hogy a Reichstag attól, hogy oly kiváló személyiségek gyülekezete volt, akik az egész monarchia nevében szóltak, még nem reprezentálta azt, és a fővároson kívül, kevés kivétellel, nem talált támaszt a népben, s az akkori események menete csak ebből magyarázható meg.

Azokkal szemben, akik a nép valódi képviselőinek érezték magukat, az egyetemi ifjúság biztosan nem helyezkedett volna arra az álláspontra, mint a Reichstaggal szemben; és ugyan-csak a Reichstag egészen sajátságos, a frankfurti parlamentéhez hasonló helyzetével magyarázható határozatainak a tartományokra gyakorolt csekély befolyása és az a tény, hogy Bécs eleste után még a legszerényebb mértékben sem kísérelték meg folytatni a mozgalmat.

A főváros mozgalmainak és a Reichstag határozatainak a monarchia egészére gyakorolt befolyása mindössze arra korlátozódott, hogy velük a kormány hatalmát gátolták és bizonyos fokú anyagi bizonytalanságot idéztek elő. A monarchia egyes részeiben követett pozitív irányokra a fővárosban uralkodó erők nem gyakoroltak határozott befolyást; sőt, azt lehet mondani, hogy sem a Reichstag, sem annak szilárd kisebbsége ezt valójában meg sem kísérelte. Nem beszélve arról, hogy ezen a Reichstagon a monarchia fele sem képviseltette magát, és így a jelenlevő tartományok sem tekintették azt egy nagy, az egységes Ausztria megalapításához vezető útnak, hanem nagyrészt tartományi céljaik eléréséhez alkalmas eszköznek.

A szláv elem emancipációját, ott, ahol az elnyomottnak érezte magát, a rendi kiváltságok megszüntetését, a sajtó- és a vallásszabadságot, sőt, még Németország egységét is, bár ez az eszme akkori értelemben egy nagy, önálló Ausztria fennállásával ellentétben állt, többen képviselték, mint a centralizált összállam eszméjét.

Annak, aki az osztrák forradalmat előítélet nélkül szemléli (és úgy hiszem, hogy egy olyan esemény megítélésakor, mely újjáalakulásunk kiindulópontját képezi, csak a tényekhez szabad tartani magunkat), arra a következtetésre kell jutnia, hogy:

1. a monarchia teljesebb egységének igényét az 1848-as év eseményei az államférfiak számára bizonynyal világossá tették, de Ausztria népei számára nem, és hogy mindama törekvések közül, melyek akkor előtérben állottak, éppen egy nagy, közös haza megalapításának eszméjét képviselték a legkevésbé;

2. hogy az egész forradalom alatt mindössze két eszme bizonyult erősnek, a *monarchikus* és a *nemzetiségi*.

Hogy mindkét eszme mily keveset veszített erejéből még a forradalom leverése után is, azt az 1849 óta tapasztaltak bizonyítják.

Nem szándékozom a március 4-én másokra erőszakolt alkotmányt részletesen méltatni. Mindenesetre ezzel az alkotmánnyal a népnek nem jelentéktelen alkotmányos szabadságot biztosítottak, és éppen ama jogait ismerték el, melyekért a forradalom idején a leginkább lelkesedtek; miként magyarázzuk tehát azt a maga módján egyedülálló színjátékot, hogy ezen alkotmánynak eltörlését az állam lakosainak egy része a legnagyobb közömbösséggel vette tudomásul, a magyar koronához tartozó országokban azonban ujjongva üdvözölték, ha nem fogadjuk el azt, hogy azok az irányok, amelyek ellensúlyozására kellett szolgálnia ez alkotmánynak, Ausztria népeinél erősebbek voltak, mint az alkotmányos szabadságra való törekvés a forradalom idején?

És mégis így volt. Éppen azért nem lehetett életbe léptetni ezt az alkotmányt, mert felismerték, hogy a monarchia egyes részeinek az egészbe történő beolvasztása alkotmányos úton könnyebben elérhető, mintha Ausztriát abszolút államként kormányozzák; ezért fogadták tehát ez alkotmányt sokan oly határozott ellenszenvvel.

Nincs a világon olyan hatalom, mely az embereket az alkotmányos szabadság elfogadására kényszeríthetné, és egy olyan alkotmány, melyet nyilvánvalóan már előre mindenki csak arra akar használni, hogy annak keresztülvihetlenségét megmutassa, képtelenség.

Az alkotmány feladásának pillanatától kezdve azokkal az intézményekkel kapcsolatosan is, melyek mint kiegészítő intézményei működtek volna, az előbbihez egészen hasonló nehézségek mutatkoztak, és mindabból, ami a forradalom alatt és után történt, világossá válik, hogy milyen erőt jelent Ausztriában a *nemzetiség* és a *legitim királyság* fogalma.

Ha a Németország egységének helyreállítására irányuló törekvéseket nem a német tartományok dinasztikus érzelmei és a csehek, tiroliak stb. nemzeti tudata ellensúlyozta volna, vagy ha a Magyarországon mutatkozó szeparatista tendenciákat nem a horvátok nemzetiségi autonómiájukért folytatott felkelése akadályozta volna meg, akkor Oroszországnak bizony nehezen lett volna ideje mentő cselekedete végrehajtására. És az is biztos, hogy amennyiben úgy véljük, hogy e két irány a továbbiakban is töretlenül fennmarad, Ausztria, Oroszország oly hasznos segítsége nélkül is, bár hosszú harcok után, minden veszélyt képes lenne legyőzni.

Ausztriában a nemzetiség és a legitim királyság eszméjének ereje az, ami a monarchiát oly veszedelmektől mentette ki, amilyeneket más állam csak ritkán állt ki, de éppen ezek az irányok jelentettek csaknem mindig legyőzhetetlen nehézségeket minden olyan szervezet esetében, amelyet azóta kíséreltek meg létrehozni.

Ha tehát az elmondottak rövid összefoglalása céljából feltesszük a kérdést, hogy miben különböznek lényegesen az osztrák monarchia belső viszonyai minden más európai államétól, akkor úgy találjuk, hogy az egyes koronaországok közötti asszimiláció folyamata kevésbé előrehaladott mint más országokban, de az is világos, hogy az egyes koronaországok közötti különbségek ellenére ugyanazon irányok, mégpedig a francia forradalom alapelveivel semmiben sem közös irányok vannak túlsúlyban; mivel mind a legitim monarchia elve, mind a nemzetiség elve a történelmi jog tiszteletének közös alapján nyugszik.

Amennyiben ez a nézet a helyes, úgy világosan kijelöltetett az út, amelyet az állam 1848 utáni újjászervezésekor követni kellett volna.

A külső viszonyok következtében a monarchiát úgy kell megszervezni, hogy más államokkal szemben erejét teljes mértékben kifejthesse; az egészen sajátos belső állapotok arra figyelmeztettek azonban, hogy e cél elérése érdekében eszközként kell felhasználni azon irányokat, amelyek az utóbbi időben a legerőteljesebbeknek bizonyultak.

Nem a célt, hanem az eszközt illetően azonban, ahelyett, hogy azt tették volna, ami az adott viszonyok mellett minden elfogulatlan ember szemében az egyetlen lehetséges eljárás volt, éppen az ellenkező utat választották.

A történelmi jog helyett, mely Ausztriában évszázadokon át alapja volt, és mindenképpen szilárdabbnak bizonyult, mint Lajos Fülöp centralizált államának alapja, jobbnak látták, ha az egység kötelékét a jövőben csak a korlátlan kormányhatalomban és a koronaországok közös közigazgatásában keresik.

Az évszázadokon át fennálló Ausztria helyett új államot kívántak létrehozni, új alapokon és olyan elvek szerinti berendezkedéssel, amelyek a korábban követettekkel ellentétben állnak, az egységes Ausztria iránti egészen új keletű érzelmektől támogatva; lehet-e csodálkozni

tehát, ha az egyes államférfiak minden rátermettsége és a kormányintézkedések szinte példátlan következetessége ellenére nem volt elegendő idő egy olyan feladat megoldásához, amilyent egyetlen más állam nem mert soha maga elé tűzni, és hogy a forradalom okozta sebek azon az úton, melyet orvoslásukra választottak, minden lépéssel csak még fájdalmasabbakká váltak?

Munkámnak általam szabott szűk határai között nem lehet szándékom, hogy állapotaink minden hiányosságát részletesen taglaljam. Mivel az egyes tartományok viszonyai mások, úgy a kormányintézkedések következményeinek is a tartományokban igen különbözőeknek kell lenniök; ami azok egyikében terhesnek találtatik, a szomszéd országban, melynek viszonyait ezen intézkedés meghozatalakor különösképp figyelembe vették, igen jótékony hatással lehet.

Minden egyes intézkedés minden következménye talán senki előtt sem lehet ismert, és távol álljon tőlem, hogy ezt a tudást magamnak tulajdonítsam. De hogy a monarchia mostani állapotai nem kielégítőek, hogy az állam komoly anyagi nehézségekkel küzd, és az egyre növekvő adósságok miatt, a polgárok igen súlyos megadóztatása és a hadsereg jelentős csökkentése ellenére sem sikerült bevételeit és kiadásait mindmáig egyensúlyba hoznia, és még most, békeidőben is deficitese; hogy a jólét és az általános prosperitás nem növekedett, és a tőzsde kivételével talán egyetlen iparágban sem figyelhető meg növekvő tevékenység; hogy a korábban örökös országoknak nevezett tartományokban a közigazgatás és az igazságszolgáltatás sem gyorsabb, sem jobb nem lett, és nemcsak Magyarországon, hanem a monarchia többi részében is meglehetősen elterjedt az a nézet, hogy az 1848 előtti állapotok sokkal jobbak voltak; hogy bár a dolgok jelenlegi rendjével szemben sehol nincs ellenállás, ám mégis csupán kevesen csatlakoznak hozzá, és hogy a kormány ezért a legtöbb tartományban az állampolgárok többségénél csak a dolgok elviselésének nagyfokú passzivitására, de nem arra a közreműködésre számíthat, amire pedig még a legerősebb államnak is szüksége van, ha viszonyai gyökeres átalakításának óriási műveletét sikeresen végre akarja hajtani: végül, hogy ezek a visszasságok és nehézségek a jelenlegi rendszer kilenc esztendeje alatt nemcsak hogy nem csökkentek, hanem még növekedtek is - ezek olyan tények, amelyeknek igazságát senki sem tagadhatja; és még a jelenlegi rendszer leghívebb barátai is el fogják ismerni, hogy e rendszer a hozzáfűzött várakozásoknak nem felelt meg.

Teljesen igazuk van azoknak, akik az itt felsorolt visszasságokat minden nagyarányú átalakulás szükségképpen következményeinek tartják. Átmeneti korszakokban - még ha az átmenet a rosszabból a jobb szerkezetbe történik is - azoknak az állapotoknak, amelyeket meg akarnak szüntetni, és azoknak, amelyek megteremtésére törekednek, mindig a rossz oldalai kerülnek egyidőben napvilágra, és ezek a viszonyok már csak azért is tűnnek sokkal elviselhetlenebbeknek, mivel az emberek nincsenek az ilyen állapotokhoz szokva.

Azt is el kell ismerni, hogy - még ha az állam újjáalakításakor követett irány elhibázott is - nemcsak azok a bűnösök, akik egy alapjaiban megrendült állam megszilárdításának nehéz feladatával bíztak meg.

Aki a kormány 1849. évi helyzetét szenvedélyektől mentesen szemléli, annak el kell ismernie, hogy az akkori viszonyok közül nem egy volt olyan, amely a foganatosított intézkedéseket kívánatosná tette; és sok ok hatott közre - melyekből világossá lesz -, hogy miért ragaszkodtak a már egyszer kijelölt úthoz.

a) Minden forradalmat átélt országnak először az anyagi rend helyreállítására van szüksége, és ehhez az államhatalomnak az elnyomás jelentékeny eszközeit kell igénybe vennie, melyekkel a megingott rendet, még mielőtt az újra megszilárdult, minden támadással szemben megóvhatja. De ha a szabadságot egyszer már egy bizonyos fokig korlátozták, és ha a kormány-

hatalom egy bizonyos mértéket túllépett, akkor az e célt szolgáló intézmények megszüntetése, még akkor is, ha azok újból feleslegessé váltak, mindig nagy nehézségekkel jár.

b) Azok, akik a követett rendszert célszerűtlennek, sőt szégyenletesnek nyilvánították, e rendszer helyett csak olyan javaslatokat tudtak tenni, amelyek részben kivihetetlenek, az egység érdekének szempontjából pedig megengedhetetlenek voltak.

c) Újabb időkben, nemcsak Ausztriában, hanem általában mindenütt, túlságosan elfeledkeztek arról a különbségről, amely egy legitim és egy ténylegesen elismert monarchia között van.

d) A forradalom után mindenki csak azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy az hogyan jött létre, és soha nem azzal, hogy milyen eszközökkel lehet legyőzni.

De még ha azt, ami a jelen viszonyaiban oly nyomasztónak tűnik, a fennálló rend teljes átalakulásának szükségképpen következményének kívánják is tekinteni, és abból a meggyőződésből indulnak ki, hogy a kormány által 1849-ben követett irány a monarchia akkori viszonyai és a forradalom utáni általános hangulat mellett elkerülhetetlen volt: még akkor is fennáll az a kérdés: *hogy vajon Ausztria számára szükséges-e egyáltalán mindama viszonyok teljes átalakítása, melyek oly sok visszássággal járnak, és hogy vajon azok a szervezetek, amelyeket akkor, amikor pusztán a forradalom leveréséről volt szó, a legcélszerűbbeknek, sőt az egyedül lehetségeseknek véltek tartani, most is az egyedüliek-e, melyekkel a cél, tudniillik, egy belsőleg nyugodt, kifelé erős Ausztria megalapítása - egyedül elérhető.*

A nagy forradalmak után is úgy vagyunk, mint nagy orkánok és földrengések után, amikor az ott jelenvoltak alig képesek felfogni, hogy a megrázkódtatás, mely talán minden jószágukat tönkretette, a természet törvényein mit sem változtatott, sőt még azon a helyen is változatlan maradt a dolgok nagy része, ahol egy pillanatra minden inogni és összeomlani látszott. Az ember csak arról feledkezik el túl könnyen, hogy a mindenhatósághoz, melyre törekszik, a gyökeres átalakulásokhoz szükséges fő mozzanat, vagyis az idő feletti hatalma hiányzik, és hogy ezért semmit sem hozhat létre örök időkre, és a fennállót sem semmisítheti meg egy-csapásra, és a forradalom pillanatai, amikor az egyik részt szenvedélyek fűtik, a másik részen a félelem - az a szenvedély, amely nem ismer semmi mást - lesz úrrá, nem alkalmasak arra, hogy az emberi erőfeszítések ezen korlátjaira figyelmeztessenek.

Ezért igen természetesnek találom, hogy az 1848-as év nagy mozgalmainak eredményeit Ausztriában éppen úgy félreismerték, mint mindenütt, ahol az állam alapjait egy pillanatra inogni látták; mégis meg vagyok győződve arról, hogy azok, akik úgy vélik, hogy Ausztria a forradalom által egész múltjával szakított, hogy a kiállott harcokból *valami egészen új született*, és hogy az állam a márciusi napok és nem évszázadok eredménye, és ezért szükségesnek tartják Ausztriában a viszonyok teljes átalakítását, éppúgy tévednek, mintha valaki azért, mert a vihar után sok letört ágat lát a földön, az egész fa pusztulása miatt kezd panaszkodni; és bizony ebben a tévedésben keresendő a ráncszakadt veszedelmek és nehézségek oka.

Igen, a vihar nagy volt: megrázta még a törzset is, és minden, ami korhadt volt, és némely, életerősnek tartott fiatal hajtás is letörött; a fa maga azonban mégis megmaradt, túl öreg és túl erős volt még e vihar számára.

Ausztria a forradalom után lényegében ugyanaz az állam maradt, mint volt annakelőtte; a forradalom sem a legitim királyság jelentékeny állását megsemmisíteni, sem a monarchia egyes részei között fennálló anyagi- és kulturális különbségeket megszüntetni vagy akár csak az egyes tartományokban a forradalom ideje előtti érzelmeket átalakítani nem volt képes; és ha előítéletnek tartják mindazt, ami a nemzeti egyéniség tudatával összefügg, akkor el kell ismerniök, hogy 1848 eseményei ezen előítéletek közül egyetlenegyét sem tudtak lerombolni. Ugyanazok az erők hatnak még mindig, melyeknek a monarchia létrejöttét köszönheti, melyek

fejlődését és intézményeinek formáját évszázadokon át meghatározták, az 1848-as forradalom sajátos irányát megszabták, és melyeknek a monarchia a veszedelmekből való végső megmenekülését is köszönheti.

Az előttünk álló feladat ennél fogva nem annak a kérdésnek a megoldása, hogy mit állítanánk a régi Ausztria helyébe, hanem az, *hogy ez az évszázadok során létrejött állam mily eszközökkel tartható fenn és erősíthető meg, és hogyan vezethető az egészséges, nyugodt fejlődés útjára?* És éppen ezért nézünk bizalommal a jövő elébe, a jelen minden nehézsége ellenére.

Új állam új alapokon történő létrehozása korunkban és Ausztria viszonyai mellett talán teljességgel lehetetlen, és semmiképpen sem lehet egy nemzedék műve. Nagy állam épületének alapjait nem hozhatják létre emberek, csak az idő. De ha csak egy már létező állam megtartásáról van szó, akkor mindama nehézségek, melyeket ennek során le kell győznünk, még inkább élénkebb tevékenységre kell hogy sarkalljanak, különösen, ha e nehézségek mindössze csak arról győznek meg minket, hogy amin korábban az állam épülete nyugodott, mit sem veszített szilárdságából.

Éppen egy új Ausztria megalapításának lehetetlen volta az állam jövőjének alapja, és az eddig alkalmazott intézkedésekkel szembeni reakciók hevessege is mutatja azt az életerőt, mellyel az államalakulat, minden kiállott szenvedés és gyógyításra tett kísérlet ellenére, még mindig rendelkezik.

Mivel az 1848-as forradalmat jelentős, de Ausztria fejlődésében mégis csupán egyetlen lépésnek kell tekintenünk, melynek során csak egyes viszonyok változtak, de az állam lényegében ugyanaz maradt, ezért a jelen feladata, kevés változtatással, lényegét tekintve, ugyanaz, mint amit 1848 előtt kellett volna kitűzni, ha akkor az állam alkotmányának hiányosságait belátták volna.

Egy oly alkotmány, amely akkor Ausztria népeinek nézeteivel és viszonyaival ellentétes volt, és ami ezért a forradalom előtt célszerűtlen és kivihetetlen lett volna, ma is az, és biztos, hogy Ausztria számára az a legjobb alkotmány, amelyről észszerű megfontolások alapján 1848 eseményeinek megakadályozását tételezhetjük fel. - Milyen legyen ez az alkotmány?

I

Magyarország viszonyai az összbirodalomhoz 1848 előtt

Általánosan elfogadott vélemény, hogy Ausztria újabb eseményeire semmi sem gyakorolt oly döntő hatást, mint a magyar koronához tartozó országok és az összbirodalom 1848 előtti viszonyai; ezek mindenesetre meghatározták az események menetét, és a főváros, valamint a monarchia egyes részeinek mozgalmai 1848-ban soha nem veszélyeztethették volna oly mértékben az állam létét, ha Magyarország és az összmonarchia kapcsolata más lett volna. Ennél fogva, ha azt tételezik fel, hogy a forradalom és annak minden veszélye nagyrészt a hibákkal teli államszervezetnek tulajdonítható, és ha még ezenfelül azt hiszik, hogy az az alkotmány, melynek idejében történő életbe léptetésével a forradalom elkerülhető lett volna, a jelenlegi pillanatban is a legmegfelelőbb, úgy a tájékozódás céljából a leghelyesebb, ha mindenekelőtt azokkal a hiányosságokkal kísérünk meg tisztába jönni, amelyek az osztrák monarchia szervezetén belül léteztek Magyarország és az összállam kapcsolataiban. Próbálkozzunk meg ezzel.

Az olyan nagyobb államokhoz hasonlóan, melyek még nem vettek egy forradalmi folyamat óriás olvasztójába, létrejöttét és jelenlegi kiterjedését Ausztria is - mint arra már korábban utaltunk - uralkodói által az állam egyes részeire támasztható jogainak és annak köszönheti, hogy a monarchia különböző tartományait 1848 előtt uralkodóinak legitim joga kötötte össze.¹

A magyar korona országait illetően ezt a viszonyt senki sem fogja kétségbe vonni.

Önmagában véve az, hogy egy állam különböző részeit jogilag csak a perszónálunió elve kapcsolja össze egészévé, éppenséggel még nem alkotóeleme a felbomlásnak, sőt miként azt tapasztalataink is mutatják, a fennálló rendet semmi más nem erősíti jobban, mint a legitim monarchia elve, és így ott, ahol az állam integritása csak a legitimitás elvén nyugszik, és ahol ezért a legitimitás elvéhez való ragaszkodás mindenki előtt nyilvánvaló, ezek a viszonyok inkább a fennálló rend biztosítékának tekintendők, mint fenyegető veszedelmeknek. Aki ismeri a monarchia helyzetét a forradalom előtt, az be fogja látni, hogy mindazok a nehézségek, melyeknek kiszolgáltatva érezte magát, nem az egyesülés jogcíméből, hanem abból látszottak származni, hogy 1) az államhatalom nem volt egységes, 2) hogy egyrésztől Magyarország és az összállam, másrésztől a többi tartomány és az összállam egymáshoz való viszonya egészen különböző volt. Míg a magyar korona országai meg tudták tartani még a középkorban hozott alkotmányukat, addig az összes többi tartomány az országos rendek intézményével együtt csak korábbi politikai szabadsága emlékét volt képes megőrizni; a kormány így ténylegesen is teljes mértékben abszolúttá vált, minek következtében dualizmusnak kellett létrejönnie. Rendkívüli pillanatokban, amikor az államot külső veszély fenyegette, még ebből sem származott veszély, és a Mária Terézia korabeli örökösödési háborúk története éppúgy, mint a Napóleon elleni hosszú hadjárat megmutatja azt az erőt, mellyel még egy rosszul szervezett állam is rendelkezik, mindaddig, míg jogi alapjai nem rendülnek meg. De az is bizonyos, hogy ez a dualizmus köznapi helyzetekben sok nehézséget okozott, és aki ismeri Ausztria utolsó harminc évének belső történetét, az meg fogja vallani, hogy a monarchia különböző részeinek egymás iránti ferde, mondhatni, természetellenes viszonya, és az a helyzet, melybe Magyarországon az ország és kormánya került, aligha tulajdonítható egyes emberek hibáinak és még kevésbé rossz szándékainak, és hogy mindezen visszasságok sokkal inkább az adott körülmények szükségképpen következményeként jöttek létre.

Jogi szempontból nézve nem férhet kétség a magyar korona országainak alkotmányos helyzetéhez. A XVIII. század kezdetéig tartó hosszas forradalmi háborúk és II. József kísérlete megmutatták azokat a nehézségeket, amelyek Magyarország erőszakos beolvasztásának útjában állottak; és ugyancsak félreismerhetetlenek azok a nehézségek is, melyeket a monarchia egyik részében létező különálló alkotmánynak kellett okoznia minden kormányzat számára; ezért nem csoda, ha azok, akiket az összállam vezetésével bíztak meg, minden lehetőt megtettek azért, hogy a Magyarország különállása következtében létrejövő rendellenességeket legalábbis csökkentsék.

Ez az összállammal szemben érzett kötelességükből fakadt, és ezért érthető az a következetesség is, mely ebben a vonatkozásban az összállam kormányánál még azokban az időkben is megtalálható, amikor az uralkodó Magyarország iránti személyes hangulata, mint például Mária Terézia idején, igen jóindulatú volt.

¹ Úgy hiszem, tévednek, ha Magyarország és a monarchia viszonyát e tekintetben valamiféle különleges dolognak tartják. A cseh korona országait Ausztriához kapcsoló kötelék is hasonló volt, és a császár prágai és milánói megkoronázását az uralkodó jogviszonyok legnyilvánvalóbb szimbólumának lehet tekinteni.

Ausztria részéről elismerték Magyarország alkotmányos törvényhozását, ugyanakkor azonban keresték a lehetőséget hatáskörének korlátozására, részint azzal, hogy összehívásának három-évenkénti törvényes terminusát nem tartották be, részint azzal, hogy a koronát illető vétőjogot a legszélesebb körre terjesztették ki.

Nem vonták kétségbe az önálló adózás jogát, amikor azt a közvetlen adózás jogára korlátozták, ugyanakkor közvetett adókkal, különösen a törvényhozás közreműködése nélkül bevezetett vámrendszerrel lehetőség szerint megkísérelték az összállam jövedelmét növelni.

Elismerték, hogy Magyarországot nem a többi tartomány módjára, hanem saját magyar hivatalai és dicasteriumai közreműködésével kell igazgatni, sőt ezt a jogot újonnan hozott törvényekkel formálisan el is ismerték, ugyanakkor azonban ügyeltek arra, hogy ezeket a sajátosan magyar kormányhivatalokat (a magyar kamarát, a helytartótanácsot stb.) az összállam kormányzatának oly módon rendeljék alá, hogy ezek tulajdonképpen csak mint az utóbbitól függő szervek működhetek, míg végül egészen odáig jutottak, hogy Magyarország, különállása és alkotmányos formája ellenére, melyhez ragaszkodtak, gyakorlatilag egészen az összállam érdekében kormányoztatott, és pedig éppen azon viszonyok tekintetében, amelyeknél a legnyilvánvalóbban lép előtérbe az anyagi érdekek és az alkotmányos jogok belső összefüggése, miáltal éppen ez utóbbi birtoklása a többség előtt már csak azért is igen kívánatosnak tűnik.

Amint az osztrák kormány helyzetének következtében érthetőnek találjuk ezt az irányt, melyet Magyarországgal szemben több mint egy évszázadon át követtek, ugyanúgy érthető az a makacsság is, mellyel Magyarországon az alkotmányhoz, tagadhatatlan hiányosságai és gyakorlati jelentőségének korlátozott köre ellenére ragaszkodtak, és még a jótékony reformokat is visszautasították, ha azok az ország alkotmányos jogaival nem látszottak összeegyeztethetőknek, miként az például József császár idején is megtörtént.

Miként az üvegcsét, melyben egykor illatszert tartottak, nem dobják el, mert abban pompás tartalmából valami mindig megmarad: a nép ugyanígy szokott ragaszkodni a politikai szabadság formájához legalább, még ha lényege rég elveszett is, és Magyarország minden korlátozás ellenére némely fontos dolgot megőrzött belőle: az igen nagymértékű személyes szabadságot, az önkormányzat elvét, mely még ha csak a nemességre és a polgárságra korlátozódik is, ezen osztályok számára mégis igen értékesnek tűnt.

Ha a magyarországi viszonyok évszázadára visszatekintünk, amely a törökök elűzése után, az ország tartós újjáalakításától 1823-ig eltelt, úgy eléggé nem magasztalhatjuk az uralkodóknak azon belátását, amellyel, József császár kivételével, Magyarország alkotmányos helyzetét mindig csak annyira kísérelték meg korlátozni, amennyire azt az összállam érdekei elengedhetetlenül megkövetelték. Azok bölcsessége is kiérdemli teljes elismerésünket, akik, mint a magyarországi alkotmányos törekvések vezetői, úgy vélték elkerülhetőnek a konfliktusokat, hogy igényeikben mértéktartók voltak; de az is bizonyos, hogy az ilyen konfliktusok magja akkor is a viszonyokban volt, és hogy azt fejlődésében bölcsességgel visszaszorítani lehetett, de szétrombolni nem.

Ahol a dolgok tényleges állapota nem felel meg azoknak a törvényeknek, melyeket a kölcsönös kapcsolatok legális alapjaként ismernek el, sőt, ahol a törvényes és a tényleges állapotok között valódi ellentét áll fenn, ott ennek az ellentétnek végül napvilágra kell kerülnie.

Az elfogadott törvények rendszeres megsértése esetén ugyanis egyetlen állam sem maradhat fenn véglegesen; és a bölcsesség, mellyel bizonyos kérdéseket megkerülni szeretnének, mert ezen kérdések eldöntésekor elkerülhetetlen harcnak néznének elébe, gyakran csak arra szolgál,

hogy az álláspontokat összezavarja és a döntés pillanatát a véletlenre hagyja, miáltal a veszély még nagyobb lesz.

Miután az ország, alaptörvényei értelmében a többi tartománytól való teljes különállására és egy alkotmányos állam törvényhozását megillető jogokra tarthatott igényt, mialatt ezen jogainak gyakorlásában sokszorosan korlátozottnak, legfontosabb érdekeit illetően pedig egy nem alkotmányos kormányzatnak alávetettnek érezte magát, egy olyan pártnak kellett létrejönnie, amely a törvények szabta rend megvalósítását, minden következményével együtt, feladatául tűzte ki. Éppoly természetes volt, hogy az összállam kormánya, Magyarország tényleges vezetésében elért befolyása ellenére, az alkotmány létezése miatt még mindig jelentősen korlátozottnak, s mert a dolgok tényleges rendje, valamint a törvények közötti ellentét tagadhatatlan volt, fenyegetettnek érezte magát.

Ennélfogva míg az egyik fél mindenekelőtt a jogi kérdéseket tartotta szem előtt, addig a másik fél figyelmét egyes-egyedül az összállam igényeire irányította. Mindketten a törvények és a dolgok tényleges helyzete közötti ellentét feloldására törekedtek; az egyik azzal, hogy a tényleges viszonyokat az alkotmány értelmében igyekezett átalakítani, a másik azzal, hogy az alkotmányt szabta volna a körülményekhez.

Hogyan voltak elkerülhetők a konfliktusok?

Annyi bizonyos, hogy az ellentétes irányokat képviselő magyarországi pártok folyamatos törekvéseik célját soha nem nyilvánították ki világosan, és hogy sokan azok közül, akik az utolsó években a pártok élénk küzdelmeiben részt vettek, ennek maguk sem voltak tudatában. Az egyik rész konzervatívnak nevezte magát, a másik a haladás pártjának, és mégis, csak igen kevesen látták be, hogy a fennálló rend adott formájának megtartásáról éppoly kevésbé van szó, mint akárcsak egyetlen reform bevezetéséről; és hogy e pártmegjelölések mögött két olyan egymással ellentétes irány áll szemben, melyek közül az egyik győzelme esetén az alkotmány rombolatnék szét, a másik győzelmekor az összállammal összekapcsoló kötelék válnék pusztán névlegessé, és hogy ennél fogva mind a haladás pártja, mind a konzervatív párt a fennálló viszonyok radikális átalakításán munkálkodik.

Míg amaz a vallások egyenjogúsítására, a paraszti terhek megszüntetésére, a törvény előtti egyenlőségre, az egyenlő adózásra, sőt a legutóbbi időkben még a nem nemesi osztályoknak a törvényhozásban való képviseletére is törekedett, és általában azon volt, hogy a magyar alkotmányt az újabb idők szellemében formálja át, addig emez azon fáradozott, hogy a katolikus egyház államvalláskénti szupremáciáját, a nemesség alkotmányos és más jogait, valamint a Mária Terézia korabeli paraszti viszonyokat érvényben tartsa.

Mindaddig, amíg csupán a pártoknak ezen egyes kérdésekhez való viszonyát vesszük tekintetbe, teljesen jogosnak és helyesnek fogjuk találni azok konzervatív, illetve haladó pártként való elnevezését; ha azonban működésüket *egészében* szemléljük, akkor ez csak úgy válik érthetővé, ha az egyes kérdések és a két párt, ha nem is tudatosan követett általános irányának kapcsolatait egy adott pillanatban tartjuk szem előtt. Enélkül sem a pártok következetlenségeit, sem a kormánynak a magyarországi mozgalmakkal szembeni álláspontját nem tudjuk megmagyarázni; azt, hogy 1830-tól szinte mindent, amit a magyar törvényhozás a nem nemesi osztályok érdekében javasolt, a kormány elutasított vagy legalábbis nem támogatott. Csak így érthetjük meg a helyzetet, amely nemcsak Ausztria uralkodójának magyarországi politikájával, hanem az összállam érdekeivel is nyilvánvaló ellentétben állt - minthogy a sajátos körülmények mindig befolyással voltak az alkotmányra, a Magyarországot a többi tartománytól elválasztó szakadékot csak akkor lehetett volna áthidalni, ha feladják azokat az

egészen sajátságos viszonyokat, amelyek éppen a nemesség különleges helyzete következtében jöttek létre.

Ha azonban az egyes kérdéseket nem mint célt, hanem mint eszközt tekintik, mely egy nagy-szerű, habár nem világosan megfogalmazott cél megvalósítására szolgál, akkor úgy fogják találni, hogy mind a kormány, mind a két nagy párt egyes dolgokban megnyilvánuló látszólagos következtelenségük ellenére az irány egészét tekintve a legszigorúbb következetességgel jártak el, és mindig csak azt tették, ami az adott pillanatban a legcélszerűbb volt. Ezen az állásponton kell lennünk, hogy megértsük Magyarország 1848 előtti politikai mozgalmait.

Minden elfogulatlan bírálónak el kell ismernie, hogy a formális jog álláspontjáról nézve azoknak a törekvései, akik a legitim monarchia elvéhez ragaszkodtak, de egyúttal Magyarország teljes különállásán is munkálkodtak, teljesen igazoltnak látszanak, hasonlóképpen tagadhatatlan az is, hogy mivel Ausztria nagyhatalmi helyzetét meg akarták tartani, a kormánynak a teljes különállás ezen igényével szemben fel kellett lépnie, hogy a Magyarország feletti, hosszadalmas erőfeszítések árán megszerzett tényleges befolyását megtartsa, sőt lehetőség szerint annak növelésével is meg kellett próbálkoznia. De a nagy veszedelem éppen az, hogy e hosszú harcban egymással szemben álló két fél, akik közül mindegyik meg volt győződve saját követelései jogosságáról, sőt szükségességéről, olyan helyzetben volt, hogy egyikük sem engedhetett anélkül, hogy meg ne sértse azokat a kötelezettségeket, amelyek egyrészt az alkotmányos állam polgárát az alkotmány megőrzésére, másrészt az össz állam kormányzatát integritásának és hatalmának megtartására kötelezik.

Ezen állapotok visszas következményei nem maradhattak el, sőt azáltal, hogy a tulajdonképpen célt, amire törekedtek, nem mondták ki nyíltan, még szaporodtak is. Mert még ha egészen természetes is, hogy a pártharcoknak ott, ahol az alkotmány alapelveiről van szó, hevesebbeknek kell lenniök, mint azokban az államokban, ahol, mint például Angliában, ezen alapelvek tekintetében a két párt egyetért, az utóbbi idők minden közeledési kísérletét lehetlenné tevő kölcsönös elkeseredés mégsem érthette volna el soha ezt a fokot, ha a két párt, éppen mert igyekezetük fő célkitűzéséről nem esett szó, nem került volna visszas helyzetbe, és a következtelenségek egész sorát ne követte volna el. Mert még a legelkeseredettebb harcnak sem lettek volna ilyen káros következményei, ha e harc céljainak nyílt megvalósítása helyett azt, aminek megbeszélésétől visszariadtak, nem a más kérdésekben kivívott részleges győzelmekkel, mintegy kerülő utakon akarták volna elérni, miáltal végül is még az e küzdelemtől szinleg igen távoli dolgokat is a pártharcok körébe vonták.

Ha alaposan szemügyre vesszük az 1848-as évet közvetlenül megelőző állapotok következményeit, akkor a következőket látjuk:

1. Miután a két párt erőviszonyai annyiban legalábbis egyenlőek voltak, hogy a konzervatív párt a királyi vétóra, a haladás pártja az ország passzív ellenállására (az ún. vis inertiae-ra) támaszkodott, az alkotmányos kérdések tekintetében jóformán mindennek a régiben kellett maradnia. Minden erőfeszítés ellenére sem Magyarország törvényben kimondott önállósága, sem az ország ténylegesen fennálló függősége nem szüntettetett meg, és az e téren folytatott küzdelemnek csak még nagyobb elkeseredés lett a következménye.

2. A két párt közül egyik sem volt elég erős ahhoz, hogy saját elképzeléseit, legalább részleteiben, teljesen keresztülvigye, de mindkettő elég hatalmas volt ahhoz, hogy az ellenfele által védelt intézmények rossz oldalait előtérbe állítsa és azokat gyűlöletessé tegye, míg végül odáig jutott a dolog, hogy a jogosan létező intézmények közül egyetlenegy sem maradt, amely a közvéleménynek tulajdonképpen megfelelt volna.

3. Miután Magyarországon a pártharc nemcsak az alkotmányra és a közigazgatásra korlátozódott, hanem, mint mindenki tudja, a legfontosabb szociális kérdéseket is ennek körébe vonták, így az éveken át tartó általános viták és a leghevesebb harcok tárgyául szolgáló viszonyok tekintetében ugyanannak kellett történnie, amit a politikai intézményekről szólva már megjegyeztünk, vagyis: a vallási felekezetek helyzetétől kezdve a különböző polgári osztályok legjelentéktelenebb vonatkozásáig a fennálló viszonyok jogosságába és tartósságába vetett bizalomnak meg kellett rendülnie. Végül:

4. Mindkét párt figyelmen kívül hagyta a küzdelem hevében a győzelem lehetőségét, és ennél fogva olyan eszközökkel élt, melyek a kitűzött célon messze túl kellett hogy ragadják.

A kormánypárt (amennyiben pártnak tekintjük, miként híveinek többsége szerint bizonyára annak is tartotta magát) gyakran el látszott feledni, hogy egy magyarországi kormánypárt szükségessége, sőt minden külön magyar kormány léte, a különállás megőrzésétől és az alkotmányos kormányformától függ. Az ellenzék pedig nem vette tekintetbe, hogy egy olyan, legalább a rendet biztosító hatalom elleni harc csak annyiban jogos, amennyiben azt képesek más megfelelővel helyettesíteni, és hogy ezért minden párt, amely azokat az alapelveket és azokat az intézményeket támadja, melyek nélkül rendezett kormányzat nem lehetséges, önmagát fosztja meg jelentőségétől, mert hiszen minden politikai párt jövője és ezzel együtt súlya éppen a kormányzásra való képességtől függ.

Az elmondottakat röviden összefoglalva Magyarország politikai viszonyainak képe az 1848-as év kezdetén a következő:

alkotmányos tekintetben a legnyilvánvalóbb ellentét a törvényes és a tényleges állapotok között;

a kormány és a közigazgatás csaknem minden szerve gyűlöletes;

az élet legfontosabb viszonyai kérdésesek;

mindkét párt csak azzal törődik, hogyan foszthatná meg ellenfeleit minden befolyásuktól, és ezt teszi anélkül, hogy pozitív vagy legalább megvalósítható programot adna.

Fenntarthatók voltak-e az ilyen állapotok?

A hirtelen fordulat irányát a kor szabta meg. Ha Európában a 25 évvel korábbi viszonyok és a 25 évvel korábbi hangulat maradt volna meg, akkor az átalakulás oly módon ment volna végbe, mint ahogy azt 1823-ban kísérelték meg végrehajtani. Talán lehetséges lett volna egy forradalom nélküli, az alkotmányos szabadság szellemében történő átalakulás, és talán még a forradalom kitörése után is sok olyan szenvedést és megpróbáltatást lehetett volna elkerülni, melyekre a forradalom adott okot, ha mind Magyarországon, mind Ausztriában a fennálló helyzetet világosan mérlegelték volna, és el lettek volna szánva arra, hogy az állam berendezkedésében mutatkozó hiányosságokat kiküszöböljék; de hogy ezek az intézmények sokáig nem maradhattak fenn; hogy attól a perctől kezdve, amint Magyarországon minden olyan joggal éltek, melyet az alkotmány biztosított, egy alkotmányos állam és az abszolutisztikusan kormányzott országok közötti kapcsolat aligha legyőzhető nehézségeket kellett hogy előidézzen; hogy annak a hosszú küzdelemnek, melyet Magyarország az összállam kormányával csaknem hozzátartozásának első pillanatától kezdve folytatott, vagy a magyar alkotmány felfüggesztéséhez, vagy az örökös országok abszolút kormányformájának megváltoztatásához kellett vezetnie és hogy az állam szükséges egységének vagy az abszolút monarchia útján, vagy egy közös alkotmány révén Ausztria népeinek szabad megegyezése által mégis létre kellett volna jönnie: ez éppoly biztosnak tűnik számomra, miként arról is meg vagyok győződve, hogy a monarchia 1848 előtti viszonyai vissza nem állíthatók.

Mindenekelőtt az egység hiánya az, ami forradalmat szül; az egység hiánya volt az, ami forradalom során az e nagy eseményhez fűzött reményeket megghiúsította, és Ausztriának ma is, éppen úgy mint akkor, nagy, elodázhatatlan szüksége van *az állam egységére*.

Ennélfogva a feladat, melyet az állam megszervezésekor maga elé kell tűznie mindenkinek, aki az osztrák monarchia létét nemcsak Ausztria népeire, hanem egész Európára nézve szükségesnek tartja, nem lehet más, mint azon eszköz megtalálása, mellyel a monarchia egységét a legrövidebb időn belül és a legcsekélyebb ellenállással létre lehet hozni.

II

Az állam egységének feltételei

Mint szinte minden, ami az állam egységére legnagyobb hatást gyakorol, az egység mértéke sem az egyének vagy a többség akaratától függ, hanem a körülményektől, amelyek bár fokozatosan átalakíthatók, hirtelen soha meg nem teremthetők vagy meg nem változtathatók.

Ahol az egység bizonyos elemei nem léteznek, ott azt a hatalom létre nem hozhatja.

Ezért elsőként azt a kérdést kell feltennünk, hogy *vajon Ausztria birtokában van-e az egység létrehozásához szükséges elemeknek?*

Mivel a kereszténység magában foglalja az egész emberiséget, így a vallás egysége, melyet az ókorban az állam egységének egyik feltételeként és következményeként tekintettek, korunkban csak csekély befolyással bírhat, és legfeljebb csak az egymással ellenségesen szemben álló keresztény felekezetek indulatainak pillanataiban nyerhet jelentőséget.

Ugyanez mondható el a nemzetiség egységéről; mert bár azt a legújabb időkben mint a legszilárdabb köteléket, sőt mint az állam egységének elengedhetetlen feltételét látszottak tekinteni, mégis - legalábbis az elmúlt három évszázadban - a nemzetiség elve igen csekély befolyással volt az államok kialakulására.

Mivel csaknem minden nagyobb állam több nemzetiséget fog át, és minden nagyobb nemzetiség több államra tagolódik, így a múltat és a jövőt illetően az egyes nemzetiségekről, mint például a franciáról, biztosan elmondhatjuk, hogy az állam egységének produktumai, de egyetlen, napjainkban létező államról sem mondhatjuk, hogy fennállását nemzetisége egységének köszönheti.

Korunk minden állama a történelem produktuma. Csak a történelem alapján érthető meg, hogy az egyes államok miért csak egy bizonyos pontig és nem tovább terjeszkedtek. Az őket összetartó kötelék közös erkölcsi és anyagi érdekeikben keresendő, melyek növekedése ugyanazon állam lakóinál attól függ, hogy az állam különböző részei milyen régen egyesültek, és hogy azok egyesülésüket nem anyagi kényszer eredményének, hanem az elismert jog szükségszerű következményének tekintik.

Ha tehát Ausztria helyzetét más államokéval összehasonlítjuk, akkor úgy találjuk, hogy az egység feltételeinek tekintetében hasonló helyzetben van, mint a többiek.

A magyar korona országainak nagy vallási különbözősége miatt Ausztria egységének alapját bizonyára senki sem akarja majd vallási egységében keresni. Ugyancsak kevésbé lehet támaszkodni a nemzetiségek egységére; de ha Ausztria történelmi fejlődését nézzük, és az e fejlődésből következő jelenlegi viszonyokat, akkor meg fogunk győződni arról, hogy mindaz, ami az újabb kor államainak egységét alkotja, Ausztriában sem hiányzik.

A monarchia egyes részeinek, mindenekelőtt a cseh és a magyar korona országainak, kétségtelenül éppen úgy meg van a maguk, összállamtól független történelme, mint például Skóciának és Burgundiának. Annak a korszaknak az emléke, amikor a koronaországok még egyenként alkottak önálló államot, nálunk igen élő maradt, és valószínűleg sokáig fog tartani, míg Csehországban Ottokár korát, Magyarországon Nagy Lajosét és Hunyadiét elfelejtik, még ha az egyes országok külön történelme a felsőbb iskolák tantervéből továbbra kizárattatik is; de nagyon tévednek, ha azt hiszik, hogy az a három évszázadnyi időszak, amikor ezek az országok az összállamhoz tartoztak, nyomtalanul elmúlhatott, és hogy akkor, amikor az általános osztrák öntudat elterjesztését még nem hivatalból gyakorolták, ez az öntudat nem létezett. Mária Terézia kora és a napóleoni háborúk története, amikor a monarchia legnagyobb része, a fővárossal együtt a hódító kezén volt, elegendő bizonyíték arra, hogy Ausztria egységét már akkor sem csak hadserege és a kormány rendelkezésére álló anyagi eszközök tartották fenn, és hogy az államnak az egység igen jelentős elemeivel kellett rendelkeznie.

Nagyon régi korok történelme mindig vonzó, és Ausztria utolsó három évszázadaé nem elég tündökletes ahhoz, hogy emiatt az egyes népek hajlandók legyenek elfelejteni egykori függetlenségük korszakát. Ausztria saját történelemmel bíró népeinek költészete ezért kiváltképpen mindig ezzel fog foglalkozni. De az is tagadhatatlan, hogy a *reális* viszonyok, és pedig minden tartományban, annak a kornak az eredményei, amikor e tartományok már egységes állammá egyesültek, és hogy az állam széttagolása sértené az állampolgárok érdekeit; de ahol így áll a helyzet, ott az egyes népeknek az állam egységét fenyegető költői reminiscenciáit nem kell túl nagyra becsülni, különösen ha ez az egység, mint itt, a dinasztia törvényes jogán alapszik, és ezért a történelmi jog egész komplexumával függ össze.

Ausztria ennél fogva, meggyőződéseim szerint, éppúgy birtokában van az egység minden feltételének, mint a többi állam. Az egyetlen különbség az, hogy az államot fenyegető veszélyek - amelyek másutt sem hiányoznak - Ausztriában 1848 eseményeinek következtében felszínre kerültek, de nem hiszem, hogy ezek a veszélyek megnövekedtek azáltal, hogy megmutatták a nehézségeket, és hogy megelőzésük szükségességére ráeszméltek.

Az egység feltételei azonban még nem jelentik magát az egységet, és az a tapasztalat, hogy az állam éppen a legnehezebb pillanatokban a szervezettség hiánya ellenére is megbirkózott az őt fenyegető veszélyekkel, nem szabad, hogy elfeledtesse velünk azokat a nehézségeket, amelyek a megszokott időkben erői fejlődésének útjába akadályokat gördítettek.

Még ott is, ahol megtalálhatók az egység feltételei, szükség van olyan intézményekre, melyek az államot mint egészet összetartják, és erői teljességének bizonyos célokra való használatát lehetővé teszik.

Ha az állam a rászabott feladatokat meg akarja oldani, akkor bizonyos fokú centralizációra van szükség. A centralizáció mértéke a belső viszonyoktól és a külső helyzettől függően lehet különböző, de az biztos, hogy az állam hatalma mindig csak olyan messzire terjed, ameddig a centralizáció elvét alkalmazták, és hogy ennél fogva - mivel vannak dolgok, melyek az egész államra nézve közösek, tehát természetük szerint az államhatalom területéhez tartoznak - kell lenni bizonyos olyan vonatkozásoknak is, melyek tekintetében egyetlen állam sem nélkülözheti a centralizációt.

Bármennyire különbözőek is legyenek nézeteink az államhatalom hatáiról, mégis bizonyos, hogy:

más államokkal szemben minden államnak egységként kell fellépnie;

minden államnak, ha meg akarja tartani önállóságát, bizonyos, szomszédaitól nem független védelmi eszközökre van szüksége;

minden államnak, e védelmi eszközök fenntartása céljából az állam anyagi erőinek egy része felett rendelkeznie kell;

ezen anyagi eszközök biztosítása céljából minden államnak, állampolgárai érdekében, meg kell kísérelnie kereskedelmi kapcsolatokat létesítenie más államokkal.

Ennélfogva senki, aki elmélkedett már az állam kívánalmairól, nem tagadhatja a centralizált igazgatás szükségességét a *külügy, a hadügy, a pénzügy és a kereskedelem* vonatkozásában. Ez olyan múlhatatlan kívánság, hogy ott, ahol az alkotmány erről nem gondoskodik, más eszközöket kell találni, melyek ennek eleget tesznek, mint ahogy erre az osztrák monarchia 1848 előtti viszonyai is példaként szolgálhatnak.²

Centralizáció csak kétféle módon lehetséges. Vagy mindent, amiben szükségesnek tartják a központosítást, *az uralkodó abszolút hatalmára bízunk, vagy az egész állam közös törvényhozására*, melynek döntenie kell a dolgok felett.

Mind az egyik, mind a másik úton is el lehet érni ugyanazt a célt, de az biztos, hogy ha az osztrák állam egységét létre akarják hozni, vagyis ha létét biztosítani akarják, a kettő közül az egyik mellett dönteni kell. Hogy az a miniszter, akit Ausztriában *a külügy, a hadügy, a kereskedelem és a pénzügy* igazgatásával bíztak meg, csak a császárnak, vagy rajta kívül még az állam általános törvényhozásának is felelős-e, *ebből a szempontból* teljesen mindegy; de hogy ezeket az egész monarchiában közösen kell kezelni és hogy azonos ügyek számára nem létezhet két minisztérium és két egyenlő jogú törvényhozás, hogy nem szabad visszaállítani azt a dualizmust, amely korábban is csak úgy volt lehetséges, hogy az alkotmányos berendezkedések iránti törekvések a monarchia egy részében még nem ébredtek fel, és hogy Magyarország alkotmány által biztosított jogait csak igen korlátozott mértékben gyakorolta; hogy most, amikor a többi állam erőinek igen nagy mértékű centralizációjával olyan hatalomra tett szert, amely régebben ismeretlen volt; hogy Ausztriának is, ha összállamként kíván fennmaradni, hasonló eszközökhöz kell nyúlnia, hogy a többi állammal szemben azokkal egyenlő erővel léphessen fel: ez mind annyira nyilvánvaló, hogy e tétel további bizonyítására minden egyéb érv felsorolását feleslegesnek tartom.

Fordítsuk figyelmünket a legnehezebb kérdésre: a két út közül melyiken érhető el Ausztriában a legkönnyebben az állam egységéhez elengedhetetlen központosítás?

III

Ausztria egységének legjobb biztosítója az alkotmány

Nem tartozom azok közé, akik az alkotmányos formák bevezetését olyan eszköznek tartják, mellyel az állam összes létező bajai orvosolhatók. Ugyancsak kevésbé érthetők egyet azokkal, akik a franciaországi tapasztalatok alapján arra a meggyőződésre jutottak, hogy a nagyobb államok nyugalmaival és rendjével mindenfajta alkotmány összeegyeztethetetlen. Még azokban az országokban is bizonyos mértékű személyes szabadságnak és jólétnek örvendhet a nép, ahol az államügyek vezetésében nem vehet részt, és Anglia, Svájc, valamint több más állam

² Ismeretes, hogy Magyarország névleges önállósága ellenére az ország külön törvényhozása a monarchia külügyi és kereskedelmi kapcsolataira nem volt semmiféle befolyással, és hogy a közvetlen adózás, melyet az országgyűlés megszavazott, az állam összbevételének csak csekély részét tette ki, így bízást lehet állítani, hogy a külügy, a hadügy, a pénzügy és a kereskedelem tekintetében Magyarországot 1848 előtt éppoly abszolutisztikusan kormányozták, mint a többi tartományt.

példája - ahol az újabb időkben alkotmányos formákat vezettek be - mutatja, hogy bár az alkotmány létrehozása iránti törekvés gyakran politikai nyugalanságra adott okot, de azt is példázza, hogy az alkotmányos formák létezése, legalábbis amennyiben 1848 tapasztalatait fontosnak tartjuk, a közrend megóvása szempontjából sokkal gyakrabban mutatkozott kedvezőnek, mint veszedelmesnek. E tapasztalatot a történelem is igazolja, mivel a közrend és a nyugalom megrendülése Európa országaiban olyan mértékben nőtt és lett egyre gyakoribb, amilyen mértékben eltávolodtak a XVII. században még csaknem mindenütt megtalálható alkotmányos formáktól, és abszolút monarchikus kormányzatot vezettek be.

Úgy hiszem, hogy az alkotmány befolyása az állam békéjére és állampolgárainak jólétére nem annak formájától, hanem az állam viszonyaitól és polgárainak jogfogalmaitól függ, és éppen mert így gondolom, arról is meg vagyok győződve, *hogy mindazon eszközök közül, melyek Ausztria egységének megteremtéséhez igénybevehetőek, az összállam számára az alkotmányos államforma bevezetése lenne a legcélszerűbb.*

Részint Nyugat-Európa népeinek, részint az osztrák monarchia népeinek körülményei és hangulata alapján jutottam erre a meggyőződésre; azon leszek, hogy ezt a lehető legvilágosabban kifejtsem.

Tény, hogy az újabb időkben Nyugat-Európa népeinél és különösen a németeknél, az alkotmányos berendezkedés iránti törekvés igen élénken jelentkezett. E törekvés okainak vizsgálata túlságosan messzire vezetne. A legfőbb ok azonban mindenesetre abban az irányban van, melyet az utóbbi időkben, az állam belső berendezkedésének tekintetében mindenütt követtek. Oly mértékben kellett felélénkülnie az egyetlen, akkor éppen uralkodó hatalomban való részvétel iránti óhajnak is, amilyen mértékben korlátozták a központi államhatalom érdekében az önkormányzat elvét, és fosztották meg a közösségeket és a testületeket azon szabadságtól, melyet korábban egy bizonyos körön belül bírtak.

A túlzott centralizáció - miként azt Tocqueville utolsó művében (*L'ancien régime et la révolution*) oly világosan ábrázolta - Franciaországban forradalomhoz vezetett, más országokban pedig legalábbis az alkotmányos berendezkedések iránti törekvést kellett maga után vonnia.

Mindenesetre: ez a törekvés általános törekvés, és csaknem minden állam berendezkedésére jelentős befolyással volt.

1848 eseményei és Franciaország példája az alkotmányos monarchia eszméivel szembeni reakciót idéztek elő; egyébként azon körülmény mellett, hogy Németország minden nagyobb államát, az újabb időkben foganatosított korlátozások ellenére, még most is alkotmányos monarchikus formák szerint kormányozzák, és hogy Ausztriában, még azután is, hogy a kormány megszűnt alkotmányos kormány lenni, ragaszkodnak sok olyan intézményhez, melyeket joggal lehet az alkotmányos rendszer szerves részének tekinteni, nem tételezhető fel, hogy Ausztriában egy olyan végleges szervezet megleléssel fogadtatnék, mellyel monarchiánk népeinek legalábbis nem biztosíthatnák az alkotmányos szabadság azon mértéke, mely néptársaiknak Bajorországban vagy Poroszországban a nyugalom és a rend legcsekélyebb veszélyeztetése nélkül megadatott.

Mármost tehát azt, hogy miként gondolkodjunk az abszolutisztikus - valamint az alkotmányos monarchikus államforma előnyeit illetően, úgy hiszem, jelentősen befolyásolja az a mozzanat, hogy a közvélemény egész Európában, és különösen Németországban az utóbbi forma mellett emel szót, és ezért igen kíváncsnak kell hogy tűnjék számunkra az alkotmányos monarchikus forma bevezetése.

E véleményünk még szilárdabb lesz, ha figyelmünket nemcsak a jelen hangulatára, hanem annak viszonyaira fordítjuk.

Mindenütt halljuk a panaszt, hogy a társadalmi rendet Európában soha még akkora veszedelem nem fenyegette, mint éppen korunkban. Személy szerint meg vagyok győződve arról, hogy a társadalom, még ha fenyegetettebb is, mint bármikor, több eszközzel is rendelkezik önmaga megvédéséhez, mint valaha.

Itt most nemcsak a vasúthálózatra, a távírvonalakra és más anyagi segédeszközökre gondolok, melyeket a természettudományok haladása az állam számára anyagi eszközeinek koncentrálására rendelkezésre bocsájtott. Mindezek az eszközök a mindenkori kormányzatot szolgálják, függetlenül attól, hogy az a társadalmi rendet védelmezi-e, vagy annak éppen megdöntésén munkálkodik, és ugyanúgy rendelkezésére állnak ezen eszközök a forradalomnak, ha az, akár egyetlen pillanatra is, az államhatalom birtokába képes kerülni, mint a törvényes kormányzatnak. Ennélfogva ezek az eszközök, mint ahogy ez már a tisztán anyagi dolgok természetének sajátja, ugyanolyan veszélyesek lehetnek a dolgok törvényesen fennálló rendjére nézve, mint ahogy most annak hasznára látszanak lenni.

A társadalom megnövekedett ereje az őt fenyegető veszedelmekkel szemben inkább a jelenlegi társadalmi helyzet által feltételezett érdekek sokféleségében és jelentőségében, valamint azoknak a megnövekedett számában van, akik helyzetük következtében a dolgok fennálló rendjének elkötelezettjei.

A társadalom eszközei a támadások elhárítására oly mértékben növekedtek, amilyen mértékben gyarapodott a közjólét és az abban részesítettek száma.

De bármily jelentékenyek legyenek is ezek az eszközök, az állam és a társadalmi rend érdekében való igénybevételük lehetősége két dologtól függ.

Először: a fennálló rendet állandóan fenyegető, tisztán negatív törekvések veszélyessége abban van, hogy e törekvések képviselői között mindig a legnagyobb egyetértés uralkodik, és ezért, hogy a fennálló rend ilyen támadásoknak ellenállhasson, olyan eszközökhöz kell folyamodni, melyekkel a fennálló rend védelmezői között hasonló egyetértés érhető el.

Másodszor: olyan körülményekről kell gondoskodni, melyek lehetővé teszik a fennálló rend védelmezői számára, hogy erőiket sikerrel alkalmazzhassák.

Éppen a fenti két dologra való tekintettel látom kívánatosnak, sőt szükségesnek az alkotmányos formák létrehozását Európa minden államában, ahol a társadalmi rend veszélyeztetettnek mutatkozik.

Kétségtelen, hogy - ami a jelenlegi társadalmi rend megtartását illeti - a legitim királyság érdekei és azon osztályok érdekei, melyek a középkorban kiváltságos helyzetet foglaltak el, azonosak; azonosak a vagyonosak érdekei - mind a földbirtokosoké, mind azoké, akik tőkéjüket az iparban vagy a pénzpiacon hasznosítják, azonos a mezőgazdaság, a kereskedelem és az ipar érdeke; azonos a mindezeket csak élvezők és azonos a dolgozni akarók érdeke; de legalább ennyire tagadhatatlan, hogy mindezek az osztályok érdekeik legbensőbb összefüggéseit nem ismerik fel.

A társadalmi és állami viszonyok állapotát figyelemmel kísérve olyan színjátékot látunk, mely a katolikus egyházéhoz hasonlatos. Miként a katolicizmus és a protestantizmus, valamint az utóbbi egyes ágazatai, még mindig ellenségesen állnak szemben egymással, jóllehet, attól a perctől kezdve, ahogy a kereszténység eszméi egy számban és merészségben egyre növekvő párttól megtámadtatnak, a keresztény vallásoknak ahelyett, hogy az őket elválasztó dolgokon civakodnának, inkább arra kellene gondolniok, ami közös bennük, és egyesülniök kellene a közös ellenséggel szemben, ugyanígy ellenségesen állnak szemben egymással még most is -

érdekeik azonossága ellenére - és pedig egészen hasonló oknál fogva az állam és a társadalom területén a különböző osztályok.

Az állam jelenlegi viszonyai hosszú harc eredményeként jöttek létre, melynek során a királyság és a nép, valamint a nép egyes osztályai szemben álltak egymással. Még a jelenlegi érdekegyenlőséget létrehozó polgári egyenlőség elvét is csak nagy erőfeszítések árán és konok ellenállással szemben harcolták ki, és ezért nem csodálható, ha a polgár, mindent, amit méltósága és jóléte alapjának tekint, és amit nagy fáradsággal szerzett meg, még most is éppen azoktól az osztályoktól hiszi fenyegetettnek, akiktől mindezt el kellett hódítania; és ugyancsak nem vehető rossz néven azoktól sem, akik e harc során oly sokat vesztek, ha egykori helyzetükre emlékeznek.

De ha az a szinte ellenséges viszony, ami a régebbi idők kiváltságos osztályai és a polgárság között Európa legtöbb országában még ma is fennáll, a múlt szükségszerű következménye; ha oly mértékben válnak egyre gyakoribbá a különböző iparágak konfliktusai, sőt az azonos iparágakban érdekeltek nézeteltérései, amilyen mértékben a szabad verseny elvét általánosságban elismerik; továbbá, ha materializmusra hajló korunkban egyre gyöngülnek azok a szellemi és erkölcsi mozzanatok, melyektől e konfliktusok kiegyenlítése lenne várható; ha a társadalmi rendet az annak megvédésére szolgáló és rendelkezésünkre álló igen jelentős eszközök ellenére is fenyegetettnek látjuk, mert azok, akiknek meg kellene védeniök, sehol sem képesek egységre lépni, akkor nem létezhet fontosabb dolog, mint hogy olyan eszközt találjunk, mellyel ezek az osztályok érdekazonosságuk tudatára ébreszthetők, és ezért nincs más lehetőség, mint hogy olyan kapcsolatba hozzuk őket egymással, melynek során megtanulják felismerni a saját és a mások érdekei, valamint a fennálló rend közötti összefüggést.

Szokássá vált, hogy az alkotmányos államformát pusztán a polgári *szabadság* biztosítékának és az abszolút királyi hatalom korlátozására szolgáló eszköznek tekintik. Egy olyan korban, amikor a szabadságra nézve nem ismertek más veszedelmet, mint az uralkodó korlátlan hatalmát, ez a nézet talán jogos volt; manapság, amikor a szabadságot egészen más veszedelmekkel szemben kell megvédeni, már biztosan nem így van, és annak a kérdésnek az eldöntése, hogy az alkotmányos formák bevezetése célszerű és szükséges-e, attól függ, vajon hisszük-e, hogy a társadalmi rend védelme nélkülözheti-e ezt a formát, és hogy a királyságnak magának, melyet Európában a fennálló rend legfőbb biztosítékának kell tekintenünk, nincs-e szüksége olyan erősítésre, mely csak az alkotmányos formák alkalmazásával valósítható meg.

A kérdés nemcsak kizárólag Ausztria számára válaszolandó meg. Meg vagyok győződve arról, hogy Ausztria a társadalmi rendet fenyegető veszélyeket illetően lényegesen kedvezőbb helyzetben van, mint más országok, és remélem, hogy ezen irat során ezt sikerül is bebizonyítanom. Hasonlóképpen megengedem, hogy a legitim monarchia eszméje Ausztria népeinek tudatában mélyebb gyökeret vert, mint bármely más államban; de ha fontolóra vesszük a különböző államok közötti viszonyok naponta szorosabbá váló kapcsolatait, valamint azt, hogy a helyzet és a nézetek egész Európában kiegyenlítődnek, akkor nem álmíthatjuk magunkat afelől - különösen 1848 tapasztalatai után -, hogy a veszély, ami több európai országban a közeli jövő nyugalmaát fenyegeti, szinte általános, még akkor is, ha Ausztriát illetően kisebb mértékben is áll ez fenn. De hogy a társadalomnak, ha az őt fenyegető veszélyt le akarja győzni, szüksége van minden erejére; és hogy a fennálló rendnek, mivel minden oldalról ezer és ezer ponton érik támadások, ellenállásra kell felkészülnie; hogy az állam, ha meg akarja menteni a társadalmat, nemcsak a passzív engedelmességet, hanem azon osztályok és egyének tevékeny közreműködését sem nélkülözheti, akik érdekeik védelmét az államtól várják: ez éppoly biztos, miként afelől sem lehetnek kétségeink, hogy a közös cél érdekében való tevékeny közreműködés mindezek részéről csak ott várható, ahol az állam berendezkedése

olyan, hogy létét az egyes polgár nemcsak kötelessége tárgyának, hanem jogainak feltételeként is tekinti, és ez csak akkor érhető el, ha az állam polgárait annak kormányzásában részesítik.

Mindezekon kívül, amik az alkotmányos formák bevezetését Európa legtöbb országában kívánatosnak tüntetik fel, más okok is vannak - monarchiánk különös viszonyaiból következően -, melyek arról győznek meg, hogy Ausztriában szükséges az alkotmány bevezetése.

A monarchiában jelenleg található tagadhatatlan nehézségek nagy része, nézetem szerint, abból ered, hogy az összállam berendezkedésének kérdésekor túlságosan és kizárólagosan csak Magyarországot vették figyelembe. Míg az egyik rész pusztán csak ezen ország kívánságait és érdekeit nézte, addig a másik feladatát abban látszott keresni, hogy Magyarországot mily módon lehetne erejétől megfosztani és ezáltal megakadályozni a kiállott veszedelmek megismétlődését.

Mindig csak arra gondoltak, hogy mit kellene tenni *Magyarországért*, vagy *Magyarország ellen*, és eközben úgyszólván szem elől tévesztették az összállam érdekeit.

Az *összállam* berendezkedésének kérdése csak akkor válaszolható meg helyesen, ha eközben mindenekelőtt az összállam érdekeit tartják szem előtt; de az is biztos, hogy ezzel egy időben a monarchia olyan jelentős részének fennálló viszonyaira is, mint Magyarországé, tekintettel kell lenni. Ha tehát meggondoljuk azt, hogy Magyarország nyolc évszázad alatt alkotmányos formák között fejlődött, akkor feltételezhető, hogy az olyan államberendezkedés, melynek következtében a nép minden osztálya az államügyekben való bárminő részvételből kizáratik, Magyarország lakosságának egyetlen részét sem elégítheti ki.

Az 1848 előtti állapotok emléke sokkal élénkebben kellett hogy megőrződjön, mint az, amit Magyarország annak idején elvesztett, és ami nem pótolható azzal, amit az egyén, mint az összállam polgára nyert.

Ha az alkotmányos formák bevezetése az állam biztonságára és jólétére nézve veszélyes lenne, vagy ha a monarchia más részeiben a magyarországi kívánságokkal ellentétes óhajok mutatkoznának, akkor az alkotmányos formáknak pillanatnyilag figyelmen kívül kellene maradniuk. Itt azonban éppenséggel nem ez a helyzet.

Mindenekelőtt: ami a többi tartomány hangulatát illeti, úgy véleményem szerint állíthatjuk, hogy azok, ha arról lenne szó, hogy a monarchiát alkotmányos formák szerint kell-e berendezni, döntően emellett foglalnának állást.

Az egyes tartományok Magyarországgal szembeni, szinte ellenséges hangulata nagyrészt azon a meggyőződésen alapszik, hogy a március 4-i alkotmányt Magyarországnak ezen alkotmánnyal szemben tanúsított álláspontja miatt nem valósították meg. Magyarország és a többi tartomány között az alkotmányos tendenciákat illetően legfeljebb az a különbség, hogy e tendenciák a többi tartományban, különösen a német tartományokban, erőteljesebbek, mint Magyarországon, ahol az alkotmányosságot a nemzetiség elve háttérbe szorítja. Ugyanerre a következtetésre jutunk, ha az uralkodó hangulatok helyett az állam jelenlegi viszonyait vizsgáljuk.

Aki nem akarja álmítani magát, annak el kell ismernie, hogy a monarchia különböző részeiben nem található meg az egységnek az a tudata, melyet el lehetne várni olyan népektől, amelyek nagyrészt három évszázad óta ugyanahhoz az államhoz tartoznak. Bármily szoros is legyen az a kötelék, mely a tartományokat a dinasztiahoz láncolja, a különböző koronaországok közötti kapcsolat mégsem vált soha bensőséggé, sőt, nem tagadható, hogy különösen 1848 óta, az akkor bekövetkezett események és az őket követő intézkedések következtében a monarchia különböző részei között bizonyos keserűség, sőt szinte gyűlölködő ellentét támadt.

Egy olyan államra nézve, melyet kívülről éppenséggel semmiféle veszedelem nem fenyeget, és melynek helyzete megtartásához semmilyen különleges erőfeszítésre nem volt szüksége, hasonló viszonyok bizonyára veszélytelenek. De egy olyan államnak, mint Ausztria, ahhoz hogy fennmaradhasson és feladatát megoldhassa, valamennyi népének közös tevékenységére van szüksége; erről azonban szó sincs; és nem ismerek semmi fontosabbat Ausztria jövője szempontjából, mint hogy a monarchia különböző népei végre közelebb kerüljenek egymáshoz.

Várhatjuk-e ezt az adott körülmények között?

Megengedem, a forradalom keltette nyugtalanság és Ausztria különböző népeinek antagónizmusára gyengülni fog, sőt teljesen meg fog szűnni. Még egy évtized, és Ausztria egyes részei - éppúgy, mint a forradalom előtt - ellenségeskedés nélkül fognak egymásra tekinteni; de hogy érdekeik azonosságának éppoly kevésbé lesznek tudatában, és hogy egy közös cél éppoly kevésbé fogja felébreszteni bennük az egység érzetét, és hogy éppoly idegenek maradnak egymás számára, mint egykor voltak, ehhez nem fér kétség, és úgy vélem, hogy az egység, ami 1848 előtt létezett a monarchiában, a jelenlegi viszonyok között már nem elegendő.

Ha tehát helyes az a nézet, melyből Ausztria államférfiúi 1848 óta kiindulnak, akkor nem árulunk el titkot azzal, hogy mindenütt, ahol a különböző népeket csupán uralkodójuk korlátlan hatalma egyesíti egyetlen állammá, azok viszonya mindig csak *perszonálunió* marad.

Vagy talán azt hiszik, hogy az állam egysége pusztán a közigazgatás egységétől függ? Megengedem, lehetséges, hogy egy olyan államban, mint Ausztria, az egységes közigazgatás egyszerre történő bevezetése az állam különböző részei között, rövid ideig bizonyos közeledést hozhat létre. Az egyes részek között az ellentétek oly mértékben fognak csökkenni, amilyen mértékben ellentétbe kerülnek a központi államigazgatással.

De a közös közigazgatás befolyása bizonyosan nem terjed tovább ennél, és mennél inkább központosítják azt, vagyis ezen adminisztráció résztvevői mennél inkább kialakítják saját, az állam többi polgárának érdekétől eltérő érdekekkel rendelkező hivatalnok rétegüket, annál kevésbé tekinthető ez az egyesítés eszközének.

Felesleges lenne e témát tovább taglalni. De mivel a monarchia összes, nem a magyar koronához tartozó országa közigazgatás tekintetében 1848 előtt is egységet alkotott, így megítélhető az a befolyás, melyet a közös igazgatás képes gyakorolni a monarchia egyes, nemzetiségek szerint különböző részeinek asszimilációjára; elegendő, ha Olaszország példájára hivatkozunk.

Ennélfogva úgy véljük, hogy a perszonálunió köteléke Ausztria számára a jelenlegi pillanatban már nem elegendő; és hogy a monarchiának, ha feladatát meg akarja oldani, népei mindegyikének erejére és egységére szüksége van, így tehát az egyesítés más eszközeire kell gondolni, és erre nem látok más lehetőséget, mint hogy a monarchia népei előtt olyan teret kell nyitni, mely mindegyikük számára közös; mert semmi sincs, ami férfiakat és népeket közelebb hozna egymáshoz, mint a közös cselekvés, mivel csak ezáltal tanulják meg ismerni és becsülni egymást.

Bár nincsenek tapasztalataink arra vonatkozóan, hogy milyen hatása jósolható az alkotmányos berendezkedéseknek Ausztriában, de e tapasztalatok nem hiányoznak más államokban, és mind Skócia, mind Franciaország példája mutatja azt az erőt, melyet a közös alkotmányos jogok élvezete képes gyakorolni az ugyanazon államban fennálló nemzetiségi és tartományi ellentétek kiegyenlítésére, és amit mi magunk éltünk át, az legalábbis arról győz meg, hogy a cél, amire törekszünk, a mostanáig követett úton nem érhető el.

A felsorolt okokon kívül, melyek arról győznek meg, hogy ama egység, amire Ausztriának szüksége van, a legbiztosabban úgy érhető el, ha az állam egészét érintő közös ügyeket egy, az egész állam számára közös alkotmányos törvényhozásnak adják át, még azt az általános tapasztalatot is figyelembe kell venni, miszerint az állam anyagi erejét semmi más nem növelheti nagyobb mértékben, mintha az adózás terhét viselő népnek a törvényhozásban való részvétellel egyúttal megadják azt a lehetőséget, hogy az adózás szükségességéről meggyőződjön. Mivel ez a tapasztalat egészen általános, és hogy ennek helyességéről meggyőződjünk, mindössze az szükséges, hogy az alkotmányos államokban könnyedén behajtott állami bevételeket azokkal hasonlítsuk össze, amelyek az abszolutisztikusan kormányzott államokban a legnagyobb fokú elégedetlenséget váltják ki, így csak arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy Európa csaknem összes államának jelenlegi anyagi helyzete mellett az alkotmányos formák alkalmazása valószínűleg mindenütt szükségesnek mutatkozik, és hogy ez csak akkor hajtható végre veszélytelenül, ha a viszonyok erre nem közvetlenül kényszerítenek.

Bármily kevésbé is szolgálhatnak rá a magam nézetei az újdonság érdemére vagy ama bírálatra, hogy az állam teoretikus vizsgálatán alapulnak csak, a március 4-i alkotmány és mindaz, amit addig, míg ez az alkotmány jogosan létezett, a kormány és annak szervei részéről az Ausztria számára adandó közös törvényhozás szükségességéről elmondtak, nézeteim igazolásául hozhatók fel.

Mindazon okok, melyeket a március 4-i alkotmány mellett annak idején említettek, ma is érvényesek; az egyetlen különbség az, hogy már nem állunk oly közel a forradalomhoz, és ezért az a néhány körülmény, mely az alkotmányos formák bevezetését kérdésessé tenni látszott, megszűnt létezni.

Miként kell megteremteni e formákat, vagyis: hogy az össz állam törvényhozása egy- vagy két-kamarás rendszerű legyen-e, hogy az utóbbi esetben örökölheto legyen-e a felsőházi tagság, vagy a tisztújítások útján megbízott felsőházat részesítsék-e előnyben, hogy a törvényhozásban több vagy kevesebb képviselő vegyen-e részt, és hogy a képviselőválasztást közvetlenül a választókerületekre vagy a tartományi országgyűlésre kell-e bízni: ezek olyan kérdések, melyeknek elbírálását, bármily fontosak is, másokra vagy legalábbis máskorra kell hagyni. Mivel ezen iratban csak azon alapelvek határozandók meg, melyeknek az osztrák állam végleges szervezetéhez kell vezetniök, elegendő, ha ebben a tekintetben kijelentem, hogy az alkotmányos intézmények jótékony következményeit mindenképpen az határozza meg, hogy az állampolgárok befolyása a törvényhozásra ne csak formális, hanem valóságos legyen, és hogy ez a monarchia egyes részei között igazságosan, azaz a részek nagysága és lakóinak száma szerint osztassék fel.

Minden olyan forma, mely az állampolgárok követeléseinek mindkét tekintetben megfelel, a célnak is meg fog felelni, minden olyan formának azonban, mely ezeket megsérti, a várt előnyök helyett csak ama veszedelmek és nehézségek lesznek a következményei, melyek az alkotmányos formákkal mindenütt együtt járnak, ahol azokat nem egy, már meglevő politikai szabadság eszközeként, hanem a tényleges politikai befolyás kivívásának fegyvereként használják.

Engedtesék meg számomra még egy rövid megjegyzés.

Az utóbbi időben semmit sem ismételtek el gyakrabban, mint azt, hogy az osztrák monarchia sajátos viszonyai következtében alkalmatlan az alkotmányos kormányformára. Lakóinak nemzetiségi és nyelvi különbözőségét, az egyes koronaországok különböző kulturális szintjét, ezek történelmi fejlődését és a legutóbbi forradalom sajátos lefolyását, általában pedig

mindent, amiben monarchiánk más, mint Franciaország, felhoznak annak bizonyítékául, hogy Ausztriában lehetetlen alkotmányt létrehozni.

Kérdem, oly igen alkalmasnak bizonyult-e Franciaország az alkotmányos jogok élvezetére, hogy azt lehet állítani azon országokról, melyek viszonyai egészen másak, mint a franciaországiak, hogy azok szabad alkotmány élvezetére képtelenek? Sőt, nem éppen Franciaország példája mutatja-e, hogy mindazok a hiányosságok, melyeket egy Ausztriában létrehozandó alkotmány lehetetlenségére bizonyíték gyanánt felhoznak, e kormányforma lényeges feltételei?

Ha egy alkotmány létezése a nyelv és a nemzetiség egységét követelné, akkor Svájcot, amennyiben ahhoz egész területének teljesen azonos kulturális állapota lenne szükséges, nem kormányozhatnák alkotmányosan, de egyetlen államot sem, és Skóciának Angliával való egyesülése tarthatatlan lenne, ha nem létezne népeik közös alkotmánya, bár mindegyiknek van saját történelme, és büszkeséggel tekintenek vissza azokra az időkre, amikor ellenségesen álltak egymással szemben.

Mivel az alkotmányos monarchikus intézmények nagy előnye abban van, hogy nemcsak a nép többségének adják meg a lehetőséget, hogy kívánságaikat érvényesítsék (ami egyébként a köztársasági államberendezkedés útján még inkább elérhető), hanem a kisebbségnek is védelmet nyújtanak, és az államot a fennálló rend túlságosan gyors és túlságosan gyakori változásaival szemben biztosítják, és mivel az alkotmányos monarchia intézményeinek ezen előnye éppen annak tulajdonítható, hogy egy alkotmányos monarchiában nemcsak az uralkodó, hanem a nép akaratának is korlátokat szabnak: így magától értetődő, hogy az alkotmányos monarchikus konstitúciók csak annyiban felelhetnek meg várakozásainknak, amennyiben a királyi hatalom olyan alapokon nyugszik, amelyeket a nép akarata - melyet a királyságnak kell ellensúlyoznia - nem rendíthet meg. És éppen mivel Franciaországban ilyen királyság nincs; és mivel egy olyan országban, ahol a monarchikus hatalom, hogy törvényességét igazolja, csak a többség akaratára hivatkozhat, ilyen királyság nem is létezhet; és mivel az uralkodó biztonsága ilyen körülmények között attól függ, hogy a nép jóindulatát vagy a nép feletti korlátlan hatalmát képes-e megtartani: az alkotmányos monarchia államformája ebben az országban tarthatatlannak bizonyult és fog bizonyulni mindaddig, amíg a királyság fennállásának jogi alapjait egyes-egyedül a nép akaratában kénytelen keresni. De éppen ezek az okok győznek meg arról, hogy az európai államok között talán egyetlenegy sincs, amely alkalmasabb erre az államformára, mint éppen a miénk.

Kétségtelen, hogy a monarchikus elv az újabb korban igen sokat veszített korábbi erejéből. Sokban hozzájárultak ehhez a francia forradalom alapelvei és még inkább a történelmi jognak az a teljes semmibevétele, melyet az egyes kormányok, sőt még a bécsi kongresszus is tanúsított e jog irányában, és aligha lehet csodálkozni, ha az egyes tartományok lakóinak uralkodóházához fűződő évszázados kötelei a népek szemében is sokat veszítettek korábbi jelentőségükből, miután a kormányok ott, ahol az állam területi terjeszkedéséről vagy kiegészítéséről volt szó, ezekkel oly keveset törődtek. Mindemellett a monarchikus elv Európa jelentős részében még most is életképes; és amint Angliában az alkotmányos monarchikus kormányzati forma nagyszerű eredményei nagyrészt annak az erőnek köszönhetők, mellyel a monarchikus elv rendelkezik Angliában, úgy más államokban sem nélkülözi még ma sem ezen elv azt a befolyást, melyet az alkotmányos monarchikus berendezkedések alapfeltételének tekintek. Egyébként, ha összevetjük a királyság helyzetét Ausztriában és a többi európai államban, akkor arra a meggyőződésre jutunk, hogy az sehol másutt nem rendelkezik oly mértékű önálló erővel, mint monarchiánkban.

Monarchiánk helyzete ebben a tekintetben is egészen rendkívüli.

Mialatt sok országban, például Angliában, Franciaországban, Svédországban, és Spanyolországban a trón alapját egy forradalom vetette meg, és a dinasztia jogait ezek jogosságának elismerése tételezi fel; mialatt más országokban a birtoklás jelenlegi állapota új, és csak a hódítás jogára vezethető vissza, mint Poroszországban és Oroszországban: addig az osztrák dinasztia tartományainak kétségkívül legnagyobb részét illetően vitathatatlan történelmi jogot mutathat fel, melyhez, ameddig a törvényesség elvét egyáltalán elismerik, nem férhet kétség. Ugyanakkor azonban a monarchia maga *mint egész* jelenlegi alakulatában a legújabb kor terméke. Mindkét dolognak lényeges befolyással kellett lennie a monarchiában lassan megerősödő nézetekre és fogalmakra. Azért kell a dinasztia törvényes jogának fogalmát a monarchia egyes részeiben érvényben levő történelmi jog fogalmával összekötni, mert a dinasztia joga az egyes tartományokban törvényes, és mert e jog történelmi alapokon nyugszik, valamint azért, mert ez a monarchia jelenlegi kialakulását megelőzte, és ezért ettől független. S e viszonyok szükségszerű következménye, hogy (a nép nagy többségének felfogása szerint) a császári korona birtoklása a dinasztia az egyes tartományokban megillető jog *szükségképpen következményeként*, de nem mint e jogok *feltételeként* tekintendő.

A monarchia egyes részeinek és uralkodójának viszonyát nem az uralkodó és az összállam viszonya határozza meg; az előbbi külön viszony, az összállamtól független, melyet éppen ezért az összállam alkotmányozó gyűlése dekrétumokkal nem módosíthat és nem szüntethet meg.

Itt éppenséggel nemcsak Magyarországról beszélek (ahol az, amit manapság közös osztrák tudatnak neveznek, a magyar koronához tartozó országok 1848 előtti egészen sajátos helyzete következtében, nem alakulhatott ki); a fentebb mondottak minden, az osztrák monarchiához tartozó országra érvényesek. Véleményünknek itt is az a tagadhatatlan tény az alapja, hogy az 1848. évi Reichstag határozatai azokat a kötelekeket, melyek a tiroliakat, a stájerországiakat és a csehországiakat az uralkodóházhoz fűzték, sem meglazítani, sem megszilárdítani nem voltak képesek.

Ha a dolgok ezen helyzetét pusztán az állam egységének szempontjából vizsgáljuk, akkor e helyzetet komolynak lehet mondani.

Ahogy a XVIII. század közepe táján a Stuartok restaurációjára tett kísérlet Anglia számára csak azért vált jelentőssé, mert e kísérlet egy sajátos skót nemzetiségre támaszkodhatott, és amint csak azért volt lehetséges, hogy Bretagne és Vendée az egységes Franciaországgal szemben kiállja a hosszú harcot, mert azonos nézeteket vallottak, úgy egy olyan állam egysége és léte számára, amely csak a francia forradalom eszméin nyugszik, aligha lehet valami veszélyesebb, mint azok a nézetek, melyeket a szuverén hatalom tekintetében találunk Ausztriában.

Ha a monarchikus elv álláspontjáról vizsgáljuk a kérdést, úgy megengedem, hogy ezen elvet semmi más jobban meg nem szilárdíthatja, mint éppen ezek a viszonyok, és hogy ennél fogva Ausztria, bármily nagynak is tűnjenek lakosságának nyelvi különbségéből adódó nehézségei, olyas valamivel rendelkezik, ami ennél sokkal fontosabb és az alkotmányos államokban a legnehezebben teremthető meg, ugyanis monarchikus hatalommal, amely van olyan erős, hogy az alkotmányban biztosított jogaival ténylegesen tudjon élni.

Mindazok az okok, melyeket amellet szöktak felhozni, hogy az alkotmányos államforma Ausztriában nem valósítható meg, ennél fogva nem bizonyítanak semmi mást, mint hogy ama intézmények, melyekkel Franciaországban kísérleteztek és kevés változtatással mindenütt utánóztak, Ausztria számára nem felelnek meg, és hogy Ausztria alkotmánya, éppúgy mint Angliáé, és általában, mint minden alkotmányos államé, nem politikai absztrakciók eredménye, hanem az állam történelmi fejlődésének és jelenlegi viszonyainak eredménye kell, hogy legyen.

IV

A célszerű alkotmány feltételei Ausztriában

Bármint gondolkozzunk is az utóbbi évek eredményeiről, annyi bizonyos, hogy némely igen fontos kérdés tekintetében világosabban látunk.

A legutóbbi keleti háború még a felületes szemlélő figyelmét is felhívta a monarchiát fenyegető azon veszedelmekre, melyek az orosz és a török birodalom közötti helyzetéből következnek. Belátták, hogy egy erős Ausztria fennállása egyike azoknak a feltételeknek, melyektől Nyugat-Európának a Kelet fejlődésére, sőt, talán sok ország önállóságára gyakorolt hatása függ, és minden gondolkodó fő elismeri, hogy Ausztriának, ha erős kíván lenni, egységre van szüksége.

Ezen egység feltételeinek tekintetében is úgyszólván általában egyetértenek. Belátják, hogy ez csak akkor hozható létre, ha mindaz, ami az állam egészét illeti, és amitől annak más államokhoz való helyzete függ, egyetlen, közös középpontból irányítatik. Sőt, még az alkotmány kérdésében is közel állnak egymáshoz annyiban, amennyiben még azok is, akik az alkotmányos formák bevezetése ellen vannak, ezt csak azért teszik, mert azt tételezik fel, hogy *az adott körülmények között* alkotmány bevezetése még nem lehetséges. De amint arról van szó, hogy milyen berendezkedésekkel lehetne eleget tenni mindenki kívánalmainak, és hogy a mindenki által óhajtott célt miként lehetne elérni, azonnal a legnagyobb mértékű nézetkülönbségekkel találkozunk.

Csak egyetlen eszköz van arra, hogy ebben a vonatkozásban is olyan összhang jöjjön létre, mely nélkül az a meggyőződés, hogy Ausztriának erősnek és ennél fogva egységesnek kell lennie, gyakorlatilag semmit sem jelent, és ez az eszköz az, hogy az e tekintetben követendő alapelveket meg kell kísérelnünk tisztázni, és úgy hiszem, hogy ez nem olyan nehéz, mint aminőnek pillanatnyilag látszik.

Ha nem bizonyos elvek megvalósításán, hanem Ausztria lehetőség szerinti célszerű berendezkedésén iparkodunk, és ha abból a nézetből indulunk ki, hogy minden alkotmány csak annyira célszerű, amennyire az állam egységét biztosítja, akkor önmaguktól adódnak a következő alapelvek:

1. *az alkotmánynak meg kell felelnie az állam sajátos viszonyainak*
2. *Ausztriának olyan alkotmányra van szüksége, mely az állam egyes részeit az összességhez való viszonyukban egyenlővé teszi.*

Az első önmagában véve világos; a másodikat illetően a tartományi autonómia leghívebb barátainak is el kell ismerniök, hogy az olyan alkotmány, mely a monarchia részei közül egynek is kivételezett helyzetet biztosít, nem tekinthető az állam egységének megalapítására szolgáló eszközként.

Az első alapelvből következik:

hogy, mivel az osztrák állam történelmi alakulat, és mivel nem az állam egységének eszméje, hanem *az egyes tartományokban* meglevő monarchikus elv ereje tartja össze, és mivel a monarchikus elv ereje a történelmi jog tiszteletével függ össze, minden olyan berendezkedés alkalmatlan lenne, mellyel a monarchia egyes részeinek felbomlását egészben véve nemcsak előkészíteni kívánnák, hanem a történelmi jog mellőzésével e felbomlást egy csapásra ki is akarnák erőszakolni.

Minden, amivel azon érzelmeket megsértik, melyek a legutóbbi időkig a dinasztiahoz való ragaszkodás mellett a legerősebbeknek mutatkoztak; minden, mi által szakítanak a történelmi joggal és a trónt szilárd támaszától megfosztják, még az előtt, hogy számolhatnának ama támasz szilárdságával, amit a trónnak az államigazgatás egységes szervezetével remélnek nyújtani, ellentétben áll az adott viszonyokkal, és mint célszerűtlen, elutasítandó.

Elismerve, hogy viszonyaink nem kielégítőek, azok mégis így adottak, és nem tőlünk függ egy csapásra történő átalakításuk.

Elismerve, hogy az olyan állam szilárdabb, melynek egyes részei nemcsak kapcsolódnak egymáshoz, hanem egyé is olvadtak, és hogy a tartományaink közötti nagy különbség elég nagy baj, úgy az állam mégis ezekből a tartományokból áll, és az egész építmény is csak ezekből a részekből állhat.

Mindezeket elismerve, a jövőről mégsem mondhat le senki. Századunk a kisebb nemzetiségek fejlődésének nem kedvez, és mivel sokan vannak, akik a monarchikus elvet komolyan fenyegetettnek vélik, egészen természetes, ha az összes többi dolognak, ami a történelmi jogon alapulva a királyság eszméjétől elválaszthatatlan, nem ígérnek hosszú jövőt. - Miként Franciaországban az elmúlt 70 év folyamán a tartományi különállás érzése, sőt az ország egyes részeiben még a nyelvi különbözőség is szinte teljesen megszűnt, úgy bizonyos időn belül ugyanez megtörténhet Ausztriában is; de aki Franciaország viszonyait a mi viszonyainkkal összehasonlította, az nem fogja tagadni, hogy e pillanattól még messze állunk; és hogy egy olyan államnak, melynek dinasztiaja a legvitathatatlanabb történelmi jogra hivatkozhat és amely államban a valóságos arisztokrácia minden eleme létezik, más intézményekre van szüksége, mint annak, melyben az uralkodó törvényessége hétmillió választójának akaratán nyugszik,³ és ahol a demokrácia érdekében mindent egyenlővé tettek; hogy egy olyan rendszer, melyet Franciaországban a körülmények kínáltak, sőt mely talán az egyetlen, ami a magánviszonyok megváltoztatása nélkül lehetséges, Ausztriában ugyanezen okoknál fogva nem vezethető be. - Bármiként is vélekedjünk a francia államberendezkedések értékéről, azok szilárd megalapozásához nálunk hiányzik az első feltétel: *a hetven éve szinte szakadatlanul egymást követő forradalmak sora, melyeket Franciaország átélt*, és ha lenne is valaki, aki azon államberendezkedéseket, melyeknek Franciaország örvend, még ilyen áron is megvásárolná, annak mégis el kellene ismernie, hogy akkor, amikor Ausztria jelenlegi berendezkedéséről van szó, nem vehetők tekintetbe azok a viszonyok és állapotok, melyeknek csak a jövőben kell létrejönniök.

A második alapelvből következik, hogy az osztrák állam berendezkedésekor nemcsak egyetlen tartomány kívánságait vagy igényeit kell tekintetbe venni, hanem mindegyikét. Ezért csak az szolgálhat az államnak adandó alkotmány zsinórmértékéül, ami mindegyik tartományban közös.

Ha tehát ebből a szempontból vizsgáljuk a monarchia viszonyait, akkor úgy találjuk:

a) hogy a monarchia egyes részeiben az egykori önállóság tudata előbbben őrződött meg, mint más államok tartományaiban, és hogy ezt a tudatot (a tartományi önállóság érzelmét), mivel azt dinasztikus szempontból hasznosnak tartották, egészen a legutóbbi időkig még intézmé-

³ Seholy sem mutatkozik meg szembetűnőbben Franciaország és Ausztria különbsége, mint amikor a monarchikus elv helyzetét vizsgáljuk e két országban. Míg Franciaországban a monarchikus hatalom tényleges birtoklása ellentétben áll a történelmi joggal, addig Ausztriában a dinasztia jogát a történelem szentesítette, mely jogot éppen ezért minden, a történelmi jogot ért támadásnak meg kell ingatnia.

nyesen is megszilárdították (például a külön koronázással és az egyes koronaországok rendjeinek hódolatával stb.).

b) hogy Ausztria nyelvre és műveltségi fokra nézve különböző nemzetiségeket zár magába, melyek egyrészt kizárólag csak a monarchiához tartoznak (mint a magyar), másrészt a határain kívül élő nagyobb nemzetiségek töredékeit, melyek azonban mind fejlődésre és elismerésre vágnak.

A monarchia egészének viszonyai ebben a tekintetben egyformák, és államunkban egyetlen olyan részt sem találunk, ahol ez a tartományi tudat és a külön nemzetiségre való törekvés arra az irányra, melyet követnek, ne gyakorolna jelentékeny hatást.

E két alapelvből következik, hogy:

míg Ausztriában minden történelmi jog az egyes koronaországok létevel áll összefüggésben, és míg a monarchiának egyetlen olyan része sincs, ahol ne találkoznánk a nemzetiségi fejlődésre való törekvéssel, addig Ausztria számára csak olyan berendezkedés felel meg, mely egyaránt tekintetbe veszi az állam tartományi tagozódását és valamennyi nép saját nemzetiségének érvényesülésére való törekvését.

Ugyanerre a meggyőződésre jutunk, ha az 1848-as év eseményeire és ezen események eredményeire fordítjuk figyelmünket.

A történelem arra tanít, hogy a viszonyok olyanfajta teljes átalakítása, amilyenre 1848-ban törekedtek, sohasem lehet tartós. Minden forradalom, mely ezzel próbálkozott, ellenforradalomhoz vezetett, és az a néhány forradalom, mely, mint az 1688-as angol, tartós eredménnyel járt, ezt csak annak köszönheti, hogy sajátos cél megvalósítására korlátozódott, és minden egyebet, amennyire csak lehetett, érintetlenül hagyott. Minden új berendezkedés azáltal nyeri el fennállásának biztosítékát, hogy a már régóta létezővel egységes egésszé tudják összeolvasztani.

De ugyanígy helytelen, ha azt hiszik, hogy az olyan nagy mozgalmak, mint amilyenek mi is átértünk, elmúlhatnak anélkül, hogy *minden irányban* bizonyos, méghozzá jelentős eredményt ne hoznának.

A nép nagy mozgalmainak végső eredménye mindig azon szélsőséges nézetek közti közvetítés, melyek e mozgalom folyamán egymással szemben álltak, és miként tapasztalatból tudjuk, hogy egy forradalom kezdetekor a mérsékelt nézetek sohasem számíthatnak a többségre, úgy az is megmutatkozik, hogy minden forradalom mint végeredmény, éppen azon nézetek győzelméhez vezetett, melyeket annak kezdetekor a pártok mint nem kielégítőket visszatartottak.

Egy bizonyos pontig Ausztriában is ugyanezt látjuk. Az egyenlőség nevében követelt dolgokat csak részben valósították meg; de hogy a forradalom, amennyiben annak demokratikus irányát tartjuk szem előtt, mégis nagyszerű eredményeket hozott, és hogy ezek kétségbe vonása a legnagyobb veszéllyel járhat, bármily erőteljesen is érezhetők az állam konzervatív erői, azt bizonyára senki sem fogja tagadni.

Miután tehát Ausztriában a nemzetiség elve éppoly jelentőséggel bír, sőt a monarchia egyes részeiben még nagyobb befolyással volt a forradalom menetére, mint az egyenlőség elve, így kérdelem, vajon tartósnak lehet-e tekinteni az olyan állapotokat, melyek során a nemzetiség elvének nevében támasztott igények kielégítésére egyáltalán semmi sem történt?

Hogy vajon jogosnak vagy jogtalanak tartsuk-e ezeket az igényeket, hogy a nemzetiség elve további fejlődésünk szükségszerű tényezőjének vagy csupán előítéletnek tartandó-e, az mindegy; az elv hatása az utóbbi évek eseményeire tagadhatatlan tény.

Az, amiért oly sok millióan lelkesedtek, az, ami egy olyan államot, mint Ausztria, képes volt megingatni, néhány év alatt nem veszítheti el minden jelentőségét, és ahogy a forradalmat csak úgy lehetett legyőzni, hogy bizonyos, az egyenlőség nevében támasztott igényeket, amelyeket múlhatatlanoknak ismertek el, kénytelenek voltak kielégíteni; úgy a forradalom következményeként létrejött állapotok is csak annyira tekintendők tartósaknak, amennyire ugyanezt fogják tenni a nemzetiség elvének vonatkozásában is.

Ott, ahol az utóbbi események során ez előtérbe került, tehát mindenekelőtt Ausztriában, minden olyan berendezkedés, amely ezt nem veszi tekintetbe, csak provizórikus maradhat, mivel azt a többség sohasem fogja véglegesnek elismerni; ennél fogva minden, a monarchiának adandó alkotmány kérdésével foglalkozó államférfiú első feladata az, *hogy tisztába jöjjön azzal a mértékkel és azokkal az eszközökkel, melyekkel Ausztria népeinek nemzetiségi törekvései az állam egységének veszélyeztetése nélkül kielégíthetők.*

V

Az osztrák államnak nem áll hatalmában útját állni az egyes népek nemzetiségi törekvéseinek

Az a befolyás, melyet a nemzetiségi elv Ausztria legutóbbi eseményeire gyakorolt, oly tagadhatatlan, és az a meggyőződés, hogy az, ami az egyik államot a másiktól megkülönbözteti és sajátos jellegét adja, Ausztria alkotmányánál is tekintetbe veendő, oly nyilvánvaló, hogy aligha érthető, hogyan foglalkozhat bárki is az osztrák monarchia berendezkedésének kérdésével annak belátása nélkül, hogy ezen kérdés megoldásának feltétele és egyúttal az egész kérdés kulcsa a nemzetiségi elvben keresendő.

A nemzetiségi elvvel szembeni álláspont, melyet Ausztriában az alkotmányozás idején képviseltek, csakis azáltal válik érthetővé, hogy a nemzetiségi igények kielégítését a monarchia létevel összeegyeztethetetlennek tartották.

„Mindenütt, ahol 1848-ban a nemzetiségi elv lépett előtérbe, forradalmi mozgalmakat hívott életre. Mindennek, amiért ezen elv nevében lelkesedtek, Németország és Olaszország egységének, Lengyelország újbóli megteremtésének, Magyarország teljes önállóságának, ahogy azt akkor kívánták, szükségképpen a monarchia felbomlásához kellett vezetnie; ezért azoknak, akik a monarchia megtartását tekintik feladatuknak, mindent latba kell vetniök azon elv legyőzése céljából, melynek megvalósulása az állam létevel összeegyeztethetetlen. E feladat nem könnyű. Azon mélyreható, szinte beteges nyugtalanság miatt, mely Ausztria népeinél a nemzetiségi elvvel kapcsolatosan tapasztalható, talán még évtizedekre és az állam részéről jelentős mértékű megszorításokra lesz szükség, amíg ezt az irányt képesek lesznek leküzdeni. De bizonyos, hogy e feladat nem reménytelen. Korunkban túlságosan nagy az anyagi érdekek befolyása és a tények tisztelete ahhoz, hogy valami, ami csak az érzelmekben és az emlékekben gyökerezik, e két befolyásnak sokáig ellenállhasson. Semmi esetre sem vonhatják ki magukat ez alól a feladat alól, hiszen Ausztria léte függ attól, hogy képesek-e ezt megoldani, és azok a tapasztalatok, melyeket akkor szereztek, amikor a nemzetiségek egyenjogúságának elvét a kormányzat fő alapelvevé tették, mutatják a legjobban, mennyire nem lehetséges a nemzetiségi elv bázisára bármiféle tartós dolgot építeni.”

Annak megítélésére, hogy e nézetek mennyiben helyesek, két kérdésre kell válaszolni:

a) Megoldható-e Ausztriában a kitűzött feladat, ha a népek nemzetiségi jogosultságra való törekvését az állam belső berendezkedésével akarják legyőzni;

b) Tényleges ellentétben áll-e az egyes népek nemzetiségi jogosultságra törekvése az osztrák állam létével és hatalmával?

Nos, ami az első kérdést illeti, úgy az a véleményem, hogy igen csalódnak, ha a nemzetiségi mozgalmakat, jelentőségüket viszonylag rövid idő alatt elvesztő, átmeneti jelenségnek tekintik.

Egy csaknem Európa egész területére kiterjedt és az oly különböző népekre egyformán lelkesítő hatással bíró mozgalomnak az előzetes események egész során és a fennálló viszonyokon kell alapulnia, és éppen ezért nem veszíthet egyik percről a másikra jelentőségéből. Távol áll tőlem, hogy higgyek mindannak a megvalósulásában, amire 1848-ban törekedtek. A német és az olasz kérdést, Dánia és Schleswig-Holstein kapcsolatát, általában mindazokat a politikai kérdéseket, melyekre akkor a nemzetiség elve oly nagy hatással volt, valószínűleg nem kizárólag a nemzetiségi állásponttól fogják megoldani; de hogy ez az álláspont az európai viszonyok fejlődésére még hosszú ideig hatással lesz, az véleményem szerint több mint valószínű. Vagy vannak talán olyan okok, melyek alapján feltételezhető, hogy monarchiánk ebben a tekintetben kivételt fog képezni? Vagy rendelkezik az osztrák állam olyan eszközökkel, melyek a nemzetiségi elvvel folytatott harcában számára rendkívüli erőt kölcsönöznek?

Bárhogy is vélekedjenek a nemzetiségi törekvések ésszerűsége felől, annyi mindenesetre bizonyos, hogy eszméket sem anyagi eszközökkel, sem azzal, hogy őket oktalannak tartják, legyőzni nem lehet. Eszmék ellen csak eszmékkel lehet harcolni, és így az a törekvés, hogy az egyes nemzetiségeknek a monarchiában érvényt szerezzenek, csak úgy győzhető le, ha szembekegyeznek vele egy másik, hozzá hasonlóan megfogható és pozitív törekvést, vagyis *a német nemzetiség* fennhatóságára való törekvést.

Nem arról van szó, hogy a monarchia lakójának világpolgárnak kell éreznie magát, hanem arról, hogy egy *német* állam polgárának. És éppen ez az, amiért a kormány kilenc éven át semmiféle fáradtságot nem sajnált. Itt szerzett tapasztalataink talán elegendőek ahhoz, hogy megmutassák, mit várhatunk ettől az irányzattól a továbbiakban.

Ha nem is vagyok mentes attól, amit a nemzetiségi elfogultság nevével kedvelnek illetni, úgy hiszem, mégis mentes vagyok minden olyan ellenszenvtől, melyre a nemzetiségi elv ért folytatott mozgalom az újabb időkben alkalmat adott. A legkevésbé viseltetem ellenszenvvel a német nemzetiség irányában. Ezért is tartom igen természetesnek, ha ez, a civilizáció területén sok más népnél előrehaladottabb nép jelentős befolyást igényel az államra. Úgy hiszem, hogy a német nemzetiség mindig jelentős hatással volt és lesz is az osztrák monarchiára mindaddig, amíg a dolgok természetes fejlődését a német befolyás ellen mesterségesen szított szembekegyelés nem fogja megakadályozni. Az a nép, amely a monarchia csaknem minden más népe számára elhozta a kereszténységet, és melytől a reformáció eljutott e népekhez, az a nép, melynek nemcsak hogy szinte teljes tudományos műveltségüket, hanem még művészetüket és költészetük egy részét is köszönhetik, mert hiszen a monarchia minden irodalmat művelő népénél félreismerhetetlen a német minta hatása, és legtöbbjük népdalaiban és népmeséiben német visszacsengések találhatók: e nép szükségképpen nagyobb befolyással kell, hogy legyen a monarchia fejlődésére, mint amekkora a monarchiában lakó németek száma szerint megilleti. És a dolgok természetéből következik, hogy a német nemzetiség ezen befolyásának nyelvi tekintetben bizonyos következményekkel kell járnia.

A nyelv, ami sokáig a művelődés eszközeként szolgált, egy időre a művelt osztályok nyelve lesz, miként ezt a francia nyelv németországi elterjedésekor láttuk a múlt században. De ha azt hiszik, hogy az, ami a dolgok természetes fejlődésének eredményeként csak lassanként és *csak egy bizonyos fokig* következik be, az államhatalom közbeavatkozásával siettethető és a nem kedvezményezett nemzetiségek teljes beolvasztásához vezethet, akkor ugyancsak tévednek, és hogy erről meggyőződjenek, elegendő, ha megfigyelik azoknak az intézkedéseknek a hatását, melyeket újabban a német nyelvnek az osztrák monarchiában való elterjesztése érdekében tettek.

Nem szándékozom jegyzéket állítani össze mindarról, ami ebben a tekintetben történt újabban, Olaszország kivételével, a monarchia nem német ajkú tartományaiban. A kormányzat által kimondott alapelvek szerint feltételezhető, hogy némely dolgot, és éppen a legfontosabbat, nincs szándékukban megoldani. A német nyelv kizárólagos használata azon területeknek oktatási rendszerében, igazságszolgáltatásában és közigazgatásában, ahol a lakosság nagy része nem bírja ezt a nyelvet, és ezért még a bűnügyekben sem képes beszélni saját ügyvédjével, bizonyára csak a viszonyok elégtelen ismeretének és az alsóbb kormánysszervek túlbuzgalmának tulajdonítható; de hogy a kormány célja a német nyelv elterjesztése, az nem vonható kétségbe e nyelvnek nemcsak a közigazgatás magasabb szféráiban való kizárólagos használata (még a tartományokban is ezt használják) és azon szándék mellett, hogy ezt a felsőoktatásban, még a gimnáziumokban is bevezessék. De milyen eredményre vezettek ezek az egyáltalán nem szokásos következményekkel járó erőfeszítések?

A kormány helyzetére, általánosságban, ezek a nyelv érdekében tett erőfeszítések igen kedvezőtlen hatással voltak. Minden olyan kormányzat, mely a néppel való érintkezésekor idegen nyelvet használ, idegennek fog tűnni, akármennyire fáradozik is a nép érdekeinek támogatásán, és a fő ok, amiért az egyes tartományokban éppen azok nem álltak a kormány mellé, akik alapelveik megvalósítását tőle várhatták volna, nézetem szerint éppen a nyelv tekintetében követett eljárásban keresendő. De ha figyelmünket csakis a nyelvi viszonyokra fordítjuk, úgy éppenséggel az ebből levonható következtetések sem felelnek meg a várakozásnak.

Úgy hiszem, hogy a jelenlegi rendszer legragaszkodóbb hívei is el fogják ismerni, hogy az utóbbi évtizedben a német nyelv térhódítása semmiféle előrehaladást nem mutatott, sőt, a monarchia éppen azon részeiben, ahol terjesztésén a leginkább buzgólkodtak, és éppen a felsőbb és képzetesebb osztályoknál, melyekre a kormányzat intézkedései egykor hatni képesek voltak, a német nyelvvel szembeni, korábban ismeretlen ellenszenv figyelhető meg. A népet igen gyakran hasonlították vízhez, mert a leggyengébb fuvallatra is mozgásba jött; még valami másban is hasonlít azonban ahhoz, és ez az, hogy a népek, miként a víz, még a legnagyobb nyomástól is csak igen kevéssé engedik összenyomni magukat, és hogy éppen ezért minden nyomás önmagával egyenlő erősségű ellennyomást vált ki. Nyelvi tekintetben legalábbis ez volt a helyzet, és minden, amit ez ideig tettek, nagyjából ugyanazt az eredményt váltotta ki, mint (bocsájtassék meg nekem a hasonlat) amilyent a szérum esetében láthatunk, amikor azért, hogy egy bizonyos betegségtől megóvjuk magunkat, annak anyagával művileg oltjuk be magunkat. És ez nemcsak Magyarországra érvényes, ahol a jelenben lejátszódó jelenségek csak ismétlődései a József császár idején tapasztaltaknak, hanem a monarchia minden részére is. Sem az a csöndes, de éppen állhatatossága miatt jelentős tevékenység nem csökkent, mellyel Csehországban a cseh nemzetiség fejlődésén munkálkodnak, sem az a buzgalom nem lohadt le, mellyel a délszlávok nyelvükért és nemzetiségükért kezeskednek. Mindenki, aki az utóbbi idők fejleményeit előzetesen megalkotott vélemény nélkül szemléli, el fogja ismerni, hogy éppen a kormány nyelvi törekvései járultak hozzá igen sokban az egyes nemzetiségeknél a nemzeti öntudat megszilárdulásához, és úgy hiszem, hogy ebben a tekintetben még igen sokáig nem fogunk eljutni a legmagasabb pontra. Addig, amíg egyre inkább háttérbe szorulnak azok a demokratikus-forradalmi irányok, melyek az 1848-as év európai eseményeinek

visszhangjaként Ausztriában is napvilágra kerültek, a nemzetiségi törekvések intenzitása csak növekedni fog, és nincs semmi, aminek alapján ebben a vonatkozásban változás lenne jósolható.

A másoknál magasabban állók és műveltebbek gyakori tévedése, hogy azt hiszik, minden embernek, miután alaposan felvilágosították őket, minden kérdést ugyanarról az állásponttól kell megítélnie, ami a sajátjuk, és ezt magasabb szempontnak gondolják. Hogyan állhat ellen ilyen sok érvek az, ami nézetük szerint mégiscsak előítéleteken nyugszik, hogyan ragaszkodhat a cseh, a magyar vagy a galíciai saját hazájához, amikor olyan lehetőséget kínálnak neki, hogy egy nagy és hatalmas állam polgárának érezheti magát, hogyan lehet küzdeni költői érzelmekkel a tények hatalma és az anyagi előnyök ellenállhatatlan vonzása ellen?

Ez mindenesetre igen meggyőzőnek tűnik, de mégsem szabad elfelejteni, hogy a nép azt, ami *pusztán tényeken alapszik*, sohasem tekinti véglegesen megalapozottnak, nemcsak azért, mert a tényeket csak igen kevesen ismerik fel helyesen, és nem is mindig ismerik el, hanem mert a tények következményeit új tények szüntethetik meg. Ugyancsak kevéssé tagadható, hogy azon kevesek mellett, akik az anyagi érdekek vonzásán felülemelkednek, igen sokan vannak, akikre a személyes előnyök okai azért nincsenek hatással, mert olyan helyzetben vannak, hogy a politikai kérdésekben való döntés anyagi érdekeikre semmiféle hatást nem gyakorol. Vagy talán azt hiszik, hogy minden olyan meggyőződés, mely nem okolható meg logikailag helyesen, kevésbé szilárdan gyökerezik az emberi lélekben? A tapasztalat éppen az ellenkezőjére tanít. Ahogy az egyén minden ok ellenére gyakran olyan irányt követ, melynek károosságáról maga is könnyen meggyőződhetne, úgy egész népek is ezt teszik. Pusztán okokra támaszkodó véleményeket és nézeteket meg lehet cáfolni, de az érzelmekből és szenvedélyekből fakadók megingathatatlanok, mert mindenki csaknem mindig annál szívósabb szilárdsággal ragaszkodik meggyőződéséhez, mennél kevésbé képes bizonyítani annak igazságát vagy előnyét.

Nézetem szerint Európa egyetlen államában sem lehetne megvalósítani olyan rendszert, amely a nemzetiségi érzellel ellentétes. Ebben a tekintetben még Franciaország sem kivétel, és ama lelkesedés, mellyel a dicsőség eszméjéhez ragaszkodnak, mutatja, hogy a nemzetiség eszméjének, a döntően materialisztikus irányzat ellenére is, még mindig mekkora ereje van; miért várnánk el ezt kevésbé Ausztriától, ahol tagadhatatlan tények bizonyítják, hogy a német elem csak igen kismértékben képes asszimilálni éppen azokat a nemzetiségeket, melyek elnémetesítéséről most szó van.

Nem kívánom itt említeni a magyar korona országait. Abban a korban, amikor a nemzetiség elve egész Európában háttérbe szorult, és amikor ezekben az országokban a hivatali ügyek intézésekor halott nyelvet használtak, amikor nem létezett magyar irodalom, amikor a kereskedelem és az ipar kizárólag német kézen volt, és a művelt osztályok nagy része németül érintkezett, az ország elnémetesítése bizonyára kevesebb nehézséggel járt volna, mint most. Egyébként, ha itt a magyar nemzetiség megtartását a beolvadás folyamatát megakadályozó saját alkotmánynak kívánják tulajdonítani, úgy azt látjuk, hogy Csehországban nem így volt, ez az ország, bár alkotmányát régen elvesztette, a teljesen német közigazgatás és a katolikus egyháznak a csehekkel szembeni minden mesterkedése ellenére megőrizte nemzetisége tudatát. A műveltség növekedéséhez viszonyítva a cseh nyelv és irodalom terjesztésére tett törekvés Csehországban egyre élénkebbé vált, és csak az 1848-as év adta alkalomra volt szükség, hogy a fehérhegyi csata után két évszázaddal a cseh nép nagy részénél feléledjenek ama érzelmek, amelyeket legyőzötteknek véltek. Hogyan lehetne hát megvalósítani azt az egész monarchiában, ami két évszázadon át Csehországban megvalósíthatatlannak bizonyult, különösen, miután mindent megtettek a nemzetiségi érzés felbujtására!

Minthogy Németországban az osztrák monarchiának az egyes nemzetiségek szeparatista tendenciái feletti győzelmét a *német nép* győzelmének tekintették, melynek - *nem Ausztria*,

hanem Németország uralmát - egészen a Fekete-tengerig kellett volna biztosítania, Ausztria nem német népeinél a saját nemzetiségre való törekvés mellett a németiséggel szembeni pozitív ellenszegülés is feltámadt, és ezáltal a német nyelv elterjesztésének útjába új, és úgy hiszem, legyőzhetetlen akadályt gördítettek. Mert egész népek egybehangzó akarata oly erő, melynek nehezen lehet ellenállni, még ha pozitív célok megvalósításáról van is szó; de amikor egész népek azért egyesülnek, mert valamit nem akarnak, akkor ez az erő ellenállhatatlan, és egyetlen állam sem elég erős ahhoz, hogy gátat vessen egy, a nemzeti törekvésekhez hasonló, demokratikus mozgalomnak, melyhez lovagias érzelmek fűződnek.

Ennélfogva úgy vélem, hogy még abban az esetben is, ha a különböző nemzetiségek létét Ausztria egységére nézve veszélyesnek is találják, nem áll hatalmunkban az egyes népek nemzeti tudatát szétrombolni; legalábbis egyetlen kormány sem győzte még le azokat a nehézségeket, melyek az Ausztriában követett jelenlegi rendszer mellett leküzdendők, és Franciaország vagy Poroszország példája, ahol több nép nyelve egészen megszűnt létezni, azért nem követhető Ausztriában, mert amott olyan nyelvekkel volt dolguk, melyek a művelt és uralkodó osztályok számára amúgyis idegenek voltak, és amelyeknek alig volt más irodalmuk, mint a népdal, de Ausztriában nem ez a helyzet.

Ezenkívül, úgy hiszem, hogy ha a különböző népek nemzeti tudata, mely az államban megvalósítani kívánt centralizáció útjában áll, csakugyan ernyedne, az nem Ausztria által és még kevésbé a jelenleg fennálló monarchia érdekében történne.

Korunkban sok mozzanat gyengíti a nemzeti érzést. Ezek közül a legfontosabbak: a különböző országok lakói közötti érintkezés, mely a közlekedési eszközök számával és gyorsaságával növekszik; érdekek közössége, mely oly mértékben gyarapszik, ahogy a szabadkereskedelem mind általánosabb elismerésre tesz szert; és végül a kor döntően anyagi iránya.

Mindez azonban nemcsak a külön nemzeti érzését és azon szűkebb haza iránti szeretetét csökkenti, amelyet Ausztria egyes tartományaiban találunk, hanem *minden hazaszeretetet*, vagyis azt a ragaszkodást, mellyel az egyén saját országához kötődik.

Ha a közlekedés könnyebbé válása és az ezáltal megnövekedett érintkezés csak a monarchia területére korlátozódna, ha Magyarország termelői azáltal jutnának előnyökhöz, hogy a monarchia egysége határozná meg piacuk növekedését, úgy a kor teljességgel anyagi iránya a tőle várt, szükségképpen eredményre vezetne.

Szilárd meggyőződésem, hogy ha az osztrák kormány korábban, ahelyett, hogy a magyar koronaországok különállásának politikai rendszabályokkal történő megszüntetése helyett egyszerűen csak a vámsorompók feloldásával foglalkozott volna, amit abban az időben nemcsak hogy törvényes úton meg lehetett volna valósítani, hanem még általánosan népszerű is lett volna, akkor ez az érdekek közösségét és ennek következtében a monarchia minden részének más úton el nem érhető kohézióját hozta volna létre.

Hogy milyen hatalma lehet az anyagi érdekeknek még egy kevésbé anyagi korban is és az anyagi fejlődésben még nem túlságosan fejlett népeknél, azt - hogy csak egyetlen példát hozzak - az 1688-as forradalom utáni skóciai események mutatják, ahol a skót nemzeti történelmi jogai iránt érzett szenvedélyes érzelmei és az Angliával szembeni ellenszenv ellenére sem kísérelték meg az Angliától való elszakadást, amire pedig abban az időben számos lehetőség kínálkozott, és ez csak azért történt így, mert a Cromwell létrehozta intézmények szerint ez Skócia pénzügyi és anyagi romlását idézte volna elő.

De hogy az említett viszonyok a kívánt eredményre vezessenek, ahhoz az szükséges, hogy az állam maga - melyhez az egyes részeknek anyagi érdekeik által kell kapcsolódnok -, *önmagában zárt egész legyen*; ahol nem így van, ott az anyagi érdekeknek a nemzeti elvre gya-

korolt megosztó ereje az államra nézve inkább veszély, semmint biztosíték, mivel ilyen körülmények mellett a saját haza iránt érzett szeretetnek az egyes tartományokban nem a közös állam iránti hazafias érzés ébredése, hanem csak azon *kozopolita irány és politikai közömbösség* elterjedése lehet a következménye, amely, nézetem szerint, veszélyesebb lehet minden államra és minden monarchiára nézve, mint a külön nemzetiségért vagy általában bármiféle eszméért való lelkesedés valaha is.

Minden forradalmi mozgalom, tűnjék bármily veszélyesnek, legyőzhető; mert egyvalamely eszme melletti agitáció annak mindig az ellenkezőjét is előidézi; de ha már eljutottak odáig, hogy a polgárok többségének mindegy, hogy létezik-e az állam vagy sem, és az államhatalom bármely formája elviselhetőnek, sőt kívánatosnak tűnik, amennyiben biztosítja az egyén anyagi érdekeit, akkor az állam létének alapfeltételét veszítette el, és fennállása csak a véletlentől függ.

Ha azonban abból az eszméből indulnak ki, hogy az emberiség javának szempontjából az egyes államokat elválasztó korlátok megszüntetése lenne kívánatos, és ezáltal a föld népei egy nagy közösség polgárainak éreznék magukat, vagy ha a jövőt olyan sajátosan német szempontból szemlélnék, mely szerint a német kultúra és nemzetiség befolyása minél nagyobb kell hogy legyen: akkor valóban örvendeni lehet az említett mozzanatoknak, melyek az osztrák monarchia nemzetiségeinek gyengítésében közrejátszanak.

Más a helyzet azonban, ha a kérdést osztrák-monarchikus szempontból szemléljük.

Egy olyan monarchiát, melyet sem a közös népesség köteléke, sem szilárd földrajzi határok nem tartanak össze; egy olyan monarchiát, melyet egyes-egyedül a történelem képződményének kell tekintenünk, és amely létének szilárd biztosítékát éppen abban az általános meggyőződésben kell keresse, hogy Európának ezen a részén élő kisebb néptörödékek csak ebben a formában válhatnak nagy állammá; egy ilyen államot megszilárdítása helyett csak bomlaszthat minden, ami a történelmi jog elismerését csökkenti, és nemzetiségi tekintetben a közönyt növeli.

Egyetlen némettől sem veszem rossz néven, ha azt hiszi, hogy Ausztria népeinek állapota anyagi és szellemi tekintetben kielégítőbb lenne, ha ezen népek, lemondva külön nemzetiségükről, a nagy német népbe kívánnának beolvadni; de az számomra mindenesetre bizonyosnak tűnik, hogy ez nem történhetnék az osztrák monarchia előnyére, és még kevésbé a dinasztiaéra, melynek alapja éppen az, hogy pillanatnyilag oly sok nemzetiség egy állammá való egyesülésének egyetlen feltétele.

Mindazok az okok, melyek jelenleg arról győzik meg az egyes állampolgárt, hogy a monarchia nagy egységként való fennállása az ő érdeke is, abban a pillanatban erejüket veszítik, sőt éppen az ellenkezőjét bizonyítják, ahogy a megkezdett út célját elérnék és a most létező nemzetiségeket megszüntetnék, mert hiszen ebben az esetben nem lehet kérdéses, hogy Ausztria beolvadása egy nagy Németországba a tartományok fejlődésére és az egyén anyagi érdekeire nézve még előnyösebb kellene hogy legyen, mint a most fennálló monarchiához való, akár legszorosabb csatlakozásuk lehetne.

Mindebből az következik, hogy azon berendezkedés, mely összeegyeztethetetlen az államban a különböző nemzetiségek létével, és csak akkor képes megfelelni céljának, ha a monarchia egyes részeiben megnyilvánuló nemzetiségi tudat megszűnik, vagy éppen ennek segítségével törekednek e tudat megszüntetésére, Ausztria számára nem megfelelő.

Fordítsuk figyelmünket tehát a második kérdésre.

VI

Valóban ellentétben áll az egyes népek nemzetiségi jogokra való törekvése az osztrák állam biztonságával és hatalmával?

A kérdés helyes megválaszolása céljából tisztáznunk kell, hogy Ausztriában milyen értelemben törekedtek valóra váltani a nemzetiség elvét és kísérelték meg részben megvalósítani.

Bizonyos eszmék ereje, mely egész népek cselekedeteire, sőt az emberiség egy bizonyos időszakon belüli fejlődésére hatással van, azáltal jön létre, hogy az egyetlen eszmét kifejezni látszó szóhoz a legkülönbébb fogalmakat kapcsolják. A nemzetiség eszméjével ugyanaz történik, mint a haza gondolatával, mely éppen azért van oly nagy hatással az emberi kedélyre, mert mindenki azt gondolhatja hozzá, ami szívéhez a legközelebb áll, és e gondolat megőrzését a haza megőrzésével azonosítják, sőt a nemzetiség eszméjének esetében aligha található még valamely más szó, melyben oly sok és oly különféle jelentés foglaltatnék, mint éppen ebben.

Az 1848-as és a későbbi nemzetiségi mozgalmak esetében kiváltképp két irányt különböztethetünk meg világosan. Mindkettő jelentős hatással volt az események menetére, mégis, mindkettő, mind kiindulási pontjukat, mind céljukat illetően, nemcsak hogy különböző, hanem egymással ellentétes is.

Míg a nemzetiség fogalmának meghatározóját egyik oldalról a *nyelv és a származás egységében keresik*, addig másik oldalról a *nemzetiséget csak a történelem produktumának tekintik*, és ezek az irányzatok csak akkor találkoztak, amikor mindkettő a fennálló rend ellen támadt.

Az egyik irányzat, mely a nemzetiség fogalmát az első értelemben veszi, *a több államra szakadt népek egyesítésére*,

a másik, mely azt az utóbbi értelemben fogja fel, *azon szoros kapcsolatok fellazítására vagy megszüntetésére törekszik, melyek újabban az állam egyes részeinek egésze formálódása során jöttek létre*.

Az első tendencia inkább az egyes államok területi terjeszkedésére irányult, mely terjeszkedés a földrajzi viszonyokra nem volt tekintettel; az utóbbi azon államok belső berendezkedése ellen, ahol az állam egyes részeiben e részek történelmi fejlődése következtében létrejött személyes öntudatot sértették meg.

A nemzetiségi eszme jelentésének e két felfogása közötti különbség azonos azzal a különbséggel, mely azon politikai irányok között áll fenn, melyek közül az egyik *a történelmi jog álláspontjából*, a másik pedig abból a meggyőződésből indul ki, *hogy mint minden más egyéniségnek, a nemzetiségnek is lehetnek bizonyos természetes jogai*, és ott, ahol ezen jogok elismeréséről van szó, sem a fennálló viszonyokat, sem a történelmi jogot nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Ha a nemzetiség elvét ez utóbbi jelentésben fogjuk fel, úgy tagadhatatlan, hogy ezen elv megvalósítása az osztrák monarchia léteével összeegyeztethetetlen. Egy olyan államra nézve, mely annyira történelmi képződmény, hogy jelenlegi formája és kiterjedése teljességgel csak a történelem által érthető, minden olyan iránynak, mely a történelmi fejlődést és a történelmi jogot egyáltalán nem veszi tekintetbe, igen veszedelmesnek kell lennie.

Miként Németország és Olaszország egységének megvalósítása szükségképpen a monarchia felbomlásához kell hogy vezessen, úgy a nemzetiség elvére alapozott követelések, ebben az értelemben, Ausztriában még akkor sem valósíthatók meg, ha azokat sokkal szerényebb

méretűekre csökkentették is. Ausztria nyelvi nemzetiségeinek összekeveredése miatt és azért, mert e nemzetiségek között nyelvi tekintetben lehetetlen szilárd határt vonni; továbbá e nemzetiségek nagy száma, valamint jelentőségük különbözősége folytán, mely mind számbeli viszonyaik, mind fejlettségük következménye, a nemzetiség elve *nyelvi értelemben* nem tekinthető az osztrák monarchia szervezeti alapjaként; és éppen ennek félreismerése miatt követtek el hibát, amikor a nemzetiségek egyenjogúságának elvét az állam alapelveként állították fel.

A nézet, amiből kiindultak, kétségtelenül helyes volt. Elismerték, hogy egy jól szervezett államigazgatás és egy kipróbált hadsereg ereje az államot megvédheti a forradalmaktól; az államnak ez a hatalom azonban sohasem kölcsönöz olyan erőt, melyre szüksége van, és hogy éppen ezért minden államnak fegyveres erején és igazgatási szervein kívül még más valamire is szüksége van, ami összetartja.

Belátták, hogy az össz-Ausztria iránti hazaszeretet csak a jövőben jöhet létre, és hogy egy forradalmak zaklatta korban a dinasztikus érzelmeken kívül más elv is szükséges, melyet mindannyian elfogadnak, és egészen természetes, hogy a nemzetiségi elvért való általános lelkesedés mellett éppen a *nemzetiségi egyenjogúság* elvét választották az állam számára megvalósítandó különös feladatként. De hogy a nemzetiség fogalmát a nyelvi különbözőség fogalmával azonosították; hogy egy kizárólagosan a történelmi jogon alapuló monarchiában e jogot teljesen figyelmen kívül hagyták; hogy olyan rendszert teremtettek meg, amely elsősorban éppen az állam legfontosabb részeiben (Magyarországon és Csehországban) a viszonyok összekuszálódását, a nyelvi küzdelmek rendszeressé válását idézte elő, és amely későbbi következményeiben éppen azokat a törekvéseket kellett, hogy elősegítse, melyek az osztrák állam létevel ellentétben állnak,⁴ érthetetlennek tűnne, ha ennek magyarázatát, mint oly sok más tévedését is, nem a Magyarország gyengítésére irányuló törekvésben kellene keresnünk.

De ha az osztrák állam létfeltételeinek higgadt mérlegelése és azon következmények megfontolása, melyekre a nemzetiségi elv ilyen értelmű megvalósítása vezetne, meggyőz minket arról, hogy ezen elv, ebben az értelemben, a monarchia létevel összeegyeztethetetlen, úgy az 1848-ban és a később tapasztaltak azt bizonyítják, hogy ezen elvet, az osztrák monarchia állampolgárainak nagy része sem ilyen jelentőségében fogta fel.

A fogalom, mely az utóbbi időben oly nagy hatással volt az események menetére, és amelyet éppen ezért az Ausztriának adandó alkotmány esetében feltétlenül figyelembe kell venni, nem a *nyelvi* nemzetiség fogalma, hanem a *történelmi* nemzetiségé.

Ezt a következő tények bizonyítják:

1. A nemzetiségi jogosultságra való törekvés csak ott volt jelentős, ahol történelmi alapra támaszkodhatott.

Oly mértékben volt jelentős a nemzetiségi mozgalom, amilyen erős volt a történelmi jog (pl. Magyarországon), és még ott is, ahol a történelmi jog több mint kétségesnek látszott, mint például a szerbeknél, mégis éppen erre, a korábbi idők önállóságára és az egykori kiváltságokra hivatkoztak. Ahol hiányzott ez a történelmi alap, ott a nemzetiségek számszerű jelentősége ellenére vagy nem voltak jelentős nemzetiségi mozgalmak, mint pl. a magyarországi szlávoknál, vagy e mozgalom, mint az erdélyi románoknál, a bosszú és a legaljasabb szenvedélyek küzdelmévé fajult, minek következtében a nemzetiségi elv legfeljebb az egyes vezetőkre gyakorolt némi hatást, vagy pusztán csak ürügyként használtatott fel.

⁴ Németország és Olaszország egysége és minden pánszláv törekvés.

2. A nyelvi különbözőség a monarchia éppen azon részeiben, ahol a nemzetiségi törekvés a legerősebb volt, e mozgalomra alig gyakorolt észrevehető hatást, és azt látjuk, hogy például Magyarországon az általános irányhoz az ország nemcsak néhány megyéje, hanem mindegyike csatlakozott, habár nem a magyar nemzetiséghez, sőt, jóllehet a némethez tartoztak, és ezért, ha a nemzetiség fogalmát nyelvi jelentésében fogták volna fel, a magyar nemzeti mozgalom ellen kellett volna szólniuk. Ugyanez volt az eset a tartományokban is. Így például a csehországi nemzetiségi mozgalomban, amennyiben létezett, a csehek és a németek egyaránt részt vettek.

3. A nemzetiségek egyenjogúságának elve, a kormány felfogása szerinti értelemben, sehol sem vezetett elégedettségre, hiszen ez az elv a kormány megszilárdítása helyett csak a kormány ellen intézett támadások csökkentésére szolgált eszközzel. Ez nemcsak Magyarországon volt így, Cseh- és Morvaországban, Horvátországban és Stájerországban vagy akár Tirolban egyaránt a legnagyobb határozottsággal utasították volna vissza azt az elvet, mely szerint a nyelvi különbözőség érdekében a tartományi egység felbomlasztandó.

A nemzetiség fogalma ezért az Ausztriában használatos értelmében, teljesen a történelmi fejlődés termékeként tekintendő; a tartományi különbözőség fogalmával a legszorosabb összefüggésben áll, sőt, azonos azzal, úgyhogy aligha lehet az ausztriai nemzetiségi érzélem jobb definícióját adni annál, hogy ez az a szeretet, mellyel a monarchia lakói annak egyes részeihez ragaszkodnak azokhoz a részekhez, melyeket közülük mindegyik saját hazájának tekint.

A nemzetiségi jogosultságra való törekvés ebben az értelemben nem más, mint tartományi autonómiára való törekvés; ezért az a kérdés, hogy *az egyes népek nemzetiségi jogosultságra való törekvése ellentétben áll-e az osztrák állam egységével és hatalmával*, azonos azzal a kérdéssel, hogy *az egyes tartományok fennállása történelem szabta határaik között, belső közigazgatásukban jelentékeny autonómiával, összeegyeztethető-e az állam egységével?*

Mint a gyakorlati politika minden kérdése, úgy ez a kérdés is csak egy meghatározott állam viszonyaiból levont következtetésből dönthető el; ezért az szükséges, hogy elméleti viták helyett figyelmünket az osztrák monarchia különös helyzetére és alakulatára fordítsuk, és hiszem, hogy aki ezt megtette, nem fogja tagadni az alább következő tételek helyességét, melyekre egyébként ezen irat során már többször felhívtam a figyelmet.

Ausztria létrejöttét és jelenlegi nagyságát nem nemzetiségi egységének és nem is földrajzi határainak köszönheti, hanem az teljességgel történelmi képződménynek tekintendő.

Az államot összetartó egyetlen kötelék a legitim monarchia elve.

A forradalom egész lefolyása alatt mindössze két irány mutatkozott erősnek és életrevalónak, melyek, mivel mindkettő a történelmi jog tiszteletéből származott, a legszorosabb belső kapcsolatban voltak egymással; az egyik a legitim monarchiához való ragaszkodás volt, a másik a nemzetiségi elv iránti lelkesedés, azon értelemben, mely szerint a nemzetiség fogalma egybeesik a tartomány fogalmával.

Mivel tehát minden kétségen kívül áll, hogy sem azok az alapok, melyeken nyugodva, egy olyan állam, mint Ausztria, évszázadokon át képes volt ellenállni a legnagyobb veszedelmeknek, sem azok az irányok, melyeket egész népek szenvedélyesen követtek, hirtelen nem változtathatók meg; mivel ezenfelül országunk sajátságos helyzeténél és az őt fenyegető veszélyeknél fogva nemcsak az szükséges, hogy Ausztria erős legyen, hanem az is, hogy a lehető *leggyorsabban* teljes ereje birtokába jusson, és hogy ennél fogva az átmeneti korszakot, vagyis a szervezetlenség korszakát a lehető legrövidebbre fogja, úgy ebből az következik:

hogy minden berendezkedés annyiban lesz célszerű, amennyiben nem sérti meg a történelmi jogot, és amennyiben az utóbbi időben legerőteljesebbnek mutakozó irányokkal nem áll ellentétben, továbbá, ha megszilárdítja a legitim monarchia elvét.

Lehet-e állítani, ha a szóban forgó kérdést ebből a szempontból vizsgáljuk, mely meggyőződésem szerint az egyetlen helyes szempont, kérdem, lehet-e állítani, hogy a nemzetiségi jogosságra, azaz a tartományi autonómiára való törekvés az osztrák összállam létével nem összeegyeztethető?

Teljességgel igaz, hogy miután az osztrák állam egységét egyes-egyedül a monarchikus elvnek köszönheti, mindenekelőtt a monarchikus hatalom helyzetének lehetőség szerinti megszilárdítására kell hogy törekedjenek; az is tagadhatatlan, hogy az egyes tartományoknak adományozott autonómia az összállam kormányzatának hatalmi körét látszólag korlátozza. De ha azt hiszik, hogy a monarchikus hatalom ereje attól függ, hogy az uralkodónak névlegesen, ténylegesen pedig az állam kormányának juttatott hatalmi terület lehetőleg széles legyen, akkor ez olyan csalódás, mely oly sok tapasztalat után aligha érthető. Minden igazi, vagyis legitim monarchia hatalma, azaz biztonsága, teljességgel a monarchia jogi alapjaitól függ. Éppen ebben van ezen államforma előnye minden más államformával szemben.

Létezhetnek olyan körülmények, melyek mellett a legitim monarchia létezése lehetetlennek látszik. Ott, ahol hosszabb időn át minden létező jogot megsemmisítettek, és tények egész sorával még a nép jogfogalmait is összezavarták, lehetetlen az államot olyasvalamire alapítani, amit pillanatnyilag senki sem tisztel. Talán Franciaországban vannak ilyen állapotok, és ilyen körülmények között még a cézárizmus is a lehető leglehetségesebb államformának tűnhet; de az mindenképpen biztos, hogy ez az államforma sem a népre, sem az uralkodóra nézve nem rendelkezik olyan előnyökkel, amelyekkel a legitim monarchia, mivel a cézárizmus, bár pillanatnyilag nagyobb hatalmat kölcsönözhet az uralkodónak, e hatalom nyugodt birtoklását mégsem fogja soha biztosítani. Mert minden tény és ezzel minden, ami e tényen alapszik, egy másik tény által teljességgel megsemmisíthető; az, ami a jogra alapított, a pillanat számára lerombolható; de mégis, mennél tovább létezett és mennél mélyebb gyökereket eresztett, annál biztosabban fog újból feltámadni.

Ha egy dinasztának birodalma egyes részeire oly történelmi jogcíme van, minőt Európa egyetlen más uralkodóháza sem tud felmutatni; ha ez a jogcím a legnehezebb körülmények között is elég erősnek mutatkozott ahhoz, hogy a monarchia komplexumát összetartsa; ha a tapasztalat azt mutatja, hogy még az olyan nagy átalakulások sem voltak hatással a monarchia összetartó erejére, mint például a római császárság megszüntetése és az osztrák császárság megalapítása; ha a legutóbbi események is ezt a tapasztalatot igazolták, és megmutatták, hogy a monarchikus elv megtartásának biztosítója abban van, hogy a dinasztának a monarchia minden egyes részére kiterjedő joga az egész feletti uralmának nemcsak kiegészítője, hanem minden egyes tartományra nézve külön-külön is fönnáll, melyet a központ zavargásai és az alkotmányozó gyűlés dekrétumai sem megsemmisíteni, sem megváltoztatni nem képesek, akkor senki sem állíthatja, hogy azoknak a koronaországoknak a létezése, ahol a nemzetiségi önállóság tudata megőrződött, és ahol ennek okán belső alkotmányuk tekintetében autonómiára támasztanak igényt, az állam biztonságával ne lenne összeegyeztethető; sokkal inkább a monarchia korábbi alapelveinek módosítását kell céltalannak, sőt veszélyesnek tartani, mivel a monarchikus hatalom erejének növekedése és az általa elért egységes állam nem nyújthat több biztonságot, mint amekkorát a történelmi jog tisztelete.

Megengedem, hogy azok számára, akik a politikát csak tudomány gyanánt üzik, igen logikátlanak, sőt tudományos szempontból nevetségesnek tűnhet, hogy miért kell az uralkodót, ha már egyszer a monarchia oszthatatlan egész, az Ausztria császára címen kívül még Magyar-

ország és Csehország királyának, Tirol stb. grófjának nevezni és mint ilyent megkoronázni? Az örökösödési jogot, mely az uralkodó számára az egész feletti uralmat biztosította, nem szükséges részleteiben jóváhagyni, és előítéletnek mondható, ha a népek, melyek az uralkodónak születésénél fogva alattvalóként elkötelezettek, a régi címek és szokások folytatásának valamiféle fontosságot tulajdonítanak. E nézetek megsemmisítése azonban bizonyosan nem áll a monarchikus elv érdekében.

Minden hiten alapuló jelenségben az, ami a művelt ember számára előítéletnek tűnik, oly szorosan kapcsolódik a lényeghez, hogy az e jelenségek elleni támadásnak mindig emezt, a jelenségek lényegét kell megingatnia. Némely dolog, melyet a nép kultusza lényeges részének tekint, a magasabban állók előtt csak tévhitnek tűnhet; lehet, hogy valóban az is; egyébként egyetlen hit sem lett még erősebb attól, hogy mindent, ami nem szorosan a lényegéhez tartozott, tévhitként támadtak és mint ilyent kiirtottak, és egészen biztosan ugyanígy van a monarchia elvével is, amely ugyancsak nehezen létezhetne még mindig, ha csak azokra támaszkodhatna, akik ezen elv elméleti lényegét meg tudják határozni és a szükségképpen következő következményeket logikusan le tudják vezetni.

Foglaljuk össze röviden az eddig mondottakat.

Ausztriának erőre van szüksége, éspedig nem a távoli jövőben, hanem lehetőleg sürgősen.

Egység nélkül nem létezik erő.

Ausztria nem rendelkezik ezzel az egységgel, és ezt a hiányosságot 1848 eseményei mindenki előtt nyilvánvalóvá tették.

Ennélfogva szükségessé vált e hiány pótlása. És minden, ami a forradalom után történt, annak a helyes belátásnak a következménye, hogy olyan intézményekről kell gondoskodni, melyek az állam egységét biztosítják.

Amit a kormány tett, azt a körülmények elvileg igazolják.

Az alkalmazott eszközöket illetően mégis csalódtak.

1. A monarchia újjászervezésekor túlságosan szem előtt tartották azokat a veszedelmeket, melyeket csak röviddel ezelőtt álltak ki, és tulajdonképpen csak arra gondoltak, hogy lehetetlené tegyék az ehhez hasonló helyzet megismétlődését, anélkül hogy meggondolták volna, hogy egy olyan állam, mint Ausztria, nem nyugodhatik csak a tagadáson, hanem olyan pozitív elvekre is szüksége van, melyek alapjául szolgálhatnak.

2. Amikor ezt később belátták, akkor is egészen hamis alapelvből indultak ki, abból ugyanis, hogy az államot összetartó pozitív elv a közigazgatás egységében és egyformaságában kerekendő.

3. Miközben ezen irányt követték, azokat az eszméket, melyek a forradalom során a leg-erősebbnek mutatkoztak, melyeknek az állam megmenekülését köszönhetné és melyek erejükből még most sem veszítettek, a monarchia szervezete ellen fordították.

A monarchia összes jelenlegi nehézsége ezen hibáknak tulajdonítható, melyek most, kilenc, tapasztalattal teli év után, könnyebben beláthatók, mint akkor, a harc hevületében.

A cél, amelyért küzdöttek és amelyért abban a helyzetben, melyben voltak, minden kormánynak küzdenie kellett, nem azért maradt elérhetetlen, mert nem volt elérhető, hanem mert e cél megközelítését rossz úton kísérelték meg.

Miként az egység kívánalma az állam viszonyaiból adódik, és miként minden elfogulatlan ember világosan felismeri azon dolgok körét, melyekre az egységnek ki kell terjednie, úgy - ugyancsak a viszonyokból következően - maguktól adódnak az eszközök, melyekkel az egység elérhető, és azok a határok is, melyeken túl az egység elve nem alkalmazható.

Az osztrák államnak az a sajátossága, hogy a többi államtól eltérően nemcsak létrejöttét és nagyságát köszönheti a monarchikus elvnek, hanem még most is a monarchikus elv az egyetlen kötelék, amely összetartja.

Az osztrák monarchia országait sem földrajzi, sem etnográfiai viszonyaik nem fogják összekötni. A legkülönbözőbb kulturális állapotokat találjuk ebben az államban, sőt, néhány korábban elkövetett hiba következtében még anyagi tekintetben is jelentős ellentét áll fenn az állam egyes részei között.

Ausztria azért egységes egész, mert a monarchia különböző részei mind monarchikusak, és mert a legitim jog mindegyikben ugyanazt a személyt jelöli meg uralkodóként.

Más államokban az uralkodó hatalma az állam egyes részei felett az állam egységének következménye; nálunk az állam egysége azon legitim jog következménye, mellyel a dinasztia rendelkezik a monarchia minden része felett.

Úgy hiszem, ebben van az állam egységének egyik legfőbb biztosítéka is; ezen egységet nem lehet szétrombolni anélkül, hogy egyúttal a legitim monarchia elvét meg ne semmisítenék.

Mivel tehát a legitim királyság elve hatalmát az osztrák monarchiában éppen a történelmi joggal való összefüggésének köszönheti, mely jog egyúttal minden nemzetiségi igény alapja, úgy ebből az következik, hogy az alkotmány csak akkor nevezhető célszerűnek, ha a történelmi jogot lehetőség szerint megőrzi és az államot korábbi alapjain szilárdítja meg.

Ausztriát nemcsak újjá kell alkotni, hanem meg is kell tartani, és ez csak akkor lehetséges, ha azok, akiket illet, képesek az állam alkotóelemeit lehetőség szerint megszilárdítani és az új szervezet alapjaiként felhasználni.

Az eddig követett, ezzel éppen ellentétes út, már azért is elhibázott, mert egy olyan szervezetnek, mely szükségképpen évszázadokon át fennállt berendezkedések szétzilálásával próbálkozik önmagát megszilárdítani, arra kell törekednie, hogy az állam egyes részeit lehetőség szerint gyengítse, ez azonban sohasem vezethet az egész megszilárdításához.

Aki Ausztriát ismeri és abból a nézetből indul ki, hogy minden alkotmánynak, célszerűsége érdekében, az állam sajátos viszonyainak kell megfelelnie, az azt is el fogja ismerni, hogy *az egyes tartományok közigazgatási autonómiája éppúgy szükséges része az osztrák állam minden alkotmányának*, mint azok az intézmények, melyek az egész államot érintő dolgok egységét biztosítják. Igen, ez az autonómia egyben az egység egyik fő biztosítéka, mert a történelmi jog szükségszerű következménye, mely történelmi jog a monarchikus elv és ezáltal az állam egységének alapja.

Azon kérdés megválaszolásakor, hogy milyen alkotmányra van szüksége az osztrák államnak, egyre megy, hogy különös tekintettel vagyunk-e Magyarországra, vagy eltekintünk-e ezen ország kívánságaitól és igényeitől, mindig ugyanarra az eredményre fogunk jutni.

Még ha Ausztriát Magyarország nélkül képzeljük is el, akkor is olyan alkotmányra lenne szüksége ennek az államnak, mely a német örökös országokon kívül a cseh korona országait, Galíciát és néhány olasz, valamint délszláv tartományt egyesít magában, melyben tekintettel vannak az egyes részek történelmi jogaira és lényeges különbségeire; éppen ennek kell meggyőznie minket a tartományi autonómia szükségességéről.

Mert még ha a monarchia korábbi dualizmusának megszüntetését 1848 legnagyobb eredményének tekintik is, melyet újabban nem szabad kétségbe vonni, és ha ennél fogva abból a meggyőződésből indulnak ki, hogy Magyarország vágyaira és igényeire az összállamnak adandó alkotmányban nem szabad különösen tekintettel lenni, úgy legalább olyan biztos, hogy azok az intézmények, melyek a monarchia viszonyainak következtében általánosságban célszerűnek látszanak, azon egyetlen oknál fogva, hogy Magyarország vágyaival és igényeivel megegyeznek, nem utasíthatók vissza.

VII *A kormányzatról*

Bármennyire is meg lehetünk győződve egy célszerű alkotmány jótékony következményeiről, mégis bizonyos, hogy sem az állam fejlődését, sem az egyén jólétét, sőt még egyéni szabadságát sem biztosíthatja csak az alkotmány, mindez legalább annyira, vagy még inkább függ a kormányzattól, mint az alkotmánytól. Ezért ha helyesen akarjuk megítélni egy olyan alkotmány következményeit, mely az összállam kormányának tevékenységét arra korlátozza, ami az összállamot közvetlenül érinti, és minden egyebet az egyes koronaországok önkormányzatának enged át, úgy tisztáznunk kell, hogy milyen befolyással lehet az ilyen alkotmány az állam kormányzatára.

Mivel ebben az iratban - mint már többször említettem - csak azok az általános irányelvek állítandók fel, melyek - meggyőződésem szerint - az osztrák állam meghatározott szervezetének esetében követendők, bizonyára senki sem fogja azon intézmények részletes leírását elvárni, amelyeknek ezen alapelveket mind az összállamban, mint az egyes koronaországokban életbe kell hogy léptessék. Az állam területét érintő, újabban jelentkező nehézségek nagy része éppen abból keletkezett, hogy a legtöbb államot általános sablon, és nem az állam különleges viszonyai szerint szokásos berendezni, és én sem akarok a számomra olyan veszedelmesnek tűnő hibába esni. Mivel az általunk felállított alapelvek szerint az egyes koronaországok viszonyának az összállamhoz egyformának kell lennie, de mivel az alkotmány mégis annál célszerűbb, minél kevésbé változtatja meg az egyes koronaországok állampolgárainak megszokott viszonyait, így magától értetődő, hogy senki sem rendelkezik azon képességekkel, hogy meghatározza, milyen formák szerint rendezendő be az egyes koronaországokban a közigazgatás. E formáknak igen különbözőeknek kell lenniök, és ezért csakis minden egyes koronaországra külön-külön lehet és szabad meghatározni őket, és ezt csak azok tehetik, akik az ország viszonyait pontosan ismerik.

Ezért ha arról beszélünk, hogy milyen befolyással lehet a kormányzat szervezetére egy olyan alkotmány, melyet az osztrák monarchia számára célszerűnek tartunk, akkor itt csak arról lehet szó, ami az összállam kormányzatára és az egyes koronaországoknak az összállamhoz való viszonyára vonatkozik, vagy amit az alkotmányról felállított alapelvek szükségszerű következményének kell tekintenünk.

Ezek, úgy hiszem, a következők:

1. Az a befolyás, mely az alkotmányos államok törvényhozásában az uralkodót, az osztrák monarchiában a császárt illeti. Ennél fogva övé mind az összállam, mind az egyes koronaországok törvényhozásának kizárólagos joga, ő hívja össze az országgyűlést és ő oszlatja fel, javasolja az egyes törvényeket, és szentesíti vagy elveti azokat. Ugyancsak a császárt illeti a végrehajtó hatalom, aki azt az összállamban a felelős miniszterek által, az egyes koronaorszá-

gokban az államtitkárok által - mert így nevezhetők az egyes koronaországok kormányzatának élén álló hivatalnokok - gyakorolja, és ő nevezi ki a végrehajtó hatalom minden szervét.

2. Az összállam ügyeinek vezetését, ennél fogva mindannak a vezetését, ami az összállam had-, pénz- és külügyére, valamint kereskedelmére vonatkozik, külön miniszterekre bízzák, akik az egyes koronaországok hatóságaival és testületeivel rendelkezhetnek, de csak a császárnak és az összállam Reichstagjának felelősek.

3. Az egyes koronaországok ügyeinek irányítása, ennél fogva mindannak az irányítása, ami a koronaországok belügyének, igazságügyének, közoktatásának, vallásának, közmunkájának és pénzügyének ügykörébe tartozik, a koronaországok külön tartományi kormányzatára bízatik, mely egy kancellárból és a közoktatási ágazatok államtitkáraiból áll. Az egyes koronaországok kancellárjai mint államminiszterek részt vesznek egyúttal az összállam kormányzásában is. Képviselniük kell koronaországuk érdekeit az összállam kormányában és törvényhozásában, és a birodalom érdekeit az egyes koronaországokban.

4. Az egyes koronaországok határai történelmileg meghatározottak. Mivel egyébiránt kívánatos, hogy a koronaországok szám szerint ne növekedjenek túlságosan és hogy az egyes koronaországok területét illető nem kívánatos viszony lehetőleg megszűnjék, így az egyes tartományok, melyek történelmük szerint egy korona integrálandó részeként tekintendők, egyesíthetők; ugyanez vonatkozik a kisebb koronaországokra is, vagyis ezek is egyesülhetnek másokkal.

Az osztrák monarchia ezen alapelvek szerinti kormányzata és más alkotmányos államok kormányzata közötti lényeges különbség mindenekelőtt abban a sajátos helyzetben keresendő, melyet az uralkodó, mind a kormányzat elfoglal.

Mivel, ha az egyes koronaországoknak jelentős autonómiát adnának, a köteléket, mely úgy az összállam kormányzatát összetartja, nem a kormánynak az ügyek vezetésére gyakorolt befolyásában lehetne keresni, hanem csak abban a hatalomban, mely a császárt mind az összállam, mind a koronaországok kormányzata felett illeti; így a miniszterek befolyásának és hatalmának szükségszerűen kisebbnek, a császár hatalmának szükségszerűen nagyobbnek kellene lennie, mint más, a francia forradalom után berendezett államokban. Ez egyébként Ausztria sajátos helyzetének szükségszerű következménye, mivel az állam egysége nem a népek szerződésein vagy a közös törvényhozás dekrétumain, hanem a dinasztiaának az állam egyes részeire vonatkozó, legitim jogán nyugszik, és hiszem, hogy a királyi hatalom ilyenfajta növekedése nemcsak az állam egységének érdekében szükséges, hanem a polgári szabadságra nézve is teljesen veszélytelen, mivel éppen azáltal, hogy az ügyek többségének igazgatását az egyes koronaországok kormányainak adományozzák, ez a felelősség, amely a centralizált államokban, a legfontosabb dolgok kivételével, csak illuzórikus, az egyes állampolgár gyakorlatilag hasznos biztosítékává kellene, hogy váljék.

De az alkotmány befolyása nemcsak azokra a berendezkedésekre korlátozódik, melyek az összállam kormányára és a kormány, valamint az egyes koronaországok viszonyára vonatkoznak; ez a befolyás inkább az egész kormányzatra terjed ki, és tagadhatatlan, hogy abban a pillanatban, ahogy a szigorú centralizáció rendszerét a tartománnyal szemben feladják, ez a rendszer egyáltalán nem lesz többé követhető; az autonómia, melyet a tartománynak saját ügyei kormányzása végett adományoztak, szükségképpen a grófság vagy a község, általában a tartomány kisebb közösségeinek autonómiájához kell hogy vezessen, nemcsak azért, mert az önkormányzat elve, ha az összállam és a tartomány kapcsolatában szabályként ismertetett el, szükségképpen a tartomány és a tartomány egyes részei közötti viszonyra nézve is meghatározónak tekintendő, hanem azért is, mert mindazok az okok, melyek egy egyetlen középpontú

összállam célszerű alkotmányának lehetetlenségéről győznek meg, az egyes tartományok centralizációja ellen is felhozhatók.

Ugyanazok a viszonyok léteznek az összállam egyes országainak nagy részében is, melyek az összállam megszervezését számunkra oly nehézé teszik. Minden koronaországban ez a helyzet, még ha nem is olyan mértékben, mint Magyarországon, ahol a monarchia általános helyzete kisebb mértékben megismétlődik. A viszonyok és a kulturális állapot igen nagy különbözőségeit találjuk szinte mindenütt; a nemzetiségi különbözőség szinte mindenütt oly nehézség gyanánt nyilvánul meg, melyet a koronaország megszervezésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni. Még az uralkodóház birtokainak legrégibb országrészei sem képeznek ebben a tekintetben kivételt, és Tirolban, Stájerországban, valamint Karintiában egyenként oly nyelvi különbségeket találunk, amelyek - különösen az első ország esetében - a német és az olasz lakosság bizonyos ellentétét is létrehozták.

Ha tehát az egyes koronaországoknak saját ügyeik intézésében a legteljesebb autonómiát engedélyeznék is, ezzel csak igen keveset nyernének, ha nem szándékoznák ugyanezt az alapelvet a tartományok és a tartományok egyes részei között fennálló viszonyra alkalmazni, mivel mindazoknak a nehézségeknek, melyek az összállam alkotmányában a szigorú centralizáció rendszerét akadályozzák, az egyes tartományok körén belül is meg kell mutatkozniuk. Bár a nemzetiség elve 1848-ban inkább történelmi, mint nyelvi jelentőségében került előtérbe, és bár az, amit ezen elv nevében követeltek Ausztriától, még most is főként bizonyos történelmi jogok elismerésére vonatkozik, mégsem tagadható, hogy ez az elv másik jelentésében figyelemre méltó hatást gyakorol viszonyaink összességére, mely hatás oly mértékben növekednék, amilyen mértékben a történelmi jog nevében támasztott igényeket kielégíthetnék. A forradalom során az események menetét nem Németország egységének eszméje és nem a pánszlávizmus eszméje határozta meg, s ezek az eszmék, és általában az osztrák monarchiában található tisztán nyelvi törekvések manapság is csekély jelentőséggel bírnak, ami már abból is kiviláglik, hogy a nem német idiómák közötti harc 1849 óta, úgyszólván megszűnt, és a kormányzás nyelvének szupremáciája elleni általános reakcióvá alakult át. E jelenségnek azonban az az oka, hogy a nemzetiségek nyelvi törekvését a nemzetiségek történelmi törekvéseinek érvényre juttatása szorította háttérbe; abban a pillanatban azonban, ahogy ez utóbbi kielégíttetnék, az első lépne előtérbe. Ennek megakadályozására csak egyetlen eszköz létezik: meg kell kísérelni a nyelvi nemzetiség nevében támasztott igényeknek eleget tenni, ami nyilvánvalóan csak akkor lehetséges, ha e törekvésnek olyan teret nyitnak, melyen belül az államra nézve csak ezek is veszély nélkül létezhetnek.

Miként a történelmi jog nevében támasztott igények a szabad tartományi alkotmány szükségességéről győznek meg, mert ezek az igények csak akkor elégíthetők ki, ha az egyes koronaországok saját ügyeik kormányzásában jelentős mértékű autonómiát kapnak, úgy az egyes tartományok nemzetiségeinek nyelvi különbözőséből az egyes községek autonómiájának szükségessége következik. Mert miután az egyes nemzetiségek minden koronaországban kisebbségben vannak, és ezért jogi igényeiknek (a saját nyelv használata és annak fejlesztése) nem a tartomány körén belül, hanem csak a községekben vagy a grófságokban szerezhettek érvényt, ez igény kielégítésének lehetősége az egyes grófságoknak vagy községeknek adományozott önállóság mértékétől függ.

Bármennyire is meg vagyok győződve arról, hogy Ausztriának szabadelvű tartományi alkotmányra van szüksége, mégis úgy hiszem, hogy egy ilyen alkotmány, még ha az autonómia elvét a tartomány körén belül található kisebb közösségek kormányzatára nem is terjesztik ki, Ausztriának azon nehézségeit, melyek a nemzetiségi törekvések miatt jöttek létre, nem szüntethetné meg, hanem csak más földbe plántálná át, mindezek következtében még inkább

elképzeltető, hogy az egyes koronaországokban a szigorú centralizáció rendszerének bevezetésével - konfliktusok esetén - a decentralizált állam a centralizált koronaorsszággal szemben könnyen elveszíthetné azt a szupremáciát, melyet meg kellene tartania. Ugyanez érvényes a centralizáció elvére is.

Ha abból a meggyőződésből indulnak ki, hogy minden fontosabb ügyet, még ha az csak egyetlen koronaországot érint is csak *közvetlenül*, centralizálni kell, akkor lehetetlen, hogy itt megálljanak ezen alapelv alkalmazásával, még tovább fognak lépni, egészen addig, míg végül az államhatalom körébe nem vonják azt, amiről maguk is úgy gondolják, hogy jobb lett volna, ha az egyes község vagy grófság körén belül marad.

Úgy hiszem, aligha létezhet nagyobb illúzió, mintha azt hiszik, hogy egy célszerű községi szervezettel a túlságosan kiterjesztett centralizáció veszélyeit és nehézségeit elkerülik. Az állammal szemben támasztott igényeket Ausztriában még a legjobb községi szervezet sem elégítheti ki, és egy olyan államban, ahol minden egyéb vonatkozásban a közigazgatási centralizáció elvét követik, igazán szabad községek létezése nem lehetséges, nemcsak azért, mert egy olyan kormány, melyre, mint az állam mindenható képviselőjére, korlátlan hatalmat ruháztak, akaratával szemben elhárítani igyekszik minden akadályt, s mert az egyes községek autonómiája túlságosan gyenge ahhoz, hogy e nyomásnak ellenálljon, hanem azért is, mert e centralizációval mindazon elemeket, melyekkel a község autonómiájának jelentősége növekedne, szétrombolnák. Franciaország példája mutatja, miként szűnhet meg az önkormányzat iránti vágy egy olyan államban, ahol a centralizáció elvét hosszabb időn át alkalmazták; az önkormányzatra való képesség pedig már sokkal korábban eltűnik, és a centralizáció legnagyobb veszélye éppen abban áll, hogy az államhatalomnak a kevésbé fontos dolgokról is gondoskodnia kell, ha az embereket egyszer már odáig juttatta, hogy minden fontos dolgot ráruháznak.

A *közigazgatási* centralizáció elvéhez hasonlóan, ha azt az egyes koronaországokkal szemben feladták, még az egyes községekkel szemben is fel kell adni - az önkormányzat elve sem alkalmazható a községben, ha attól mindenütt eltekintettek.

Ezért itt nemcsak a jelenlegi rendszer néhány módosításáról, nem néhány, az önkormányzat elvének tett koncesszióról van szó, hanem inkább két egymással szembenálló rendszerről, és a kérdés, melyet el kell döntenünk, az, *hogy Ausztriára nézve a közigazgatási centralizáció rendszere kedvezőbb-e minden következményével együtt, vagy a közigazgatási decentralizációé?*

Érdeke-e az államnak, hogy a kormány által mostanáig követett rendszer, méghozzá *teljes szigorúságában* a továbbiakban is alkalmaztassék, vagy pedig egy lényegileg különböző, sőt ellentétes rendszert kövessenek-e? - Az olyan alkotmány, mely e két rendszer keveréke, és melyben a részletkérdéseket illetően a közvéleménynek engednek, az összes között kétségkívül a legrosszabb, mivel a kormány az ilyen alkotmánnyal a hatalomnak csak azt az eszközét adná fel, amivel a közigazgatási centralizáció következtében rendelkezik, anélkül, hogy ezzel a közvéleményt támaszul megnyerné.

Hogy helyes választ adhassunk a kérdésre, azt két részre kell bontanunk, és a döntés attól függ,

a) vajon igaz-e, hogy azok a célok, melyeket Ausztriában az alkotmánnyal és az állam kormányzatával el kívánnak érni, az állam által alkalmazott eszközökkel, vagyis a közigazgatási centralizációval könnyebben és tökéletesebben elérhetők, mint azzal a rendszerrel, mely számomra célravezetőbbnek tűnik, és melynek az a lényege, hogy a centralizáció rendszerét

csak a legszükségesebbekre korlátozzák, és minden egyéb dologban, ami az egyes koronaországok kormányzatát illeti, az önkormányzat elvét követik?

b) vajon azok az ellenvetések, melyeket Ausztriában a decentralizáció ellen felhoznak, megalapozottak-e?

Minden állam alkotmányának legfontosabb célja az állam *egysége, hatalma és biztonsága*; kérdésünk egész egyszerűen ennél fogva csak az, hogy a két rendszer közül melyik mozdítja jobban elő az osztrák állam *egységét, hatalmát és biztonságát*?

Világos, hogy az egység a hatalom egyik feltétele, és hogy a hatalom a biztonság legjobb biztosítója, és ezért e három dolog a legszorosabban összefügg. De mivel mindenekelőtt első teendőm az, hogy lehetőség szerint világosan fejezzem ki magam és nézeteim mellett olyan okokat vonultassak fel, hogy e nézetek helyessége vagy helytelensége az olvasó számára érthető legyen, jobbnak látszik az érintett témák mindegyikét a lehető legrövidebben, de külön-külön tárgyalni.

VIII

A közigazgatási centralizáció befolyása az állam egységére

Tény, hogy az osztrák monarchia többször volt igen veszélyes helyzetben, és az is tény, hogy ebből a helyzetből mindig megifjodott erővel került ki. Alig egy évszázad, és ez a jelenség háromszor ismétlődött, Mária Terézia uralkodása alatt, a napóleoni háborúk idején és 1848-ban, s már szinte közmondássá lett, hogy Ausztria ereje oly mértékben növekszik, mint az őt fenyegető veszedelmek, és sohasem volt hatalmasabb, mint amikor már elveszettnek tartották.

Aki tetszését leli a dolgok költői szemléletében, az tulajdoníthatja ezt Ausztria különleges csillagzatának; a higgadt gondolkodónak azonban meggyőződése, hogy egy újból és újból ismétlődő tény igazi okát az adott viszonyokban kell keresni. Egy olyan államban, amely, miután fővárosát és területének legnagyobb részét az ellenség kezéről visszahódította, és amely néhány év múlva korábbi helyzetét visszanyerte, sőt még e korábbinál is jelentősebb helyzetre tett szert, és amelyben az olyan események mint az 1848-as évé, az egységet bár egy időre fenyegették, de végül csak még inkább megszilárdították, egy ilyen államban kell lenni valaminek, ami ezen egység szétrombolhatatlan alapjául szolgál.

Ezért mielőtt elmélyednénk annak a kérdésnek a vizsgálatában, hogy a közigazgatási centralizáció rendszere vagy egy más rendszer milyen befolyással lenne az állam egységére, legalábbis célszerű tisztázni, hogy *a monarchia egységét korábban milyen eszközökkel tartották fenn?*

Valóban elégtelennek tekintendők-e ezek az eszközök a jelen pillanatban?

És milyen befolyással lesznek azok a berendezkedések, amelyekkel az állam egységét a jövőben biztosítani remélik, arra, ami monarchiánk egységének mostanáig alapja volt?

Mi tartotta meg eddig Ausztria egységét?

E kérdés további tárgyalása bármily tanulságos is lehetne, itt mégis csak azt említem, amit - legalábbis ahogy én látom -, senki sem vonhat kétségbe.

Ausztria egységét, hadserege vitézsége mellett,

a) azon viszonyok erejének köszönheti, melyek a különböző koronaországok lakossága között jöttek létre, amikor azok az évszázadok során egyetlen nagy állammá egyesültek;

b) az európai politikai viszonyok erejének, melyek Ausztria fennállását az európai egyensúly egyik feltételévé tették;

c) s végül a monarchikus elv erejének.

Hogy Ausztria egysége csakis ezeken az alapokon nyugodott, és mint ilyen, nagy veszedelmeket állott ki győzedelmesen, azt a történelem mutatja. Az alapok még az 1848-as év során is majdhogya épp olyan szilárdan megőrződtek, mint azok a mesterséges berendezkedések, melyekkel Lajos Fülöp monarchiájának egységét igyekeztek biztosítani; mégis, elismerem, hogy monarchiáknak egysége biztosítására a jövőben új garanciákra van szüksége.

Azok az európai viszonyok, melyek a legfontosabb kérdések eldöntésekor igen közelinek mutatkoznak, valamint monarchiánk elszigetelt helyzete, továbbá az általános forradalmi tendenciák és végül az a némi nyugtalanság és keserűség, mely 1848 eseményeinek következtében magában a monarchiában visszamaradt, arra emlékeztetnek, hogy ezen államnak, ha helyzetét meg kívánja tartani, erejét talán hamarosan, szokatlan mértékben kell fejlesztenie, és szilárd meggyőződése, hogy nincs fontosabb feladat az állam egységét összetartó kötelék megszilárdításánál és lehetőség szerinti növelésénél. De éppen ebből következik, hogy az államnak adandó berendezkedéseknél minden olyan dolog elkerülendő, mellyel azok az alapok, melyeken az állam eddig nyugodott, megingattatnának. És éppen ez győz meg arról, hogy a közigazgatási centralizáció rendszere Ausztriában nem felel meg a célnak.

Az bizonyos, hogy ezen rendszer alkalmazása nem változtatna sem az egyes koronaországok lakóinak azon kapcsolatain, melyek az egy évszázada tartó egyesülés következtében jöttek létre, sem azokon a viszonyokon, melyek az osztrák monarchia létét európai szükségként tüntetik fel; de, milyen befolyással kell lennie e rendszer bevezetésének az idők során a monarchikus elvre, vagyis éppen arra, ami mind közül a legfontosabb, egy olyan államban, mely oly sok nemzetiségből áll, és amelynek földrajzi határai nincsenek?

Azt hiszem, hogy a közigazgatási centralizáció hatását az állam egységére általában túlbecsülik. Minden állam - ha megengedhetem magamnak ez oly gyakran használt hasonlat - olyan, mint egy épület. Az épület szilárdsága az építőanyagtól, ezen építőanyag célszerű elrendezésétől és az egyes részeket összetartó kötőanyagtól függ. A közigazgatás, amennyiben egyáltalán hatással lehet az egységre, az állam épületében legfeljebb ezen legutóbbi dolog helyét foglalja el, és itt is érvényes az, ami minden épület esetében. Részének szilárdsága és a részeknek a nehézkedés vagy az egyensúly törvénye szerinti célszerű alkalmazása az épületet minden kötőanyag nélkül is megtartja. A malter szilárdsága egyedül még sohasem akadályozta meg egy olyan épület összedőlését, melynek fennállásához a többi feltétel hiányzott.⁵

De még ha más véleményen vannak is és a közigazgatási centralizációtól mindama nagy eredményeket várják, melyeket ezen intézmény csodálói tulajdonítanak neki, akkor is el kell ismerniök, hogy ez a rendszer az osztrák monarchiában csak akkor lesz bevezethető, ha a történelmi jogon teljesen túteszik magukat; és nem éppen ez-e az, amin a monarchikus elv ereje nyugszik Ausztriában, éppen úgy, mint általában minden legitim monarchiában?

Szilárd meggyőződése, hogy még azok is, akik Ausztria közigazgatási centralizációja mellett szólnak, az állam egységének fő biztosítékát a monarchikus hatalomban keresik és

⁵ Még az állam kormányzatának azon egyformasága, amely a közigazgatási centralizáció legközelebbi célja kell hogy legyen, sem tekinthető biztosítéknak, mivel ahhoz nemcsak az állampolgárok akarat nélküli meghódolására, hanem arra is szükség lenne, hogy a közigazgatás minden szervét hasonlóképpen a magasabb utasítások akarat nélküli eszközének tekintsék, ami - miként tapasztalatból tudjuk - sehol sincs így.

ezért annak megerősítésére törekednek; de ugyancsak meg vagyok győződve arról, hogy az alkalmazott eszközök tekintetében csalatkoznak, miután korok és országok tapasztalatai mutatják, hogy a királyi hatalomnak sem az anyagi erők igen nagy növekedése, sem az alkotmányozó gyűlések dekrétumai, sem több millió ember szavazata nem adhat olyan mértékű biztonságot, mint amilyenrel ott rendelkezik, ahol a monarchikus elv történelmi alapokon nyugszik, és elszakíthatatlan egységet alkot a történelmi jog egész komplexumával.

Ahogy Ausztria egységének igazi alapjai a monarchikus elvben keresendők, azonképpen nyugszik ez a történelmi jog bázisán, és a közigazgatási centralizáció minden előnye sem pótolhatja az állam számára azt, amit egysége ezen alapjainak megsemmisítésével veszítene, különösen azért, mert a közigazgatási centralizáció rendszerének alkalmazásával egyúttal azt is feladják, ami az állam egységének - a monarchikus elv mellett - legbiztosabb támaszául szolgálhatna.

Bármily nagyra becsüljük is az államot mintegy mechanikusan összetartó közigazgatás hatását, mégis el kell ismerniök, hogy az állam egységét semmi sem biztosítja jobban, mint ha *fennállása egyúttal annak is feltétele, amit az egyes állampolgár törekvései legfőbb céljának ismer el.*

A viszonyok elfogulatlan vizsgálatának arról kell meggyőznie minket, hogy Ausztria e tekintetben igen kedvező helyzetben van.

Mivel az isteni gondviselésnek úgy tetszett, hogy a nyugati civilizáció határán, éppen, ahol a legfenyegetettebb, nem egy nagy nép, hanem kisebb nemzetiségek agglomerátuma helyezkedik el, mindenki számára érthető a kíváncsi elemek egyetlen nagy állammá való egyesítésére. Azt is korán felismerték, hogy Európának ezen a részén nagy államot kell létrehozni, és a magyar állam hosszan tartó léte és ereje - e nép bizonyos érdemein és képességein kívül - biztos, hogy mindenekelőtt ezen állam helyzetének és már a középkorban elismert szükségszerűségének tulajdonítható. Amint Magyarország nagy uralkodói felismerték ezt a helyzetet és belátták a nyugati civilizációhoz való csatlakozás szükségességét, úgy a nyugat-európai hatalmak sem vonták soha kétségbe Magyarország fontosságát a többi államra nézve, és talán egyetlen állam sincs, melynek megtartása a középkor folyamán annyira európai ügyként kezeltetett, melynek támogatásáért az egyház oly sokat tett volna, és amiről többet tanácskoztak volna a Szent Római Birodalomban, mint éppen Magyarország. Attól a perctől kezdve, ahogy az ausztriai ház kezdett kormányozni Magyarországon, a régi magyar monarchia helyzete Ausztriára szállt. Azon veszedelmekkel és nehézségekkel, melyeknek az egykori magyar monarchia hosszú harc után áldozatul esett, Ausztria egyúttal biztosította a maga számára mindazokat az előnyöket, melyekkel az olyan állam bír, melynek megtartása az összes többi érdekében áll, és bár a török birodalom rég elveszítette jelentőségét, mégis biztos, hogy ama fenyegető helyzet mellett, melyet Oroszország egy évszázada elfoglal, Ausztriát most éppen úgy a nyugati civilizáció védőbástyájának tekintik, mint ahogy a kereszténység védőbástyájának nevezték Magyarországot három évszázaddal korábban.

Hogy az osztrák monarchia e jelentőségéről vallott nézet mily sokban járul hozzá az állam biztonságához, azt senki sem fogja félreismerni; éppen a legutóbbi események során mutatkozott meg, hogy milyen mértékben tekintik a birodalom integritásának megtartása európai ügynek; de az is csak kevéssé tagadható, hogy Ausztriában magában sokkal kevesebbet hat át ez az eszme, mint ahogy kívánatos lenne, és hogy ezen állam lakosainak nagy részénél ama misztikus tudata helyett, melyet Ausztria az egész civilizáció számára betölteni hivatott, olyan tendenciákat találunk, melyek az állam egységével nyilvánvalóan ellentétben állnak.

E rendkívül feltűnő tény egyetlen magyarázata, az, hogy Ausztriában vannak bizonyos olyan irányzatok, melyek az állampolgárok egy részét közelebből érintik, mint akár a civilizáció érdekei, és az állam berendezkedése olyan, hogy léte ezen irányokkal nyilvánvalóan ellentétes.

Nem lehetnek kétségeink sem ezen irányok létezéséről, sem afelől, hogy a nemzetiségi törekvések és a monarchia egységének ellentéte révén mindazok az előnyök elvesznek, melyek Ausztriát mint az európai civilizáció védőbástyáját megilletik, és ebből következik, hogy Ausztria egységének érdekében azokat az intézményeket kell a legcélszerűbbeknek tartanunk, amelyek megszüntetik azokat az ellentéteket, melyek az egyes nemzetiségek igényei és az állam egységének feltételei között jelenleg fennállni látszanak.

Mivel tehát Ausztria legtöbb népének nemzetiségi törekvései és a legitim monarchia elve azonos alapon nyugszik, azaz a történelmi jog tiszteletén, és mivel ezenfelül azon nemzeti-ségek nagy része számára, melyek elismerésért küzdenek Ausztriában, egy hatalmas állam létezése nemcsak a legjobb biztosíték, hanem megmaradásuk feltétele is, így a két törekvés: az egyes nemzetiségek érvényre juttatása, illetve Ausztria egységének megalapozása - a dolgok természete szerint - nem áll ellentétben egymással; kölcsönösen támogatniuk kell egymást, és végső eredményükben találkozniuk kell.

Mindennek, ami a történelmi jog tiszteletével a nemzetiséget erősíti, a monarchikus elv megerősítéséhez és ezzel az állam egységének megszilárdításához kell vezetnie, mint ahogy fordítva, semmi sem történhet Ausztriában a monarchikus elv megszilárdítása érdekében, ami egyúttal ne fokozná a külön történelmi nemzetiség tudatát, mely mindenütt összefügg a királyság eszméjével. Hogy a felindulás pillanataiban erről mindkét fél elfeledkezett, és 1848-ban először a nemzetiség nevében támadták a legitim monarchia elvét, később a monarchikus hatalom nevében az egyes nemzetiségek igényeit, ez, sajnos, tagadhatatlan. Egyébiránt bármily nagyok is legyenek a már elkövetett és a még elkövetendő hibák, a dolgok természetén ez mit sem változtatott, és azon igen természetellenes törvény oka, melyben a nemzetiségi jogosságra való törekvés az állam egységével együtt találta, egyes-egyedül csak abban a módban keresendő, ahogy az állam egységét megalapítani törekedtek.

Abban a pillanatban, ahogy ettől eltérnek, és az egység biztosítékát nem a közigazgatás formájában, hanem ott keresik, ahol egyedül található, vagyis a történelmi jogon alapuló legitim királyság hatalmában, egyúttal az állam egységét jelenleg fenyegetni látszó veszélyek nagy részét is megszüntetik, és a nemzetiségek különfélesége az egység szinte legyőzhetetlen akadályából annak legfőbb biztosítékává fog válni, mert hiszen abban a pillanatban, ahogy a centralizáció elvét arra korlátozzák, amit az állam egysége valóban követel, és egy célszerű tartományi alkotmánnyal az egyes nemzetiségeknek lehetőséget adnak az érvényesülésre, a monarchia fennállása egyúttal a legfőbb, sőt egyetlen biztosítéka lesz a nemzetiségi igényeknek, és ezért a nemzetiségi elv iránti lelkesedésnek, mely a monarchia csaknem minden részében megnyilvánul, az állam erejét és egységét kell növelnie. Ahhoz, hogy amit mostanáig az osztrák állam Achilles-sarkának tekintettek, annak Achilles-karjává tegyék, semmi más nem szükséges, mint hogy a nemzetiség elvét, amivel mostanáig ellentétben álltak, az állam szervezetének fontos része gyanánt tekintsék.

A felsorolt okok arról győznek meg, hogy a közigazgatási centralizáció rendszere, nemhogy erősítené, hanem csak veszélyeztetni az *állam egységét*. Fordítsuk figyelmünket tehát a további kérdésre, vagyis hogy ez a rendszer milyen hatással van az állam hatalmára.

IX

A centralizáció hatása az állam hatalmára

Mivel az állam ereje az államhatalomtól és ez utóbbi azon eszközök sokaságától függ, melyekkel a kormánynak rendelkeznie kell, így a feltett kérdés gyakorlatilag azonos azzal a kérdéssel, hogy *a közigazgatási centralizáció rendszere milyen hatást gyakorol a kormány hatalmára.*

Nyugalmas időkben minden kormány erős. Mennél tágabb tevékenységi köre, mennél nagyobb szerveinek száma, mennél csiszoltabban illeszkednek össze bonyolult mechanizmusának részei, annál erősebbnek látszik, és így nincs semmi csodálni való azon, ha a közigazgatási centralizációt a kormány igen nagy mértékű hatalmát biztosító rendszernek tekintik. Hogy ez a hatalom a távírók, vasutak és mindazon eszközök ellenére, melyek napjainkban a központi hatalom rendelkezésére állnak, kisebb, mint ahogy általában vélik, és hogy a kormány élén állók a látszathoz sokkal kevésbé korlátlanul uralkodnak, azt bizonyára nem fogja tagadni senki, aki gyakorlatilag részt vett már egy közigazgatásilag centralizált állam vezetésében. Egy olyan rendszer, mely arra épül, hogy emberek ezrei *akarat nélküli eszköznek* tekintetik magukat, szükségképpen soha nem felelhet meg minden várakozásnak; egyébiránt tagadhatatlan, hogy a közigazgatási centralizáció rendszere az állam kormánya számára nyugalmas időkben igen nagy mértékű hatalmat biztosít.

Ha azonban e dolgot higgadt megfontolás tárgyává tesszük, úgy egyúttal mégiscsak be fogják látni, hogy az államhatalom legcélszerűbb mechanizmusa is - bár az állam rendelkezésére álló erők használatát biztosíthatja -, ezen erőköt sem létrehozni, sem csökkenteni nem képes, és hogy valódi ereje ezért nem az államgépezet mechanizmusától, hanem azon erők létezésétől függ, melyek felett az állam rendelkezhet, és amelyek akkor is támaszai az államnak, ha a kormányzat finom mechanizmusa funkciójában részben megzavartatik.

Az államhatalom igazi ereje, éppen úgy, mint az állam, ennél fogva a három alábbi dologtól függ:

a rendelkezésre álló anyagi eszközöktől;

erkölcsi befolyásától;

azon akadályoktól, melyeket le kell győznie.

Ha tehát a közigazgatási centralizációt az említett szempontok egyikéből vizsgáljuk, úgy megmutatkozik, hogy ez a rendszer éppenséggel ebben a tekintetben sem felel meg a hozzáfűzött várakozásoknak.

a) A közigazgatásilag centralizált államok államhatalmának anyagi eszközeiről

Az államhatalom anyagi ereje mindig és mindenkor két dologtól függ:

a rendelkezésre álló emberek számától és

a rendelkezésre álló pénzmennyiségtől.

A bennünket foglalkoztató kérdés ezért, legegyszerűbb, egészen gyakorlati formájában kifejezve az, hogy vajon ezen emberek száma és a kormány rendelkezésére álló pénz mennyisége egy közigazgatásilag centralizált államban nagyobb-e, vagy egy olyan államban, ahol a centralizáció rendszerét csak az állam egységének érdekét szolgáló szükséges dolgokra korlátozták.

Mindenekelőtt, ami a kormány rendelkezésére álló egyének számát illeti, megjegyzendő, hogy ezen nemcsak a fegyveres erő értendő. Ennek minden jól szervezett államban, bármily kevésbé követik minden másban a centralizáció rendszerét, az állam kormányának kell alávetve lennie, és nagysága szinte kizárólag az állam anyagi eszközeitől függ. Amiről itt szó van, az azoknak a száma, akiknek segítségére és támogatására az államhatalom céljainak és intézkedéseinek keresztülvitelekor számíthat.

A közigazgatásilag centralizált államokban hivatalnokok igen nagy száma áll a kormány feltétlen rendelkezésére.

Bár a fél évszázada Franciaországban és 1848-ban Európa szinte minden államában tapasztaltak megmutatták, hogy ez a hatalom a politikai mozgalmak pillanataiban, vagyis éppen akkor, amikor a leginkább szükség volt rá, kevés biztonságot nyújt a kormánynak; mégis megengedem, hogy a hivatalnokréteg Ausztriában kivételt képez, és hogy a veszély pillanatában az államhatalom itt mindazokkal számolhat, akiket nyugalmas időkben alkalmaz; de az is igaz, hogy a centralizált állam kormánya parancsainak és céljainak végrehajtásában *hivatalnokain kívül más támasszal* nem számolhat, és annál kevésbé teheti ezt, mennél teljesebben valósították meg az államban a centralizáció rendszerét.

És ez éppenséggel nem az állampolgárok rosszakaratának következménye, hanem egyedül magából a rendszerből következik, mert

1. minden államban, ahol egyetlen központból irányítják az egész közigazgatást, és ahol azt a hivatalnokok végzik, közönséges időkben az állampolgárok támogatását, mint veszedelmet, visszautasítják;

2. és mert az így kormányzott államokban a polgároknál végül oly mértékben kialakul a közügyek iránti legnagyobb fokú közömbösség, amilyen mértékben hozzászórtak a magasabb gyámkodáshoz.

Ha az államhatalom érdekeit mint az állampolgárok összességének érdekeitől különböző valamit képzelik el (ez a felfogás sajnos korunkban mind a kormányzóknál, mind a kormányzottaknál túlságosan általánossá lett), úgy az a passzív állapot, melyet a nép a közigazgatásilag centralizált államokban a kormánnyal szemben elfoglal, ez utóbbi hatalmát kell hogy csökkentse. Minden olyan alkalommal, amikor az államgépezet szokásos menete valamilyen oknál fogva megszakadt, igen gyorsan megmutatkozik az ily módon szervezett államok szinte megfoghatatlan, pillanatnyi tehetetlensége.

Túl messzire vezetne e tétel példákkal való bizonyítása, mivel az ellenkezőjére egyetlen esetet sem lehet felhozni, és a dolgok természetében van, hogy egy olyan államnak, ahol az erők a középpontra koncentráltak, és ahol minden cselekedet csupán a kormányból indul ki, abban a pillanatban, ahogy ez funkciójában megzavartatik, meg kell bénulnia, így az egyes példák felvonultatása felesleges; csak annyit látok szükségesnek megjegyezni, hogy azt az erőt vagy erőtlenséget, mely az egyes államokban a veszély pillanataiban figyelhető meg, éppenséggel nem az határozza meg, hogy milyen a nép viszonya alkotmányához; miként azt az alkotmányos szabadság érdekében többször állították. Azokban a pillanatokban, amikor az állam léte különösképp kívülről látszik fenyegetettnek, nem azon előnyök elősorolása, melyek a jelenlegi viszonyok megtartásával az egyén számára várhatók, hanem a nemzeti becsület az, ami a népet rendkívüli erőfeszítésekre sarkallja; ennek kisebb vagy nagyobb mértéke éppen ezért csakis attól függ, hogy az állam lakossága mennyiben van olyan helyzetben, hogy valamit tegyen hazájáért, és Franciaországot tehetetlennek fogjuk látni az idegen invázióval szemben, míg Spanyolország a lehető legrosszabb alkotmány és a legrosszabb kormány

mellett is ellenállt az újkor legnagyobb hódítójának, s ezen az ellenálláson annak egész hatalma hajótörést szenvedett.

De még ha figyelmünket csak a szokásos viszonyokra fordítjuk, akkor is arra az eredményre jutunk, hogy azokban az államokban, melyeknek egyes polgárai nemcsak a passzív engedelmességet, hanem a kormány tevékeny támogatását is kötelességüknek érzik, a kormány azokban a pillanatokban, amikor szükségesnek látja, olyan mértékű hatalmat és tevékenységet fejthet ki, amilyen ott, ahol az államhatalom csak fizetett szervekre támaszkodik, nem található.

Szabad legyen itt csak Angliát említenem.

Mindenki elismeri, hogy az angol kormány a látszólag rendelkezésre álló eszközök és közvetlen szervei csekély számához viszonyítva minden fontosabb alkalommal szinte csodálatra méltó tevékenységet képes kifejteni. A néhány évvel ezelőtti világkiállítás idején és Wellington temetése alatt talán semmi sem keltette fel jobban az idegenek csodálatát, mint éppen az a rend, amelyet itt látszólag oly csekély eszközökkel és mégis jobban fenntartottak, mint Párizsban a rendőrségi rendtartásban elért minden virtuozitás ellenére.

Ezt az angol nép törvény előtti tiszteletével és az angolszász faj egészen rendkívüli karakterével szokták magyarázni. De ha Svájcban - ahol mégiscsak germán és román fajok laknak - ugyanezt a törvénytiszteletet találják; ha megfigyelik azt a szorgalmat és pontosságot, mellyel még a nagyobb államok kisebb közösségei is eleget tesznek az önmaguk hozta rendelkezéseknek, vagy azoknak, melyeknek végrehajtásával csak megbízták őket; akkor el kell ismerni, hogy a törvény és az alkotmányos hatalmak azon tisztelete, mely a kormánynak több erőt kölcsönöz, mint amennyit más eszközökkel elérhetne, nem az angol nép bizonyos fiziológiai kiválóságának, hanem alkotmánya előnyeinek tulajdonítható.

Mivel ott, ahol az egyes polgárt a közrendet fenntartó intézkedésekben való részvételből kizárták, az államhatalom szervei és az egyes polgár között előbb elidegenedés, később ellentét keletkezik, úgy annál fogva, hogy az állampolgár támogatásában bizonyosak lehessenek, semmi másra nincs szükség, mint hogy a közrend fenntartásának részesévé tegyék. Az önbecsülés érzése, melyet mindenki szívesen tart fontosnak, a hasznos tevékenységre törekvés és az uralkodás vágya magyarázzák, hogy az egyén készséggel veti alá magát a terhes szolgálatoknak is, ha azt, amit kötelességként kívánnak meg tőle, egyben jogának is tekintheti.

Mert miként a tapasztalat mutatja, az államot szolgálja mindenki, akivel az állam szolgáltatni akarja magát, és minden, amire támaszkodnak, egyúttal azért tartatik meg, mert éppen rátámaszkodnak. De hogy egy olyan kormány, amely cselekedeteiben minden állampolgár támogatásával számolhat, több hatalommal rendelkezik, mint amennyit hivatalnokai száma nyújthat, még akkor is, ha ez a szám igen nagy és a kormányzat mechanizmusa igen tökéletes lenne is, azt bizonyára senki sem fogja tagadni.

Minden kormány anyagi erejének második elemét az állam pénzforrásai képezik, és egészen bizonyos, hogy két kormány közül az tekintendő az erősebbnek, amelyik az állam nagyságához viszonyítva nagyobb pénzeszközökkel rendelkezik. Ezért annak eldöntése végett, hogy a közigazgatási centralizáció rendszere milyen hatást gyakorol az állam hatalmára, mindenekelőtt azt kell tekintetbe venni, hogy ez a rendszer milyen hatással van az állam anyagi viszonyaira.

Az állam anyagi helyzete

bevételeinek nagyságától,

az állam bevételeinek az állam szükséges kiadásaihoz

való viszonyától,

attól, hogy az állam bevételei, vagyis az állampolgárok közvetlen és közvetett adózása anyagi helyzetükre milyen hatással van

és végül a közbevételek felhasználási módjától függ.

A bevételek nagysága önmagában soha nem tekinthető az állam pénzügyi prosperitásának bizonyítékaként. Egy olyan állam, melynek szükséges kiadásai meghaladják bevételeit, és ahol azért, hogy kívánalmait fedezzék, az egyes állampolgárt meg kell fosztani azokról az eszközöktől, melyet jóléte és a termelés növelésére fordíthatna, sokkal kedvezőtlenebb anyagi helyzetben van, mint az olyan állam, amelynek bevételei bár sokkal kisebbek, az állam igényeinek fedezésére mégis elegendőek, amelyet az állampolgárok könnyen viselnek, és amelyek részint az általános jólét s ezzel az állam adóztatási képességének növelésére fordíthatók.

Ha csak a bevételek számjegyeit nézik, akkor kétségtelenül úgy tűnik, mintha az állam anyagi eszközeit semmi más nem növelhetné jobban, mint a közigazgatási centralizáció rendszere. Az így berendezett államokban az államhatalomnak az egyén viszonyaira gyakorolt hatása; az államhatalomnak az állampolgárok adóztathatóságába nyert betekintése; azon szerveinek száma, melyekre bevételeinek emeléséhez szüksége van, olyan forrásokat fakasztanak számúra, melyek a nem ezen rendszer szerint berendezett államokban elérhetetlenek maradnak. Ha összehasonlítjuk Franciaország jelenlegi állami bevételeit a forradalom előttiékkal, úgy mindenkinek el kell ismernie, hogy az utóbbi évek francia költségvetési összegének emelkedése egy fél évszázaddal ezelőtt még elképzelhetetlen lett volna, és hogy ez csak a közigazgatásban követett rendszer eredményeként vált lehetővé. Ugyanez érvényes Ausztriára is. Itt is sokkal nagyobb mértékben növekedett az állam bruttó bevételének összege - még ha Magyarországtól teljesen eltekintünk is -, semhogy ezt csak az általános prosperitás növekedésével magyarázhatnánk; e tekintetben itt is bevált a közigazgatási centralizáció rendszerének hatékonysága.

De ha nemcsak a bruttó bevételeket vesszük tekintetbe, hanem azt is, hogy mi marad az államnak igazgatási költségeinek és azon kiadásoknak a levonása után, melyet bevételeinek emelése követel, és amit ezután részint más államokkal szembeni helyzetének fenntartására, részint a jövő érdekében az általános jólét gyarapítására fordíthat, akkor úgy találjuk, hogy bár a közigazgatási centralizáció rendszerével az állam bevételei sokat növekedtek, még sincs még egy olyan módja a kormánynak, mely költségesebb lenne és mely az állam bevételeinek ily nagy részét venné igénybe. A közigazgatási költségek hatalmas növekedése a közigazgatási centralizáció szükségszerű következményének tekintendő, és attól elválaszthatatlan, mert

1. a közigazgatásilag centralizált államban minden hivatalt egyes személyek látnak el, olyanok, akik kizárólag az állam szolgálatával foglalkoznak és ezért az államnak kell eltartania őket;

2. mert az ellenőrzés, ott, ahol az ügyek intézésének jelentős részét a grófságnak és községnek engedik át, nehézségek és szinte kiadások nélkül történik, az olyan államban azonban, ahol a közigazgatási centralizáció következtében az ügyek nagy tömegét az állam középpontjában halmozzák fel, az államhivatalnokok igen nagy számára van szükség, akik kölcsönösen ellenőrzik egymást, és - bármily tökéletesen szeretnék is berendezni a kormányzat ezen részét - végül mégis legfeljebb a számlák helyességét biztosítják.

És végül azért, mert

3. olyan ügyek, melyeket a helyi hatóságok egyszerű határozattal vagy döntéssel elintézhethetnének, a közigazgatásilag centralizált államban oly formások tömkelegét követelik, melyek el nem kerülhetők, mert hiszen az olyan államokban, ahol a polgárt a kormányzatra való

mindenfajta befolyástól megfosztották, ott az alacsonyabb kormányhatóságokkal szembeni egyetlen biztosítéka az, hogy a hatóságokat hivataluk kormányzásában bizonyos formalitásokhoz kötik.

Ezzel magyarázható az a tény, hogy szinte minden olyan államban, ahol a közigazgatási centralizációt bevezették, a bevételekkel együtt az állam adósságai is megnövekedtek, ami tagadhatatlan bizonyíték arra, hogy ezek a bevételek nagyságuk ellenére sem voltak elegendők az állam igényeinek fedezésére, éspedig azért, mert annyit, amennyivel a közbevételek növekedtek, sőt gyakran még többet vettek igénybe a kormányzat megnövekedett költségei.

Nem hiszem, hogy ezen állítás helyességét kétségbe fogják vonni; ha valaki mégis megtenné, elegendő, ha csak a franciaországi tapasztalatokra emlékeztetjük, ahol a költségvetést 1815 óta a legnagyobb pontossággal összesítik, és ahol a kormányzat költségeinek növekedése a legvilágosabban kimutatható.

Ausztriában, ahol egy egészen más kormányzati rendszerből a közigazgatási centralizáció rendszerébe való átmenet gyorsabban ment végbe, az utóbbi rendszer hatása még erőteljesebb az államháztartásra.

Az egész monarchia területén - még ha Magyarországot nem is vesszük tekintetbe - ugyanez az eredmény.

A monarchia többi tartományának kormányzata korábban is centralizált volt bizonyos fokig, bár a helyi hivatalok szabadabb hatásköre folytán és különösképpen az úriszék fennállása következtében sokkal kevésbé volt az, mint jelenleg. Következésképpen nem csodálható, hogy az állam kiadásai, éppen azok, melyek a közigazgatás ezen ágára vonatkoznak, jelentős, sőt hatalmas mértékben megnövekedtek, és nem hiszem, hogy az államhatalom valóságos ereje jelentősen növekedett azoknak az ügyeknek az átvételével, melyeket az úriszék megszűnésével az egyes kerületeknek vagy közösségeknek kellett volna átadni.

Bár a közigazgatási centralizáció hívei általában úgy vélik, hogy az állami kiadások azon megtakarítása, melyet a kormányzat egy részének az egyes kerületeknek vagy közösségeknek való átadásával kívánnak elérni, csak látszólagos, mert hiszen az államhatalom közvetlen befolyása alól kivont ügyeket mégiscsak el kell intézni, és az ezzel kapcsolatos feladatok végül mégis az állampolgárokat terhelik. Sőt még azt is állítják, hogy a közösségek által történő közigazgatás még költségesebb; de a fenti okok és mindenekelőtt a tapasztalat azt mutatják, hogy ez az állítás egészen azokon a tévedéseken és illúziókon alapszik, melyekkel a szocializmus barátai rendszerüket, melyben több család háztartásáról közösen gondoskodnak, a legtakarékosabbnak nyilvánítják. Egy olyan nagy állam, mint Ausztria, egyetlen középpontból történő kormányzása mégis a legköltségesebb minden más megoldás közül; azon államhatalom számára mindenesetre, amely ezzel a kormányzati rendszerrel arra kényszerül, hogy állampolgárai erejét sokkal nagyobb mértékben vegye igénybe, mint ahogy egyébként szükséges lenne.

Nagyon csalódnak, ha az adó befolyását pusztán csak a számok nagyságából ítélik meg. Miként az adó terhe nemcsak az adóztatás nagyságától függ, hiszen például azt látjuk, hogy az abszolutisztikus államban megfizethetetlennek tűnő adókat az alkotmányos országokban könnyedén viselik, már csak azért is, mert az adózók meggyőződhetnek kiadásaik szükségességéről, úgy az állam számára sem mindegy éppenséggel, hogy az egyes polgárra háruló terheket *közvetlenül* az államhatalom emeli-e fel az állam igényei szerint, vagy részint azok a kisebb közösségek, melyek közigazgatásában az adózók befolyással bírnak?

Az elégedetlenség okai és az államhatalom elleni agitáció eszközei közül az adó az egyik leg-hatalmasabb, és ezért a kormányok hatalmát semmi sem biztosíthatja jobban, mintha képesek úgy berendezni az államot, hogy fenntartásuk terhe az állampolgár előtt kisebbnek látszódjék.

Ha létezik olyan tárgy, melyet nem szabad felületesen tárgyalni, úgy az az állam pénzügyeire vonatkozik. Miután az állam pénzügyei általában és az intézkedések értéke egyenként soha nem a pillanatnyi jelenségekből ítélhető meg helyesen, hanem csak akkor, ha amazokat teljes kiterjedésükben, emezeket további hatásukban képesek értékelni, és ilymódon a nagy számok következtében odavetett felületes viták és a legbonyolultabb kérdések olyatén feltüntetése, mintha bárki is előzetes ismeretek nélkül dönthetne felőlük, a fogalmak olyan összekuszálódásához vezethet, amely annál veszélyesebb, mivel az az ilymódon félrevezetett közvélemény a pénzügyekre lényeges befolyást gyakorol, és az állam pénzügyi helyzete - melytől az állampolgárok jóléte függ - eltekintve a tőzsdespekulánsoktól - gyakran csak azért válik reménytelennek, mert azt reménytelennek tüntetik fel.

A jelen irat feladata nem engedi meg, hogy a monarchia pénzügyi helyzetéről alkotott nézeteimet oly mértékben fejtsem ki, mint ahogy azt ez a fontos tárgy megkövetelné; ezért minden további taglalást mellőzni kívánok, és csak azokat a tényeket említem, amelyek, mivel az állam részéről évenként nyilvánosságra hozott kimutatásból következnek, nem vonhatók kétségbe. E tények szerint az állam bevételei jelentősen növekedtek, és az osztrák állam polgárai, eltekintve Magyarországtól, tiszta bevételükből nagyobb részt fizettek adóba, mint ahogy azt sok más állam polgárától, különösen Németországban, megkövetelik;

az államadósság 1848 óta ezermillió forinttal növekedett;

és végül, az állam bevételei a folyó kiadásokat nem képesek fedezni, és Ausztriában a kormány által nyilvánosságra hozott, az 1857. évre vonatkozó kimutatás deficitet mutat, ami annak ellenére, hogy csökkent, még mindig meghaladja a negyvenkét milliót.

Abból, hogy az állam adósságai akkor, amikor helyzetének külső megszilárdítására rendkívüli erőfeszítéseket kellett tennie, növekedtek, nem következik anyagi helyzetének ziláltsága; hasonlóképpen abból, hogy az állam kiadásai bevételeit pillanatnyilag meghaladják és hogy azokat kölcsönökkel kell fedeznie, nem vonható le az a következtetés, hogy az állam segélyforrásai kimerültek. Oroszország kivételével talán egyetlen állam sincs Európában, amely a jólét még oly sok feltáratlan forrásával rendelkezne és oly nagy fejlődésre lenne képes, mint Ausztria; de az sem tagadható, hogy az olyan anyagi helyzetnek, mint amelyben néhány éve van a monarchia, még ha átmenetinek tekintik is, *időtartama alatt* hátrányosan kell hatnia az állam külső helyzetére és mindenekelőtt anyagi érdekeinek fejlődésére, és hogy ezért nehézségeink nem adnak okot arra, hogy Ausztria jövőjében kételkedjünk, de megkövetelik, hogy amilyen gyorsan csak lehet, legyőzzük őket.

Az osztrák államférfi feladatai között ezért aligha létezik fontosabb, mint megtalálni azt az eszközt, mellyel helyreállítható az állam bevételei és kiadásai közti megzavart egyensúly, és ez a feladat azért is sürgős, mert amilyen mértékben kölcsönökkel kell fedezni az állam igényeit, oly mértékben fognak növekedni az állandó kiadások az államadósságok kamataival.

Ha tehát meggyőződnek arról, hogy az egyenes adó az egyes tartományokban a tiszta bevétel olyan kvótáját érte el már most is, amely mellett az adó emelése nehézségekkel járna, és hogy az egyenes adó általában nem emelhető oly mértékben, hogy azzal az évi deficitet fedezni lehetne; ha meggondolják, hogy az állam közvetlen bevételei, bár állandóan emelkednek, gyarapodásuk mégis csak az általános prosperitástól függ, és még a legjobb esetben is csak fokozatosan történhetik, úgy ebből az következik, hogy a megoldandó feladat, vagyis az állam

bevételei és kiadásai közötti egyensúly helyreállítása csak úgy érhető el, ha az állam kiadásait csökkentik.

Hogyan lehetséges ez?

Mily sokat beszélnek a csökkentésről! sok ember számára nincs politikai téma, mellyel nagyobb előszeretettel foglalkozna. A haderő csökkentését mindenekelőtt a körülmények parancsolják. Nekem is meggyőződésem, hogy egy olyan fejlett kultúrájú korban, mint a miénk, oly hatalmas hadseregek létezése, mint amilyeneket minden államban találunk, abnormitás; de arról is meg vagyok győződve, hogy a haderő csökkentését nem viheti végbe egyetlen állam, a legkevésbé pedig egyedül Ausztria.

Ausztria csak mint nagyhatalom állhat fenn. Ehhez azonban a jelen pillanatban, amikor a legfontosabb európai kérdések, láthatóan a döntés felé közelednek, és a monarchia több oldalról fenyegetve, teljesen elszigetelten áll, igen jelentős haderő követeltetik. Minden kétségen kívül áll, hogy a hadügyi költségvetés egyes előirányzataiban lehet csökkentéseket foganatosítani, és hogy a kiképzett legénység időszakos szabadságolása békeidőben már csak azért is szükséges, mert ezáltal a gyümölcsöző tevékenységre nagyobb számú munkáskezet fordíthatnak; de az is bizonyos, hogy a hadi költségvetés csökkentésével, bármily kiterjedtnek véljük is azt, a deficit nem egyenlíthető ki, és hogy Európa jelenlegi helyzetében az előre nem látható kiadások rovata a költségvetés egyetlen részében sem oly nagy, mint a hadügyében. A tapasztalat is azt mutatja, hogy minden olyan megtakarítás, amelyet a hadsereg csökkentése révén értek el, oly alkalmakkor, amikor azt, amit csökkentettek, hirtelen vissza kell állítani, több mint kiegyenlítődik.

A külügyi kiadások csökkentése sem igen várható. Ami az államadósság kamatait illeti, magától adódik, hogy ebben a tekintetben semmiféle megtakarításról nem lehet szó, úgyhogy ha az állam bevételei és kiadásai közötti egyensúlyt kell helyreállítani, ez csak azoknak a kiadásoknak a csökkentésével érhető el, amelyek a jelenlegi belső közigazgatásra, az igazság-szolgáltatásra és az állami bevételek emelésére vonatkoznak. A kérdés ennél fogva az, hogy lehetséges-e ilyen csökkentés.

A jelenlegi rendszer mellett biztos, hogy nem. Miután a legkisebb közösségek ügyeitől kezdve mindent az államhatalom körébe vontak, miután az egyének legjelentéktelenebb vitás kérdéseiről is olyan bíróságok döntenek, melyeket az államhatalom nevez ki és fizet, mivel az adók elosztását és emelését, valamint az egyéb bevételeket állami alkalmazottak intézik, igen nagy számúaknak kell lenniök azoknak, akik mindezen ügyeket ellátják, és az a feltevés, miszerint az ügymenet egyszerűsítésével mindezek csökkenthetők, gyakorlatilag kivihetetlen.

Ha a kormányzat centralizációjától várt előnyöket akárcsak megközelítően el akarják érni, akkor nem adhatók fel azok az intézmények, melyekkel az alsóbb kormányzati szervek felsőbb szervektől való függőségét kívánják megvalósítani, bármily költségesek legyenek is ezek. Ugyanez érvényes a bírósági eljárásra, mert hiszen ez a bonyolult procedúra, még ha késlelteti is a jogi kérdések eldöntését, egyúttal mégis a jelenlegi bírósági szervezet *egyetlen biztosítékának* tekintendő. Ugyancsak kevésbé vonható kétségbe a hasonlóképpen bonyolult pénzügyigazgatás ellenőrzésének szükségessége.

Mindazok, akik a kormányzás folyamatát pontosabban ismerik, még inkább távol állnak attól, hogy az állami alkalmazottak számának csökkentését lehetségesnek tartsák, mivel meggyőződésük, hogy a szolgálat, ha azt pontosan akarják ellátni, a személyi állomány növekedését kívánja, és hogy a jelenlegi rendszert terhelő hibák a törvénykezés ágazataiban éppen azért jönnek létre, mert a bíróságok személyi állománya a rájuk háruló feladat ellátásához nem elegendő. Ezért, ha a jelenlegi rendszer fenntartásához ragaszkodnak, az állam kiadásainak

inkább növekedése, mint csökkenése várható, annál is inkább, mert az állami alkalmazottak fizetése enélkül is oly alacsony, hogy itt gondolni sem lehet megtakarításra.

Ha abból a meggyőződésből indulnak ki, hogy az állam pénzügyeinek megzavart egyensúlyát csak a kiadások, mégpedig a *kormányzat kiadásainak* csökkentésével lehetséges helyreállítani, mert hiszen az államháztartás egyéb ágazataiban nem történhetnek jelentős csökkentések, úgy egyúttal el kell ismerniök a kormányzati rendszer teljes átalakításának szükségességét, és a tapasztalat azt mutatja, hogy az állam kormányzati költségeit semmi más nem csökkentheti jobban, mintha a kormányzásról való gondoskodás kötelességét átadják azoknak, akiket amúgyis a legközelebből érint.

Nem szükséges, hogy e rendszer hatékonyságát ott figyeljük meg, ahol legtágabb kiterjedésben alkalmazzák, mint Svájcban és Amerikában, elegendő csak Anglia belső közigazgatásának költségvetését Franciaországéval összehasonlítani, vagy az osztrák állam forradalom előtti évi elszámolásai közül egyet átnézni ahhoz, hogy meggyőződjünk, mennyivel költségesebb a közigazgatási centralizáció rendszere. Nemcsak Magyarországon, ahol a közigazgatás az államnak szinte semmibe sem került, hanem az összes többi tartományban is oly mértékben növekedett a közigazgatási változtatások következtében szükségessé vált kiadások összege, hogy úgy tűnik, a kormány a közigazgatásban nyert nagyobb befolyását igen drágán vásárolta meg.

Hogy vajon a belügyminisztérium a közigazgatási centralizáció rendszere által, különösen a monarchia nem magyar részeiben, nemcsak eszmeileg, hanem valójában is több befolyással van-e az egyes közösségek közigazgatására, mint korábban, és hogy vajon a kormány egész nyeresége gyakorlatilag nem csak abban áll-e, hogy még a legkisebb ügyek is nevében és fizetett ügynökök által intéztetnek, akiknek hibáiért mindig az egész államhatalmat teszik felelőssé, ehelyt nem tárgyalható; hasonlóképpen kevésbé kívánom csak vizsgálni, hogy a centralizált kormányzat rendelkezik-e a neki tulajdonított előnyökkel, és hogy az egyénnek a hatóságok túlkapásaival szemben valóban több védelmet, és az államnak több biztosítékot nyújt-e a célszerű kormányzásra? Megengedve, hogy mindaz, amit a közigazgatási centralizáció dicséretére felhoznak, teljesen igaz, még mindig marad az a kérdés, hogy az állam képes-e viselni azokat az áldozatokat, melyeket e rendszer követel, és azon meggyőződés, hogy az ily jeles közigazgatási rendszer az állam pénzügyi erőit meghaladja, s ez ugyanúgy e rendszer feladására kell, hogy késztesen, mint ahogy az egyénnek is meg kell változtatnia javainak kezelési és termelésének fokozási módját, ha arra a meggyőződésre jutott, hogy így a közigazgatási költségek egyúttal a teljes bevételt is felemésztik.

Éppen ezért tehát kímélni kell az állam erőit; éppen ezért meggyőződésünk, hogy Ausztria, ha helyzetét meg kívánja őrizni, talán már a közeljövőben oly nagy erőfeszítésekre hivatott, melyek miatt a fennálló rend, éppen mert az állam összes pénzügyi erejét igénybe veszi, tarthatatlannak látszik. Még azon vélemény sem, mely szerint a szigorúbb centralizáció rendszere, *közigazgatási szempontból nézve*, a legjobb, ingathatja meg ezt a meggyőződésünket, mert hiszen egy olyan állam, melynek jövőjét, sőt létét is a többi államhoz való viszonya határozza meg, ha belügyei igazgatásában mégoly csodálatos rendet teremtené is, semmit sem nyer, ha a belső kormányzat ezen rendje pénzügyi viszonyainak szétziláltságához vezet.

b) Az államhatalom erkölcsi befolyása

Egyetlen államot sem tartottak még fenn egyes-egyedül anyagi eszközök, és még a fejlődés legalacsonyabb szintjén álló népeknek is legalábbis a vallásra van szükségük, hogy ott, ahol az állam anyagi eszközei nem elegendők, erkölcsi kötelék által tartassanak össze. Mennél

magasabbra emelkedik egy nép morális, szellemi és különösen erkölcsi fejlődésében, annál nagyobb a morális befolyások hatása is, és nem ismerem a legújabb időkben az előítéletek felett álló, mély bölcsesség gyanánt hirdetett szellemi eltévelyedések között egyet sem, amely az állam gyakorlati vezetésére oly romboló hatással lenne, mint az, hogy minden intézkedés esetében csak anyagi következményeit tartják szükségesnek figyelembe venni.

Ez a nézet korunk materialisztikus irányának következménye, mely irány bizonyos osztályoknál minden magasabb törekvést valóban háttérbe szorított; de az is bizonyos, hogy azon lelkesedés ellenére, mellyel egyes hitelpapírok emelkedő tendenciájáról beszélnek, és azon buzgalom ellenére, mellyel még azok is tőzsdeügyleteket üznek, akiknek állásuk következtében mégiscsak tudniuk kellene, hogy kitűnni nemesebb úton is lehet, mint meggazdagodással; - hogy korunk általában materialisztikus irányai ellenére az embereket korábban irányító erkölcsi erők befolyásukat még most sem veszítették el. Vehetik egyesek nullának a jogot, a hazát, a becsületet - és sajnos odáig jutottak már, hogy ezen nézeteket ki is merik mondani -, ezek mindazonáltal mégis olyan nullák, melyekkel annak a számnak az értéke, mely mellett állnak, megtízszereződik, és jaj annak, aki ezt elfelejti.

Úgy hiszem, hogy ebben a tekintetben még Franciaország sem képez kivételt, és hogy ennek az országnak is, miként a mély vizeknek, melyek felszínén a rothadás jeleit látjuk, csak egy viharra van szüksége, hogy újra megtisztuljon. Az osztrák államot illetően azonban, Istennek hála, efelől nem lehetnek kétségeink. A legutóbbi forradalom története; azok az akadályok, amelyek útját állták; még a kormány előtt álló nehézségek is - mind arról a befolyásról kell hogy meggyőzzenek, amelyet bizonyos fogalmak és érzelmek gyakorolnak az állampolgárokra, és ha ezt egy alacsonyabb rangú kultúra bizonyítéka gyanánt kívánják tekinteni, úgy mégis el kell ismerniök, hogy egy olyan állam kormányának, mint ez, azért, hogy erős legyen, erkölcsi tényezőkre is kell támaszkodnia.

Minden kormány erkölcsi befolyása szükségképpen két dologtól függ:

- a) *azon meggyőződéstől, hogy hatalma törvényes alapokon nyugszik;*
- b) *attól, hogy fennállása polgárai többségének legfontosabb fogalmaival, érzelmeivel és érdekeivel függ össze.*

A kormány erkölcsi befolyását bizonyára semmi sem emeli jobban, mintha szervei nemcsak hivatalukkal, hanem társadalmi helyzetükkel is kitűnnek; ez azonban csak az erkölcsi befolyás következményének és nem okának tekintendő, mely befolyást az államhatalom mindig csak a fent említett két körülménynek köszönheti.

Ha tény az, hogy a kormány hatalma sehol sem látszik biztosabban megalapozottabbnak, mint a monarchikus államokban (megismétlem, amit már többször mondtam, hogy ezen nem az egyén nagy politikai fordulatokból következő uralmát, hanem csak a legitim monarchiát értem), úgy ennek oka az, hogy ilyen államokban az államhatalom olyan alapokon nyugszik, melyek törvényességét senki sem vonja kétségbe. De hogy mindazon előnyöket biztosíthassák, amelyek a monarchikus elv hatalmából az állam és különösen a kormány számára következnek, gondoskodni kell arról, hogy az állam kormányzásának alapelveit a monarchikus elv alapjául szolgálókkal összhangba hozzák. Ha ezt elhanyagolják, akkor a monarchikus elv és az állam kormánya, ahelyett, hogy egymás kölcsönös támaszául szolgálnának, gyengítik egymást, és amint I. Napóleon a népakaraton és a tényleges hatalom elvén alapuló uralmát semmi mással nem gyengítette jobban, mint hogy trónját az örökös nemesség megalapításával és olyan intézményekkel kísérelte meg megszilárdítani, amelyek különben a legitim monarchia igen célszerű támaszainak bizonyultak, úgy a legitim monarchiában sem vezethet célra az a

törekvés, hogy a kormány hatalmát más alapokon szilárdítsák meg, mint amelyeken a monarchikus elv nyugszik.

Mivel a legitim monarchia elve a történelem szilárd talajában gyökerezik, mivel a nép jog-fogalmaival és emlékeivel függ össze, és ezért olyan alapokon nyugszik, amelyeket még az uralkodó akarata sem változtathat meg, így ezen alapokat az sem ingathatja meg, ha az állam kormányzásának alapelvei ellentétesek velük; egyébként hasonló körülmények között az a visszas helyzet jön létre, hogy az uralkodó fogalmát elválasztják a kormányzás fogalmától és anélkül, hogy a monarchikus érzelmeket feladnák, a *kormányzás módját* törvénytelennek tekintik, ami nyilvánvalóan meg kell hogy fossa a kormányt minden erkölcsi befolyásától. Mert az az eszme, hogy az uralkodó személye valami egészen más, mint kormánya, nem az újabb időkben felállított alkotmányos alapelvek következménye, mint ahogy sokan gondolják, hanem sokkal inkább abból a szemléletmódból következik, mely szerint a nép az uralkodó személyét összes jogainak és jólétének biztosítéka gyanánt tekinti, és ezért azt, ami által sértve érzi magát, nem akarja az uralkodótól kiinduló dolognak tekinteni.

Úgy hiszem, az elmondottakat felesleges külön Ausztriára vonatkoztatni. Mivel a történelmi jog elvét, amely nálunk éppúgy, mint másutt, a legitim monarchia alapelveként szolgál, az állam kiépítésekor teljesen figyelmen kívül hagyták, az említett ellentét éppoly kevésbé tagadható, mint ahogy a következmények is félreismerhetetlenek, és csak ennek tulajdonítható, hogy egy olyan államban, ahol a monarchikus elv bizton erősebb, mint Európa bármely más államában, éppen azok, akik leginkább ragaszkodnak ehhez az elvhez, a kormányból visszavonultak; ez olyan tény, amely csak a kormánynak az állam konzervatív elemeivel szemben elfoglalt álláspontjával magyarázható, mivel azon szívósság, mellyel a történelmi joghoz ragaszkodnak, a monarchikus elv erejét bizonyára növeli, de egyúttal csökkentenie is kell mindannak az erkölcsi befolyását, aminek nem a történelmi jog az alapja, vagy ami azzal éppenséggel ellentétbe kerül.

A második tényező, amitől minden kormány erkölcsi befolyása függ, az a kormány kapcsolata az egyes polgár érzelmeivel, fogalmaival és érdekeivel.

Hogy a kormányzat milyen támaszt talál abban, hogy fennmaradása az egyén anyagi érdekeivel függ össze, az ismeretes. Mennél nagyobbak ezek az érdekek, mennél inkább látszanak - úgy mint jelenleg - forradalmaktól fenyegetetteknek, annál biztosabban számíthat az államhatalom támogatásukra. De tévedés azt hinni, hogy az összefüggés a fennálló rend megtartása és az egyén anyagi érdekei között egymagában elegendő. Mivel minden államban igen sokan vannak, akiknek jólétére az állam anyagi érdekeinek fejlődése nincs közvetlen hatással; mivel különösen akkor, ha a fennálló rend megtartása igen magas adózást követel, nem ritka az államhatalom és azok konfliktusa, akiknek a fennálló rend megtartása különösen szívügye kellene hogy legyen, és egyáltalán, az, ami az anyagi érdekek természetének sajátja, hogy ugyanis a kellemes nyugalom kedvéért szinte csaknem mindent elviselnek, de nemigen hajlamosak áldozatokat hozni, ezért minden kormánynak, ha erős akar lenni, az anyagiakon kívül bizonyos erkölcsi érdekekre is támaszkodnia kell; és hogy ezt megtehesse, az egyén számára nemcsak a tulajdont, hanem bizonyos jogkört és azon anyagi érdekeket is biztosítani kell, amelyek sok ember nézete szerint minden másnál fontosabbak.

Mennél kiterjedtebb az a jogkör, melyet az állam alkotmánya az egyén számára biztosít, és mennél világosabban belátják, hogy a fennálló rend megtartása a kormány hatalmától függ;

mennél többeket hat át az a meggyőződés, hogy bizonyos célok, melyekre törekszenek, csak az állam által, és pedig akkor a leginkább elérhetők, ha az állam létező kormányformáját megtartják, annál nagyobbak kell lennie az ilyen kormány erkölcsi befolyásának.

Ausztriában, a jelen pillanatban nem ez a helyzet. Még az alkalmazott rendszer barátai és csodálói is elismerik, hogy a monarchia egyes részeinek - és éppen legfontosabb részeinek - lakói többségükben olyan célokat követnek, amelyek a kormány céljainak nyilvánvalóan ellentmondanak. Meg vannak győződve arról, hogy a forradalom idejéből visszamaradt nyugtalanság hamarosan tisztázottabb nézetnek fog helyt adni; a jelen pillanatban azonban mégsem tagadható a kormány és az állampolgárok törekvései közötti, igen nagy mértékű divergencia, és Ausztria egy olyan állam csodálatra méltó színjátékát nyújtja, ahol még a „haza” fogalma is mást jelent a kormány és mást az egyes polgár számára, és ahol a patriotizmusnak még csak a jövővel kell megszületnie.

A közigazgatási centralizáció rendszere azon az alapelven nyugszik, hogy minden, ami az állam számára akárcsak közvetett fontosságú is, az államhatalomnak adandó át. Ebből az következik, hogy az egyén jogkörének az ilyen rendszer szerint kormányzott államban igen korlátozottnak kell lennie, és hogy az ilyen államok kormánya erkölcsi befolyásának egyik legfontosabb faktorát nélkülözi, amely mindig oly mértékben növekszik, amilyen mértékben szaporodik azoknak a száma, akik anélkül vesznek részt a kormányzásban, hogy állami alkalmazottak lennének. Ezen itt nem a törvényhozásban, hanem a közigazgatásban való részvétel értendő. Ahogy az előbbi a törvényhozás erkölcsi befolyását növeli, úgy az utóbbi az államigazgatását, azaz a kormányt.

Mennél inkább kizárólag az államhatalomtól függnék azok, akiknek az állam kormányzatát átadták, annál kevésbé kapcsolódnak az országhoz, ennél fogva annál kisebbnek kell lennie az országra gyakorolt befolyásuknak is. A kormány teljes önállóságából szükségképpen teljes elszigeteltsége következik, és az ebben a vonatkozásban mutatkozó jelenségek Ausztriában sem a kormány hibájának, sem az állampolgárok rosszakaratának nem róhatók fel.

De ha a kormány magára maradott helyzetét csupán az általa követett rendszer szükségszerű következményének tekintjük is, úgy az államhatalom és az állampolgárok nagy részének célkitűzései között fennálló ellentét mégis csak olyan tény, amely ilyen nagymértékben Ausztrián kívül talán sehol sem fordul elő, és ez annál is inkább figyelemre méltó, mert ez az ellentét összefügg azon közigazgatási rendszerrel, melyet követnek, és ezért e rendszer célszerű módosításával kiküszöbölhető.

Az utóbbi idők eseményei, ha mást nem is, de legalább azt eredményezték, hogy minden gondolkodó ember figyelmét, bármely párthoz tartozzék is, felhívták az osztrák monarchia és a nyugat-európai államok közötti különbségre.

Míg mindenütt előtérbe lépett a demokratikus irány, és az egyenlőség elvének nevében olyan igényeket támasztottak, amelyek nemcsak a múlt politikai, hanem társadalmi rendjével is ellentétben álltak, addig a forradalom Ausztriában csak azt bizonyította, hogy ebben az államban a *múltnak óriási befolyással* kell lennie a jövő alakulására, és Ausztriában éppen az egyébként mindenütt megtagadott történelmi jog szolgált a mozgalmak kiindulási pontjául.

Mialatt Franciaországban a monarchikus elv annyira erőtlenné bizonyult, hogy még ellenségeinek is csodálkoznia kellett a könnyedségen, amellyel 1848-ban a monarchikus alakulatot le lehetett rombolni, addig Ausztriában ezen elv a fentihez hasonlóan, váratlanul, igen nagy erőről tett bizonyosságot. És így Ausztria 1848-as forradalmi éppen a legnyilvánvalóbb bizonyítékai annak, hogy a *forradalom*, mely Európa fennálló rendjét fenyegeti, mily messze áll az osztrák monarchiától.

Az osztrák forradalom mozgató ereje a nemzetiség elve volt, és azok számára, akik még nem adták fel a reményt,⁶ hogy ennek érvényt szerezzenek, ez az elv az, amely még most is minden politikai törekvés kiindulási pontjául szolgál.

Ebből az következik, hogy az osztrák monarchia szerkezetének középponti kérdése a nemzetiség elvében keresendő. Ezt a kormány is elismerte mind akkor, amikor a nemzetiségek egyenjogúsági elvének megvalósítását feladatául tűzte ki, mind később, és a nemzetiségi kérdés mindig meghatározó befolyással volt a kormány minden cselekedetére. Ma éppúgy belátja mindenki, mint egykor, hogy *Ausztria jövője attól függ, hogy ezen állam milyen álláspontot képes elfoglalni a nemzetiségi elvvel kapcsolatosan.*

Ausztriának vagy ki kell elégítenie a nemzetiségi törekvéseket, vagy le kell győznie őket, és az állam berendezkedésének kérdése teljesen attól függ, hogy a kettő közül melyik mellett dönt.

Bizonyos, hogy az állam az újabb időkben semmi mással nem vont magára több szemrehányást, mint az egyes nemzetiségekkel szembeni állásfoglalásával. Mivel minden, nem német koronaországban megnyilvánuló elégedetlenség nagy része éppen azon intézkedések következtében támadt, amelyeket a német nyelv kiterjesztésének érdekében foganatosítottak, és olyan erők, melyek a kormány hasznára válhattak volna, azért húzódtak vissza tőle, mert nem kívántak részt venni olyan intézkedésekben, melyeknek nyilvánvaló célja azon nemzetiség visszaszorítása volt, melyhez maguk is tartoztak; így sokszor vetették szemére a kormánynak, hogy kizárólag a német nyelv érdekében teszi kockára a monarchia legfontosabb céljait. Méltánytalanságot láttak abban, hogy a horvát nemzetiséggel szemben, amely 1848-ban oly nagy érdemeket szerzett magának a monarchia körül, egészen úgy jártak el, mint mindenütt, és megfoghatatlannak tartották, hogy a kormány, csak azért, hogy a monarchiát elnémetesítse, semmi áldozatot és semmi nehézséget nem talál túl nagyinak.

Mindez teljesen igaznak tűnik, és úgy hiszem, hogy a kormány ugyanezeket a kifogásokat tette önmagával szemben is. A kormány éppen olyan jól tudja, mint mindenki más, hogy Ausztria nem német állam, sőt, hogy a monarchia iránti érdeklődés Németország egy részében, abban a pillanatban, amint a monarchia a neki szánt missziót teljesíti, vagyis összes tartományát németesítené, azonnal egy másik érdeknek, tudniillik Ausztria Németországba való beolvasztásának adná át helyét; a kérdés csak az, hogy azokat a hibákat, amelyeket a kormány szemére vetnek, hogyan lehetett volna kiküszöbölni, és az, aki e kérdést higgadtan vizsgálja, arra a meggyőződésre fog jutni, hogy mindaz, amit az egyes nemzetiségekkel kapcsolatosan követett intézkedések tekintetében a kormány hibájául rónak fel, az elfogadott kormányzati rendszer szükségszerű következménye.

Ha elfogadják, hogy a teljes centralizáció rendszere Ausztria számára a legcélszerűbb és az egyetlen lehetséges, akkor célszerűnek kell találni mindent, ami az egyes nemzetiségek megsemmisítése és a koronaországok germanizálása miatt történik, sőt egyenesen ostobaság egy olyan kormánytól, amely céljául a monarchia centralizációját tűzte ki, azt követelni, hogy érintetlenül hagyja azokat a viszonyokat, amelyek az általa követett rendszerre nézve nemcsak

⁶ A külön nemzetiségi jogosultság fogalma - miként ezt mindenkinek be kell látnia - közvetlen ellentétben áll az egyenlőség fogalmával és ennek következtében korunk demokratikus tendenciáival; tehát bizonyos, hogy az utóbbiak Ausztriában csak oly mértékben válhatnak jelentőssé, amilyen mértékben csökken a nemzetiség elvének jelentősége; de az is tagadhatatlan, hogy a politikában megfigyelhető ellentétek törvénye szerint mindazok, akik a nemzetiségi egyenjogúságra való törekvéstől mint reménytelenről lemondanak, az egyenlőségre való törekvés felé fognak fordulni.

hogy akadályt jelentenek, hanem azt lehetetlenné is teszik. Hogy ez valóban így van, és hogy egy olyan kormányzati rendszer, melyet Franciaországban követnek, egy olyan soknyelvű államban, mint a miénk, nem lehetséges; hogy egy olyan államhatalomnak, amely *mindent* kormányozni kíván, gondoskodnia kell arról, hogy *mindenütt* megértsék, és hogy ezért a közigazgatás nyelvét az oktatásba is be kell vezetnie, azt mindenkinek, aki utánagondolt a közigazgatási centralizáció előfeltételeinek, el kell ismernie.

Egyébiránt amint a kormánynak az egyes nemzetiségekkel szembeni eljárásait - bármily szigorúnak tűnjenek is - a közigazgatási centralizáció szükségszerű következményének kell tekintenünk, úgy tapasztalatból meg kellett tanulnunk, hogy minden olyan intézkedés, amelyet az állam elnémetesítésének érdekében tettek, ahelyett, hogy célra vezetett volna, csak az egyes nemzetiségek és a kormány közötti ellentétet élezte ki; és ennek a tapasztalatnak az alapján kell egyben meggyőződünk az alkalmazott rendszer célszerűtlenségéről, mivel az olyan rendszer, amely minden következményével együtt gyakorlatilag csak akkor vihető keresztül, ha a német nyelv és eszmeiség elterjesztésére tett törekvések céljukat elérték, biztos, hogy még hosszú időre (addig ugyanis, amíg Ausztria egyes népeinek nemzeti törekvései megszűnnek) meg kell hogy fossa a kormányt erkölcsi befolyásától, mert a kormány, miközben ezt a rendszert követi, éppen azokkal az irányokkal kerül ellentétbe, amelyek Ausztriában az utóbbi időben a leghatalmasabbaknak mutatkoztak.

Minden kormány hatalma anyagi eszközein és erkölcsi befolyásán kívül még attól is függ, hogy feladata megoldásakor milyen akadályokat kell legyőznie.

A lehető legrövidebben kívánunk foglalkozni ezzel a szemponttal.

c) *Azokról az akadályokról, melyeket a közigazgatásilag
centralizált államoknak le kell győzniük*

Miként az egyén is könnyen téved saját erőinek mértékét illetően, úgy az államok esetében is ez a helyzet; már az *állam mindenhatóságának* igen általánosan használt kifejezése is azt bizonyítja, hogy milyen szertelen nézetekre jutottak ebben a vonatkozásban.

Hasonlóképpen helytelen, de hasonlóképpen általános és éppen azért hasonlóképpen hátrányos következményekkel járnak azok a nézetek is, amelyek arra vonatkoznak, hogy egy állam kormányának milyen akadályokat kell legyőznie.

A tévhitek ebben a tekintetben három alaptévedésből származnak:

1. ha az államhatalom által legyőzendő ellenállásról van szó, akkor mindig csak az államhatalommal szembeni aktív ellenállásra gondolnak;
2. feltételezik: ha az államberendezkedés olyan, hogy nyugodt időkben, vagyis amíg a kormány ereje teljében van, minden ellenállás lehetetlen, s akkor úgy vélik, hogy ezzel általában még a lehetőségét is megsemmisítették az ellenállásnak;
3. azt hiszik, hogy az államhatalom által legyőzendő nehézségek és akadályok mindig csak kívülről származnak.

Ami az elsőt illeti: a kormánynak nem az aktív ellenállás jelent nehézséget, hanem a passzivitás, az állampolgárok *vis inertiae*-je. És ez a dolgok természete szerint annál nagyobb lesz - a) mennél inkább megfosztják az egyes polgárt a közügyekre gyakorolt befolyásától és ezáltal az abban való érdekeltiségtől; b) mennél inkább olyan célokat tűznek ki, amelyek az állampolgárok nézeteivel ellentétesek.

A második vonatkozásban megjegyzendő, hogy rendes körülmények között általában egyetlen kormánynak sem kell tartania ellenállástól, még ha nem is centralizált; rendkívüli időkben pedig a kormányzat e látszólag legjobb szervezete sem képes a kormányt attól megóvni, sőt - miként Franciaország példája is mutatja - a közigazgatásilag centralizált államban a veszély még nagyobb, mert itt abban a pillanatban, ahogy a köz nyugalma veszély fenyegeti, azok a szervek, amelyek ennek fenntartására vagy helyreállítására hathatnának, megbénulnak.

Végül nem szabad elfelejteni, hogyha a nehézségekről van szó, azokat is számításba kell venni, amelyek az államhatalom szervezetéből származnak, és hogy ezek a központosított államigazgatás bonyolult mechanizmusában még sokkal nagyobbak lesznek.

*A hivatalnokok nagy száma,
relatív önállóságuk,
a bürokrata szellem,
az igazgatás lassúsága
és egyenlőtlensége,
a gyakori változások*

mind olyan bajok, melyek a közigazgatási centralizációtól elválaszthatatlanok, és miként az utóbbi évek tapasztalatai mutatják, Ausztriában sem hiányoznak, és nyugodtan lehet állítani, hogy kormányunk nehézségeinek nagy része nem az egyes balfogások, hanem a közigazgatási rendszer következményeként tekintendő.

Minthogy a legnagyobb hatalom is csak azt igazgathatja, ami nem esik messze tőle;

minthogy a nagy erő természetének lényege, hogy éppen a látszólag kis dolgokat nem hozza létre hirtelen, és minthogy a kormány hatalmát csak az gyarapíthatja, amit igazán és célszerűen igazgathat: így a közigazgatási centralizáció rendszere, mely számtalan dolgot ró az államhatalomra, amelyeket csak névlegesen, de sohasem célszerűen képes elintézni, az államot soha nem fogja ténylegesen erősíteni. És ez a tömérdek, a kormányra hárított, apró ügy, mindmegannyi akadályt jelent, melyek csak gátolják nagy feladata teljesítésében: vagyis az állam általános érdekeinek gondozásában.

X

A közigazgatási centralizáció hatása az állam biztonságára

Minden idők története arra tanít, hogy amilyen mértékben az államok kormányzatuk centralizációja révén más államok biztonságára nézve veszélyessé váltak, olyan mértékben veszítették el azon ellenálló képességüket is, amelyről Németalföld és Svájc a legnagyobb veszélyek közepette is bizonyosságot tett. Napóleon 1814-ben mondott szavai „Si l'ennemi arrive aux portes de Paris, il n'y a plus d'empire”, pontosan úgy illenek minden centralizált államra, mint ahogy ama hősie ellenállás, mellyel századunk legnagyobb hódítóját fogadták Spanyolországban, bizonyossága annak a legyőzhetetlen erőnek, mellyel a nem centralizált államok még a legerősebb hatalomnak is képesek ellenállni.

Ebből az következik, hogy olyan államok számára, melyeknek helyzetüknél fogva nem annyira a hódításokra, mint inkább arra kell gondolniok, hogy az őket kívülről érő támadásokat biztonsággal állják, a közigazgatási centralizáció rendszere nem célszerű.

Túlságosan messzire vezetne, ha e témát olyan kiterjedésben kívánnám tárgyalni, mint amelyet fontosságánál fogva érdemel. Egyáltalán, úgy tűnik, mintha korunkban az egyes államok biztonságát kívülről kevesebb veszedelem fenyegetné, mint máskor. A legutóbbi keleti háború

tapasztalatai megmutatták, hogy még a győztes számára is milyen áldozatokkal jár a nyugalom megzavarása; Európa kormányai is oly igen belátták érdekeik azonosságát és a fennálló viszonyok érvényben tartásának szükségességét, hogy addig, amíg a status quo fenntartható, egy Ausztriával vagy más állammal szembeni támadó háború valószínűségétől nem kell tartani.

Az államokat jelenleg fenyegető veszedelmek más természetűek, és nem a hódítás, hanem a forradalom szelleme az, mellyel szemben védelemre van szükségük.

Tartózkodjunk a jelen viszonyait létrehozó okok elméleti vizsgálatától. Hogy egész Európában nyugalanság uralkodik, hogy az egyén éppúgy, mint az állam, létét érzi fenyegetettnek, mert mindazok az alapok, melyeken társadalmi rendünk nyugszik, megtámadtattak, és hogy nincs olyan viszony, melyet ne tettek volna kérdésessé, ezek olyan tények, melyeket senki sem tagadhat.

Még a legjobbakat is a szorongás érzése kerítette hatalmába, még ők is kételkedni látszanak feladataik megoldhatóságában, és a gyakori visszatekintés a római történelem azon korszakára, amikor ez az állam hanyatlásához közeledett, mutatja a legvilágosabban, hogy mit várnak a jövőtől.

Úgy hiszem, a bennünket fenyegető veszélyek nagyságát illetően tévednek; de egy bizonyos veszély fennállása semmiképpen nem tagadható, és mindenkinek el kell ismernie, hogy az állam és a társadalmi rend az őt minden oldalról fenyegető támadásoknak csak akkor tud ellenállni, ha mindazok, akiknek e rend fenntartása szívügyük, egyesülnek, és ha egyúttal olyan eszközökhöz folyamodnak, amelyek korunk forradalmi tendenciáinak megfékezésére a *legcélszerűbbek*.

Minden kormány ezt tűzte ki feladatául, és miután korunkban a műveltség és a polgári szabadság fejlődését csak a nyugalom megzavarása szakíthatja meg, e feladat megoldásakor még akkor is teljes joggal vehetik igénybe a jóakarátú polgárok támogatását, ha ez az egyénre nézve nagy áldozattal járna. A kérdés csak az, hogy helyes úton kísérlik-e meg Ausztriában e minden kormányra nézve közös feladat megoldását? vagy más szavakkal: célszerű-e a köz-igazgatási centralizáció rendszerének alkalmazása olyan körülmények között, amikor az állam békéjét forradalmaktól fenyegetettnek véljük?

A kérdés helyes megválaszolása céljából mindenekelőtt szükségesnek látszik egy pillantást vetnünk arra a korra, amikor ez a rendszer létrejött, és mindenekfelett világosan kell látnunk eredményeit.

Ha a jelen viszonyait összevetjük az európai középkor alkonyával, sőt az azt megelőző évszázadéval, akkor a legnagyobb ellentétet találjuk. Amint most a körülmények bizonytalansága és egészen az elhamarkodottságig való haladás az, ami a gondolkodó főeknek gondot kell hogy okozzon, úgy akkor éppen ennek az ellenkezője volt az. Akkor sem az állam szerkezete, sem a szociális viszonyok nem tartottak lépést a kultúrával. Míg emez egyre inkább fejlődött, addig amazok megcsontosodtak. Nem a túlzott haladás, hanem sokkal inkább annak hatalmas méretű elmaradása, és az az - ennek következtében létrejött - ellentét látszott veszedelmesnek, amely az állam, valamint a legfontosabb szociális viszonyok és a jelen követelményei között állt fenn, és ennél fogva a feladat, melyet maguk elé kellett tűzniök, az volt, hogy olyan eszközöket találjanak, melyek lehetővé teszik a haladást, méghozzá a gyors haladást; és éppen e feladat megoldásának köszönhető a centralizáció.

Miután teljesen korlátlaná tették hatalmát, az állam, és csak az volt elég erős ahhoz, hogy legyőzze mindazon akadályokat, melyek a haladást akkor hátráltatták. És ezért van az is, hogy abban a korban mindenki, aki szociális helyzeténél és képzettségénél fogva a haladást kívánta,

az államhatalom akkor fennálló formájának kiterjesztésén munkálkodott. A centralizáció, azaz az állam abszolút hatalmának érdemei a haladás szolgálatában annyira tagadhatatlanok, hogy azok még Richelieu-t is, akit e rendszer megalapítójának tekintenek, népszerűvé tették és azok sorába állították, akiknek a szabadság a legtöbbet köszönhet.

Az állam feladata a francia forradalomig, sőt, sok helyen még az újabb korig is, *a haladás előmozdítása volt*; a jelené az, hogy *mérsékelje*. Egykor a népeket a stagnálás veszélyétől kellett megóvni, ma az elhamarkodottságétól; miként egykor az emberiséget fogva tartó szűk korlátok lerombolásáról volt szó, úgy most mindenekelőtt arról van szó, hogy ott, ahol a haladásra való törekvés a változtatás szüntelen törekvésévé vált, ennek határt szabjanak. Milyenek legyenek e nagy szolgálatot betölteni képes intézmények, hogy általuk még a legnagyobb változtatásokat is ellenállás nélkül lehessen megvalósítani, és hogyan alkalmazzák őket egy olyan korban, amikor a túlságosan gyors változásokat mederbe kívánják szorítani?

Mindaz, amit a centralizáció jelentős eredményeiről el lehet mondani, jelenleg inkább e rendszer ellen, mint mellett szól.

A körülményekkel megváltozott a feladat is, melyet az alkotmánynak meg kell oldania.

Miként egykor, amikor a nagy változások szükségességét belátták, az alkotmánynak azt kellett keresnie, hogy a haladás akadályait hogyan lehetne elhárítani, úgy a feladat manapság ennek éppen az ellenkezője. Egykor, amikor az állam biztonságának érdekében sokféle dolog megváltoztatásáról volt szó, akkor arra kellett gondolni, hogy hogyan győzhetők le a haladás akadályai; most, amikor éppen a viszonyok változékonysága fenyeget, viszont gátat kell vetni a túlságosan gyors haladásnak, és az állam biztonsága attól függ, hogy megkísérlik-e megőrizni és megerősíteni a konzervatív tényezőket.

És melyek ezek?

Mindenki, aki a jelen viszonyai felől gondolkodott már, el fogja ismerni, hogy korunk forradalmi tendenciáinak ereje kiváltképpen három körülménynek tulajdonítható:

1. azon alapelv általános elismerésének, *hogy a többség joga minden másnál előbbre való*, és hogy ennél fogva a többség akaratát vagy legalábbis érdekeit képviselő államhatalmat az egyén jogai nem korlátozhatják;
2. annak, hogy nincs arisztokrácia;
3. az állam azon szerkezetének, mely által a többség vagy azoknak az akarata, akiket a többség képvisel, menten törvénnyé válik.

Ha az államot meg akarják óvni azoktól a túl hirtelen változásoktól, melyek mindig forradalomhoz vezetnek, úgy ki kell küszöbölni az okokat, melyek az állandóságnak azt a hiányát eredményezik, ami korunk szinte minden államában megfigyelhető.

Egy államban oly mértékben biztosítatik a nem kasztrendszeren, hanem a valódi kiválóságon alapuló arisztokrácia befolyása, amilyen mértékben elismerik a történelmi jogot, és amilyen mértékben gondoskodnak olyan intézményekről, melyek alkalmazása mellett a nagyobb változások nem történhetnek meg hirtelen, és olyan mértékben tekinthető a forradalom veszélye is nagyrészt elhárítottnak.

A felsoroltaknál erősebb konzervatív tényezők nincsenek. Vizsgáljuk meg tehát, hogy a szigorú centralizáció rendszere milyen befolyással kell hogy legyen Ausztriában ezen konzervatív tényezőkre, melyek számunkra éppen a jelen pillanatban oly szükségesnek tűnnek.

a) *A centralizáció hatása a történelmi jog tiszteletére*

E konzervatív tényezők közül elsőnek a *történelmi jog* tiszteletét jelöltük meg. Olykor még ott is megzavartathatik a köz nyugalma, ahol ez megtalálható. A különböző értelem, melyet a történelmi jognak tulajdonítanak, egyesek hibái és büntetetei, sőt még az a megmagyarázhatatlan nyugtalanság is, mely az embereket a különösen hosszan tartó béke korszakai után hatalmába keríti, mind okozhatnak nagy mozgalmakat. De e zavarok mind csak átmenetiek. Olyanok, mint a viharok, melyek a tenger felszínének nyugtalansága ellenére soha nem hatolnak a mélybe. A biztos alapok és a béke reménye csak akkor veszett el, ha történelmi jog alapját elutasították, és valamely elv megvalósításakor szakítottak a múlttal. Nem az állam polgárai és az államhatalom kapcsolatai, nem az egyes jogok kiterjesztése vagy korlátozása, de sokkal inkább a közösség és az egyén kapcsolatai, jogai és kötelességei azok, melyek kérdésessé váltak ilyenkor, és ugyan erkölcsi vagy filozófiai alapelvek nevében, de végül mégis mindig csak az anyagi hatalom által döntettek el.

Sajnos, Európa ilyen irányú tapasztalatai túlságosan közeliak ahhoz, hogy a történelmi jog lebecsülésének veszedelmes következményeit bárki is tagadhatná, vagy hogy kétségbe vonhatná a legitim monarchia és a történelmi jog elvének összefüggését.

Ha tehát az állam szerkezetéről van szó, akkor nem az a kérdés, hogy tekintetbe kell-e venni a történelmi jogot. Miután az alkotmányt semmi más nem biztosíthatja jobban, mintha a történelmi jogon nyugszik - ez magától értetődik. A kérdés sokkal inkább az: *hogy korunkban a megfelelő mértékben tisztelik-e a történelmi jogot, és hogy a jelen népei olyan szívóssággal ragaszkodnak-e hozzá, amely szükséges ahhoz, hogy az állam szerkezetének alapjául szolgáljon?*

E kérdésre általában véve nem lehet igennel válaszolni. Miután hosszú idő óta mind a tudomány, mind a gyakorlati államművészet a történelmi joggal ellentétes irányba fejlődött, és azoknak, akik az újabb korban a történelmi jogra hivatkoztak, többet kellett tenniük a különleges jogok megtartásáért, mint az elvrt; így még a történelmi jog fogalma is tisztázatlan maradt, és történelmi jogon pusztán az egyes kasztok vagy személyek kizárólagos jogait, ennél fogva azt értették, ami a népet jogaiban korlátozza, és bizonyos, hogy mindenütt, ahol ez a felfogás általános, a történelmi jog nemhogy a monarchia, de semmiféle tartós államrend alapjául nem szolgálhat.

Franciaország is ilyen helyzetben van, és ezért egészen természetes, hogy azok, akik ezen államban a szilárd rend megteremtését tűzték ki céljukul, itt nem támaszkodnak a történelmi jogra. A restauráció hibái nyomán a történelmi jog fogalma túlságosan nagy ellentétbe került a szabadság fogalmával, minthogy azon új intézmények alapjául szolgálhatna, melyek Franciaország számára végre nyugalmat hoznának. Hiszen Franciaországban még a legitim monarchia és vele együtt a történelmi jog legszilárdabb biztosítója is megsemmisült, és ezzel együtt a történelmi joghoz való ragaszkodás fő okainak egyike is. Mivel Franciaországban a dolgok fennálló rendje a történelmi joggal ellentétben áll, így a francia kormány álláspontjából következően egészen természetes, ha e jog érvényességét - melyre nem támaszkodhatnak -, megkísérlik, mint veszedelmeset, legyőzni.

De az osztrák monarchia helyzete egészen más.

A francia forradalom és a római birodalom felbomlása, valamint az Osztrák Császárság jelenleg elfogadott címe ellenére, a legújabb időkig ugyanazok maradtak annak a jognak az alapjai, melyeken Ausztriában a szuverén államhatalom, az állam külön koronaországokra való felosztása, valamint az egyház és az állam, továbbá az egyes rendek és az állampolgárok

egymáshoz való viszonya nyugszik, és bizonyos történelmi jogok tudata még ma is hatalmas befolyással van Ausztria lakosaira, s ez a befolyás az utóbbi évek eseményei következtében még inkább növekedett.

Ausztria jelenlegi óriási ereje éppen abban van, hogy a történelmi jog fogalma Ausztriában 1848 óta nem az egyes kasztok privilegizált helyzetének eszméjével, hanem a nemzetiség eszméjével függ össze, és hogy nem egyes családok vagy testületek, hanem egész népek igényeinek alapja.

Anglia kivételével egyetlen állam sincs, ahol a történelmi jog tisztelete oly szilárdan gyökeres a nép tudatában, mint Ausztriában. Kérdem: az állam érdekében áll-e, nem pedig bizonyos kormányzati rendszer vagy egyes, éppen megvalósítandó intézkedések érdekében; kérdem, tényleg az állam jövőjének és biztonságának érdeke-e, hogy éppen azt kísérlék meg gyengíteni, ami minden radikális átalakulásnak, tehát minden forradalomnak áthághatatlan gátat szab?

A történelmi jog tisztelete nem korlátozza az államhatalmat. Az olyan kormány, amely a történelmi jog nevében támasztott igényeket nem kívánja megsérteni, bizonyos reformokban - és megengedem - olyan reformokban, melyek keresztülvitele az állam érdeke, korlátozottnak érzi majd magát; sok mindent, amihez egyébként elegendő lenne az egyszerű parancs, csak fáradságosan és erőfeszítések árán lesz képes elérni. Mennél szilárdabb a támasz, annál súlyosabb tehernek látszik, ha helyéről el akarják mozdítani, és így van ez a történelmi joggal is. De célravezető-e azt, ami támaszul kell hogy szolgáljon, csupán azért elvetni magunktól, mert egy pillanatra súlyosnak látszik? Vagy szabad-e az egyes koronaországok történelmi jogigényei miatt támadt pillanatnyi nehézségek, sőt veszedelmek miatt elfeledkezni arról, hogy az is, aminek segítségével a monarchia minden veszedelemnek mostanáig ellenállt, ugyancsak a történelmi joggal függ össze? Mert ha tény az, hogy azok az alapelvek, melyek a francia forradalom óta csodálatot ébresztő gyorsasággal terjedtek el Európa-szerte, és nemcsak az államot, hanem még a társadalmi rendet is fenyegetik, Ausztriában 1848-ban csak azért gyakoroltak oly csekély befolyást, mert itt a nemzetiségi elv lépett fel velük szemben, és ha az a hatalom, melyet az utóbbi események során csak Ausztriában hozott létre a legitim királyság elve, annak az összefüggésnek tulajdonítható, mely a legitim királyság fogalma és a történelmi nemzetiség fogalma között fennáll, általában, ha a legitim királyság, a nemzetiség és a történelmi jog elvei egymástól elválaszthatatlanok, akkor azokat az intézményeket, melyek ellentétesek a történelmi joggal, és melyek azzal számolnak, hogy a monarchia egyes népeinek történelmi tudatát szétzúzzák, lehetetlen olyanoknak tekinteni, melyek az állam biztonságát növelik, és pedig egész egyszerűen azért, mert a nemzetiség, a legitim királyság és a történelmi jog fogalmai kölcsönösen támogatják egymást, és ezért közülük egyiket sem lehet megtámadni anélkül, hogy a másik kettőt, vagyis mindazt meg ne ingatnák, amin a dolgok jelenlegi rendje és az állam biztonsága nyugszik.

b) *A centralizáció hatása az arisztokrácia létezésére*

A történelmi jog tisztelete mellett semmi más nincs, ami az államot a nagy megrázkódásoktól jobban megvédené, *mint az arisztokrácia létezése.*

Monarchiánk helyzete ebben a tekintetben is rendkívül kedvező.

Ausztria nemcsak hogy rendelkezik mindazokkal az elemekkel, melyek az arisztokrácia létrejöttéhez szükségesek, hanem azok az arisztokráciaellenes tendenciák sem általánosak ép-penséggel Ausztriában, melyek egyébként kontinensszerte jelentkeznek. Ha egyáltalán létezik

Anglián kívül még egy állam, ahol erős, de mégis népszerű arisztokrácia lehetséges, úgy az a miénk; de hogy valóban létrejöjjön és hogy az államot szolgálja, ahhoz olyan térről kell gondoskodni, melyben fejlődhet, és melyre hatással lehet, és egy centralizált állam nivellált területe nem az a talaj, amelyben az arisztokrácia gyökeret eresztethet.

A közigazgatási centralizáció rendszere a királyság műve. Elismert célja, melyet Richelieu követett, nem más volt, mint azon befolyás szétrombolása, melyet a francia arisztokrácia gyakorolt az államhatalomra. A centralizáció rendszerének éppen ez az arisztokráciaellenes tendenciája az oka annak, hogy a forradalom minden, a királysággal és annak alkotásaival szemben fitogtatott gyűlölete mellett éppen ehhez az egyhez ragaszkodott, ami pedig minden másnál jobban korlátozta a szabadságot; a népszerűség, melyet ez a rendszer különösen Franciaországban és a fölöttébb demokratikus pártoknál élvez, abból a meggyőződésből fakad, hogy az osztályokat leginkább a tökéletes centralizáció segítségével lehet egyenlővé tenni: hogyan tételezhetik hát fel, hogy az, ami mindenütt ugyanazon eredményre vezetett, nálunk más következményekkel járna?

Ha az arisztokrácián csak bizonyos számú családot értenek, melyek politikai jogaikkal, nagy vagyonukkal, címmel és adott esetben azzal tűnnek ki, hogy történelmi személyiségektől származnak, úgy az ilyen arisztokrácia létezése kétségtelenül centralizált államokban is lehetséges. Az állam az elsőszülöttségi joggal gondoskodhat arról, hogy a család vagyona megtartassék; védelme alá veheti a nemesség politikai jogait és külön kitüntetésekkel messze a polgárok minden más osztálya fölé emelheti.

Az ilyen nemesség azzal, hogy koronázások és más ünnepek alkalmával teljes pompájában díszleg, azzal, hogy a többi osztály ízlésére és társadalmi hangnemére hatással van és hogy a luxusszükségletek kétségkívül egyik legjelentősebb fogyasztója, az államnak is bizonyos szolgáltatásokat tesz. De nagyon téved az, aki ennél többet vár, és az ilyen arisztokráciát a túl gyors haladás gátjának vagy általában olyan valaminek tekinti, ami nehéz pillanatokban az állam támaszául szolgálhat. Ez a fajta arisztokrácia, ahelyett, hogy az államnak védelmet nyújtana, mivel maga is védelemre szorul, az állam számára csak nehézségeket okoz; és mind a francia forradalomnak, mind az 1848-as év eseményeinek a nemesség legodaadóbb híveit is meg kell győzniük arról, hogy egy olyan arisztokrácia léte vagy nem léte, mely helyzetét csupán születésének, címeinek és vagyonának köszöni, politikai szempontból igen keveset jelent.

Az angol arisztokráciának egyetlenegy olyan tulajdonsága sincs, melyek alapján a nemesség előnyeit fel szokás mérni. A köreikben a legmagasabb helyen álló családok egy részének származása egészen új. Mivel a születési egyenlőség fogalmától nem érzik magukat kötve, a legtöbben a polgári osztállyal házasság útján keveredtek, és meggyőződésem, hogy sok junker a kontinensen Sir Róbert Peelt és az angol arisztokrácia nagy részét tulajdonképpen csak olyan parvenűnek tekinti, akik tartományának arisztokráciájával össze sem mérhetők. S a nemesi születés álláspontjáról nézve ez teljesen igaz is, csak hogy egy olyan korban, amikor az egyenlőség elve általánosan elismertetett, és amikor az az állítás, hogy bizonyos családok természet adta különös képességekkel megáldottak, megvetés tárgya lett, a születés egyedül még semmiféle arisztokrácia alapja nem lehet, és az államhatalom akarata is csak kevésbé teheti azzá.

Az olyan arisztokrácia létezése, mely e névre rászolgál, nem bizonyos törvények és előítéletek, hanem olyan viszonyok szükségszerű eredményeként tekintendő, melyek során a társadalom azon osztályai tettek szert az ügyek vezetésére, melyek műveltségben és vagyonban másokat felülmúltak.

Ahol ezek a körülmények hiányoznak, ott az arisztokrácia létrejötte éppoly lehetetlen, mint ahogy ott, ahol e körülmények megvannak, sem állhatják útját olyan törvényekkel, melyek például megtiltják az örökölhető nemesi címek használatát, amiből az következik, hogy amennyiben az arisztokrácia létét a hirtelen változások elleni legjobb biztosítéknak és ennél fogva minden jól szervezett állam szükséges részének tekintik, nem szükséges másról, csupán olyan körülményekről gondoskodni, melyekkel a társadalom magasabb osztályainak befolyása lehetségessé válik.

Éppen mert újabban arra a belátásra jutottak, hogy a mégoly vagyonos örökös nemesség sem biztosíthatja az állam számára a valódi arisztokrácia előnyeit, sokat foglalkoztak azzal a kérdéssel, milyen eszközökkel lehetne létrehozni egy olyan arisztokráciát, mely elég erős legyen ahhoz, hogy korunk ultra-demokratikus irányáival szemben ellensúlyként szolgáljon.

A legtöbben azt a nézetet hangoztatják, hogy az arisztokrácia létét bizonyos osztályoknak a törvényhozásra gyakorolt befolyása határozza meg, és hogy ennél fogva csak a pair-ek jól szervezett kamarája szükségeltetik ahhoz, hogy az állam számára mindazokat az előnyöket biztosítsák, melyeket Anglia arisztokráciájának köszönhet.

Távol áll tőlem, hogy az örökölhető pair-kamara fontosságát kétségbe vonjam. Megengedem, igen kíváncsi vagyok, ha a pair-i méltóságot olyan családoknak adományozhatják, melyek a haza történetében kitüntették magukat, és helyeslem azt is, ha e méltóságot az elsőszülöttségi joghoz kötik; mégis úgy hiszem, hogy a pair-ek kamarájától várt előnyök attól a befolyástól függenek, mely az államban *már az erre kijelölt osztályoké*, úgyhogy ennél fogva a pair-ek kamarájának kiemelkedő helyzete egy életképes arisztokrácia következményének és nem alapjának tekintendő.

Bizonyos osztályok vagy személyek hatása polgártársaikra egyrészt az e befolyást gyakorlók, másrészt az e befolyásnak magát alávető nép azon kettős meggyőződésén alapszik, hogy bizonyos osztályok és személyek kimagasló helyzete ama tulajdonságok következménye, melyekkel mások közül kitűnnek. Ahogy tehát ennél fogva a társadalom különböző viszonyai és műveltségi foka szerint egészen különböző tulajdonságokkal tűnhet ki az egyén, úgy az okok is különbözőek, melyekkel a kiemelkedő (arisztokratikus) helyzet létrejöttét magyaráznunk kell. A fizikai erő vagy bátorság, a földbirtok, a nagyobb bölcsesség vagy műveltség, a szokás hatalma, hogy bizonyos családok a társadalom élén láthatók, ugyancsak az arisztokrácia forrásainak tekinthetők; de az is biztos, hogy arisztokrácia mindig csak ott jöhet létre, ahol bizonyos osztályok vagy személyek *ténylegesen* kiemelkedő helyet foglalnak el.

Ehhez két dolog szükséges:

először: bizonyos osztályoknak vagy személyeknek valóban kitűnő tulajdonságokkal kell bírniuk;

másodszor: e tulajdonságokat úgy kell beállítani, hogy ezen tény mindenki előtt világos legyen.

Az elsőből nyilvánvaló, hogy a kiváló tulajdonságok kifejtésére alkalmas viszonyokból (pl. háború vagy nagyobb műveltség) miért következik mindig egy arisztokrácia létrejötte;

a másodikból pedig az, hogy az arisztokrácia kialakulására nézve miért kedvezőbbek a kis államok, és hogy az arisztokrácia befolyását miért érik mind nagyobb támadások, amint az állam közössége növekedik.

Felesleges az utóbbi mondat bizonyítékaul egyedi tényeket felvonultatni. Aki komolyan foglalkozott a történelemmel, bizonyára nem fogja kétségbe vonni azt a szoros kapcsolatot, mely az arisztokrácia léte és az állam kiterjedése között fennáll. Az ok világos.

Mennél kisebb körben mozog a társadalom, annál inkább előtérbe kell hogy lépjen a személyek közötti különbség, és annál nagyobbak kell lennie annak a befolyásnak, melyet az egyén műveltségével és vagyonával gyakorol másokra.

Miként egy nagy állam területén az egyenlőség tudatának kell létrejönnie, mert hiszen az egyén, bármily kiváló is szeretne lenni a mindenkinek mértékül szolgáló egészhez képest, mégiscsak igen csekély marad mindig, úgy a kisebb közösségekben az egyenlőtlenség tudatának és ezzel együtt az egyén nagyobb befolyásának és mások alárendeltségének kell megszületnie; az arisztokratikus állapot létezése, melyet minden nagyobb államban törvény biztosít és melyet az államhatalomnak kell megőriznie, a kisebb közösségekben a ténylegesen fennálló viszonyok szükségszerű következménye.

Ebből az következik, hogy ha az arisztokrácia létezését (azaz a vagyonos és művelt osztályok tömegek feletti befolyását) a rend és az általános jólét érdekében szükségesnek tartják, e cél a nagyobb államokban nem a centralizációval, hanem annak éppen az ellenkezőjével, vagyis azzal érhető el, hogy az állam körében kisebb, autonóm közösségek létezését engedélyezik.

Ha ezt teszik, úgy e kisebb körök mindegyikében kiemelkedő, vagyis arisztokratikus állások fognak létrejönni, és azok, akik ezeket elfoglalják, maguk is jelentős befolyással lesznek a törvényhozásra, még ha a törvényekben erről nem is gondoskodnak; ha ezt nem teszik, úgy az öröklődés elvén nyugvó párok kamarája, miként Franciaországban 1830 előtt, éppoly egyenlőségnek és erőtlenségnek fog bizonyulni, mint az, amelyiknél, mint a francia párok kamarájának esetében a júliusi forradalom után, az öröklődés elvéről lemondtak.

Az olyan arisztokrácia, mint az angol, centralizált államban éppúgy lehetetlen, mint ahogy az olyan közigazgatás, mellyel Franciaország rendelkezik, egy olyan államban, ahol valódi arisztokrácia létezik, nem vezethető be, és az az álláspont, amelyet a centralizált állam közigazgatása az arisztokrácia minden fajtájával szemben elfoglal, mutatja a legjobban, hogy e két elv természetes ellentéte mindenütt, ahol gyakorlatilag szemben állnak egymással, nyilvánvalóan elismertetik.

c) A centralizáció hatása a hirtelen változások lehetőségére

Miként az egyén életében is vannak olyan pillanatok, amikor nézetei és alapelvei csak csekély befolyást gyakorolnak cselekedeteire, egész népek életében is így van. Ennélfogva bármily nagy hatással legyen is a történelmi jog tisztelete egy nép cselekvésmódjára a közönséges időkben, mégis minden népnek, éppúgy, mint az egyéneknek, alapelvein kívül bizonyos más korlátokra is szüksége van, melyek vak szenvedélyeinek követésében legalábbis mérsékelik, és ezért a legfontosabb feladatok egyike úgy berendezni az államot, hogy azzal túlságosan gyors változásait meg lehessen akadályozni.

A parlamentáris államformának általában azt róják fel hibájául, hogy olyan vitákkal vesztegeti az időt, melyek senkit sem győznek meg, és egy ideje, mióta a francia nézetek hatása, sajnos, még Angliában is érezhetővé vált, a viccet és humort hajhászó irodalom kedvelt témája, hogy a parlament bőbeszédűségén gúnyolódik. Nézetem szerint ez az idő-ráfordítás, melyet alkotmányos államokban minden új törvény megvitatása kíván, e kormányformának éppen egyik legnagyobb előnye; és tapasztalatból tudjuk, hogy a parlamentáris alkotmányok gyakorlati eredményei csak akkor kielégítőek, ha ezekkel a fennálló rend túlságosan gyors változásai megakadályozhatók. Ahol hiányoznak azok, a radikális reformok barátai előtt nevetségesnek tűnő korlátok, melyeket a törvényhozás szab önmagának (ugyanannak a törvényjavaslatnak többszöri olvasása meghatározott időközökben felsőház, királyi vétó stb.), ott az alkotmányos

formák az állam nyugalma nézve még veszélyesebbek, mint az abszolutizmus minden más formája; mert a törvények túl gyakori változtatása - miként tapasztalatból tudjuk - oly mértékben szokott zavaróan hatni az egyén viszonyaira, amilyen mértékben megzavartatik a közrend is, és nincs biztosabb eszköz a forradalmak előkészítésére, mintha a szükséges reformok nevében a jogosan létezőt újra és újra átalakítják, addig, míg a nép végül nem hisz már az adott viszonyok szilárdságában és a törvények elveszítik a szokás hatalma adta biztosítókat.

A túl gyors mozgástól lángra kapó kocsihoz hasonlóan az emberiség és a népek is csak egy bizonyos gyorsaságú haladást képesek elviselni, és úgy hiszem, hogy korunk forradalmi jellegének fő okát abban a törekvésben kell keresnünk, mely mindent reformálni akart, és amely törekvés a XIX. század szinte minden abszolutisztikus kormányát egy időben kerítette hatalmába.

E nézetek helyességét jelenleg valószínűleg kevésbé fogják kétségbe vonni, mint tíz évvel ezelőtt. Végre belátták, hogy nemcsak az egyén, hanem a tömegek is tévedhetnek, és hogy a forradalmak nem mindig feltételei, hanem sokkal inkább korlátai a haladásnak; elismerték, hogy az államot éppen a szabadság érdekében kell megóvni az átalakulásoktól és az átalakulásokhoz vezető fluktuációtól; nyíltan kijelentik, hogy minden erővel fel szándékoznak lépni a forradalommal szemben; de vajon az alkalmazott eszközök a legcélravezetőbbek-e?

Mivel a létező dolgok megtartása, különösen a köz nyugalma érvényben tartása senkinek sem kell hogy jobban szívügye legyen, mint azoknak, akik az államhatalmat birtokolják, így általában azt tételezik fel, hogy a viszonyok óriási méretű háborgatása a leginkább úgy kerülhető el, ha az államhatalom erejét növelik.

Mennél nagyobb e hatalom és az egyes polgár mennél tehetetlenebbül áll szemben az államhatalommal - úgy gondolják -, annál biztosabban kell állnia az ilyen államnak a támadásokat. A forradalmak elleni legteljesebb biztosíték ezért csakis az államhatalom teljes mindenhatóságában kereshető, amiből azt a következtetést vonják le, hogy az olyan rendszernek, mint a közigazgatási centralizáció rendszere, melyben a közélet minden szála a kormány kezében egyesül, a köz nyugalma és biztonsága szempontjából a legkiválóbbnak kell lennie.

A dolgok ilyen felfogása minden másnál jobban hozzájárult a centralizáció rendszerének elterjedéséhez; magyarázatot ad arra a szinte csodálatra méltó tényre (miként de Maistre jegyzi meg levelei egyikében), hogy a francia forradalom eszméi, az általuk keltett ellenszenv ellenére, még ellenségeiket is ellenállhatatlan erővel vonzották.

Amennyiben a teljes biztonságra való törekvés, melynek minden szabad mozgást feláldoztak, az állam fejlődése szempontjából kedvező lenne, úgy nem kellene azt itt megvizsgálni. Olyan intézmények azonban, melyekkel minden *lehetséges* veszedelem elejét veszik, véleményem szerint az állam számára éppen úgy elérhetetlenek, mint az egyénnek, és századunk némely államának helyzete sokban hasonlóan látszik előttem azon hipochonderéhez, aki állandóan betegségére gondolva, soha nem érzi magát egészségesnek, és ha végül megbetegszik, a túlzott gondoskodás okozta gyengeség miatt nem gyógyítható meg.

A bennünket foglalkoztató kérdés itt csak az, hogy vajon a mindenki által követett cél elérhető-e a centralizációval, vagyis a Franciaországban bevezetett rendszer megóvja-e az államot a túl gyors vagy túl nagy változásoktól?

Ha helyesek a premisszák, melyekből kiindulnak, vagyis ha a centralizáció által az államhatalom valóban *mindenhatóvá* lesz, úgy efelől nem lehetnek kétségeink.

De valóban így van-e?

Miként az ókori köztársaságok története jelentős befolyást gyakorolt a francia forradalomra, úgy az új császárság egyik szellemes írója, *Romieu*, felállította azt a tételt, hogy az egyetlen forma, melynek révén a társadalom jelenleg elveszett békéjét újra megtalálhatja, a cézárizmusban keresendő. Bár ez az állítás elméletben kevés pártfogóra talált, mégis, a Franciaországban történetekből ítélve, úgy tűnik, igen sokan helyesnek tartották. Alávetették magukat az államhatalom mindenhatóságának, sőt támogatták azt, mivel a társadalmi rend védelme szempontjából szükségesnek tartották.

Ha mármost el is akarnánk ismerni, hogy az európai emberiség egyes államokban, pl. Franciaországban, erkölcsi tekintetben éppoly mélyre süllyedt, mint ahogy Róma Augustus és Tiberius korában; és ha ennél fogva elfogadjuk, hogy az állam mindenhatósága (a cézárizmus formái vagy más formák között, egészen mindegy) vagyis a személyes szabadság teljes megsemmisítése az egyetlen eszköz, mellyel a civilizációt fenyegető veszélyek elháríthatók, úgy mégiscsak meg kellene vizsgálni, hogy a cézárizmus korunkban mennyire lehetséges.

A teljesen korlátlan abszolutizmus, éppúgy, mint a teljesen korlátlan szabadság, csak egészen civilizálatlan állapotban lehetséges; a civilizáció útjára lépett népeknél a szabadság vagy az alávetettség mértéke mindenekelőtt civilizációjuk fokától függ, de azonfelül viszonyaiktól is. Az a tétel, melyet manapság oly gyakran ismételnék, hogy ugyanis minden népnek olyan alkotmánya van, amilyent érdemel, csak félig igaz. *Minden nép*, még ha méltatlan is a szabadságra, *csak annyira korlátozható abban, amennyire a felette uralkodó hatalom birtokában van az ehhez szükséges erőnek.*

Ennél fogva azon tétel bizonyítására, hogy a cézárizmus lehetséges (vagy az állam mindenhatósága, mely hiszen azzal, hogy a többség gyakorolja, csak még nyomasztóbbá válik), nem elegendő pusztán azokat a hasonlóságokat megemlíteni, melyek fennállnak - már ami erkölcsi züllöttségüket illeti - korunk népei és a császárság hanyatlása korabeli Róma lakosai között: ezenkívül még bebizonyítandó, hogy azok is, akiket a teljesen abszolút hatalom alá vetnek, ugyanolyan, vagy legalábbis hasonló körülmények között vannak, mint Róma volt a cézárok uralmának idején.

De ez éppenséggel nem így van.

Róma egyedüli hatalom volt. Amikor Augustus és utódai hatalmuk épületét felépítették, az ókori világot már leigázták, vagyis legalábbis egyik oldalról sem volt várható olyan támadás, mely a római államra nézve komoly következményekkel járt volna. Róma pénzügyi tekintetben polgáraitól független volt, részben mert az állam követelései az egyszerűbb adminisztráció következtében kisebbek voltak, részben pedig azok fedezésére elegendőek voltak a leigázott népek rendes és rendkívüli adóbeszolgáltatásai. Ennél fogva az állam anyagi helyzete és ezzel együtt hatalma az ipari fejlődéstől vagy az egyén anyagi jólététől nem függött.

A köztársasági kormányformából a monarchikus rendbe való átmenet végtére is az egyén viszonyait csak igen kevésbé változtatta meg. Rómában az állammal szembeni viszony mindig is a legteljesebb alávetettség volt, és a polgárok többségének a köztársaság tényleges vezetésére gyakorolt befolyása egészen jelentéktelen volt (az általános szavazati jog bevezetésétől kezdve még inkább): így a cézár abszolút hatalma sem a többség jogi nézeteivel, sem érdekeikkel nem állt ellentétben, sőt bizonyítható, hogy az egyes polgár helyzete az állammal szemben a cézárok uralma következtében kedvezőbbé vált.

Mindezek lényeges feltételei a római impérium teljesen abszolutisztikus államhatalmának, és amilyen nehezen állíthatná valaki, hogy Augustus alkotmánya Itália, Görögország, és Karthágó leigázása előtt lehetséges lett volna, ugyanúgy el kell ismerni azt is, hogy a cézárizmus tartós államformaként nem erősödhetett volna meg, ha az állam pénzügyi forrásai az egyes polgár

munkájától és jólététől függtek volna, vagy ha a *salus publica suprema lex esto* évszázadokon át követett alapelvével az állam polgárait nem a teljes alávetettségre nevelték volna.

Hasonlítsuk össze tehát Európa államainak helyzetét, még Franciaországit is, Róma helyzetével a cézárokról uralma idején.

Milyen messzire terjed az állam mindenhatósága, milyen messzire terjedhet a mi viszonyaink közepette?

Az állam mindenhatósága a külügyekre nem terjed ki. Mivel az európai államok között egyetlenegy sem olyan hatalmas, hogy a kívülről fenyegető veszéllyel szemben biztonságban érezhetné magát, így az egyes államokban az európai államok családjában elfoglalt helye sem függ soha kormányuk akaratától. Ahelyett, hogy az államok határoznák meg külső viszonyait, sokkal inkább ezek vannak döntő hatással az állam belső szerkezetére és kormányára.

Ehhez hasonlóan *az állam mindenhatósága csak kevésbé terjed ki mindarra, ami a pénzügyekkel függ össze.* Sem a tőzsde, melyet létrejönni engedtek, és amely most szuverén hatalommal rendelkezhet az állam pénzeszközei felett, sem az egyén gyümölcsöző tevékenysége, mely az állam pénzügyeinek tulajdonképpeni alapját képezi, nem függ az államtól. Az államnak, hogy a létezéséhez szükséges eszközöket biztosítsa, még inkább kímélnie kell a tőzsde érdekeit, sőt előítéleteit, és minden intézkedésnél figyelembe kell vennie annak befolyását a pénzpiacra: semmi olyant nem szabad tennie, ami az állampolgárok anyagi érdekeire hátrányosan hathatna. Rómában az állampolgárok nagy tömegének jóléte az államtól függött; korunkban éppen az ellenkezőjét látjuk, és kenyérszítások és cirkuszi játékok helyett, melyekkel az államhatalom akkor a városi lakosság kedvében járt, most az adó az, melynek pontos bevételeitől az állam fejlődése és külügyi helyzete függ.

Az egyház független helyzete - legalábbis a tanári állások tekintetében - és a műveltség minden osztályt érintő széles elterjedése, valamint a sajtó azon befolyása következtében, mellyel még azokban az államokban is rendelkezik, ahol a leginkább korlátozzák, és mindenekelőtt azért, mert a családi élet, a keresztény országokban még ma is az egyén tevékenységének egyetlen középpontját képezi: az állam csak igen csekély hatalmat gyakorol az egyén nézeteire.

Az állam abszolút hatalma ennél fogva egyes-egyedül a közigazgatásra⁷ terjed ki, és az állam sokat emlegetett mindenhatósága (még ha mindenhatóságon a teljhatalomnak csak azt a mértékét értjük is, melyet az ókori államai valóban gyakoroltak) ezért ugyanúgy az utópiák birodalmába tartozik, mint Proudhon ama ragyogó eszméje, hogy az államnak semmiféle hatalmat nem szükséges gyakorolnia és minden államhatalomnak meg kell szűnnie.

Minden kétségen kívül áll, hogy az állam egy központból történő közigazgatásának irányítása mind az egész államra, mind az egyén viszonyaira jelentős hatással kell hogy legyen. A centralizált és a másfajta államok közötti különbség már abban is megtalálható, hogy az elsőben minden reform mindig nagyban, az állam egész területén egy időben történik, és hogy ennél fogva, mivel a fennálló viszonyok hibái a nagyobb államokban ritkán derülnek ki mindenütt egyidőben, a centralizált államokban azok egy részére nézve szinte minden reform túl korán érkezik, míg a másik rész számára elkéssettnak látszik. Azt is elismerem, hogy az ilyen államok a külső és belső nyugalom pillanataiban inkább mutatják a tökéletes rend és szabályozottság képét.

⁷ Éppen arra, amire a római impérium hatalma nem terjedt ki.

Nyugodt időkben a rend fenntartása általában kevésbé függ a kormány tényleges hatalmától, mint attól, amit feltételeznek róla, és a népet nem szükséges erős kézzel kormányozni, ha úgy véli, hogy amúgyis úgy kormányozzák. A centralizált államokban, ahol a kormány tevékenysége minden pillanatban érezhető, még inkább így van, mint másokban, és ezért keltik a centralizált államok a megingathatatlan szilárdság benyomását.

De akkor, amikor az államhatalomnak, azért, hogy a belső vagy külső veszéllyel szembeálljon, éppen a legtöbb erőre lenne szüksége, rendszerint még az erő látszata is eltűnik, és meggyőződhetünk arról, hogy azok a centralizált államok, melyek a közönséges időkben a *teljes* rend és rendszeresség képét mutatják, az egyedüliek, ahol gyorsan történhet meg a viszonyok *teljes* átalakulása, és pedig azon egyszerű oknál fogva, hogy egy olyan államban, melyet kizárólag egyetlen középpontból kormányoznak, abban a pillanatban, amikor itt jelentős zavarok támadnak, mindazoknak az eszközöknek, melyekkel az egyes részekben a rend fenntartható, hirtelen el kell veszíteniök hatalmukat.

Egyébként minden olyan esetben, amikor, mint itt is, állandó tények sora van jelen, minden elméleti vita felesleges, és a közigazgatási centralizációnak az állam biztonságára gyakorolt hatása legjobban a tapasztalat alapján ítéltető meg. Lehet-e tagadni, hogy Franciaország, melyet a centralizáció klasszikus talajának nevezhetünk, egyben a forradalom klasszikus talajává is lett, és hogy ez az ország XIV. Lajos óta nemcsak arra szolgált mintául a kormányoknak, hogy hogyan rendezzék be a közigazgatást abszolút hatalmuk érdekében, hanem a kormányok ellenségeinek is példát mutatott arra, hogy hogyan kell azt megdönteni?

Valóban, ha most, ismerve már a dolgok kimenetelét, visszapillantunk a XVIII. század történetére, és megfigyeljük azt a buzgalmat, mellyel a monarchikus rend barátai akkor mindazt elpusztították, aminek segítségével a trón és a fennálló rend oly hosszú időn át minden viharok ellenállt, csak azért, hogy helyére egy óriási méretű bürokrácia csodálatraméltó építményét emeljék: akkor akaratlanul is Trója utolsó napjai jutnak eszünkbe, amikor a boldogtalan nép, azért, hogy a fából való szörnyeteget, mely ellenségeivel volt tele, behozza a városba, még a számára oly sokáig védelmet nyújtó falakat is lerombolta.

De nem szükséges a tapasztalatokat ily messze keresni. Ausztria maga, és pedig éppen a legutóbbi idők története, adhatja erről a legjobb felvilágosítást.

Mivel a közigazgatási centralizáció rendszere Ausztriában a forradalom egyik eredménye, így ennek gyakorlati következményeiről természetesen annál kevesebb mondható, mennél több tapasztalat áll rendelkezésünkre a tartományi autonómia rendszerének következményeiről.

Tény, hogy az állam korábbi intézményei és a heves nemzetiségi érzés, melynek megőrzése részint ezen intézményeknek tulajdonítható, jelentős hatással voltak az ausztriai forradalom menetére. Önmagunkat csapnánk be, ha ezt nem akarnánk elismerni, sőt azt is feltétlenül meg kell engedni, hogy Magyarország közigazgatási autonómiája az 1848-as évek eseményeinek fontosabb tényezője volt, mint akár ez ország alkotmányos helyzete. De az is bizonyos, hogy a forradalmat Ausztriában nem az állam egyes részeinek tartományi autonómiája okozta.

A forradalom nem Magyarországon, hanem Bécsben kezdődött; nem a nemzetiségi igények, hanem olyan alapelvek nevében lépett fel, melyekért akkor más népek is felkeltek. A forradalom Ausztriában kezdetekor nem volt más, mint annak az általános mozgalomnak része, mely Franciaországból indult ki, és miután kiterjedt egész Németországra, Ausztriát még akkor sem hagyhatta volna érintetlenül, ha úgy gondoljuk, hogy az állam centralizált volt.

A bécsi márciusi napok eseményei semmi esetre sem a centralizáció hiányának tulajdoníthatók. Mivel a kormány feltétlenül rendelkezett a hadsereg és az állam pénzügyei felett, mivel jól szervezett rendőrséget és cenzúrát tartott kézben, vagyis mindazokat az eszközöket,

melyeket egy kormány hasonló mozgalmak leveréséhez csak kívánhat magának, így el kell ismerni, hogy a *forradalom kitörésére* Ausztriában nem az adminisztráció fejletlensége volt hatással. Ez a hatás csak a mozgalom folyamán jutott érvényre, és el kell ismerni, hogy Magyarországnak az összállammal szemben elfoglalt helyzete csak ez ország autonómiája következtében vált lehetővé. A forradalom menete ezért legalábbis annyit bizonyít, hogy a tartományi autonómia rendszere bizonyos körülmények között veszélyes lehet az államra nézve.

Ezzel azonban még semmi sincs eldöntve.

A gyakorlati politikában az abszolút jó és az abszolút rossz nem állnak szöges ellentétben egymással. Nehéz olyan intézményeket elképzelni, melyek ne hoznának magukkal bizonyos előnyöket; olyanok azonban, melyek minden körülmények között egyformán kitűnőek és egyformán veszélytelenek lennének, egyáltalán nincsenek; ezért, ha bizonyos intézmények megítéléséről van szó, sohasem elegendő csak azokat a rossz következményeket tekintetbe venni, melyekre ezen intézmények bizonyos körülmények között vezethetnek. A helyes megítélés végett annak a következményeit is figyelembe kell venni, amit az ilyen intézmény helyébe állítani kívánnak, vagy állíthatnak.

Vajon kevésbé lettek volna-e veszélyesek az 1848-as forradalom eseményei Ausztriára nézve, az állam, vagy jobban mondva, a dinasztia, melynek legitim joga Ausztriában az állam egységének alapfeltétele, jobban szembeszállt volna a forradalommal és tökéletesebben leverhette-e volna azt, ha a monarchiát francia mintára rendezték volna be?

Képzeljük el a bécsi márciusi napok eseményeit egy centralizált államban; képzeljünk el egy olyan Reichstagot, melyen a tartományok képviselőit éppen a korábbi viszonyok következtében az állam fele nem vett részt, de amelynek dekrétumait az egész monarchiában törvényként ismerik el; képzeljük el Ausztriát Tirol, Horvátország és azon befolyás nélkül, melyet Magyarország helyzete vitathatatlanul gyakorol a Reichstag döntéseire; mert hiszen éppen ezáltal kell minden értelmes ember előtt világossá lennie annak, hogy az állam megtartása a legitim monarchia elvének megtartásától függ; képzeljük el Ausztriát a monarchia minden részében megnyilvánuló nemzetiségi törekvések nélkül: mik lettek volna így március, május és október következményei?

E kérdés eldöntését az olvasóra bízom; csak egy látszik előttem világosnak: ha feltételezzük, hogy Ausztria a forradalom tűzpróbáját mint centralizált állam állhatta volna ki, akkor fennmaradását ebben az esetben *nem a monarchikus elv erejének* köszönhetné, és hogy ekkor a forradalom eredményeként talán egy erős, egységes Ausztriát látnánk, de bizonyosan nem olyant, mint amelyhez most tartozunk. Mert az kétségtelenül igaz, hogy a legitim monarchia elve és Ausztria egységének elve a legszorosabban összefüggnek; egyébként ez az összefüggés olyan természetű, hogy a legitim monarchia elvének érvényben tartásából Ausztriában az állam egységének kell következnie; de ugyanez nem érvényes fordítva; egységes, erős Ausztria igen jól elképzelhető akkor is, ha a legitimitás elvétől elszakadnak. Franciaország a példa erre, és ez a példa azért különösen fontos, mert egyben mutatja, hogy milyen befolyással van a hosszabb ideig gyakorolt közigazgatási centralizáció a legitim monarchia elvének erejére.⁸

⁸ Elegendő csak a monarchikus Vendée és Bretagne helyzetét összehasonlítani az első francia forradalom idején ugyanezen tartományok 1815-ös, 1830-as, és 1848-as fellépésével ahhoz, hogy lépésről lépésre követhessük azon befolyást, melyet a centralizáció rendszere volt képes gyakorolni a legitim monarchia elvének erejére.

De ne vitatkozzunk arról, hogy Ausztriát milyen eszközökkel és milyen elv számára lehetett volna megmenteni. Egy biztos, és tény, *hogy Ausztria fennmaradását a monarchikus elv mellett éppen a nemzetiségi különbség tudatának és az állam egyes részeiben meglevő tartományi autonómiának köszönheti.* Ezek nélkül az állam megsemmisült volna, bármennyire is élénk együttérzés nyilvánult meg fennmaradása, mint az európai egyensúly szükséges része iránt, és Oroszország segítsége is bizonyára túl későn érkezett volna. De ezekkel az eszközökkel Ausztria - még ha később is - bizonyos, hogy ugyanolyan győztesen került volna ki a harcokból, és nemcsak az állam méltóságának érdekében nem szabad erről elfeledkeznünk; nemcsak azért, mert végül is minden állam csak annyira önálló, amennyire magában hordozza a veszély perceiben fennmaradásának eszközeit, hanem azért is, mert a legfontosabb feladatok egyike, hogy azt, amit az állam nehéz időkben biztos támaszként megőrzött, a jövő számára megtartsák és megerősítsék.

Ha Ausztria helyzetét azon eszközök tekintetében vesszük szemügyre, melyekkel az állam a hatalmas és hirtelen változások kivédésére rendelkezik, úgy azt találjuk, hogy korunk forradalmi mozgalmaival szemben egyetlen állam sincs kedvezőbb helyzetben.

Bár Ausztria 1848-ban nagy változásokon ment át, mégis, ha megfigyeljük a magyar forradalom menetét (azét a forradalomét, mely a monarchiára nézve a legveszedelmesebb volt), úgy arra a meggyőződésre jutunk, hogy ez nemcsak hogy nem volt része azon nagy mozgalomnak, mely Európát még ma is fenyegeti, hanem azzal egyenesen ellentétes volt, és éppen azt az erőt bizonyítja, mellyel a történelmi jog a monarchia nagy részében még most is rendelkezik.

Ezen kívül Ausztria olyan arisztokráciával rendelkezik, amilyennel, Anglián kívül, egyetlen más állam sem.

Végül: a túlságosan gyors változások ellenében legjobb biztosíték a Monarchia nemzetiségeinek különbözősége, kulturális szintjük és egyéb viszonyaik különbsége, és az utóbbi évek tapasztalatai megmutatták, hogy Ausztriában még akkor is milyen nehézségekkel jár minden mélyebbre ható változás, ha ezeket egy teljesen abszolutisztikus kormány minden eszközével kísérlik meg megvalósítani.

Ennélfogva Ausztria az említett viszonyok következtében annyira rendkívül kedvező helyzetben van, hogy az Európa minden államát fenyegető veszedelmekkel szemben önmaga biztosítására, és azért, hogy a forradalomnak gátat szabjon, elegendő, ha csak jelenlegi konzervatív potenciáit őrzi és erősíti meg.

Mivel tehát egyáltalán nem létezik olyan államforma, mellyel a fennálló viszonyok hatalmas méretű megrendítését *abszolúte* lehetetlenné lehetne tenni, és mivel a teljesen centralizált államokban forradalmak is gyakrabban fordulnak elő, mivel azok, akik az államot kormányozzák, gyengeségből vagy más okok miatt nem képesek felhasználni a rendelkezésükre álló eszközöket; mivel a fennálló viszonyok biztosítékát ennél fogva nem lehet abban keresni, hogy minden, ellenük irányuló támadást lehetetlenné tesznek, hanem abban, hogy az államnak olyan eszközökkel kell rendelkeznie, melyekkel minden, a fennálló rend ellen irányuló támadással szembe tud fordulni: így a forradalom idején szerzett tapasztalataim, legalábbis konzervatív-monarchikus álláspontból nézve, éppen annak az ellenkezőjét látszanak bizonyítani, amire a centralizáció barátai általában hivatkoznak.

Mert ezek a tapasztalatok azt mutatják, hogy egy nem centralizált államban azoknak, akik a fennálló rend ellen láznak, a támadáshoz talán több eszköz áll rendelkezésükre, és hogy ezért forradalmat könnyebb elkezdeni; de a tapasztalat azt is mutatja, hogy mennél könnyebbnek látszik a fennálló rend elleni támadás, annak megsemmisítése annál nehezebb, sőt lehetetlen, és hogy ugyanazok az eszközök, melyek megkönnyítik a forradalmat, akadályozzák

is meg egyszersmind annak tartós győzelmét és vezetnek mindig a korábbi viszonyok restaurációjához. Mindabból, amit a forradalom után tettek, azért is nem volt számomra semmi sem oly megfoghatatlan, mint azok az erőfeszítések, melyekkel éppen azokat az intézményeket, nézeteket és törekvéseket próbálták lerombolni, melyeknek Ausztria legitim-monarchikus államként való fennmaradását egyes-egyedül köszönheti (bármit is mondanak ez ellen azok, akik Ausztria fennmaradását kizárólag Oroszország segítségének tulajdonítják, és a megmentőink iránti hála nyomasztó terhét szeretnék ránk kényszeríteni).

Úgy hiszem, az elmondottak megfelelően bizonyítják, hogy a közigazgatási centralizáció rendszere az állam egységére, hatalmára és biztonságára nézve egészen más következményekkel kell hogy járjon, mint amit ennek alkalmazásától Ausztriában várnak.

Nem marad más hátra, mint hogy - amilyen röviden csak lehetséges -, még megvizsgáljuk azokat az ellenvetéseket, melyeket, tudomásunk szerint, Ausztria közigazgatási centralizációjának rendszere ellen felhoznak.

XI

Érvek, melyekre Ausztriában a közigazgatási decentralizációval és a tartományi autonómiával szemben ismételten hivatkoznak

ELSŐ ÉRV

Mindaz, ami a közigazgatási decentralizáció mellett felhozható, csak annyiban igaz, amennyiben az egyes tartományok, grófságok vagy községek autonómiájára korlátozható, ami nem az egész államot, hanem csak az egyes tartományt, grófságot, vagy községet illeti. Mivel tehát minden, ami az egész államra vonatkozik, éppen olyan fontos mindegyik részére nézve, mint ahogyan az, ami jelentőséggel bír a tartományra, grófságra vagy községre nézve az államra is befolyást gyakorol, így ebből következik: *hogy nem lehet szigorú határt vonni azon ügyek között, melyeknek intézését az összállamra bízzák, és azon dolgok között, melyek annak egyes részeit illetik.*

Elméletileg keveset lehet ez ellenvetéssel szemben felhozni. Miként az, ami csak az egyént illeti, attól, ami családjára vonatkozik, nem választható el; miként az egyes családok érdeke az egész közösség érdekétől nem különíthető el teljesen: ugyanúgy nem határozható meg matematikai pontossággal a határ az összállam és egyes részeinek cselekvési köre között.

Amint a természetben a szerves és szervetlen képződmények, a virágok és az állatok vagy a kőzetek között mindenütt olyan átmeneti formák találhatók, amelyekről alig határozható meg, hogy a természet három birodalma közül tulajdonképpen melyikhez is tartoznak, úgy ez a jelenség az emberi társadalom körében még fokozottabban megtalálható.

De szabad-e azért, *mert nem vonható meg matematikai pontossággal* a határ a között, ami az államnak, és a között, ami egyes részeinek adandó át, - szabad-e, kérdem, ezért arra a következtetésre jutni, hogy ez egyáltalán nem történhet meg? Vagy azért kell ragaszkodni az e területen pillanatnyilag meglevő tökéletes zűrzavarhoz, mert még a legjobb felosztás mellett is elintézetlenül maradnak olyan ügyek, melyek mintegy átmenetet és természetes köteléket képeznek e területek között, s ezért logikusan egyikhez sem sorolhatók kizárólagos módon: azért kell-e azt is, ami első pillantásra vagy legalábbis némi figyelemmel megkülönböztethető, felosztatlanul hagyni, mert a tökéletesség ideálja nem érhető el?

Lehetetlen tökéletesen elkülöníteni azt, amit az összállamnak és amit az egyes tartományoknak, grófságoknak vagy községeknek kívánnak átadni. Ezt elismerem; de vajon jobban megteremthető-e a tökéletes centralizáció?

Némelyek hisznek ebben, és nincs hiány azokban, akik e cél elérésének feltételeiről bennünket felvilágosítanak. Minden, amit a kommunizmusról írtak és amit megvalósítása érdekében megkíséreltek, a teljes centralizációra való törekvésből származott.

Nem kívánom megvizsgálni, hogy mennyiben lehetségesek egyáltalán azok az állapotok, melyeket a család és a személyes szabadság megszűnése határoz meg. Azok számára, akiknek ezen iratot szántam, az ilyen vizsgálat felesleges lenne. Csak annyit kérdezek: vajon az, amit általában centralizáción értenek, és amit mint gyakorlatilag alkalmazható államformát a tartományi autonómia rendszerével szembeállítanak, valamiféle tökéletes dolog-e, olyan valami, amiben minden következtetés egyetlen elvből szigorúan logikus módon levezethető? Vagy megvonható-e szinte matematikai pontossággal a határ a között, amit az állam maga irányít, és a között, amit az egyes községeknek vagy más, területén belül létező kisebb közösségeknek átenged?

Amint egyetlen értelmes ember sem fogja azt állítani, hogy a centralizáció elvét azért kell elvetni, mert az minden következményével együtt a legtökéletesebben nem valósítható meg, úgy a közigazgatási decentralizáció elvétől sem várható semmi, ami abszolút tökéletes legyen; ezért e dolgok megítélésakor csak az a kérdés:

hogy vajon a között, amit az összállamnak, és a között, amit a koronaországnak, a grófságnak és a községnek kívánnak átengedni, megvonható-e bizonyos határok a pontosság olyan mértékével, mely kielégíti *a gyakorlati igényeket*?

Nézetem szerint efelől nem lehetnek kétségeink, és az itt követendő szabályok igen egyszerűek.

Annak az eldöntésére ugyanis, hogy mely ügyek tartozzanak az állam igazgatásához és melyek az egyes részekéhez, kettős szempontot kell szem előtt tartani.

A jog és a célszerűség szempontját.

A jog szempontjából a következő alapelvek adódnak:

először az, hogy az egyén szabadsága csak addig terjedhet, amíg mások, vagy a közösség szabadságát nem korlátozza, és fordítva;

másodszor az, hogy az állam hatalma ennél fogva csak arra terjeszthető ki, ami az államot, mint ilyen közvetlenül érinti;

harmadszor az, hogy az egyén korlátlan szabadsága csak addig terjedhet, *ameddig saját ereje ér*, és hogy oly mértékben kell elismernie mások befolyását, amilyen mértékben igénybe veszi azok segítségét céljai elérésének érdekében.

Ezek az alapelvek nemcsak az egyén és az államhatalom szabadsága közötti határok megvonására érvényesek egyedül, hanem az államhatalom és az egyes részek közigazgatási autonómiájának elhatárolására is.

Mínthogy a dolgok egész sora természete szerint az egész államot, más része nyilvánvalóan csak a tartományt, grófságot vagy községet illeti, igen sok esetben már elegendő önmagában a jog szempontja, hogy irányítson; ahol nem lehetséges, ott a célszerűség szempontjának kell segítségünkre sietni.

Ha ebből indulunk ki, akkor senki sem fogja tagadni, hogy az állam csak azon ügyek intézésével gyarapszik erejében, amelyeket képes jól elintézni.

A belső közigazgatással is úgy van, mint az állam területének túlzott mértékű kiterjedésével, melyet sem uralni, sem a támadások ellen megvédeni nem képesek, és amely csak egyik elemét alkotja a gyengeségnek, mivel valójában nem az tartozik az államhoz, amit meghódítottak, hanem csak az, amit meg tudnak tartani.

Ennélfogva a célszerűség szempontjából az államhatalomra csak azon ügyek bízhatók, melyeket valóban igazgathat.

Mivel mindent, amit a központi államhatalom nemcsak névlegesen, hanem valójában is igazgatni akar, a dolgok természete szerint centralizálni kell, ebből az a szabály következik,

hogy a központi hatalomra csak olyan ügyek intézése bízható, melyekben a teljes centralizáció lehetséges és célszerű.

Minden, aminél a centralizáció elve szigorúan és következetesen keresztülvihető - mint például az állam más államokhoz való külső kapcsolatai, a pénzügyek és a hadügy irányítása -, természete szerint az összállam igazgatási köréhez tartozik. Mindazok a dolgok, melyeknél a centralizáció elve nem vihető keresztül következetesen; minden, ami az állam egyes részeiben uralkodó különbségek miatt nem igazgatható általános törvények szerint és mindenütt egyformán, vagyis az egyház, az oktatás, a bírászkodás és minden, ami az állam egyes részeinek igényeire és érdekeire vonatkozik, nem tárgya a központi államhatalomnak, és pedig azért nem, mert ezen ügyek célszerű, sőt egyáltalában tényleges igazgatása egyetlen középpontból és olyan személyek által, akiktől az összállam irányítása függ, gyakorlatilag lehetetlen, és mert ennél fogva az államhatalom befolyása mindezen dolgok tekintetében arra korlátozódik, hogy eldöntésüket hivatalnokaira bízza.

El kell ismerni, hogy - még ha tartjuk is magunkat ezen alapelvekhez - az állam és egyes részeinek ügyköre *a priori* nem határozható meg pontosan, és hogy ennél fogva egyes esetekben a konfliktusok nem kerülhetők el. De vajon elkerülhetők-e az ily konfliktusok a centralizált államok közigazgatása és igazgatottjai között? Hiszen nem ismeri el mindenki, aki a gyakorlati ügymenetben járatos, hogy - miután a centralizált államokban a célszerű ügyintézés érdekében az igazgatási ágazatok felosztása szükségeltetik - az illetékesség kérdéseinek tömege e rendszernél sem kerülhető el, és hogy ebből azután igen sok nehézség és hátrány származik?

Az egyes konfliktusok lehetőségét illetően mindkét rendszer egyforma; az egyetlen különbség az, hogy a centralizált államokban minden konfliktus a teljesen abszolút központi hatalom érdekében döntetik el, és még további nagy kérdés, hogy vajon az államhatalom hatáskörének folytonos kiterjesztése és az ügyek egy középpontba való halmazása az államra nézve nem sokkal hátrányosabb következményekkel kell-e hogy járjon, mint az elszórt konfliktusok előfordulása?

Ennélfogva a közigazgatási decentralizációval szemben felhozott fenti ellenvetésből mindössze azt a következtetést lehet levonni: hogy - mivel minden ügy, melyet az összállamnak vagy egyes részeinek át kell adni, nem határozható meg előre pontosan - olyan eszközről kell gondoskodni, mellyel az összes, esetleg előforduló konfliktus az államra nézve előnyösen dönthető el. Ez olyan állítás, melynek helyességét senki nem tagadja, de amely az állam azon intézményeivel szemben, melyeket én mint legcélszerűbbeket állítanék fel, semmit sem bizonyít, mivel egy magasabb szintű közvetítő hatalom iránti kíváncsiság részint az uralkodónak, mint a végrehajtó hatalom fejének mind az összállamban, mind az egyes koronaországokban elfoglalt helyzetével orvosoltatik; részint amennyiben ez nem elegendő, egy olyan bíróság

felállításával elégíthető ki, melynek a döntés jogát mindazon kérdésekben átadják, melyek a birodalom és az egyes koronaországok között merülnek fel; ennél fogva olyan intézményre van szükség, mely sehol, ahol az állam egyes részei bizonyos önkormányzatot élveznek, nem szokott hiányozni, és amit az 1849-es márciusi birodalmi alkotmányba fel is vettek.

MÁSODIK ÉRV

Még ha el is fogadják, hogy az ügyek összetorlódása (ami a centralizáció rendszere mellett kétségtelenül egyre növekszik) a központosított közigazgatás esetében a közigazgatásra hátrányosan hat, *azon kérdés mellett, hogy hogyan rendeztessék be az állam, az adminisztratív állásponton kívül még a politikait is figyelembe kell venni, és éppen ez az, melynek alapján meg kell győződünk arról, hogy Ausztriában közigazgatási centralizációra szükség van.*

Először azért, mert azáltal, hogy a történelmi jog alapján az egyes koronaországoknak jelentős mértékű autonómiát adnak, ébren tartják nemzetiségi egyéniségük tudatát, és ezzel elősegítik az egyre nagyobb önállóság iránti törekvést, amely 1848-ban éppen elég veszélyesnek mutatkozott;

másodszor, mert a közigazgatási centralizáció rendszere nem adható fel anélkül, hogy ezáltal Ausztria helyzete Németországgal szemben ne változnék meg lényegesen; és csak addig töltheti be ez az állam világtörténelmi feladatát, ameddig német hatalom marad és a nagy német nép rokonszenvét és támogatását élvezi.

Ami tehát ezeket az okokat illeti, semmi nem vethető ellene azoknak a premisszáknak, amikből kiindulnak.

Lehetséges, hogy az egyes koronaországokban oly sok energiával megnyilvánuló nemzeti öntudat talán még erősödhet, ha az összállam alkotmányában a nemzetiségi igények alapjául szolgáló történelmi jogot elismerik, és az egyes koronaországok történelmi határait az állam közigazgatási felosztásának alapjául veszik.

Valószínű, hogy ez a rokonszenv, amely Németország egy részében inkább szavakban és nem az Ausztriához való tényleges csatlakozásban nyilvánul meg, jelentősen csökkenni fog, ha az osztrák kormány nem tekinthető többé a német nyelv terjesztésének eszközeként és a császárság területe a német gyarmatosítók levezető csatornájának, s ha le kell majd mondani arról a szép álmról, mely szerint az eszményi Németország határait Ausztrián keresztül a Fekete-tengerig kellene kiterjeszteni.

De bármily igazak legyenek is ezek a premisszák, a belőlük levont következtetések nem azok.

Mert még ha el is ismerjük, hogy azok az államok, melyekben az állam és a nemzetiség fogalma egybeesik, a legerősebbek, és hogy a nemzetiségi különbözőség tudata az egyes koronaországoknak adományozott közigazgatási autonómia következtében megerősödik, úgy mégis fennmarad az a kérdés, hogy az egyes koronaországokban található külön nemzetiség megszűnik-e, vagy akár csak gyengül-e azáltal, ha a fennálló viszonyokat az alkotmányban figyelmen kívül hagyják, és az államot franciaországi mintára úgy rendezik be, mintha semminemű nemzetiségi különbözőség nem létezne benne.

Az elmúlt tíz év tapasztalatai éppen az ellenkezőjét bizonyítják; megmutatják, hogy az elnyomás rendszere - nálunk éppúgy, mint mindenütt - csak az egészen gyenge irányzatoknál célravezető, míg az erősebb irányzatok, azon ellenhatás következtében, melyet minden nyomás kivált, csak erősebbek lesznek. A centralizáció eredménye éppen azért nem volt semmiképpen kedvező, mivel a monarchiában meglévő nemzetiségi ellentéteket nem szüntette

meg. Sőt, a nemzetiségi különállás tudata és az a törekvés, hogy ezt érvényre juttassák, szinte beteges hevességig fokozódott, és a fáradozások egyetlen eredménye az, hogy a nemzetiségi törekvések, mivel az összállam nevében szállnak szembe velük, ellenséges irányt követnek az összállam fennállásával szemben.

A tapasztalat - azt mondják - még túlságosan kevés. Ha majd új nemzedék fog felnőni, ha majd a magasabb fokú oktatásban a német nyelv kizárólagos használata meghozza gyümölcsseit és a képzettebb osztályok nemcsak nyelvükben, de szellemükben is németté válnak, akkor majd meg lehet ítélni a jelenlegi rendszer eredményeit. Róma sem néhány év alatt vitte véghez tartományai latinosítását, és Franciaországnak is - forradalmi energiái ellenére - hosszú időre volt szüksége a birodalom legtöbb részében megnyilvánuló tartományi törekvések teljes megszüntetéséhez; de végül mégiscsak sikerült a szükséges mű.

Az idő valóban sok mindent képes megoldani, de mégis, mit gondolnak, vajon mennyi idő szükséges ahhoz, hogy az ily különböző nemzetiségek asszimilációját *erőszakkal* véghezvigyék? Ez olyan feladat, mely egy civilizált évszázadban és civilizált népekkel szemben sokkal nehezebb, mint az ókorban, amikor még virágzó városok elpusztítását és egész népek kiirtását a kormányzat rendszabályaként gyakorolták. Elegendő lesz erre egy fél évszázad? húsz vagy harminc év? De ki kezkesedik arról, hogy ennyi idő elegendő lesz, vagy talán tételezzük fel azt, hogy Ausztria 30 évig minden erejét kizárólag népei asszimilációjának képes szentelni?

Mindazonáltal feltételezhető, hogy az állam különböző nemzetiségeinek létezése és ezek egyéni fejlődésre való törekvése hátrány. Ha Ausztriát úgy képzeljük el, hogy a világ többi részétől tengerek választják el, vagy Európa különböző államainak egymáshoz való viszonyát és kapcsolatát hosszabb időre biztosítottnak véljük, akkor a körülmények következtében jogosnak tűnhet az a törekvés, hogy az államot egészen új alapokon rendezzék be. Mivel azonban nem ez a helyzet; mivel - még akkor is, ha úgy véljük, hogy a forradalmi mozgalmak teljesen legyőzettek - olyan politikai kérdések tömegével állunk szemben, melyek a különböző államok baráti kapcsolatait megzavarhatják, meg kell engedni, hogy a monarchia belső viszonyainak teljes átalakítására a pillanat kedvezőtlennek tűnik. Mert mivel minden új szervezetet a már létező dezorganizációjának kell megelőznie, mindennek, ami Ausztria új alapokon történő megszervezésére törekszik, könnyen az lehet a következménye, hogy a legfontosabb európai kérdések eldöntése éppen olyan időszakra fog esni, amikor már megintgattak mindent, amin korábban az állam ereje nyugodott, anélkül, hogy készen lennének azzal, ami a jövőre nézve meg kell hogy szilárdítsa, miáltal kiteszik magukat annak a veszedelemnek, hogy Ausztria éppen a jövőjét illető legfontosabb pillanatban, éppen akkor, amikor a leginkább szüksége lenne erejére, átmeneti állapotban, azaz pillanatnyilag gyengének találta.

Feltételezik, hogy a külön nemzetiség tudata ellentétben áll az állam egységének azon fogalmával, melynek a polgárokat egy néppé kell egyesítenie. Ez részben igaz is. Államokat az érdekek egysége, nemzetiségeket az érzelmek egysége tartja össze, és ebből következik, hogy mindenütt, ahol az állam határai és a nemzetiségek határai nem teljesen egyeznek, bizonyos ellentétek teljesen éppúgy nem kerülhetők el, mint ahogy az egyén nem képes úgy berendezni életét, hogy érdekei és érzelmei mindig összhangban legyenek.

Az emberi természet oly tökéletlen, vagy jobban mondva - mert hiszen a bennünk lévő ellentétek fejlődésünk feltételei -, az emberi természet oly gazdagon megalkotott, hogy nem állhatunk kizárólag sem az ész, sem érzelmeink uralma alatt; és ha napjainkban, amikor szinte minden nép több államra osztatik, és szinte minden államban nemzetiségi különbségek vannak, amikor az állam és a nemzetiség ellentéte, azaz az érdek követelte és az érzelmek ránk kényszerítette dolgok ellentéte mind gyakrabban előtérbe kerül, akkor igen csodálkozom

azon, hogy e jelenséget oly rendkívülinek tartják, és hogy ebből vagy a jelenlegi állam pusztulására, vagy a nemzetiségi érzelmek megszűnésére következtetnek, vagy akár ezen munkálkodnak. Hiú fáradozás! Amint egy egészségesen felépített emberi személyiségnél sem uralkodhat mégoly kizárólagosan a fej vagy szív, hogy a kedély hullámaival és az ész számításai ne egyidejűleg hatnának cselekedeteire, úgy az állam azt, ami, miként a nemzetiség tudata, az egyén kedélyében gyökerezik, sohasem fogja tudni megsemmisíteni, és viszont a nemzetiség érzelme sem az államot, melynek fennmaradása a többség érdeke; és a megoldandó feladat ebben a tekintetben csak az, hogy az ilyen konfliktusokból adódó átkos következményeket megelőzzék, vagyis mindazt kiküszöböljék, ami a nemzetiség érzését szenvedélyé fokozza; mert itt is, mint mindenütt, nem az érzelmek, hanem csak a szenvedélyek azok, melyek az államra nézve veszedelmesek.

Éppen a politikai álláspontnak, mely a miénkhez hasonló korban legalább olyan fontos, mint az adminisztratív, és sokkal fontosabb, mint az állam közigazgatását intézők lustasága és hanyagsága, kell a monarchia újjáalakításakor követett úttal szemben komoly kételyeket támasztania. Tarthatják a kitűzött feladatot nagyszerűnek, sőt, mérhetetlenül nagynak; csodálhatják energikus és következetes végrehajtását, de hogy *politikus* volt éppen ebben a pillanatban ezt a feladatot kitűzni, azt senki sem állíthatja. Ez még inkább világos lesz előttünk, ha figyelmünket a monarchia külső viszonyaira fordítjuk.

Egy állam külső helyzete mindig belső viszonyaitól függ. Soha nem azokkal az engedményekkel fog befolyásra szert tenni, melyekkel más államok jóakarátát kísérli meg a maga számára megnyerni; hanem olyan hatalmi helyzettel, mellyel más államok kormányait kényszeríti engedményekre. Hátrányos befolyással kell lennie az állam külső viszonyaira mindennek, ami hatalmát egy időre, még ha látszólag is, csökkenti, és a *pragmatica sanctio* hazai példája mutatja, miként juthat egy állam, annak ellenére, hogy külső viszonyainak megszilárdítására fordítja minden fáradozását, mégis létében fenyegetett helyzetbe, és hogyan győzheti le ezen veszedelmeket, ha magában hordozza az erő alkotórészeit és arra támaszkodhat, ami ennek az erőnek ténylegesen alapja.

Mégis tartózkodni kívánunk minden általános elmélkedéstől, és figyelmünket kizárólag Ausztria jelenlegi különös viszonyaira óhajtjuk fordítani.

Milyen feladatot kell maga elé tűznie Ausztriának, mint európai nagyhatalomnak a jelen pillanatban? és milyen eszközöket vehet igénybe e feladat megoldásakor?

Az első kérdés megválaszolása nem jár nehézségekkel.

Az utóbbi időben kétségtelen, hogy olyan politikai kérdések egész sora merült fel, melyek megoldása egész Európára és ennél fogva Ausztriára nézve is fontos. Németország és Olaszország belső viszonyai; Németországnak a dániai hercegségek kérdéséből adódó problémái; a politikai mozgalmak a pireneusi félszigeten, Indiában, Kínában; mindenütt amerre csak nézünk, ilyen kérdésekkel találkozunk. De ha szemügyre vesszük mindezeket a kérdéseket, akkor egyet sem találunk, ami fontosabbnak tűnne, amit nagyobb mértékben kellene a jelen égető kérdésének tekinteni, mint amit keleti kérdés névvel jelölnek. Ausztria számára mindenesetre ez a legfontosabb kérdés.

Először azért, mert Ausztria földrajzi helyzete következtében arra hivatott, hogy ezen kérdés megoldásában döntő befolyást gyakoroljon, és eközben semmi esetre sem maradhat semleges; másodszor, mert a monarchiánk etnográfiai viszonyai következtében e kérdés megoldásának módja döntő egész Ausztria jövőjére nézve.

A török birodalom összeomlásának pillanata Ausztria számára alig sejtett nagyság kiindulási pontja, de lassú hanyatlás kezdete is lehet; és ehhez csak annyi szükséges, hogy a Duna menti fejedelemségeket vagy Szerbiát úgy alkossák meg, hogy e két ország közül az egyik Ausztriával szembekerülve Szardíniával analóg helyzetben, monarchiánkon gyógyíthatatlan sebet ejtsen.

A keleti kérdés közvetlen kapcsolatát Ausztria jövőjével már abban a korban is világosan felismerték, amikor ennek megoldása még igen távoli volt. E viszony adja meg annak a külpolitikának kulcsát, melyet Metternich herceg sok éven át követett, és Ausztriának a többi államhoz fűződő jelenlegi kapcsolatai is csak ezzel magyarázhatók meg világosan.

A fontosság, melyet az osztrák államnak Európa-szerte tulajdonítanak, a rokonszenv, melyet Ausztria iránt néhány államban éreznek, és az ellenszenv, mely vele szemben más államokban megnyilvánul, az osztrák monarchia hatalma és a keleti kérdés megoldása közötti összefüggéssel magyarázható; és minden kétségen kívül áll, hogy Ausztria jövőjét az fogja meghatározni, hogy milyen helyzetet képes elfoglalni ez utóbbi kérdésben.

Nem kívánom megvizsgálni, hogy vajon azok az eszközök, melyek felett Ausztria rendelkezik, az állam belügyeit érintő intézkedés következtében szaporodtak-e vagy csökkentek, az államnak mindenestre egészen rendkívüli eszközökre van szüksége, és csak annyiban kedvezőbb Ausztria helyzete más államokénál a keleti kérdés tekintetében, hogy annak eldöntésére döntő befolyással lehet.

De nem éppen ez igazolja-e a kormány eddigi eljárását? Ha a keleti kérdés eldöntését közelinek gondoljuk, úgy Ausztriának saját erején kívül még más támaszokat is kell keresnie, és hol található jobb, mint Németországban, és hogyan számíthatna monarchiánk Németország tevékeny támogatására, ha nem viselkedne, lényegét tekintve német hatalomként, és ha nem győzné meg eme nagy népet arról, hogy Ausztria hatalma és nagysága egyben Németországé is?

Távol áll tőlem, hogy ama fontos helyzetet, melyre a német nép hivatott, ne ismerném el, vagy tagadni akarnám, hogy Ausztriának és Németországnak egyaránt érdeke, hogy a nagyobb európai kérdésekben összetartsanak. Amint az osztrák állam - az itáliai országok kivételével - egész szellemiségét Németországnak köszönheti, úgy a német nép története is szorosabb kapcsolatban van az osztrák államával, semhogy ez a jövőben is ne hasson ki Németországra.

A dolgok természetéből adódik, hogy Németország és Ausztria közel állnak egymáshoz és jelentős befolyást gyakorolnak egymásra; egyébként azonban, ha Ausztria a keleti kérdést illetően tényleg kedvezőbb helyzetben van, mint más államok, ez nem Németországgal való kapcsolatainak köszönhető; még kevésbé állítható, hogy Ausztriának e kapcsolat megerősítése céljából német hatalomként kellene viselkednie, és belső intézményeinél egy beszédre és írásra igen hajlamos, de nem túlságosan tetterős németországi párt kívánságait kellene figyelembe vennie.

Ausztria éppoly kevésbé német állam, mint annak idején Burgundia sem volt az, és az a törekvés, hogy német állammá legyen, azaz hogy Németországban az *első* helyet foglalja el, monarchiáinktól, ha egyszer már *német államnak* elismerték, el nem vitatható, és ez Németországgal való kapcsolatainkat - legalábbis azokat, melyek gyakorlati jelentőséggel bírnak Ausztria jövőjére nézve - csak megzavarná. Németország rendeltetéséről és e rendeltetés végrehajtására szolgáló legalkalmasabb eszközökről azoknak a kormányoknak és államférfiaknak, akik Németország tényleges helyzetéről döntenek, egészen más nézeteik vannak, mint azoknak, akik hazájuk jövőjét a Fekete-tenger partjainál keresik.

Ami a keleti kérdést illeti, úgy Ausztria és egész Németország érdekei annyira azonosak, hogy semmiféle különleges eszközökre nincs szükség ahhoz, hogy a német népet Ausztriához kapcsolják; sőt, úgy hiszem, hogy ezt a természetes viszonyt csak az zavarhatja meg, ha Ausztria, Németországra nézve több akarna lenni azon barátságos hatalomnál, mely a dolgok természetéből következik.

De az osztrák monarchia jelentős előnyei a keleti kérdés tekintetében mégsem abból a támogatásból származnak, mellyel Ausztria Németország részéről számolhat, és nem is földrajzi helyzetéből, mert hiszen Oroszország szomszédságát élvezzük. Ha helyzetünk előnyös, úgy ez *elsősorban* azért van így, mert az oszmán birodalom felbomlása esetén Magyarországon és az ausztriai dinasztián kívül egyetlen más állam és egyetlen más uralkodóház sem mutathat fel jogos igényeket azoknak az országoknak birtoklására, melyek az oszmán birodalom egy részét alkotják;

másodszor azért, mert azok a népek, melyek az osztrák monarchia déli és keleti határain laknak, illetve a török birodalom szomszédos tartományainak népei részben ugyanahhoz a nemzetiséghez tartoznak.

Igen jól tudom, hogy az első okot sokan egészen jelentéktelennek tekintik. Mióta az érték jelölésére szolgáló fémet (mint pénzt) a papír háttérbe szorította, úgy tűnik, mintha most kárpótlásul csak az ágyúk érces hangját és a vas súlyát akarnák elismerni ott, ahol korábban az írott törvény és szerződés volt érvényes. Oly korban élünk, amikor minden szilárd alapelveket a magukat okosnak képzelők a rögeszme egy fajtájának tekintenek, és ezért azt, amit egykor cáfolatlan jogcímként ismertek el, ma legfeljebb csak történelmi kuriózumnak tartják. Azok számára, akik ebből a nézetből indulnak ki, az osztrák császárnak, mint magyar királynak az oszmán birodalom egy részére támasztott jogos igényei egészen lényegtelenek. A tartományok zászlói, melyeket a magyar koronázások alkalmával a király előtt visznek, előttük hiú pompa, az eskü, hogy az ország régi határait, ha csak lehetséges, visszaállítják, hencegés. Csak egyet nem szabad elfelejteni, azt ugyanis, hogy a nagy többség nézetei ebben a tekintetben egészen mások, és hogy ha a keleti kérdés megoldásáról van szó, nem azoknak a fegyvere fog dönteni, akik a történelmi jog felett állóknak gondolják magukat, hanem azoknak a szava, akik azért, amit jogosnak tartanak, készek véruket ontani.

Ennélfogva úgy hiszem, hogy Ausztria számára egy vitathatatlan jogcím birtoklása mérhetetlen nagy értékű. Ausztriának semmi esetre sem lehet érdeke, hogy a dinasztia történelmi jogcímét csökkentse, vagy hogy az államot úgy rendezze be, mintha azokról az igényekről, melyek a történelmi jog következtében megilletik, le akarna mondani.

De bármily csekélynek is szeretnék feltüntetni az uralkodóház azon történelmi jogának jelentőségét, mely Törökország Európában fekvő egy részére vonatkozik, mégsem fogja senki sem tagadni, hogy miután a keleti kérdés végleges megoldása minden valószínűség szerint oly módon fog megtörténni, ahogyan Görögország elszakadása kezdődött, monarchiánk jövőjére nézve rendkívüli jelentőséggel bír, hogy az oszmán birodalom határain élő népek Ausztriáról milyen véleménynyel vannak.

Ha a császárság belső viszonyai olyan rendezettek, hogy a határainkon élő népek számára az Ausztriához való csatlakozás kívánatosnak tűnik, úgy az, hogy e népek egy része már most is a monarchiához tartozik, a hatalom olyan elemét hordozza, amilyennel éppen a török birodalom felbomlásának pillanatában egyetlen más állam sem rendelkezik.

Ellenkező esetben azonban a török birodalom felbomlása káros hatással lehet Ausztriára, ha közben az egyes tartományoknak olyan helyzetet biztosítanak, amely a monarchiához tartozó, egymással rokon nemzetiségek számára kívánatosabbnak látszik, mint jelenlegi helyzetük.⁹

Ebből következik, hogy az állam belső szerkezetének mindenképpen igen nagy jelentőséggel kell lennie Ausztria külső helyzetére; és úgy látom, hogy éppen ez, azaz a politikai okok, nem a szigorú centralizáció rendszere mellett, hanem ellene tanúskodnak.

Mert ha feltételezzük, hogy a török birodalom hozzánk közel fekvő tartományaiban nemcsak hogy nem csekély mértékű nemzetiségi tudat található, hanem hogy e tartományok közül a legtöbb nem annyira az alkotmányos szabadságra, hanem inkább a történelem megszabta határain belül teljes autonómia élvezetére törekszik: úgy mindezen országokban annál elfogadhatóbbnak kell tűnnie az Ausztriához való csatlakozás gondolatának; ennél fogva Ausztria természetes feladatának megvalósításakor annál inkább számíthat ama népek rokonszenvére, sőt támogatására, akiknek jövőjéről a török birodalom felbomlásakor szó van, mennél nagyobb mértékű autonómia adatik a jelenleg Ausztriához tartozó nemzetiségeknek és országoknak; és ennél fogva a legjobb eszköz, mellyel a keleti kérdés megoldásakor Ausztria helyzetét megszilárdíthatják, meggyőződéseim szerint, az, hogy a határmenti országok csatlakozása esetén azok vágyai és törekvései kielégíthetessenek anélkül, hogy emiatt az osztrák állam szervezetét meg kellene változtatni.

A tárgy túlságosan nagy ahhoz, hogy itt kimerítően lehetett volna tárgyalni; az elmondottak viszont elegendők annak bizonyítására, hogy azokat a politikai érveket, melyeket Ausztriában a tartományi autonómia rendszere ellen felhoznak, az ugyancsak politikai, még hozzá ez állam európai helyzetéből eredő, e rendszer mellett szóló érvek, több mint kiegyenlítik.

HARMADIK ÉRV

Ha a monarchia szervezetének módjáról van szó, úgy az összállam és nem az egyes koronaországok érdekeit kell figyelembe venni.

Ha az egyes koronaországokat viszonyaik, különösen nagyságuk tekintetében egyenlőeknek vélnénk, úgy a tartományi autonómia rendszere talán célszerű lenne; de mivel nem így van, úgy azon látszólagos egyenlőség ellenére, melyet az egyes koronaországok kaptak az összállamhoz való viszonyuk tekintetében, Magyarország olyan túlnyomó befolyásra tenne szert, amilyent nem engedhetnek meg.

Ezt az érvet az elméleti viták területén gyakran hangoztatják, egyébként az osztrák állam újjáalakítására nagy befolyással volt, és a monarchia nyelvi nemzetiségek szerinti felosztásának eszméje, a szerb vajdaság létrehozása stb., úgy tűnik, hogy e nézet következménye; mint ahogy általában semmi sem volt olyan káros hatással Ausztria újjáépítésére, mint hogy Magyarország helyzetét túlságosan kizárólagosnak tekintették.

Míg magában Magyarországon azok, akik ehhez az országhoz tartoznak, és akiknek ennél fogva külön kötelességük, hogy mindenekelőtt saját szűkebb hazájuk javáról gondoskodjanak, eközben elfeledkeztek arról, hogy Magyarország jóléte az összállamtól és annak részeitől elválaszthatatlan; addig az államhatalom és a többi tartomány részéről mindig csak arra gondoltak, hogy hogyan lehetne Magyarországot gyengíteni, és hogyan lehetne csökkenteni

⁹ A fontosság, amelyet Ausztriában a Duna menti fejedelemségek politikai intézményeinek tulajdonítanak, bizonyítja, hogy ezt egészen pontosan felismerték.

azt a befolyást, mellyel ennek az országnak már területi kiterjedésénél fogva is bírnia kell, nem törődve azzal, hogy az e célból alkalmazott eszközök nem hatnak-e majd az egész államra és annak egyes részeire hátrányosan.

Vizsgáljuk meg ezt az ellenvetést a monarchia egyes részei iránt érzett rokonszenv és ellenszenv kirekesztésével.

Mindenekelőtt megengedem, hogy az összállam érdekében talán kívánatos lenne, ha az egyetlen nagy koronaországot képező Magyarország helyett több kisebb koronaország létezne. Éppoly kevésbé vitatom ezt a nézetet, mint azt, hogy jobb lenne, ha az állam minden része egyforma kulturális szinten állna, ugyanaz lenne a vallása, ugyanazt a nyelvet beszélné, általában, ha olyan egységes állammá egyesültek volna már évszázadok óta, mint Franciaország. Nem vitatom e nézeteket, bár nem osztom őket; a kérdés azonban nem az, hogy mit kívánunk, hanem az, hogy éppen hogy állnak a dolgok; és mivel tagadhatatlan, hogy amennyiben a történelmi jog alapját, melyen az egész monarchia nyugszik, nem akarják feladni, és az állam egységének feltételét képező monarchikus elvet nem kívánják gyengíteni és veszélyeztetni, akkor Magyarország nagy kiterjedését tényként kell elismerniök.

Úgy hiszem, hogy e tény jelentőségét igen túlbecsülik akkor, amikor Magyarország és a többi koronaország összehasonlításakor mindig csak a területi kiterjedést és a népességet tartják szem előtt, de elfelejtkeznek azokról az előnyökről, melyekkel a többi koronaország, teteme-sebb anyagi eszközeinél és fejlettebb iparánál fogva rendelkezik. Mindenesetre, Magyarország nagy területi kiterjedése megváltoztathatatlan tény marad; feladatunk ennél fogva tehát az, hogy olyan eszközöket találjunk, melyekkel ez a megváltoztathatatlan tény az államra nézve lehetőleg ártalmatlanná tehető.

A francia forradalom óta, melynek eseményeit csodálatosképpen még ott is példaként követték, ahol alapelveitől fenyegetettnek hitték magukat, és az állam területét egyenlő közigazgatási területekre osztották, általános hiedelemmé vált, hogy a célszerű adminisztráció az egyes közigazgatási területek közötti lehető legnagyobb mértékű egyenlőséget kívánja meg. De mivel a jóisten földünket kereknek alkotta, így azoknak a fáradozásai, akik mindent egyenlő négyzetekre próbálnak felosztani, sem tűnnek számomra sokkal okosabbnak, mint az a törekvés, hogy felfedezzék a kör négyszögesítését; egyébként az egyes koronaországok közötti túl nagy különbség mind közigazgatásunkra, mind az összállamon belül elfoglalt helyzetükre hátrányos következményekkel járhat, és ezért célszerűnek tartom azokban az esetekben, amikor több koronaország egyesítése nehézségek nélkül történhet meg, azaz ott, ahol az ilyen egyesülés vagy a történelmi jog következményeként, vagy e részek nyelvi egységének követelményeként tekintendő, ez egyesítés megvalósítását.

Ha megteszik ezt, és egy koronaországgá egyesítik Ausztriát, Stájerországot, Tirolt stb., egyáltalán, az uralkodóház régóta szinte teljesen német örökös országait, a cseh koronához tartozókat (Csehországot, Morvaországot, Sziléziát) pedig egy másodikká és az olasz tartományokat egy harmadikká, továbbá Bukovinát Galiciához csatolják, akkor mintegy hat-hét millió lakosú koronaországok jönnek létre, miáltal elkerülhetők lennének azok a káros következmények, melyekkel az egymástól túlságosan különböző koronaországok léte fenyeget.

Igaz, hogy Magyarország még ekkor is nagyobb lesz az egyenként vett koronaországoknál és ennél fogva még ekkor is nagy befolyást fog gyakorolni az összállam ügyeire. De miként ez az éppenséggel meg nem változtatható, adott viszonyok szükségképpen következménye, úgy az is egészen biztos, hogy ez a befolyás az államra nézve nem veszélyes, mert Magyarország, bár lehet hogy erősebb lesz az egyenként álló koronaországoknál, mégsem erősebb, mint az összes többi vagy akár csak néhány együttvéve, és mert abban a pillanatban, ahogy Magyarország az

összállamával ellentétben saját céljait követné, a monarchia minden része összefogna ezen külön befolyás ellen.

Abban a pillanatban, amikor egy közös Reichstag létesül, hogy közvetítsen az összállamot illető dolgokban, mindjárt nem a tartományi beosztás, hanem az államhoz tartozók különböző érdekei szerint kell csoportosulni a pártoknak, és egy koronaország képviselőinek egységes fellépése csak akkor lenne valószínű, ha az egyik tartomány jogát vagy valamennyi autonómiáját meg akarnák sérteni.

Vagy talán azzal akarják útját állni Magyarország szupremáciájának, hogy a monarchia minden részét megfosztják az állam és a saját ügyeikre való minden befolyástól?

A cél, látszólag, legjobban ezen az úton érhető el, de milyen áron!

Már megindokoltam, hogy miért tartom a monarchiában az alkotmányos formák alkalmazását célszerűnek, sőt az egység érdekében szükségesnek. De tegyük fel, hogy Ausztriát soha, vagy legalábbis jelenleg, nem lehetne alkotmányosan kormányozni; hogy ennek következtében minden, ami az összállamra tartozik, az uralkodó abszolút hatalmára hárulna; ebben az esetben az egyes koronaországok autonómiája, a közöttük levő nagy különbségek miatt, még egyszer olyan fontos, először azért, mert az állam egyes részeinek nagy különbözősége mellett csak ezen az úton lehetséges minden koronaországot, a legkisebbet éppúgy, mint a legnagyobbat, célszerűen kormányozni;

másodszor azért, mert az egyes koronaországok között, sajnos, még a jelen pillanatban is fennálló nemzetiégi ellentétek és tartományi előítéletek mellett csak akkor várható, hogy ezek közül egyik se érezze magát háttérbe szorítottnak és érdekeiben megsértettnek, ha maguknak a koronaországoknak adják át a kötelezettséget, hogy saját érdekeikről gondoskodjanak. Ha ezt nem teszik meg, és az államot központosítják, úgy hiába fog megtenni mindent a központi igazgatás, hogy mindent mellőzzön, ami jogos panaszra adhat okot, a részrehajlás vagy a rossz igazgatás vádját akkor sem fogja elkerülni. Éppen, mert a monarchia egyes részei területükre és más viszonyaikra nézve is igen különbözőek, a centralizált, azaz az egész állam számára egyforma közigazgatás az igényeknek nem felelhet meg.

NEGYESIK ÉRV

Mivel az alkotmányok esetében nem bizonyos alapelvek és elméletek megvalósításáról, hanem arról van szó, hogy hogyan kell berendezni az államot polgárainak érdekében, így azon kérdés esetében, hogy hogyan szervezzék meg tartósan az osztrák monarchiát, mindenekelőtt a tapasztalat tanácsát kell kérni.

Miután tények egész sora bizonyítja, hogy míg a szigorú központosítás eddig követett rendszere az államra nézve a leghatásosabb és a legjótékonyabb következményekkel járt, addig a közigazgatási autonómia a magyar koronához tartozó országokban, ahol a közigazgatásnak ezt a módját 1848 előtt igen kiterjedt mértékben alkalmazták, ezen országok fejlődésére és lakóinak jólétére igen hátrányosnak mutatkozott: nem volna-e hát örültség, azt a rendszert, ami a gyakorlati alkalmazásban rendkívül célszerűnek bizonyult, olyan rendszerrel cserélni fel, melynek hátrányos hatásait hosszú évek tapasztalatából ismerjük, egyes-egyedül azért, mert az első ellen néhány elméleti érvet és bizonyos érzelmeket hoznak fel.

Ez az érv igen nagy jelentőségű; a kérdés ezért csak az mennyiben indulnak ki helyes premisszákból, azaz;

valóban kimutatható-e az osztrák államban azóta, mióta a szigorú centralizáció rendszerét bevezették, jelentős haladás?

Vajon e haladás és a nagymértékű általános prosperitás a követett kormányzati rendszer eredményeként tekintendő-e?

És végül: a közigazgatási autonómia rendszerével függnek-e össze azok a visszasságok, melyeket Magyarországon 1848 előtt megfigyelhettünk?

Újabban megjelent egy irat - mint mondják, hivatalos személy tollából - *Rückblicke auf die jüngste Entwicklungsperiode Ungarns* (Bécs, 1857) címmel, melyben azt a haladást írják le, melyet Magyarország e rendszer bevezetése óta különösen az anyagi javak fejlődésében megtett.

Nem célokom az ezen iratban felsorolt tények helyességének vizsgálata, nem is tartom szükségesnek, mivel ez - ahogy terjesztésének módjából látható - csak egy szűk kör számára íratott. A legnehezebb kérdések egyike az, hogy vajon egy ország valóban a haladás útjára lépett-e, vagy csak a pillanatnyi prosperitás állapotában van-e, és az egyén, akinek hiányoznak a szükséges eszközök e kérdés eldöntéséhez, nem merészelheti azokat az állításokat megcáfolni, amelyek, mint mondják, olyan tényeken alapulnak, melyekről a kormány a rendelkezésére álló eszközökkel teljes biztonsággal meggyőződött. Csak annyit kívánok megjegyezni, hogy a „Rückblické”-ben kifejtett nézetek Magyarország fejlődéséről általánosságban nem oszthatók; hogy pl. a pesti kereskedelmi kamara 1857-es jelentésében éppen az ellenkezőt állítja, és hogy azoknak a tényeknek nagy része, melyekkel Magyarország anyagi előrejutását igazolták, azóta már nem létezik, mivel mind a földjáradék, mind a földtulajdon értéke éppoly gyorsan csökkent, mint ahogy egy ideig emelkedett, és hogy Magyarország piacra vitt termékeinek forgalma inkább kevesebb lett, mint több.

A kérdés azonban egyáltalán nem az, hogy vajon Magyarország vagy bármely más koronaország az elmúlt évek során fejlődött-e.

Mint már korábban megjegyeztem, nem lehet eléggé felhívni a figyelmet arra, hogy az össz-állam érdekének szempontjából aligha lehet valami veszélyesebb, mintha azokat a kérdéseket, melyek az egész államot érintik, kizárólag az egyes koronaországok szempontjából nézik.

A Magyarországon követett rendszer mellett felhozott legkedvezőbb eredmények is csak akkor bizonyíthatják ennek célszerűségét, ha kiviláglik, hogy e rendszer nemcsak ebben az országban, hanem az összes többiben is döntően kedvező eredményekkel járt. Amennyiben ez nem így van (és nem emlékszem, hogy bárhol is olvastam volna, hogy az ipar és az általános jólét az új rendszer bevezetése óta a monarchia többi tartományában is annyira növekedett volna, mint ahogy ezt Magyarországról állítják), úgy azok az intézmények, melyek mellett nemcsak, hogy a monarchia adóssága emelkedett sok millióval, hanem az adóhányad is jelentősen nőtt, méghozzá minden tartományban, és amelyek mellett az állam kiadásai bevételeit még most is több mint 40 millióval meghaladják, nem nevezhetők célszerűeknek még akkor sem, ha ez a rendszer Magyarország, vagyis egyetlen koronaország számára, mely területi nagysága és fontossága ellenére sem teszi ki a monarchia felét, igen kedvezőnek bizonyult volna.

De ha kizárólag csak Magyarországot vesszük is tekintetbe, és igaznak fogadunk el mindent, amit ez ország haladásáról a „Rückblické”-ben elmondottak, úgy ebből az következik, hogy e haladás idővel lehet, hogy a centralizáció rendszerével találkozni fog, de ezek az eredmények éppenséggel nem tekintendők e rendszer következményeinek.

Szilárd meggyőződése, hogy egy állam fejlődése és általános jóléte sohasem tulajdonítható kizárólag alkotmányának és közigazgatásának.

Miként Svájc és Észak-Amerika jólétét sem lehet a köztársaság melletti bizonyítékként felhozni, ugyancsak keveset bizonyítanak hasonló okok más államformák mellett, és aligha ismerek valamit, ami az állam fejlődésére nézve veszedelmesebb lenne, mint az a tévedés, hogy a nagyobb prosperitás biztosítása céljából - elegendő csak kormányzati formáját megváltoztatni. Semmi más nem adott okot oly sok forradalomra, semmi más nem vezetett nagyobb csalódásokhoz, mint éppen ez a nézet.

A francia forradalom azon népszerűsége, melyet még azoknál is élvez, akik nem ismerik félre tévedéseit, egyes-egyedül annak a hamis nézetnek tulajdonítható, hogy a forradalmat követő fellendülés egyedül a forradalomnak köszönhető. Egyetlen tévedés sem általánosabb, egyetlen tévedés sem járult hozzá jobban korunk forradalmi törekvéseihez, mint ez; és mégis, minden elfogulatlan szemlélő előtt világosnak kell lennie, hogy milyen hamis és felületes a történelem ekképpen való felfogása.

Ha egy 25 millió lakosú országban, olyanban, mint amilyen akkor Franciaország volt, egyszerre eltávolítják az állampolgárok nagy többsége számára a haladás legyőzhetetlen akadályát jelentő korlátokat; ha a kereskedelmet és az ipart minden béklyótól megszabadítják; ha a középkori jog- és kormányzati rendszer helyett a jelen viszonyainak megfelelőt vezetnek be és a törvény előtti egyenlőség alapelvét 25 millió emberre alkalmazzák, akkor be fog, sőt, be kell hogy következzen egy szinte hallatlan méretű fellendülés. De e fellendülés legfeljebb csak annyiban tulajdonítható a forradalomnak, amennyiben elfogadják, hogy az ily nagyméretű reformok mindent elsöprő forradalom nélkül nem lettek volna megvalósíthatók; amennyiben nem így gondolják, úgy meg kell vallani, hogy Franciaország örömteljes tényként elismert haladása ugyanúgy bekövetkezett volna, ha az ország az alkotmányozó nemzetgyűlés befejeztével a teljes nyugalom állapotába jutott volna, mint ahogy e haladás éppen az alatt a 37 éves periódus alatt volt a legnyilvánvalóbb, amikor Franciaország a legitim királyságnak vagy legalábbis a monarchikus intézményeknek örvendett. Hogy e fejlődés mily kevésbé függ az alkotmány formájától és az egyes, politikai tekintetben igen fontos viszonyoktól, az mindenki előtt világos kell hogy legyen, aki meggondolja, hogy e fejlődést még az sem szakította félbe, hogy Franciaország hosszabb ideig nemcsak hogy egyetlen személy teljes abszolutisztikus, de egyenesen despotikus önkényének vettetett alá, és azon legfontosabb politikai kérdések tekintetében, mint pl. a választójogi törvény kiterjesztése, a sajtó stb. a legnagyobb változtatásokat foganatosították, anélkül, hogy ez a fejlődést megszakította volna.

Magyarország helyzete az utolsó tíz évben ehhez egészen hasonló. Ez az ország, bizonyos tekintetben, pl. a különböző osztályok helyzetét illetően, középkori viszonyokból, mintegy varázsütésre, az élő jelen sodrába került; és talán joggal lehet állítani, hogy egy jelentős párt minden erőfeszítése és az akkori alkotmányos formák mellett rendelkezésre álló eszközök ellenére sem lett volna még hosszú ideig lehetséges forradalom nélkül megvalósítani azokat a fontos intézkedéseket, melyek a társadalmi osztályok törvény előtti egyenlőségére, birtokjogára és adózási kötelezettségére vonatkoztak. De az, hogy - amint ezeket az intézkedéseket megvalósították - a haladásnak magától kellett bekövetkeznie, és hogy ezért azok az örömdolgozatok, melyek Magyarország anyagi fejlődésének területén figyelhetők meg, ezeknek a tényezőknek, és nem a közigazgatás formájának tulajdoníthatók, az már akkor is világos lenne, ha erről nem győzne meg a Magyarország és a többi tartomány közötti összehasonlítás, mert hiszen ugyanazt a kormányzati rendszert vezették be az egész monarchiában, anélkül, hogy Magyarországon kívül említésre méltó fejlődés lenne kimutatható.

Anélkül, hogy a „Rückblické”-ben felállított tényeket kétségbe akarnám vonni, mégis el kell ismerni, hogy Magyarország anyagi fejlődésének magyarázata teljességgel az 1848-as év eseményeinek következtében létrejött társadalmi és jogi viszonyok átalakulásában, az utóbbi időben mindenütt fokozódott anyagi érdekeltségben és abban a körülményben található, hogy a korábban más területen tevékenykedő erők most kizárólag az anyagi érdekek felé fordultak, és hogy ennél fogva a kedvező eredmények éppenséggel nem annak a kormányzati rendszernek tulajdoníthatók, melyet a monarchiában egy évtizede követnek, anélkül, hogy azt Magyarországon kívül hasonló eredmények kísérték volna. Hiszen ha tényként fogadjuk el az anyagi haladás oly mértékét, mint ahogy azt állítják, akkor úgy látszik, hogy éppen Magyarország ezen anyagi haladása, és pedig mennél nagyobb, és mennél általánosabbnak tartják azt, tanúskodik az alkalmazott rendszer ellen.

Mert ha mindazon anyagi előnyök ellenére, melyeket e rendszer Magyarország számára megteremtett, a kormányservek ennek kidolgozása során tanúsított körültekintését és buzgalmát figyelmen kívül hagyva, mégsem csatlakozott ez ország lakosságának egyetlen osztálya sem e rendszerhez, az anyagi érdekekbe süllyedt korunkban csak azzal magyarázható, hogy ez a rendszer, mely minden anyagi érdeknek eleget tesz, az államhoz tartozók érzelmeit és jogfogalmait (vagy - megengedem - előítéleteit) oly mértékben sérti, hogy ezért minden kedvező eredményéről elfelejtkeznek; és hiszem, hogy mindenki, aki behatóan foglalkozik a politikával, el fogja ismerni, hogy valamely rendszer és az állampolgárok meggyőződése közötti ellentét olyan nehézséget jelent, amely minden figyelmet megérdemel.

Az állampolgárok kormánnyal szemben felhozott panaszai közül azok, melyek számjegyekre és számokra hivatkozhatnak - miként például az adó és más anyagi kérdések tekintetében történik -, ha nem is mellőzhetők, de legalábbis könnyebben elsimíthatók. A legveszedelmesebb panaszok mindig azok, melyeknél nem hivatkozhatnak számjegyekre, mert hiszen ezeknél igazságuk sem számítható ki.

Amit az előzőkben a közigazgatási centralizáció Magyarország anyagi fejlődésére tett hatásáról mondtunk, érvényes az itt követett korábbi kormányzati rendszer megítélésére is.

Azt, hogy Magyarország 1848 előtti viszonyai nem voltak kielégítőek, azt, hogy ezek részint tarthatatlanok voltak, ebben az országban már akkor igen világosan felismerték. Egy nagy párt húsz éven át éppen e viszonyok megváltoztatására törekedett, és kitűzött célját csak azért nem érte el teljesen, mert az összállam kormánya a fennálló rend tarthatóságáról akkor, sajnos, más véleményen látszott lenni. - Mindabból, amit Magyarország korábbi viszonyaiban hamisnak és helytelennek tartanak, semmi sem említhető, amit az országban magában egész pártok ne nyilvánítottak volna tarthatatlannak, és még a megyék rendellenes különállása, valamint túlzott mértékű autonómiájuk sem volt kivétel ez alól, és épp elegendőek voltak, akik a centralizáció teljes hiányának veszélyére figyelmeztettek.

De a kérdés nem az, hogy vajon Magyarország 1848 előtti állapotai kielégítőek vagy tarthatatlanok voltak-e, hanem az, hogy azok a visszasságok, melyekben joggal hibáztatják ez ország korábbi viszonyait, a fennállott kormányzati rendszer következményének tekintendők-e, és hogy vajon a mostani kormányzati rendszer eredményei felhozhatók-e bizonyítékként a *közigazgatási autonómia* ellen.

E kérdés alapos megválaszolása túlságosan messzire vezetne, mert el kellene mélyednem Magyarország korábbi viszonyainak részletes ábrázolásában; annak elmondására, amire ez az irat hivatott, elegendők lesznek a következők.

Két vádat szokás felhozni Magyarország korábbi viszonyai, különösen az egész kérdés középpontját képező megyerendszer ellen:

először, hogy ezen intézmények az állampolgárok többségét nem részesítették a megfelelő jogvédelemben, és hogy ezáltal megakadályozták az ország civilizációban való előrehaladását és anyagi fejlődését;

másodszor, hogy a megyerendszer bénította a kormány tevékenységét, és még a befolyásnak azon mértékétől is megfosztotta, melyre az államhatalomnak, ha kötelességét teljesíteni kívánja, elengedhetetlenül szüksége van.

Ami az elsőt illeti, úgy elegendő arra felhívni a figyelmet, hogy 1848 előtt minden politikai jog, az ország törvényhozását és az egyes megyéket illetően egyaránt, a nemesség kiváltsága volt, és hogy ezért Magyarország úgynevezett municipiális rendszerének minden kinövése, mind a jogszokásokat, mind az adminisztrációt és az adózást illetően, éppen e rend kiváltságos helyzetének, és nem az intézményeknek tulajdonítható. - Ahol hasonló társadalmi állapotok állottak fenn, azaz ahol az állampolgárok bizonyos osztályai törvényesen foglaltak el kiváltságos helyzetet, ott is ugyanezeket a visszasságokat találjuk, és nem kell mást tenni, mint a forradalom előtti franciaországi állapotokat szemügyre venni (már amennyire ezt az 1789-es *cahiers* áttekintése lehetővé teszi), hogy ugyanazokat a hiányosságokat és jogsértéseket leljük fel, mint amelyeket Magyarország korábbi kormányzatának joggal vetnek a szemére, bár Franciaországban a forradalom előtt a közigazgatási autonómia igen csekély mértékben állott csak fenn, és az állam - miként erre *Tocqueville* rámutatott - minden fontosabb vonatkozásban már teljesen centralizált volt.

A második vád vonatkozásában tagadhatatlan, hogy a forradalom előtti utolsó években Magyarországon a megyék olyan helyzetet foglaltak el, ami nem tette lehetővé egy erős kormány létezését. Mielőtt azonban ebből a közigazgatási autonómia célszerűtlenségére vonatkozóan következtetéseket vonnának le, mérlegelni kell:

először: hogy az önállóság azon mértéke, melyre Magyarország megyéi az utolsó 25 évben szert tettek, nem tekintendő ezen intézmények természetes következményeként; és elegendő csak az akkor, a megyék ügyköre felett álló törvényeket, vagy a megyéknek a kormánnyal szemben még az évszázad elején is elfoglalt helyzetét megvizsgálni, hogy meggyőződjünk arról, hogy a megyéknek e korszakban szembetűnő, szinte a kantonokéhoz hasonló függetlensége sem az alkotmány szelleméből nem következik, sem az ország régi szokásainak nem felel meg. Miután a főispáni tisztség betöltésének vitathatatlan jogát, amely a nemesi közösséget a közigazgatási és a bírói hivatalok betöltésénél megillette, a korona által kinevezett főispán javasolta személyekre korlátozták, sőt, egyes megyékben igen fontos hivatalokra, mint például a közjegyzői hivatalra, mindegyik megyében, az összes ítélőtáblai hivatalra is kizárólag ő nevezett ki személyeket; miután a megyék rendelkezési joga csak arra terjedt ki, amit a törvény nem határozott meg, és ennél fogva csakis a kormánytól függött, hogy e jogot a törvényhozás útján korlátozza; és végül, miután minden, a megyékben folytatott tárgyalás jegyzőkönyvét a királyi helytartótanácsnak és ezáltal a kancelláriának kellett beterjeszteni, és így minden esetben, amikor a megyék törvényes jogkörüket túllépték, a kormánynak arról tudomást kellett szereznie: akkor a kormánynak a megyékre gyakorolt csekély befolyása aligha tulajdonítható kizárólag ezen intézmények hiányának. - Az, amit a megyék *vis inertiae*-jének neveznek, és amit egyrészt az államhatalom túlkapásaival szembeni legszilárdabb biztosítéknak, másrészt minden jó kormányzat legyőzhetetlen akadályának tekintettek, sohasem tehetett volna szert ilyen jelentőségre, ha a kormány befolyásának törvényesen megillető eszközeit méltóképpen használta volna és a törvényhozásnak olyan helyzetet biztosított volna, amely annak minden alkotmányos államban kijár.

Másodszor mindabban, ami az 1848 előtti magyarországi viszonyok célszerűsége ellen kormánypárti szempontból felhozatik, szinte semmi nincs, ami a megyék közigazgatási

tevékenysége ellen irányulna. Mivel a feudális viszonyok mellett - amelyek akkor nemcsak Magyarországon, hanem az egész monarchiában léteztek - minden célszerű országgyűlés lehetetlen volt, és az ország törvényhozása igen hosszú időn át nem minden három évben - mint ahogy a törvény rendelkezik -, hanem csak igen ritkán gyűlt össze, és ennél fogva inkább a múlt sérelmeivel, mint a jelen és a jövő kívánalmaival foglalkozott, egészen természetes, hogy a periodikusan visszatérő megyegyűlések tevékenységi körüket egyre jobban kiterjesztették, és lassanként nemcsak azt vonták be abba, ami természeténél fogva a közösséget illeti, hanem sok olyan dolgot is, ami nyilvánvalóan a törvényhozás tárgya lett volna.

Az országgyűlési követek utasításokkal való ellátásának joga által az országos ügyek és törvények megvitatását ezenfelül a megyegyűlések kötelességévé tették, és ezt annál is inkább igen buzgón teljesítették, mert Magyarországon sem a politikai gyűlések olyan szokásai, mint amilyeneket Angliában látunk, sem szabad sajtó nem létezett, és a politikai kérdések megvitatása iránti igényt, amely minden olyan országban fennáll, ahol a nép befolyással van a törvényhozásra, csak a megyegyűléseken elégíthették ki.

Ha egy országban, ahol a népnek vagy egy szám szerint sok embert számláló osztálynak politikai jogokat adnak, de ahol a jogok alkalmazására csak egyetlen út áll nyitva; ha mindazon intézmények közül, melyek a szabadság biztosítékaként kellene hogy szolgáljanak, csak egynek van jelentősége, és csak egy mutatkozik életképesnek, akkor a nép politikai tevékenysége szükségképpen ezen intézmény keretein belül fog mozogni, és ezen intézmény olyan jelentőségűvé fog fejlődni, amilyen eredetileg nem illeti meg.

A megyék 1848 előtti, mindent magukba olvasztó befolyása csak megismétlése ennek az általános tapasztalatnak, és ha minden elfogulatlan szemlélőnek el is kell ismernie, hogy a megyék ezen helyzete természetellenes volt és egy erős kormány létével sem volt összeegyeztethető, úgy bár ezek a hibák és visszás következmények a korábbi viszonyok teljes helyreállításával szembeni érvként felhozhatók, mégsem szolgálhatnak bizonyítékként a közigazgatási autonómia rendszere ellen, különösen azért nem, mert

harmadszor az is bizonyos, hogy Magyarország egykori intézményei - ha a megyék közigazgatási hatékonyságát tekintjük - sok tekintetben célszerűnek bizonyultak.

Azt mindenki elismeri, hogy Magyarország, anyagi fejlődését illetően, a legutóbbi időkig elmaradt Európa más országai mögött, és mivel a kert általában szebben virágzik, mint az őt körülvevő sövény, nincs semmi megfoghatatlan abban, hogy egy ország, mely egészen a XVIII. század elejéig a többi védelmét szolgálta, kevésbé virágzó, mint azok. De az is tagadhatatlan, hogy Magyarország a legutóbbi időben jelentős előrehaladást tett, és hogy ez nem külső impulzusoknak vagy az államhatalom fáradozásainak köszönhető, hanem egyes-egyedül önmagának és azoknak az intézményeknek, melyeknek segítségével ez ország igényeinek tudatára ébredtek, és melyekkel egyúttal olyan helyzetbe is kerültek, hogy ezen igényeket legalább részint képesek voltak kielégíteni.

Aki Magyarország 1848 előtti viszonyait ismeri, mindenképpen be fogja látni, hogy a fennálló intézmények révén mindenütt olcsó közigazgatást valósítottak meg, és hogy ez azon káros befolyás ellenére is, melyet a politikai viták és pártok a kormányzatra gyakoroltak, általában gyors és sok esetben igen célszerű volt; hasonlóképpen el kell ismerniök azt is, hogy a nemes-ség kizárólagos jogaiból támadt visszaélések a növekvő műveltség és az egyre szélesebb körű nyilvánosság következtében csökkentek, és hogy az egyes megyék kulturális helyzete és közigazgatása között mindenütt a legnagyobb mértékű kölcsönhatás figyelhető meg, s a civilizáció terén tett haladás következménye a közigazgatás javulása volt. Még egy előnye mutatkozott ennek a szerkezetnek, az, hogy az egyébként nem túl magas képzettségi fok

mellett sok olyan embert képezett ki, akik oly módon bizonyultak képesnek a közigazgatásban való részvételre, hogy a saját és annak a közösségnek az érdekei közötti összefüggést, melyhez tartoztak, ébren tartották, és készek voltak olyan áldozatot hozni a haza jólétéért, amilyent más népeknél, még a pallérozottság és a politikai szabadság magasabb fokán állóknál is csak ritkán találhatunk; és ez az előny azért is igen figyelemreméltó, mert mindazok a hátrányok, melyeket szokásosan a municipiális és tartományi alkotmányok szemére vetnek, Magyarországon nem jelentkeztek.

Újabb időkben ugyanis sokat viccelődtek az úgynevezett „templomtorony-hazafiságon”, és az új állami intézmények egyik legnagyobb előnyeként emelték ki, hogy az államot csak a centralizáció óvhatja meg azoktól a kedvezőtlen következményektől, melyeket polgárainak a kisebb közösségekhez való korlátozott ragaszkodása eredményez. Úgy hiszem, hogy mielőtt e tekintetben szabadjára eresztik viccelődő kedvüket, jobb lenne, ha megfontolnák, hogy mindaz, ami Görögország és Róma történetében csodálattal tölt el bennünket, és sok minden, ami a középkor történetében az emberi erő és odaadás példjaként oly ellenállhatatlanul vonz, épp azoknak az érzelmeknek az eredménye, melyeket most kigúnyolnak. Az bizonyos, hogy a világ azóta nem lett gazdagabb polgári erényekben, mióta az egyén azzal a kifogással, hogy hazához tartozik, szűkebb köre érdekeivel nem törődik, és sokan, ha a haza áldozatot követel, azzal mentik ki magukat, hogy az egész emberiség érdekei fontosabbak, és hogy csak ezért kell lelkesedni.

Miként a kozmopolitizmus, úgy azon patriotizmus is, amely a kisebb közösség érdekeire megvetéssel tekint, általában nem leplez mást, mint a legnagyobb mértékű önzést, és meggyőződésem, hogy ez az államra nézve sokkal veszedelmesebb, mint a polgár mégoly hű ragaszkodása is az állam azon részéhez, melyhez tartozik.

Bármint is vélekedjünk azonban erről a dolgról, annyi bizonyos, hogy a municipiális vagy tartományi alkotmány káros következményei Magyarországon nem mutatkoztak. Hiszen talán egyetlen ország sincs Európában, ahol az, ami „templomtorony”- vagy tartományi hazafiságnak nevezhető, kevésbé lenne megtalálható, mint éppen Magyarországon. A haza szó egyik határtól a másikig ugyanazzal a nagyszerű jelentéssel bír, és az egyes megyék legteljesebb autonómiája sem váltotta ki tartós ellentétüket vagy egymástól való elidegenedésüket. Ez olyan tagadhatatlan tény, melyet - ha Ausztria közigazgatási autonómiájának megítéléséről van szó - nem szabad figyelmen kívül hagyni, annál kevésbé, mert ez a tény a monarchiában is, nagyobb mértékben megismétlődött.

Éppen Ausztriában nem lehet azzal érvelni, hogy az általunk javasolt intézmények az egyén államhoz való tartozását fenyegetnék, mivel ennek itt éppen az ellenkezőjét tapasztaljuk, hiszen az utóbbi események során a monarchia éppen azon részei, amelyekben az önállóság tudata (a tartományi- és a „templomtorony”-hazafiság) a leginkább élő maradt (pl. Tirolban), és éppen azok a tartományok, melyek a közigazgatási autonómiát élvezik (pl. Horvátország), lelkesednek a leginkább az állam egységéért és tanúsítanak legnagyobb hajlandóságot ennek támogatására.

Azok a tapasztalatok, melyeket Ausztria közigazgatási decentralizációja ellen szokás felhozni, ebben az esetben is azt bizonyítják, hogy minden állítás teljesen igaz lenne - vagy legalábbis hogy igen célszerűtlen, sőt hátrányos lenne a közigazgatásra nézve, ha a közigazgatási testületek politikai vitákkal foglalkoznának; bizonyítják, hogy a szülőföld iránt támasztott kizárólagos jogigény Magyarországon - mint másutt is mindenütt - túlságosan sok visszaéléshez, sőt néhány esetben az erre nem jogosult osztályok elnyomásához vezethet; bizonyítják, hogy Magyarország 1848 előtti közigazgatási intézményei ugyancsak hiányosak voltak, és hogy ezért kevésbé látszana kíváncstosnak Magyarországon a megyei alkotmány teljes helyreállítása,

és még kevésbé ezen intézmények behozatala - minden kinövéseikkel együtt - más koronaországokba; ez mind igaz lenne, azonban a közigazgatási decentralizáció célszerűsége ellen mindez nem hozható fel, éspedig azért nem, mert a megyei alkotmány, úgy, ahogy akkor Magyarországon létezett, nem tekintendő csupán közigazgatási szervezetnek, és mert a korábbi viszonyok mellett nyilvánvalóvá vált visszasságokat el lehet kerülni anélkül, hogy azokat az előnyöket feladnák, melyeket Magyarország közigazgatási alkotmánya felmutatott.

Olyan megyegyűlés, amely nemcsak a nagyszámú nemesség gyülekezetéből, hanem a területek azon lakosságának képviselőiből is áll, akik a törvény meghatározta cenzus következtében a képviseléválasztás jogával bírnak, és olyan területi gyűlés, melynek oldalán alkotmányos törvényhozás és célirányos megyei intézmények állnak, és melynek hatékonysága ezért sem arra nem terjed ki, ami országos ügy, sem arra, ami csak a kisebb közösségek ügye - tehát az ilyen megyegyűlés és az ilyen területi gyűlés egészen más eredményekre fog vezetni, mint amilyenek azok voltak, melyekre - hogy a közigazgatási autonómia célszerűtlenségét bizonyítsák - oly gyakran hivatkoztak.

Még egy, Ausztria közigazgatási autonómiája ellen emelt kifogást kell itt megemlíteni. Ez abban áll, hogy bár az önkormányzat rendszerének Magyarországon igen jótékony következményei lehettek, ez a többi tartományra azonban, ahol minden erre vonatkozó gyakorlat, sőt készség hiányzik, nem érvényes.

Ha azonban mérlegeljük, hogy Magyarország intézményei között egy sincs, amelynél az idegen - *a német* - eredet annyira kimutatható lenne, mint éppen az ország grófságokra való felosztásában és a városok municipiális jogában, amely csaknem kivétel nélkül olyan okleveleken nyugszik, amelyeket németül fogalmaztak; ha meggondoljuk, hogy a civilizáció és a szabadság számára a német nép azzal tette a legnagyobb szolgálatot, hogy az önkormányzat elvének képviselőjeként kell elismernünk, és ha végül az is tagadhatatlan, hogy e nép legnagyobb hibájául azt lehet felróni, hogy az önkormányzat elvének alkalmazásában túl messzire ment, és hogy az egyéni szabadság kedvéért az egység szükségességéről elfeledkezett, ami nélkül pedig nemzeti nagyság nem létezhet, akkor tényleg nem tudhatja az ember, hogy azok hízelgését kell-e jobban csodálni, akik az önkormányzatra képesnek egyedül a magyar népet tartják, vagy azok szerénységét, akik a monarchia német népességét a közigazgatási autonómia elvetésére, vagyis az igazi szabadságra képtelennek tartják. De egy komoly megfontolás bizonyára figyelembe se veszi ezt az ellenvetést.

ÖTÖDIK ÉRV

A március 4-i alkotmány tekintettel volt a történelmi jogra, és a 68. §-ban világosan kimondta, hogy bármily kívánatos is legyen a polgári- és büntetőjog, valamint a bírósági szervek és a bírósági eljárás egyenlősége az egész monarchiában, a törvényhozás összehangolása a birodalom részeiben mégiscsak úgy vihető keresztül, ha a tartományi gyűléseken revízió alá veszik a tartományi törvényeket. Az 1849. évi alkotmány elismerte az állam tartományok szerinti tagolását, még hozzá a régi határok között; 33. §-ában kimondták az autonómia elvét, és a kormány, mely ezt az alkotmányt adta, hosszú ideig törekvéseinek irányító alapelveként tekintette a nemzetiségek egyenjogúságának principiumát; és az alkotmány mégis kivihetetlennek bizonyult, éspedig azért, mert senkit sem elégitett ki, és mert a magyar korona tartományai határozottan ellene nyilatkoztak. *Hogyan gondolják hát, hogy az, ami akkor, éppen a közvélemény ellenszenve miatt kivihetetlennek bizonyult, most tartós megbékélésre vezethetne?*

Távol áll tőlem, hogy a március 4-i alkotmányt valamiféle tökéletes dolognak tartsam, sőt, nézetem szerint olyan hiányosságai vannak, amelyeknek részint nehezíteniök kellett bevezetését, részint jótékony következményeit kellett hogy fenyegezzék.

Így például minden, ami a felsőház szervezetére vonatkozik, számomra elhibázottnak tűnik.

A 40. § szerint a felsőház olyan képviselőkől áll, akiket a koronaországok tartományi gyűlésén választanak, oly módon, hogy először minden koronaországnak tartományi gyűlése két tagját képviselőként kell jelölnie, majd a fennmaradó helyeket (fele annyit, mint az alsóház) alkotmányozásra jogosult képviselőinek száma, a lakosság viszonyai szerint osztják fel a koronaországok között.

Ezt az intézményt részben az észak-amerikai szenátus mintájára hozták létre; de úgy, hogy az ott követett rendszert módosítva, ottani jelentőségét megsemmisítették.

Mivel minden szabad alkotmánynak, ha céljának meg akar felelni, olyan intézményekre van szüksége, melyek a változások iránti hatalmas törekvésnek korlátokat szabnak, az amerikai szabadság megteremtőinek is gondolniok kellett arra - és ez természetes is volt -, hogy egy olyan államban, ahol egyetlen olyan osztálya sincs a népnek, melyből az angol felsőházzal analóg szerv kialakítható lett volna, a szenátust az egyes államok képviselői alkossák. Mennél nagyobb volt már akkor is az egyes államok közötti különbség, mennél nagyobb kellett válniuk ezeknek a későbbi fejlődés során, annál bizonyosabb volt, hogy az egyes államok képviselőiből álló szenátus jogának történelmi alapjaihoz ragaszkodni fog, és meg fogja védeni az Uniót a túl gyors átalakulástól és az abszolút központosítástól.

Ausztria viszonyai azonban ettől lényegesen különböznek, mert:

a) a felsőház olyan elemekkel rendelkezik, amilyenel Anglián kívül egyetlen állam sem, és ezért igen fontos, hogy ezeknek az elemeknek az alkotmányban az őket megillető helyet biztosítsák;

b) az egyes koronaországok felsőházi tagjainak számát az országok lakossága és területi nagysága határozza meg (két tag kivételével, akikre a koronaországok igényt tartanak), minek következtében a felsőházban nem az összes koronaországok egyenlőségét, hanem egyes országok szupremáciáját biztosítják;

c) az egyes koronaországok jelenlegi helyzete az osztrák monarchiában már csak azért is különbözik az amerikai államok viszonyaitól, mert az a kötelék, amely az egyes országokat ott összetartja, itt a legitim monarchia elvében keresendő; és az egyes koronaországoknak a Reichstag felsőházában való külön képviselőletét, abban az esetben, ha minden országnak az őt megillető autonómiát biztosítják, feleslegesnek tartom; abban az esetben azonban, ha ezt nem teszik, rendkívül veszélyesnek ítélem, mert ilyen feltételek mellett az egyes koronaországok felsőházban biztosított befolyását csak arra használnák fel, hogy az egyes koronaországok számára ezen az úton a tartományi önállóság egyre nagyobb mértékét vívják ki. És végül:

d) nem célszerű, hogy miután az alkotmány több paragrafusában leszögezik: hogy az országgyűlések tevékenységének körét a Reichstagnak kell meghatároznia, ennek a Reichstag összehívását mégis azoktól az országgyűlésektől teszik függővé, melyeknek az egyes koronaországok számára kell megválasztaniuk a felsőház tagjait.

Ezenkívül a március 4-i alkotmány tartalmaz még olyan rendelkezéseket, melyek csak sietős létrehozásával magyarázhatók; ez az alkotmány általában magán viseli létrejöttének jegyeit, azaz olyan alkotmány, amely nem a többség alkotása, és amelyben mindent megtettek azért, hogy a különböző pártok ellentétes törekvéseit egyformán kielégítsék; egyébiránt tagadhatatlan, hogy ez az alkotmány - bár a fennálló jogviszonyok legtöbbszörének megadja az azokat

megillető figyelmet - szinte mindazokat az ellentmondásokat tartalmazza, amelyek egy alkotmányos Ausztria államszervezetének alapjául kell hogy szolgáljanak. És mégsem túlságosan nehéz megtalálni az okait annak, hogy miért nem fogadták ezt az alkotmányt olyan melegevéssel, mint ahogy azt talán elvárták volna.

E tény első magyarázata a korban keresendő. A tapasztalat azt mutatja, hogy a forradalmak után közvetlenül éppen azt, ami ennek később maradandó eredményeként jelentkezik, a pártok mint nem kielégítő, visszautasítják. Azt hiszik talán, hogy ha 1640-ben, vagyis az angol forradalom kezdetén, valaki is olyan alkotmányt javasolt volna, amilyen Anglia jelenlegi alkotmánya, ez a javaslat teljesen kielégített volna minden pártot, vagy akárcsak egyet is a pártok közül, és lehet-e csodálkozni, hogy 1849-ben Ausztriában is hasonló történt, akkor, amikor a legnagyobb felindulás pillanataiban a monarchia egyik része fegyverben állt a másik résszel szemben, és amikor egyik részről a történelmi jogon alapuló nemzetiségi igényeket csak múló jelenségnek tekintették, míg a másik részről nem bíztak az osztrák állam azon életében, mely azóta bebizonyosodott?

És akkor, amikor az 1849. évi alkotmány soha életbe nem lépett, amikor gyakorlati alkalmazását soha, egyetlenegyszer sem próbálták meg, oly bizonyos-e hát, hogy a monarchia egyes részeiben és egyes osztályainál oly erővel megnyilvánuló elégedetlenség később is megmaradt volna? Legszilárdabb meggyőződésem szerint ez teljes mértékben attól függ, hogy az egyes koronaországoknak és a közösségeknek az alkotmány értelmében valóban megadták volna-e saját ügyeik önálló intézését, és az alkotmányt ért vád fő oka éppen az, hogy ezt az önállóságot, amely mindennek a kulcsa, nem elég világosan fogalmazták meg.

Bármily nagyok legyenek is ezen alkotmány hiányosságai, minden elfogulatlan bírálónak be kell látnia, hogy az alkotmányos szabadság összes lényeges elvét elismerik benne, és hogy tartalmazza mindazt, ami az állam tartós megszervezésekor alapul kell hogy szolgáljon. De ha nemcsak az alapelveket, hanem az alkotmány egyes rendelkezéseit is tekintetbe vesszük, úgy meggyőződhetünk arról is, hogy bár a március 4-i alkotmányban minden lényeges elvet elismernek, egyes határozataiban mégsem gondoskodnak megvalósításáról.

Az állam egységének megtartásához és biztosításához nem hiányoznak a szükséges intézmények, s ezáltal a március 4-i alkotmány egy lényeges követelménynek kétségtelenül megfelel, mégis tagadhatatlan, hogy mindazok az intézmények, melyek az egyes koronaországok önállóságát, a nemzetiségek jogkörét, a községek autonómiáját, általában mindazt, ami Ausztria lakosságának többségét - miként az az 1848-as események során megmutatkozott - közelelről érintik, *csak a jövőre bízták*, sőt az is tagadhatatlan, hogy az alkotmány több paragrafusa olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek azzal, amire törekedtek, éppen ellentétben látszanak állani.

Így például a szerb vajdaság kihasználása Magyarországból ellentétben áll a világosan kimondott alappelvvel, hogy az egyes koronaországok történelmi határait tiszteletben kell tartani, és ha azokat a paragrafusokat olvassuk, amelyekben a birodalmi hatalom körét határozzák meg, egyszerűen nem tudni, miben álljon hát az egyes koronaországok önálló kormányzata.

Továbbá még az is figyelembe veendő itt, hogy a nemzetiségi egyenjogúság elvének - melyet az alkotmány 71. §-a mondott ki, és pedig kizárólag csak a magyar királyságra nézve - olyan értelmezést tulajdonítottak, amely azzal, amiért éppen ebben az országban a nemzetiség elvéhez ragaszkodtak, ellentétben állt. Miközben ugyanis az egyenjogúság elvét nem a történelmi nemzetiségre, hanem a nyelvi különbözőségekre vonatkoztatták, olyan alapelv mellett álltak ki, amely ellentmond a legitim monarchiák alapjául szolgáló történelmi jog elvének, és

ennek következetes megvalósítása a koronaországok fennálló viszonyait kérdésessé kellett, hogy tegye; olyan útra léptek, amelyen az osztrák állam végleges szervezetének megvalósítása egyáltalán nem lehetséges, mivel az, ami minden szilárd határt nélkülöz, és olyan változékony, mint Ausztria nyelvterületei, nem szolgálhat az állam szilárd felosztásának és végleges szervezetének alapjaként.

Mégis, igen távol áll tőlem, hogy a március 4-i alkotmány hiányosságait kijavíthatatlannak tartsam, sőt, meggyőződésem, hogy azok az alkotmány életbelépésével igen hamar kiküszöböltek volna; egyébként azt is hiszem, hogy az alkotmány kedvezőtlen fogadtatása a monarchia 1849. évi nagy nyugtalansága közepette éppen ezeknek az intézkedéseknek tulajdonítható, és hogy aligha létezhet nagyobb tévedés, mint hogy az akkori tapasztalatokból azt a következtetést vonják le, hogy az ilyen elveken alapuló alkotmány, melyből mindezen hiányokat kiküszöbölték, és melyben olyan intézményekről gondoskodnak, melyek nemcsak az állam egységét, hanem a koronaországok és közösségek saját ügyeit intéző önálló közigazgatást is biztosítják - tehát hogy az ilyen alkotmány 1859-ben éppen úgy kell hogy fogadtassék, mint ahogy ez a március 4-i alkotmánnyal történt egy teljes évtizeddel ezelőtt.

Egészen hasonló és pontosan ilyen elterjedt azoknak a tévedése is, akik az 1848. évi Reichstag eredményeiből azt a következtetést vonják le, hogy az alkotmányos formák alkalmazása az osztrák monarchiában mindig hasonló eredményre fog vezetni.

Ezen irat során megokoltam, hogy miért tartom Ausztriában az alkotmányos formák bevezetését nemcsak lehetségesnek, hanem szükségesnek is; erre nem kívánok visszatérni.

Az az állítás, melyet oly nagy államférfiúi kenetteljességgel adnak elő, hogy ugyanis Ausztria egy olyan alkotmányt, mint az angol, nem viselne el, éppoly igaz, mint az, hogy monarchiánk Franciaország vagy Oroszország, Amerika vagy bármely más állam jelenlegi intézményeire sem alkalmas; ez az állítás azonban ebben az esetben mindenképpen keveset bizonyít, mivel azok az intézmények, amelyeket egyedül célszerűeknek tartunk, nem az angol alkotmány utánzatának, hanem az osztrák állam egészen sajátos helyzetéből következőeknek tekintendők.

Annak megítélésére, hogy mennyiben helyesek azok a következtetések, amelyeket Ausztria alkotmányos szerkezetére nézve az 1848-as év tapasztalataiból szokás levonni, elegendő bizonyos olyan tényekre felhívni a figyelmet, melyek igazságát bizonyára senki sem fogja kétségbe vonni.

Az 1848-as év egész Európában forradalmi mozgalmak korszaka volt, és a Reichstag maga sem volt más, mint e mozgalmak eredménye.

Ausztriát határain belül kettős polgárháború tépte, kívülről ellenség fenyegette, és mindenütt olyan irányzatok jelentkeztek, amelyek Ausztria fennállásával nem voltak összeegyeztethetők.

A császári állam lakosságának több mint a fele nem vett részt a Reichstagban és nem ismerte el törvényeit; azok azonban, akik ott voltak, követeiket a frankfurti parlamentbe is elküldték, minek következtében helyzetük legalábbis kétértelművé vált.

Végül a monarchikus hatalom, amely egy monarchikus államban éppoly lényeges részét teszi ki az alkotmánynak, mint a népképviselő, a legteljesebb mértékben meggyengített, és azon a tényleges hatalmon kívül, amelyet az uralkodó a hadsereg hűségével tudott megtartani, minden olyan legális eszköztől, mellyel befolyásának érvényt szerezhetett volna, megfosztatott.

Kérdezem: az ilyen viszonyok között szerzett tapasztalatok, mely tapasztalatok egyébként csak annak megismétlődései, ami nagy forradalmak korszakaiban minden országban előfordul, szolgálhatnak-e bizonyoságul arra nézve, hogy az osztrák monarchia, sajátos összetétele miatt egyáltalán nem alkalmas az alkotmányos formákra?

A választ az olvasóra bízom, itt most csak annyit jegyzek meg, hogy egy olyan államban, amelyet csak a legitim monarchia elve tart össze, a monarchikus hatalomnak jelentősebb helyzetet kell elfoglalnia, mint más alkotmányos államokban; és hogy ezen igénynek eleget tehessenek, elegendő csak a történelmi jog alapjához ragaszkodni.

Mert az olyan államban, ahol az uralkodó hatalma nem a nép akaratán, hanem az állam egyes részeinek történelmi jogán alapszik, és ahol ennél fogva az uralkodó jogkörét az összállam népképviselőinek többsége nem módosíthatja, hanem az állam egységét és fenntartását sokkal inkább az határozza meg, hogy a legitim monarchiához ragaszkodnak, az uralkodó helyzetének lényegesen másnak, sokkal hatalmasabbnak kell lennie, mint bármely más alkotmányos államban.

Befejezés

Mindazon kérdések közül, melyek az utóbbi években Európát foglalkoztatták, egy sem fontosabb, mint az, hogy a nagy megrázkódtatások után *hogyan lehet megszilárdítani az osztrák államot, és hogyan lehet a jövőre nézve legbiztosabban megóvni hasonló veszedelmektől.*

Aki csak dinasztikus szempontból nézi e kérdést, vagy csak a monarchia egyes népeinek vágyait és érdekeit veszi tekintetbe, az félreismeri jelentőségét. Nyugat-Európa nagy részére nézve a szabadság, azaz a haladás feltétele, hogy azon a helyen, amelyet az osztrák monarchia elfoglal, hatalmas állam álljon fenn, és ha létezik egyáltalán európai kérdés, úgy ez az.

Ahol ilyen kérdés eldöntéséről van szó, ott hallgatnia kell a pártharcoknak. Egy nagy állam újjáalakítása nem lehet sem egyes emberek, sem egyes pártok műve. Csak ha mindenki, aki szívében viseli az állam javát, elismeri azok nézeteinek tisztaságát, akik ugyanezt a célt, habár más úton, szeretnék elérni; csak ha ama nagyszerű kötelesség tudatában, melyet egyedül nem képesek teljesíteni, készek kezet nyújtani egykori ellenfeleiknek is, akikkel talán majd újból szembekerülnek, ha az előttünk álló nagy feladatot egyszer megoldjuk: csak akkor sikerülhet Ausztria újjáformálásának nagy műve. A bölcsesség mellett ehhez türelemre is van szükség, ettől függ a nagyszabású politikai intézkedések sikere, és attól, hogy mindenkit áthasson a békülékenység szelleme.

Az oly nagy megrázkódtatások után, melyeket átéltünk, nincs senki, aki abban, ami hozzá a legközelebb áll, ne érezné magát sértve, senki, aki a számára oly kedvező körülmények és még fájdalmasabb remények elvesztésén ne kesereghetne. Sokat kellett kölcsönösen elnéznünk egymásnak, sokat megbocsátanunk, mert csak ha képesek vagyunk erre, mert csak ha - ami egyébként a legnehezebb - feláldozzuk még személyes gyűlöletünket is az általános jóért, lehetséges körülményeink javulása, és ez csak akkor történhetik meg, ha ahelyett, hogy kizárólag a múlttal foglalkoznánk és olyan személyek és körülmények után kutatnánk, akik és amik egykor megsértettek minket, egész figyelmünket a jelen viszonyaira és a jövő követelményeire fordítjuk.

A megszokott körülményekből az egészen újakba való átmenet időszaka a népeknek éppoly nehéz, mint az egyénnek; az egyetlen eszköz, amellyel ez csökkenthető, mégis mindig az, hogy az adott dolgokat adottaknak fogadjuk el, és belátjuk, hogy a jövő nem a múltat, hanem

csak a jelent követheti, és hogy ezért a jelen viszonyainak kell minden további törekvésünk kiindulópontjául szolgálniuk.

E meggyőződésből indultam ki a jelen iratban, és bármennyit is tévedhettem a részletekben, mégis úgy hiszem, hogy ez az egy igaz.

Ausztria jövője attól függ, hogy az állam jelenlegi helyzetét illetően nem szabad magunkat áltatni, és feladatunk megoldásakor sem a múlt mégoly drága emléke, sem egy még nagyobb jövő vágya nem vezethet félre.

Engedtesse meg nekem, hogy röviden összefoglaljam, milyen eredményre jutottam - amennyire ez az egyén számára lehetséges - Ausztria jelenlegi helyzetének elfogulatlan vizsgálatakor.

Az osztrák államnak, földrajzi helyzete következtében, éppen most, amikor a keleti kérdés megoldásához közeledik, hatalomra van szüksége, és ennek támaszpontját sem Németország, sem más államok rokonszenvében nem keresheti.

Ausztria jelenlegi elszigeteltsége nem a pillanatnyi rossz hangulat eredménye, hanem azon természetes ellentét következménye, amely a között áll fenn, amit az egyes államok a keleti kérdés megoldásával kívánnak elérni, és a között, amire Ausztriának törekednie kell. Ennélfogva Ausztria hatalmának súlypontját csak önmagában keresheti.

Az állam hatalma a benne egyesülő erők összességén kívül még két dologtól függ: attól, hogy

a) képes-e mindezen erőket egyetlen közös cél érdekében felhasználni;

b) és attól, hogy el tudja-e kerülni mindazt, ami az állampolgárok ellenségeskedésére alkalmat adhat.

Az első elérése céljából Ausztriának erős kormányra van szüksége, és más államokhoz való viszonyát illetően centralizációra.

A második azt kívánja, hogy a monarchia egyetlen részének se juttassanak kivételezett helyzetet, és hogy az egyes részek összállamhoz való viszonya egyforma legyen.

Ennek nem szabad a kölcsönös leigázottság viszonyának lennie, hanem csakis a sokoldalú szabadságé, mert

a monarchia egy jelentős része olyan kulturális fokon áll, ahol a politikai szabadság szükséglet;

mert a többiben bizonyos fokú politikai szabadság a történelem eredménye;

mert az ilyen heterogén részek között az együvé tartozás érzését semmi más nem kelti fel annyira, mint a politikai szabadság;

és mert végül egy teljesen abszolút kormány létrehozása nem szolgálja sem a népek, sem a dinasztia érdekét, mely ezáltal megfosztatnék legszilárdabb támaszától, vagyis a történelmi jog szankciójától.

Ausztriában a politikai szabadság nem teremthető meg azon formák szerint, amelyeket Franciaországban és más államokban követtek. Itt mind a királyságban, amely nem bizonyos alapelvek szerint, forradalom útján jött létre, hanem a történelem eredménye, mind a népeknél, amelyeket bár a királyság egyesít, de melyek mégsem tömörültek homogén egységgé, - hiányoznak azok az elemek, amelyeket más országokban találunk.

Ennélfogva Ausztriában a közigazgatási centralizáció még rövid időre sem alkalmazható, mert hiányoznak az egyének, akik egyformán jól ismernék a monarchia minden részének viszonyait, és mert olyan forma sem található, amely minden részére egyaránt ráillenék.

Amint az állam külső viszonyaiból mindazon dolgok centralizációjának szükségessége következik, amelyek az államot mint egészet érintik, és amelyek más államokhoz való helyzetére közvetlen befolyással vannak, úgy belső viszonyaiból az állam tartományi széttagoltsága és részeinek közigazgatási autonómiája következik.

Az elv, mely szerint a szétagolásnak meg kell történni, nem a nyelvi különbözöségben, hanem az állam történelmi fejlődésében keresendő, mert

1. maga a legitim monarchia elve, amely az állam egységét fenntartja, a történelmi jog alapján nyugszik, és ennél fogva ezt az elvet nemcsak hogy nem lehet gyengíteni, hanem lehetőség szerint erősíteni kell;

2. mert a nemzetiség elve, nyelvi értelemben, Ausztria létével ellentétes,

3. mert végül csak akkor lehetséges a tartományi szétagolás, ha a történelemhez tartjuk magunkat, míg a nyelvi nemzetiségek szerinti tagolás csak beláthatatlan zavarokra vezethet.

Ami az egyes tartományoknak adandó intézmények formáját illeti, úgy ezek annál célszerűbbek, mennél jobban megfelelnek a fenti alapelveknek és egyúttal az egyes koronaországok viszonyainak és kívánságainak, amiből az következik, hogy bár az összállammal szemben egyetlen koronaország sem támaszthat több igényt, mint az összes többi, mégis, azon korlátok között, melyeket az össz állam alkotmánya az egyes koronaországoknak szab, ezek mindegyike a kormányzat olyan formáját választhatja, amely azért a legmegfelelőbb számára, mert sajátos viszonyainak megfelel, vagy mert már megszokták.

Bármily szempontból nézzük is a kérdést, hogy *miként kell berendezni az osztrák államot*, mindig ugyanarra az eredményre jutunk.

Ha az állam azon történelmi fejlődéséből indulunk ki, amely a történelmi jog alapját képezi, úgy

a) össz államot találunk,

b) koronaországokat, amelyek mindegyikének megvan a maga saját történelme, és saját történelmi joga következtében tartozik a dinasztiahoz;

c) grófságokat, kerületeket és községeket, ahol hosszú ideje a közösség irányította közigazgatás és a közös emlékek egész sorának hatására az összetartozás bizonyos tudata alakult ki.

Ha azon érdekeket nézzük, melyek védelme az állam kötelessége és az egyén joga, úgy azt találjuk, hogy:

a) vannak érdekek, melyek az államot mint egészet illetik, és ezért az állam minden részében közősek,

b) melyek (mint minden, ami az állampolgárok jólétére hatással van) az össz államra nézve is fontosak, de mégiscsak egy koronaországra tartoznak;

c) végül olyanok, amelyek közvetlenül az egyes grófságok vagy közösségek érdekeinek tekintendők, és ezek számára gyakran annyira fontosnak látszanak, mintha az egészre semmiféle lényeges befolyást nem gyakorolnának.

Végül, ha figyelmünket egy jó közigazgatás lehetőségére fordítjuk, úgy arra a következtetésre jutunk, hogy

a) az összállam érdekeit csak egy központból lehet célszerűen irányítani;

b) az egyes koronaországok nagy különbsége következtében az, ami végül is csak egyet érint ezek közül, egy középpontból célszerűen nem igazgatható; már csak azért sem, mert e pillanatban egyetlen olyan személy sem található, aki annyira ismerné az egyes koronaországok különböző viszonyait, ahogy ezt a célszerű közigazgatás megköveteli;

c) a tapasztalat szerint az önkormányzat a kisebb közigazgatási területek számára általában a legjobb és mindig a legolcsóbb, valamint a legnépszerűbb forma.

Az állam történelmi fejlődése, azon intézmények természete, melyek megóvása az állam célja, valamint a célszerű és olcsó közigazgatás követelményei arról győznek meg, hogy az összállam ügyeit intéző, a centralizáció elve szerint berendezett kormány Ausztriában csak úgy felelhet meg feladatának, ha egy ilyen kormány mellett még célirányos tartományi alkotmányokról és a községek saját természetes köreiken belüli szabad mozgásáról is gondoskodunk.

Az államnak ez a széttagolása Ausztriában nem a tudomány követelményének, hanem a jelenlegi viszonyok következményének tekintendő, és ez az, *amiben Ausztria jövőjének első és legfontosabb biztosítékát látom.*

Mert ha egy államnak, hogy olyan intézményekre tegyen szert, amelyek az állam egészséges fejlődésére nézve mindenütt a legcélszerűbbeknek bizonyultak, csak azt kell tennie, amire a viszonyok úgyis rászorítanak; mert ha egy államban, hogy ama bizonyos irányoknak ellenálljon, amelyek mindenütt veszedelmesnek mutatkoztak, nem kívánnak mást, mint hogy azt ne rombolják le, ami úgyis megvan, és amit más államok, amelyek a centralizáció útján már hosszabb ideje haladnak, legnagyobb erőfeszítéseik ellenére sem tudnak megvalósítani; úgy az ilyen állam nyugodt fejlődése jobban biztosított, mint más államoké, még ha azok viszonyai pillanatnyilag sokkal fényesebbnek is látszanak.

Ausztria jövőjének és hatalmának másik és még fontosabb biztosító a nemzetiség elvében van, éspedig azért,

1. mert a nemzetiség elve, abban a jelentésben, amint Ausztriában oly nagy befolyással volt az utóbbi idők eseményeire, a történelmi jog tiszteletén és azon alapul, amin a legitim monarchia elve is, és ez szolgál az állam egységének alapjául;

2. mert a miénkhez hasonló nagy átalakulások korában, amikor minden kérdéssé válik, amikor minden viszonyt megrendülve látunk, és amikor az emberiség, mintegy mámorban, nagy sietve rohan egy ismeretlen cél felé, az államnak nagyobb erőkre van szüksége, mint bármikor máskor, hogy a fennálló rendet a túl gyors összeomlástól megóvja, és mert az olyan irányok, mint korunk demokratikus iránya, egész népeket kerítenek hatalmukba, s csak akkor szoríthatók vissza, ha az, amivel fellépnek ellenük, éppoly erős, mint ők.

Ha a fennálló rendet, azaz azt, amit a történelem hozott létre, a jelen törekvéseiben is meg akarjuk tartani, úgy ez csak akkor lehetséges, ha az alapjául szolgáló történelmi jogot nemcsak egyes osztályok, hanem egész népek is képviselik, és éppen ez az, ami Ausztriában a nemzetiségi elv értelmében való lelkesedéssel elérhető. Tagadhatatlan, hogy a forradalom eszméje és a nemzetiség elve szemben állnak egymással, és a tapasztalat azt mutatja, hogy nagy átalakulások korszakában (pl. a XVI. századi vallási reformáció vagy az első francia forradalom idején) a nemzetiség elve mindig háttérbe szorított. Ebből következik, hogy a forradalom fenyegető elvével szemben semmi más nem lehet hatékonyabb, mintha megkísérlik megszilárdítani azt a hatalmat, amelyet a nemzetiség elve az emberek kedélyére gyakorol. Az olyan állam, ami több népből áll, és ahol e népek mindegyike saját történelmi jogáért és külön nemzetiségéért lelkesedik, ki lehet téve bizonyos veszedelmeknek - miként ezt az utóbbi

időkben átélt dolgok is mutatják -, de korunk legnagyobb veszedelmétől, mely minden államot fenyeget, a demokratikus forradalomtól bizonyos hogy nem kell tartania.

3. Mert egy olyan államnak, amely egységét sem földrajzi, sem etnográfiai viszonyainak nem köszönheti, a legitim monarchia elvén kívül még valami más összetartó erőre is szüksége van. Az egység ilyen köteléke Ausztriában azonban csak az egyes népek azon meggyőződése lehet, hogy saját nemzetiségük fennállása és fejlődése ama nagy állam fennállásától függ, melyhez tartoznak.

4. Ausztria jövőjének legszilárdabb biztosítéka az a meggyőződés, hogy Európa biztonsága Ausztria mostani helyén egy nagy állam létét követeli meg, és hogy egy ilyen államot összetartani - az itt élő nemzetiségek sokfélesége miatt - csakis a történelmi jog alapján, azaz Ausztria által lehetséges.

Aki monarchiánk viszonyait higgadtan mérlegeli, be fogja látni, hogy ez az állam a többitől nemzetiségeinek sokféleségében és különösen abban különbözik, hogy itt a tartományi különállás történelem megalapozta tudata elevenebben őrződött meg, mint másutt.

Mivel tehát annak, amiben az egyik állam a másiktól különbözik, vagyis ami jellegét adja, szükségszerűen hatással kell lennie alkotmányára, egészen természetes, hogy olyan intézmények létrehozása, amelyek az állam fő irányával ellentétben állnak, annál több nehézséggel látszik járni, mennél erősebbek maguk ezek az irányok. E nehézségek csak akkor válhatnak azonban veszedelmessé, ha a követendő cél elérésére választott eszközt teljesen szem elől veszítenék. Ha ezt nem teszik, úgy a körülmények nyugodt mérlegelésekor úgy fogják találni, hogy Ausztria legyőzhetetlen védőbástyája éppen az lehet, amit egysége legyőzhetetlen akadályának tekintenek, s rajtunk áll, hogy azt, amit Ausztria ellenségei felbomlásának jeleként vélnek látni, az állam hatalmának és egységének legfőbb biztosítékává tegyük.

Ezért tekinthetünk nyugalommal Ausztria jövője elé.

Olyan állam, melynek fennállása Európa békéje szempontjából szükségszerűség, és amelynek fennmaradása Európa e részén egyúttal a kielégítő politikai viszonyok és a polgári szabadság feltételeként tekintendő, mert a korunkban megfigyelhető egymással ellentétes irányoknak, vagyis a nagy államok létrehozására és a külön nemzetiségek szabad fejlődésére irányuló törekvésnek e pillanatban csak az osztrák állam fennmaradása felelhet meg;

olyan állam, melyet a történelem hozott létre, és ahol még támadóinak is arra az elvre kell hivatkozniuk, ami az állam egységének alapjául szolgál, vagyis a történelmi jog elvére;

olyan állam, melynek összetétele miatt olyan nehézségeket kell legyőznie, mint egyetlen más államnak sem, olyan állam, amely, miként az 1848-ban bebizonyosodott, sajátságos veszedelmeknek volt kitéve, ahol lehetségesek részleges forradalmak, de ahol éppen ezért ama forradalmat, mely egész Európában dúlt, és szinte minden államot fenyegetett, csak mesterségesen lehetett előidézni, mert hiányoztak mindazok a tényezők, melyek természetes úton hozzák létre azt;

olyan állam, melynek pillanatnyi nehézségein ellenségei örvendeznek, melynek létezése ellen mindent megtesznek, melynek pusztulását jósolják, de helyébe mást állítani nem tudnak, legalábbis olyant nem, ami nem hosszú évek szörnyű harcai árán lenne elérhető;

olyan állam, ahol a pillanatnyi nehézségek és veszedelmek legyőzéséhez és polgárai többségének kielégítéséhez semmi másra nincs szükség, mint annak belátására, hogy az állam intézményei annak sajátos viszonyaihoz és nem más államok mintájához kell hogy igazodjanak -

az ilyen állam, bár lehet, hogy pillanatnyi nehézségeknek, sőt veszedelmeknek van kitéve, de el nem pusztulhat.

Bármily aggasztónak látszik is az állam jelenlegi helyzete, nem az első alkalom, hogy Ausztriának hasonló nehézségei vannak, de ezeket és még nagyobbakat is legyőzött már, úgyhogy szinte közmondássá vált, hogy ez az állam mindig akkor látszik a legerősebbnek, amikor menthetetlenül elveszettnek hiszik. E tény oka (vagyis az, hogy minden, ami egyazon állam történelmében megismétlődik, ezen állam természetes helyzetében és különös viszonyaiban keresendő) kétségtelenül az, hogy nagy veszedelmek minden államot természetes helyzetükbe kényszerítenek vissza, és mert azon erő természetes alkotórészei, melyekkel Ausztria rendelkezik, oly jelentősek, hogy az állam éppen azokban a pillanatokban, amikor a körülményektől kényszerítve, kénytelen ezeket teljes mértékben igénybe venni, alig sejtett hatalmat és szilárdságot képes kifejteni; és úgy hiszem, közeledünk ahhoz az időhöz, amikor az osztrák állam erejébe és életképességébe vetett hit ugyanezen okoknál fogva újból be fog igazolódni.

Ausztriának ahhoz, hogy erős legyen, nincs szüksége másra, mint hogy felismerje természetes helyzetét. Abban a pillanatban, ahogy az állam irányítói belátják, *hogy egy több nemzetiségből álló állam, mely a nemzetiségeket évszázadokon át képtelen volt asszimilálni, csak azáltal lehet hatalmas, ha e nemzetiségek természetes fejlődését megkísérli támogatni és fejleszteni*; abban a pillanatban, *ahogy Ausztria népei meggyőződnek arról, hogy minden egyes nemzetiség léte és fejlődése azon összállam lététől függ, melyé egyesülnek*: abban a pillanatban, ahogy ez az igazság, mely már most is sokak előtt nyilvánvaló, mindenkiben fel fog sejleni: Ausztria egysége és hatalma biztosítottak tekintendő.

És hiszem, hogy ez a pillanat már nem lehet messze; mert miként az egyénnel, aki egy ideig ugyan félreismerheti adottságait és helyzetét és olyan célokra törhet, melyek számára elérhetetlenek, az állammal is megtörténhet ez; tartósan azonban a leghatalmasabb állam éppúgy nem vonhatja ki magát helyzetének szükségszerű következményei alól, mint az egyén; mindenkinek meg kell kísérelnie megteremteni léte feltételeit, és végül mindenkinek fel kell ismernie az adott körülmények hatalmát, melyeken minden erőfeszítése ellenére sem képes változtatni.

MAGYARORSZÁG KÜLÖNÁLLÁSA NÉMETORSZÁG EGYSÉGÉNEK SZEMPONTJÁBÓL

EGY MAGYAR ÁLLAMFÉRFIÚTÓL

Nagy események mindig nagy befolyást gyakorolnak azon államok viszonyaira, melyek általok érintettek, s így az osztrák monarchia viszonyaiban is az 1859-i olasz háború s a reá következő béke által jelentékeny változásoknak kellett történniök, melyeket az ezen államnak adandó intézmények körüli vizsgálatnál nem szabad figyelem nélkül hagynunk; mivel éppen az adott viszonyok helyes megismerése az, melytől minden politikai kérdés helyes tárgyalása függ.

Első tekintetre úgy látszik ugyan, hogy Európa s különösen Ausztria viszonyai az utolsó események után is lényegökben ugyanazok maradtak, mint azelőtt voltak; az olasz kérdés éppen nincs megoldva, s a keleti csak egy évvel haladt közelebb eldöntéséhez, úgyhogy jelenleg ugyanazon, sőt még fontosabb okok forognak fenn, melyek egy európai háború kitörését valószínűnek láttatják, míg Ausztria most is elszigetelve áll, mint azelőtt, csakhogy ezen állás következményei az utolsó események által mindenki előtt világosabbakká lettek.

Majd ugyanez mondható a monarchia belső viszonyairól. A császári szó ugyan, mely által az állam törvényhozása és közigazgatása körében lényeges reformok ígértettek, azon vigasztaló megnyugtatóst nyújtja, hogy a hiányok, melyek e tekintetben fennállnak, a legfelsőbb helyen is megismertettek; különben a zürichi béke által egy sem hárított el azon nehézségek közül, melyekben Ausztria azon béke előtt volt; s most úgy, mint egy év előtt, kétségen kívül áll, *hogy Ausztriának, ha állását meg akarja tartani, roppant erőre van szüksége, s hogy ezen erőt nem más államok baráti viszonyában, hanem csak önmagában keresheti.*

Más dolog, ha az eszközökről van szó, melyekkel e célra törekednie kell.

Mindenekelőtt a monarchia földterületi viszonyaiban történtek változások; azután az állam pénzügyi helyzete lett súlyosabbá; s végre, amint ennek minden olyan harc következtében, melyek bizonyos elvek megvalósítására irányulnak, s mely jelentékeny eredményekre vezetett - meg kell történnie, az emberek nézeteiben is nagy változások történtek. A kívánságok hangosabbakká, az ellentétek élesebbekké lettek, a fennállónak szilárdságába vetett bizalom nagymértékben csökkent, s mindez azon irányra, melyet az államban követni kell, bizonyosan nem marad befolyás nélkül; egyszersmind azonban valószínű, hogy az olasz háború ezen egyes következményeinek fontossága idővel kisebb lesz. A pénzügyi nehézségeken, melyekben az állam e pillanatban van, talán célszerű megtakarítások révén vagy azáltal lehetne segíteni, hogy az állampolgároknak lehetővé váljon az állam pénzügyi szükségeibe való tiszta bepillantás, és mód nyíljon arra, hogy az államgazdászatra hathassanak; s bármily nagy legyen is az ingerültség, melyet az olasz elv-háború hátrahagyott, a fennálló iránti bizalom ismét meg fog szilárdulni, ha abban egy ideig nem történnek változások. Ezeken kívül azonban az utolsó eseményeknek még egy eredményök van, mely pillanatnyilag nem vont ugyan anyagi változásokat maga után, de melyről a legnagyobb bizonyossággal előrelátható, hogy fontossága idők múltával mindig növekedni fog.

Azon jelentőséget értem ezalatt, melyet utolsó időben a nemzetiség elve nyert.

Ki-ki tudja, hogy Olaszország viszonyainak gyökeres átalakulása egyedül azáltal tétetett lehetővé, hogy a nemzetiség elve melletti lelkesedés használtatott fel emeltyű gyanánt, s minél többet gondolkozunk az utolsó események eredményeiről, annál kevésbé kételkedhetünk afelett, hogy ezen elvnek Ausztria jövőendő szerkezetére is döntő befolyással kell bírnia. Mert

1. Ausztria nemcsak a villafrancai békeelőzményekben, hanem később a zürichi békeoklevélben is egy olasz szövetség megalakításának eszméjét elvileg elismerte, s bizonyos feltételek alatt azon szövetségbe lépni késznek is nyilatkozott.

2. Az utolsó háború alatt és azon alapelvek következtében, melyeket azóta a francia kormány felállított és követett, az egység utáni törekvés Németországban ismét előtérbe lépett, s teljesen bizonyos, hogy mind egy olasz konföderáció megalakítása, mind a már fennálló Német Szövetség szilárdabb megszervezése szükségszerűen Ausztria belső viszonyainak tökéletes átalakítását vonná maga után.

A villafrancai és zürichi szerződések határozataitól később eltértek, s Olaszország viszonyai végleges megalakulásának kérdése Közép-Olaszország nagy részének Szardíniával való annexiója által a fejlődés új stádiumába lépett, melynek eredményeiről legfeljebb gyanítások állíthatók fel. Másra, vagy későbbi időre hagyom tehát azon befolyás meghatározását, melyet Olaszország újjáalakulása fog az osztrák államra gyakorolni, hogy ezen írásban egyedül *azon következmények megvizsgálásával foglalkozzam, melyeket Németország állami intézményei célszerűbb megszervezésének az osztrák monarchia belső viszonyaira szükségképpen maga után kell vonnia*. Nézetem szerint különben is majd mindnyájan, kik azon kérdéssel foglalkoztak, miként kellene Ausztriát jövőre szervezni, elkövették a nagy hibát, hogy azt mindig csak a monarchia belső kérdésének tekintették; holott az mégiscsak egyike a legfontosabb európai kérdéseknek, melyeknek eldöntése a világ általános viszonyaitól s főképp attól függ, hogy Németország egysége általában megvalósíttassék-e, és mely formában?

I

Németország egysége egész Európára nézve szükségszerűség, e szükségszerűségnek egyedül a szövetség célszerűbb elrendezése által lehet eleget tenni

Az előtt, aki figyelemmel szemléli Európa helyzetét, fel kell tűnnie annak, hogy e világrész különféle részei közt éppen semmi egyensúly nincsen.

Míg nyugaton nagy birodalmak állanak, melyek befolyása messze kiterjed Európa határain túl, s míg Európa keletén oly hatalom emelkedik, mely egy század óta folytonos haladásban lévén, minden mások önállóságát veszélyeztetni látszik, éppen a világrész középpontján minden elemet feltalálunk egy hatalmas állam alkotására, de egyszersmind a legnagyobb szakadozottságot s erőtlenséget is.

A XV. század vége, azaz azon pillanat óta, midőn a francia és spanyol monarchia szilárd egységekké alakíták magokat, Európa sorsát mindig a nyugat határozta meg, és Németország, mely földrajzi helyzeténél fogva arra látszik hivatottnak, hogy a legjelentékenyebb állást foglalja el, vagy éppen nem, vagy csak azáltal gyakorolt befolyást a világ sorsára, hogy nyugoti s keleti szomszédai által eszközül használtatá fel magát, azok különös politikai céljainak kivitelére.

Németországnak ezen tehetetlen, mondhatni: természetellenes helyzete bizonyosan nemcsak magára Németországra, hanem egész Európára is mindig hátrányos hatással volt, s ez némileg csak azáltal ellensúlyoztatott, hogy Európa államrendszerében a szilárd középpont hiányát az osztrák monarchia fennállása némileg orvosolta.

Ausztria azonban sohasem felelt meg teljesen e szükségletnek. Egyébként legalábbis részben az történt, hogy ezen állam mint a katolikus Németország középpontja s több német tartományok birtokosa egész Németországra jelentékeny befolyást gyakorolt; ennél fogva Ausztria fennállása hosszú ideig jogosan ismertetett el egész Európa igényét.

Éppen oly bizonyos azonban, hogy Ausztria többé nem oly alkalmas e feladatra, mint azelőtt; éspedig azért:

a) Mert azon helyzetnél fogva, melyben az oszmán birodalom áll, az osztrák állam minden ereje igénybe vétetik, ha állását a nyugaton meg akarja tartani.

b) Mert Anglia és Franciaország hatalma, különösen ez utóbbi, melynek túlnyomó befolyását ki kellene egyenlíteni, jelentékenyen növekedett, míg egyszersmind azon nyugati államok hatalma, melyek ez egy összeütközés esetében Franciaország ellensúlyozásául szolgálhatnak (Spanyolország és Hollandia), sokkal kisebb lett.

c) Európa viszonyai azon helyzet által, melyet Oroszország foglalt el újabb időben, egészen átalakultak. Ha előbb természetellenesnek látszott, hogy Európa súlypontja körzetének egyik oldalán legyen, s hogy az egész világrész sorsa a nyugat néhány államai által határozottassék meg, s ha tehát egy hatalmas államnak a középponton akkor is kívánatosnak kellett látszania, úgy egy ilyennek megalapítása most, midőn keleten is egy hatalmas állam keletkezett, egyenesen szükségszerűséggé vált, mert csak ezáltal kerülhető el az az összeütközés, melynek különben kelet és nyugat közt ki kellene törnie, oly összeütközés, melynek kimenetelét senki nem jósolhatja meg, de amely nemcsak minden ország anyagi jólétének feldúlását, hanem mint minden, ami által különböző elemek békés egymásra hatása megakadályoztatik, a polgáriasodásban is visszalépést vonna maga után.

Nem ismerek államot Európában, melyre nézve Németország célszerű szervezése kívánatos, sőt szükséges ne lenne.

Maga Oroszország sem kivétel e tekintetben, mert ezen államnak, ha erősen akar fejlődni, mindenekelőtt szilárd határookra van szüksége, miáltal mindinkább fokozódó terjeszkedési törekvéseinek korlát vettetik, s kényszerítve lesz roppant erejét bensejében alkalmazni s ezáltal szilárdabbá lenni.

Szemére vetik a német népnek, hogy másoknál kevésbé függ nemzetiségén. Bizonyításul azon gyakori esetek hoztatnak fel, hogy németek, ha gyarmatosokként idegen országokba jönnek, előbb és tökéletesebben csatlakoznak az idegen népiséghez, mint mások.

Úgy hiszem, hogy ezen állítás, általában hangoztatva, amint azt tenni szokták, téves. Valamint Németországban egész földterületeket találunk, melyeken egykor a szláv nemzetiség volt az uralkodó, s melyek népessége annyira német lett, hogy idegen eredetűk a tudomány útján kimutatható ugyan, de nem érezhető; s valamint nem létezik oly nép, mely legkitűnőbb férfiain közt olyanokat ne mutathatna fel, kik származásuknál fogva tudvalevőképpen idegen nemzetiségekhez tartoznak, úgy a német nép egyes esetekben (például, hogy hazai példákkal éljek, a németek Magyarország egyes városaiban és a szászok Erdélyben) nemzetisége tekintetében bámulatos szívósságot tanúsított, és ha minden ide vonatkozó tényt összeállítunk, legalábbis az indogermán népekről állíthatjuk, hogy azon mérték, melyben nemzetiségükhöz ragaszkodnak, kevésbé függ népiségüktől, mint más viszonyoktól. Ha különben fel akarjuk tételteni,

hogy a német nép, legalábbis jelenleg, kevésbé függ nemzetiségén mint mások¹⁰, ez mégis csak annyiban állítható, amennyiben a Németországon kívüli németekről van szó. Saját hazájában távol van a német nép attól, hogy e tekintetben hátrább álljon másoknál. Ha van nép, mely erősen kifejezésre juttatott nemzetiséggel bír, mely magát századokon át minden oly sajátságaiban fenntartotta, amelyek által az egyes törzsek különböznek egymástól, úgy az a német. Egy nép sem nyomta annyira saját egyéniségének bélyegét mindarra, amit a szellemi tevékenység terén teljesített, mint ez, s mindenki, aki a történetet ismeri, meg fogja engedni, hogy a nemzetiség öntudata egy népnél sem ébredt fel korábban, s egynél sem gyakorlott nagyobb befolyást a politikai eseményekre és társadalmi viszonyokra, mint a németnél.

Úgy hiszem, jelenleg senki sem fogja félreismerni azon nagy jelentőséget, melyet az ultramontán igények ellenében ellenzékként nyilatkozó nemzetiség érzelme a reformációra gyakorolt, s habár Németország a reformáció után még inkább szétdaraboltatott, mint amennyire már előzőleg volt, s annak folytán minden idegen befolyásoknak martalékaul szolgált, míg végre a római császárság eltörlésével a birodalmi egységnek még jelképe is elveszett, e szomorú jelenségek oka mégsem a népben keresendő. Az idegen nyelv és szokások, melyek a német udvaroknál s a német nemességben lábra kaptak, a társadalom legmélyebb rétegeibe, melyek szerint minden népiség megítélendő, behatottak, s tagadhatatlan, hogy azon visszahatás, mely ezen szomorú viszonyoknak véget vetett, éppen ezen rétegekben keletkezett, s a német polgárság és a nép tettének tekintendő.

Ez éppen úgy áll a XVIII. századi irodalmi mozgalmairól, melyekkel Németország nemzeti öntudata újra kezdődik, mint a nagy emelkedésről, mely által az idegen uralom igáját a XIX. században lerázta.

Vajon feltehető-e, hogy egy eszme, mely mint a német nép egységének eszméje, tagadhatatlan tény alapján nyugszik, egy eszme, mely több mint egy század óta egy nagy nép minden szellemi irányán uralkodik, mely terjedelemben mindig nyer, egy eszme, melynek egy fél század előtt Németország az idegen uralomtól való megszabadulását köszöni, mely azóta minden nagyobb mozgalmnál mindig ismét előtérbe lépett, s egy több mint negyven millióból álló nemzet törekvéseinek végcéljául tűzetik ki, feltehető-e - kérdem -, hogy egy ily eszme ne gyakoroljon befolyást ezen nép politikai alakulására?

Nem tartozom azok közé, kik azon befolyást, melyet eszmék gyakorolnak egész népek irányára, veszélyesnek tartják.

Valamint az egyes ember csak akkor eredményezhet valami nagyot, ha magasabb célt tűzött ki magának, úgy van az a népekkel is. Oly nép, mely nem képes eszmékért lelkesülni, sohasem fog nagy állást foglalni el a világban, s bizonyára sohasem éri el az anyagi jólét azon legfelső fokát, mely mindig csak a népek politikai hatalmának eredménye, s azon pillanatban süllyedni kezd, midőn az anyagi jólét utáni törekvés minden nemesebb irányt háttérbe szorított. Távol attól, hogy azon ideológiát, melyet a német népnek szemére vetnek, politikai nagysága akadályának tartanám, az eszmékért való lelkesedés képessége számomra bizonyosága azon magas hivatásnak, mely e nép sajátja lett. Bizonyos azonban, hogy a befolyás, melyet eszmék gyakorolnak egész népek irányára, csak annyiban lehet üdvös, amennyiben az azokérti lelkesedés nem beteges, s ilyen mindig akkor lesz, ha nem létezik gyakorlati tér, melyen az eszme megvalósításáért működni lehetne, ami által a legigazabb gondolatnak is egyféle rögeszmévé

¹⁰ E jelenség, mely mindenesetre, ámbár nem oly általánosságban, mint azt állítják, elismerhető, nyilvánvalóan csak e nép házi erényeinek nagy mértékéből magyarázható, melyek az egyes németet arra bírják, hogy ha ezt családja érdekében szükségesnek látja, az idegen népiséghez csatlakozzék.

kell válnia, melytől sem menekülni, sem azt megvalósítani nem lehet. Ez akkor történik, ha az eszme, melyért a nép lelkesül, a fennálló viszonyokkal éles ellentétben áll, s ezáltal forradalmivá válik. Éppen nem akarom azt állítani, hogy mindkettő már így van Németországban; különben úgy látszik előttem, hogy ideje volna már az egység eszméjének gyakorlati tért nyitni, nehogy a csendben mindig növekedő törekvés annak megvalósítására Németország minden viszonyait összezavarja.

Ha Európa nyugalma s vele együtt minden fennálló már a török birodalom állapota által jelentékenyen veszélyeztetve van, ámbár ezen állam a polgáriasodott világ határain fekszik, úgy senki sem fogja tagadni, hogy korunknak elég egy ily égető kérdés, és hogy e világrész minden tartós megalakítása lehetetlen, ha az oszmán birodalmon kívül, mely *folyvást bomladozik*, Európa közepén még egy más, minden tekintetben fontosabb állam létezik, mely *mindig keletkezni akar*, s az újjáalakulás folytonos folyamatában van.

Ismétlem, szilárd meggyőződéseim szerint semmi sincs, ami minden államviszonyok megerősítésére többet használna, s aminek tehát inkább Európa minden népeinek s államainak érdekében kell állania, mint *hogy Németország egysége, eszméből, mely amíg ellentétben áll a fennálló viszonyokkal, ezeket veszélyezteti, tényé váljon*; de szintoly szilárdul vagyok meggyőződve arról, hogy ez hosszabb ideig nem lehetséges, ha Németország egységének fogalma alatt oly államviszonyokat értünk, amint azokat Franciaországban, sőt Angliában is feltaláljuk.

Egészen felesleges azt vizsgálni, mily befolyással lett volna egész Európára s különösen Németországra, ha ez ország fejlődésében ugyanazon menetet követi, melyet Franciaország. Ha a történelemre visszatérünk, és látjuk, mennyire törekedtek a Saliak és Hohenstaufok a legnagyobb erőlködéssel Németországot egységes államként megszervezni, s ez az erélynek és annyi császár kitűnő személyiségének ellenére sohasem sikerült, ámbár itt a nemzetiség szempontjából tekintve látszólag sokkal több eleme létezett az egységnek, mint például magában Franciaországban, azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy ezen jelenség oka a német nép sajátos egyéniségében keresendő, mely, mint azt az ókor legtehetségesebb népénél, a görögénél feltaláljuk, nem volt alkalmas oly állami intézményeket alkotni, melyek az egyéniség szabad fejlődését akadályozzák.

De bármiként gondolkodjunk is erről, az, hogy Németország, történelmének hosszú folytában soha egységes állammá nem alakított, hogy az egyes törzsek közt még most is nagy különbségek találhatók, hogy vallási tekintetben ellentétek állanak fenn, hogy általában igen soknak, ami századok óta jogosan létezik, megsemmisítenie, hogy minden viszonynak megváltoztatnia, minden nézetnek át kellene alakulnia ahhoz, hogy Németország Franciaország mintájára egységes állammá rendeztessék; ez minden kétségen kívül van, és ily átalakulások csak hosszú idő vagy nagy forradalmak műve lehetnek.

Hogy Németország egységének eszméje megvalósíttassék, hogy ez hamarosan s nagy felfordulások nélkül valósíttassék meg, az csak *egy szövetséges állam alakjában lehetséges*; s azért hiszem is, hogy azon nagy nemzeti mozgalomnak, mely Németországban talán még mélyebb gyökereket vert, mint Olaszországban, szükségképpen szilárd szövetségi viszonyok rendezésére kell vezetnie, annyival inkább, mivel ez az egyedüli eszköz, mely által azon forradalmi irányoknak, melyek Németországban Európa nagy hátrányára léteznek, ellene működni lehessen.

Bolondság volna megkísérelni tagadni a respublikai irányok fennállását Németországban. Ha meggondoljuk, ami e század folytán nemcsak Napóleon, hanem a bécsi kongresszuson összegyűlt államférfiak által is történt, nem fogunk csodálkozni, hogy a legitimitás elve s a dinasztikus érzelmek, melyekkel a német nép legtöbb része uralkodóján csüggött, meggyengültek;

éppen olyan bizonyos azonban, hogy a köztársasági intézmények utáni törekvés a fennállókra csak annyiban lehet veszélyes, amennyiben azt a nemzeti egységre való törekvéssel, mely Németország méltó állásának feltétele, összeköttetésbe tudják hozni, s hogy e két eszme összekapcsolása éppen nem fekszik a dolog természetében.

Ha Németország egysége alatt állami intézmények értetnek, amint azt Franciaországban találjuk, e cél elérése, legalábbis hosszabb időre éppen oly valószínűtlen a republikai, mint a monarchiai forma alatt, mert a fennálló viszonyok teljes átalakulása, ami itt szükséges volna, még a legnagyobb felfordulások esetében is bizonyos időt kíván, s ez itt, hol egy oly nagy s népes állam átalakításáról van szó, mint a német, rövidnek nem gondolható.

De ha az egység alatt, melyre törekszenek, csupán intézmények értetnek, melyek által a német nemzetnek azon állás biztosíthatnák, melyre ennek nagysága s deréksége folytán igényt kell tartania, úgy e cél is egy szilárd szövetséges állam alkotása által érhető el; sőt bizonyos, hogy, amennyiben csak Németországnak a külföldre való befolyásáról van szó, e cél sokkal előbb érhető el, ha az egyes államokban fennálló monarchiai forma mellett megmaradnak; mint ha előfeltételként oly intézményekre törekszenek, melyek csak súlyos és hosszú harcok által érhetők el, és legalábbis amíg ezek tartanak, Németországot egészen tehetetlenné kell tenniök.

Európa minden államai közt egy sincs, mely valamint múltja, úgy jelen viszonyai folytán egy központosított állam minden feltételeit annyira nélkülözné, mint Németország; egy sincs, melyben egy szövetséges állam eszméje, mint egyedüli forma, mely alatt az egység megalapítása lehetséges, magától annyira adódnék, s azért is minden gyakorlati kísérlet Németország állami intézményeinek megjavítására ezen eszméből indult ki. De éppen oly bizonyos, hogy a szövetségi viszonyok, amint azok 1815-ben megalapítottak, s most is fennállnak, a jelenkor szükségleteinek meg nem felelnek.

Teljesen felesleges azon állásra, melyet a Német Szövetség más államok ellenében elfoglal, fordítani a figyelmet. Nagyon is mélyen érzik azt, s ha az egység eszméje a legújabb időben ismét előtérbe lépett, úgy e jelenség oka mindenekelőtt azon tapasztalatokban keresendő, melyeket Németország az utolsó olasz háború folyamata alatt tett. A szükségszerűséget nemcsak a nép, hanem a kormányok is elismerik, s német államférfiak is nyíltan kimondják, hogy a szövetség jelenlegi alakjában tovább fenn nem tartható.

Jól tudom, hogy azon eszmének, mely a szövetségi viszonyt Németország egyes részei között szorosabbá kívánja tenni, sok oldalról kell ellenkezésre találnia.

Azon mértékben, melyben a szövetségi viszonyok szorosabbak lesznek, s az öszves állam befolyása több tekintetekre terjeszkedik ki, kell azon körnek is, melyen belül az egyes részek önállóan mozognak, s evvel együtt annak is, melyeken belül a fejedelmek szuverén jogaikat gyakorolják, szűkebbé válnia; igen természetes tehát, hogy oly intézmények, melyek Németország egyes részei és fejedelmei autonómiájának korlátozását vonják magok után, ellenzők nélkül nem lehetnek.

Általában minden oly államviszonyok átalakítása, melyek hosszabb időn át állnak fenn, mindig nagy nehézségekkel jár, mert soha számos magánérdek megsértése nélkül végbe nem mehet. Valamint tehát azon ellenmondást természetesnek kell találnunk, melyre minden, a Német Szövetség célszerű berendezésére irányzott kísérlet eddig akadt, úgy ezen ellenzék a jövőre nézve is biztosan előre látható. Ha különben ahelyett, amit Németország egységéről mondtak és írtak, azt vesszük szemügyre, amit e tekintetben cselekedtek, úgy meggyőződünk, hogy az utolsó huszonöt év lefolyása alatt mindig azon egy irányban történt a haladás, melynek szükségképpen az egységhez, legalább azon értelemben, melyben az egy szövetséges állam alakjában lehetséges, kell vezetnie. Itt éppen nem egyesek vagy bizonyos pártok

törekvéseiről szólok, hanem arról, amit Németország kormányai, sőt még azok is tettek, akik elvileg az egyes államok legteljesebb szuverenitásához ragaszkodnak.

A frankfurti szövetségi gyűlésnek kevés népszerűsége van, sőt meglehetősen nagy azoknak a száma, kik állítják, hogy az alkotmányos formák fejlődése Németországban semmi által sem akadályoztatik annyira, mint a szövetség fennállása által. Az azonban, *hogy a szövetség sokat használt Németország egysége eszméje megerősítésének*, úgy hiszem, minden kétségen kívül áll. Mert nem tekintve azt, hogy a szövetségi gyűlés létezése Frankfurtban, egyes szövetségi várak fennállása vegyes várórségekkel, az egyes államok kontingenseinek meghatározása s ugyanazok felett a szövetség nevében gyakorlott felügyelet már azért is fontosak, mert az egység elvének ünnepélyes elismerését foglalják magokban, s mert Németország a szövetségi gyűlés fennállása által magában az európai államcsalád körében egységként jelenik meg, tehát nem tekintve mindezt, mégis tény, hogy újabb időben Németország egyes részei közt sok viszonyok tekintetében mindig nagyobb egyformaság vitetett keresztül, amiben a szövetségi gyűlés fennállásának bizonyosan nagy része volt; mert Németország egyes részei közt fennálló egyenetlenség éppen azért éreztetett egészen természetellenesnek, mert a bár laza szövetségi viszonyok által megszokták már Németországot *egységnek* tekinteni, s mert a folytonos érintkezés által, melyben Németország minden kormányai egymással a szövetségi gyűlésen állnak, minden hasonló rendszabály kivitele jelentős mértékben megkönnyített.

Feltesleges azon egyes lépéseket felsorolni, melyek a Német Szövetség megállapítása óta Németország egységének érdekében tétettek. Valamint a német vámszövetség és azon kereskedelmi szerződés történetének, melyet utolsó időben Ausztria kötött e szövetséggel, arról kell mindenkit meggyőznie, hogy azon pillanathoz közeledünk, midőn Németország kereskedelmi tekintetben tömör egységet képezend, úgy ezt más fontos viszonyok tekintetében is megtaláljuk. A német vasút- és távíróvonalak egyletei, a fáradozások egyforma mérték s pénzláb behozatalára, a posta- és útlevíügy tekintetében hozott legújabb rendelkezések, mindaz, ami egy általános váltó- és kereskedelmi jog behozatalára véghezvitetett, s a mindig hangosabban nyilatkozó kívánság, hogy Németország a polgári- és büntetőjog tekintetében is közös törvénykönyvet nyerjen, oly egyes jelenségek, melyekből az általános irány megítélhető.

Gondoljuk magunknak az egység elvét mindazon tekintetekben kivíve, melyekben azt még Németország kormányai is kívánatosnak, sőt szükségesnek ismerik el; tegyük fel, hogy a német vámterület a szövetség egész terjedelmére kiterjed, s hogy az áruknak is oly szabad forgalom nyitassék, miképpen az személyekre nézve az útlevíbeli egyezményről történt; tegyük fel, ami elvben máris szükségesnek ismertetik el - hogy egész Németországban ugyanazon mérték és súly, ugyanazon pénzláb legyen, hogy mindenütt, nemcsak a kereskedelmi- és váltó-, hanem a polgári jog és törvényhatóság tekintetében is csak egy törvény létezzék: azt hiszik-e, hogy az egységre való törekvésnél, melyet Németországban találunk, s melynek alapja a német nép törzsi egységében, történelmében, közös műveltsége- és irodalmában, azaz mindabban fekszik, aminek a polgárisodás haladásával mindig nagyobb befolyással kell a népre lennie, azt hiszik-e, kérdem, hogy ily körülmények közt Németország politikai egysége még hosszú időre megakadályoztatható lenne?

Az egység, egy központosított állam értelmében, mindenesetre igen; mert ez oly feltételektől függ, melyeket sem a nép lelkesedése, sem a kormányok akarata rögtön meg nem teremthet. Ha azonban csupán a szövetség célszerű szervezéséről, azaz arról van szó, hogy a Német Szövetség, mely 1815 óta az európai államrendszernek egyik lényeges részét képezi, úgy alakíttassék át, hogy az azon jogi fogalmaknak, melyekből alapításakor kiindultak, és Németország s Európa szükségeinek megfelelően, úgy hiszem, kétségnek nincs helye.

Hogy egy szövetséges állam céljának megfelelően, elkerülhetetlenül szükséges, hogy az egyes részek alkotmányai, azután ezek és a szövetség alkotmánya legalább a fő alapelvek tekintetében egymással megegyezzenek.

Mivel Németország egy része rövid idővel a szövetség megalakítása után az alkotmányos monarchia alapelvei szerint rendeztetett be, míg Poroszország legújabb időig mint abszolút monarchiai állam kormányoztatott, s Ausztria német tartományai jelenleg is úgy igazgattatnak, Németország egyes részei között tehát lehetetlen volt az érdekek és törekvések azon közösségének létrejönnie, mely szövetségi államban még elengedhetetlenebb, mint olyanban, hol az államegységet egy hatalmas kormány befolyása őrzi. Azonkívül igen természetes, hogy Németország alkotmányos részeiben mindaddig nem keletkezhetett valódi bizalom a szövetségi gyűlés iránt, míg abban csak az egyes államok kormányai voltak képviselve.

Hogy a szövetség feladatának megfelelően, elengedhetetlen, hogy annak minden része ugyanazon alapelvek szerint kormányoztassék; azaz, mivel alig gondolható, hogy majd minden német állam az alkotmányos kormányformától az abszolúthoz lépjen vissza, az szükséges, hogy az alkotmányos monarchia elve Németország minden részeibe béhozassék. De amely pillanatban ez megtörtént, ugyanabban biztosítottnak tekinthető a szövetség újraszervezése is, mert ha egyszer azon elv: hogy mindaz, ami minden állampolgár jólétére befolyással bír, csak a nép képviselőivel határozathatassék meg, Németország minden részeiben érvényesítettett, a szövetség mostani szervezetének is, mely szerint a nép a határozatokban való minden részvételből ki van zárva, magától össze kell omlania, *s ha a népnek lehetővé teszik, hogy nézeteit és kívánságait a szövetségnél képviselője által érvényesíthesse, úgy a szövetség annak a feladatnak, hogy Németország érdekeit a külföld irányában megőrizze, bizonyosan meg fog felelni.*

Ha azon terv, melyet báró Stein a chaumont-i szerződés után azonnal Hardenberggel és az orosz császárral közlött, megvalósítottatott volna; a szövetségi gyűlés, mint indítványozva volt, már akkor a fejedelmek, városok s az egyes államok országrendeinek követeiből alakult volna, melyeknek rendi alkotmányaikért a szövetség állt volna jót; a császár helyébe egy szövetségi igazgatóság lépett volna, melynek kötelessége leendett a szövetségi gyűlést vezetni, az ezáltal hozott törvényeket végrehajtani, az államok alkotmányos élete és igazságszolgáltatására, Németország külügyeire, a fejedelmek és alattvalók kölcsönös viszonyaikra felügyelni, egyszersmind a béke és háború felett határozni, a hadügyről s határerősségekről gondoskodni; ha egy német államnak a másik ellenében hozott belföldi vámai megszüntettettek, s Németország, mint azt báró Stein indítványozta, már akkor egy vám- és kereskedelmi területté egyesítettett volna, Németország állása az azóta lefolyt negyvenöt év alatt bizonyosan egészen más lenne. Németország valószínűleg már most bírna az egység azon fokával, melyet a német nép méltósága és érdekei megőrzése szükségessé tesznek. Miután ezt nem tették, sőt még az alapvonalak tekintetében is, melyek megerősítését szükségesnek ismerték el, eltértek Stein tervétől, ezen alapvonalak közelebbi fejlesztését azonban a szövetségi gyűlésre, azaz a fejedelmek követeinek egy gyülekezetére bízták, annál kevésbé csudálandó, hogy ez eredmény el nem érte, midőn a veszedelemmel együtt, melyet a Német Szövetség megalapítása mindenki előtt előidézett, a készség is, áldozni e célért, háttérbe került, s főleg Napóleon halála után mindinkább az egyes fejedelmek érdekei tekintettek irányadóknak.

Németország egysége eszméjének alapja azonban, most úgy, mint akkor, a német nép egységének tényén nyugszik; - amiből következik, hogy amily mértékben növekedik a nép befolyása a szövetségi viszonyok megalakulására, ezeknek azon mértékben kell szilárdulniok, ennél fogva ahhoz, hogy Németország az egység azon fokára emeltessék, mely a szükségleteknek megfelel, s a német népnek a maga nagyságához méltó állást biztosít, csupán célszerű intézményekre

van szükség, melyek által a német népnek a maga képviselői által a szövetségi gyűlésen az őt megillető befolyás nyújtassék; s mert éppen most, midőn lassanként Németország majd minden egyes állama alkotmányos kormányformával bír, mely által a nép a szövetségi gyűlésen képviselt kormányokra befolyást gyakorol, a népnek a szövetségi gyűlésen képviseltetése iránti igényei tartósan még nehezebben utasíthatók vissza; úgy hiszem tehát, hogy a Német Szövetség, bármily hibásnak tartsák is annak szervezését, magnak tekintendő, melyből, és pedig aránylag igen rövid idő alatt, Németország egységének szükségképpen ki kell fejlődnie.

Vonjuk röviden össze az eddig mondottakat.

Azon nézetből indulok ki, hogy Németország belső viszonyainak célszerűbb megszervezése, miáltal Németország az őt természet szerint megillető állást nyerné el Európa középpontjában, az európai béke s minden politikai viszonyok célszerű alakításának egyik alapfeltétele.

Mindenkinek, aki Németország jelenlegi helyzetét előítéletek nélkül szemléli, el kell ismernie a következő állítások igazságát:

- a) hogy a német nép nemzeti öntudata egy század óta folytonos növekedésben van;
- b) hogy Németországban minden forradalmi irány csak azért veszedelmes, mert a nemzeti egység eszméjével függ össze, s Németország e pillanatban úgy van szervezve, hogy a hazafiság, melynek, hogy a fennállónak legszilárdabb támaszává kellene lennie, arra nézve veszedelmessé válik. Hogy tehát
- c) oly veszedelmek, milyeneket 1848-ban átéltünk, elkerültesse, mindenáron eszközökről kell gondoskodni, melyek által azon ellentét, melyben a nemzeti öntudat a jelen politikai helyzetével áll, megszüntetessék;
- d) hogy a nemzeti egységre törekvés a jelen pillanatban nem egy egységes központosított állam megalapítása, hanem célszerű szövetségi alkotmány által elégíthető ki; végül
- e) e cél elérésére egyedül az szükséges, hogy a német népnek képviselői által befolyás engedtesse a szövetségi gyűlés határozataira. Ezen előzményekből következtethető, hogy *a német nép egység utáni törekvése, miáltal egyszersmind egész Európának általános szükséglete elégítetik ki, szükségképpen, és pedig aránylag igen rövid idő alatt a német népnek a szövetségi gyűlésen való képviseltetéséhez fog vezetni.*

S ezen előfeltételből indulunk ki a következő vizsgálatokban.

II

Az osztrák monarchia viszonyai a Német Szövetséghez

Az osztrák monarchia egy harmadrésze a Német Szövetséghez tartozván, felesleges bebizonyítani azon állítást, hogy oly változásoknak, melyek által a német népnek a maga képviselői által a szövetség általános ügyei tekintetében elhatározó szavazat adatik, jelentékeny befolyást kell gyakorolniuk Ausztria belső viszonyainak alakulására is. Mennyire terjed ez, az azon viszonyoktól függ, melyekben jövőben az osztrák monarchiának a Német Szövetséggel állania kell.

Itt csak három lehetőség tételezhető fel:

Ausztria vagy belép egész területével a Német Szövetségbe;

vagy kilép belőle egész területével;

vagy pedig Ausztria azon tartományaival marad a szövetségben, melyek most is ahhoz tartoznak, míg a monarchia azon részei, melyek sem történelmi jog, sem nemzetiségöknél fogva Németországhoz nem tartoznak, jövőben is mint a szövetséghez nem tartozók tekintetnek, igazgattatnak és kormányoztatnak.

E kombinációk közül melyik tekinthető a legvalószínűbbnek?

III

Az osztrák monarchia belépése a Német Szövetségbe egész területével

Annak megítélésére, mennyire valószínű az osztrák monarchia belépése a Német Szövetségbe egész területével együtt, mindenekelőtt azon következményekkel szükséges tisztába jönnünk, melyeket Ausztria egész területével való belépése a Német Szövetségbe az *európai egyensúlyra*, vagy helyesebben kifejezve: az egyes nagyhatalmak jelenlegi hatalmi helyzetére gyakorolna. Mert csak ennek révén mérhető fel, mennyire elleneznék Európa egyes nagyhatalmai egy ily egyesülés megkísértését.

Itt csak bizonyos tényekre akarom figyelmessé tenni az olvasót, s átengedem számára a következtetések levonását.

Mindenekelőtt tény, hogy a Német Szövetség, dacára 11 486 négyszeg mértföldnyi kiterjedésének s népességének, melynek száma 1852-ben 43 284 387 lélek volt, jelenleg Európa általános viszonyaira úgyszólván semmi befolyással nem bír. Két szövetségi állama az európai nagyhatalmakhoz számíttatik, a szövetség maga, mint ilyen, viszont jelenleg teljesen nélkülözi a hatalmat.

Kétségtől egy célszerűen berendezett szövetséges állam megalapítása, még a mostani Német Szövetség határain belül is, elhatározó befolyást gyakorolna Európa minden viszonyaira. Nem, mivel veszélyeztetné Európa egyensúlyát, sőt az éppenséggel biztosítva lenne, ha Európa középpontjában egy hatalmas állam keletkezik, mely a kisebb államok önállóságát fenyegető jelenlegi törekvéseknek áttörhetetlen gátot vethetne - feltehető, hogy Németország belső viszonyainak minden változása, mely az egységet előkészíti, egyes szomszéd államokban kevés rokonszenvre számolhatna.

Míg azonban az egységnek (feltéve, hogy a Német Szövetség jelenlegi határai közt maradnának) éppen ezen okokból más államokra nézve felette kíváncsnak, sőt szükségesnek kell látszania, egy óriási állam megalapítása Európa középpontjában, amint az abban az esetben, ha egész Ausztria belépne a Német Szövetségbe, létrejönne, mindenkire nézve ugyanazon mértékben lenne veszedelmes.

Mivel az osztrák monarchia azon országai, melyek nem tartoznak a Német Szövetséghez, már most is 8000 négyszeg mértföldnyi területűek s 24 millió lakost számlálnak, a szövetségbe lépés által egy majdnem 20 000 négyszeg mértföldnyi területű és 70 millió lakossal bíró állam keletkeznék, s nem hiszem, hogy valaki azt állítaná, miszerint ily állam alapítása az európai súlyegyen érdekében állna.

Feltéve azt is, hogy egyedül Ausztria lép a Német Szövetségbe egész területével, Európa minden más államainak helyzete alárendeltté válnék, sőt Oroszország kivételével valamennyinek önállósága veszélyeztetettnek lenne tekinthető, s vajon feltehető-e, hogy ha azon elv, melynek folytán Ausztria a szövetségbe beléphetne, egyszer alkalmaztatott, nem fordíttatnék az Poroszországra is, miáltal a szövetség ismét 1700 □ mértfölddel s 4 milliónyi népességgel gyarapodnék; sőt, hogy, később, ha egyszer Németország ily nagyságra emelkedett, nem

munkálkodnának-e mindazon tartományok egyesítésén, melyekre vagy lakosaiknak nemzeti-sége folytán, vagy mivel azelőtt a római birodalomhoz tartoztak, vagy mivel német szövetségi tartományokkal személyes unió kötelékei által egyesítettek, jogot vélnek formálni?

Németország azon módot, mely szerint Elzásztól megfosztatott, soha el nem feledte, s a Schleswigerti lelkesülés bizonyítványul hozható fel arra nézve, hogy a Németországban uralkodó jogi fogalmak szerint a németek igényei messze kiterjednek azon területen túl, melyet a bécsi kongresszuson a szövetségnek határoztak. Vajon feltehető-e, hogy a német nép oly igényekről, melyekért 1848-ban, midőn az egység melletti mozgás élénkebbé vált, annyi eréllyel lépett fel, lemondana, ha Németország már valóban szilárdul szervezett szövetséges állammá lett, vagy hogy akármely állam ellentállhatna Németország Elzászra, Schleswigre s a keleti tengeri tartományokra táplált igényeinek, ha Németország az osztrák és porosz monarchiának a Német Szövetséghez nem tartozó tartományaival is növekedett?

Németország helyzete ez esetben hasonló lenne a napóleoni császárságéhoz, azon különbséggel, hogy a szövetség öszvessége tömörebb s így minden mások helyzetére veszélyesebb lenne; így tehát az ily államalapítási kísérletnek ugyanazon akadályokra kellene találnia, melyeken az első francia császárság megtört.

Aki ezen értelemben fogja fel Németország egységét, az *Németország uralmára* és nem *egységére* törekszik, s bármiként gondolkodjunk is egy egyetemes monarchia lehetőségéről, az mindenesetre bizonyos, hogy egy ilyen állam, vagy hogy pontosabban fejezzem ki magamat, egy államnak majd 10 000 □ mértfölddel és 30 millió lakossal szaporítása világháború nélkül lehetetlen.

Nagy nép sokat tehet, sőt mi sincs talán, ami egy ily nagyszámú s szellemi tehetségek és harci edzettségben kitűnő nemzetnek lehetséges ne volna, ha annak minden ereje hosszabb időn át egy közös műre egyesül; de ez csak akkor történhetik, ha a nép létezéséről vagy becsületéről, meggyökeredzett jogáról vagy oly érdekeiről van szó, melyek mindenki előtt világosak.

Hogy az egész osztrák monarchia belépése a szövetségbe Németországra nézve sem létkérdés, sem pedig becsületbeli ügy, az magától értetődik; ugyanez lenne mondható a jogi pont tekintetében is, mert Németország azon országok legnagyobb részére, melyeknek bekebelezését most követelik, a történelmi jogoknak még csak látszatát sem hozhatja fel.

A német császárok kétségkívül iparkodtak uralmukat mindazon tartományokra kiterjeszteni, melyek most az osztrák és porosz monarchiák területét teszik. Ennek oka részint a római császárság emlékeztetésében rejlik, melynek címével Németország uralkodói egyszersmind a nyugoti császárság igényeit is örököltnek vélték, részint abban, hogy az öt úgynevezett kamaratartomány (Csehország, az elbai szlávok tartományai, Olasz-, Lengyel- és Magyarország) adói a császári jövedelmeknek tetemes részét képezték, melyek annál fontosabbak voltak, mivel azon viszonyok mellett, melyekbe Németország a nagy hűbérek örökölhetősége által került, a császár hatalma a birodalom belsejében azon segédeszközöktől függött, melyeket ezen forrásokból elő bírt teremteni.

Mennyi vérbe került a német népnek császáranak e törekvése, az ismeretes; de szintúgy ismeretesnek kell lennie mindenki előtt annak is, hogy az, legalábbis Lengyel- és Magyarországot tekintve, siker nélkül maradt, mert az 1043. évben Aba magyar király által ígért évenkénti 400 font arany kötelezettség, vagy azon öszveg, melyről mondják, hogy András király fizette volna 1053-ban III. Henriknek, nem tekinthető minden jövőre megállapított jog alapjául, éppoly kevésbé, mint a hasonló kötelezettségek, melyeket Chrobry Boleszláv király az 1000., vagy Miciszláv az 1031. évben Lengyelországra nézve elvállalt.

Tény az, hogy Németország még a Hohenstaufok és Luxemburgok alatt sem bírt soha ily kiterjedéssel; hogy ha az egész porosz és osztrák monarchia csatlakozásának szükségességét kell bebizonyítani, korántsem jogra, hanem egyedül a német nép érdekeire lehet hivatkozni.

S vajon érdekében áll-e ezen kiterjedés a német népnek?

Mielőtt e kérdésre megfelelnek, legyen szabad a múltra egy visszapillantást vetnem.

Ha Európa állapotát a középkorban szemléljük, azon nagy államok helyett, melyek most világrészünkön uralkodnak, kis tartományokat találunk, melyek részint a hűbérviszonyok laza kötelékei, részint a törzsrakonság vagy földrajzi viszonyoknál fogva bizonyos vonatkozásokban álltak egymáshoz, anélkül azonban, hogy, mint most, nemzeti- vagy államegységeket képeztek volna. A jelenkor minden nagyobb népe s állama lassanként keletkezett, s a középkor történelme a XV. századig azonos processzust mutatja fel, mely által ezen eredmény mindenütt elértett, mindenütt, két ország kivételével, melyeknek egyike *Olaszország*, földrajzi fekvése, másika *Németország*, népének törzsi egysége folytán, leginkább látszott hivatottnak arra, hogy nemzeti és államegységet alkosson.

Mivel Olaszország a román, Németország pedig a germán néptörzshöz tartozik, ezen egészen hasonló következmények oka tehát a lakosok sajátos nemzeti tulajdonaiban nem kereshető. E jelenség a mindkét országban fennálló municípiumi intézményekből éppoly kevésbé magyarázható meg, mert ezek, mint ki-ki tudja, akkor nyugoti Európa minden népeivel közösek voltak, és Spanyolország hasonló intézményeinek ellenére mégis egységes állammá fejlett ki.

Mivel Európa minden országai közül Olasz- és Németország az egyedüliek, melyekben a középkor lefolyása alatt tömör állam nem keletkezett, feltehető, hogy mindkét országban bizonyos viszonyoknak kell fennállaniuk, melyek számukra közösek, s melyek által azok minden másoktól különböznek. S azon sajátos fejlődésnek, melyet e két országban találunk, okát éppen ezen viszonyokban kell keresnünk.

Aki csak némileg ismeri is a középkor történelmét, tudja, hogy akkor általános európai politikáról szó sem volt. Ha azon befolyás által, melyet a római egyház a nyugat minden államaira gyakorolt, a nézetek és általános haladásnak bizonyos egyformasága idéztetett is elő, sőt némelykor még közös cselekvés is okoztatott (amint ezt például a keresztesháborúkban találjuk), egészben mégis minden egyes tartomány elszigetelten állt, és az érintkezések, melyekben az másokkal volt, nem terjedtek tovább azoknál, melyek a hűbérviszonyokból származtak.

A középkor egészen sajátos jelenségei nagy részének éppen ezekben találjuk megfigyeltetését. Mindenekelőtt a nézetek, erkölcsök és politikai intézmények nagy különbözősége csak akkor fogható fel, ha visszaemlékezünk arra, hogy mily csekély érintkezésben álltak akkor egymással vidékek, melyeket majd semmi természetes határok nem választottak el egymástól; s éppen ebből világosodik meg azon különben feltűnő jelenség: hogy a hűbérviszonynak, bármily laza volt is az, majd kivétel nélkül mindig a hűbérúrnak gyakran hatalmasabb hűbéresei feletti győzelmére s ezáltal a most fennálló nagy államok megalapítására kellett vezetnie. Mivel a különböző államok közti csekély érintkezések folytán az egyesek belső fejlődése semmi által sem gátoltatott, s ennek körében a hűbéri kötelékek folytán minden hűbérúr minden egyes hűbéresével folytonos összeköttetésben állt, míg ezeknél egymás közt sokszor csak igen csekély érintkezés, sőt gyakran éles ellentétek állottak fenn, egészen természetes, hogy a törekvés, a hűbéruralmat valódi főuralommá változtatni át, aminek a hűbérviszonyból magától kellett kifejlődnie, annyival előbb vitt célhoz, mennyivel kevésbé érintkezett másokkal azon tartomány, melyre a hűbéruralom kiterjedt.

A különbözőségek egyesítése és kiegyenlítése utáni törekvés annyira természetében fekszik az embernek, hogy mindenütt, ahol egy középpont adva van, s a vonzás, melyet ez egy tágabb körre gyakorol, más befolyások által nem zavartatik, mindig oly egész keletkezik, mely szüntelen azon határokig terjeszkedik, melyeken túl már más középpontok vonzóereje kezdődik.

Német- és Olaszország kivételt képeznek e tekintetben, s nem tagadható, hogy mindkét országban már a középkor folytán a mienkhez hasonló politikát találunk.

Német- és Olaszország már a középkorban is világhatalmak voltak, legalább annyiban, amennyiben más államok sorsára befolyást gyakoroltak, s éppen azért ugyanezeknek befolyásától mentek nem maradhattak.

Olaszország a pápa által a keresztény népek középpontjává, de éppen ezáltal mindnyájok harcterévé is lett. A német nép a császári korona és azon jogok birtokában, melyek ahhoz kötve voltak, a középkorban messzebb terjeszté hatalmát, mint bármely más nép, de éppen Németországnak ezen nagy és világtörténelmi helyzete az, miáltal ez ország egy tömör, jól határolt állammá lenni megakadályoztatott; amint ez Francia-, Spanyol- s Angolországban és általában mindenütt sikerült, hol az egyesülés és beolvadás menete hasonló okok által meg nem zavartatott.

E nézetek további fejtegetése igen messze vezetne. Ami Németországot illeti, senki, aki a történelmet ismeri, nem fogja tagadni azok helyességét, minekutána a legnagyobb akadály, mely a Saliakat s Hohenstaufokat hatalmoknak egész Németország feletti kiterjesztésében gátolta, a pápaság ellenkező fáradozásaiban keresendő, mely által a hűbérfejedelmeknek önállóságra törekvése mindig támogatott, s minekutána a pápaság bizonyosan csakis azért foglalta el ezen állást a német császárok ellenében, mivel ezek nem mint más fejedelmek, csupán országuk belsejében, hanem messze annak határain túl is fennhatalomra törekedtek.

Könnyen felfogható, hogy a német nép büszkén tekint vissza azon korszakra, melyben elvitázhatatlanul az első helyet foglalta el minden nemzetek közt. Melyik nép nem pillant, ha magasabb hivatást érez magában, lelkesedéssel vissza nagyságának korszakaira? oly idő emlékezetének, melyet Németország ért a Hohenstaufok alatt, minden nép előtt mindig drágának kell lennie.

De bármily szépek legyenek ezen visszaemlékezések, s bármily szívesen forduljon is a költészet oly időhöz, mely nagyobb volt, s távolból szebbnek is kell látszania, mint a jelennek, a történelmi tények nyugodt megvizsgálása mégis mindenkit arról fog meggyőzni, hogy azon nagyság, melyért Németország patakonként ontá véré, inkább a császár, mint a nép hatalmát alapította meg; és hogy az Olaszország meghódítására fordított erőlködések Olaszország után bizonyosan Németországnak ártottak leginkább, nemcsak azért, mert amily mértékben növekedett a császár külső hatalma, azon mértékben veszélyeztetett Németország belső szabadsága, míg végre, hogy a kényuralom ellen biztosítva legyenek, az anarchia karjaiba vetek magokat; hanem főleg azért, mert a törekvés, hogy Németország hatalmát természetes határain túl kiterjesszék, a belső alakulás menetét, mely által más népek tömör nemzetiségekké fejlettek, akadályoztatta, mivel csak körülhatárolt valami válhatik zárt egésszé.

Az osztrák és porosz monarchia minden nem német országainak bekebelezése a szövetségbe nem egyéb, mint visszatérés azon eszméhez, mely a római császárság alapját képezi, megújítása azon jogi nézetnek, mely szerint a német nép földrajzi és etnográfiai határain messze túl uralomra van hivatva. De vajon érdekében áll-e a német népnek, hogy e megújítás megtörténjen?

Itt a vallási kérdést mellőzni akarom. Mivel azon evangélikusok összes száma, kik a Német Szövetség területét lakják, valamivel többre rúg 20 milliónál, és a 26 millió lakos közt, kik

egész Ausztria belépése által a szövetségbe felvételének, alig 3 millió tartozik a két evangélikus egyházhoz, Németországban a vallások viszonyos állása lényegesen megváltoznék. Az evangélikusok, kik most az összes népesség 47 százalékát teszik ki, akkor az ország lakosságának alig képeznék harmadrészét. De bármily fontosnak látszódjék is ez némelyek előtt, főleg Németországban, mint mondtam, ezt ezúttal nem tekintve, itt kizárólag Ausztria Németországgal egyesülésének politikai következményeivel akarok foglalkozni.

Ami ezt illeti, mindenki el fogja ismerni, hogy egész Ausztria Németországgal való egyesítésének lehetősége mindenekelőtt attól függ, hogyan és mennyiben tekintetik ezen egyesülés kívánatosnak azon országokban, melyeknek jövőben a Német Szövetség kiegészítő részét képezniök kellene? Úgy hiszem, vajmi kevésbé vonatik kétségbe azon tény, hogy itt nem ez az eset.

Ausztria azon tartományaira nézve, melyek egykor a lengyel királyság egy részét alkották, különösebb bizonyásra nincs szükség. A lengyel országrészek képviselői Poroszországban nyilatkoztak afelől, hogy a lengyel nemzet mint gondolkodik ily egyesülésről a Német Szövetséggel, és nekem úgy tetszik, hogy ugyanez a legnagyobb biztossággal állítható a magyar koronához tartozó országokról is. Mindenki, aki Magyarország s tartományainak belviszonyait ismeri, tudja hogy azon oppozíció, mely Magyarországon 1849 óta a kormány majd minden rendszabályaival ellenkezett, nem antidinasztikus irányoknak, hanem egyedül azon makacsságnak tulajdonítható, mellyel ezen országokban Németország fennhatalmának szüntelenül ellentállottak.

Ennélfogva nem szabad csatlakozásról, hanem az osztrák és porosz állam minden nem német országainak *alávetéséről* van szó, és azon kérdés, ha lehetséges-e az egész osztrák és a porosz monarchia felvétele Németországba, arra korlátozódik, hogy lehetségesnek tartják-e Németország területét 10 000 □ mértfölddel, népességét 30 millió lélekkel szaporítani, ámbár az egész népesség, melynek a szövetségbe felvételéről szó van, határozottan ellene van e rendszabálynak, s ámbár Európa minden állama egy ily növekedésnek minden rendelkezésére álló eszközökkel ellentállana.

Becsülöm azoknak hazafiúi öntudatát, kik azt hiszik, hogy Németország még ezen feladatnak is meg bírja felelni, azonban mindenesetre el kell ismerniök, hogy amit a német néptől várnak, azt még soha más véghez nem vitte, s hogy ily nagy feladatot még a német nép is csak bizonyos feltételek alatt lenne képes megoldani.

Oly államban, melyhez népességének kétötöde csak kényszerítve tartozik, minden alkotmányos jog, mely a népnek engedtetnék, ahelyett hogy az államot erősíteni, csak eszközül használtatnék fel oly kötelék feloldására, melytől menekülni akarnak - és teljesen bizonyos, hogy azon erő, mely szükségessé lenne mindazon ellenműködő elemek elnyomására, melyek azon esetben, ha az egész osztrák és porosz monarchia Németországhoz csatoltatnék, létrejőnének, csak az abszolutizmus által lenne elérhető. *Németország határain túl való kiterjedésének első feltétele tehát az, hogy annak belsejében minden polgári szabadság megszűnjön*, legalább azon időre, míg Ausztria és Poroszország nem német tartományainak hozzácsatolása kényszerűségből oly viszonyra válik, mely mindeneknek egyenlően kívánatosnak látszik; oly időre, mely rövidnek nem gondolható, mivel a német nép, éppen azon tartományokban, melyeknek hozzácsatolásáról most szó van, képességét, arra, hogy más nemzeteket magába olvasson, eddig igen csekély mértékben mutatta ki.

Az abszolutizmus azonban egyedül még nem elég. Mivel, ha a célt el akarják érni, nemcsak arról van szó, hogy az ellenműködő elemek, melyek Németországba bekebeleztetnek, féken tartassanak, hanem, miután Németország azon nagyságot, melyre törekszenek, csak annyiban

tarthatja meg, amennyiben más államokkal, melyek vele ellenkeznek, túlnyomó hatalmat állíthat szembe, *nem elegendő, hogy az állam hatalma, annak belsejében korlátlan legyen, sőt inkább e hatalom legnagyobb összpontosítása lenne szükséges.*

A császárság feladata éspedig oly terjedelemben, amint az még a német történelem legdicsteljesb szakaiban sem oldatott meg, most is csak a császárság alakjával léphet életbe. Szövetségi igazgatóság, melyben az öt nagyobb állam vesz részt, vagy egy, Ausztria és Poroszország közt megosztott főuralom nem elegendő. Azon kérdésre, mennyiben vihető ki gyakorlatilag azon nagyszerű eszme, hogy a szövetségi terület egész Ausztria- s Poroszországra kiterjesztessék, csak azon esetben lehet igenlőleg felelni, ha feltesszük, hogy a császárság átruházása békés megegyezés útján lenne lehetséges.

Úgy hiszem, nagyon csalatkozik az, ki a császár-kérdés tekintetében csak Poroszország és Ausztria egymással ellentétes igényeire van figyelemmel. Németországnak mint szövetséges államnak megszervezése 1814- és 1815-ben nemcsak a német nagyhatalmak közt fennálló ellentétén, de főleg a közép- és kisállamok ellenkezésén szenvedett hajótörést, s ez a jövőre is előrelátható. Ezen államok egy része éppen csak Németország szakadozottsága által emelkedett mostani nagyságára, s legtöbbnek jelentősége azon befolyástól függ, melyet nem nagyságuk, hanem a szövetségi gyűlés jelenlegi szervezete folytán gyakorol egész Németországra. Éppoly bizonyos azonban, hogy most, midőn az egység utáni törekvés az egész német nép közt általános lett, s ezen irány nyilatkozásait csak minden német kormány egyértelmű együttműködése tarthatja féken, minden közép- és kisállam ellenkezése sem akadályoztathatná meg egy új német szövetséges állam megalapítását, ha a két nagyhatalom, Ausztria és Poroszország ez eszme megvalósítására egyesülne.

E kettő egyesülése egyazon közös célra oly hatalom, melynek, ha ezenfelül még egész Németország közvéleményére támaszkodhatik, a szövetség körében mi sem állhat ellent; és valamint Németország jövője e két nagyhatalom együttműködésétől függ, úgy, amennyiben csak a szövetség *jelenlegi határain belüli célszerűbb berendezéséről van szó*, nem létezik ok, mely miatt ily együttműködést valószínűtlennek kellene tartanunk.

Mindkét állam múltjában nem hiányzanak oly viszonyok, melyekből a két német hatalomnak majdnem közmondássá vált antagonizmusa megmagyarázható lenne. A vallási ellentétél, mely Németországot kettéhasítja, a viszony, melyben Poroszország, mint a leghatalmasabb protestáns állam a katolikus Ausztriával áll, nem lehetett barátságos, s nem csodálható, hogy azon politika, melyet Nagy Frigyes Mária Terézia császárné ellenében követett, éppen mivel siker koronázta azt, és eredményei még jelenleg is léteznek, Ausztriában fájdalmas emlékeztetéseket hagyott maga után. Mindez azonban mégsem akadályoztathatá meg a két hatalom egyesülését 1813-ban, s Németország erősödése oly nyilvánvalóan Ausztria s Poroszország érdekében áll, még ha helyzetöket, mint európai államokét tekintjük is, hogy anélkül, miszerint optimisták lennénk, a kettőnek a közös célra történő együttműködését a jövőre is lehetségesnek tehetjük fel.

Éppen mivel Ausztria és Poroszország, ha csupán a szövetséghez tartozó területeket tekintjük, majdnem egészen egyenlő állást foglalnak el (Ausztria 12 920 000 lakossal és 3595 □ mértföldnyi területtel, Poroszország 3389 □ mértföldön, 12 950 000 lélekkel), s ennél fogva míg a szövetség jelenlegi területi viszonyai ugyanazok maradnak, e két állam egyike sem tarthat igényt határozott szupremáciára, így csupán e kettőnek közös célra való egyesülésére kell törekedni, hogy megtalálják azt a formát is, melyben az ily egyesülés lehetséges.

Más dolog az, ha nem csupán a most fennálló Német Szövetség célszerűbb berendezéséről, hanem egész Ausztria- és Poroszországnak a szövetségbe lépéséről van szó. Mert miután

Európa minden egyéb államainak és annyi idegen népelemek oppozíciójával szemben, melyeknek a szövetségbe fel kellene vétetniök, a szövetségnek ily kiterjedése csak egy abszolút császári erőhatalom alakjában gondolható, nem mindkét német nagyhatalom együttműködését, hanem az egyik *alávettetését* a másiknak kellene elérni, s ki tartaná ezt a jelen körülmények közt valószínűnek?

Minél erősebben meg vannak azon viszonyok határozva, melyekben egy állam valamely szövetséghez áll, minél messzebbre terjeszkednek ki, annál szűkebb lesz a kör, melyen belül ugyanaz önállóan mozoghat.

Minden szövetségi viszonynak szükségképpen az állam szuverén jogainak megszorítását kell maga után vonnia; s vajon feltehető-e tehát, hogy egy oly nagy állam, mint Ausztria, mely jelenleg területének és népességének alig harmadrészével tartozik a szövetséghez, az önkormányzat szabad jogáról, melyet nemcsak ténylegesen, hanem a szövetséghez nem tartozó területén jogosan is gyakorol, lemondana, ha számára kárpótlásul azon hely nem engedtetik, melyre kiterjedése s népessége után igényt tarthat, sőt kell is hogy igényt tartson?

Valamint a mostani viszonyok alatt, midőn Ausztria és Poroszország, ami a szövetségen belüli hatalmukat illeti, egészen egyenlően állnak egymással szemben, a szövetség irányában való állásuk is egyenlő, úgy egész Ausztria s Poroszország hozzácsatolásának szükségképpen Ausztria szupremáciáját kell maga után vonnia, mert oly államnak, mely az egész szövetség területe- s népességének felénél többet foglal magában, természet szerint túlsúlyú befolyásra is igényt kell tartani, még akkor is, ha ezen igényt, mint itt, történelmi visszaemlékezések nem támogatnák.

Egész Ausztria beolvadása a Német Szövetségbe csak egy feltétellel lehetséges: a német császárság visszaállítása Ausztria számára.

Egy osztrák államférfi sem fog, tartozzék az bármily színhez vagy nemzetiséghez, oly rendszabályt előmozdítani, mely által Ausztria önálló nagyhatalomból szövetségi taggá lesz, ha ez állam szupremáciája a szövetségen belül biztosítva nincs.

Hogy oly állam, mint Poroszország, mely Németország élén áll, vagy legalább a szövetség körében Ausztriával jelenleg teljesen hasonló helyet foglal el, a viszonyok oly átalakulását, melynek következtében neki a jövőben alárendelt állást kellene elfoglalnia, nem fogadná készséggel, az magától értetődik, a kérdés csak az, hogy bír-e Poroszország eszközökkel Ausztria szupremáciájának megakadályozására.

Ha két oly állam - amint ez Ausztria és Poroszországgal történnék, ha mindkettő egész területével a szövetségbe lépne - erői felhasználása tekintetében egészen azon egy helyzetben van, melyeknek egyike kétakkora területtel s népességgel bír, mint a másik, úgy látszik, mintha az elsőnek szupremáciája a maga állásának szükséges következtetése lenne; nem is tagadható, hogy Németország egy részében az utolsó háború alatt, úgy a népben, mint magukban a kormányokban is jelentékeny rokonszenv mutatkozott Ausztria iránt. De ha tüzetesebben szemléljük a rokonszenv eme nyilatkozásait, úgy találjuk, hogy azon érzelmi és szellemi irányokat, melyek az utolsó háború folyama alatt Németországban hangosabbakká lettek, arra lehetne felhasználni, hogy Poroszország szupremáciájának ellensúlyozásául szolgáljanak, nem pedig arra, hogy Ausztria szupremáciája alapíttassék meg Németországban.

Mindaz, amit egyes kormányok Ausztriáért tettek (vagy legalább tenni ígértek) csak egy önálló politika utáni törekvés eredménye, melyet minden kis államban mindig feltalálunk, s egyszersmind bizonyosága annak, hogy Németország közép- és kisállamai tulajdon önállóságukat pillanatnyilag inkább hiszik veszélyeztetve Poroszország, mint Ausztria által. - Ausztria részére nyilatkoztak, hogy Poroszország kezdeményezése alól kivonják magokat, s meg-

akadályozzák azt, hogy ezen állam a neki látszólag kedvező viszonyokat egy állandó uralom megalapítására Németországban felhasználhassa.

A nép lelkesedése, a zsurnalizmus fáradozásai és azon rokonszenv, melyre Ausztria ügye Németország egyes határozottan szabadelvű köreiben talált, mégis egyedül csak azon összefüggésből magyarázhatók meg, melyben Ausztria olaszországi háborúja Németország egységének eszméjével állott; mert az német férfiak küzdelme volt oly országért, melyre a német birodalom mindig igényt tartott, Németország ősi ellensége ellen. Mivel az államegység után minden törekvés legújabb időben a nagy szabadságharcból indul ki, az általános ingerültséget jelentékenyen nevelte az is, hogy Ausztria ellensége egy napóleonida volt, s csak a kormányoktól, főleg a porosztól függött volna e hangulatot Ausztria érdekében felhasználni. Különböző bármily kedvező lett légyen is Ausztriára nézve a Németországban nyilvánuló érzület, amennyiben csak arról volt szó, hogy ezen államot az idegen hatalom támadásai ellen megóvják, ebből mégsem következik, hogy ha Ausztria tartós németországi szupremáciájának megalapításáról van szó, ugyanezen hangulatra lehessen számítani.

Ami a kormányokat illeti, a két német nagyhatalom közti ellentét fenntartása, aminek minden középállam viszonylagos jelentőségét köszönheti, sokkal inkább áll ezek érdekében, minthogy előre látható ne volna, hogy épp azon államok, melyek 1859-ben Ausztria mellett nyilatkoztak, ugyanazon pillanatban ellene fordulnának, amelyben a túlsúly ezen oldalra hajlik, de az egység utáni törekvés, mely mindig nagyobb jelentőségű lesz Németországban, inkább ellentétben látszik lenni Ausztria szupremáciájának eszméjével, mintsem hogy azt előmozdítaná.

Az osztrák dinasztia századokon át fenn tudta magát tartani a császári korona birtokában, s a császárság megújításának eszméje, első pillanatra úgy látszik, a császári házét is magában foglalja. Némi meggondolás után azonban megmutatkozik, hogy nemcsak azon viszonyok közt, melyekben Németország akkor volt, és a mostaniak közt van a legnagyobb különbség, hanem hogy azon idők császársága és a közt, amit most a császárság neve alatt értenek, alig lenne analógia feltalálható.

A jelenkor császárságának feladata nem az, hogy a fejedelmi házak érdekeit biztosítsa, hanem az, hogy a német népnek egyesülési pontul szolgáljon, hogy ez, minden idegen (azaz nem német) befolyástól menten végre azon politikai állásra emelkedjék, melyre nagysága és jelentékenysége folytán igényt tarthat; amiből következik, hogy a császári korona iránt táplált egyes igények érvényesítése most mindenekelőtt attól függne, mennyire lennének képesek az egyes államok, melyek azokkal fellépnek, azon tisztán nemzeti feladat megoldására, mely a császárságnak kitűzetett, s félre nem ismerhető, hogy Ausztria állása e tekintetben nem kedvező.

Nevezzék bár Poroszországot új államnak, állítsák bár, hogy ezen állam, ami hatalmi helyzetét illeti, Ausztriával nem mérkőzhetik; tagadhatatlan tény marad mindig, hogy *Poroszország* lényegére nézve *német állam*, amit Ausztriáról nem mondhatunk.

A növekedés, melynek mindkét, eredetében egyenlően német állam jelenlegi nagyságát köszöni, hogy egy ismeretes államférfi szavaival éljek, ellenkező irányban történt. Ausztria Németországból ki-, Poroszország pedig abba befelé növekedett, s tagadhatatlan, hogy ez utóbbi állam mint nagyhatalom, helyzetét csupán Németországhoz való viszonyának köszöni; s ez, legalább jelen pillanatban, midőn a Németország politikai egysége utáni törekvés egészen nemzeti alapon nyugszik, előny Poroszországra nézve, mellyel mi sem ér fel, legkevésbé azon befolyás, melyet Ausztria mint katolikus hatalom gyakorol Németország katolikus részére, mert éppen azon benső összefüggésnél fogva, mellyel a német kultúra nagy

része áll a protestantizmussal, Ausztriának, mint katolikus államnak állása azon akadályok egyik legnagyobbikának tekinthető, mely legalább Németország egy nagy részében Ausztria szupremáciájának útjában áll.

Éppen nem akarom állítani, hogy Ausztriának egész területével való belépése a szövetségbe, végül is annak szupremáciájához ne vezetne. Bármely kedvező legyen a helyzet, melyben Poroszország erkölcsi tekintetben áll, Ausztria anyagi állása mégis oly túlnyomó, hogy talán nem csalódtak azon államférfiak, kik éppen azon okból kívánták Ausztriának egész területével való belépését a szövetségbe, mert ezt Ausztria szupremáciájának kezességéül tekintették. E szupremácia azonban mindenesetre csak hosszú harc következménye lehet, melyben Poroszországnak és a protestáns Németországnak előbb le kell győznie; előre látható tehát, hogy Ausztria- és Poroszországnak egész területükkel történő belépése a szövetségbe, ahelyett, hogy az egységet előmozdítaná, hosszabb időre csak a két német nagyhatalom közötti azon ellentétet tenné élesebbé, melynek Németország szakadozottsága s gyengesége mindenekelőtt tulajdonítható.

Vonjuk össze röviden a mondottakat.

Az egész osztrák és porosz monarchiának belépése a Német Szövetségbe: azaz egy több mint 20 000 □ mértföldnyi területű és 72 millió lakossal bíró állam megalapítása nemcsak hogy rögtön megingatná az európai egyensúlyt, hanem minden állam helyzetét is tartósan megváltoztatná; kétségbe nem vonható tehát, hogy mindezen államok egy ily hatalom keletkezésének Európa közepén minden rendelkezésük alatt álló eszközökkel ellene működnenek. Éppen oly bizonyos, hogy azon országok népességeinél, melyekkel Németország területe szaporíthatnák, nemcsak ily egyesülés iránti rokonszenv nem, hanem a leghatározottabb ellenkezés tehető fel, amiből következik, hogy amennyiben Németország egysége ezen értelemben vétetik, ez mindenesetre csak Németország minden erejének központosítása által s egyedül egy teljesen korlátlan kormányforma alatt lehetséges.

Az ár, melyet a német népnek ez esetben egységeért fizetnie kell, megszűnése minden politikai szabadságának, legalább azon időre, míg egész Európa ellenállását legyőzte, s minden nem német népek nemzeti öntudatát megsemmisítette.

De ha Ausztriának egész területével való belépése által nemcsak Németország más államok iránti helyzetének, de minden belső viszonyának is, valamint azoknak, melyekben a különböző vallásfelekezetek, úgy azoknak, melyekben az egyes német államok egymással állanak, teljesen át kell alakíttatniok, s Németország minden erejének központosítása csak azon feltétel alatt lehetséges, ha vagy Poroszország, vagy Ausztria magát a másik nagyhatalom szupremáciájának aláveti, állíthatjuk, hogy a német nép, a hatalom minden elemeinek ellenére, melyeket magában egyesít, jelenleg nincs azon állapotban, hogy azon óriási feladatot, melyet elébe akarnak tűzni, kivihesse.

Végre oly állam, amilyen az öszves porosz és osztrák államterületek hozzákapcsolása által keletkeznék, mely körülbelül 30 millió nem német lakost számlálna kebelében, éppen nem lenne a *német egység* eszméje megvalósításának tekinthető; sőt inkább az nem lenne egyéb, mint a *német nép római szent birodalmának megújítása nagyobb mértékben*, mint azelőtt volt; oly állam, melynek elhatárolásánál egyes német hercegek földterületi joga, nem pedig a nemzeti egység szolgált alapul, s melynek fennállása tehát ugyanazon hatást gyakorolná a német nemzetiségre, melyet a német nemzet római császársága a német népre gyakorolt.

IV *Ausztria kilépése a Német Szövetségből*

Az okok, melyek bennünket meggyőznek arról, hogy azon nehézségek, melyek Németországnak, mint államegységnek alakítását eddig akadályoztatták, az összes Ausztria s Poroszország belépése által még nagyobbakká, sőt legyőzhetetlenebbé lesznek, oly világosak, hogy a részletesség, mellyel e dolgot tárgyaltam, talán feleslegesnek is látszik. Miután azonban az 1849. máj. 17-én tartott berlini konferenciában a német szövetségi államok részéről Ausztriának azon indítvány tételét, hogy összes területével a szövetségbe lépjen, s miután Ausztria, mely akkor ezen indítványt határozottan visszautasítá, később (1850. márc.) maga fejezé ki óhaját, miszerint az 1850. febr. 27-i tervezet szerint újra szervezendő szövetségbe kész minden, még nem német államaival is belépni, megmutatkozik, hogy ezen eszme bizonyos feltételek között még a német és osztrák államférfiak által is kivihetőnek tekintetett, szükségesnek láttam tehát mélyebb felvilágosításához látni egy oly tárgynak, mely, úgy látszik, nem világos mindenki előtt, annál inkább, mivel nagy része azon nézeteknek, melyek sokak előtt igen kedvelteknek látszanak: például Németország feladatairól a Fekete-tengerig, világosan azon előfeltételből indul ki, hogy az osztrák monarchia egész területe Németországhoz tartozik, s innét mindenestre célirányos azon következtetésekre figyelmessé tenni őket, melyeket az öszves monarchia beléptének a német egység eszméjének megvalósítására gyakorolnia kell.

Kevésbé világosoknak látszanak sokak előtt azon nehézségek, melyekkel járna az összes Ausztria kilépése Németországból. Bizonyos, hogy ezen eszmének azért van annyi pártolója, mert Ausztria kilépését tekintik az egyedüli útnak, melyen az egység ugyan nem, de legalább azon zavarok részleges feloldása várható, melyek által Németország a bécsi kongresszus óta minden politikai jelentőségét elvesztette. Az úgynevezett hármass és négyes királysövetség, Poroszország törekvései 1849-ben, s mindaz, ami jelenleg Németországban az egységért tételik, az eisenachi szövetkezés úgy, mint a würzburgi konferenciák, e nézetből indulnak ki; minden bizonnyal tehát gyakorlati fontosságú dolog megvizsgálni, mennyire helyesek e nézetek, annál is inkább, mert úgy látszik, hogy magában Angol- és Franciaországban is hasonló nézetekhez hajlanak.

Megkísértem ezt tenni, mialatt, ahelyett hogy mindenbe beleereszkedném, ami az egyes indítványok mellett és ellen felhozatik, csak azon pontokat emelem ki, melyek szerint azon indítványt, hogy Németország egysége Ausztria kizárásával alapíttassék meg, elbírálni kell.

Németország Ausztria kizárásával történő megvalósításának eszméje két alakban állítatik fel.

Az egyik párt véleménye szerint, mely kiváltképp sok kis és közép-németországi kormányok államférfiaiból áll, azáltal érhető el Németország célzott egysége, ha a szövetségből nemcsak Ausztria, de Poroszország is kilép.

Egy másik, mindenestre számos és befolyásosabb párt azon meggyőződésből indul ki, hogy Ausztria kilépése által a német egység legnagyobb akadálya háríthatnék el, s így mindenekelőtt e célra kell dolgozni; ennek elérése után a szövetség minden részeinek Poroszországgal szövetséges állammá kellene egyesülniök, s ez utolsó államot, vagy helyesebben szólva, a porosz királyt annak fejéül elismerniök, miáltal Németországnak a jelen körülmények közt lehetséges egységét megalapítanák.

Mivel mindkét nézet nemcsak többszöri megvitatás tárgya lett, hanem mindegyik már gyakorta diplomáciai tárgyalásokra is adott alkalmat, sőt gyakorlatilag is megkísértetett, tényleges tapasztalatok fekszenek előttünk, melyekből a mindkét indítvány felett Németországban uralkodó vélemények a legnagyobb bizonyossággal felismerhetők.

Ami mindenekelőtt Ausztria s Poroszország kilépését a szövetségből, Németország triászként való létrehozásának eszméjét illeti, midőn Ausztria s Poroszország mint önálló nagyhatalmak állnának fenn, Németország többi részeinek pedig Bajorhon vagy egy szövetségi igazgatóság elnöksége alatt kellene egy szövetséges állammá egyesíttetniök, ezen eszmének minden német honbarát előtt azon fontos ok áll ellent, hogy ez már egyszer, legalábbis megközelítőleg megvalósítottatott, s hogy azon idő, melyben ez történt, Németországra nézve a szolgaság s lealáztatás ideje volt.

A rajnai szövetség sokkal fájdalmasabb visszaemlékezéseket hagyott hátra minden német szívében, hogysem mindkét nagyhatalom kilépése vélt üdvös következményei által megcsaladni hagynók magunkat; mivel mindaz, ami e tárgyban elmondható volna, csak ismétlése lenne annak, amivel Napóleon a rajnai szövetség megalapítását, mint hazájok önállóságának legjobb garanciáját, ajánlotta a németeknek.

Mindenki előtt, aki önmagát megcsalni nem akarja, világosnak kell lennie, hogy oly állam, mely akként alakulna, hogy Németországot Poroszország s Ausztria kilépésével, mint szövetséges államot gondoljuk el, a fennállás garanciájával éppen nem rendelkezik.

A természetes határok elmélete helytelen lehet. Hozzáteszem, hogy folyamok, melyek többnyire mindkét parton ugyanazon nép által lakotnak, s a hadművészet előhaladott eszközeinél fogva a védelem legyőzhetetlen vonalainak többé nem tekinthetők, kevésbé fontosak, mint azelőtt. Mindenesetre az etnográfiai határok fontosabbak. De hogy egy állam, mely sem földrajzi, sem etnográfiai határokkal nem bír, melynek területe a szomszéd államtól csak határvonások által választatik el, s melynek lakói nemcsak ugyanazon néphez, sőt, amint ez Poroszország elválásakor Németországtól történnék, ugyanazon néptörzshöz tartoznak, éppenséggel nem bír a fennállás garanciáival, ennek mindenki előtt világosnak kell lennie.

Az ily státusz állása, sőt tartama csupán attól függ, hogy mesterséges létezésének fenntartása érdekében áll azoknak, kik annak feloszlatására minden eszközzel rendelkeznek; világos, hogy itt nem ezen eset fordulna elő.

Ami mindenekelőtt Poroszországot illeti, mindenkinek be kell látnia, hogy ezen államnak mint nagyhatalomnak állása azon befolyás nagyságától függ, melyet az Németországra gyakorol; fel nem tehető tehát, hogy Poroszország Németország viszonyainak oly szervezésébe beleegyeznék, miáltal befolyását el kellene veszítenie.

Ugyanez mondható Ausztriáról, mert ámbár ez újabb időben kevesebb befolyást gyakorol Németországra, mint Poroszország, s ámbár még azon esetben is, ha a szövetségből kilépne, nagyhatalom maradhatna, Ausztria mégis századokon át Némethon élén állott, mindig azon volt minden erejével, hogy túlnyomó befolyást szerezzen magának Németországban, a legújabb időben is minden alkalommal nyilvánítá határozatát, Németországhoz ragaszkodni, fel nem tehető tehát, hogy ha egy, mindkét német nagyhatalomtól tökéletesen független szövetséges állam keletkezéséről van szó, Ausztria ne fogna kezét Poroszországgal.

Azt hiszik-e, hogy oly állam, amilyen Németország kisebb tartományainak egyesüléséből keletkeznék, független maradhatna, midőn egyrészt Ausztria, másrészt Poroszhon minden erőt felhasználnak, hogy azt egészen vagy legalább részben befolyásuknak alávetessék? Azt hiszik-e, hogy ily állam tartósan csak fenn is állhatna, ha mindkét német nagyhatalom annak fennállását saját érdekeire nézve hátrányosnak tartja? Oly állam, mely alakját és terjedelmét

sem a történeti fejlődésnek, sem lakosai törzsi egységének, sem stratégiai vagy politikai tekinteteknek, hanem csupán a véletlennek köszöni, melynek tulajdonítható az, hogy Némethon bizonyos részei bekebelezettek, mások pedig nem, s hogy az előbbiekből néhány nem Poroszországba, hanem azon királyságok- s hercegségekbe kebelezetett, melyekből most egy közép-német szövetséges államot akarnak képezni; ily állam, ahelyett hogy közép-némethont erős egésszé szervezné s az Ausztria és Poroszország közt fennálló ellentéteket elhárítaná, jobb esetben csak harctérül szolgálna, melyen mindkét nagyhatalom a túlsúlyért küzdene, rosszabb és valószínűbb esetben pedig eszközül használnák fel, miáltal Némethon sorsa ismét a külföld kezébe tétetnék le. Mert azalatt Ausztria úgy, mint Poroszország a Németország közép-államaiban létező rokonszenvek- s érdekeknél fogva, a továbbiakban úgy, mint most, az alkotandó szövetséges állam egyes részeire természetes befolyást gyakorolnának, s ennél fogva, legalábbis hosszabb időre, a befolyásért küzdő két állam valamelyikének határozott győzelmére gondolni nem lehetne; ilyen szövetséges állam alapítása által tehát valószínűleg csak azon szánalmas szomorújáték újíttatnék meg, melyet Németország a 30 éves háború óta játszott. Amint azelőtt egyes középállamok, hogy magukat egy német nagyhatalom befolyása alól kivonják, mindig a külföldre, különösen Franciaországra támaszkodtak, hogy így Németország rovására saját érdekeiket mozdítsák elő, úgy történnék ez a jövőben is; s egy közép-német szövetséges állam felállítása Ausztria s Poroszország kizárásával, gyakorlatilag véve csak Németországnak három részre való felosztását eredményezheti, melynek egyike nem német (Ausztria), másikat Franciaország vezeti pórázon, s csak a harmadik, név szerint Poroszország, maradna német; s ámbár ily szervezés első pillanatra bizonyos közép-német államok érdekében áll, s általuk nagyobbodásukra használtathatnék fel, végre mégis Poroszországnak Némethon feletti szupremáciájához kellene vezetnie, mert a német nép nemes törekvéseinek irányánál *a jövő bizonyosan Németország azon államává lesz, mely valamennyi közt leginkább német.* De ez mégiscsak új harcok s forradalmak útján történhetnék, s valóban dőreség volna Németországot úgy szervezni, hogy új felfordulások kitörése úgyszólván bizonyossággal előrelátható legyen.

Az eszme különben, Németországot ekként alakítani, úgy látom, magában Némethonban is kevésbé van elterjedve, s ha azon kormányok egy része, melyek a wüzburgi konferenciákon képviselve voltak, kíváncsiak is tartanák Németország három részre osztását, mert ez bizonyos középállamok hatalmi helyzetére nézve kedvező lenne, egy ily szervezés következményei mégis sokkal világosabbak, mintsem az Németországban, hol a rajnai szövetség eseményei még friss emlékezetben vannak, számos baráttra találhatna.

Egészen másképp áll a dolog azon nézettel, mely szerint Némethon egysége azáltal lenne elérhető, ha egész Ausztria kilépése után Németország minden többi részei Poroszország főnöksége alatt egy jól szervezett szövetséges állammá egyesülnének. Miután a Frankfurtban, 1848-ban tett kísérlet, egész Németország egységének létrehozására eredménytelen maradt, sokan nyilatkoztak ez eszme mellett, kiknek hazafiúi érzelmeik senki által kétségbe nem vonhatók, s kik állásuk és magas értelmiségük által hivatva vannak arra, hogy Némethon élén álljanak, s bizonyos, hogy e nézet aszerint nyer mind több barátot, amint Poroszország az alkotmányos úton határozott lépésekkel halad előre. Mindazáltal hiszem, hogy még ezen út, melyen, ha nem is Németország egységét, de legalább egy méltóságosb és biztosított állást remélnek elérni, nem vezethet célhoz.

Ahol tények vannak, ott minden tisztán elméleti megvitatás felesleges.

Az eszme, Némethont vagy legalább annak nagyobb részét Ausztria kizárásával, Poroszország vezetése alatt szövetséges állammá egyesíteni, már Frankfurtban megpendített, s annak kivitele a nemzeti parlament feloszlása után meg is kísértetett. Az okok, melyek miatt az erfurti parlamenttel tett kísérlet nem sikerült, mint tudva van, a következők:

1. Németország katolikusainak idegenkedése attól, hogy a porosz király, azaz egy protestáns fejedelem állíttassék Németország élére. Bármennyit látszottak is csökkenni Németországban a vallási ellentétek, ezen alkalomnál azok mégis előtérbe léptek, és maga Radowitz úr is elismeri a befolyást, melyet e nézet még Németország azon részeire is gyakorolt, „melyek már előbb is porosz főuralom alatt állottak, s ahol még azon katolikusok is, kik még a leg súlyosabb szorongatásokban is megőrizték a teljes hűséget a protestáns király iránt, a protestáns császár ellen nyilatkoztak”.

2. Ausztria szembenállása az oly szervezettel, mely által minden befolyását, mellyel eddig Németországban bírt, el kellene veszítenie Poroszország javára.

3. A német királyi udvarok idegenkedése attól, hogy oly alkotmány adassék Németországnak, mely által Poroszország jogosan felsőbb állást nyerne, melyet különben ténylegesen máris bír, s mely által, továbbá a viszonyok természetes fejlődése következtében mostani önállóságukat elvesztenék. Vége

4. Mert egy szövetséges állam felállítása Ausztria kizárásával oly államférfiaknak, kik annak lehetetlenségéről, hogy Németország mint egység alakíttassék, meg vannak győződve, ugyan felette célszerűnek látszhatik, de tömegeknél, melyek csak eszmékért s azok következetes kiviteléért lelkesülnek, soha annyira népszerű nem lehet, hogy egy oly rendszabály kivihető legyen, mely által Németország minden fennálló viszonyai megváltoztathassanak, mégpedig oly módon, mely majd minden kormány érdekeivel ellentétben áll.

Mindezen akadályok közt, melyeken a porosz kormány fáradozásai, azon kitűnő személyiségek ellenére, kik hozzá csatlakoztak, hajótörést szenvedtek, egy sincs olyan, mely a jelen percben éppúgy nem állana fenn, mint akkor, midőn az erfurti parlament egy német szövetség felépítéséről értekezett.

A vallási ellentét azon izgalom által, melyre a pápa világi uralmának kérdése szolgáltat alkalmat, bizonyosan Németországban sem lett kisebb.

Ausztria az utolsó események folytán azon befolyást, melyet németországi állása európai viszonyaira gyakorolhat, még világosabban felismerte, s a jelen percben épp azon eszközökkel tud Poroszhon törekvéseinek ellenében hatni, mint 1849 májusában, s ezen eszközöket bizonyára fel is fogja használni, hogy megakadályozza oly intézmények létrejöttét, melyek által oly helyzetbe kerülne, Németország ellenében, amilyenben most Olaszországban van. Semmit sem ismerek, amiből azon következtetés lenne vonható, hogy a középállamok nézetei, ami poroszországi helyzetöket illeti, megváltoztak volna; fel lehet-e tenni azt, hogy egy szövetséges állam megalapítása Ausztria kizárásával most jobban sikerülne, mint 1849-ben, most, midőn, amint mindnyájan tudjuk, népközségük öntudata s a törekvés Németország egységének visszaállítására, éppen azon veszélyek folytán, melyekben Ausztria volt, s a Rajna talán most van, új erővel éledt fel, s ahol tehát a gondolat, Ausztriát Németországtól elválasztani, mindenektől távolabb van, mint valaha?

Amily keveset használt gyakorlatilag Ausztriának azon rokonszenv, mellyel egyes középállamok kormányai iránta nyilatkoztak, s azon sisakos-pajzsos cikkei a déli német lapoknak, s bármily csekély jelentékenységet adjunk is nekik, mégis a nép körében is Ausztria iránt a leg-élénkebb részvét mutatkozott, s dőreség volna a rokonszenv azon nyilvánulásaiban, melyekkel a keresztülvonuló osztrák csapatok Németországban fogadtattak, csupán mesterségesen kifej-

tett mozgalmakat látni. Ezen mozgalom mindenestre önkéntes volt, s nem osztrák ágensek vagy egy messzire elágazó megvesztegetési rendszer által idéztetett elő, hanem a német nép legmélyebb érzelmeiből, a nemzeti egység öntudatából fakadt, oly öntudat ez, melynek Ausztriában éppen úgy, mint Németországban, annyira kell erősödnie, amennyire Ausztria a művelődésben halad, s Németon szellemi munkásságában részt vesz, ezek azon alapot teszik, melyen Németország nemzeti egységének öntudata nyugszik.

Valamint a részvét nyilatkozatai az utolsó háború alatt Németországban Ausztria iránti hangulata jeleiül szolgálhatnak, úgy azon módot is, mellyel a Schiller-ünnep Ausztriában megilletett, az itt uralkodó hangulatok mértékéül ismerhetjük el, és senki, ki e két jelenséget előítélet nélkül vizsgálja, nem ismerheti félre, hogy a nemzeti egység öntudata valamint Németországban, úgy az osztrák monarchia német tartományaiban is 1849 óta erősebb lett, s hogy tehát Ausztriának végleges elválasztása Németországtól ma nehezebben volna kivihető, mint bármikor.

Németországnak ily szervezése ezen alapelvek szerint senkit sem elégítene ki, legfeljebb szomorú szükségként vétethetnék fel, vagy átmeneti állapotnak tekintethetnék, mely mellett sem Ausztria nem mondana le törekvéseiről, hogy előbbi állását Németországban visszanyerje, sem a Poroszország alatt egyesült Németon fel nem hagyna a német birodalom egész területe újraegyesítésének reményével.

V

Németország egységének garanciája a német nép egysége

Egy oly szövetséges állam megalapítása Európa közepén, amely majd félig oly tartományokból állana, melyek soha sem tartoztak Németországhoz, és több mint 30 milliónyi nem német lakost számlálna, nagy eszme lehet ugyan, de a német egység megvalósításának mindenestre nem tekinthető; éppen így állíthatjuk, hogy a német népnek nemzeti egység utáni lelkesedett törekvése csekély kielégítést nyerne, ha az egység megalapítására Németországtól 3600 négyszeg mértföldnyi földterület és 13 millió lakos elszakíttatnék. Oly Németország, melyhez Ausztria és Poroszország nem német tartományai is tartoznak, *több* volna, mint amennyit lehet és akarnak elérni. Németország, Ausztria nélkül *kevesebb* volna; s a felállítandó feladat egyszerűen az: *a formát megtalálni, melyben a Német Szövetséghez tartozó minden országok egyesítése lehetséges.*

A német egység megalapítása, még a történelem által meghatározott határokon belül is, mindenestre még mindig nagy nehézségekkel van összekötve. Minél tehetetlenebb Németország, annál nagyobb azon befolyás, melyet Oroszország s a nyugati államok gyakorolnak Európa viszonyaira; a jelen állapotok fenntartása ezenfelül még egyes német udvarok és kormányok érdekében fekszik, melyek a most élvezett önállóság és annak lehetősége által, hogy idegen hatalmakra támaszkodhatnak, oly jelentőséget nyertek, melyre különben igényt nem tarthatnának; és tagadhatatlan, hogy Németország viszonyai, bármily hibásaknak és fenntarthatatlanoknak látszassanak is, nem alakíttathatnak át anélkül, hogy ezáltal jónéhányan, kik e viszonyok fennállására számoltak, érdekeikben sértve ne éreznék magokat.

Minden komoly kísérlet tehát Németország egységének megvalósítására, a legtöbb európai állam oppozícióján kívül még sok egyes német kormány és számos egyesek ellenkezésére fog találni. De a különbség azon törekvések közt, hogy Németország egységét a Német Szövetség határain belől megvalósítsák, és a többi indítványok közt abban áll, hogy:

1. Az egység megalapításának a Német Szövetség határain belül minden egyéb államok hatalmi helyzetére befolyást kell gyakorolnia, soknak tehát alkalmatlan lehet; de egy célszerűen berendezett szövetséges állam megalapítása, mely az egész osztrák és porosz monarchiát magában foglalja, minden többire nézve életkérdés, mert amely pillanatban Európa középpontján ily állam keletkeznék, a többi mind elvesztené jelentékénységét; hogy tehát első esetben egyes államok *oppozíciójára*, másodikban egész Európa makacs harcára lehet számolni, oly harcra, mely csak vagy Németországnak egész Európa feletti uralmával, vagy annak végleges leveretésével végződhetnék.

2. Minden kísérlet Németország egységének megvalósítására, egyes német kormányoknál kevés rokonszenvre számolhat, mivel az egység, habár emellett a legszükségesebbre szorítkoznának is, csak az egyes német kormányok önállóságának rovására vihető ki, hogy tehát mind ezeknél, mind sok egyeseknél, kiknek a mostani kisállamiság előnyökre válik, valószínűleg makacs ellenállásra fog találni; de ha arról van szó, hogy egész Ausztria kizárassék a szövetségből, nemcsak Ausztria, hanem az egész német nép oppozíciója a legnagyobb bizonyossággal előrelátható, míg ezen intézkedésbe néhány államférfin és irodalmáron kívül legfeljebb Poroszország egy része egyezne bele, s ez is csak azért, mert Németország egyesítését porosz hegemonia alatt átmenetnek tekinti, melynek szükségképp egész Németországnak Poroszország alatti egyesüléséhez kell vezetnie.

3. Az egység utáni törekvés, amennyiben a Német Szövetség területére szorítkozik, tényleges alappal bír. Az etnográfiai viszonyok és a történelem szükségképpi következménye, elvitázhatlan joga a német nemzetnek, hogy határain belül azon alkotmányt adja magának, mely neki a legcélszerűbbnek látszik; oly jog ez, melyet már a bécsi kongresszus határozata elismert, mely szerint a német ügyek kizárólag a német kormányok képviselői által rendezettek. Oly szövetségi állam megalapítása mellett, mely vagy magában foglalja a porosz és osztrák monarchia nem német területét is, vagy pedig ezen államok egyikét kizárja, a történelmi jognak még nyoma sem szól.

Távol vagyok tehát attól, hogy azon nehézségeket tagadjam, melyekkel a német egység megvalósítása még azon esetben is össze van kötve, ha amellett csak az egykori római birodalom területére szorítkoznak; de e nehézségek mindenesetre csak azért látszanak legyőzhetetleneknek, mert azon nézetből indulnak ki, hogy Németország egysége (hogy egy ismert barbarizmussal éljek) egyedül egy egységes fővel, azaz a császárság alakjában lehetséges.

Kétségkívül, az egység azon foka, melyet Franciaországban találunk, csak akkor érhető el, ha a nyilvános élet minden fonala egy csúcsban központosul; a tapasztalás arra tanít, hogy monarchiák, melyeknek egyes részei csak a perszonálunió egyszerű kötelékével fűzvék össze, ha az őket egy egészé összekötő személyiség kitűnő, más államok iránti viszonyaik tekintetében gyakran oly hatalmat s következetességet fejtenek ki, mely még a legjobban berendezett szövetséges államban, melynek élén az egység hiányzik, sem érhető el. Hogy azonban az államfő egysége még nem elég arra, hogy az államnak az egység előnyei nyújtassanak, azt nem kell bizonyítani, mivel a német birodalom egy évezreden át hasonló alakban volt berendezve, anélkül, hogy az egység előnyeit élvezte volna; éppoly bizonyos az is, hogy egy egységes államfő alakja a legjobb ugyan, de nem az egyedüli, mely által államok az egység szükséges fokát elérhetik. Svájc példája mutatja, hogyan képes egy állam, változó főhelyekkel, sőt még ha különböző nemzetiségeket foglal is magában, más államoknak erősen szervezett egységként ellenállani s a legkövetkezetesb politikát követni.

Németország egysége tehát nem attól függ, hogy lehetséges volna-e egy német császárság megalapítása, s kire lenne ez átruházandó, hanem attól: *hogy léteznek-e Németországban oly viszonyok, melyek az egységnek alapul szolgálhatnak, s mily eszközöket kell felhasználni, hogy*

e viszonyok Németország alakítására elhatározó befolyást gyakoroljanak. És én azt hiszem, hogy mindenki, ki Németország viszonyait előítélet nélkül szemlélte, s azon okokról tisztába jött, melyek az egység utáni törekvést eredményezték, e két kérdés tekintetében nem kételkedhetik.

Sőt, ha azon elveket, melyek Németországban a birodalom felosztásakor a bécsi kongresszus által szentesítettek, jövőben követni és a bekebelezés rendszerét minden német közép- és kisállamra alkalmaztatni akarnák, ami a nagyobbakat, mint például Bajorhont, Hannoverát stb. tekintve mindig nehéz és mindenesetre csak forradalom által lenne kivihető - mégis már Ausztria s Poroszország fennállásában s Németország vallásfelekezeti szétválásában, mely szerint e két állam elseje a katolikus, másodika a reformált egyházban természetes támaszt talál, oly nehézség létezik, mely, ha arról van szó, hogy Németország egy fő alatt egyesíttessék, alig lenne legyőzhető, és a kísérlet, a két nagy állam egyikét állítani Németország élére, meggyőződésem szerint, legalábbis hosszabb időre Németország kettéoszlását vonná maga után.

Németország fejedelmeiben s azok által fel van osztva, *de népében s népe által egy*, és éppen a nemzeti egység ezen öntudata, mely Németországban is nem a közös leszármazáson alapszik¹¹, hanem Németország történeti fejlődése által keletkezett, és a mívelődéssel magának mindig tágabb körben szerzett érvényt, éppen a nemzeti egység ezen öntudata az, mely a német nép minden egység utáni törekvéseinek alapjául szolgál.

És ebből következik, hogy Németország politikai egységének garanciája nem a főuralmi kérdés célszerű eldöntésétől, hanem attól függ, hogy *a német népnek, melyet az egységi eszme egyetlen hordozójának kell tekintenünk, Németország alakulására befolyás adassék.*

Minél nagyobb ezen befolyás, minél hosszabb ideig fog ez fennállani, annál nagyobb lesz azon politikai egység, melynek Németország örvend; s erősen meg vagyok győződve, hogy azon eszmék megvalósítására, melyekért 1813-ban Németország legnemesebb férfiai lelkesedtek, mi sem szükséges egyéb, mint hogy azon útra visszatérjenek, melyet akkor mindazok, kiknek Németország egysége valóban szívökön feküdt, egyedül helyesnek ismertek el.

Stein s majd mindazok, kik közvetlenül a bécsi kongresszus előtt a német mozgalom élén állottak, belátták, ahhoz, hogy a szövetség alkotmánya az egész német népnek bizonyos polgári és politikai jogokat biztosítson, a szövetségnek magának sem szabad pusztán Németország fejedelmeiből állania; hogy tehát a szövetség alkotmányában nemcsak a végrehajtó erő egységéről, hanem egy közös törvényhozásról is gondoskodni kell.

¹¹ Ismeretes, hogy a Német Szövetség szláv lakossága, Ausztria német tartományai hozzászámításával, még most is az öszves népesség 16 százalékánál többre rúg. E nem német lakosok (azaz azoknak, kik a német nyelvet nem beszélik) legnagyobb része most Ausztria- s Poroszországban él. Különben ki-kij tudja, mily kiterjedésben volt hajdan Németország éjszakkeletén a szláv elem az uralkodó, amiből következik, hogy a közös nemzetiség öntudata Németországban, mint mindenütt, nem a törzsi egység fizikai tényén, hanem azon erkölcsi tényezőkön alapszik, melyek a történelem által keletkeznek, s egy ország lakóit, még ha származásuk szerint a legkülönbözőbb népekhez tartoznak is, egy egészé kötik össze. Éppen ebben fekszik oka annak, hogy a nemzetiség érzelve, ahelyett hogy csökkenne (aminek történnie kellene, ha annak alapja a közös leszármazásban lenne keresendő, melytől minden nemzedékkel távolabb vagyunk), többnyire növekszik, és pedig azon mértékben, amilyenben a művelődés haladásával azon erkölcsi tényezők, melyek alapját képezik, a hazaszeretet, közös remények és emlékezetek köteléke, erősödnek. Így van ez Németországban is, mint minden újabb nemzetiségnél, azonban talán nem felesleges erre figyelmeztetni az olvasót, mert, nekem úgy tűnik, hogy éppen Németországban, amikor más nemzetiségek állásának megítéléséről van szó, erre nem szoktak elég figyelmet fordítani.

Majd mindnyájan tehát *a német nép képviseltetését a szövetségnél* egy vagy más alakban elkerülhetetlenül szükségesnek tekintették, s ismeretes, hogy Stein éppúgy, mint azon férfiak legtöbbször, kik hazájoknak az idegen uralom alóli felszabadításában magoknak legnagyobb érdemeket szereztek, csupán azért nem csüggték állhatatosabban nézetükön, mert azon nehézségek miatt, melyek a népképviselőt ellen a szövetségnél mutatkoztak, egy szövetség létesítését veszélyeztetni nem akarták, s azt hitték, hogy annak, habár lassabban, végre mégis a német nép egységére kell vezetni.

Ki ítélheti el azon férfiakat azért, mert megcsalatkoztak! Azt pedig, hogy csalatkoztak, hogy a már negyvenöt év óta fennálló szövetségi gyűlés legfellebb jelképe Németország egységének, de éppen nem orgánuma ezen egységnek, senki sem fogja tagadni, és éppoly kevésbé fog kétségbe vonni, hogy a szövetségi alkotmány ezen eredménye teljesen azon intézmény természetes következményének tekintendő, mely szerint a szövetségen egyedül a fejedelmek képviseltetvők.

Németország fejedelmei a partikularizmust képviselik. Befolyásuk a szövetségben a legbiztosabb eszköz arra, hogy Németország a centralizáció túlzásaitól megóvassék. Az egység képviselője a német nép, melynek nemzeti öntudatából indult ki minden törekvés Németország egységének megalapítására; hogy ezen törekvések célja elérjék, ahhoz egyéb nem szükséges, mint az, hogy a népnél, mely az egységi eszme hordozója, Németország ügyeire az őt megillető befolyás megadassék. Minél előbb lesz ez megtéve, minél nagyobb lesz ezen befolyás, annál gyorsabban és tökéletesebben alapíttatik meg Németország egysége.

VI

Németország egységének feltételei

Úgy hiszem, az eddig mondottakban bebizonyítottuk, hogy Németország egysége csak akkor tekinthető megvalósítottnak, ha a mostani Német Szövetség egész területe (melyhez természetesen az osztrák monarchia német tartományai is tartoznak), egy szövetséges állammá egyesített. Egy közös népképviselőt bíró szövetséges állam létrejötte azonban, mint minden politikai intézmény, bizonyos feltételektől függ.

Ausztriát tekintve két ily feltétel létezik, melyeknek előbb teljesíteniök kell, hogy ezen állam belépése a szövetségbe lehetséges legyen:

- a) alkotmányos formák behozatala az egész monarchiába;
- b) a monarchia azon részeinek, melyek a Német Szövetség egy kiegészítő részét képezik, elválasztása azoktól, melyek nem tartoznak Németországhoz.

Az első tekintve, elég arra figyelmessé tenni az olvasót, hogy oly viszonyok huzamosabban semmi esetre sem tarthatók fel, melyek mellett azon állampolgárok, kik Ausztriának valamilyen, a Német Szövetséghez tartozó tartományát lakják, az alkotmányos kormánynak minden előnyeit élvezik, míg a többiek ezekből ki vannak zárva. Ezenkívül nem kell elfelejteni, hogy azon benső kapcsolat mellett, melyben Németországnak Ausztriával állania kell, ha ennek egy része a szövetségnél képviseltetik, az alkotmányos formák bevezetése egész Ausztriában egész Németország alkotmányos szabadságának lényeges garanciájául tekintendő; mert ez veszélyeztetve volna mindaddig, míg egyike a kormányoknak, melyekre Németországban a végrehajtó hatalmat kell bízni, egyszersmind nagy országok és népek felett teljesen abszolút hatalmat gyakorol.

Ez utóbbi már magában is világos, mert ha Ausztria területének azon részével lép be a szövetségbe, mely Németországhoz tartozik, és az öszves állam belépése lehetetlen, úgy Ausztria német és nem német tartományai közt szükségképpen különállásnak kell létrejönnie. Ez nem valamely akarat következménye, hanem az adott viszonyok szükségszerűsége, melyek szerint lehetetlen, hogy oly tartományok, melyeknek egy része egy szövetséges állam kiegészítő részét képezi, más része pedig abból ki van zárva, az öszves állammal ugyanazon viszonyban álljanak.

Ausztriának minden Németországhoz tartozó tartományaival belépése a szövetségbe most, mint ezelőtt, csak azon feltétel alatt lehetséges, ha az osztrák monarchia ezen és más, azaz a magyar koronához tartozó országok közt a perszonálunió viszonya visszaállíttatik, mely azokat még a német császárság fennállásának idejében összekötötte.

Mindenki, aki e tárgyról nyugodtan gondolkodott, be fogja látni azon összeköttetést, melyben az osztrák monarchia belső alakítása Németország egységének kérdésével áll; az utóbbi idő eseményei folytán tehát, melyek által Németország egységének kérdése ismét előtérbe lépett, jelentékeny módosításoknak kellett történniök azok nézeteiben, kik azon kérdéssel foglalkoznak, vajon hogyan kellene az osztrák államot berendezni?

Többrendbeli iratokban, melyek az utolsó években nagy tetszésre találtak, azon nézet mondatott ki, hogy Ausztria jövője csak azáltal lehet biztosítva, ha az egyes részeknek, melyből ezen állam áll, az önállóság a lehető legnagyobb mértékben megadatik, mialatt egyszersmind azon ügyekre, melyek az egész állammal közösek (háború, általános pénz- és külügyek) egy alkotmányos szerv állíttatik fel, melynél arról kell gondoskodni, hogy abban minden koronatartomány az öszves állam ügyeire képviselői által azon befolyást gyakorolja, melyre az nagyságához és népességéhez aránylagosan igényt tarthat.

Mivel az állam hatalma egyes részeinek erejétől függ, ez pedig szükségessé teszi azoknak önállóságát, mert az osztrák állam egyes országai közt uralkodó különbség mellett erős fejlődés csak ezen önállóság által lehetséges, az egységre gondolni sem lehet, ha éppenséggel semmi nem létezik, ami által az egész állammal közös célokra minden erő összpontosíttatik.

Hogy ezen, az összállam érdekeivel megbízott szerv a választott képviselőknek csekély vagy nagy számából álljon-e, hogy ezek az egyes választókerületekbeni közvetlen választásokból kerüljenek-e ki, vagy az egyes koronatartományok országgyűlései által neveztessenek-e ki, hogy ezen szerv birodalmi gyűlésnek, országbizottmányoknak vagy birodalmi tanácsnak neveztesse-e, az mindegy; hogy azonban, *Ausztria egységének* fennállására egy ily szerv nélkülözhetetlen, az éppannyira világosnak látszik előttem, amennyire meg vagyok győződve arról, hogy azon befolyás, melyet egy ilyen szerv az egység megszilárdítására gyakorolni képes, az alkotmányos szabadságnak, mely emellett adatik, fokától függ.

Az összállam közös törvényhozását és kormányzását célzó minden indítvány, bármily kicsiny legyen a kör, melyre ennek működése kiterjedjen, Magyarországon ugyan mindig határozott nemtetszéssel fogadtatott.

Az önállóság oly nagy érték, hogy minden életerős nép annak még látszatához vagy forma szerinti elismeréséhez is szilárdan ragaszkodik, s a viszonyok minden oly átalakításának ellene szegül, mely által a szabad önrendelkezés joga, melyre büszke volt, korlátoztatik.

Amit e tekintetben népeknél találunk, egészen azonos avval, amire a tapasztalás uralkodóknál, és hogy messze ne menjek, a Német Szövetség egyes fejedelmeinél a legújabb időkig is tanít. Bármily szűkek legyenek is a saját szuverenitás határai, s bármily világos a biztossággal nyert azon haszon, melyben a szövetség szilárd szervezete annak minden egyes fejedelmét részeltetné, mégis mindenik a legnagyobb makacssággal csügg tulajdon önállóságán.

Különben azon út, melyen egy egységes alkotmány behozatalát megkísértették, éppen nem volt az igazi út arra, hogy rajta ily nagy újítást, mint ez, Magyarorszáiban megvalósíthassanak.

Ha egy nép századokon át bizonyos kormányformákhoz szokott, és annak minden osztályában azon meggyőződés szilárdult meg, hogy csak az ismerendő el jogosnak, ami törvényes alakban határozott és ismertetett el, e nép a törvényes viszonyok minden megváltoztatását vissza fogja utasítani akkor, ha ennek a törvényes formák mellőzése által kell történnie; nem kell csudálnunk tehát, hogy Magyarorszáiban még azok is, kik az öszves állam erősebb egységének megalapítását Magyarország érdekében is kívánatosnak tartották, ennek ellenére azt állították, hogy minden jogviszonyoknak oly lényeges megváltoztatása, amilyen egy, az öszsállammal közös törvényhozás behozatala által történnék, nem mehet végbe egy új alkotmány egyszerű kihirdetése által.

Magyarország összeköttetése a monarchiával már három századnál régebben áll fenn, s mindenki el fogja ismerni, hogy azon állást tekintve, melyet Magyarország a többi tartományok irányában elfoglalt, gyakrabban jelentékeny változtatások hoztak be. Ily változás volt az elsősülötti jog behozatala és később a híres *pragmatica sanctio*. Mindezen változások azonban a magyar törvényhozás beleegyezésével, a törvény által meghatározott formákban történtek, s éppen mivel így történtek, mivel az osztrák ház azon változások tekintetében, melyek által szuveréni jogai bővítettek, vagy biztosítottak, kétségbevonhatatlan jogcímekre hivatkozhatott, azért tartott tovább a Magyarország s más koronatarományok közti viszony, a nemzetiségek különbségének s nem egy futólagos kedvetlenségnek ellenére számos más viszonynál, melyek természetesebben és szilárdabban megalapítottaknak látszottak.

Azon nézet, melyben Magyarország minden pártja találkozik, hogy ti. a Magyarország és Ausztria közti viszony szilárdan megalapítottnak csak akkor tekinthető, ha számára szilárd jogalap találtatott; hogy egyszersmind mindazon változások felett, melyek az 1848-i események folytán szükségessé lenni látszanak, egy magyar törvényhozásnak kell tanácskoznia s őket megszentésén, éppen oly kevésbé nevezhető forradalminak, mint a német nép vélekedése, mely szerint Dánia eljárása Schleswig-Holstein ellenében éppen mivel ezen elvekbe ütközik, nem tekintetik igazolhatónak, vagy mint az, melyet Pitt - kinek pedig senki az elméleti jogi alapelveknek túlságosan aggályos vizsgálatát szemére nem vetheti - az Irlandnak Angliávali egyesülése feletti vitában felállított, hogy az unió, bármily elkerülhetetlenül szükséges legyen is Anglia biztonságára, egyedül az irlandi parlament beleegyezésével eszközölhető.¹²

Bármily nagy és általános azonban e tekintetben az összhang Magyarorszáiban, s bármily biztosan kimondhatjuk, hogy Magyarország államviszonyainak azon új berendezése, melyet az országra *oktrojálnak*, megnyugtatót szülni nem fog, ebből mégsem következik, hogy oly rendszabályok, melyek az öszves állam érdekében elkerülhetetlenek, Magyarorszáiban a törvényhozás útján kivihetők ne lennének.

Minden magyar törvényhozás az országnak mindenestre belső ügyei tekintetében a legteljesb önállóságot biztosítaná, s gondoskodjék arról, hogy azon gyülekezet körében, melyre az állam

¹² Érzem és tudom, hogy az *irlandi parlament* bírja a hatalmat s a teljes illetékességet az ily természetű javaslatot az ország érdekében elfogadni vagy visszavetni - mely hatalmat én nem kívánom kétségbe vonni. - Mindazonáltal ne képzelje senki, hogy bármennyire meg lennének is győződve, hogy az a birodalom mindenik tagjának hasznos: valamely érzést bárkire rá akarok erőltetni oly módok által, mik ellenséges vitatkozásra vezethetnek a két királyság közt, melyek kölcsönös szerencséje és üdvé azok szoros és öszinte egyesülésétől függ.

1799. Jan. 31. tartott beszéd.

ösztör érdekeinek védelme bizatík, a megillető befolyás megadassék. Különben az utolsó tizenkét év alatt sok történt, miáltal az összefüggés, melyben Magyarország és a monarchia jövője állnak, sokak előtt világosabb lett, s azon akadályok egy része elhárítatott, melyek azelőtt Ausztriának, mint egységes föderatív államnak szervezését gátolták.

Azon veszélyt, mellyel Oroszország közelsége fenyeget minden nemzetiséget, saját tapasztalatból ismerték meg, és belátták: az, hogy az éjszaki óriás természetellenes kiterjedésének, mely oly sok, egykor önálló nép és állam romjain terjeszkedik el, korlát vettessék, csak egy hatalmas állam által lehetséges, mely Európa azon részében, hol mi lakunk, csupán több nép egyesülése által jöhet létre; meggyőződtek arról, hogy a magyar nemzetiség jövője nem mások elnyomásán, hanem azon alapszik, hogy a magyar nép minden más nemzetiségeknek, melyek közelében s az övéivel hasonló viszonyok alatt élnek, előharcosául szolgáljon; belátták, hogy Magyarország alkotmányos szabadságát mi sem biztosítja jobban, mint ha az egész osztrák monarchia alkotmányos alapelvek szerint kormányoztatik, hogy tehát Magyarországnak érdekében áll megtenni mindent, hogy az alkotmányos formák behozatala az egész monarchia területén lehetővé tétessék, ha ez látszólag bizonyos áldozatokkal lenne is összekötve.

Mindenesetre az utolsó tíz év alatt sok történt, miáltal a Magyarország és a többi koronatar-
tományok közti ellentétnek élesebbé kellett válnia. Az osztrák és német sajtónak egy része minden áron törekedett arra, hogy a nemzeti öntudatot Magyarországon felizgassa s ezáltal a létező bajoknak minden méltányos kiegyenlítését lehetetlenné tegye, és sokaknál sikerült is nekik az érzelmet szenvedéllyé fokozni és a hazaszeretetet az idegen iránti ellenszenvvé változtatni. De mivel végre is egy törvényhozó gyűlés vitaterén az érdekek politikájának kell a szenvedélyén győznie, az államnak oly szervezete, mely szerint egyes részeinek biztosítatik a magok belügyeinek önálló kezelése, s egyszersmind Magyarország az összállam törvényhozásában az őt megillető befolyást elnyeri, Magyarország ellenállásán semmi esetre sem szenvedne hajótörést, mivel nyugodt megfontolás mellett mindenki előtt világossá lesz, hogy az összállam képviselőinek gyülekezete, melyben a magyar korona tartományai a maguk nagysága- és népességének megfelelő arányban vesznek részt, a legjobb eszköz arra, hogy Magyarországnak a monarchia körében döntő befolyás biztosíttassék. Igen, szilárd meggyőződésem, hogy az utolsó idő nagy eseményei nélkül, melyek által Ausztriának s egész Európának helyzete megváltozott, a dolgok nyugodt fejlődése magától is az összállam ezen rendezéséhez vezetett volna. Amint a tapasztalás - minden külső nyomás nélkül - a kormányt az önkormányzat elvének elismerésére bírta, úgy éledt volna fel a monarchia minden országaiban, miután egyideig belügyeikről saját országgyűléseikön gondoskodtak, az igény egy középponti szerv iránt az állam összes ügyeire vonatkozóan, és Magyarország semmi esetre sem vonta volna ki magát e kíváncsólól.

A nehézség tehát, Ausztria egységét ezen értelemben alapítani meg - ismétlem -, éppen nem Magyarországnak rejlik, a nehézség, sőt amiért lehetetlen megszüntetni a dualizmust, mely három századnál tovább állt fenn a monarchiában, inkább azon viszonyban húzódik meg, melyben Ausztria Németországgal áll.

Mert ha - amint ez iratban, úgy hiszem, bebizonyítottam - Ausztria belépése a Német Szövetségbe minden tartományaival, lehetetlen, s német tartományainak kilépése a szövetségből már azért sem tehető fel célszerűnek, mert általa Ausztria ugyanazon helyzetbe jönne Németország ellenében, amilyenben most Olaszországban van; ha tehát Ausztria területének egy részével feloldhatatlanul össze van kötve Németországgal, míg egyszersmind a szövetség szilárdabb szervezése a legközelebbi jövő elmellőzhetetlen szükségszerűségének mutatkozik; és ha a dolgok természetes helyzetéből s az irányból, melyet Németországban a nyilvános ügyek vesznek, azon következmény vonható le, hogy ezen szilárdabb szervezés abban fog állani,

hogy a német népnek képviselői által a szövetség összes ügyeinek vezetésében befolyás nyújtatik, úgy magából következik, hogy Ausztria azon tartományainak egyesítése a többiekkel, melyek Németország kiegészítő részét teszik, közös törvényhozás és kormányzás által a lehetlenségek körébe tartozik; mert oly intézményeknek, melyek szerint a monarchia bizonyos országai, mint Németország kiegészítő részei egyszerre képviseltetnének a német parlamentnél és az osztrák összes birodalmi gyűlésen, vagy mint 1848-ban a német egység, vagy az osztrák monarchia felbomlásához kellene feltétlenül vezetniök.

Németország egysége s Ausztria egysége egyenes ellentétben állanak egymással. Aki Németország egységeért lelkesül, annak el kell ismernie, hogy a kötelék, mely a magyar korona tartományait az összállammal összeköti, a jövőben is csak a perszónalunio kapcsa lehet. Aki Ausztria egységét akarja, annak le kell mondania Németország egységéről, sőt ellene kell harcolnia, és vajon ki fogja tagadni, hogy a közvélemény iránya nemcsak Németországban, hanem egész Európában is nem kedvező egy ily harcnak?

Az utolsó idő eseményei és azon nyíltság, mellyel Franciaországban a természetes határok elve mellett nyilatkoznak, figyelmessé tették Németországot azon veszélyekre, melyeknek feldaraboltsága által ki van téve. A német nép megunta már tökéletes jelentéktelenségét, melybe politikai viszonyai folytán süllyedett; tudja: egyedül az egységre van szüksége ahhoz, hogy az őt megillető állást elfoglalja, és ezen egység után törekszik; azt hiszik-e, hogy e törekvésnek tartósan ellent lehet állani? S ha belátják, hogy ezt nem tehetik, hogy Németország egysége azon elkerülhetetlen változások egyikének tekintendő, melyek diplomáciai mesterkedések és anyagi erő által ugyan egy időre elhalasztathatnak, de soha el nem mellőztethetnek, nem feladata-e mindenkinek, aki a dinasztának és az osztrák összállamnak jót akar, felhasználni minden eszközt azon ellentét elhárítására, mely Ausztria és Németország érdekei közt a jelen pillanatban tagadhatatlanul létezik?

Meggyőződésem szerint erre csak egy eszköz van, s ez azon jogalapok visszaállítása, melyek értelmében a magyar korona tartományai Ausztria tartományaival századokon át egy egésszé voltak egyesítve, azaz a perszónalunio viszonyának visszaállítása. Azon kérdés tehát, mely Ausztria jövőjének érdekében mindenekelőtt megvizsgálandó, előttem a következő: *lehetséges-e vajon a jelen körülmények közt Magyarország Ausztriával való régi államviszonyainak megújítása, s hogy mily befolyást gyakorolna ez ezen állam hatalmi helyzetére?* Fogjunk most e kérdéshez.

VII

A perszónalunio elve

Régi tapasztalas, hogy nincs jobb eszköz valamely állításnak általános érvényt szerezni, mintha azt oly alapelvül állítjuk fel, melynek helyességén okos ember nem kételkedhetik. Mivel mindnyájan rendelkezünk a szilárd meggyőződések iránti igénnyel, de csak kevesen a kitartás erejével, mely szükséges arra, hogy ilyeneket saját vizsgálat útján szerezzünk magunknak, az, ami gyakran és sokak által kétségtelennek tétetik föl, a legtöbbek által valóban kétségen kívülnek fogadtatik el; s a történelem arra tanít, hogy az úgynevezett alapelvekbe vetett vakhit, melyekről később alig foghatták fel, hogyan hihette azokat valaha valaki, a népek tettei és sorsára a legeldöntőbb befolyást gyakorolta.

Ausztria nem szenved hiányt ily alapelvekben, s úgy hiszem, ezek közé mindenekelőtt azon állítás tartozik, *hogy a magyar korona tartományai és az összállam között perszónalunio többé nem lehetséges.*

Ezen állítás a szószékről, könyvekben, röpiratokban és napilapokban annyiszor ismételtetett, hogy végre kétségen kívüli axiómává lett, főképp miután azon állítás, hogy a régi alap, melyen Ausztria századokon át szilárdul állott, többé vissza nem állítható, ezen állam ellenei előtt éppen oly kedvezőnek látszott, mint amennyire az osztrák egység utáni ábrándozóknak tetszett, s ez állításnak nyugodt megvitatása a sajátságos politikai viszonyok következtében, melyekbe Ausztria az utolsó években került, nem volt lehetséges.

Ha valamely állítás egy állam politikájának alapelveül tétetik fel, s a tapasztalás azt tanúsítja, hogy mindazon intézmények, melyeket ezen elvre alapítottak, nem feleltek meg a kívátnak, sőt ha minden viszonyok nyugodt megfontolása után azon meggyőződésre kell jönnünk, hogy azon elv, melyet bizonyos politikai irány érdekében felállítottunk, más irányokkal ellentétben áll, melyekről lemondani sem nem akarunk, sem nem lehet, ilyenkor bizony szabad kételkednünk egy ily elv helyességén, és mielőtt annak alkalmazását egy új alakban ismét megkísértenők, azon szerény kérdést tehetjük: vajon azon elv, melyet vakhitünkben követünk, valóban annyira túl van-e minden kétségen, mint azt róla feltettük?

Ugyane szabadságot kérjük ki magunknak.

Ha a perszónalunió viszonya jövőre lehetetlen, úgy okának vagy abban kell rejlenie, hogy a perszónalunió általi kapcsolat egy államnak sem adhatja meg általában azon egységet és szilárdságot, melyre szüksége van;

vagy pedig ezen állítás oka azon sajátságos viszonyokban keresendő, melyekben az osztrák állam jelenleg van.

A következőkben mindkét állítást megvizsgáljuk.

VIII

A perszónalunió elvének befolyása általában

Ha mindazon veszélyeket, melyeknek egy oly állam, melynek egyes részei csak a perszónalunió elve által tartatnak össze, ki lehet téve, valóban létezőknek tekintjük, s másrésről mindazon előnyöket megvalósultaknak vesszük, melyekre az egységes törvényhozás és igazgatás által törekszenek, igen könnyű az utóbbi rendszer nagy előnyeit bebizonyítani. Mivel azonban a kérdés, melyet fel kell tennünk, nem az, hogy mily következményei *lehetnek* bizonyos politikai intézményeknek? hanem az: mily következmények vehetők fel *legvalószínűbbeknek*? - ezek megoldásánál pusztán a tényekhez kell magunkat tartanunk, és alig találunk politikai kérdést, melynek eldöntésére több ily tény léteznék, állna rendelkezésünkre, mint emennek.

Míg tudniillik nagyobb államok egyes részei, Svájc kivételével, nemcsak népek szabad szerződése által, hanem hódítások vagy fejedelmi örökösödési jog erejénél fogva egy egésszé kapcsolattak össze, magától következik, hogy azon változás, mely az egyes országok viszonyaiban azoknak másokkali összeköttetése által történt, egészen analóg volt azzal, ami akkor lép életbe, ha egy magánbirtokos tulajdonát részleges szerzemények útján gyarapítja. S innét magyarázható ki a nagy különbség, mely minden állam egyes részei közt a XVIII. századig fennállott. Maga Franciaország sem képez e tekintetben kivételt, itt is a nemzeti és állami egység létrehozására irányuló minden erőfeszítés ellenére a legnagyobb különbség maradt fenn egészen a forradalomig. Ami Ausztriát illeti, mindenki, aki ezen állam, vagy helyesebben szólva, az osztrák ház történelmét ismeri, mivel az állam létezése sehol annyira nem volt dinasztiajáéhoz kötve mint éppen itt, el fogja ismerni, hogy ezen monarchia jelenlegi nagyságát egyes-egyedül ezen elvek alkalmazásának köszöni.

A XVIII. század szellemi haladásai minden államviszonyok alapját megrendítették s az isteni jog helyébe a népszuverenitást állították, melyek folytán tehát azon államintézményekben is, melyeket a középkor alkotott, a legnagyobb változásoknak kellett végbemenniök.

Azon mértékben, amint az uralkodó joga többé nem Istentől adottnak, hanem az államból kifolyónak tekintetett, *nem lehetett az állam egységének garanciáját többé ugyanazon személynek az állam minden részei által elismert szuverenitásában keresni*, hanem inkább magában az állam egységében, s igen természetes, ha ezen perctől fogva az állam egyes részei közt fennálló különbség anomáliának tekintetett, amint is azon időkben népek s uralkodók, a francia demokrácia és majd minden kormány a nivellálás nagy munkájánál erre a szempontra támaszkodott.

Tartózkodom annak megvizsgálásától, mennyiben volt helyes a népszuverenitás elvének ezen alkalmazása, s hogy azon kíméletlen buzgalom, mellyel törvényhozó többségek és korlátlan uralkodók az állam egységének nevében az állam egyes részeinek törvényeit, szokásait, sőt nemzetiségöket is lábbal taposták, nem áll-e egyenes ellentétben a szabadság elvével, melynek minden új államintézmények alapjául kellene szolgálnia. Az állam korlátlan hatalmának elve mindenesetre hosszabb időn át inkább az uralkodók korlátlan hatalmának érdekében alkalmaztatott, kik soha azelőtt ily egészen korlátlan hatalmat nem gyakoroltak, mint amióta magukat az állam első szolgálóinak nevezték, s a jelenlegi körülmények közt több mint valószínű, hogy ugyanezen elv jövőben az uralkodók helyzetére nézve éppoly veszedelmessé válhatik, mint azelőtt a népek szabadságára nézve volt, mindenesetre azonban szilárdan áll a tény, hogy azon nézet, mely szerint *az állam biztonsága annak tökéletes egységét követeli*, csak a XVIII. század eszméivel vált általánossá, és hogy addig Európának majd minden nagy állama a perszonálunió elve folytán, mely egyedüli jogalapjukul szolgált, keletkezett s tartotta fenn magát. Ha most azt állítják, hogy a perszonálunió elve az állam területi épségének fenntartására nem elegendő, úgy ezen állításnak azon kérdést tehetjük ellenébe: vajon a francia forradalom óta, mely ezen állításnak általános érvényt szerzett, nagyobb lett-e az egyes államok biztonsága? és vajon ritkábban fordulnak-e elő most oly nagyobb államváltozások, melyek által az egyes monarchiák földterületi viszonyai egészen átalakítottak, mint akkor, midőn a perszonálunió még általában a különböző országok és tartományok egyesítése legszilárdabb kötelékének tekintetett?

Úgy hiszem, senki sem kételkedhetik ezen kérdés megválaszolásánál. Mindazokat, kik azon végkövetkeztetés ellen, melyet ebből le kell vonnunk, azt hozzák fel, hogy a perszonálunió köteléke abszolút monarchiában egészen elegendő, és csakis egy alkotmányos kormányforma behozatala által válhatik veszélyessé, vagy akik azt állítják, hogy azon jelentékeny államfelfordulások nagy része, melyek újabb időben mentek végbe, ezen újabb időben felállított politikai elvekkel nem áll összeköttetésben, csak arra tesszük figyelmessé, hogy

először: majd mindazon országok, melyek a perszonálunió elve által összetartva századokon át mint nagy monarchiák állottak fenn, akkor igen kiterjedett alkotmányos jogoknak örvendettek, és hogy:

másodszor: több államnál világosan kimutatható azon összefüggés, mely összekapcsolódásuk jogos alapjának átalakítási kísérlete és a forradalom között fennáll. Rövidség okából csupán Belgium forradalmi mozgalmait említem a múlt század végén, újabb időben pedig Schleswig-Holsteint, hol mindkét hercegség forradalmi magatartása Dánia ellenében minden bizonnyal kizárólag azon kísérleteknek tulajdonítandó, hogy a perszonálunió viszonyát, mely azelőtt a dán monarchia két részét összetartá, valódi egységgé alakítsák át.

Ha az európai államok során e szempontból végigmegyünk, a következő tények adódnak:

Először, több állam példája azt mutatja, hogy a perszonálunió viszonya is elegendő összeköttetésük fenntartására. Így p. o. Anglia pusztán annak érdekében, hogy Hannoverát megtarthassa, a legnagyobb áldozatokat sem sajnálta, s ez utóbbi ország Anglia királya iránti hűségét nem kevésbé őrizte meg, mintha a brit birodalom egy tartománya lett volna, ámbár a két korona összeköttetése minden bizonnyal csupán a perszonálunió elvén nyugodott. Ugyanez áll Svécia és Norvégia, mindenekelőtt pedig az osztrák monarchia egyes részeinek összeköttetéséről, hol azon korszak, melyben annak tartományai egyes-egyedül a perszonálunió kapcsa által tartattak össze, egyszerre mind a legfőbb fény és hatalom korszaka volt.

Másodszor, mindazon kísérletek, melyek egyes államokban tétettek, hogy az egyes részek összeköttetése az egészszel közös vagy legalább egyenlő közigazgatás által, vagy az ily részeknek egy közös törvényhozás alá vettetése által erősíttessék, nemcsak hogy a remélt sikert nem, de mindenütt éppen az ellenkező eredményeket szülte. Így Anglia éppen azért veszté el éjszakamerikai gyarmatait, mert a köteléket, mely ezeket az anyaországhoz láncolá, szorosabbra akarta vonni; így Holland fáradozásai, hogy Belgiummal egységes államot képezzen, a két ország végleges elválására, Dánia hasonló fáradozásai a hercegségek forradalmára vezetett, s az olvasót felesleges figyelmeztetni ezen irány eredményeire monarchiánkban, hol a népszerűség, mellyel Ausztria még 1815-ben olasz tartományaiban bírt, azon mértékben változott ennek ellentétévé, minél szorosabban akarták e tartományokat az összállamhoz kapcsolni, míg végre az egységes állam elvének tökéletes megvalósítása Lombardia Ausztriától való elszakadását eredményezte.

Harmadszor, a felállított elv következményei nem szorítkoznak pusztán Ausztriára, hol ebből az egész állam új alaponi konstruálásának szükségszerűségét akarják levonni; sőt inkább, ha ezeknek helyességét elismerjük, mindazon államintézményeket fenntarthatatlannak kell nyilvánítanunk, melyeknek az egyszerű perszonálunió elve teszi alapját, s eszerint nemcsak Dánia eljárását kell a hercegségek iránt tökéletesen igazoltaknak elismernünk, hanem azt is meg kell engednünk, hogy a németalföldi királyságnak Luxemburg tekintetében, ha e tartományt elveszteni nem akarja, ugyanezen eljárást kell követnie.

Különben a felelet azon kérdésre, mennyiben szolgálhatna a perszonálunió elve még most is állami összeköttetések kapcsául, egészen azon nézetektől függ, melyeket a monarchiai elv mostani jelentőségéről táplálunk. Ha feltesszük, hogy a törvényes monarchia elve Európa nagy részében a népek meggyőződésére most is az előbbi befolyást gyakorolja, úgy nem létezik ok, mely azon állítást igazolhatná, hogy oly államösszeköttetések, melyek csak a törvényes monarchia elve által tartatnak össze, fenn nem tarthatók. De ha ennek ellenkezőjét állítjuk, meg kell engednünk azt is, hogy azon jogi alap, melyen azelőtt minden állam nyugodott, megrendült, és eljött azon idő, midőn az országok minden összeköttetését, mely nem a közös nemzetiségen alapul, vagy merőben anyagi erő által kell fenntartani, vagy pedig azoknak új alapot kell keresni.

Ha a perszonálunió kapcsa, azaz azon kapocs, mellyel a törvényes monarchia elve valamely állam különböző részeit egy egészszé köti össze, az egység fenntartására többé nem elegendő, s ha megengedjük, hogy tisztán anyagi kényszereszközök államösszeköttetések fenntartására tartósan nem elégségesek, úgy az egyes országok egy állammá összeköttetésének egyetlen köteléke a nép akaratában keresendő, és azon állítás, hogy Európa minden államát a suffrage universel elve szerint kell berendezni, csak következménye azon elvnek, melyet felállítanak.

Bármiként gondolkodjanak is a perszonálunió elvének hiányosságairól, a felhozott okokból annyi mindenesetre világos, hogy az ezen elv elégtelenségéről szóló állítás általában véve nem vitatható, hogy ennek inkább az egyes államra nézve, az adott viszonyok figyelembevételével kell bizonyítást nyernie.

És most forduljunk Ausztriához.

IX

A perszónálunió elvének befolyása az osztrák monarchiára

Hogy a perszónálunió elve, mely által a magyar korona tartományai az osztrák örökös tartományokkal három századnál tovább voltak összekötve, a szükségleteknek azelőtt tökéletesen megfelelt, ki sem fogja tagadni. Ausztria azon idő alatt, míg ezen elvhez ragaszkodott, hatalmas lett, és kizárólag erre támaszkodva a legnagyobb veszélyeket állotta ki, melyek valaha államot fenyegettek.

Teljesen felesleges azon érdemek felett vitázni, melyeket a magyar korona tartományai a monarchia iránt magoknak szereztek. Midőn II. Friderik Mária Teréziának, mint Magyarország királynőjének háborút izent, a magyar nép minden bizonnal csak kötelességét teljesíté, midőn a magasrangú nő védelmére fegyvert fogott. Ugyanez mondható a magyar nemzet magatartásáról az 1809-es esztendőben. I. Ferenc Magyarország törvényes királya volt; államaiban támadtatott meg, s bármily kecsgetetőknek látszottak légyen is Napóleon csábításai, ki a magyar néphez intézett ismeretes felhívásában annak a békét, területének épségét, szabadságát s alkotmányát garantálta, s bármily bizonyos volt is, hogy Magyarországnak tökéletes elválása Ausztriától akkor, midőn Napóleon egész Európán uralkodott és a schönbrunni palotából osztogatá parancsait, csupán Magyarországtól függött, Magyarország mégiscsak kötelességét teljesíté, midőn e terhes időben azon esküről megemlékezett, melyet Ferenc császár mondott az alkotmányra, s miáltal Magyarországhoz való joga az alkotmány egyik fő alapelvévé vált. Hogy azonban Magyarország mindkét esetben, midőn Mária Terézia alatt idegen érdekekért patakonként ontá véré, s midőn Napóleon felhívása egész Magyarországon még egy falut vagy ismeretesebb férfit sem rendített meg a monarchia iránti hűségében, e kötelességet a legnagyobb mértékben teljesíté, és hogy semmi előfeltétel alatt, még akkor sem, ha Ausztriát egységes államnak gondoljuk, sem tehetett volna többet, mindenki el fogja ismerni. Ha tehát azt állítjuk, hogy a perszónálunió elve Ausztriában nem alkalmazható, úgy ennek oka minden esetre a monarchia teljesen megváltozott helyzetében keresendő, mely által azon intézmények, melyeket a több százados tapasztalás őrzött meg, a jövőre nézve alkalmazhatlanokká lettek.

S vajon miben változott meg a monarchia helyzete?

Az utolsó tizenkét év lefolyta alatt nagy átalakulás történt az európai viszonyokban; ha ezeket Ausztria szempontjából vizsgáljuk, különösen két jelenség vonja magára figyelmünket:

1. hogy az osztrák monarchia azelőtt alig volt valaha is ily súlyos helyzetben, s hogy ezen állam soha ennyire elszigetelve és kizárólag saját erejére utalva nem volt, mint éppen most;
2. hogy a legitim monarchia elve most már nemcsak a tudomány nevében vagy egyes pártok által, hanem kormányok által is megtámadtatik; és hogy úgy látszik, miszerint azon elvek helyébe, melyek azelőtt minden államrend alapjául szolgáltak, most az általános szavazáson át nyilvánuló népakarat elvét akarják tenni.

Vizsgáljuk most egyenként e jelenségeket és azon befolyást, melyet ezeknek az osztrák monarchiára gyakorolniok kell.

Majdnem közhellyé lett az, amivel újabb időben hírlapi vezércikkeket és politikai röpiratokat szoktak kezdeni, ti. hogy az osztrák monarchia létezésében vagy legalábbis helyzetében, mint nagyhatalom még soha annyira fenyegetve nem volt, mint éppen most. Ezen állam helyzete mindenestre komoly, és nem tagadható, hogy Ausztria még soha annyira elszigetelve nem állott, mint éppen a jelen pillanatban.

Ebből következik:

hogy Ausztriának, ha állását meg akarja tartani, a belső erejére jelentékeny mértékben szüksége van; hogy ezen erőt csak önmagában, azaz népei együttműködésében keresheti;

hogy tehát törekednie kell oly intézményeket nyújtani, melyek által a monarchia népeinek ezen együttműködése *éspedig a jelen pillanatban* legjobban és legbiztosabban elérhető legyen.

A kérdés, melyről itt szó van, tehát nem az, vajon biztosíthatnák-e az állam egysége oly intézmények által, milyeneket Franciaországban találunk, vagy hogy arra nézve, ami az összállamot illeti, Ausztria *jövőjének* érdekében a közös törvényhozás látszik-e kívánatosnak; a kérdés inkább egészen egyszerűen ez: *mit kell tenni, hogy a monarchia minden része* nem a közel vagy távolabbi jövőben, hanem *éppen most* megnyugtattassék, midőn a monarchia minden népeinek egyetértésen alapuló együttműködése, szintűgy az állam, mint, mondhatni, egész Európa érdekében a legszükségesebb; s vajon az utolsó tizenegy év tapasztalatai után lehet-e kétség efelől?

A szorosabb centralizáció rendszeréről Franciaország mintájára, mely az 1848-i nagy átalakításokat követően egyetlen eszköznek tekintetett az állam összetartására, jelen pillanatban kevés véleménykülönbséget találunk. Minden koronatarományban, minden rendeknél, minden pártnál azon meggyőződésre jutottak, hogy e rendszer az osztrák monarchiában teljességgel alkalmazhatatlan, s maga a császár is április 19. kelt kéziratában abbéli határozatát mondotta ki, hogy az állam egyes részeinek igazgatásában ezentúl az önkormányzat elve követtessék.

Arra a meggyőződésre jutottak, hogy egy oly állam hatalma, mely több nemzetiséget foglal magában, csak azáltal biztosíthatatik, ha az ahelyett, hogy a nemzetiség elve ellen harcol, inkább támaszkodik arra, s mindinkább terjed azon nézet, hogy Ausztria *jövője* leginkább azáltal biztosítható, ha az, ami az egész állammal közös, egy közös törvényhozás- és kormányra bízatik, melyen a monarchia minden részei nagyságuk és népességük arányában képviseltetnek, míg egyszersmind minden egyes országnak a maga belügyei tekintetében a legteljesebb autonómia nyújtatik.

Ha azonban azt kérdik, vajon hasonló intézmények által a *jelen pillanatban* előidézhető-e azon közmegelegedés, melyre az államnak, ha állását meg akarja tartani, éppen most a legnagyobb szüksége van, úgy ezt a magyar korona tartományaira nézve, melyek közmegelegedését Ausztria életkérdésének tekintik, határozottan tagadnunk kell; s hogy efelett minden kétség megszűnjék, csak arra kell megemlékeznünk, miképpen fogadtatott Magyarországon minden hasonló indítvány.

Valamint a Magyarországon uralkodó jogi fogalmak szerint, s nemcsak egyes férfiak vagy pártok, hanem az egész nép jogi fogalmai szerint *törvényesen meghatározott viszonyok átalakítása csak oly törvényhozás útján történhetik, melyben az ország képviselői részt vesznek*, s valamint tehát előrelátható, hogy semmiféle oktrojált alkotmányt, bármennyire legyen is ez figyelemmel az ország minden szükségleteire, sőt kívánataira is, Magyarország megnyugvással fogadni nem fog, úgy különösen mindazon indítványok, melyek egy, az egész monarchia számára közös törvényhozás eszméjéből indultak ki, a leghatározottabb tiltakozást idézték elő, s nevezzék bár e szempontot hibásnak, s tekintsék bár azt azon legnagyobb akadálnak, mely a monarchia kielégítő átalakítását gátolja, mégis el kell ismerni, hogy jelen pillanatban oly ok nem található, mely ezen nézetek átalakulását előttünk valószínűnek tüntetné fel, annál kevésbé, mert az ezen tekintetben fennálló nézetazonosság, nem - mint az bizonyos dél-német lapokban állítatik - egy mesterségesen táplált agitáció, hanem az ország egész múltjának következményeül tekintendő.

Magyarország több mint három század óta közös uralkodóház által van összekötve Ausztriával. A jogcím, melynek folytán a Habsburg-ház a magyar korona birtokába jutott, nem a hódítás joga, hanem az ország rendjeivel kötött szerződés. Hogy azon szerződések első indítéka, melyek Magyarország és III. Frigyes, Miksa és végül I. Ferdinánd közt a trónöröklés

tekintetében köttettek, azon örökösödési jogban keresendő, melyet e fejedelmek V. László magyar király halála után érvényesítettek, az éppoly kevésbé vonható kétségbe, mint azon tény, hogy ezen igények Magyarországon legfőképpen a birodalom akkori veszélyes helyzete folytán vétettek figyelembe; teljesen bizonyos azonban, hogy az I. Ferdinánd által érvényesített jogcím nem az örökösödési jogban, hanem mindig a rendek szabad választásában kerestetett, és hogy ezek, amint az a királyi diplomából világosan kitetszik, még az oszmánok általi legnagyobb szorongattatások közt sem mondtak le sem önállóságukról, sem alkotmányos jogaik közül csak egyről is.

Magyarország az maradt, ami előbb volt, önálló birodalom. Az egyetlen változás, mely államjogi viszonyaiban történt, az volt, hogy királyai választásában az osztrák Habsburg-házhoz volt kötve, s még ezen változás sem mondható jelentékenynek, mivel azon egész időközben, melyet a választási jog korszakának nevezünk, az egyenes utódok örökösödési joga, még a női ágban is, rendszerint figyelembe vétetett.

Az *állami egység* fogalma azon időben még oly távol volt mindenektől, hogy e célra Magyarország megszerzésénél nem is törekedtek; sőt maga I. Ferdinánd, ki a magyar koronát a dinasztia megvásárolta, testamentumában saját örökös tartományait felosztotta, midőn Tirolt, Vorarlberget, a sváb és elzászi tartományokat Ferdinánd, Stájerországot, Karintiát és Krajnát Károly fiának hagyta. A magyar korona tartományai és a többiek közti viszony tehát kezdetben még a perszonálunió viszonya sem volt. Az egyetlen kötelék a kettő között a dinasztia közösségében állott.

Az 1687-i második t. cikk, mely által a szabad választás joga törvényesen megszüntetett s az elsőszülöttség szerinti trónöröklés Magyarországra nézve is elismertetett, e viszonyokat lényegesen megváltoztatta; még inkább ez történt akkor, midőn 1723-ban az úgynevezett *pragmatica sanctio* által az örökösödési jog a nőnemre is kiterjesztetett. A kapcsolat, melyet eddig csupán a dinasztia közössége tartott fenn, csak e törvények által lett valóságos perszonálunióvá; hogy pedig e változás csak erre szorítkozott, az idézett törvényekből világosan következik, mert valamint az 1687. 2., úgy az 1723. 2. és 3. cikkben nemcsak az ország minden szabadságai, hanem a rendek és egyesek minden jogai és kiváltságai is újonnan megerősítettek, és általánosan kimondatott, hogy a korona joga, ámbár örökössé lett, egészen azon törvényes határok közt maradjon, melyek azt előbb korlátozták, s hogy a rendek erre nézve minden tróncserénél külön és az ország törvényeire teendő eskü által biztosítottassanak.¹³

¹³ 1687. 2. cikk. I. § Magyarország és a hozzá kapcsolt Részek összes Karai és Rendei *kinyilatkoztatják*: Hogy inntova senkit mást, mint a *fenncímzett* Cs. és Királyi Felség, saját Ágyékából leszármazó, *Fiörökösei Elsőszülöttét*, mindörökre (azt rendelve az 1547. esztendei 5. s egyéb Cikkelyek) törvényes Királyokul és Urocul tartandják; s Azt, az elébb említett Hitlevélbéli Cikkelyeknek annyiszor, amennyiszer ily Felavatás teljesítendő leszen, mindig előrebocsátandó elfogadása vagyis a Királyi Biztosítás, s az efölött azon formában, melyben azt Elődei tették, szerkeztetett Eskü letétele után, Országgyűlésileg e Magyarországon, annak rendi szerint, megkoronázandják.

1715. 2. cikk. 5. § Hogy a régiségből lehozott Királyi Trónöröklésen és Koronázáson kívül, a többiben ezen Magyarország s hozzá kapcsolt Részek, összes és egyes, közönséges *Szabadságait, Mentességeit, Kiváltságait*, Rendszabásait, Közönséges Jogait, Törvényeit és Törvényes Szokásait, melyeket Magyarország néhai Dicső Királyai és dicsőséges emlékezetű Elődeink engedményeztek, és megerősítettek, úgy a jövőben engedményezendőket és általunk megerősítendőket (melyekre alapítva, kiterjesztve és szorítva bírják a mondott Karok és Rendei azon Eskü szövegét, mely a néhai Felséges Fejedeleml, *Első Ferdinánd Ur*, dicsőséges emlékezetű Elődünk törvénykönyvei elején van) kirekesztve mégis és mellőzve Dicsőült Második András Király Ezer Kétszáz Huszonkettődik Évi Törvénykönyve Cikkelyének azon Záradékát, mely így kezdődik: *Hogyha pedig mi stb.*,

Mily értelemben fogandók fel eme rendelkezések, az az 1791-ben hozott törvényekből kiviláglik, hol a II. József császár uralkodása alatt tett tapasztalatok folytán Magyarország minden alkotmányos jogainak egyes törvényekben világosabban kellett formuláztatniok, mint ahogy azelőtt voltak. Így a második cikkben, mely a királyi inaugurális diplomát foglalja magában, az ország minden jogai és kiváltságai általában megerősítettek; a *harmadikban* meghatározott, hogy az alkotmányra tett esküvel összekötött koronázásnak mindig a kormányra lépés után hat hónapon belül mindig meg kell történnie.¹⁴ (A *tizedik cikkben* kimondatik, hogy Magyarország jövőben is minden hozzá tartozó tartományokkal (Horvát-, Szlavónország stb. stb.) szabad és az egész kormányforma tekintetében független, azaz semmi más népnek vagy országnak alája nem vetett birodalom maradjon, mely saját alkotmánnyal bír, s a maga örökös, törvényesen megkoronázott királya által saját törvényei és törvényes szokásai szerint, nem pedig más örökös tartományok módjára kormányzandó és igazgatandó.¹⁵) A tizenegyedik cikkben azon kötelezettséget vállalja fel a király, hogy az ország határait fenn fogja tartani, s annak azon részeit, melyek idő folytán az örökös tartományokhoz jutottak volna, még ha ezek azok adókataszterébe fel is vétettek, a birodalomnak visszaadandja.

A tizenkettedik cikkben, mely a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalomról szól, kinyilvánítatik, hogy a törvényhozás, értelmezés és eltörlés joga a törvényesen koronázott királyt és az országgyűlésre törvényesen egybegyűlt magyar rendeket közösen illeti meg, s az országgyűlésen kívül nem gyakorolható; hogy Magyarország, mint azelőtt, úgy jövőben is csak ily törvények, nem pedig a királyi parancsok és pátensek által kormányoztassék, melyeket különben

e szavakig: *ellenállani és ellenmondani örökre*; minden Pontjaik, Záradékaik és Cikkelyeikben, amiképpen azok alkalmazása és értelme körül a Király és Karok egyetértve Országgyűlésileg megállapodandanak; erősen és szentül megtartandjuk, s mások által, öszvesen és egyenként, sérthetetlenül megtartatandjuk.

1723. 2. cikk. 9. § S ekképpen ugyanazon *Női Trónöröklést*, a Felséges Ausztriai Házban behozottat és elismertet (kiterjesztvén reá most, akkor helyett, az 1687: 2. és 3., s hasonlóképpen az 1715: 2. és 3. Cikkeket) e fennírt Rend szerint *megállapítják*.

3. cikk. Ő Legszents. Cs. és Királyi Felsége az Ország és hozzákapcsolt Részek összes hű Karai és Rendei minden, úgy *Hitlevélneli*, mint egyéb *Jogait, Szabadságait és Kiváltságait, Mentességeit, Előjogait, hozott Törvényeit és helybenhagyott Törvényes Szokásait* (összhangzásban az 1715. eszt. 1. 2. és 3. Cikkelyekkel s az azokban foglalt Eskü példány értelmében veendő I. és II. Cikkelyeivel a jelenvaló Országgyűlésnek) kegyelmesen *megerősíti és megtartandja*.

¹⁴ 1791. 3. cikk. Minden kétségnek teljes elosztatására, mely az Ő szents. kir. Felsége által elfogadott és kiadott felavatási hitlevélnék, Magyarország örökös királyai koronázására nézve, némely szavai tartalmából az ország alaptörvényei ellen támasztott, s jövőben támasztathatnék, kegyelmesen beleegyezett Ő Szents. Cs. k. Apostoli Felsége, hogy a kir. felavatás és koronázás az uralkodás minden változásával az elhunyt király halálától fogva hat hónap alatt törvényes szertartással múlhatatlanul eszközöltessék stb.

¹⁵ 1791. 10. cikk. Az Ország Karai és Rendei alázatos felterjesztésére, Ő Szents. Felsége is kegyelmesen elismerni méltóztatott, hogy ámbár a Felséges Ausztriai Ház Nőágának Örökösödése az 1723-i 1. és 2. Törvénycikkely által Magyarországnak s kapcsolt Részeiben ugyanazon Fejedelmet illeti, melyet a megállapított Örökösödési Rend szerint elválaszthatatlanul s oszthatatlanul bírándó többi örökös, Németországban és Németországon kívül fekvő tartományokban: s Kormányzatának egész törvényes alakzatára nézve (odaértve minden kormányzókat) független, azaz semmi más Országtól avagy néptől nem függő, hanem tulajdon Megállással és Alkotmánnyal bír; annál fogva a maga törvényesen megkoronázott örökös Király által, tehát Ő Szents. Felsége és Utódai Magyarország Királyai által saját Törvényei és *törvényes Szokásai* szerint, nem pedig más Tartományok mintájára, amint azt már az 1715: 3. és 1741: 8. és II. rendeli, kormányzandó és igazgatandó.

is semmi törvényszéknek nem kell elfogadnia, és hogy a törvényszékeknek a törvény által meghatározott vagy jövőben meghatározandó alakját a királyi hatalomnak önhatalmúlag megváltoztatnia nem szabad, mialatt a királyt illető végrehajtó hatalom csak a törvények értelmében gyakoroltassék.¹⁶

Midőn 1804-ben a római birodalom bomladozván, I. Ferenc az osztrák császári címet felvéve, e viszonyokban mi sem változtatott meg, amint a császár 1804. aug. 17-én kelt manifestumában ezt Magyarországra nézve világosan kimondotta.

Különben annak bizonyosságául, hogy a magyar korona tartományai Ausztriához való viszonyának jogalapja több mint három századon át változatlanul ugyanaz maradt, elegendő V. Ferdinánd esküformáját összehasonlítani avval, melyet I. Ferdinánd tett 1527-i koronázásakor. Mindkettő szóról szóra ugyanaz, azon különbséggel, hogy V. Ferdinándéban Endre király aranybullájának záradéka - mely a rendeknek az alkotmány megsértése esetében jogot ad a fegyverfogásra, kivétetik.¹⁷

¹⁶ 1791. 12. cikk. Hogy a törvények hozása-, eltörlése- és magyarázásának Hatalma, e Magyarországon s kapcsolt Részeiben, az 1741: 8. tc. Rendelkezése fenntartása mellett, a törvényesen Koronázott Fejedelemmel és az Országgyűlésre törvényesen összesereglő Ország Karai és Rendeivel közös, *s azon kívül nem is gyakorolható*, Ő Legszents. Felsége önkényt s magától elismeri; s kegyesen kijelentette, hogy a Karok e Jogát sérthetetlenül megtartandja, és miképp az Dicsőült Elődeitől reá szállott, úgy Felséges Utódaira is sértetlen átszállítandja: biztosítva az Ország Karait és Rendeit, hogy *soha edictumok vagyis úgy nevezett Pátensek által, melyek általán fogva soha az Ország Törvényszékei által el nem fogadhatók, az Ország és kapcsolt Részek nem lesznek kormányzandók.* -

A törvényszékeknek Törvény által megállapított vagy megállapítandó Alakja Királyi hatalommal nem fog megváltoztatni - hanem az eddig alkotott, vagy jövőben alkotandó Törvények, az Ország bevett törvényes szokása szerint, vallás különbsége nélkül választandó Ítéltörvényszékek által fognak a Törvényszékek megtartatni; a végrehajtó Hatalom pedig, egyedül a Törvények értelmében, Ő Királyi Felsége által gyakoroltatni.

¹⁷ I. Ferdinánd király koronázási esküje 1527-ben:

„Mi Ferdinánd, Isten kegyelméből Magyarország királya stb. esküszünk az Élő Istenre, Legszentesebb Anyja Szűz Máriára és minden Szentekre; Hogy Isten Egyházait, a Főpap, Báró Urakat, Nagyokat, Nemeseket, Szabad Városokat és minden Országlakókat Mentességeik és Szabadságaik, Jogaik, Törvényeik, Kiváltságaik és régi jó és helybenhagyott törvényes Szokásaikban megtartjuk és mindnyájoknak Igazságot szolgáltatunk: néhai Felséges ANDRÁS Király Törvényeit megtartjuk; Magyarországon s amelyek hozzá bármely Jog, vagy Cím szerint tartoznak, határait el nem idegenítjük, nem kisebbsítjük, hanem, tehetségünk szerint, öregbítjük és kiterjesztjük, s mindazt tesszük, miket minden Karok s egész Magyarországon köz Javára, Díszére és Öregbedésére jogosan tenni foghatunk. Isten minket úgy segéljen, és Minden Szentek.”

V. Ferdinánd király koronázási esküje 1850-ben:

„Mi Ferdinánd, Isten kegyelméből Magyarország királya stb. esküszünk az Élő Istenre, Legszentesebb Anyja Szűz Máriára és Minden Szentekre; Hogy Isten Egyházait, a Főpap, Báró Urakat, Nagyokat, Nemeseket, Szabad Városokat és minden Országlakókat Mentességeik és Szabadságaik, Jogaik, Törvényeik, Kiváltságaik és régi jó és helybenhagyott törvényes Szokásaikban megtartjuk és mindnyájoknak Igazságot szolgáltatunk: néhai Felséges ANDRÁS Király Törvényeit (kirekesztve mégis és mellőzve azon Törvénykönyv Harmincegyedik Cikkelyének azon Záradékát, mely így kezdődik: *Hogyha pedig mi* stb., e szavakig: *ellenállani és ellenmondani örökre*) megtartjuk; Magyarországon s amelyek hozzá bármely Jog, vagy Cím szerint tartoznak, határait el nem idegenítjük, nem kisebbsítjük, hanem tehetségünk szerint öregbítjük és kiterjesztjük, s mindazt tesszük, miket minden Karok s egész Magyarországon köz Javára, Díszére és Öregbedésére jogosan tenni foghatunk. Isten minket úgy segéljen, és minden Szentek.”

Ha volt valaha oly történelmi jog, mely, félre nem magyarázható törvényekre alapítva, több mint háromszáz évnyi időszak alatt minden, a trón s a nép közt fennálló viszonyok alapjául tekintetett, úgy ez az, melynek folytán Magyarország Ausztriától különállását igényli.

A XVI. és XVII. század általános törekvésénél, mely a királyi hatalmat abszolúttá kívánta tenni, nem csodálkozhatunk azon, hogy Magyarországon az alkotmány ez értelemben átalakítása többször megkísértetett. Ugyanezt kísérlette meg később más eszközök által s más elvek nevében József császár a XVIII. században; sőt még 1823-ban is, mint ismeretes, Magyarországtól a maga legfontosabb alkotmányos jogainak megvonása újra megkísértetett. De mindezen kísérletek nagy erőlködések és számos áldozat után mindig kivihetetleneknek mutatkoztak.

Ha most az osztrák ház Magyarország feletti három százados uralkodására visszatekintünk, oly időkre találunk, midőn Magyarország nagyrészt csaknem megsemmisültnek tűnt az oszmánok igája alatt. Mária Terézia uralkodása végén a nemzetiség öntudata teljesen háttérbe került, és azon nagy harcok után, melyeket a monarchia Napóleon ellen kiállott, Magyarországon is, mint a bécsi kongresszus után mindenütt, a tökéletes politikai közömbösség korszaka következett el. Ausztria ez idő alatt gyakran roppant, s mindig jóval nagyobb eszközökkel rendelkezett, mint Magyarország. Hatalmának kezdetén V. Károly viláгурalmára, később Németország segítségére támaszkodott. Valamint a Magyarország alkotmányos jogai elleni harcban a XVII. században a katolikus egyház hatalma által segítettett, úgy a felvilágosodás s a polgári és vallásfelekezeti egység elve volt az, amire II. József a XVIII. század végén hivatkozott; s mégis mindezen erőlködések maradandó eredményekre nem vezettek, sőt a magyar alkotmány mindezen harcokból megerősödve került ki, s az 1791-i törvények, melyekben az ország minden alkotmányos jogai tisztábban formuláztattak, mint ahogy azelőtt voltak, II. József tízéves, alkotmányt mellőző uralkodásának eredményei.

Ezek azon premisszák, melyekből mindenkinek, ki a Magyarország és Ausztria közt fennforgó kérdések végleges megoldásáról gondolkozik, következtetéseit vonnia kell. Kérdem: csodálandó-e, hogy ily előzmények után azon kívánság, remény, sőt meggyőződés, hogy az előbbi viszonyok visszaállíttassanak, Magyarországon általános? - Gondoljunk bármily népet magunknak - habár ez kevesebb szívósságot tanúsított legyen is történelme folyamában s önállósága és nemzetiségeért sokkal kevésbé képes lelkesülni, mint a magyar, de melynek alkotmányos igényei mellett a legvilágosb történelmi jog és azon tapasztalat szól, hogy minden kísérlet régi alkotmánya megszüntetésére csak annak még szilárdabb megalapítására vezetett, s el fogjuk ismerni, hogy éppen nincs mesterséges izgatásra szükség avégett, hogy ily népnél a régi, századokon át fennállt viszonyokhoz való visszatérésben a bizalom életben tartassék, sőt hogy nem létezik az izgatás azon eszköze, mely egy népet ily viszonyok közt arra bírhatna, hogy azon jögről, melyre támaszkodik, bármily előnyért lemondjon.

Azon kapcsolatot, mely a magyar korona tartományai és az összállam közt előbb fennállott, nagyon is lazának tarthatjuk, s feltehetjük, hogy kívánatos volna, ha a perszonálunió elvének helyére idővel más intézmények léphetnének, melyek az állam egységének több garanciát nyújtanak; azon nézetben lehetünk, hogy Ausztriának mint föderatív államnak megszervezése, az egész állammal közös dolgokban közös törvényhozás- és kormányzással és minden egyéb tekintetben az egyes koronatarományok legteljesb autonómiájával, valamint az összállamra, úgy annak részeire is előnyösebb. Oly népek, melyek előtt alkotmányos intézmények újak, és egy oktrojált alkotmányból indulnak ki, nehezen tudják - amint látszik - azon szilárdságot felfogni, mellyel mások oly elvek mellett tartanak, melyek évszázadokon át nyilvános életök zsinórmértékéül szolgáltak. Azon mód, mely szerint a protestánsok helyzetét, az egyházi viszonyaik szabályozására kibocsátott pátens tekintetében még Németország egyes protestáns

tartományaiban is megítélték, bizonyosága annak, mennyire eltérnek az ezen tekintetben Magyarországon uralkodó nézetek a németországiaktól, s egészen természetesnek találom, hogy e nézeteket téveseknek tartják; hogy azonban ezek általánosak, s hogy minden Magyarországnak tett engedménynek, még ha senki sem vonná is kétségbe azon szándékot, hogy az országot boldogítani akarják, teljesen azon akadályokba kell ütköznie, melyeket a protestáns viszonyok szabályozása iránt kibocsátott pátens tekintetében legyőzhetetleneknek ismertek el, afelett a tett tapasztalások után senki sem lehet kétségben, s oly pillanat, mint a jelenlegi, midőn a monarchia valóban súlyos harcoknak néz elébe, melyeket teljesen elszigetelve, saját erejével kell kiállania, éppen nem alkalmas az előbb fennállt jogviszonyok átalakításának megkísértésére, midőn előre meg kell győződve lennünk arról, hogy ez csupán az államhoz tartozók nagy részének elhatározott akarata ellenére vihető ki. Azon terhes helyzet, melyben a monarchia van, nem győzhet meg tehát annak szükségéről, hogy a magyar korona és az örökös tartományok között előbb fennállott perszonálunió viszonyának meg kelljen szüntettetnie; sőt inkább ez a legfontosabb ok, mely egy ily átváltoztatás célszerűtlenségét éppen a jelen pillanatban világossá teszi.

Ugyanez mutatkozik, ha a nézeteknek azon fordulatát tekintjük, mely a legitimitás elvének tekintetében újabb időben végbement.

Európa majd minden dinasztiai jelenlegi helyzetöket, melyet elfoglálnak, nem a legitim monarchia elvének köszönik. Angliában a most uralkodó dinasztia forradalom útján lépett a trónra.

A francia császárság alapja a francia nép általános szavazásban nyilvánított akarata. Spanyolhon- és Portugálban a királyi hatalom a fiág ellenkezésének ellenére leányágra szállott. Belgium trónja forradalom műve. Svédországban új dinasztia uralkodik. Norvégia Svédországtól elvált. Németország nagy része a bekebelezési akta és a bécsi kongresszus folytán fő urát megváltoztatá, s nem tagadható, hogy a Habsburg-Lotharingi-ház állása, mely Velence és Galícia kivételével minden részeire vagy századokon át meg nem támadott örökösödési jogot, vagy világos, az egyes országok rendjeivel kötött szerződéseket mutathat fel, kivételes. Ebből következik, hogy azon alapelvek, melyek legújabb időben a két leghatalmasabb európai kormánytól felállítottak és Olaszországban gyakorlatilag követettek, egy államra sem lehetnek veszélyesebbek, mint éppen Ausztriára, hol a monarchia történelmi alapja még soha meg nem rendítettett, hol tehát, amíg a történelmi jog a trón rendületlen alapjául elismertetik, ez a fennállás több garanciáját foglalja magában, mint más államokban, hol azonban, ha e jogcímet nem tekintjük, sem a nemzetiség elve, sem bármely más nem alkalmaztatható, miből ezen állam létezésének szükségessége kimutatható volna.

Teljesen helyes nézet tehát, hogy Ausztriának a jelen pillanatban, midőn a népszuverenitás elvének alkalmazása inkább fenyegeti, mint bármely más államot, eszközökről is kell gondoskodnia, hogy e rendkívüli veszedelmeknek ellentállhasson.

S vajon miben találhatók meg ezek?

Talán abban, hogy azon intézményeket utánozzák, melyek által Franciaország Európa legnagyobb katonai hatalmává lett?

A centralizációnak a tökélyig kivitt rendszere az, mely oly erőssé tette a francia államot, hogy hatalma szinte fenyegetővé vált minden mások önállóságára. De ha azt kérjük, mily befolyást gyakorolt éppen e rendszer a monarchiai hatalomra, úgy találjuk, hogy ez, és pedig a túlzásig vitt centralizáció folytán oly mértékben ingadozó és bizonytalan lett, ahogyan erre az egész új történelem folyamában sehol példát fel nem hozhatunk, s már ebben oly fontos ok rejlik, mely

ezen elv követését felette veszedelmesnek láttatja oly államban, mely, mint az osztrák, *egyedül* a törvényes monarchia elve által tartatik össze.

De ha ezeket nem tekintjük is, hatalmunkban áll-e azon viszonyokat megteremteni, melyek a Franciaországban követett kormányforma feltételei, s melyek ott évszázadok következetes fáradozásai által értettek el? vagy remélhetjük-e, hogy oly intézményeket, melyek Franciaországban csak a legnagyobb forradalmak egyike, és oly uralkodó által, mint Napóleon, alapíttathattak meg, Ausztriában a nyugalom megzavarása nélkül, a közigazgatás egyszerű útján kivihetünk?

Tíz év tapasztalatai állnak szemeink előtt, melyek alatt kíméletlen következetességgel minden megtörtént, ami az igazgatás útján lehetséges volt, hogy végre azon meggyőződésre bírjon, miszerint a centralizáció elve Ausztriában kivihetetlen.

Ha most az 1860. április 19-én kelt királyi kéziratot úgy kell tekintenünk, hogy azon kísérlettel, Ausztriának centralizált állammá való alakításának kísérletével határozottan felhagytak, milyen út nyílik meg előttünk? Elegendő-e, ha a centralizáció elve helyett az önkormányzatét és azon határozatot nyilatkoztatják ki, hogy a Magyarország- s a más koronatarományokban azelőtt fennállt közigazgatási formákhoz ismét vissza akarnak térni?

Az önkormányzat elvét mindenestre oly államban, mely egészen különböző elemekből van összetéve, maga a természet javasolja, s a régi korból származó formák visszahozatala, habár lényegesen megváltozott is azok jelentősége, úgy az államra, valamint az egyes polgárookra nézve is felette kívánatos; megengedem azt is, hogy az ezen értelemben végbevitt reformok elegendők lennének oly időben, midőn az államot semmi veszély nem fenyegeti, s a hozzátartozóktól nem követel mást, mint hogy a megállapított rendhez alkalmazkodjanak. Oly pillanatban azonban, midőn azon alapelveket, melyeknek az osztrák állam létezését köszöni, nemcsak egyes forradalmi pártok támadják meg, hanem azokról a leghatalmasabb államok kormányai is lemondanak, s az európai államjogban a legitimitás elvének helyére az általános szavazás útján nyilatkozó népakarat elve lép, az előbb fennállt rendhez való részleges visszatérés, mely mellett egyes rendszabályok által egyes bajokon segíttetik, bizonyára nem elegendő.

Ha az állam létezését elvek veszélyeztetik, e veszéllyel csak akkor állhat szembe, ha ő maga is elvekre támaszkodik, s vajon milyen elvre támaszkodhatik Ausztria?

A nemzetiség elve, e szó nyelvi értelmében, veszedelmes az osztrák államra nézve. Ugyanez áll az általános népakarat elvéről is. A kormányzati és közigazgatási központosítás elve az utolsó idő folytán teljesen kivihetetlennek bizonyult, mire kell tehát, mire lehet támaszkodnunk, hacsak a *történelmi jog elvére* nem, mely az állam létezésének a legújabb időig egyetlen alapjául szolgált, és amint arra az utolsó idő tapasztalatai megtanítottak, legalább a magyar korona minden tartományaiban még oly hatalommal bír, melyet ezen elv a többi Európában - Anglia kivételével - a legújabb időben mindenütt elveszített? és vajon miként támaszkodhatunk a történelmi jogra, ha azt *minden következményeivel együtt* el nem ismerjük?

Azon meggyőződésre jutottak, hogy az utolsó tíz év alatt követett irány elhibázott volt, sőt belátták, hogy azon alapelvek, melyeket Ausztria azelőtt követett, s melyek által Európa első államainak egyikévé lett, egyes rossz oldalainak ellenére, mégis a legcélszerűbbek voltak; azt hiszik-e, hogy a jelen legyőzhetetlen nehézségeitől megmenekednek, s egyszersmind a régi viszonyok minden rossz oldalait elkerülik, ha most oly útra térnek, mely a kettő között középen van? Ki fogja az egyes embernek, aki útja megválasztásában téved, azt tanácsolni, hogy ahelyett, hogy megfordulna, és azon útra térne át, melyet helyesnek ismert el, inkább e

közt és a hibás pálya közt, melyen előbb eltévedett, törjön magának középutat, mely mindenestre a legtöretlenebb, és minden erejét kimeríti, mielőtt a célhoz érne? Ez teljesen áll az államokról is. Államok is tévedhetnek, s az egyedüli eszköz tévedések jóvátevésére, számukra úgy, mint egyesekre nézve, *azon határozottságban* áll, mellyel a helyesnek elismert ösvényre visszatérnek.

Éppen mert az osztrák monarchia még soha ennyire elszigetelve nem állott, mert soha ennyire kizárólag nem volt saját erejére utalva, s mert a legitim monarchia elve, mely ez államnak alapelvül szolgál, e pillanatban nemcsak egyes pártok, hanem azon irány által veszélyeztetve van, melyet a leghatalmasabb államok kormányai közül többen követnek, ebben rejlik azon ok, melynek bennünket *a történelmi jogalap teljes visszaállításának* szükségességéről meg kell győznie, mivel azon pillanat, midőn az állam veszélyektől lévén körülvéve, s minden erejének kifejtése szükséges, nem alkalmas arra, hogy az, ami annak évszázadokon át véd-bástyájául szolgált, megsemmisíttessék, s az új erősítésekkel vétessék körül, melyek tán jobbakké lehetnek, de csupán békés időben alapíthatók meg, és nem oly pillanatban, midőn ellenséges megtámadásoknak látszanak kitéve lenni.

A fellebb mondottak egyszersmind az *Allgemeine Zeitung*-nak és más lapoknak azon, nézeteik szerint megfoghatatlan jelenségek felvilágosításul szolgálhatnak, hogy a magyar nép, melynek monarchiai érzelmei közmondássá váltak, az utolsó tíz év folytán sohasem mutatta azon lelkesedést a királyságért, melyről egykor ismeretes volt, s hogy oly férfiak, kiknek az uralkodóházhoz való ragaszkodásukat ki sem vonja kétségbe, ezen idő folytában a kormány jóakarató fáradásaihoz soha nem csatlakoztak.

A magyar nép érzülete mindenestre teljesen monarchiai. Ezen érzület majd ezeréves történelem folyamán át fenntartotta magát, s minden bel- és külső küzdelmek, mely ezen ország fejlődését akadályozák, mindeddig nem bírták lerontani a monarchiai elv hatalmát.

De éppen ebből azon következtetést kell levonnunk, hogy azon alapoknak, melyek Magyarországon a monarchiai elv támaszául szolgáltak, felette erőseknek és rendíthetetleneknek kellett lenniök. Vajon annyira fel nem fogható-e, hogy elismert dinasztikus érzelmű férfiak, s éppen ezek nem akartak lemondani a monarchiai elv alapjáról, mely annyi évszázadokon át rendíthetetlennek bizonyult be, hogy különösen nem akarták ezt oly időben, midőn a legitim monarchia elve jobban veszélyeztetettik, mint valaha?

Újabb időben - s amint ez különösen Magyarországra nézve látszik -, az osztrák s a déli német sajtó egy részében új államjogi elméletet állítottak fel, mely szerint a történelmi jogok, bármily kétségbevonhatatlan legyen is azoknak eredete, mindenkorra elvesznek, ha az, ki ezen jogok birtokában van, a velök összekötött köteleességeket egyszer megsértette. Magyarország - úgy mondják - maga tépte szét azon szerződéseket, melyre alkotmányos jogai alapítva voltak, a forradalmi izgatottság egy pillanatában megsérté a *pragmatica sanctiót*, s azért nem hivatkozhatik reá többé. A Magyarország s a dinasztia közt azelőtt fennállott minden viszony megszűnt, s nem létezik más jog, mint amely a győzött meghódított országban megilleti.

Mindenekelőtt kérdezhetnők: vajon oly időben és államban, midőn egyesekre nézve politikai vétségekért a *confiscatio* büntetését megszüntették, azon alapelvek, melyekre azelőtt a *confiscatio* igazolásánál hivatkoztak, alkalmazhatók-e egész népekre? De térjünk el teljesen a jog szempontjától, s egyszerűen kérdezzük azt, mennyire lenne a dinasztia s tehát az osztrák államra nézve is, mely csak dinasztiaja joga folytán áll fenn, célszerű ezen alapelvek alkalmazása Magyarországon?

Szilárd jogi alapelvek szükségessége annyira veleszületett az emberi természettel, hogy még azon viszonyok tekintetében is, melyeknek alapja az erőszak, bizonyos jogelméleteket állítanak fel, s ennél fogva azok, kik az államjoggal foglalkoztak, a hódítást is azon tények egyikének ismerték el, mely állami jogviszonyok alapjául szolgálhat, *ha éppen nem található más jogcím, melyre a birtok igazolásánál hivatkozni lehetne.*

S vajon e helyzetben van-e Ausztria?

Mindazon dinasztikiak közt, melyek jelenleg Európában uralkodnak, kevés van, mely oly kétségbevonhatatlan történelmi jogra hivatkozhatnék, mint az osztrák ház; a monarchia minden tartományai közt egy sincs, melynek tekintetében e jogcím oly világos volna, mint éppen Magyarország. Ha az uralkodó és a nép képviselői közt minden trónváltásnál ünnepélyesen megújított szerződések, ha törvényes határozatok hosszú sora és három százados szakadatlan gyakorlat alapíthatnak történelmi jogot, úgy ez az. Oly jog ez, melyet senki kétségbe nem von, meg nem támad, sőt mindenki elismer, mert az ország alkotmányos jogainak lényeges részét képezi. S most ezen jog szüntetessék-e meg, s fosztassék meg erejétől, hogy helyére a hódítás korlátlan joga állíttassék?

Vajon meggondolták-e, mi mindent kell ily eljárás folytán elismerniök?

Hogy Magyarország alkotmányos jogainak elvesztése az 1849-i országgyűlés azon határozatainak, melyek által a *pragmatica sanctio* megsértetett, büntetéseként indokoltá legyen, úgy azon határozatokat az egész magyar nép vagy legalább a nagy többség határozatainak kell tekinteniök; kérde, okosan van-e téve, érdekében áll-e a dinasztikának ez az állítás? Vagy talán azt hiszik, hogy használna az 1848- és 1849-i évek eseményei folytán bevezetett államrend megerősítésének, ha azt a magyar nép által elkövetett vétség igazságos büntetésének nyilvánítják?

A hódítás joga határtalan, nincs semmi feltételhez, semmi kölcsönös kötelezettségekhez kötve. De még az erőszak sem ismer más határt, mint a fizikai lehetőséget. Ki fog, ha helyzete elvitázhatlan jogon alapul, az erőszakra hivatkozni? az erőszakra, mely mindig tény marad, s tehát más tény által mindig megszüntetethetik? S ez történjék most a monarchiai elv megszilárdítására oly dinasztia érdekében, mely minden igényei tekintetében olyan történelmi jogra hivatkozhatik, mint senki más? s azon buzgóság, mellyel ezen alapelvek érvényesítésén működnek, minden egyes ember monarchiai érzülete és dinasztikus érzelmei mértékéül vétessék-e? - Valóban, nehéz elhatározni, vajon szánakozásunkat érdemli-e meg a fogalmak ily összezavarása, vagy azon rosszakarát, mely hasonló inszINUÁCIÓKNAK alapul szolgál, INDIGNÁCIÓVAL utasíttassék-e vissza; komoly cáfolat mindenesetre felesleges, mert mindenki előtt világosan kell állania annak, hogy miután a dinasztia szerződésekre és törvényes határozatok szakadatlan sorára alapított történelmi jog szerint bírja a magyar korona tartományait, s miután Magyarország monarchiai érzülete szilárdságát éppen azon összefüggésnek köszöni, mellyel a monarchia elve, mint a történelmi jog eredménye mindavval áll, ami a történelmi jogra alapított, azaz az egész alkotmánnyal, tehát minden, mi által a történelmi jog tisztelete megerősítettik, a monarchiai elv megszilárdítására közremunkál, míg mindaz, mi által a történelmi jog iránti tisztelet megrendítettik, egyszersmind mindazt, ami ezen jogra van alapítva, s azért mindenekelőtt a legitim monarchia elvét veszélyezteti.

*

Legyen szabad az egésznek tiszta átnézetét, az eszmék azon menetét, melyet ezen írásban követtünk, végül még egyszer röviden előadni.

Ha a bécsi kongresszus határozatait azon eseményekkel összehasonlítjuk, melyek azt megelőzték, alig tartózkodhatunk vissza a bámulástól.

Senki, aki az 1804-től 1814-ig lefolyt időt átélte, legalábbis senki, aki az eredményekre cselekvőleg hatott, nem lehetett kétségben afelől, hogy Napóleont csupán rendszerének hibái rontották meg. Minden jog, a fejedelmek történelmi s a népek természetes jogainak teljes megvetése volt az, melyen e hatalmas szellem minden terve hajótörést szenvedett, s azon eszköz, mellyel minden idők ezen legnagyobb hadfiának hatalma megtöretett, a nemzetiség újra feléledt öntudata volt.

Nem egy hozzá fogható hadvezér vagy a seregek túlnyomó száma s bátorsága, de három nemzeti mozgalom, Spanyolországé, Oroszországé s végre a német nép felkelése volt az, ami Napóleon trónját megbuktatta. S midőn ezt maga is belátta, és 1812-ben már a nemzetiségekre hatni iparkodott, ellenei ezt felismerték, és kiáltványaikban Kalischtól Chatillonig kimondták, hogy: „a háború és béke célja minden nemzetek jogait, szabadságát és függetlenségét biztosítani.” S a bécsi kongresszus mégis teljesen azon alapelveket követte, melyek a nagy ellenség bukását előidézték. Bécsben úgy cselekedtek, mint azelőtt a lunéville-i béke után Regensburg- és Augsburgban.

Ott (mint Gervinus igen kifejezően mondja) államokat, mint gyári árucikkeket sebesen készítették, de törekenyen. A régi hű alattvaló monarchiai ragaszkodása, a törzsek erkölcsi deréksége mit sem nyomott a latban. A nemzeti ösztön vonzó- és taszító ereje, életerős népeknél a leghatalmasabb erő, nem vétetett tekintetbe. Ha meggondoljuk, hogy mindez azok által határozottatott és tétetett, kik Napóleon minden hibáit hosszú ellenségeskedés tiszta belátásával felismerték, s a nemzetiség erejére azáltal jöttek rá, mivel a győzelmet ellenségek felett csupán ezen erőnek köszönték, meg kell adnunk, hogy a történelem tanításait talán még soha annyira félre nem ismerték, mint akkor, s valóban nem csudálható, hogy az 1815. év minden alkotásai közül jelenleg alig áll fenn egy.

A bécsi kongresszus határozatai ugyan még most is az európai államjog alapjául állíthatnak fel, gyakorlatilag azonban mindaz, ami akkor határozottatott, fenntarthatatlannak bizonyult be.

A németalföldi királyságot, melynek megalapítása a kongresszus legfontosb eredményei egyikének tekintetett, Belgium ismét elvesztette.

A lengyel királyság s a krakkói köztársaság nem léteznek többé.

Neuchâtel Poroszországtól, Savoya Piemonttól, Lombardia Ausztriától el van választva.

Egész Olaszország földterületi viszonyai megváltoztak.

Az oszmán birodalom rovására a görög királyság keletkezett, Szerbia-, Moldva- és Oláhországban pedig oly államok, melyek, legalább ami az oszmán birodalom iránti helyzetüket illeti, csupán név szerint nem függetlenek.

Spanyolhon és Portugália a felfordulások hosszú sora után, Poroszország természetes állásának és feladásának tudatában az alkotmányos államok sorába léptek, s a francia trónon annak utóda ül, kinek családja a kongresszus határozatai szerint e trónról örökre kizárva maradjon, hatalmasan és korlátlanul, amint I. Napóleonon kívül még egy uralkodója sem Franciaországnak. Mindazon veszélyek, melyek ellen a bécsi kongresszusnak biztosítékot kellett volna nyújtania, némiképp megváltozott alakban állanak ugyan fenn, de lényegökben egészen úgy, mint 45 év előtt, s ha egész Európa I. Napóleon elleni felkelésének célja minden nemzet

jogai-, szabadsága- és függetlenségének biztosítása volt, éppoly bizonyos, hogy e cél ez óráig még nincs elérve, sőt egyes államok földterületi épsége, másokban a törvényes monarchia és legtöbb nép nemzeti önállósága tán még soha annyira veszélyeztetve nem voltak, mint éppen most.

A bécsi kongresszus ezen eredménye, vagy helyesebben kifejezve, ezen eredménytelensége oly közmegegyezésnek tulajdonítandó, melyben Európa minden kormánya részt vett, s melynek majd minden következményei nem erőszakos összeütközés folytán, hanem saját belső támasz nélküliségök miatt omlottak össze lassanként, mindenekelőtt pedig annak folyománya, hogy a bécsi kongresszus azon elvekkel, melyek által Napóleon óriási ereje megtöretett, maga hagyott fel, hogy oly harcnak, mely a nemzetek függetlenségének nevében kezdetett és vívatott, oly békével akart véget vetni, melyben csupán az érdekek vétettek figyelembe.

A bécsi kongresszus ki nem elégítő következményeinek második oka azonban mindenestre abban keresendő, hogy elmulasztotta *egy hatalmas Németország* megalapítását. Valamint Németországnak teljesen hatalom nélküli helyzete volt az, mely lehetővé tette Franciaország hatalmának azon kiterjedését, mely által Napóleon majdnem világuralomra jutott, úgy e veszély mindaddig fenn fog állni, míg Németország e helyzetben marad.

Európa egyensúlya most és mindaddig jelentéktelen szólásmód, míg Európa középpontjában oly állam létezik, mely a maga szakadozottságában nemcsak a többiek helyzetére nem gyakorolhat befolyást, hanem még saját épségét s önállóságát sem képes megőrizni.

Azon véleményen vagyok tehát, *hogy Németország egysége*, legalább az egység azon foka, mely az önállóság s a német nép nagyságához méltó helyzet megőrzésére szükséges, *egész Európára nézve közös szükségszerűség*; s azt hiszem, *hogy e szükségszerűségnek a legközelebbi jövőben meg fognak felelni*, mert Németország egységének alapja a német nép nemzeti egységében fekszik, s mivel tehát a népfelség elve elismerésének Németországban éppen úgy az egységre kell vezetnie, amint a fejedelmek korlátlan uralma annak feldaraboltságát vonta maga után.

Azon egyetlen forma, melyben Németország egysége ezen ország egészen sajátos helyzete és múltja mellett, a jelen pillanatban lehetőknek látszik, amint hiszem, hogy már bebizonyítottam, *egy szövetséges állam, közös népképviseléssel*.

Mivel az osztrák monarchia egy jelentékeny része a szövetséghez tartozik, s Európa jelenlegi viszonyai közt teljesen lehetetlen, hogy Ausztria egész területével a szövetségbe belépjen, s mivel mind Ausztria, mind Németország érdekeivel meg nem egyeztethető, hogy ezen állam egész területével a szövetségből kilépjen, mivel tehát az egyetlen képzelhető kombináció jövőre nézve is az marad, hogy Ausztria területének azon részeivel, mely jog szerint Németországhoz tartozik, és *csakis evvel*, a szövetségben maradjon, így magától következik, *hogy Ausztria azon koronatarományainak, melyek jog szerint a Német Szövetséghez tartoznak*, s melyeknek mindazon jogokban és kötelességekben részt kell venniök, melyeknek a szövetség célszerű megszerkesztésénél az egyes szövetségi tagokra ruháztatnának át, *illetve azoknak, melyek nem tartoznak a Német Szövetséghez, még ami az osztrák összállamhoz fűződő viszonyokat illeti is, lényegesen különböző helyzetet kell elfoglalniok*, és hogy azon kötelék, mely az osztrák császári államnak a Német Szövetséghez tartozó részeit a többivel összeköti, ha Németországot egységnek gondoljuk, éppen csak *az egyszerű perszónálunió kapcsa lehet*.

Azon viszonyok visszaállítása, melyek a magyar korona tartományai s a monarchiának a Német Szövetséghez tartozó részei közt századokon át jogosan fennállottak, tehát nemcsak azért szükséges, mert Magyarország törvényes igényeit ki akarják elégíteni; *ezen visszaállítás szüksége inkább Európa általános helyzetében rejlik*, mely Németország egységét teszi

szükségessé; igen bizonyos, hogy még azon esetben is, ha Magyarország az osztrák állam végleges megalakulását más módon tartaná is kívánatosnak, ez azon viszonyokat, melyek Magyarország különállását szükségessé teszik, meg nem változtathatná.

Sőt ha az osztrák állam jelenlegi helyzetét vizsgáljuk, tekintet nélkül Németország viszonyaira, ugyanezen meggyőződésre jutunk. Mert

1. nem tagadható, hogy jelen pillanatban, midőn minden jelentékenyebb európai kérdés megoldásához közelít, és Ausztria teljesen elszigetelve áll, ezen állam jövődjét az tételezi fel, hogy lehető leghamarább minden erejének teljes használatához jusson, s ez csak akkor lehetséges, ha Magyarországnak törvényekre alapított igényeit kielégítik. Továbbá

2. minden más összekötő eszköz hiányában az államegységet Ausztriában inkább, mint bárhol, a legitimitás elvének hatalma tételezi fel; minden osztrák államférfinak azon kell lennie, hogy ezen elv hatalmát, mely most inkább veszélyeztetik, mint valaha, szilárdítsa, ami csak azáltal lehetséges, ha az állam egyes részeinek az összességhez való minden viszonya tekintetében a legitim, azaz a *történelmi jog* alapelveihez szigorúan ragaszkodnak.

Tudom, hogy azon nézetek, melyeket ez iratban kifejtettem, azoknál, kik Ausztria teljes újjáalakításáért lelkesülnek, kevés megaláztatást fognak kelteni. Régen megszoktuk már mindazt, ami azon urak nézeteivel meg nem egyezik, az államra nézve veszélyesnek, forradalminak s Ausztria irányában ellenségesnek bélyegezve látni, s el vagyok ugyanazon vádakra készülve, melyeknek megítélését az olvasóra kell bíznom.

Véleményem szerint első kötelessége minden írónak, ki a gyakorlati politika valamely kérdésével foglalkozik, hogy a dolgok igazi helyzetéről tisztába iparkodjék jönni, s azon következményeket, melyek abból folynak, tartózkodás nélkül kimondja; e kötelességet pedig lehetetlen teljesítenem, ha ki nem akarom mondani: *hogyan Németország egysége*, még amennyiben ezt a szükségesség legcsekélyebb fokára szorítjuk is, és *Ausztria egysége*, azon értelemben, melyben ezt felfogták, *ellentétben* állnak egymással.

Nézeteim azon módról, mely szerint a monarchia belviszonyai véglegesen rendezendők, ennél fogva teljesen azon meggyőződéstől függnék, melyre Németország jövője felett eszméltem rá.

Ha Németország mostani állapotának tartósságában hisznek, ha feltételezik, hogy ezen ország, mely egykor uralkodó állást foglalt el, valóban csak földrajzi fogalommá vált, s csupán azért áll Európa középpontján, hogy például szolgáljon más népeknek, mire vezethet még ily nagy népet is a belső viszálykodás és a nemzeti érzelmek hiánya: úgy csak dolgozzanak továbbra is egy egységes Ausztria megalapításán. Ha azonban Németország egységét európai szükségnek tartják, és belátják, hogy még Ausztria hatalma és biztonsága is Németország hatalmától és azon helyzettől függ, melyet Ausztria Németországban elfoglal, akkor azt is be fogják látni, hogy minden kísérlet oly intézményeket adni a monarchiának, melyek Németország egységével ellentétben állanak, soha nem szolgálhat Ausztria üdvére, s el fogják ismerni, hogy azon viszonyok visszaállítása, melyek a magyar korona tartományai és az összállam közt azelőtt fennállottak (*Magyarország törvényhozási különállása*) talán nem az, melyet óhajtottak, de mindenesetre az egyetlen, mely e pillanatban lehetséges.

Mert valamint Németország egysége az egyedüli eszköz, mellyel azon veszélyekkel, melyek jelenleg Európát fenyegetik, szembe lehet szállni, úgy Magyarország törvényhozási különállása Németország egységének feltétele, s nincs bármely halandó ember hatalmában felbontani azon természetes összefüggést, melyben e két kérdés egymással áll.

FELELET BÁRÓ KEMÉNY GÁBOR NÉHÁNY SZAVÁRA BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEFTŐL

Röpiratod, melyet a napokban e cím alatt: *Néhány szó báró Eötvös Józsefhez*, közrebocsátottál, mint magad mondád, nem azért íratott, hogy bárkit is megtámadjál, vagy meddő, sőt éppen kártékony tollharcot idézzél elő, egyedüli célod inkább csak az vala, hogy *te s mások a közügy érdekében tisztába jöjjetek egypár kérdés felett*, s így bizonyosan leginkább megfelelek óhajtasaidnak, ha mellőzve mindent, mi iratodban tollharcra alkalmat adhatna, válaszomban kizárólag az általad tett kérdésekre s azon állításokra szorítkozom, melyek engemet illetnek.

A *Pesti Napló* és *Magyar Sajtó* szerkesztősegeihez beküldött s meg nem jelent cikkelyedre, mely jelen röpiratodnak fő tárgyát képezi, október 27-én Kazinczy Ferenc felett tartott magasztaló beszédem adott alkalmat. Ki akartad mondani, *mily rendkívül nagy elégtétel volt az reád nézve, midőn ezen beszédemben én magam adom meg, hogy a nemzetiség eszme, és pedig oly eszme, mely irányt tud szabni nemzetek munkásságának s fejlődésének* (7. lap), én, ki a XIX. század uralkodó eszméiről írt munkámban a nemzetiségekről oly tanokat hirdettem, melyek hazafiúi lelket *rettegéssel* töltötték (8. lap); s egyszersmind kérdést akartál intézni hozzám: *nem volna-e helyes a nemzetiség eszméjét a hivatottaknak megvitatni s megvilágosítani*, s tisztába hozni nemcsak azt, *hogy azon elméletek, melyeket a francia politikai iskola teremtett, egymással ellenkezésben vannak, s ha alkalmazhatók lennének is, az emberek váradalmait mégsem elégítenék ki* (mit említett munkámban tettem); *de azt is, hogy melyek azon követelések, melyeket a nemzetiségi eszme a helyes politika sine qua nonjának tüntet fel?* (mit nézeted szerint ama munkámban tenni elmulasztottam) (10. lap).

Minthogy tehát felszólalásodra nem azok, miket Kazinczy Ferenc százados ünnepén vagy más újabb irataimban a nemzetiségről elmondottam, hanem azon tévtanok adtak alkalmat, melyeket nézeted szerint említett munkámban hirdettem, s azon hibám, hogy midőn az uralkodó eszmék befolyásáról két kötetet írtam, éppen a kérdés legfontosabb részét nem fejtettem meg, azt ti.: *mik azon követelések, melyeket a nemzetiségi eszme a helyes politika sine qua nonjainak tekint?* talán megbocsátják olvasóim, hogy hosszabb idézésekre látom kénytelenítve magamat.

Miután a XIX. század uralkodó eszméinek befolyásáról írt munkámnak második részét, mely az elsőben felállított elvek praktikus alkalmazását foglalja magában, nemcsak aránylag kevesen ismerik,¹⁸ de miután röpiratodból meggyőződtem, hogy azt még te sem méltatad figyelmedre, te, ki munkámat gondolkodásod tárgyává tevéd s arról egy külön munkát írtál, *s a nézeteket, melyeket a nemzetiség eszméjéről kimondék, határozottan téveseknek s hibásaknak nevezted*; annál szükségesebbeknek tartom ezen idézéseket, mert a nemzetiség kérdéséről, mi az általános elveket illeti, most sem mondhatnék egyebet; s mert az olvasó csak akkor ítélni meg állításaid helyességét, ha munkámnak azon részét, melyre azok főképp vonatkoznak, ismeri.

A XIX. század uralkodó eszméinek befolyásáról írt munkának I. fejezete, melynek címe *Korunk vezéreszméi*, a következő szavakkal kezdődik:

¹⁸ Az említett munka első kötetjének példányai rég elkeltek, a másodikból több mint 400 példány még a kiadónál maradt, s így a legnagyobb valószínűséggel tehetem fel, hogy munkámnak ezen része az elsőnél legalább egyharmaddal kevesebb olvasóra talált.

„Ha Európa különféle álladalmainak jelen helyzetét figyelembe vesszük - Oroszország és Anglia kivételével, hol a polgári szabadság utáni törekvés még kezdetét sem vette, vagy már régen kielégített - mindenütt három eszmével találkozunk, melyek lelkesedéssel felkarolva, *irányt adnak a nyilvános életnek*. Ezen eszmék:

a szabadság,

az egyenlőség,

a nemzetiség eszméi.” (I. köt. 45. l.)

Ebből nekem úgy látszik, hogy ha megelégedéssel tölti szívedet azon meggyőződés, miként a *nemzetiséget én magam is eszmének tartom, mely irányt tud szabni nemzetek munkásságának* (7. lap): e kellemes érzést nemcsak Kazinczy ünnepélyén elmondott beszédem után, hanem már akkor kelle érezned, midőn a munkát, mely ellen később írtál - kezdedbe vevéd.

Ha csak hírlapi polémiát folytatnánk, evvel bevégezném válaszomat. Az idézett sorok, úgy hiszem, elegendők annak bebizonyítására, hogy a nemzetiséget már akkor, midőn a XIX. század eszméinek befolyásáról írtam, nemcsak *eszmének*, hanem azon vezéreszmék egyikének tartám, *melyek a nyilvános életnek irányt adnak*.

De a kérdés sokkal fontosabb, hogysen oly tért választva vitatkozásunknak, melyen sem a szerkesztő, sem a hírlapi közönség türelmét igénybe nem vesszük, nehézségeidet ezen fordulattal akarnám kikerülni.

Hogy a nemzetiséget mindig *eszmének* tartám, azt a fentebbi idézet után talán el fogod ismerni, de ez végre mit sem bizonyít, ha azon fontosságot vontam kétségbe, mellyel ezen eszme nézeted szerint bír, vagy ha a nemzetiséget korunk egyik vezéreszméjének nevezve, azon befolyást nem vettem tekintetbe, melyet ezen eszme korunk államaira gyakorolni képes, ámbár ha már az uralkodó eszmék befolyásáról írtam, éppen ez lett volna munkám egyik legérdekesebb feladása.

Engedd, hogy itt is idézettel válaszoljak, s miután a kérdésről, melynek mellőzésével vádolsz, egy egész fejezetet írtam, ezen egész fejezetet vegyem fel.

„Dacára azon befolyásnak (ezeket találhatod a XIX. század uralk. eszm. bef. című munkám II. kötetje 541. lapján) - dacára azon befolyásnak, melyet az anyagi szükségek korunkban az élet minden viszonyaira gyakorolnak, csálódás azt hinnünk, hogy az állam szervezésében csak azokra kell tekintettel lennünk. Ameddig a történetek visszamennek, az emberiség első lépéseitől fogva a művelődés pályáján, mindenkor szintoly lényeges befolyással voltak az erkölcsi szükségek polgárisodására. Minden korszak fölött egy eszme uralkodik, mely nemesítőleg hat minden emberi törekvésre, s mellyel szemben maguk az anyagi szükségek is háttérbe lépnek, s csak annyiban gondolhatni elégtelenségre, amennyiben az eszmét valósíták, vagy legalább ki tudják egyenlíteni az éles ellentétet a fennálló és az eszme közt.

Ami egykor a kereszténység eszméje, ami a XVI. században az egyházi, a XVIII-ban a politikai reformáció volt - ugyanaz korunkra nézve a nemzetiség eszméje; s erős meggyőződésem, hogy ezen eszme, mely a közelmúltban megingatta a fennálló viszonyokat, s annyi hatással volt a létező állapotok megzavarására, az államok definitív alakulására is tetemes befolyással leend. De hogy e befolyást helyesen megítélhessük, tisztába kell jönnünk előbb az iránt: minő értelemben lelkesülnek korunkban az emberek a nemzetiség elve mellett, azután azon igények iránt, melyekkel a nemzetiség elve nevében az állam irányában fellépnek, s azt hiszem, hogy kevés kérdés van, mely fölött több, merőben különböző nézet s oly általános fogalomzavar uralkodnék, mint éppen ezek fölött.

E tárgyat, mely korunkban oly mélyen vág a gyakorlati életbe, sok költészettel és egyoldalúlag tárgyalták, mi mellett egyáltalában semmi gyakorlati eredményre nem lehetett jutni, s csupán annak tulajdonítható, ha gyakorlati államférfiak a nemzetiség kérdését csak izgatási eszközül tekintették, s feledék, hogy azon alapelveknek, melyek oly tetemes negatív hatást idéztek elő, szükségképp pozitív oldaluknak is kell lennie, melyet, jól fölfogva, az állam nyugalma és jóléte érdekében föl lehetne használni.

Korunk nemzeti törekvéseinek csak úgy méltányolhatjuk gyakorlati eredményeit, ha helyesen fölfogtuk a nemzetiség elve valódi jelentőségét, s az igényeket, melyeket azon elv nevében tesznek.

Megkísértem e tárgy fölött tisztán kifejtetni nézeteimet.

Mindenekelőtt kérdem: *mit kell tulajdonképpen érteni a nemzetiség fogalma alatt, mely mellett oly igen lelkesültek?*

Távol van tőlem a különböző fajok különböző képességét tagadni akarni. Amint nagy különbségek vannak a kaukázusi és maláj, mongol és szerecsen faj közt fizikai és erkölcsi tulajdonokra nézve: úgy azon népek közt is, melyeket a tudomány ugyanazon, ti. a kaukázusi fajhoz számít, bizonyára tetemes különbséget találunk; de szintoly bizonyosnak látszik előttem, hogy igen túlbecsülik ezen származási befolyást, ha abból akarják kimagyarázni a különböző népek közt jelenleg létező különbségeket, *miután az egyes népek nemzetiségi öntudata egyáltalában nem a közös származás hitén alapszik*. Mellőzve azon körülményt, hogy Nyugat-Európa legtöbb népeinek mondáiban sem találunk semmit, ami ilyen meggyőződésnek szolgálhatna alapul, sokkal inkább ismeretes azon tény, hogy minden nemzetiség különböző népelemekből származott, sokkal felülbbek a különbségek is minden nagyobb nemzetiség egyes részei közt, s azon esetek, hogy egyesek, sőt egész népiségek - mint például Szász- és Poroszországban a szláv elemek - megváltoztatván nyelvöket, egy, azelőtt ellenséges nemzetiségbe olvadtak -, mondom, ez esetek is sokkal újdonsabbak, hogysen azt hihetnők, mintha a közös származás eszméje magára a népre is nagy befolyással lehetne.

A fajkülönbség helyébe a nyelvkülönbség lépett, s korunk nemzetiségi törekvéseire legtöbb esetben ez szolgált alkalmul.

De a nemzetiségi jogosultság melletti nagy harcnak, melynek tanúi valánk, jelenségeit s a nemzetiség elve valószínűsítésére intézett törekvések felülről ellentéteit a nyelvkülönbségből sem lehet mind kimagyarázni, s kétségtelen minden elfogulatlan vizsgáló előtt, hogy itt még egy más, nagy fontosságú momentum befolyása is mutatkozik.

E mű első részében figyelmeztettem olvasóimat azon analógiára, mely az egyes családok törekvése közt, hogy kiváltságos állásra emelkedjenek az államban, s egész nemzetiségek hasonló törekvése között létez.

Bizonyos fensőbb képesség felülről meggyőződést s ennek következtében nagyobb jogosultságra törekvést találunk mind a népeknél, mind a családoknál. Céluk mindkét esetben uralkodni. S a nemzeti és családi előjogokban részesülés módja az öröködés.

De még tovább vihető e hasonlat, miután a fensőbb képesség és jogosultság felülről meggyőződés, mind a népeknél, mind a családoknál sokkal kevésbé a velők született tulajdonok valódi különbségén, mint inkább jelen állásukon és emlékezéseiken alapszik.

Miként azon állás, melyet az egyes a társaságban elfoglal, részint attól függ, mily nézetben vannak tehetségei felül mások, de még inkább függ azon öntudattól, mellyel helyzetét betölti, vagy magasabb állásra törekszik: ugyanez az eset a népeknél, s ez öntudat a népeknél, valamint az egyeseknél, nagyobb részint múltjuk eredménye. Míg lesznek népek, amelyek az

emberiségért többet tettek másoknál, amelyek mások szabadságának századokig védfalai voltak, valamíg az egyes népeknél fennmarad azon idők emlékezete, midőn fényesebb állásuk vala, mint jelenleg van: mindaddig fennmarad a különös jogosultság öntudata is, mint szinte a törekvés ez öntudatnak érvényt szerezni.

Minél magasabban áll valamely nép erkölcsi tekintetben, minél messzebb haladt műveltségben: annál inkább felülmúlja a fajkülönbség befolyását azon erkölcsi hatás, melyet a történetek gyakorolnak nézeteire és cselekedeteire, főleg ha, mint Nyugot-Európában látjuk, a faj különbséget lehető legkisebb mértékre csökkenté századokon át fennállása oly államoknak, melyek különféle népeket fűzték egy egészé, s a folytonos vegyülés és érintkezés; s még a nyelvkülönbség után, mely a külön népiség egyik legjellemzőbb vonása, sem ítélni meg az érintett fajkülönbséget.

Ha tehát kérdezik, miről ismerhetni meg valamely nemzeti egyéniséget, felelet: *csupán külön egyénisége öntudatáról s arról, hogy szükségét érzi ezen egyéni különbséget érvényesíteni.* Minden nép, álljon bár milliókból vagy ezerekből, legyen bár önálló vagy más népnek alattvalója, külön nemzetiségnek érzi magát, mihelyt felébredt benne azon öntudat, s annak kell elismernünk. Miután pedig ez öntudat nemcsak jelen helyzetének vagy a nép nyelv- és fajkülönbségének eredménye, hanem sok esetben múltján alapszik: csak akkor ítélni meg, mennyi fontossággal bír valamely nép lelkesedése a nemzetiség eszméjeért, ha nem feledjük el e részben a történeti momentum fontosságát.

Ha tudjuk, mily jelentőséget tulajdonítanak egyes népek a nemzetiség fogalmának: azon igényeket is könnyen ismerhetjük, melyekkel ez eszme nevében föllépnek egyes esetekben az állam irányában.

A nemzeti egyéniség követelése és amelyeket az egyes tesz az állam irányában, egészen azonosak. A nép, valamint az egyes, szabadságot igényel, hogy tudniillik saját erőit s mindazt, ami körül van, önválasztotta céljai elérésére önállólag fölhasználhassa.

A szabadság és uralkodás utáni törekvés (ez utóbbi nem lévén egyéb a legnagyobb mértékű szabadságra törekvésnél) sokkal közelebb áll egymáshoz, hogysem minden nemzeti egyéniség szabadság utáni törekvése, szintúgy mint az egyesek hasonló törekvése, uralomvágyra ne vezetne, mely szintén minden mások hasonló törekvésében és azon fogalmakban találhatja föl korlátait, melyekkel az egyes nép a történeti jog melletti lelkesülésében jogosultsága köréről s igényei valósíthatása felől bír.

Miután immár a nép fogalmai az utóbbi tekintetben különböző viszonyoktól függhetnek, miután azon nemzetiségek közül, melyek jelenleg elismerésért küzdenek, sok csupán a történet műve, s követeléseik csak a múlton alapszanak, míg mások szellemi és szám szerinti fontosságukra hivatkoznak: a nemzetiségi törekvés egyes esetekben a történeti jog fenntartásáért, másokban a történeti jog megsemmisítéséért küzd. De valamint a nemzetiség öntudata minden népnél külön egyénisége öntudatán alapszik: úgy minden nemzeti jogosultsági igények nem egyebek az egyes népek azon igényénél, hogy egyéniségüket elismerjék.

Könnyen beláthatjuk ebből, minő hatást kell gyakorolnia a nemzetiség elve melletti lelkesedésnek korunk minden államaira.

Mindenekelőtt világos, hogy a nemzetiség külön jogosultsági igényeit az állam jelen tervezete mellett nem elégíthetni ki.

Ha azon korlátlan hatalom, mellyel az államnak hatáskörében bírnia kell, mindenre kiterjeszkedik, s az egyéni szabadság csupán az államhatalomban való részesülésben áll: oly államokban, ahol több nemzetiség van egyesítve, legföllebb csak az egyik igényeit elégíthetni ki.

Minél szabadabb valamely állam, azon értelemben, amint a szabadságot értik jelenleg, azaz minél több befolyással bír a többség az államhatalom eljárásaira: annál kíméletlenebbül sértik minden nemzetiség igényeit, azéin kívül, mely mint többség, az államon uralkodik, s annál veszélyesnek kell lennie az államra nézve a nemzetiség elvének; mert a dolog természete hozza magával, hogy ez esetben mindazon nemzetiségek, melyek egy népiség korlátlan uralma által sértve érzik magokat, szövetkeznek az állam ellen.

De ha meggondoljuk, hogy az egyes nemzetiségek határai sehol sem felelnek meg a jelen államokéinak; hogy igen kevés kivétellel alig találhatni egyetlen nemzetiséget, amely csupán egy államra szorítkozik; sőt hogy Európának a különböző nemzetiségek szerinti fölosztása nemcsak azért lehetetlen, mivel a különböző nyelvek tarka vegyülete mellett egyetlen államot sem lehetne jól kikerekíteni, hanem azért sem, mivel a nemzeti egyéniség öntudata részben a múlt emlékein, részint azonban a nyelvi különbségen is alapszik, s mindkét nemű igények gyakran ellentétben állanak, és így az államoknak sem a nyelvek, sem a történeti jog szerinti fölosztása nem lenne teljesen kielégítő: önként következik, hogy aki azon nézetből indul ki, miként a nagy államok fennállása csak oly formában lehetséges, amint most van az állam rendezve, szükségképp minden nemzeti öntudat megsemmisítésére kell törekednie minden erővel. Minél inkább támogatja az egyes nemzetiségek igényeit a szám szerinti arány, képzettségök és a történeti alap, annál több eréllyel kell azok ellen föllépni, mert annál veszélyesebbek az államra. Ha az egyes, Rousseau nézetei szerint, minden jogát az államra ruházta, hogy attól többet nyerjen vissza, mint amennyit átadott, tudniillik az uralkodásban való részvételt: szó sem lehet olyan jogok létezéséről, melyekre valaki nem mint polgár, hanem mint valamely nemzetiség tagja tart igényt. Az összes nemzetiségek egyenjogúságának eszméje, *általában bármely egyes nemzetiség külön jogosultságának eszméje, merőben ellenkezik az abszolút demokráciai állam fogalmával*, s ez államforma valószínűsítése csak annyiban lehetséges, amennyiben semmivé tehetni az érintett eszme befolyását.

Innen azonban még egyéb is következik.

Éppen azon ellentétnek - mely a nemzetiség elve nevében tett igények s az állam jelen intézményei közt fennáll - kell bennünket azon meggyőződésre vinni, hogy az esetben, ha a nemzetiség elve korunkban csakugyan nagyobb hatást gyakorol az emberek kedélyére, hogysem a kormányok akarata vagy valamely törvényhozó gyűlekezet határozatai által meg lehetne semmisíteni: *éppen a nemzetiség elve melletti általános lelkesedés fog az állam azon intézményeinek megváltoztatására vezetni, melyek az egyes nemzetiségek igényeivel ellentétben állanak.*

S miben állhat ezen változtatás?

Ha föladatának meg akar felelni, minden államnak a legnagyobb egységre van szüksége. Ameddig az állam hatóságának a közérdekekben ki kell terjednie, amint megmutattam, a legnagyobb központosításra van szükség; innen következik, hogy *ameddig az állam hatalma terjed*, nem lehet szó az egyes nemzetiségek külön jogosultságáról, hogy tehát, ha ki kell elégíteni a nemzeti öntudatot, mely korunkban oly hatalmasan fölébredt, szükség *korlátoznunk az államhatalom jelen hatáskörét*, s tért kell adnunk az egyes nemzetiségeknek, melyen igényeiket az államra nézve minden veszély nélkül kielégíthessék.

Erre nézve pedig csak *az önkormányzás* elve alkalmazásában találjuk föl az eszközt.

A nyugot-európai nagy államok közül egy sem köszönheti egyetlen nép lassankénti szaporodásának jelen nagyságát. Mindenik több, legalább nagy részben hosszasabb ideig független államközség egyesüléséből keletkezett, s az egyes részek közül mindenik fenntartá sajátos öntudatát, külön egyénisége érzelmét, s nem szűnt meg elismerésért törekedni. *Ezen öntudat a*

történeti fejlődés eredménye, s a nemzeti jogosultságra törekvés e körben nem egyéb a történeti jog melletti küzdelemnél.

De azon egyes részek is, melyekből korunk minden nagyobb államai keletkeztek, igen sok esetben csak kisebb testületek csoportozatai voltak, melyek, midőn egy nagyobb egészhez csatlakoztak, még nem bírták asszimilálni a kebelökben levő különbségeket; s amint a tartományban az állam ellenében fennmaradt az egyéniség öntudata: úgy több helyen az egyes községekben is fennmaradt ugyanezen öntudat a tartomány ellenében, azon különbséggel, hogy ez öntudat itt ritkábban alapszik történeti emlékezéseken, hanem a különböző népiség tényén, mint amelynek bizonyosságául kell vennünk a nyelvbeli különbséget.

Mindkét nemű igények kielégítése végett szükség, hogy az egyes tartományoknak adott föltételes önállósággal tért nyissunk azon igényeknek, melyek történeti jogon alapulnak, s a községek önállósága által bizonyos körön belül azon igényeknek engedjünk tért, melyek a nyelvkülönbségből származnak. Amely mértékben követik az önkormányzás elvét, annál kevésbé kell veszélyesnek lennie az államra nézve a nemzetiség elvének; mivel azon ellentét, melyben a nemzetiségi törekvések alapjokra nézve egymással állanak, azon veszélyeket, melyek az államot fenyegetik, ha kizárólag a történeti jogra van tekintettel, eltávoztatja az egyes községeknek adott jog által, miszerint nyelvkülönbségöket fenntarthatják, s azon veszélyeket, melyek abból származhatnak, ha csupán a nyelvkülönbséget tartjuk szem előtt, megelőzzük, ha a történeti jognak befolyást szerzünk a tartományban.

Miután az önkormányzás elve nem egyéb az egyéni szabadság elvének erkölcsi egyéniségekre alkalmazásánál: az egyes nemzetiségek igényeinek is csak az elv alkalmazása által felelhetni meg, s a különböző nemzetiségek létele az államban mindig csak azon mértékben veszélyes az állam fennállására nézve, amennyiben eltérnek ez elvtől.

Amint a különböző nemzetiségek igényei mindenütt csak akkor lépnek föl ellenségesen az állam ellen, ha az államhatalom körét végtelenül kiebb terjesztik, s minden nemzetiségtől elvonják azon tért, melyen azelőtt magának elismerést szerezhettek: úgy Amerika és Svájc állása az újabb korban a legvilágosabban bizonyítja, mely hatása van az önkormányzás elve alkalmazásának e tekintetben. A nemzetiség elve melletti általános izgatottság közepett nyugodtan voltak ezen országok, csupán azért, mivel azon árnak, mely különben annyira pusztító hatással van, elég tért adtak, hogy kiterjeszkedhessék, s nem igyekeztek egy mederbe vezetni az ellenkező irányt követő vizeket.

Ebből következik, hogy azon igények kielégítése, mikkel a nemzetiség elve nevében jelenleg az állam irányában föllépnek, egyedül azon eszköz alkalmazása által lehetséges, melyhez, korunk nemzetiségi törekvéseit mellőzve is, az állam és minden egyes érdekében flyamodnunk kellene. Csupán az államhatalom korlátozása által segíthetni ezen, mint minden egyéb erkölcsi szükségén korunknak, s éppen ebben fekszik egész jövőnkre nézve a nemzetiség elvének nagy fontossága.

Ha igaz, hogy a szabadság létesítésére intézett törekvések mind csak azért maradtak eredmény nélkül, mert ez eszmének oly értelmet adtak, melyben azt korunk nagy államaiban valósítani lehetetlen; ha az állam és társadalom közt azon körülmény idézett elő minden ellentétet, hogy az államban az ókor eszméit igyekeztek életbe léptetni, s azáltal oly irányba tévedtek, mely egész polgárisodásunk irányával ellentétben áll; ha azon folytonos nagy forradalmaknak, melyek Franciaországban kezdődtek, miknek következtében nemcsak trónok ingottak meg, hanem magának a jognak fogalma is, és mindaz, ami az ember előtt szent, - ha mindezen forradalmak, mondom, szükségképp annak tulajdonítandók, hogy az államot mesterségesen úgy rendezték, miszerint a főváros köznépe rendelkezhetik bármely nagy nemzet kormányformája

fölött: *a nemzetiség elve föléledésében csak az isteni gondviselés csodás intézkedését kell elismernünk, mely súlyos tévedések után, éppen ezen elv által vezérelt vissza azon ösvényre, melyen a haladás és békés kifejlődés megint lehetővé lett.*¹⁹

A nemzetiség elve melletti lelkesedés nem egyéb, mint minden nép ünnepélyes tiltakozása az egyéni szabadság keresztyéni elve nevében az állam mindenhatóságának elve ellen, melyet a pogány világtól kölcsönöztünk; és éppen az, hogy a nemzetiség nevében emelt igények elutasíthatlanok, hogy az egyenjogúság elvének valósítása szükségképpen lőn, melyet előbb-utóbb ki kell elégíteni, ez biztosít arról, hogy azon ösvényt, mely a cézárizmushoz vagy anarchiába, s így mindenestre a keresztyén polgárisodás bukására vezetne, el fogjuk hagyni.

De a nemzetiség elve s az annak nevében tett igények valósításának ezen kívül még egyéb, minden egyes állam fennállására s egész polgárisodásunkra nézve igen üdvös eredményei is vannak, melyeket, ha röviden is, szintén megérintek e helyen.

Kétségkívül korunk egyik legnagyobb veszedelme, hogy fenntartó elemei, a rohanó elemekhez képest, igen gyöngék. A mérséklet egyike azon tulajdonoknak, melyeket egyeseknél is ritkán, a tömegeknél pedig sohasem találhatunk föl, s mivel minden haladásnak csak akkor lehet jótékony hatása, ha lassanként történik, s nem tépi össze azon egybefüggést, melynek a jelen és múlt közt mindig meg kell lennie: minden államnak, éppen élénkebb mozgalom korszakaiban, van bizonyos tényezőkre szüksége, melyek támaszul szolgálnak a létező állapot fenntartására. Éppen ebben áll az örökös királyság és örökös arisztokrácia nagy haszna, főleg politikailag szabad államokban, hogy mint a történeti jog természetes képviselői, a nyugtalan előretörekvésnek gátokat vetnek, s éppen ezáltal teszik lehetségessé az üdvös haladást; mert a haladás népeknél, valamint egyeseknél, csak akkor valóban lehetséges, ha egyik lábbal szilárdul állanak, míg a másikat előre viszik.

Teljes igazuk van, akik az alkotmányos kormányforma üdvös eredményeit Angliában e nagy nép politikai eszélyességének tulajdonítják, de csalódnánk, ha az eszélyesség ezen nagyobb fokát az egyes pártoknál akarnók keresni.

Angliában, valamint a szárazon bárhol, egy párt sem szolgálhat korlátul önmagának; s a folytonos előretörekvés ösztöne rég azon állapotra juttatá vala Angliát, melyben szárazföldi szomszédja van, ha a fennálló - a történeti jognak hatalmas támaszai nem lettek volna ott, melyek a változások utáni törekvésnek ellen tudnak állani. Csak abban mutatkozik az angolok nagy politikai értelmessége, hogy belátták ezen támaszok szükségét, s hogy a nép legyőzni, de nem megsemmisíteni törekszik azon hatalmakat, melyekkel folytonos küzdésben van. Azon kérdés, hogy az alkotmányos kormányforma Európa más államaiban lehetséges-e, s mint létesíthetjük azt, oda megy ki ennél fogva: hogy az egyes államokban vannak, avagy előidézhetőek-e olyas viszonyok, melyekben szintoly erős támaszokat nyerjen a fennálló állapot, minőkkel Angliában bír.

¹⁹ Kazinczy százados ünnepén tartott beszédemben, ugyanazon lapon, melynek egy részét mint olyant idézted röpiratodban (4. l.) mely saját nézeteidet fejezi ki, elmondani, hogy „*csakugyan azon nemzetiségi mozgalomban, mely a múlt század lefolyása alatt annyi egymástól távol fekvő országokban egyszerre támadott, csak az isteni gondviselés kegyes működését fogjuk látni, mely az elbizottságában eltévedt emberiséget azon egy ösvényre vezette vissza, melyen a haladás lehetséges*”. E két helyt egymáshoz hasonlítva, természetesnek tartanám a vádat: hogy oly gondolatot, melyet a XIX. száz. uralk. eszm. befolyásáról írt munkámban már kifejeztem, Kazinczy feletti beszédemben, s pedig csaknem ugyanazon szavakkal, ismétlem; annál inkább meglepetve érzem magamat, midőn azon különbség bebizonyítására, mely hat évvel ezelőtt írt munkám s utolsó beszédem között a nemzetiség iránt kimondott nézetekre nézve létezik, éppen beszédem ezen részét emeled ki.

Az angolhoz hasonló arisztokrácia fennállása, mely birtokánál fogva a jelen érdekeivel s története által az állam múltjával áll összeköttetésben, kétségkívül legjobb biztosítéka a polgári szabadságnak. Ennek köszönheti Róma köztársasági intézményeinek tartósságát, s amely demokráciának nincs meg ez ellensúlya, szintoly bizonyosan kényuralomra vezet, mint az arisztokrácia szükségképp mindig oligarchiává fajul, ha nincs mellette politikai joggal bíró nép. Részemről az ily arisztokrácia keletkezését minden békés fejlődés szükséges eredményének tartom, s annál fogva úgy vagyok meggyőződve, hogy csak azon rendszabályokkal kell fölhagyni, melyekhez éppen az arisztokrácia keletkezésének megakadályozása végett nyúltak, s minden egyes államban új arisztokrácia fog támadni ahelyett, amelyet megsemmisítettek, mely arisztokrácia megfelelend az érintett szükségnek. De szintoly kétségtelen, hogy az angolokéhoz hasonló intézmények Európa legtöbb államában s mindenekfölött Franciaországban nem lehetségesek e pillanatban.

Nem annyira anyagi, mint erkölcsi veszteségeinél, azon ténynél fogva, hogy az utóbbi 60 év fejlődésében legkisebb lényeges részt sem vett, lehetetlen az arisztokráciának Franciaországban előbbi állását elfoglalni. Bármilyen dicsegetések legyenek azon kísérletek, hogy arisztokráciát teremtsenek, vagy azon elemek állását, melyekből arisztokrácia fejlődhetik, megszilárdítsák: mindezen örökösök eredményeit csak a jövőre nézve kell várni, míg mind e kísérletek eredménye rendesen csak a politikai izgatottság növelése.

A létező viszonyok egyedüli támaszát, az egyedüli kapcsolatot a múlt és jelen között, s ami fékezni képes az elméleti rendszereknek a népek képzelőtehetségére gyakorolt hatását, az örökös királyság mellett *csak a nemzetiség* elvében találhatjuk föl ez idő szerint.

A nemzetiség elve melletti lelkesedés hatása első pillanatra forradalmi volt. Minden eszme, amely a létező viszonyokkal ellentétben áll, szükségképp ily hatással van, míg erőre nem kap; mindamellett *a nemzetiség elve, természeténél fogva, fenntartó elem*, és pedig még oly esetekben is, midőn az egyes nemzetiségek igényei tisztán nyelvi viszonyokon alapulnak, s a teljes egyenlőség nevében lépnek föl. Mert, habár ez elv bizonyára a legforradalmibb is, mivel a teljes egyenlőség valószínűsítése a dolgok természetéből lassanként fejlődő viszonyokkal mindig és mindenütt szükségképp ellentétben áll: az egyenjogúság elve valószínűsítése által is csak a konzervatív elemek erősödnek az államban, s az államot ezek óvják meg rázkódások ellen. Miután az egyenjogúság elvét az állam egysége veszélyeztetése nélkül csak úgy valószínűsíthetjük, ha bizonyos körön belül minden nemzetiségnek bizonyos tért engednek, hol magát érvényesítheti: a nemzetiség elvének ez esetben is olyas intézkedésekre kell vezetnie, melyek a történetek tanúsága szerint a legkonzervatívabbak, s mindig arisztokrácia keletkezését vonják magok után.

Azonban, mint megmutattam, a külön nemzetiség öntudata igen gyakran a történetek eredménye.

A külön jogosultsági igények ez esetekben nem egyebek a történeti jogok fenntartására intézett igényeknél; amiként volna lehetséges, hogy a nemzeti elismerésre törekvés, ahol egészen történeti joggal alapszik, tiszteletet ne idézne elő a történeti jog és mindaz iránt, ami azon alapszik?

Nagy politikai forrongás idején kétségkívül minden lehető; tanúi valánk, miszerint oly népek, melyek kizárólag a történeti jogra alapíták igényeiket, egyszersmind hasonló lelkesedéssel hirdették a teljes egyenlőség elvét, s szintúgy meglehet, hogy egy ideig a királyság is a történeti jog megsemmisítésére törekszik, amint láttunk népeket, melyek történeti jogukért fogtak fegyvert, s azt éppen legfontosabb pontjában - a korona jogában - sértették meg. Hosszas ideig azonban nem lehet oly merőben ellenkező irányokat követni, szintoly dőreség

volna az 1848. év eseményeiből következtetni az egyes nemzetiségek történeti alapú követeléseinek természetes eredményeire, mintha azon tényből, hogy az arisztokrácia egyes esetekben a királyság ellen fölkelt, sőt a trónörökös elvét is megtámadta, azt akarnók következtetni, hogy az örökös arisztokrácia elve veszélyes a királyságra nézve.

Amint az egyes nemzetiségek s az örökös arisztokrácia törekvései alapjokban és célukra nézve hasonlítanak: szintűgy hasonló befolyással vannak az egyeduralmi elvre. Ami csak a történeti jog iránti tiszteletet előmozdítja, szükségképp a monarchiai elv szilárdságát vonja maga után, azon egy különbséggel, hogy a nemzetiségek a történeti jog elvének szilárdabb támaszul szolgálhatnak minden örökös arisztokráciánál.

Miután 1848-ban mind a nemzetiség, mind az egyenlőség elve ellentétben állott a fennállóval: nem csoda, hogy egy ideig nem látták be a két elv közötti különbséget, mely azonban már akkor is tisztán mutatkozott, s alkalmasint előtérbe is lép vala, ha a létező viszonyokon sikerült volna diadalmaskodniok elleneinek; s Európa jövője ez esetben attól függ vala, hogy az újabb harcban a nemzetiség vagy az egyenlőség elve, a történeti jog avagy azon elméletek, melyeket a francia forradalom hirdetett, lettek volna győztesek.

Minden elfogulatlan ember lelkében szükségképp fölmerül azon meggyőződés, hogy szintoly lehetlen Európában, hol minden történeti jog szorosan egybe van szőve a királysággal, az egyes nemzetiségek történeti jogait valósítani anélkül, hogy egyszersmind az egyeduralmi elv is ne nyerjen szilárdság tekintetében, amint nem képzelhetjük a teljes egyenlőség elve diadalmát, a nemzetiségek történeti joga megsemmisítését a monarchiai elv kockáztatása nélkül.

Aki az egyes nemzetiségek történeti joga mellett lép sorompóba, ha öntudatlan is, az egyeduralom mellett küzd, s aki a történeti jogot ott is, ahol a jelenkor valódi szükségeivel nem áll ellentétben, semmivé akarja tenni, minden fennállót s mindenekelőtt az egyeduralmi formát is megtámadja. Mindenkinek szabadságában áll választani a két irány közt, de a végeredmények nem függnék akaratunktól; mert soha sincs hatalmában az embernek csupán arra szorítani elveinek következményeit, amit azok által el akar érni.

Bármennyire veszélyezni látszott is egy időre az egyes államok nyugalma, sőt fennállását a nemzetiség elve melletti lelkesedés: ez elv győzelme, azon korlátok közt, melyek között ily győzelmet lehetségesnek kell föltennünk Európa viszonyai mellett, mindenütt a rend és nyugalom megszilárdítását vonta volna maga után. De ezen elvnek befolyása nemcsak egyes államokra szorítkozik, hanem öszves polgárisodásunkra lényeges - éspedig előrelátható - üdvös hatást fog gyakorolni.

Legtöbb esetben a nemzetiségi öntudat alapját a történetekben kell keresnünk; ott is, ahol valamely nép egyes részei hosszabb ideig külön életet éltek, bizonyos távolabb múlt emlékeire szoktak hivatkozni, s kivétel nélkül állíthatjuk, hogy ahol ezek nincsenek meg, a közös nemzetiség érzése, ha csak nyelvegység az alapja, sohasem igen élénk; azonban nem tagadhatni, hogy olykor a nyelvegység, sőt ugyanazon nyelvtörzs is, habár különböző szójárásokra van oszolva, nemzeti öntudat alapjául szolgálhat; s hogy tehát a nemzeti jogosultságra törekvést sem tekinthetni kizárólag a történeti jog melletti küzdésnek.

A különböző nemzetiségek közötti harc, melynek tanúi valánk, bizonyos szempontból csak folytatása azon roppant, századok által előkészített küzdésnek, melyben a múlt század végén az egyes osztályok kizárólagos jogosultsága elvén győzött a közegyenjogság eszméje.

Mihelyt az egyenlőség elvét az egyesek közti jogviszonyokra nézve ésszerűnek ismerték el, azonnal kikerülhetlenné lett az ezen elv fölötti küzdés a nemzetiségek körében. Itt és amott ugyanazon fegyverekkel küzdöttek, s itt és amott hasonló eredményekre kellett a harcnak vezetnie.

A szabadság és uralkodás eszméje sokkal közelebb áll egymáshoz, hogysem a szabadság utáni törekvés uralomvággyá ne változzék a diadal lelkesedésében; a teljes jogegyenlőség követelése hasonló követelést idéz elő az állások egyenlőségére nézve is, s azon kényszerűség, miszerint a fennálló egy részét meg kell támadni, s az afölött kivívott győzelem majd mindig azon meggyőződést vonja maga után, hogy minden fennálló ellentétben áll a közjóval, s mindent le kell rombolni, ami történeti úton állt elő. Miként 1789-ben az emberi jogok nevében először a harmadik rend politikai jogait, majd kizárólagos uralmát követelték, s midőn a jogegyenlőség ki volt küzdve, a helyzetek teljes egyenlőségére törekedtek, s evégett megsemmisítették a királyságot, lábbal tapodták a tulajdonjogot, s az összes múlt romjain oly jövőt akartak alkotni, mely a jelen minden viszonyaival ellentétben állott: úgy törekedtek 1848-ban egyes népek a szabadság nevében föltétlen uralomra, mások ellenben a tettleges egyenlőségre; megtagadtak minden történeti jogot s a népek körében a kommunizmus tanait hirdették.

A közvetlen eredmények ugyanazok voltak mindkét esetben. Aki minden jog ellen küzd, mindig jogtalanságba süllyed, de szintűgy hasonlóaknak kell lenniök a végeredményeknek; s nem hiszem, hogy bármely elfogulatlan ember tagadja, miszerint a következmények, melyeket az egyenlőség elve melletti harc előidézett, egészen véve kedvezők az emberiség fejlődésére.

A világ azzal vádolja Nérót, hogy Rómát a lángoknak adta martalékul, s azon szörnyetegnek egyetlen tettére sem tekintenek vissza oly osztatlan undorodással. Néró után más zsarnokok következtek, eléggé érdemesek arra, hogy elődük gonosz tetteit homályba borítsák, s a világ mégis iszonyattal emlékezik azon borzasztó tetre, mely fölött majdnem két ezredév sem vala képes enyhíteni a világ ítéletét. Ő, mint mondá, az örök várost hamvaiból főnixként akarta újra fölemelni, nagyszerűbben, szabályosabban akarta fölepíteni, amit összerombolt, palotákat akart emelni, ahol azelőtt szerény polgári lakok állottak. Ki menti a tettet a szándék miatt, ki fog megbocsátani a zsarnoknak, ki annyi ezrek boldogságát föláldozta hiúságának, s hogy álmódott remekműveit létesítse, össze merte rombolni, amit századok alkottak, s amiben annyian nyugalmost találtak? Ha a jelen és jövő kor hasonló ítéletet mondand azok fölött, kik egy elv nevében oly vakmerően lobogtatták a polgárháború fáklyáját, s korlátlan hatalmuk mámorában a történet minden műveit kíméletlenül összeronták, hogy a romok fölött, mint hirdették, egy szebb jövő épületét emeljék föl: kétségtelenül igazságos lesz ez ítélet; de az egyenlőségre törekvés, mely a kereszténység által föllállított elvekből foly, kevésbé nemes igyekezet-e, mivel iszonyú tetteket követtek el nevében; avagy tagadhatjuk-e ezen törekvés jótékony eredményeit, mivel olykor rossz irányt követett, s annyi szenvedésre szolgáltat alkalmul?

Hogy az államot megmentse azon ártalmaktól, melyeket az egyesek önzése hozott rá, fölizgatták a tömegek irigységét, s e legnemtelenebb érzést fegyverül használták; azon állást, melyen társadalmunk legsóbb osztályai állanak jelenleg, tekintették oly nívónak, amellyel mindent egyenlővé kell tenni, s abban keresték az egyenlőség elve valósítását, hogy mindent a porba rántottak, ami magasabban állott.

Ha a folytonos előhaladási törekvés nem velünk született ösztön volna, az egyenlőséget mindenestre el lehet érni ez úton; de mondhatjuk-e azért, hogy csupán ez úton kell az egyenlőséget elérnünk? Nemcsak az apály percében, akkor is egyenlő fölszínen áll a víz, midőn legmagasabbra nőtt az ár; az alantabb állónak fölemelése által is helyre lehet állítani az

egyenlőséget, s tagadhatni-e, hogy amennyiben az egyenlőség utáni törekvés maradandó eredményeket idézett elő, ez irányban eszközlék azokat?

A konvent véres kézzel kísérle meg lehetlenné tenni minden feltűnő helyzetet; az egyenlőség ez értelemben azon eszmény, mely után a kommunizmus rajong, s ha vizsgáljuk az eszközöket, melyek a fennálló viszonyokat a legtöbb államban megingatták, azoknak érzelmeit, akik által annyi forradalom győzött: belátjuk, miszerint sem a kísérlet, sem a szükséges anyagi erő nem hiányzott, hogy az egyenlőség elvét ez értelemben uralomra emeljék; s mindamelllett a konvent minden erőfeszítései sem vittek egyéb eredményre, mint hogy a születési jogkülönbséget a tehetség és vagyon tetteges különbsége váltá föl, s minden forradalom, mely a demokrata elv nevében győzött, csak oda vezetett, hogy mindinkább szaporodott azok száma, akik a legalacsonyabb álláson felülemelkedtek, mindig általánosabb lett a fölemelkedési törekvés; világos bizonyosága, miszerint az egyenlőségre törekvés csak azon irányban idézhet elő tartós eredményeket, amennyiben megfelel a mindig előbbrehaladás és emelkedés velünk született ösztönének. De hogy ez eredmények az emberiségre nézve általában üdvösek, nem vonhatni kétségbe, miután amiben csak korunk a múltat fölülmúlja, mind ezen forrásra vihető vissza.

Valamint a haladást, melyet az emberi tevékenység minden irányában tapasztalunk, annak tulajdoníthatni, hogy az egyenlőség elvének elismerése által lerombolák azon korlátokat, melyek az egyesek tevékenységének útjában állottak, s lehetségessé tévék a magasabbra törekvést: úgy azon nagyobb humanitás érzelmét - az egyetlent, mire századunk büszke lehet - az egyenlőség elve egyik éspedig tartós eredményének kell tekintenünk, mely, különböző nemzetiségek állására alkalmazva, szükségképp hasonló eredményekre vezet.

A nemzetiségi jogosultság melletti küzdésnek az az előnye van az egyéni jogosultság melletti küzdés fölött, hogy nemzetiségi küzdelmeknél az egyesek csupán eszméért küzdenek, nem anyagi érdekért. Akik e harcban egymás ellenében állanak, sokkal erősebbek, hogysen aki egyszer az ellenfél erejével megmérkőzött, teljes győzelem reményével kecsegtethetné magát, s minél tovább tart a küzdés, minél hevesebben foly, annál inkább érezni kell a kiengesztelés szükségét. Azt hiszem, máris érezhető e viszonyok hatása.

Minél nagyobb lelkesedéssel fogott fegyvert annyi nép nemzetiségi jogáért 1848-ban, minél makacsabb volt a harc, minél többet kockáztatott mindenikök igényei valósításaért, s feláldozott mindent: annál inkább csökkent gyűlölségök, annál inkább fölmerült mindenikben közölök azon meggyőződés, hogy igényei csupán azon körben valósíthatók, melyben az mások hasonló igényeinek megsértése nélkül történhetik. Bármí sajnosaknak tetszenek előttünk az utóbbi idők eseményei, egy eredményök mindenesetre volt, tudniillik azon meggyőződés, hogy Nyugot-Európa népei közt nincs egy is, mely nemzetiségéért lelkesülni nem tudna, egy sincs, amely a másík uralmát nyugodtan tűrné, s amelyet büntetlenül el lehetne nyomni.

Az 1848. évi nemzetiségi harcok eredménye azon meggyőződés, hogy a béke kezességét a jövőre nézve csak minden nép egyenjogúságában kell keresnünk, s ez elv egy időre alkalmul szolgálhat ugyan az állások tetteges egyenlősége miatti harcra - amint az egyéni egyenjogúság elvénél tapasztaljuk -, a végeredménynek azonban szükségképp annak kell lennie, hogy minden nemzetiség törekszik fölemelkedni, s a humanitás érzése diadalt ül a népek között, s csak akkor fog az összes emberiség óriási léptekkel haladni elő, ha minden nép minden erővel a legfőbb célra törekszik, ha minden nemzetiség színtűgy becsülni tanulja mások jogait, amint az egyes már most sem meri másoknak bizonyos jogait megtagadni.

Ha Európa egyes államainak viszonyait etnográfiai tekintetben vizsgáljuk, tisztán áll előttünk, hogy azon mozgalmak, melyekre az újabb korban a nemzeti öntudat fölébredése adott alkalmat, szükségképp befolyással vannak a különböző államok közti viszonyokra, s azt hiszem, legalább jövőben ez is jótékonynak fog mutatkozni.

A szeretet bizonyos nemzetiség iránt, mint a honszeretet, oly érzelem, mely nemcsak valamely ország vagy nép iránti ragaszkodáson, hanem részben azon ellentétben alapszik, melyben valamely ország vagy nép mások irányában áll, sőt nem tagadhatni, hogy a nemzetiség érzése, valamint a honszeretet, csak akkor válik valódi szenvedéllyé, ha éppen negatív oldala - az idegen irányábani ellentét - lép előtérbe. Miután a nemzeti öntudat fölébredését - mint megjegyzém - nagyjából visszahatás eredményeül kell tekintenünk: könnyen megfoghatni, hogy korunkban éppen ez volt az eset, s hogy tehát a nemzetiség elve melletti mozgalomnak, az egyes államok fennállására nézve, szükségképp annál veszélyesebbnek kell lennie, minél vegyesebb volt népeisége, s minél inkább a gyűlölség jellemét ölté föl a sértett nemzetiség érzelve. Ha az egyes nemzetiségek ellen azelőtt s részben most is követett eljárást olyanak kell tekintenünk, amit az egység fenntartásának szüksége parancsol: nagyobb szerencsétlenség nem érhet valamely államot, mint ha különböző nemzetiségek vannak abban, mivel a sértések szükségképp kifejtik a gyűlölség csíráit, melyek minden erős kedélyben megvannak, s erős állam nem lehet, ahol az egyes részek ellenségesen állanak egymással szemközt. Szintoly ártalmas hatással kellene lennie a nemzetiség elvének az emberiség kifejlődésére, ha az egyes államok és egyes nemzetiségek határai ugyanazok. Hogy minden állam szükségképp erősebb lenne, ha csupán egy népiségből állana, s azt egészen magában foglalná, nem szenved kétséget: de szintoly bizonyos, hogy az ily viszonyok az egyes államokat még inkább elidegenítik egymástól, kölcsönös zárkózottságra és (mivel amik közel állanak és mégis idegenek, szükségképp ellenséges állást vesznek egymás irányában) soha nem szűnő harcra fognának vezetni okvetlenül. Minél erősebb volna minden egyes állam a többiek ellenében, annál kevesebb érintkezési pont lenne köztök, annál csekélyebb fogna lenni a haladás s az egyetemesség azon érzése, melynek valósítása a keresztény polgárisodás legfőbb célja, s amelynek már eddig is sokat köszönhetünk, annyival inkább az utópiák körébe vonulna vissza.

Ha az egyes államok etnográfiai viszonyait vizsgáljuk, be kell látnunk, hogy a nemzetiség elvének befolyása a jelen viszonyok között éppen ellenkező eredményekre fog vezetni.

Úgy hiszem, hogy nagy illúzió volt mind azoknak, akik 1848-ban és utóbb a nemzetiségek elve mellett küzdöttek, mind azoknak, akik az ellen léptek sorompóba, azt hinniök, hogy az ezen elv melletti lelkesedés a jelen államok valóságos feldarabolásához vagy Európa etnográfiai viszonyain alapuló újabb osztályozásához fog vezetni. Az érzelmek nagy hatással vannak a tényekre, de nem képesek megsemmisíteni e tényeket, hirtelen egyberontani hosszas idők eredményeit, s Németország példája az újabb korban legjobban mutatja, mit várhatunk e tekintetben a nemzetiség elvétől.

Mindazon népek közt, melyek külön állami életet élnek, egy sincs, amelynél az egység annyi elemeit találhatnók, mint a németnél. A római császárság megszűntetésétől a „Bundestag” föllállításáig csak igen rövid ideig voltak egészen szétszaggatva azon kötelékek, melyek a német népet egy egészé fűzték egybe, s habár ez összeköttetés is igen laza volt, mégis sokat tett a közös érzelem fenntartására; minden kiejtési különbségek dacára is még a népnyelv is érthető, kevés kivétellel, Németország minden részében, s a közös irodalom, melyre méltán büszke, egybefűzi mindnyájukat: s mindamellett 1848-ban, midőn semmi anyagi akadályok nem állottak útjában, nemcsak nem eszközölheték Németország állami egységét, sőt Porosz-, Osztrák-, és Bajorország képviselőinek föllépéséből s Németország egyes részeinek nyilatkozataiból ítélve, komolyan nem is törekedtek arra.

Németországnak egyé kell lennie, de anélkül, hogy azáltal széttepnék azon kötelékeket, melyek által az egyén szűkebb körű hazájához érzi magát fűzve, anélkül, hogy megsemmisítnék a német nép körében történetileg kifejtett államokat - azaz szorosabb egyesülést óhajtottak, a fennálló különállamok megsemmisítése nélkül.

Logikátlanak mondhatjuk ezt, de hogy a nemzetiség elvének hatása Németországban - ha nem azon frázisokból akarjuk megítélni, melyeket afölött mondtak és írtak, hanem tényekből, - valóban erre szorítkozott, szintoly bizonyos, mint az, hogy a nemzetiség elve más államok kölcsönös viszonyaira is hasonló hatással leend.

Éppen mivel Európában igen kevés nemzetiség van, mely csupán egy államhoz tartoznék, miután minden nagy állam több nemzetiségből áll, s aki földrészünk etnográfiai viszonyait ismeri, kénytelen elismerni, hogy szorosan nemzetiségek szerinti állam-felosztást nem képzelhetni egy új népvándorlás nélkül: a nemzetiség elvének a különböző államok közti békés viszonyokra jótékony befolyással kell lennie.

Ugyanazon nép államilag különválasztott részeiben minél inkább fölébred a közös nemzetiség öntudata, minél inkább egy törzs ágainak érzék magokat, mely egy töről sarjadva, ha egy állam határain túl terjeszkedik is koronájával, minden virágát és gyümölcsét csak az egésznek díszére hozza: annál inkább közeledniök kell az államoknak is egymáshoz; s minél inkább testvérekül tekintik valamely állam lakói a szomszéd állam népessége egy részét, annál inkább kell a békés együttélés szükségét érezni, s azon szükségét, hogy összeütközések esetén a vitát fegyver nélkül igazítsák el.

A nemzetiség elvének ezen befolyása kétségkívül nem lehet mindenütt ugyanaz. Oly államokban, melyekben a népességnek csak kis része rokon a szomszéd államéval, e hatás is csak csekély mértékben nyilatkozhatik, s azon biztosítékokat, melyeket a nemzetiség érzése a béke fenntartására nézve például Német- és Franciaország közt nyújt, nem hasonlíthatni azokhoz, melyeket ugyanazon érzelem nyújt a Németország egyes államai közt létező békés viszonyok fenntartására; s a nemzeti egység öntudata a háborút sem teheti lehetlenné különböző államok lakói közt, hiszen ugyanazon anya gyermekei is civódnak, ha érdekeik összeütközésbe jőnek, s a békés kiegyenlítés nem lehetséges. De hogy a nemzetiség elvének, habár különböző mértékben, mindenütt hasonló eredményekre kell szükségképp vezetnie, erősen meg vagyok győződve, s annálfogva azt is hiszem, hogy ha a békés viszonyok megalapítása a különböző államok közt polgárisodásunk legfőbb feladata, s az emberi nem minden tekintetbeni jóléte föltételül tekintendő: e részben sokkal többet várhatni a nemzetiség elve természetes befolyásától, mint azon igen tiszteletreméltó férfiak törekvéseitől, akik magánegyesületek hatásától várják a világbéke megalapítását.

Ha a keresztényi testvériség elve valaha létesíthető e földön: az első lépés erre, hogy az egyes államok közt oly kötelékek legyenek, melyeket az érdekek minden összeütközése ne szaggathasson szét; s a közös nemzetiség öntudata, azon meggyőződés, hogy a szomszéd állam egy részében testvérekre kell ismerni, nem olyas kötelék-e, melyet nem a diplomácia kezei fűztek mesterségesen, s amelyet nem is téphetni szét mindenkor az ő hibája által?

Az emberiséget sohasem hatotta meg általában eszme, amely lényeges és elvégre üdvös befolyással nem lett volna fejlődése folyamára. Gyakran kivihetlennek, sőt a társadalom fennállására veszélyesnek is tetszik ez eszme. Az emberi ész száz meg száz okot hoz föl az ellen, s az eredmény mégis megmutatja, hogy üdvös hatással volt az egyetemes fejlődésre. Így történt a kereszténységgel, a keresztes háborúkkal, a reformációval, s erősen meg vagyok győződve, hogy így fog történni a nemzetiség eszméjével is.

Természetünkben fekszik, hogy az önzést sohasem nehezebb leküzdeni, mint ahol nemes indokok szolgálnak mentségül. A jobb ember is bajosabban látja be mások igényeinek igazságát, ha családja javával, hazája nagyságával, mintha csupán személyes érdekével ellenkeznek, s alkalmasint igen kevesen vannak, akik a nemzetiség dolgában máris egészen elfogulatlanul gondolkodnának, s még inkább, akik úgy cselekednének. Mindenki nagynak, hatalmasnak szeretné látni a népet, melyhez tartozik, mindenki elsőnek óhajtja más népek között, uralkodónak a többiek fölött. E vágyak szintoly természetesek, mint azon szándokok, melyekkel a tehetségesebb egyéniségek az életbe lépnek. Tapasztalásokra, és pedig némelyeknek sok tapasztalásra van szükségök, míg az ifjúság ezen álmairól lemondanak, s azon helyzetben, melyet mások ezernyi hasonló igénye ellen ki tudnak vinni, elégtlenek érezhetik magokat. De a tények hatalma végre is mindig a lehetséges határai közé szorítja törekvéseinket, s ugyanez történik egész népek törekvéseire, vagyis, helyesebben mondva, az egyének azon törekvéseire nézve, melyek egyes nemzetiségek nagyságát és hatalmát tüzték célul, s az 1848. év eseményeinek világtörténeti fontosságát egyrészt abban kell keresnünk, hogy a nézetek kiigazítására sokat tőn e tekintetben.

Miként az akkori tapasztalatoknak a legelfogultabbakat is meg kellett győzniök afelől, hogy a nép erkölcsének és érzelmeinek mindig nagyobb a hatalma, mint a politikai elméleteké: azon hatásnak is, melyet a nemzetiség elve melletti lelkesedés akkor minden viszonyainkra gyakorolt, szükségképp ama határok elismerésére kell vezetnie, melyeken belül sohasem sérthetni ez elvet veszély nélkül, s amelyeken túl nem valósíthatni azt. Mivel a nemzetiségi mozgalom annyi állam lételet veszélyezi, és mivel sehol sem vezetett kívánt eredményre: az állam vezetőinek szükségképp azon nézetre kelle jöniök, hogy a nemzetiség elvében van egy momentum, melyet veszély nélkül nem lehet szem elől tévesztetni, míg érzelmeinek általános volta minden népet meggyőzhete afelől, hogy csak bizonyos korlátokon belül valósíthatják igényeiket.

A nemzetiség elve, mivel az egyéni szabadság eszméje szükséges eredményének kell tekintenünk, lényeges eleme polgárisodásunknak, és sokkal szorosabb egybeköttetésben áll az emberek legnemesebb érzelmeivel, hogysem azon kísérletek megghiúsulta után is, melyek ez elv valósítására voltak intézve, azt kellene föltennünk, hogy a jövőre nézve minden befolyását elvesztette; de valószínű, hogy az utóbbi évek tapasztalatai megtermik gyümölcsüket.

A nemzetiség elve melletti harc, azon értelemben, amint vették, sokkal többbe került minden népnek, hogysem attól kellene tartanunk, miszerint újra kezdik; s mihelyt a nemzetiség, harc ingere helyett, amelyben véggyőzelmet nem remélhetni, azzá lesz, aminek - minden néppel közös levén - mindenütt be kell folynia a haladás iránya meghatározására: azonnal mindenki be fogja látni ama jótékony befolyást is, melyet ez elv ez államok szervezésére, az egyes államokban fennálló jogviszonyok és a közbéke megszilárdítására, amint megmutattam, szükségképp gyakorol.”²⁰

Változás nélkül nyomattam le e lapokat, s az olvasó, s meg vagyok győződve, tenmagad is el fogod ismerni, hogy nézeteim ellen sok kifogást tehetni, de azt bizonyára nem, hogy a nemzetiségi eszmét, melyet általános befolyására nézve a kereszténység, a reformáció s a tizenennyolcadik század politikai mozgalmával egy sorba állíték, fontossága szerint nem méltányoltam; vagy hogy ezen eszme iránti lelkesedésnek politikai következményeit elmélkedéseim tárgyává nem tevém.

²⁰ A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. II. köt. 542. meg 578. lap.

Hat nevezetes év folyt el azóta, hogy az uralkodó eszmék befolyásáról írt munkámnak ezen része megjelent.

A nézet, melyet akkor kimondottam, hogy a „nemzetiség elve melletti lelkesedés, mely egy időre az egyes államok nyugalmát, sőt fennállását veszélyeztetni látszott, azon korlátok közt, melyek között ezen elvnek győzelme Európa jelen viszonyai mellett feltehető, mindenütt a rend és nyugalom megszilárdítását fogja maga után vonni, éspedig azért, mert a nemzetiség eszméje, mely legtöbb esetben a történeti jogon alapul, egyenes ellentétben áll azon elvekkel, melyeknek nevében Európa legtöbb állományai, sőt maga a polgári társaság alapjaiban támadtatott meg”; ezen nézet, melyet akkor én magam fejeztem ki, s mely sokak által paradoxonnak tartatott, most nagy államok politikájának bevallott irányeszméjévé lett.

Meggyőződésem: „hogy a nemzetiség elve az államok definitív alakulására is nagy befolyással leend, nagy világtörténeti tények által igazoltatik, s a remény: hogy minél nagyobb lelkesedéssel fogott fegyvert annyi nép nemzetiségi jogaiért 1848-ban, minél makacsabb volt a harc, minél többet kockáztatott mindenikök igényei valószínűsítéséért, s feláldozott mindent: annál inkább csökkent gyűlölségek, annál inkább felmerült mindenikben közülök azon meggyőződés, hogy igényei csupán azon körben valószínűsíthetők, melyben az mások hasonló igényeinek sértése nélkül történhetik” - e remény, mely akkor, midőn azt kimondám, a legtúlzottabb optimizmusnak tartatott, most részben legalább teljesedésbe ment, s ki azon irányt tekinté, melyben a nemzetiség eszméje e hazában, mely ezen eszme legnehezebb harcainak színhelye volt, kifejlődött, az oly időnek bekövetkezését nem fogja lehetetlennek tartani: „midőn minden nemzetiség szintűgy becsülni tanulja mások nemzeti jogait, mint az egyes már most sem meri másoknak bizonyos emberi jogait megtagadni.”

Mindezt nem azért hozom fel, hogy az általam felállított elvek és nézetek diadalát üljem. Azt, hogy Laguérroinniére híres röpirata nem munkámból vette inspirációját, szintűgy tudom, mint azt is, hogy szorosan tudományos fejtegetéseim azon átalakulásra, mely a nemzetiség eszméje körül hontársaim meggyőződésében történt, vajmi csekély befolyást gyakoroltak.

Ha nagy megrázkódtatások után, minőkön keresztűlmentűnk, a szenvedélyek helyébe nyugodt megfontolás lép; ha a tévtanok, melyek véres küzdelemre vezettek, később elvesztik hatásukat, s a küzdők a harc után letéve fegyvereiket, barátságosan szorítják egymásnak kezeit, az egyes, a pillanat befolyásaitól szabadon tartva magát, előre láthatja az eredményt; de az érdem az egész nemzetet, az egész ivadékokat illeti, mely a tett tapasztalásokon okulni tudott.

De ha e részben legkisebb érdemet se tulajdonítok magamnak, s a közönségre nézve egészen közönösnek tartom is, hogy bizonyos nézetek általam mondattak ki először; a felhozott tények legalább felmentenek azon állításaim új igazolásától, melyekért, midőn azokkal felléptem, avval vádoltattam, hogy a nemzetiségi eszme iránt eléggé lelkesűlni nem tudok, melyek most e hazának magyar s nem magyar lakosai által, legalább amennyiben nézeteikről tetteik után ítélni lehetűnk, egyértelműleg elfogadtattak.

Egy van azon tételek között, melyeket az uralkodó eszmék befolyásáról írt munkámban a nemzetiségi lelkesedés következtetéseiről felállítottam, melynek bebizonyítására az utolsó tíz év alatt előfordult tényekre hivatkoznom nem lehet, s ez azon állítás: hogy a nemzetiség nevében tett követelések oly országban, mely többféle ajkű polgárokat foglal magában, csak akkor elégíttethetnek ki, ha az állam hatalma bizonyos korlátok közé szoríttatván, a helyhatósági életnek mentűl tágabb köre engedtetik; hogy tehát a nemzetiség eszméjeért való lelkesedés, mely korunkat jellemzi, az államélet körében szükségképp a túlságig vitt centralizáció korlátozását s az önkormányzás elvének győzelmét fogja vonni maga után.

Miután a nemzetiség felől az uralkodó eszmék befolyásáról írt munkámban elmondott nézeteimet annyira hibásaknak, sőt veszélyeseknek tartod, hogy ellenök újra fellépni kötelességednek ösmerted, fel kell tennem, hogy éppen ezen állítás az, melyet hibásnak vagy legalább kellőleg be nem bizonyítottnak tartasz.

És csakugyan, mióta a francia forradalom következtében az állam mindenhatóságának elve elterjedett, a helyhatósági autonómia - kevés kivétellel - oly szűk korlátok közé szorított, hogy annak a nemzetiségek fejlődésére gyakorolt hatásáról a jelenből példát alig hozhatunk fel. Hogy tehát állításaimat tényekre alapítsam - felfogásom szerint az egyedüli mód, melyet követve a politikai tudomány is némi biztossággal haladhat -, szükség, hogy egy kissé a múltra tekintsünk, ámbár csak oly időkre, melyek olvasóim között senki előtt sem ismeretlenek. - Mert éppen saját hazánk múltja az, melyből, nézetem szerint, a fennebbi állítás valósága kétségbevonhatlanul bebizonyul.

Európának nagy nemzetei jelen nagyságukat a történet fejlődésének köszönik, s azon országok között, melyek, ami nyelv-egységeket illeti, századunkban a legirigyelhetőbb helyet foglalják el, nem ismerek egyet sem, mely még a XV. században különböző nemzetiségeket ne foglalt volna magában. Spanyol-, Francia- s Németország e részben egészen hasonlítanak egymáshoz és Magyarországhoz.

Miután nagyobb államaink kevés kivétellel a hűbéri viszonyok alapján fejlődtek, s a kiterjedés, melyben az egyes fejedelem hűbéri felsőbbbségét gyakorolhatá, az egyes territóriumok földirati helyzetétől függött, mely a kisebb fejedelmet, ki védhető határok hiánya miatt függetlenségét nem tarthatá fenn - arra kényszeríté, hogy előbb hűbéresnek ismerje el magát, később hűbéri fejedelmét valóságos fejedelmének - s miután minden állam csak annyiban tarthatja fel magát, mennyiben az önállásának védelmére szükséges kellékeket bírja: igen természetes, hogy az államok alakulásánál nem az egyes nemzetiségek kiterjedése, hanem földirati viszonyok képezték a fő momentumokat, s hogy elvonatkozva egyes esetektől, melyekben hódítás vagy más rendkívüli körülmények nagy birodalmaknak efemer életet adtak, egyébiránt csaknem minden állam, mely hosszabb ideig fenntartá magát, létezésének s kiterjedésének okát fekvésében s természetes határaiban találja.

Hazánk e részben sem képez kivételt, s valamint ki Európa földabroszát nézi, ha soha a politikai földiratról nem hallott volna semmit, Spanyol-, Olasz-, Francia- s Angolországban a nagy test egyes tagjait látja, melyeket maga a természet arra látszott rendelni, hogy külön államokat képezzenek; úgy az, ki földabroszunkat figyelemmel tekint, sem azt, hogy a nép, melyet Árpád e földre vezetett, e nagy országot elfoglalá, kizárólag a hét vezér s nemzetünk vitézségének, sem azt, hogy a magyar birodalom soha állandóan tovább nem terjedhetett, mint azt már az Árpádok bírták, a hősie szellem fogyatkozásának nem fogja tulajdonítani. Kiterjedésének, mint korlátainak oka földirati helyzetében fekszik. A Kárpátok erős öve megvédé, de egyszersmind meg is szorítá a magyar állam kifejlődését, s ki történetünket ismeri, be fogja vallani, hogy a viszony, melyben egyes, e határokon túl fekvő országok, például Moldva-, Oláh- vagy Gácsország hazánkban a középkor alatt álltak, mindig változó s ingatag maradt.

De ha Magyarország helyzete, amennyiben a népelemeket tekintjük, melyekből az állam keletkezett, s az okokat, melyeknek kiterjedését köszöné, semmiben sem különbözik is másoktól, annál nagyobb különbséget találunk, ha a nemzetiségi kérdés szempontjából ezen ország kifejlődésére fordítjuk figyelmünket.

Más országokban, hol előbb különböző nemzetiségek léteztek, ezen különbségnek csak kevés nyomai maradtak - nálunk a nemzetiségi különbség maiglan fennáll; máshol az uralkodó nép magába olvasztá a többieket, s nemcsak magasabb műveltsége által, mellyel akkor még maga

sem bírt, hanem azon eszközökkel, melyeket a német rend a szlávok németesítésére használt, s melyeknek Németországban később is elég példáját hozhatjuk fel; - nálunk hasonló eljárás még nem is kísértetett meg; s mégis, dacára a faj- és nemzetiségi különbségnek, mely e hazában létezik s létezett mindig, nincs talán ország, melyben a nemzetiség kérdése az utolsó időkig oly kevés zavarra adott volna alkalmat, mint éppen hazánkban, s valamint azt, hogy Magyarország polgárai eredetükre nézve különböző népekhez tartoztak s különféle nyelveken szóltak, *mint tényt*, senki se tagadhatja, úgy el fogja ismerni mindenki azt is, hogy ezen ténynek történetünk egész folyamára a legújabb időkig nem volt semmi befolyása.

Újabb időben, midőn azon nézetek, melyek a nemzetiségi kérdés iránt e hazában egykor általánosak voltak, megváltoztak, múltunk egyes legkitűnőbb férfiainak nemzetisége tudományos vitákra adott alkalmat. Voltak, kik a Zrínyiek dicsőségét a horvátoknak, a Hunyadiakét az oláhoknak akarták tulajdonítani, s maga Dugonics a túlzásig vitt magyar lelkesedésének dacára sem biztos arról, hogy nevénél fogva a szerb nemzet tagjának ne követeltessék; de vajon nem bizonyítja-e éppen ezen férfiak egész élete, a vér, melyet a hazáért ontottak, a hely, melyet irodalmunkban elfoglalnak, hogy azon szellem, mely ily vitákra alkalmat adott, előttük ismeretlen vala.

Nehéz időkön mentünk keresztül, a pártviszály sehol véresebb nyomokat nem hagyott maga után, mint hazánkban, s hosszú időszakokat hozhatunk fel, melyek alatt az ország polgárai egymás ellen fegyverben álltak. E küzdelmeknek okai különbözők voltak. A vallás, a trónörökösödés, a jobbagyok s urak közötti ellenségeskedés, egyes dinaszták nagyravágyása s egyenetlensége, egyszóval mindaz, mi más országok múltjában pártviszályra alkalmat adott, nálunk vérrel áztatá hazánknak téreit. Csak egy van, mit ha történetünk e setét lapjain végigmegyünk, a legújabb időkig nem találunk: azt, hogy a nemzetiség kérdése szolgált volna ily viszálykodások alapokául.

Mikor Árpád családja kihalt, s mikor a felséges ausztriai ház a magyar királyi székre választott, a pórhad, a vallási- és polgárháborúk nehéz időszakaiban - az Anjou-i ház pártolói s ellenei, hívei Ferdinándnak s Zápolyának, a pór és nemesség, a katolikusok s protestánsok, Magyarország egyik fele a másikkal álltak szemközt, *de egyik nemzetiség a másikkal soha*. - Történetünk ezen eseményeinek bármelyikére fordítsuk figyelmünket, a pártok érdekeik s meggyőződésök, s nem nemzetiségek szerint csoportosulnak, s nincs eset, hogy egyik vagy másik párt csak e hazának egyajkú polgárait foglalta volna magába, kikkel a többiek szemben állnak.

S ha ez így van; ha éppen azon országokban, melynek polgárai mint most, úgy történetünk egész folyama alatt annyi különböző nyelven szóltak, a nemzeti különbség nyolc századon által semmi viszálykodásra alkalmat nem adott, ha a tapasztalás azt mutatja, hogy a *hazának* nagy fogalma sehol sem általánosabb, mint itt, hogy azon érzés, melyet a németek a falutornya patriotizmusának neveznek, sehol sem ismeretlenebb, mint e hazában, melynek lakói Erdély széleitől Pozsonyig egy hon polgárainak érzik s vallják magokat, nem kell-e elismernünk, hogy azon elvek, melyek hazai intézményeknek alapul szolgáltak, helyesek, hogy azon eljárás, melyet a magyar törvényhozás és kormány a legújabb időkig követett, a legcélszerűbb vala arra, hogy minden nemzetiségnek méltányos igényei kielégíttessenek.

És ugyan miben álltak ezek?

1. Azon perctől, midőn Szt. István mindazokat, kik a kereszténységtől eltérnek, s kiknek nagyobb része bizonyosan magyarokból állt - szolgásgára kárhóztatá, nem mutathatunk törvénykönyveinkben esetet, hogy valaki nemzetiségeért külön jogokat követelhetett volna. - Külön kiváltságok adtak az egyházi rendnek, a nemeseknek, egyes városok polgárainak s

területek lakosságának; megszorítottak polgári jogaikban egyes vallási felekezetek, de valamilyen az említett kiváltságos rendek mindig az ország különböző nemzetiségű lakóiból álltak - úgy nincs eset, melyben valaki nemzetisége miatt polgári jogaiban megszorított volt.

2. A magyar törvényhozás tiszteletben tartá mindenkinek történelmi jogait; egész országokéit, melyek a magyar koronához tartoztak - például Horvátország -, szintúgy, mint egyes területek- vagy városokéit, melyek területén léteztek; s az állapot, melyben a legújabb idő az erdélyi szászokat találta, városaink, főképp bányavárosaink kiváltságos helyzete, bizonyoságul szolgál, hogy törvényhozásunk e tekintetben messzebb ment, mint arra más országokban példát mutathatnánk. Végre:

3. A magyar állami szerkezet tágas kört engedett a helyhatósági életnek, tágasabbat, mint az újabb időkben bármely országban találjuk, s így midőn az egyes polgárnak legközelebb fekvő érdekeinek elhatárolására szabadságot adott, egyszersmind kikerülte azon összeütközéseket, melyek ott, hol a kormány az egész közigazgatást legapróbb részletekig kezébe veszi, éppen a helyi érdekek s a nyelvbéli kérdések felett mindig támadnak.

Csak ennek köszönhetni, hogy e hon külön ajkú s nemzetiségű lakói nyolc századon keresztül egy ország polgárainak érezték magokat; hogy a másfél százados török járom alatt minden nemzetiség a közös haza felszabadításában látta saját szabadsága egyedüli reményét.

Hogy azon érzés, melyet Zrínyi Miklós Péter testvéréről szólva kifejez:

*Ez én vitéz öcsém, mind magyar, mind horvát
Igazan szereti, mert, látjuk, hazáját. -*

(Zrínyiász, XIV. ének)

közérzés vala Horvátországban a legújabb időkig, hogy királyi városaink polgárai nyelvökre nézve tótok vagy németek maradtak, de soha egy percig nem szűntek meg magyarok lenni; s hogy sem az ország egysége azon szívósság által, mellyel hazánk külön ajkú lakosai saját nyelvök- s nemzetiségökhöz ragaszkodtak, sem ezen nemzetiségek léte az ország egysége által nem veszélyeztetett.

S miután egész történetünk ezen tanúsághoz vezet, miután egy ideig eltérve az elvektől, melyeket elődjeink a különböző nemzetiségek iránt követtek, a tapasztalás megismertetése velünk a következtetéseket, melyeket ez az egész ország- és minden egyes nemzetiségre nézve maga után vont; miután végre az egész világon, bárhová fordítsuk figyelmünket, mindenütt azt látjuk, hogy azon veszélyek, melyeket különböző nemzetiségű lakóknak együttléte előidézhet, azon arányban nőnek s kisebbednek, melyben a centralizáció elve ily országokban nagyobb vagy kisebb kiterjedésben alkalmaztatik, eltűnve egészen, hol, mint Svájcban vagy az Éjszak-amerikai Államokban, a helyhatósági autonómia minden polgároknak egyéni szabadságát tökéletesen biztosítja; vajon ezen tények nem igazolják-e azon nézeteket, melyeket sokszor említett munkámban a nemzeti eszme politikai következtetéseiről felállítottam, s melyeknek veleje röviden abban áll, hogy: oly országokban, melyeknek polgárai különböző nemzetiségekhez tartoznak, a nemzeti névben tett követelések csak úgy elégíthetnek ki, ha az államegységet nem a polgárok nyelvösszességében keresve, a történelmi jogok tisztelete s a helyhatósági autonómia által minden egyes nemzetiség saját nemzetisége kifejlesztésére az állam körében teljes szabadságot élvez: s hogy ennél fogva a nemzeti eszméjének hatalma szükségképp ezen elveknek általános alkalmazását fogja vonni maga után.

Mert valamint az, aki a legújabb idők fejlődései processzusát figyelemmel tekinti, belátja, hogy azon lelkesedésben, mely a nemzeti eszméje iránt újabb időkben Európa-szerte nyilvánlik, nem egy pillanatnyi felforrás, hanem azon nagyszerű mozgalmak egyike áll

előttünk, melyek egy egész kornak irányát határozzák meg; úgy az emberi történet hasonló időszakai komoly tanulmányozása szükségképp azon meggyőződéshez vezet mindenkit, melyet, mint tanulmányaim eredményét, az uralkodó eszmék befolyásáról írt munkámban (586. I. II. köt.) kimondék: hogy *az uralkodó eszmék* (minő jelenleg a nemzetiségi) *mindig azon államformákat idézik elő, melyek mellett azoknak valószínűsítése lehető, és éppen ebben áll a befolyás, melyet ezen eszmék az államra gyakorolnak.*

Megfeleltem kérdéseidre; azon vádakra felelni, melyeket a *Magyar Sajtó* s főképp a *Pesti Napló* szerkesztősegei ellen emelsz, amennyiben ezek azt szükségesnek tartanák, reájok bízom, részemről csak azt jegyezvén meg, hogy eljárásukat egészen helyeslem. Miután egyes eszmék tudományos megvitatása, minőt cikked által előidézni kívántál - főképp, ha a vita egy hat év előtt megjelent s kilencszáz lapra terjedő tudományos munkának egyes tételeit veszi kiindulási pontjául -, nem a napisajtó köréhez tartozik, s miután a nemzetiségi kérdés iránt - mint tenmagad mondod - e hazában jelenleg a legnagyobb egyetértés uralkodik, a tisztelt szerkesztősegek, midőn hasábjait cikked mellőzésével a napi eseményeknek s azon kérdéseknek tartották fenn, melyek iránt véleménykülönbségek léteznek, csak azt tevék, mit olvasóik tőlük méltányosan követelhetnek, s én minden aggodalom nélkül nézek elébe a kellemetlen következtetéseknek, melyek, mint mondád, reám nézve abból támadhatnának, ha a közönségnek gáncsolni hajlandó része azt okoskodná ki ezen szerkesztősegek eljárásából, „hogy a *Pesti Napló* kalap alatt akarja tartani a b. Eötvös József nézetei feletti taglalatokat” (17. lap).

A magyar közönség s én régen ismerjük egymást. Többször eltértünk nézeteinkben, s elég hosszú irodalmi pályámon, melyet befutva, törekvéseim sokszor talán érdemök felett méltányoltattak, voltak oly pillanatok is, midőn a közvélemény nem pártolá, sőt rosszalta felépésemet; de azt, hogy nézeteimet, ha kimondásukat kötelességemnek tartom, ildomosságból elhallgatom, s hogy állításaim szabad diszkusszióját kerülni szoktam, s azon befolyást, melyet barátság egyes lapok szerkesztőjére vagy főmunkatársára ad, arra használom, hogy a nézeteim feletti taglalatok kalap alatt tartassanak: ezt a magyar olvasóközönség bizonyosan sem előbb, sem most nem teszi fel rólam, s azért habár hosszú okoskodásodra, mely által bebizonyítod, mennyivel jobb vala, ha a *Pesti Hírlap*-hoz nov. 5-én beküldött cikked azonnal jelent volna meg, nem felelek is: szintoly nyugodtan, mint te röpiratod végén, teszem le tollamat én is.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

Mi teljes jogegyenlőség alapján akarjuk kifejteni és biztosítani alkotmányos életünket. Akarjuk, hogy a polgári jogok teljes élvezetére nézve sem vallás, sem nemzetiség a hon polgárai között különbséget ne tegyen, s akarjuk, hogy más nemzetiségű honfitársaink nemzetiségi igényei mindenben, mi az országnak politikai szétdarabolása s törvényes függetlenségének feláldozása nélkül eszközölhető, törvény által is biztosíttassanak.

Az 1861. évi magyar országgyűlésnek július 6-i felirata

ELŐSZÓ

Mióta hazánk Európa figyelmét nagyobb mértékben magára vonja, s ügyeink a külföldi sajtó által is tárgyaltnak, egy az, mire nézve a különben eltérő nézetek megegyeznek, azon meggyőződés: hogy helyzetünk fő nehézségei a nemzetiségi kérdés megoldásában fekszenek. Ez az, mire elleneink reményeiket építik, mi ügyünk barátait aggodalommal tölti el, s e hon leghívebb fiaiban a jövő iránt néha kételyeket ébreszt.

Nem osztom a nézetet, mely a nemzetiségi kérdésben csak veszélyeket lát, s úgy vagyok meggyőződve, hogy e kérdés megoldása, mely, ha annál tévedénk, hazánkat veszéllyel fenyegeti, ha az sikerül, szabadságunk legbiztosabb garanciája lehet: de hogy jelen viszonyaink között e kérdésnél egy sem fontosabb, hogy a kedélyeknek megnyugtatója, alkotmányos szabadságunk, sőt állami létünk fennállása nagy részben ennek megoldásától függ - az kétségtelen, s éppoly bizonyos nézetem szerint az is, hogy a jelen pillanatban még hiányzanak azon előzmények, melyeket én e megoldás feltételeinek tartok.

Az utolsó 16 évnek tapasztalásai meghozták gyümölcsüket. Kemény mesterektől, de annál jobban megtanultuk: hogy e haza népeire, mint a múltban, úgy a jövőben csak egy sors vár, s hogy szabadságunk, mint az elnyomás, csak közös lehet; de ha a vita, mely e kérdés körül előbb oly szenvedélyesen folyt, utolsó időben elhallgatott is, ha a kölcsönös keserűség enyhült, s az egyetértésnek szüksége mindenki által elismertetik, nem kevésbé bizonyos: hogy azon *véleménykülönbségek*, melyek a nemzetiségi kérdés megoldását eddig lehetetlenné tévők, most is léteznek, hogy e téren most is egyiránt erős meggyőződések, egyiránt tiszteletre méltó érzések állnak egymással szemközt, s hogy, miután a nemzetiség, mint a vallás, a kedélynek ügye, s így azon tárgyak közé tartozik, melyek véglegesen nem a többség parancsoló szava, hanem csak kölcsönös egyetértés által döntethetnek el, ezt azon úton, melyet követünk, nem fogjuk elérni.

Egész kiterjedésben méltánylom én azoknak nézeteit, kik hazánk jelen válságos helyzetében elkerülni akarnak mindent, mi polgárai között meghasonlást idézhetne elő, s az alig lecsillapult szenvedélyeket újra fölgerjeszthetné; de ha e tekintetek kötelességünké teszik, hogy oly kérdéseket tárgyalva, melyek az egyesek kedélyére mély hatást gyakorolnak, óvatosak legyünk, s méltányossággal szóljunk elleneinknek még azon nézeteiről is, melyek nekünk előítéleteknek látszanak: e tekintetek nem menthetnek föl e kérdések tárgyalásától. A veszély, mellyel a nemzetiségi elv hazánkat fenyegeti, nem a vitában, mely felette támadt, hanem azon mély ellentétben fekszik, mely a polgárok érzéseiben s meggyőződésében e kérdésre nézve létezik, s ez nem mellőztethetik el azáltal, hogy minden discussiót kikerülve, a létező ellen-

téteket magunk s mások előtt eltakarjuk. A leghevesebb vita közelebb fog hozni egymáshoz, mint a hallgatás, mely csak a kölcsönös bizodalmatlanságot, a kérdés megoldásának ezen legnagyobb akadályát növelheti, s mentül fontosabb az ügy, mentül nagyobbak annak nehézségei: annál szükségesebb, hogy azokkal szembeszálljunk, s kimerítő discussio által a törvényhozásnak útjait előkészítsük, melyen kívül ezen ügynek végleges s megnyugtató befejezése lehetetlen.

Kisebb kérdéseknél a hallgatás néha megszüntetheti az izgatottságot; de nagyoknál, hol, mint a nemzetiségi kérdésnél, a viszálynak oka az állások természetében fekszik: az egyenetlenségnek magva, mely egyszer gyökeret vert, csak nő, ha azt békében hagyjuk, s hol valóságos ellentétek léteznek, a gyógyszer csak férfias őszinteségből s kimerítő discussióban kereshetjük.

Ez meggyőződésem, s ez azon ok, mely arra bírta, hogy a nemzetiségi kérdés iránti nézeteimet ezennel a közönségnek átadjam. - Nem újak azok; tapasztalásaim s hosszas tanulmányok csak azon meggyőződésben erősítettek meg, melyet tizenöt év előtt egy, e tárgyról kiadott német értekezésben és később a *XIX. század uralkodó eszméinek befolyásáról az álladalomra* írt nagyobb munkámban kimondottam, s olvasóim jelen iratomban csak azon elveknek bővebb fejtegetését fogják találni, melyeket a nemzetiségi kérdés tárgyában az utolsó országgyűlés által kiküldött bizottmány jelentésében s törvényjavaslatában felállított: de miután az 1861-i országgyűlés feloszlata miatt ezen elvek kimerítő discussiója elmaradt, s a mód, melyen az említett törvényjavaslat azok által fogadtatott, kik magokat egyes nemzetiségek szóvivőinek tekintik, megmutatta: hogy sem törvényhozásunk szándékai, sem azon elvek, melyeket a választmány a nemzetiségi kérdés tárgyalásánál követett, kellőleg nem méltányoltattak: hasznosnak, sőt szükségesnek tartom, hogy e hiány az irodalom által pótolassék, magától értetvén, hogy ennek feladása csak ezen elveknek általános fejtegetésében kereshető. A részletes alkalmazás s egyes törvényjavaslatok készítése nem az irodalom, hanem a törvényhozás köréhez tartozik, mely az egész nemzet képviselőiből állván, a sokféle érdekek teljes ismerete és a különböző elvek kimerítő megvitatása által elkerülheti azon egyoldalúságot, melytől az egyes, ki valamely nagy fontosságú kérdés megoldásán fárad, a legjobb akarat mellett is alig biztosíthatja magát.

Ismerve a nehézségeket, melyekkel feladásom így is jár.

Valamint egészen töretlen utakon is könnyebben haladunk, mint olyanokon, hol kerekünk minden nyomon mély vágásokba akad: úgy nincs nehezebb, mint oly valamiről szólni, mi hosszabb ideig általános vitatkozás tárgyául szolgált. Tudom, s tapasztaltam, hogy ki hazánkban a nemzetiségi kérdésről beszél, könnyen félreértéseknek teszi ki magát, s ha azt részrehajlatlanul tárgyalja, közönyösséggel, ha melegebben szól, részrehajlással vádoltatik: de e nehézségek mind csak az egyest érinthetik, s a közügy a discussio által, meggyőződésem szerint, csak nyerhet, s így el kell fogadnom ezen meggyőződésem következeit, azon öntudatban keresve s találva megnyugtatómat: hogy annyi éven át folytatott törekvéseim a nemzetiségi kérdés megoldását ugyan nem fogják eredményezni; de hogy fáradozásaim ezen ügy körül nem voltak egészen hasztalanok, legalább annyiban nem, amennyiben ezek is azon mindinkább terjedő meggyőződésre hatottak; hogy *a nemzetiség kérdése nem egy vagy más külön nemzetiségnek, hanem e hon minden polgárainak, az egész nemzetnek közös ügye, s ezért nem, ha a magyar, szerb, román vagy szláv nemzetiség külön kívánatait támogatjuk - hanem csak úgy intéztethetik el véglegesen, ha a hon közös érdekeit tartjuk szemünk előtt.*

S a nemzetiségi kérdés békés megoldása, mely e haza jövője felett határozni fog, csak ettől függ.

Budán, május 1-én 1865.

I *Az uralkodó eszmék befolyása*

Civilizációnk fő jelleme, mely azt az ókor civilizációjától leginkább megkülönbözteti, azon közösség, mely, mióta a keresztény vallás uralkodóvá vált, Európa népeinek kifejlődésében észrevehető.

Az ókorban a haladás soha nem általános. Az eredmények, melyekhez magasabb műveltség egyes népeket vezet, soha nem közösek. Valamint a vallás, úgy a civilizáció, mely erre épült, minden egyes népnek sajátja, melyet birodalma körén túl terjeszteni nem akar. Nagy események néha áttörik a köröket, melyekben az egyes népek léte mozog. Ez történt Nagy Sándor bámulatos hadjárata - ez a római nép foglalásai s azon békésebb befolyás által, melyet az ókorban egyes kereskedőnépek gyakoroltak. Így találunk görög telepeket Ázsia, Afrika s Európa több országaiban, melyeket részint Nagy Sándor s utódainak hatalma, részint a görög nép vállalkozó szelleme alapított; így akadunk a föníciai civilizáció nyomaira az ókor által ismert világ különböző részeiben; és tudva van, hogy Róma százados uralma alatt sok helyen a meghódított népeknek még nyelve is elenyészett.

De azon folytonos érintkezést s ennek következtében a *kölcsönös* hatást, melyet jelenleg különböző nemzetek civilizációja egymásra gyakorol, s azon *közösséget*, mely ezáltal azoknak felfogásában, nézeteiben s törekvéseiben támad - ezt az óvilág összes történetében hasztalan keressük.

Valamint a népek, úgy civilizációik tökéletesen idegenen vagy ellenségesen állnak egymás mellett; viszonyuk teljes közönyösség vagy küzdelem, mely csak egynek tökéletes elnyomásával végződik. Semmi sem bizonyítja ezt inkább, mint a görög kolóniák állapotja, melyek a világ különböző részeiben saját civilizációjukat századokig fenntarták, anélkül, hogy ez a környező barbár népekre - vagy hogy e népek a görög civilizációra észrevehető hatást gyakoroltak volna.

Mióta a kereszténység elvei az óvilág nézeteit háttérbe szoríták (mi természetesen nem azon percben történt, melyben Konstantin a keresztiséget fölvev, hanem csak fokként és akkor, miután Róma a keleti birodalomtól elszakadván, az egyház független kifejlődése lehetővé vált) e helyzet változik, s míg az ókorban csak uralkodó s elnyomott népeket, csak teljes különállást vagy küzdelmet találunk: a keresztény civilizációval a *népek társasága* tűnik fel, előbb gyöngén s alig észrevehetőleg, de mindig több s világosabb jelenségekben mutatkozva, amint azon kötelék, mely a népeket egybefűzi, azaz a vallás közös tanai s az egyház mindenre kiterjedő befolyása közöttök erősebbekké válnak.

Küzdelmeket látunk a különböző népek között ezután is, háborúkat, melyeknek kegyetlensége az azt viselők műveltségi fokával arányban áll: de a viszony, melyben Európa keresztény népei egymáshoz állnak, hasonlóvá válik ahhoz, melyet az ókorban a hellen nép külön ágai egymáshoz elfoglaltak. Mint ezeknél, úgy a keresztény Európa különböző népeinél a közös vallás a civilizációnak egy bizonyos *közösségét* idézi elő, mellyel együtt az *eszmék* általános, minden népekre kiterjedő hatalma kezdődik; úgyhogy a népvándorlások végétől mostanig nem találunk időszakot, melyben bizonyos eszmék az összes keresztény világra általános befolyást nem gyakoroltak, s melyben civilizációnk fejlődése nem éppen ezen eszmék hatásának lett volna következése.

A hosszú küzdelem, mely századokon át az egyház s állam felsőbbbsége vagy függetlensége iránt folyt, a hűbéri viszonyok megállapítása s rendezése, a polgári szabadság utáni törekvés a középkor városaiban, az egyes országok s tartományok alkotmányos szervezete, nagyobb

államaink alakulása, a fejedelmi hatalomnak kiterjesztése, a nagy vallási reformáció s a forradalom, mely az állam körében hasonló átalakulás után törekszik - egyiránt bizonyítják, miként csaknem minden, mi Európa egyes népeinek kifejlődésére elhatározó befolyást gyakorolt, oly eszmék hatása által idéztetett elő, melyek nem egy vagy más népek sajátai, hanem *közösek* valának mindazoknál, melyek a nyugoti egyház befolyása alatt fejlődtek ki, s a büszke szó, mely a francia forradalomról mondatott, hogy az körül fogja futni a világot, éppen úgy illik minden eszmére, mely a X. századtól az újabb időkig egyes népek körében nagy mozgalmakat idézett elő.

Ha a különböző és alacsony műveltségi fokot tekintjük, melyen Európa népei a középkorban álltak, a közöttök létező érintkezések ritkaságát s állami és társadalmi viszonyaikat: természetes, hogy a befolyás, melyet egyes eszmék az egész keresztény világra gyakoroltak, nem terjedhetett ki minden népekre egyszerre. Oly eszmék, melyek bizonyos nemzetek fejlődésére egy bizonyos korszakban hatottak, másoknál sokkal későbbben vagy egészen megváltozott alakban tűntek föl, és néha egészen különböző eredményekhez vezetnek: de hatásuk azért nem kevésbé általános; s ha Európa történetén, azon időponttól, melyben az kereszténnyé vált, mostanig végignézünk: egy roppant sereg haladásához találjuk azt hasonlónak, melynél az utolsó csapatok azon téren, melyet az előőrsök rég elhagytak, sokkal később vonulnak keresztül, de melynél a sereg minden részei ugyanazon egy vidéken mennek át.

Ha az egyes eszmékre fordítjuk figyelmünket, melyek Európa népeire elhatározó befolyást gyakoroltak, a legnagyobb sokféleséget, sőt ellentéteket találjuk. Mit egy korszak örök igazságnak fogad el, az, néha ugyanazon nemzedék alatt, mely ez eszme tiszteletében növekedett fel, köz-megtámadás, sőt gúny tárgyává válik, s helyébe, hasonló lelkesedéssel, éppen az ellenkező állítatik föl, hogy egy bizonyos idő múlva hasonló megvetéssel dobassék félre; s ki csak azon ellentétre fordítja figyelmét, melyben egyes korszakok eszméi s törekvései azokkal állnak, melyek rövid idővel előbb divatoztak: - méltán elszomorodhatik nemünk gyengesége fölött, melynek története csak csalódásainak hosszú sorozatából áll; de e nézet megváltozik, ha figyelmünket nem egyes korszakokra, hanem civilizációnk egész menetére fordítjuk. Így tekintve a történet, azon változások mellett, melyeket egyes eszmék befolyására nézve különböző korszakokban tapasztalunk: egyszersmind azon következetességet mutatja föl, mellyel az emberiség egy bizonyos irányban előre halad, *civilizációnk egész fejlődése nem lévén egyéb szakadatlan törekvésnél azon célok után, melyeket a kereszténység fölállított, s melyekre nézve az egyes korszakokban felmerült eszmék csak eszközül szolgálnak, hogy azonnal másokkal cseréltesseken föl, mihelyt az általános haladást többé nem segítik elő, vagy azt éppen akadályozzák.*

Ezt látjuk az egyház körében, hol a szellemi érdekeknek függetlensége, melyre hivatkozva a római egyház szabadságát, sőt uralmát megalapítja - később a reformáció által a római egyház ellen fegyverül használtatott.

Ezt találjuk államainkban, hol a polgári rendnek szabadság utáni törekvése, melyre a fejedelmek, hűbéreseik ellen küzdve, hatalmuk megállapításánál egykor támaszkodtak, később a királyi hatalmat a törvény korlátai közé szorítja.

Ezt tapasztaljuk végre az ipar körében is; mert ki nem tudja, hogy az apróságokig menő rendelések, melyekkel a céhrendszer az egyeseknek tevékenységét korlátozó egykor, csak a munkás osztályok biztosítására s az ipar kifejlesztésére hozattak be, hogy e rendszer később ugyanazon érdekek nevében támadtatott meg, s hogy napjainkban, miután a munkának korlátlan szabadsága a várt eredményeket nem idézte elő - ugyanezen cél elérésére ismét új eszközöket keresünk, s hogy ekképp a céhek a középkorban, a teljes munkaszabadság a

francia forradalom után - s napjainkban az, mit munka-organizációnak nevezünk, bármennyire ellentétben látszanak állani egymással, csak azon egy törekvésnek különböző fázisai.

S amit itt látunk, azt találjuk az emberi nem kifejlődésének minden egyéb köreiből is. Azon perctől, melyben a kereszténységgel újabb civilizációnk alapja letétezt, haladásunk iránya nem változott meg. E haladás néha gyorsabb, néha lassúbb, de folytonos, s ha a zavar és bonyodalmak közepette, melyeket egyes korszakokban találunk, megrendülünk hitünkben nemünk magas hivatása iránt - nem szükséges egyéb: mint hogy az egyes pillanat helyett nagyobb időszakokra fordítsuk figyelmünket, hogy kételyeink eloszoljanak. Így tekintve a történet ahhoz a meggyőződéshez vezet, hogy azon időtől, melyben az emberi nem egységének s magas hivatásának hite a keresztény vallással elterjedett, oly pillanat nem található, melyben az emberi nem valamely része az anyagi hatalom zsarnoksága ellen, melyben a szabadságért, egyenlőségért s a jólétnek közösségeért egy vagy más formában nem küzdött, s melyben, dacára minden akadályoknak, e célokhoz nem közeledett volna, és ha múltunkban azon általános törvényt keressük, mely az eszmék befolyására nézve a világtörténetben nyilatkozik, az eredmény azon meggyőződés: *hogy minden eszme csak akkor s azon alakban válik egyes korszakokban uralkodóvá, melyben azt az általános haladás érdeke megkívánja s hogy mindenik a hatalmat, melyet az valamelyik korszakban gyakorol, elveszíti, ha oly alakban állítatik föl, mely által az általános iránnyal, melyet civilizációnk haladásában követ, ellenkezésbe jön.*

S ebből azon befolyás módjára s kiterjedésére nézve, melyben egyes eszmék bizonyos korszakban hatnak, a következő szabályokat vonhatjuk le:

Először, hogy oly eszméket, melyek egyszer általánosakká váltak, elnyomni s azoknak következeit elhárítani - nem lehet, s hogy az egyes nép vagy ország, bármennyire hatalmas legyen, magát az ily eszmék hatása elől nem zárhatja el.

Másodszor, hogy azon befolyásnak nagysága s iránya, melyet az egyes eszme gyakorol, azon állapotoktól függ, melyek az egyes nép- vagy országban akkor léteztek, midőn az eszme körében uralkodóvá válik, s hogy valamint minden eszme a létező viszonyok azon részére, mely vele ellentétben áll, módosító hatást gyakorol; úgy a létező viszonyok hasonló visszahatást gyakorolnak az eszmére, s főképp azon formára, melyben az eszme az egyes országokban felállítatik.

Harmadszor, hogy a befolyás, melyet az eszmék a társadalomra gyakorolnak, soha nem terjed annyira, hogy az egész társadalmat rögtön megváltoztassa s minden létező viszonyokat felbontson, s hogy a legnagyobb átalakulásnál is, melyet egyes eszmék hatalma előidézt, mindig sokkal több marad meg a régeből, mint megváltozik.

Ha civilizációnk múltján végigmegyünk, benne ezen tételeket egyenként igazolva fogjuk találni. Egész lefolyása alatt minden korszak valamint az eszmék által kifejlődésünkre gyakorolt hatalmat: úgy azon korlátokat mutatja meg, melyek között e hatalom gyakoroltatik; - s midőn azon vigasztaló meggyőződéshez vezet, hogy az anyagi erőszak a szellemet állandóan nem nyomhatja el s az emberek hitével, sőt előítéleteivel szemközt végre mindig legyőzetik, egyszersmind arra int, hogy várakozásainkban mérsékeltek legyünk. Mert miután soha eszme még tökéletesen nem győzött s az egész társadalmat rögtön nem alakította át: saját eszméinktől sem várhatunk ily eredményeket.

A civilizáció hasonló az egyes kifejlődéséhez. Mint az ismeretek s meggyőzések s mi ezektől függ, *a szellemi irány*, az egyeseknek mindig törekvéseire s egész életére elhatározó befolyást gyakorol: így hatnak eszmék az egész emberiségre; de valamint az egyes ember, úgy egész korszakok sohasem állanak kizárólag csak egy eszmének hatása alatt, s ott mint itt,

meggyőződéseink tökéletesen megváltoztathatják törekvéseink irányát; de sem a múltnak emlékeit, sem a fennálló viszonyokat nem semmisíthetik meg; s mindenkor saját eszméinek kivitelére csak azon eszközöket használhatja föl, melyeket számára a múlt előkészített. S innen van, hogy valamint az anyagi hatalom, bármily eréllyel és következetességgel kezelve, mindig legyőzöttek, ha a kor eszméivel ellentétbe lép: úgy a kor egyes uralkodó eszméi soha nem győzhetnek tökéletesen és soha nem idézik elő minden logikai következéseiket.

Távolabb vezetne célomtól, ha ezen állítások részletes bebizonyításába ereszkedném: - forduljunk most a tárgyhoz, melyet jelen iratom feladásául tűztem ki.

II

A nemzetiségi eszme

Jelen korszakunkra fordítván figyelmünket, három eszmét találunk, mely arra elhatározó befolyást gyakorol:

a szabadság,

az egyenlőség,

s a *nemzetiség eszméjét*, s minthogy korunk törekvése - a szabadság és egyenlőség létesítése után csak mint egy régen megkezdett mozgalomnak folytatása tűnik fel: tulajdonképp a nemzetiségi eszme az, mely a legújabb kornak sajátos jellemét adja.

S mi hát e nemzetiségi eszme vagy érzés, mely határtalan lelkesedéssel fölkaroltatva, napjainkban annyi küzdelemre ad alkalmat?

A *nemzetiség* nem egyéb, mint azon összetartozásnak tudata, mely nagyszámú emberek között - múltjok emlékei, jelen helyzetök s mi ezekből foly, érdekeik és érzelmeik közössége által támad. Miből világos, hogy a nemzetiségi érzésnek forrása lehet minden, miáltal az emberek között ezen összetartozásnak érzete keletkezik.

Nagy tényező erre a nyelv közössége, s ezért természetes; hogy ott, hol az létezik, egy közös nemzetiségnek érzetét találjuk kifejlődve oly népeknél, melyek századokon át külön s néha ellenséges államokban éltek; sőt hogy még a nyelvrokonság is hasonló eredményeket idéz elő, s a germán, szláv és román népek között, amennyiben a nyelvrokon népek közös ellenekkel állnak szemközt, egy bizonyos egységnek érzetéhez vezet. - De vannak a nyelv- és faj-rokonságon kívül a nemzetiségi érzésnek más tényezői is, s a történet és jelen korunk tapasztalásairól kellene megfellebbeznünk, ha elismerni nem akarnók: hogy a múltnak közös emlékei s a jelen közös érdekei s reményei hasonló s néha erősebb érzelmeket idéznek elő az egyes országok különböző nyelven szóló polgárai között.

A nemzetiségnek érzete népeknél ugyanaz, mi az egyesnél személyiségének öntudata. Annyira áll ez, hogy ha kérdeztetünk: mit ismerjünk külön nemzetiségnek? - nem válaszolhatunk egyebet, mint hogy: külön nemzetiségnek kell elismernünk minden népösszeget, melyben külön személyiségének érzete fölébredt. Minthogy tehát e külön személyiségnek önérzete különböző okok által ébresztetik föl: az ellentétek, melyeket a nemzetiségi érzet nyilatkozataiban nemcsak különböző népeknél, de ugyanazon nép-, sőt ugyanazon embernél sokszor tapasztalunk, a dolgok természetében fekszenek, s csak azon forráshoz kell visszamennünk, melyből ezen érzelmek egyes esetekben erednek, hogy az okot megértsük, melyért az Elzászban vagy Magyarországon lakó német, ki politikai nemzetiségeért minden áldozatra kész, mégis sértve érzi magát minden által, mi a német nemzet nevére homályt von.

Világos ezekből, hogy a nemzetiségi érzés nem új, s hogy az egész történetben nincs időszak, melyben annak nyilatkozatait nem mutathatnók fel; tagadhatlan mindazonáltal, hogy ezen érzés soha az emberek tetteire nagyobb befolyást nem gyakorolt s ennyi követelésekre alkalmat nem adott, mint jelen korszakunkban. - Minek tulajdonítható ez?

Az első ok: azon előmenetel, melyet Európa nemzetei a műveltségben tettek. Valamint az egyesnél saját személyiségének öntudata az első lépés, mellyel elméleti kifejlődése kezdődik, s minden haladás, melyet e kifejlődésben tesz, csak ezen öntudat tisztább felfogásához vezet: úgy van ez nemzeteknél is, s lehetetlen, hogy azon arányban, melyben műveltebbekké válnak, bennök egyéniségöknek, azaz nemzetiségöknek érzete föl ne ébredjen.

A második ok: azon logikai összefüggés, melyben a nemzetiség eszméje azon eszmékkel áll, melyek a XVIII. században a politika s társadalom mezején uralkodókká váltak.

Ha akkor, midőn a szuverenitás egyesek tulajdonának tekintetett, kiknek jogai a magánjog elvei szerint ítéltettek meg, úgyhogy csaknem minden létező állam az uralkodó család örökösödési jogának és szerződéseinek köszöni alakulását, ha, mondom, akkor, midőn az Isten kegyelméből bírt fejedelemség a közjognak egyedüli alapja volt, *a népek egyénisége nem vétetett semmi tekintetbe*, s a legkülönbözőbb nemzetiségek egy államba szorítottak össze, vagy midőn valamely uralkodóház fiágban kihalt, egy nemzet leányörökösök között tíz részre daraboltatott föl: ebben csak azon elvek logikai alkalmazását láthatjuk, melyek akkor általánosan uralkodtak; de éppoly világos az is, hogy miután a XVIII. század a *népszuverenitás* elvét állította fel, ez nem történhetett anélkül, hogy egyszersmind a népeknek bizonyos jogosultsága el ne ismertessék.

A népszuverenitás eszméje az *egyes nép jogosultságának* eszméjét foglalja magában, s minthogy a XVIII. század a népszuverenitás eszméjével egyszerre az *egyenlőség* eszméjét állította fel: e két eszme közös hatása szükségképp a *népek egyenjogúságának* elismeréséhez vezetett, mely eszerint nem egyéb, mint azon elveknek, melyeket a XVIII. század minden jogi viszonyok alapjául elfogadott, következetes alkalmazása a népekre, melynél csak azon szenvedélyesség meglepő, mellyel az történt.

Sőt még e szenvedélyesség is természetesnek látszik, ha azon viszonyokra fordítjuk figyelmünket, melyek a múlt század végétől a legújabb időkig Európa-szerte léteztek, s melyek a nemzetiségi eszme mellett napjainkban feltűnt lelkesedésnek *harmadik* s talán legfőbb okát képezik.

A tapasztalás mutatja, hogy valamint az egyesek, úgy népek is azt, mi helyzetökben kellemetlen, többnyire *egy oknak* tulajdonítják, s ennek eltávolításától várják egész üdvöket, miből az következik, hogy valahányszor hosszabb ideig egy irányba haladva, azt károsnak tapasztalták; az éppen ellenkezőben keresik üdvöket. Az emberi elme ellentétekben halad, s akár egyesek, akár nemzetek kifejlődését észleljük, azt fogjuk tapasztalni: hogy történetöknek folyama tulajdonképpen csak egymást követő reakciókból áll. Ezt tapasztaljuk a XVIII. század történetében is.

Valamint a középkornak vége felé, miután egyes osztályok a műveltség magasabb fokára emelkedtek, semmi nem volt érezhetőbb, mint hiánya a rendnek s egy magasabb hatalomnak, mely azon kor számtalan kisebb zsarnokait féken tartsa; s valamint akkor a népek egyes osztályai örömet feláldoztak mindent, csakhogy azon bajoktól szabaduljanak, melyeknek súlya elviselhetetlenné vált: úgy a XVII. század végétől, miután az állam, azaz a fejedelmek korlátlanúsága csaknem ugyanazon következtetéseket idézte elő, melyeknek elhárítására alapítva volt: e hatalomnak korlátozása s a politikai szabadság kivívása állíttatott fel, mint azon panacea, mely minden létező bajok orvoslására kívántatik; s miután minden visszaélés,

minden igazságtalanság, minden, mi a haladásnak a XVIII. században útjában állt, a korlátlan királyi hatalommal, egyes osztályok kiváltságaival és azon visszaélésekkel állt összeköttetésben, melyek a középkorból fennmaradtak: minden törekvés kizárólag csak ezeknek megsemmisítésére irányoztatott, s minden egyéb érdekek háttérbe szorítottak.

De ezen érdekek, habár feledve, azért nem kevésbé léteztek, s mihelyt a nagy mozgalom, mely a szabadság s egyenlőség nevében kezdetett meg; legalább negatív céljait elérte, azaz mihelyt az államnak középkori szervezetét felbontotta: ezen érdekek, melyek e nagy átalakulásnál tekintetbe nem vétettek, léptek előtérbe, s közöttük a *nemzetiség érdekei* is.

Mi ezen átalakulást, melyen a múlt s jelen század alatt Európa keresztülment, különösen jellemzi, ez azon befolyás korlátlansága, melyet arra a tudomány gyakorolt. Más forradalmak, melyeken egyes országok keresztülmentek, egyes visszaélések, bizonyos osztályok vagy fejedelmek ellen voltak irányozva, s mihelyt céljokat elérték, legfőlebb hasonló bajok visszatérése ellen garanciákat állítottak fel. A XVIII. század forradalma nem egyes visszaélések megszüntetését, hanem a tudomány által felállított elvek nyomán, egy egészen új rendszer megalapítását - az egész világnak tudományos teóriák szerint új rendezését tűzte ki céljául, s ennek követésében oly kíméletlenséget tanúsított, minőre a korlátlan fejedelmi hatalmak nem mutatnak példát.

Az egész fejlődés, mely politikai tekintetben az utolsó századok alatt történt, nem egyéb, mint a centralizáció elvének kiterjesztése, s megszorítása azon autonómiának, mellyel a középkor alatt az egyes tartományok, városok, sőt egyes nemesek bírtak; de a fejedelmek, míg az állam hatalma csak általuk és saját érdekekben gyakoroltatott, érintetlenül hagyták legalább azt, miáltal magukat korlátozva nem érezték. Mióta azonban a törvényhozás a nép kezébe ment át, s a kormány majoritások nevében gyakoroltatott: a centralizációnak elve kiterjesztetett mindenre. Mi az államnak teljes egységével össze nem fért - mi az országos többség korlátlan hatalmát szűkebb körökbe szoríthatná - mi az egyenlőséget, sőt mi az egyformaságot zavarhatná, mely a kornak ideálja vala, mindez, mint az örök igazság s az emberiség elévülhetetlen jogainak sértése s jólétének akadályozása tekintetvén, ha nem támadtatott is meg, legalább olyannak vétetett, mi a törvényhozónak figyelmét nem érdemli; s idetartozott főként az állampolgárok nemzetisége is. Századunk e tekintetben csak azon irányt követte, melyet a XVIII. század elébe jelölt, s nem szenved kétséget, hogy a nemzetiség elve a keresztény civilizáció egész lefolyása alatt soha inkább nem tapodhatott, mint a forradalom után támadt nagy háború s a bécsi kongresszus alatt, mely ezt követé. - Bámulhatjuk-e tehát, ha mint mindig, úgy most azon érdekek nevében, melyek a létező viszonyok által leginkább sértettek, reakció támadt e viszonyok ellen, s az államszervezet, melyet a XVIII. század a jogegyenlőség létesítésére állította fel, de mely csak a többség abszolút hatalmát biztosítja, éppen a jogegyenlőség nevében támadtatott meg, oly országokban, hol több nemzetiség együtt lakik, s azok, melyek kisebbségben vannak, a majoritás korlátlan hatalma által kifejlődésükben akadályozva érzik magokat.

Világos ezekből, hogy ama nagy nemzetiségi mozgalom, melynek közepette élünk, s mely egyes államokat, sőt Európa egész politikai rendszerét veszéllyel fenyegeti, csak oly okoknak tulajdonítható, melyeknek hatását kijelölhetjük; s éppen úgy, mint azon mozgalom, mely a királyi hatalom érdekében a középkori államviszonyok ellen, s mint az, mely később a szabadság s egyenlőség érdekében az abszolút királyi hatalom ellen támadt, csak egy új lépés ugyanazon irányban, melyet az emberiség haladásában követ, miből a legnagyobb valószínűséggel azt következtethetjük, hogy valamint az okok között, melyeknek ezen eszme és más korszakok uralkodó eszméi befolyásukat köszönik, a legnagyobb analógia létezik: úgy hasonló analógiát fogunk tapasztalni azon eszme következéseire nézve is.

Mint minden eszme, mely a történelem egy vagy más korszakában uralkodóvá vált, úgy a nemzetiségi eszme is maga után fogja vonni szükséges következéseit, s nincs földi hatalom, mely eszközölhetné, hogy az kifejlődésünkre nagy és elhatározó befolyást ne gyakoroljon.

De mint más eszméknél, úgy itt is e befolyás csak addig terjed, míg a követelések, melyek az eszme nevében tétettek, azon iránnyal, melyet civilizációnk haladásában követ, ellentétbe nem léptek.

És mint más eszméknél, úgy itt is e befolyás soha nem terjed annyira, hogy minden állami s társadalmi viszonyokat rögtön megváltoztasson s minden fennállót átalakítson.

Ezen eszme befolyásának nagysága és iránya is azon állapotoktól függ, melyek között az eszme létesítése az egyes országokban megkísértetik, s valamint a nemzetiségi eszme ezekre módosító hatást fog gyakorolni: úgy ezen állapotok hasonló ellenhatást gyakorolnak azon formára, melyben a nemzetiségi eszme valósítása lehetséges.

Ez utóbbiból világos, hogy a nemzetiségi eszme valószínű következéseiről s azon módokról, melyek szerint a nemzetiség nevében tett követelések valósíthatók, csak úgy szólhatunk alaposan, ha e kérdést nem általánosságban, hanem ha azt egy bizonyos ország vagy állam különös viszonyainak szempontjából tárgyaljuk, - s ez az, mit a következő fejezetekben megkísérlünk.

III

A nemzetiség eszméje Magyarországon

Nincs ország, melynek helyzetére a nemzetiségi kérdés elhatározóbb s általánosabb befolyást gyakorolna, mint hazánk.

Mindenütt, hol újabb időben nemzetiségi mozgalmakat találunk: azok egy irányt követnek. Német- s Olaszországban a nemzetiségi követelések csak a faj- s nyelv egységére, Lengyelországban csak a történelmi jogra hivatkoznak: nálunk a két irány egyszerre lép fel, s míg az ország a birodalom - s Horvátország Magyarország irányában önállóságának jogosultságát a történelemre alapítja: addig Magyarország, Erdély s Horvátország külön körében az oláhok, szlávok, németek, szerbek, oroszok külön nyelvök s származásuk nevében oly követelésekkel lépnek fel, melyek a történelmi joggal ellentétben állnak; s túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy a nemzetiségi eszme sehol sem állíttatott fel oly formában, melyre hazánkban példát nem találunk. - E sajátságos állapot történelmi fejlődésünk következése, s azért, hogy a nemzetiségi kérdésről alaposan szólhassunk, szükséges egy rövid tekintetet vetnünk hazánk múltjára, s azon viszonyokra, melyek között e kérdés nálunk keletkezett.

A terület, mely most hazánkat képezi, századokon át a keletről nyugot felé nyomuló népeknek harcmezőül vagy állomásul szolgált, melyen azok egy időre megpihentek, míg új, utánuk nyomuló népár által ismét tovább nem szorítottak. Így történt, hogy elődeink, midőn a népvándorlásnak korszakát bevégezve e téren megjelentek, itt a legkülönbözőbb népeknek töredékeit találták, nagyobb részben a szláv fajhoz tartozókat, de melyek még sehol nagyobb tömör nemzetekké nem alakultak. Ezen állapot kétségbevonhatatlan hatást gyakorolt a magyar birodalom megalapítására. - Valamint észak- s keletnek a Kárpátok, dél- és nyugotnak a még fennálló keleti s a már alakult német birodalom jelölték ki azon határokat, melyeken túl elődeink egy századig folytatott vitéz hadjárataik által uralmokat nem terjesztheték, úgy az, hogy e nagy tartományt oly rövid idő alatt elfoglalták s határai között egy erős birodalmat alkothattak, főként annak etnográfiai viszonyaiban találja magyarázatát. Mert a helyen, melyet megszálltak, egy nagyobb államnak alkotása szükséges vala, s mert különböző néptöredékek,

melyek az országot előbb bírták, arra alkalmasoknak nem mutatkoztak: azért sikerült a kacagányos apáknak az, mi után más, számra nagyobb s vitézségre hasonló népek hasztalan törekedtek. A magyar hódítás csak azon ragasz, mely e különböző anyagú darabokat egy egésszé egyesíti, de anélkül, hogy a közöttök létező különbségeket megszüntetné, - és kétségtelen, hogy a magyar birodalom már keletkezésénél különböző nemzetiségeket foglalt magában.

Ezen állapot történetünk első századaiban nem változott, s ez természetes. Míg a hódító faj korlátlanul uralkodik: nincsen ok, melyért nemzetiségét, mely kiváltságainak alapja, másokra terjeszteni kívánná, s a magyar nép szintűgy, mint azok, melyeket meghódított, nem álltak a műveltség oly fokán, hogy közülök bármelyik a többi nemzetiségeket asszimilálhatta volna. Történetünk első századai e részben nem különböznek más országokétól, tudjuk például, mennyi idő kellett, míg a hódító normann a szásszal egybeolvadva a hatalmas angol nemzetet képezé. Feltűnő csak az, hogy a helyzet, melyben a különböző nemzetiségeket történetünk kezdetén találjuk, később is ugyanaz maradt, s történetünk talán semmiben sem különbözik inkább más népekétől, mint ebben.

A középkor vége felé majd a fejedelmek, majd az egyház törekvéseinek következtében csaknem mindenütt tömör nemzetiségek alakulnak, s hol e törekvések egyes országokban nem sikerültek, ott a különböző nemzetiségek mint ellenségek állanak egymással szemközt. - Hazánk e részben kivételt képez, s azon pillanattól, melyben a kereszténység behozatott, a mohácsi vészig nem találunk törvényt, nem mutathatunk föl egy okmányt, melyből csak a legtávolabbi szándok tűnnék ki, hogy az ország különböző nemzetiségei eggyé olvasztassanak, vagy azoknak bármelyike elnyomassék.

Hazánk e részben Franciaországnak egyenes ellentétét képezi. Míg ott *Sugertől XVI. Lajosig* minden kitűnő egyéniség, mely az ország felett uralkodott, különböző utakon csak a francia nép egységének megalapításán dolgozott: addig nálunk az államhatalom csaknem szakadatlanul az ellenkező irányban működött.

Mintha a nézet, melyet Szent István fiának adott tanácsaiban kimond, hogy „egynyelvű s szokású ország gyenge!” - „unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est” (Decret. lib. I. Cap. 6. § 3.), utódai által kormányzási szabályul fogadtatott volna el: a királyi hatalom nem az ország különböző népeinek asszimilációján dolgozott, sőt inkább abban kereste feladását, hogy a birodalom egyes részeinek sajátságai feltartatván, a viszony, melyben azok a koronához állnak, ne változzék meg.

Távolabb vezetne, ha királyaink ezen eljárásának okait fejtegetném. A tény tagadhatatlan, s akár azon viszonyra fordítjuk figyelmünket, melyben a korona egyes tartományai az országhoz álltak, akár a különböző nemzetiségeknek állását tekintsük az ország határain belől: azt fogjuk találni, hogy valamint ott az egyes tartományok autonómiája, úgy az országban lakó különböző nemzetiségek sajátságai az ország egységének nevében soha nem támadtattak meg, s hogy ha a magyar faj kitüntetésben részesült, az csak abban áll, hogy állása soha különös törvények s kiváltságok által nem biztosított.

Magyarország bel- s külpolitikája sok módosításokon ment keresztül, de e tekintetben nem; s monarchiánk kezdetétől a mohácsi vészig ugyanazon elveket találjuk alkalmazva, melyeknek egyrésről ugyanazt köszönhetjük, hogy míg a középkor alatt más országokban csaknem mindenütt hatalmas hűbéresek, provinciális vagy nemzetiségi érdekekre támaszkodva, az államot veszélybe ejték, nálunk az állam egységéről, a korona feloszthatatlan hatalmáról oly tiszta eszmék léteztek, minőket a XVI. század előtt Európában sehol nem találunk; mely eljárásnak azonban egyszersmind azon másik következése vala, hogy a magyar birodalom más

országokkal szemközt egy kompakt egészet képezett ugyan - de nemzetiségi tekintetben soha egyé nem válhatott, s függetlenségének századaiban a mohácsi csatáig mindig csak mint *politikai nemzetiség* tűnik fel.

A török uralom s azon nagy változások, melyek állami létünkben azáltal idéztettek elő, hogy közös fejedelmeink által az osztrák habsburgi ház örökös tartományaival összeköttetésbe jöttünk, szintén nem változtatták meg a tekintetben helyzetünket.

A nagy ellentét, mely a kereszténység s iszlám között létezett, háttérbe szorított minden egyebet s így a külön nemzetiségi érdekeket is, s a hosszú küzdelem, melyben az ország annyiszor megtámadott önállását s régi alkotmányát megvédte, még inkább kifejté e hon különböző ajkú lakosaiban az ország politikai egységének öntudatát nemcsak a külföld, hanem az örökös tartományok irányában is, kiknek lakóival e hon polgárainak egy része faj s nemzetiség tekintetében közel rokonságban állt.

S ebben fekszik a nagy különbségnek magyarázata, mely nemzetiségi tekintetben hazánk s más országok között a jelenben létezik.

Európának minden országai különböző nemzetiségekből alakultak; de ezen különbségnek többnyire kevés nyomai maradtak fel. Az uralkodó nép majd magasabb műveltsége, majd erőszak által - minőt például a német rend a szlávok németesítésére használt, magába olvasztotta a többieket, s különböző népek töredékeiből nagy, tömör nemzetek alakultak. - Nálunk ily eljárás az újabb időkig nem is kísértetett meg, s mégis, dacára a faji s nemzetiségi különbségnek, mely e hazában mindig létezett, nincs talán ország, melyben a nemzetiségi kérdés az újabb időkig kevesebb zavarra adott volna alkalmat, s ha azt, hogy Magyarország lakói eredetükre nézve különböző népekhez tartoznak s különféle nyelveken szóltak, mindig, mint *tényt* nem tagadhatjuk, el kell ismernünk azt is, hogy e tény történetünk folyamára a legújabb időkig nem volt semmi befolyással.

Újabb időben múltunk egyes legkitűnőbb férfiainak nemzetisége tudományos vitákra adott alkalmat. Voltak, kik a Zrínyiek dicsőségét a horvátoknak, a Hunyadiakét az oláhoknak követelték, s maga Dugonics túlzásig vitt lelkesedésének dacára, mellyel a magyar nemzethez ragaszkodott, nevének hangzása után a szerbekhez számíttatott; de éppen, ha ezen állítások helyesek, nem bizonyítja-e ezen férfiak élete, a vér, melyet a hazáért ontottak, a hely, melyet irodalmunkban elfoglaltak, hogy a szellem, mely jelenleg ezen vitákra alkalmat ad, előttök ismeretlen vala.

Nehéz időkön mentünk keresztül. A pártviszály sehol véresebb nyomokat nem hagyott maga után, mint hazánkban, s az ország polgárai sokszor fegyverben álltak egymás ellen.

Különbözők voltak e küzdelmek okai. A vallás, a trónörökösödés, a jobbágyok és urak közötti ellentét, egyes dinasztiai nagyravágyása - egyszóval mindaz, mi más országokban pártviszályra adott alkalmat, vérrel áztatta hazánknak téreit. Csak egy van, mit, ha történetünk e sötét lapjain végigmegyünk, az újabb időkig nem találunk: azt, hogy e viszályoknak a nemzetiség kérdése szolgált volna alapokául.

Mikor Árpád háza kihalt, s mikor a felséges ausztriai ház a magyar királyi székre emeltetett, a pórhad, a vallási és polgárháborúk nehéz időszakában az Anjou-i ház pártolói s ellenei, hívei Ferdinándnak s Zápolyának, a pór és nemesség, a katolikusok s protestánsok - Magyarország egyik fele a másikkal - álltak szemben; - *de egy nemzetiség a másikkal soha!* Történetünk bármily részére fordítsuk figyelmünket, a pártok érdekeik s meggyőződéseik és nem nemzetiségeik szerint csoportosultak, s nincs eset, hogy egyik vagy másik párt a hazának csak egy ajkú polgárait foglalta volna magába, mellyel a többiek szemben álltak. - E hon külön ajkú lakói nyolc századon át egy ország polgárainak érezték magokat, kik nyelvökre nézve

szlávok, oláhok, németek maradtak, de soha egy percig sem szűntek meg *magyarok* lenni, s kiknél a szívósság, mellyel saját nyelvökhöz ragaszkodtak, a hazának egységét soha nem veszélyeztette; mert valamint a másfél százados török járom alatt, úgy később is minden egyes nemzetiség saját szabadságának biztosságát csak a közös haza hatalmában s szabadságában keresheté.

A hatás, melyet a nemzetiségi kérdés kifejlődésünkre gyakorol, csak az újabb idővel kezdődik; s ha azon viszonyokat tekintjük, melyek a múlt század végétől kifejlődtek: nem nehéz ennek okait feltalálni.

Magyarország a XVIII. század szellemi mozgalmaiban csak kevés részt vett, s azért sem a népszuverenitás, sem az egyenlőség elve a nemzetiség eszméjének ébresztésére nálunk közvetlenül nem gyakorolhatta azon hatását, melyet az előbbi fejezetben kijelöltünk.

Kétségtelen, hogy azon összeköttetésnél fogva, mely a nyugoti egyház köréhez tartozó népek szellemi kifejlődésében létezik, a lelkesedés, mely a múlt század végével a nemzetiségi eszme iránt több helyen támadt: nálunk sem maradt befolyás nélkül; s valamint Kazinczy- s társainak tevékenysége Németország irodalmi törekvéseivel világos összeköttetésben áll: úgy tagadhatatlan azon hatás, melyet nemzeti irodalmunk a magyar nép öntudatának emelésére gyakorolt; nem kevésbé bizonyos azonban az is, hogy e hatás, főképp kezdetben, csak e hon magyar népességére s ennek körében is csak a műveltebb osztályokra terjedhetett ki, s hogy az általános befolyás, melyet a nemzetiségi eszme később az egész nemzetre nyert, más *okoknak* tulajdonítható.

Az *első* ezek között a *haladás*, melyet e hazában lakó külön ajkú népek a civilizációban tettek, mely szükségképp az ország nem magyar nemzetiségei között is a nyelv s irodalom művelését vont maga után.

A *második* a szomszéd országokban történt nemzetiségi mozgalmak s a faj- és nyelvbeli rokonság, melyben hazánk polgárainak egy része ezen országok népeivel áll.

A *harmadik* a diák nyelvnek a törvényhozás és közigazgatás körében elhagyása, mely által az ország magyarul szóló polgárai oly előnyben részesültek, mellyel előbb nem bírtak.

A *negyedik* a politika mezején tett gyors haladás, mely a nemzetiség eszméjének kifejlődésére nálunk közvetlenebb hatást gyakorolt, miután a privilegizált osztályoknak nagyobb része tényleg a magyar nemzetiséghez tartozván, az ellentét, mely politikai vitáink korszakában az ország nemes és nem nemes osztályainak érdekei felett támadt, a nemzetiségi különbségnek érzetét élénkebbé tévé.

Az *ötödik* végre azon befolyás, melyet demokratikus átalakulásunk óta e hon minden ajkú s nemzetiségű lakói a közügyekre nyertek.

Ha a dolgok természetében fekszik, hogy minden nemzet, mihelyt a míveltségnek bizonyos fokára emelkedett, saját nyelvének s irodalmának művelésére fordítja figyelmét; s ha eszerint azon buzgalomban, melyet a magyar nemzet a múlt század végével ezen irányban kifejtett, semmi meglepő nincsen: ugyanez áll az e hazában lakó más nemzetiségek hasonló törekvéseiről is; s valóban nem bámulhatja senki, ha, miután törvényeink e hon minden polgárainak teljes egyenlőségét kimondták: ezen elvnek tetteles alkalmazása nemzetiségi tekintetben is követeltetett, s pedig éppoly általánosan s feltétlenül, mint azt minden, az egyenlőség nevében tett követeléseknél tapasztaljuk. Mindez a dolgok természetében fekszik, s ha Magyarországnak sajátságos helyzetét s azon viszonyokat vesszük tekintetbe, melyekben e hazában lakó különböző nemzetiségek nem a törvény értelmében, hanem tetteleg egymáshoz álltak: még

azon szenvedélyesség által sem lepetünk meg, mellyel e kérdés nálunk is csaknem keletkezésétől mindig tárgyalatott.

Hazánk, mely három századnál tovább fejedelmének egysége által az osztrák birodalommal szoros kapcsolatban állt, nemcsak törvényeinek értelmében, de tényleg önálló országnak érzé magát, mely csak saját kormánya által, hazai törvényei szerint kormányozható, s mely ezen különállásához annál inkább ragaszkodott, mivel benne azon alkotmányos szabadságának biztosítását látta, melyet a birodalom többi részei akkor még nem élveztek.

Hogy ezen önállás annyi veszélyek s megtámadások között eddig megtartatott, az csak az egyetértésnek vala köszönhető, melyet a nemzet alkotmányának védelmében eddig tanúsított; s ki hazánknak helyzetét önámítás nélkül tekinté, annak azon meggyőződéshez kelle jutnia: hogy Magyarország léte veszélyben forog, mihelyt a hazafiúi érzés, mely e hon minden polgárait egy egészé forrasztá, elvész. Bámulhatjuk-e? - ha, midőn azon érdekeltég, mely az ország lakói között saját nemzetiségök iránt támadt, a közös hazának szeretetét mindinkább háttérbe szorítá, és a nemzetiség nevében oly követelések tétettek, melyek az ország egységével látszólag ellentétben álltak: a nemzetiségi törekvések nálunk több ellenszenvvel fogadtattak, mint máshol? bámulhatjuk-e, hogy irányukban néha igazságtalanok valánk, s egyesek fondorkodásainak vagy mesterségesen szított agitációnak tulajdonítottuk azt, mi csak a dolgok természetes kifejlődésének, csak a legnemesebb s a mieinkkel rokon érzelmeknek következése vala.

Ellenben, ha meggondoljuk, hogy, ámbár törvényeink soha a hazában lakó nemzetiségek között különbséget nem állítottak fel, s mindenki - bármily nemzetiségnek fia - aszerint részesült az ország jogaiban és terheiben, amint a kiváltságos vagy nem kiváltságos osztályokhoz tartozott: mégis e kiváltságos osztályok tényleg nagy részben magyarokból álltak: - nem természetes-e, kérdem, az is, hogy ez ország különböző nemzetiségű lakosai között a magyarok iránt sok helyen bizalmatlanság, sőt ellenszenv mutatkozott? Ezen bizalmatlanság kétségen kívül igazságtalan vala, főképp azon pillanatban, midőn a magyar nemesség lemondva előjogairól, hazája minden lakóit egyenlő szabadságban részesíté; de nem a múltnak, nem azon helyzetnek szükséges következése-e ez, melyben e hon nem kiváltságos osztályai századokon át éltek, s melynek emlékeit az utolsó évek jótéteményei nem törölhették le.

Igaz, hibák követtettek el részünkről és az egyes nemzetiségek részéről is: mi védelmünkben, mint ők követeléseikben, többször túlléptünk a határokon, melyeket az ország egységének s az egyes nemzetiségek szabad kifejlődésének érdeke előnkbe szabtak; és kétségtelen, hogy ha ezen hibáktól óvakodunk, s azok, kik egyetértésünkben célzataik akadályát látták, e hibáinkat ügyesen nem használják fel: sok keserűséget és szenvedést kerülhettünk volna ki; de az, hogy a nemzetiségi kérdés elmellőztessék s egész kifejlődésünkre elhatározó befolyást ne gyakoroljon: nem függött senkinek ildomosságától s az előzményeknek éppoly szükséges következése, mint az, hogy e hon különböző ajkú lakói, bármennyire lelkesüljenek saját nemzetiségök iránt, legalább nagy többségben most is a közös haza gyermekeinek érzik magokat, melynek jólétéért és szabadságaért minden áldozatra készek.

Sajnos, hogy éppen midőn egyetértésünkre legtöbb szükségünk vala, közöttünk e kérdés fölmerült. Haladásunk akadályát láthatjuk benne s jövőnknek veszélyét; de valamint az előadottakból láthatjuk, miként az, hogy e kérdés közöttünk fölmerült, nem egyesek hibás vagy bűnös eljárásának, hanem egész múltunk- s jelen viszonyainknak szükséges következése: úgy meg kell győződnünk arról is, hogy a veszélyt, mely ezáltal támadna, nem kerülhetjük ki, ha e kérdést mellőzzük vagy annak tárgyalását akadályozzuk, hanem csak úgy, ha azt megoldjuk.

Jövőnk e kérdés szerencsés megoldásától függ, s meggyőződésem, hogy ez hatalmunkban áll.

IV

Hazánkban a nemzetiségi kérdésnek csak oly megoldása célszerű, mely mind a politikai, mind a nyelvi nemzetiség nevében tett méltányos követeléseknek megfelel

Szomorú, de általános tapasztalás, hogy minden kérdés, mely hosszabb ideig politikai vitatkozások tárgyául szolgált: végre oly formában állíttatik fel, melyben annak megoldása a legnehezebb. Ez történt a nemzetiségi kérdésnél is. Egyrészt oly követelések tétettek, melyeknek teljesítése az állam feloszlását voná maga után, másik részről a jogalapként elfogadott egyenlőségi elvnek legtermészetesebb következményei tagadtattak meg, és bizonyos, hogy e kérdés sokak által úgy tárgyalatik, mint ha nem annak megoldása, hanem az lenne céljuk, hogy a súrlódások, melyekre az alkalmat adott, kiengesztelhetetlen gyűlöletté fejlődjenek ki. Miután a vita oly érdekek körül forog, melyek legnemesebb érzelmeinkből erednek, a szenvedélyesség, mellyel az folyik, talán természetes, de éppen azért kettősen szükséges: hogy kerülve mindent, mi bárkinek érzéseit sérthetné, azt tisztán tárgyilagosan fogjuk fel.

A rövid visszatekintésből, mely által a nemzetiségi kérdésnek fejlődését hazánkban felvilágosítani iparkodtam - két tényről győződhattunk meg.

Az *első*: hogy ámbár e hon lakosainak nemzetiségi különfélesége, *mint tény* mindig létezett, ez az ország egységének érzetét a legújabb időkig nem akadályoztatá, sőt hogy az egész középkor alatt alig találunk államot, melyben ezen érzet oly tisztán ki vala fejlődve, mint hazánkban.

A *második*: hogy azon mozgalom, mely a nemzetiségi kérdés körül újabb időben támadt, nem mesterséges agitációnak, hanem több, a dolgok természetes folyamából kifejlett okoknak eredménye.

Ebből világos, hogy azon két, látszólag ellentétes irány, melyet hazánkban a nemzetiségi mozgalom követ, s melyeknek egyike az ország politikai egységének (a történelmi nemzetiségnek), másika a faj- s nyelvi nemzetiségeknek jogosultságára hivatkozik: egyiránt a dolgok természetében fekszik.

Megengedem, túlzásokat találhatunk mindkét irányban, melyek csak a vita hevének vagy mesterséges agitációnak következményei; de nem kevésbé bizonyos: hogy e mesterséges agitáció s e szenvedélyesség mellett oly törekvések léteznek, melyeket tisztelnünk kell, s hogy a mozgalom maga e túlzások ellenére is azért nem kevésbé természetes. Valamint a közösségnek érzete, mely egy ezredévi együttlét után e hon polgárai között támadt: rögtön nem enyészhetett el; úgy az, hogy a nagy nemzetiségi mozgalom, mely egész Európát áthatja, hazánkat érintetlenül nem hagyá: valóban senkit nem lephetett meg.

E két iránynak egyike egész múltunknak, a másik az újabb időben kifejlett viszonyainknak szükséges következménye, mindkettő egyaránt jogosult, s ezért olyan, melynek elnyomása nem fekszik senkinek hatalmában, s ebből azon következtetést vonhatjuk le:

hogy a nemzetiségi kérdés hazánkban véglegesen csak úgy tekintethetik megoldottnak, ha annak megoldása mind e két iránynak megfelel, s a politikai és nyelvi nemzetiség nevében tett méltányos követeléseknek egyiránt eleget tesz.

Ha ezen irányok egyikét mellőzve, kizárólag csak a politikai vagy kizárólag a nyelvi nemzetiség igényeit méltatjuk figyelmünkre: a veszélyek, melyek a nemzetiségi kérdés által hazánkat fenyegetik, más térre helyeztetnének át, de nem szüntetnének meg. A mellőzött igények nevében ily esetben reakció támad, mely annál veszélyesebb, miután nézetem szerint

az ily egyoldalú eljárás mellett ezen irányok egyikét sem elégíthetjük ki állandóan, s hogy ezt belássuk, nem szükséges egyéb, mint hogy azon következtetéseket fontoljuk meg, melyeket a magyar állam feldarabolása az egyes nemzetiségekre s az egyes nemzetiségeknek folytonos elégedetlensége a magyar államra szükségképp maga után vonna.

Már fentebb említém, miként azon történeti tény, hogy Magyarország uralmát jelen határain túl állandóan soha sem terjeszthet ki, geográfiai helyzetén kívül főleg etnográfiai viszonyai-ban találja magyarázatát, s ugyanezen okoknak tulajdonítható az is, hogy e hon, miután a török uralom alatt három részre szakasztatott, a látszólag legkedvezőtlenebb körülmények között végre mégis ismét egy egésszé alakult.

Miután a tért, mely a Kárpátok hegyköre által geográfikus egésszé válik, nem egy nagy nemzet, de több különböző népek lakják, melyeknek mindegyike számra csekélyebb, semhogy geográfikus határok nélkül saját függetlenségét feltarthatná: csak a magyar birodalom egysége azon paizs, mely alatt valamennyien biztosságukat kereshetik.

Több szláv íróban olvassuk: hogy a magyar népnek letelepedése a legnagyobb csapás, mely a szláv nemzetet valaha érte. Szerintök a magyar faj egy ék, mely a szláv nemzet testébe vere-tett, s északi ágainak a déliekkel való egyesülését megakadályozá. - Nékem úgy látszik, hogy e nézet azon sokszor előforduló tévedésen alapszik, mellyel az újabb kor eszméit elmúlt századokra alkalmazzuk, s egyes események megítélésénél nem az akkor létezett - hanem jelen állapotainkat vesszük tekintetbe.

Nem vizsgálom, mennyiben általános a szláv népek között egységöknek eszméje még napjainkban is. Ha az orosz és lengyel nemzetnek egymás közötti viszonyait s azon ellentéteket tekintjük, melyek a szláv törzs egyes kisebb ágai között most is léteznek, talán nem csalódunk, midőn azon meggyőződésünket fejezzük ki: hogy az összes szláv törzs egységének eszméje a népek kedélyére most sem bír azon hatással, melyet annak némelyek tulajdonítanak.

A középkorra nézve kétségtelen ezen állítás, s hogy erről meggyőződjünk, nem szükséges más, mint hogy figyelmünket azon viszonyokra fordítsuk, melyekben a nagy szláv törzs különböző ágai ezen időszak alatt álltak oly helyeken, hol azok semmi idegen elem által el nem választva, közvetlen érintkezésben maradtak. Mert miután a történet azt mutatja, hogy a szlávok sehol nagyobb államokká nem egyesültek, s hogy a közöttök fennállt ellentétek századokig tartó érintkezés után is fenntartották magokat, s ott, hol körükben nagyobb államok alakultak, ez idegen elemek közben jöttével történt: talán nem csalódunk, ha fel-tesszük, hogy az ösztön nagy államok alkotására nem tartozik a szláv népeknek a történetben nyilvánuló tulajdonaihoz, - s hogy ha a magyarok Pannóniát soha nem foglalják is el, a szláv törzs azon részének története, mely itt lakik, valószínűleg éppúgy folyt volna le, mint más országokban.

Nem azért hozom fel ezeket, hogy azon fajoknak, melyek nagyobb államok alkotására a szlávoknál több képességet mutattak, felsőbbiséget tulajdonítsak. - Valamint a költői szellem, mely a szláv népeknél oly kiválólag nyilatkozik, vagy a kitűnő képesség, melyet a germán faj a spekulatív tudományhoz mutat, nem jogosítja fel őket arra, hogy mások szellemi képességét lenézzék: úgy azon hajlam, melyet valamely nép a társadalmi alakulás egy bizonyos formájára tanúsított, szintén nem bizonyítja abszolút felsőbbiséget.

A tulajdonok, melyeknek összessége az emberi nem haladását eszközölte s eszközli, nem egyes népek, hanem az összes emberiség tulajdonai; s a hajlam, melyet a szláv fajoknál a helyhatósági alakulásra találunk, kétségen kívül éppoly lényeges arra, hogy társadalmi viszonyaink azon tökélyre emelkedjenek, melyet az emberi nem jóléte és szabadsága kíván.

Csak azon történelmi tényekre akartam figyelmeztetni az olvasót, melyekből valószínű, hogy ősünk foglaltsága nem az egyedüli körülmény, mely hazánk terén egy nagy szláv állam alakulását akadályozza, s hogy ha elődeink Európában nem jelennek meg, ennek, hihetőkép, csak az lett volna következménye, hogy a Kárpátok és Adria között semmi nagyobb állam nem alakul, mit föltéve, el kell ismernünk azt is, hogy ezen esetben az egyes kisebb nemzetiségek sorsa, melyek hazánkat lakják, alig lehetett más annál, melyre a középkor alatt a német faj szomszédságában lakó minden kisebb nemzetiségek jutottak. A nyugot-északi szláv népek jelen helyzete s azon tevékenység, melyet a német császárok a XI. században s később kifejtettek, hogy Magyarországot birodalmukhoz csatolják - nem hagynak eziránt semmi kétséget; s ki a múltat elfogulatlanul tekinti: bé fogja látni, hogy ezen törekvések a középkor alatt csak a magyar állam egységén törtek meg, mely az ellenállást lehetővé tette.

És vajon nem egészen hasonló-e helyzetünk a jelenben, sőt a jövőben is?

Ahová tekintetünket fordítjuk Európában, mindenütt nagy államokat találunk, melyek alakulásukat nagy nemzetiségeknek köszönik, vagy ily államok alakítására való törekvést, mely, ha Olaszországban célját egészen még nem érte is el, s Németországban csak most kezdődik, később vagy előbb, de bizonyosan hasonló államok alakulását fogja vonni maga után.

Nálunk ily törekvés lehetetlen. Az etnográfiai viszonyok nem engedik, hogy Európa e részében nagyobb állam alakuljon, mely csak egy nemzetiséget foglaljon magába; de vajon egy nagyobb állam alakulása kevésbbé szükséges-e azért? Vajon azon kisebb népek, melyek ezen tért betöltik, az ellen: hogy hazájok hatalmas szomszédaik küzdterévé, ők magok terjeszkedési vágyaiknak zsákmányaivá ne váljanak, miben kereshetik biztosságukat, mint szinte egy nagy állam alakulásában? s ha ez csak egyesülések által, csak úgy érthetik el, ha e számra kisebb népek, feltartva saját nemzetiségüket, hatalmas szomszédaikkal szemben egy felbonthatatlan állami egésszé állnak össze: vajon található-e oly kombináció, mely e célnak jobban megfelelne, mint ha azon tartományok egysége feltartatik, melyeket Szt. István koronája összefoglal? - nemcsak azért, mert bármily kiterjedésben képzeljük magunknak az államot, melynek alakulását e különböző nemzetiségek biztossága kívánja, századok kellenének, míg annak egyes tagjai között az öszvetartozásnak oly erős érzete s oly kohézió támadjon, minőt hazánk ezredévi története előidézett: hanem azért is: mert alig képzelhetünk kombinációt, mely az egyes nemzetiségeket minden elnyomás ellen jobban biztosítaná. Hazánk etnográfiai viszonyai e tekintetben minden nemzetiségnek teljes biztosságot nyújtanak.

Ha hazánk külön ajkú lakosai nemzeti egyéniségüket feltartották, még ott, hol ugyanezen fajú népek egy országban a hatalmas németekkel találkoztak, nyomuk eltűnt, vagy legalább kiterjedésük köre tetemesen szűkebb lett: az ok bizonyosan nem kizárólag a magyar faj nagylelkűségében vagy felvilágosodottabb nézeteiben, hanem azon arányban fekszik, mely e haza különböző népei között számuk és műveltségi fokukra nézve létezett, - s vajon nem áll-e ez most, mint a múltban? - Azon népek, melyek az országot lakják, találhatnának-e nemzetiségek szabad kifejtésére biztosabb garanciákat, mint itt, hol ha mindaz, mi a magyar faj túlterjeszkedési vágyairól mondatik, igaz lenne is? - az elnyomás lehetetlen! - lehetetlen pedig azért, mert e hon különböző nemzetiségei között létező számarányok az ily elnyomást nem engedik.

Világos ezekből, hogy ha az ország egysége melletti lelkesedés jelenleg főképp e hon magyar ajkú lakosai között nyilatkozik is: az egységnek fenntartása minden nemzetiségnek egyiránt érdekében fekszik, s hogy ezen egység felbontása által e hon minden nemzetiségei szabad kifejlődésök legfőbb garanciájától fosztatnának meg.

Hasonló eredményhez jutunk, ha a kérdés másik oldalát tekintjük, s előttem kétségtelen, hogy viszonyaink oly módtoni rendezése, melynél kizárólag a történelmi jogot tartva szemünk előtt, az egyes faj- s nyelvbeli nemzetiségek követeléseit nem elégítjük ki: éppúgy nem felelne meg céljának.

Miután a nemzetiségi kérdés nálunk más politikai célok eszközéül használtatott fel, s a nemzetiségek nevében sokszor oly követelések tételnek, melyek az ország egységét veszélyeztetik: sokakban e kérdés megoldhatása iránt kételyek támadtak, s azon nézet terjedett el: nem lenne-e legcélszerűsőbb, ha kizárólag a közös haza érdekeit tartva szemünk előtt, az egyes nemzetiségek igényeinek kielégítésével, mely úgy is lehetetlen, nem fáradszunk. - Ha a birodalmi kormány az állami kérdésre nézve megegyezünk, s az az egyes nemzetiségeket ellenünk nem támogatja, ha a mesterséges agitáció megszűnik, s az ország kormányába befolyást nem gyakorolván, a különböző nemzetiségek szószólóit hivatalok által megnyerjük: mindezen lármá s izgalom, mely most aggodalommal tölt, magában megszűnik.

Ha múltunkra visszatekintünk, s a módra gondolunk, mellyel a nemzetiségi súrlódások kiegyenlítésére tett kísérleteink visszautasítottak azok által, kik mint hazánk különböző nemzetiségeinek képviselői léptek föl: természetesen találjuk az elkeseredést, mely e nézet alapjául szolgál; de a nézet maga azért nem kevésbé hibás, s én alig ismerek hazánk jövőjére nézve nagyobb veszélyt, mint ha azt követnők.

Megengedem, hogy a birodalmi kormány, mely eddig mint az ország különböző nemzetiségeinek pártolója lépett föl, bizonyos feltételek alatt talán az ellenkező irányban járna el. Ha az alkotmányos kérdésre nézve köztünk s a birodalom között fennálló ellentétek kiegyenlítettnek: oly törvények alkotása, melyek határaink között a magyar elem felsőbbbségét biztosítják, talán nem fogna akadályokra találni. - A bécsi sajtó sokszor kimondta az előnyöket, melyekre a német s a magyar nemzetiség bizton számolhatnak, ha kezét fogva, a birodalom többi nemzetiségeinek igényei ellen együtt lépnek fel, s ha a békés megoldásnak minden reménye eltűnik, s a nemzetiségek követeléseit állami fennállásunkkal összeegyeztethetetlenek lévén, a magyarnak választania kellene liberális elvei vagy hazája között: talán jöhetne idő, midőn e tanács elfogadókra találna. Megengedem ezt; de meg vagyok győződve arról is, hogy saját nemzetiségünknek ily szupremáciája a legnagyobb csapás, mely azt érheti; - s ki helyzetünket elfogulatlanul tekinti, osztani fogja e nézetemet.

Absztrahálok az ártól, mely nemzetiségünk ily pártfogásáért tőlünk kívántatnék; de vajon biztosíthatjuk-e ezen úton jövőnket? A magyar nemzetiség - mit még ellenei sem tagadhatnak - oly erőt és szívósságot tanúsított, minőre az újabb kor népei között kevés példát hozhatunk fel. Kizárva a tudomány, a közélet, sőt a felsőbb osztályok társaságának köréből, e nemzetiség egy fél század alatt irodalmat teremtett magának, s messze körökben hatalmas befolyást gyakorolt, midőn azon irányokat, melyek most általánosakká váltak, Európa ezen részében a magyar nemzetiség kezdé meg. Az ok, melynek ezt köszönhetjük, nem a hatalom pártolásában, hanem csak nemzetiségünk belső életerejében rejlik. Mint a cser, mely a bérctetőn magánosan áll, nem védve s nem ápolva senki által, csak önerejével küzdve az idő viszonyosságai s a viharok ellen, melyek tövét megrázzák, ágait tördelik, de a csapásokhoz szokottat nem dönthetik meg: így nőtt, így fejlődött nemzetiségünk is. Ha múltunkra visszatekintünk, elég oly időszakot találunk, midőn minden jelenség nemzetiségünk vesztére mutatott, de olyat, melyben a magyar nemzetiség a hatalom kedveltje, a kormány gondoskodásainak tárgya lett volna, nem hozhatunk fel, s ha ennek tulajdonítható, hogy benne a kellő simaság talán hiányzik: ennek köszönhetjük az erőt is, mellyel az érdes törzs, sokszor sértve, mindennek ellentállt. Nem oly növény ez, melynek jövőjét mesterséges oltalom által kell biztosítanunk, mely csak a kormány üvegházában fejlődhetik tovább, sőt ily gondoskodás elrontaná életerejét.

Vészes szabadságban állt eddig - csak a szabadságban fejlődhetik tovább, s ki ehelyett pártolást s oltalmat ad: megfosztja elemétől, melyen kívül nem élhet.

Meggyőződésem az, hogy ha kizárólag a magyar nemzetiségnek speciális érdekeit tartjuk is szemeink előtt: az oly pártolás még itt sem idézné elő a meglegedést, melyet attól némelyek várnak. A magyar nemzetiségnek, hogy meglegedjék, *szabadságra* van szüksége mindenekelőtt, s ez lehetlen, ha az ország különböző nemzetiségeinek igényeit elutasítva, oly állapotokat idézünk elő, melyek csak a kormánynak represszív hatalma által tartathatnának fel.

De vajon csak a magyar nemzetiségnek meglegedése szükséges-e az ország jövőjének biztosítására?

1848-cal új viszonyokba léptünk, s ha vannak is, kik ezt fájlalják és vággyal tekintenek vissza az időre, melyben a nemzet a nagy európai mozgalmak körén kívül függetlenül élte napjait, mint csak az lehet, ki semmi hatást nem gyakorol: nincs senki, ki ezen állapotoknak visszahozását remélhetné, melyeknek megváltoztatása annyi dicsőség - és annyi szenvedésnek kútfeje volt. Az idő örökre eltűnt, melyben az ország sorsa egyes osztályok belátásától s hazafiságától függött, s bármiként fejlődjenek ki viszonyaink, az egyet biztossággal mondhatjuk: hogy azok nem fejlődhetnek ki úgy, hogy a jogegyenlőségnek elve ismét kétségbe vonassék. És ha ez áll: nem kell-e elismernünk, hogy az ország fejlődése, annak jóléte, sőt fennmaradása ezentúl csak az ország *minden lakóinak* műveltségétől s erkölcsi becsétől függ, s hogy ezen okból minden, miáltal ezek az ország lakóinak egy részénél magasabbra emeltetnek, valamennyünknek egyiránt érdekében fekszik. - Én valóban nem foghatom meg azoknak észjárását, kik elismerve, hogy az országban lakó különböző nemzetiségeket politikai jogaiktól megfosztani nem lehet; mégis azoknak művelését a hazára nézve közönyösnek tartják. Miután a szabad verseny e századában hazánk anyagi jóléte nem bizonyos osztályok, hanem csak a honpolgárok összességének míve lehet, s miután azon buzgalom, mely e hon külön ajkú lakói között saját nemzetiségük kifejlesztésére támadt, tapasztalásaink szerint a műveltség általános terjedése leghatalmasabb eszközének bizonyult be: el kell ismernünk, miként az egyes nemzetiségeknek ebbeli törekvései csak közérdekeinket mozdítják elő. - Minden akadály, melyet az egyes nemzetiségek kifejlődésének elébe gördítünk: azon mértékben, melyben célhoz vezet, e hazát legszebb reményeitől fosztja meg.

De ha - mindezt mellőzve s tekintetbe nem véve azon veszélyeket sem, melyek szabadságunkat fenyegetik, ha a politikai jogok olyanok által gyakoroltatnak, kik arra kellő képességgel nem bírnak - kizárólag csak a magyar nemzetiség biztosítását tűzzük is ki célul: vajon elérhetjük-e ezt oly eljárással, melynek következtében e hazának fennállása minden nem magyar lakóra közönyössé válik?

Forduljunk ismét a múlthoz, mely e kérdésre legjobb felvilágosítást adhat.

Alig találunk országot, mely annyiszor megtámadva, nemcsak létét, de határait százados küzdelmek után úgy megtartotta volna, mint hazánk. A nyugoti civilizáció határait állítva, egész múltunk nehéz küzdelmekből áll; és vajon ha e viharos időszakra visszanézünk, az erély, melyet küzdelmeinkben - a szívósság, melyet, ha legyőzetünk, tanúsítánk: nem azon egyetértésnek következtése-e, mellyel e hon minden lakói a közös veszélyekkel szembeálltak? - s melynek alapját csak azon meggyőződésben kereshetjük, hogy e hon fennmaradása minden lakóinak egyiránt érdekében fekszik.

Gondoljuk magunknak hazánkat e közérzület nélkül, képzeljük, hogy lakóinak egy része, hogy egyes vidékek vagy tartományok az ország elleneivel kezdet fognak, vagy hogy a közügyre nézve csak közönyöseké válnak: s vajon tartjuk-e valószínűnek, tartjuk-e csak lehetségesnek, hogy ez annyi oldalról megtámadott ország fennállna?

A jövő, mely ránk vár, hasonló e múlthoz, s helyzetünk, mi annak veszélyességét illeti, nem változott. Most, mint akkor, a nyugoti civilizáció határszélein két nagy nemzet között állunk, melynek egyike - mint a középkorban a török - századok óta terjeszkedik, s más népek romjain alapítja meg nagyságát, míg a másik számra s műveltségében Európa első nemzeteinek egyike, mindinkább hatalmának öntudatához jut, mindinkább egységén dolgozik, hogy miután ezt megalapítja, hatalmát az egész Duna völgyére kiterjessze.

A küzdelem, melyhez Európa nagy nemzetei készülnek, határainkon fog lefolyni, s mi vár reánk? ha a rég előre látott pillanat, melyben a török birodalom felbomlik, s mely jövőnk felett is határozni fog, készületlenül talál; ha midőn minden erőnk megfeszítése szükséges, hogy önállásunkat fenntartsuk, az ország lakóinak egy része, mert méltányos igényeit kielégítve nem látja, mert az érdekközösség, mely a Duna s Tisza mentében lakó kisebb népeket a nagyobb nemzetekkel szemközt összetartásra inti, el nem ismertetett - ha hontársaink egy része, mondom, a haza jövője iránt közönyössé vált - vagy a rokonságra emlékezve, melyben más államok népeivel áll, éppen hazánk felbontásán dolgozik?

E kérdés bővebb fejtegetése, úgy hiszem, felesleges.

Mindezekből világos, miként ha a nemzetiség kérdésére nézve *vágyaink* különböznek is, s a vita hevében mindkét oldalról néha oly követelésekkel lépünk fel, melyek egymással ellentétben állanak: *érdekeink* legalább bizonyosan ugyanazok; s miként arra nézve, amit *tennünk kell*, nem lehet véleménykülönbség közöttük. Akár az ország általános - akár az egyes nemzetiségek külön érdekeiből induljunk ki, higgadtan meggondolva a dolgot, csak egy meggyőződéshez juthatunk, s ez az:

hogy a történelmi s politikai nemzet érdekeit csak úgy biztosíthatjuk, ha minden egyes nyelvbeli nemzetiség igényei kielégíttetnek; s hogy ellenben a különböző nyelvbeli nemzetiségek igényei csak úgy elégíttethetnek ki, ha az ország egysége s állami léte biztosított.

Csak ha e két, látszólag ellentétes irányú követelésnek egyiránt megfeleltünk: akkor mondhatjuk, hogy a nemzetiségi kérdés valóban megoldatott.

De mielőtt azon módról szólnék, mely szerint ez eszközölhető: szükségesnek tartom, hogy egy más kérdés iránt mondjam el nézeteimet, mely szorosán véve a nemzetiségi ügynek részét nem képezi, de azzal némi összeköttetésben áll, s vele gyakran összezavartatik, miáltal ezen ügyis eléggé bonyolódott kérdés megoldása még nehezebbé válik.

V

Horvátország

Ama lelkesedés, mely a magyar nyelv s irodalom iránt a múlt század végével támadt - Horvátországban talált leghamarább s legtöbb követőkre. Azon nehézségek, melyekre a nemzetiségi kérdés hazánkban alkalmat adott - legelőbb Horvátországban mutatkoztak; itt formuláztattak azon követelések, melyek a nemzetiségi elv nevében később általánosakká váltak, legelőbb.

E jelenségnek oka Horvátország autonómiájában kereshető, mely által a horvát népnél egyéniségének öntudata tartatott fel, s egyszersmind azon reakció, mely a magyar nyelv érdekében hozott törvények által más nemzetiségek között támadt, a tartományi s megyei gyűlésekben törvényes orgánumot talált. Ugyanezen oknak tulajdonítható azonban az is, hogy a mozgalom, mely Horvátországban a nemzetiség nevében megkezdett: itt nem szorítkozott a nyelvre, hanem áttérve a politika mezejére, azon viszonyok módosítását tűzte ki feladásul, melyek Horvátország s a magyar törvényhozás és a kormány között századokig fennálltak.

Jelenleg a véleménykülönbség, mely Horvát- s Magyarország között létezik s a két ország százados egyetértését megzavarja, nem nemzetiségi - hanem a szó szoros értelmében politikai kérdések körül forog; s így nem a nyelvnek s nemzetiségnek tett koncessziók által, hanem csak úgy mellőztethetik el: ha a két országnak kölcsönös politikai viszonyait oly módon állapítjuk meg, mely a horvát nép igényeinek s a magyar korona érdekeinek egyiránt megfelel.

Miután hazánkban senki sincs, ki a horvát nemzetnek jogát, melyet saját nyelve s nemzetisége kifejlesztésére igénybe vesz, kétségbe vonná: a nemzetiségi kérdés ezután nem kérdés köztünk s Horvátország között, hanem külön kérdése Horvátországnak szintúgy, mint Magyarországnak, amennyiben azon ország is több nyelvet s nemzetiséget foglalván magában, szintúgy érdekében fekszik, hogy szerb, német és olasz polgárai saját nemzetiségök tekintetében megnyugtatta érezzék magukat; - s csak nehezítheti helyzetünket, ha a két ország között fennforgó politikai vitát a nemzetiségi kérdések közé vonva, e két, úgyis eléggé szövevényes ügyet összebonyolítjuk. - Nem tartozik tehát feladásomhoz s nem is szándékom, hogy e tárgyról itt tüzetesen szóljak; s ha iránta nézeteimet röviden előadom, csak azért teszem azt: nehogy hallgatásom félremagyaráztassék.

Meggyőződéseim szerint a köztünk s Horvátország között fennforgó kérdések békés kiegyenlítésére a legjobb, sőt az egyetlen mód az: ha szilárdan ragaszkodunk azon elvekhez, melyeket utolsó törvényhozásunk két feliratában e tárgy iránt felállított.

„El vagyunk határozva - így nyilatkozik első felírásunk - mindent elkövetni, hogy a félreértések elháríttassanak, s teszünk, mit az ország szétdarabolása s önállásának feláldozása nélkül tehetünk, hogy a honnak minden nemzetiségű polgárai érdekekben és érzelmeiben összeforranak. - Óhajtjuk törvényeink azon rendeleteit, mik e részben akadályul szolgálhatnak, közös érdekeink szerint, méltányosság alapján módosítani. - Nem követeljük, hogy Horvátország kisebb számú képviselői ellenében a mi nagyobb számunk határozzon az általuk előadandó követelések s feltételek felett. Horvátország saját territóriummal bír, külön állása van, s nem volt soha bekebelezve Magyarországba, hanem kapcsolatban állt velünk, s társunk volt, ki jogainkban s kötelességeinkben, szerencsénkben s bajainkban osztozott. Ha tehát Horvátország most mint ország akar részt venni törvényhozásunkban, ha előbb tisztába akar jönni velünk azon feltételekre nézve, mik mellett közjogi állását kész Magyarországgal összekötni, ha erre nézve úgy akar értekezni velünk mint *nemzet nemzettel*: nem fogjuk azt visszautasítani.”²¹

„Jelenleg kétségtelennek látszik az, hogy Horvátország tágítani kívánja azon kapcsolatot, mi századokon keresztül Magyarországhoz kötötte. Mi sokkal inkább méltányoljuk érdekeit s kívánatait, mint hogy készek ne volnánk erre nézve vele bármikor értekezletbe bocsátkozni, s e kapcsolatnak fenntartása vagy méltányos átalakítása rajtunk nem múlik. Csak ha Horvátország tőlünk végképp el akar szakadni, s az osztrák tartományok sorába lépve, azoknak törvényhozása s kormányzata alatt akarna állani, mit azonban a horvát nemzet alkotmányos érzelmeinél fogva lehetőknek nem tartunk, mi azt nem gátolnók - hanem törvényesnek s alkotmányosnak részünkről nem tekinthetjük, s bele nem egyezhetünk; mert jogosítva nem vagyunk Szent István koronájának birodalmát szétdarabolni.”²²

Helyzetünk Horvátország irányában az utóbbi országgyűlés óta nem változott semmiben, s miután törvényhozóink akkor, midőn ezen ügyben nyilatkoztak, az ország nagy többségének nézeteit fejezték ki, a fennforgó viszályok kiegyenlítésére meggyőződéseim szerint nem kívántatik más: mint hogy ezen elvekhez hívek maradjunk!

²¹ Első felirat.

²² Második felirat.

Hazánknak nincsen fontosabb érdeke; de valamint a viszony, mely a múltban a két ország között fennállt, nem erőszaknak, hanem a nemzetek azon közös meggyőződésének volt következése, hogy jólétök és szabadságuk összetartásuktól függ: úgy összeköttetésünk a jövőben is üdvös csak úgy lehet, ha ily talpköven nyugszik. Csak ha a szabadság alapján egyesülnek, csak ha a hosszú viszály úgy egyenlített ki, hogy azért egyik fél se legyen magát kénytelen legyőzöttnak tekinteni: akkor biztosítottuk jövőnket, s habár az utolsó magyar törvényhozás nyilatkozatai azon állásra, melyet Horvátország irányunkban elfoglal, látszólag semmi hatást nem gyakoroltak: kétségtelen előttem, hogy a célhoz közelebb állunk, s pedig azért, mert törvényhozásunk, midőn azon feltételek kijelölését, melyek alatt régi szövetségünk fenntartható, Horvátországra bízta, eltávolított mindent, mi a horvát népnek önérzetét sért-hetné, s mert ezáltal a kérdést, mely szenvedélyes agitációnak tárgya volt, a nyugodtabb diszkusszió mezejére vezette át, - s e téren, elfogultság nélkül tekintve helyzetünket, akár a horvát, akár a magyar álláspontot foglaljuk el, ugyanazon eredményhez jutunk.

A magyar szempontból világos: hogy valamint az állás, melyet hazánk a mohácsi vész előtt Európában elfoglalt, csak annak vala tulajdonítható, mert a magyar nemzet, megfelelő feladásának, midőn a közös függetlenség védelmében első helyen járt, azon feltételeket, melyek alatt társnépei hozzá csatlakoztak, soha nem sértette meg: úgy e hon fennállása a jövőben is csak úgy biztosítható, ha védelmében Szent István birodalmának minden tagjai közlekedéssel kezdet fognak, mire csak akkor számolhatunk; ha a magyar állam annak egyes részei által saját szabadságuk s mindazon anyagi s morális javak feltételének tekintetik, melyeknek fenntartása minden népnek első kötelességét képezi. És vajon a horvát hazafi, bármennyire lelkesedve saját nemzetisége iránt, bármennyire meggyőződve, hogy reá a jövőben nagy hivatás vár: kételkedhetik-e összetartásunk szükségén?

Azon veszélyek, melyek a magyar birodalom geográfiai s etnográfiai viszonyaiból fejlődnek, s melyeknek közössége országunk különböző népeit annyi századon át összetartá: nem léteznek-e szintúgy most, mint akkor, midőn e hon függetlenségét a félhold hatalma támadta meg - szintúgy Horvát-, mint Magyarországra nézve?

Európa nagy nemzetiségei - az orosz, mely mint a szláv törzsnek feje, annak vallásban s erkölcsökben különböző ágait egy nagy birodalomban egyesíteni törekszik - az olasz, mely hatalmának az Adria két partján megalapítása után vágyódik, s a német, mely civilizátori hivatásának határát a Fekete-tengernél látja: - nem fenyegetik-e a horvát népnek jövőjét éppúgy, mint a magyarét? - és vajon a kisebb nemzetiségek az óriási küzdelemben, mely e nagy célok elérésére készül, miben kereshetik biztosságukat? - ha nem egyesülésükben! kikhez támaszkodjanak? - ha nem egymáshoz, ők, kik együttvéve elég erősek, hogy külön nemzetiségeiket megoltalmazzák, de kik közül egyik sem oly hatalmas, hogy ha akarná is, a többiek függetlenségét veszélyeztethetné.

Megengedem, hogy e felfogás még nem oly általános, mint azt közös érdekeink kívánják; megengedem, hogy szándékaink s még inkább helyzetünk iránt még sok kölcsönös félreértés létezik mind Magyar-, mind Horváthországban; - s hogy hosszabb idő kell, míg azon érzés, melyet Zrínyi Miklós Péter testvéréről szólva kifejez:

Ez én vitéz öcsém, mind magyar, mind horvát
Igazán szereti, mert, látjuk, hazáját.²³

a két hazában általánossá válik. - Valamint vész után a tenger nem csillapodik le azonnal, s a tisztátalan anyag, melyet a vihar a felszínre hozott, egy ideig fennúszik: úgy, ha népek szen-

²³ Zrínyiász. XIV. ének

védelmek által nyugalmakból felzavartatnak, idő kell, míg a hullámvész megszűnik, s az aljas elem, melyet az általános felgerjedés a mozgalom felszínére hozott, természetes helyére leülepszik. De ha a szenvedélyek elhallgattak, később vagy előbb a természetes érzések s érdekek visszanyerik hatalmukat; s azon pillanatban, melyben ez történni fog, a hosszú viszály, mely köztünk s a horvátok között, mindkét résznek hasonló kárára, eddig tartott - meg fog szűnni! s habár állításom most még merésznek látszik talán, bátran kimondom, hogy azon ünnepélyes nyilatkozat után, melyet Magyarország utolsó törvényhozása a horvát kérdésben tett, az csak idő kérdése még.

VI

A nemzetiségi kérdés megoldásának feltételei hazánkban

Az előbbi fejezetekben igyekeztem megmutatni: hogy hazánk minden egyes nemzetiségének méltányos igényei csak úgy elégíthetnek ki, ha az ország egysége s állami léte biztosított, s hogy ellenben az országnak egysége s állami léte csak akkor tekintethet biztosított, ha a különböző nemzetiségeknek méltányos igényei kielégíthetnek, s hogy eszerint e két, látszólag eltérő, sőt ellentétes irány egymással szoros összeköttetésben áll.

A nemzetiségi kérdésnek megoldása ennek tiszta felfogásától függ. - A helyes kiindulási pont e kérdésnél nem azé, ki magát minden nemzetiségi érzéssel túlteszi, hanem azé, ki saját nemzetiségének érdekei iránt lelkesülve, nem feleli el, hogy mások éppoly melegen éreznek, s hogy a nemzetiségi kérdésnek megoldása nem egy vagy más nemzetiségnek különös - hanem közös érdeke minden nemzetiségeknek, melynél nem egynek szupremáciája vagy mesterséges elnyomása, hanem csak az lehet *célunk*: hogy minden, e hazában lakó nemzetiségnek méltányos igényei a lehetőségig kielégíthetessenek.

A *lehetőségig*, mondom, mert éppen mivel e hon minden nemzetiségeinek megnyugtató célunk, e kérdésnek oly megoldása lehetetlen, mely a különböző nemzetiségeknek egymással sokban ellenkező követeléseinek egyiránt megfeleljen, vagy mely csak egynek is minden igényeit teljesen kielégítse.

E kérdés azok közé tartozik, melyek, mint a vallás, inkább érzelmeken, mint a logikán alapulnak, s melyeket nem majoritások parancsoló határozatai, hanem csak kölcsönös egyetértéssel, csak úgy oldhatunk meg, ha valamennyien követeléseink azon részéről, mely mások méltányos igényeivel vagy a közérdekkel ellentétben áll, lemondunk, s nem felejtjük el soha, hogy minden egyes nemzetiség érdekeinek e kérdés azon megoldása felel meg leginkább, mely e hazában lakó minden nemzetiségek által egyiránt igazságosnak ismertetik el.

Ily megoldás csak két feltétel alatt lehetséges:

1-ször. Hogy tekintetbe véve egyrészt az egyes nemzetiségeknek igényeit, a másokról állami szükségünket: az egyes nemzetiségek igényeinek csak ott s annyiban álljunk ellent, amennyiben azt az állam érdekei elkerülhetlenné teszik.

2-ször. Hogy amennyiben ez utolsó tekintet minden nemzetiségtől bizonyos áldozatokat kíván, ne követeljünk egytől sem többet, s ne követeljünk egytől sem kevesebbet: mint amennyi a cél elérésére szükséges.

Az elv, melyet e kérdés megoldásánál követnünk kell: csak a teljes jogegyenlőség lehet. *Irányunkat* az egyes nemzetiségek kívánatai határozzák meg.

Mert - miután nem egyes, magukban véve talán helyes teóriák létesítése s nem bizonyos ambíciók kielégítése, hanem az *célunk*: hogy minden, e hazában lakó nemzetiségek méltányos igényeinek eleget téve, a súrlódásoknak véget vessünk, melyek e kérdés felett közöttünk támadtak - csak oly megoldást tekinthetünk kielégítőnek, mely e haza különböző nemzetiségű polgárainak többsége által olyannak elismertetik.

S most fejtsük ki nézeteinket bővebben.

VII

Az ellentétek, melyek a nemzetiségi kérdés megoldásának útjában állnak

A tapasztalás mutatja, hogy minden élénkebb politikai mozgalomnál a legtúlzóbb vélemény leghangosabban nyilatkozik, s ez oka, hogy ily mozgalomnál túlzó árnyalatok mindig nagyobb befolyást gyakorolnak, mint mely őket megilleti. Mind e zaj pillanatokra megváltoztatja a vita eredményét, de nem a dolgok állását, s ha igaz is, hogy azon milliók, kik hallgatnak, a néhány száz vagy ezer által, ki véleményét zajjal hirdeti, leszavaztathatnak: azért meg lehetünk győződve, hogy túlzó vélemények mindig a kisebbséget képezik, s hogy a többségnek véleménye soha nem változhatik meg oly rögtön, mint azoknak látszik, kik az élénk politikai mozgalomnak csak külszínét tekintik.

A többségnek véleménye, háttérbe szorítva, néha elnémul, s vannak időszakok, midőn az izgalom által elragadott többség látszólag saját véleményének öntudatát is elveszti; de e vélemény azért létezik, csak alkalmat várva, hogy nyilatkozzék, s e vélemény soha nem más, mint a dolgok természetének s az eddigi fejlődésnek eredménye, módosítva a jelen viszonyok, a pillanat vágyai s reményei által, de lényegben ugyanaz.

Kétségen kívül ez áll azon véleményekre nézve is, melyekkel a nemzetiségi kérdés iránt támadt vitában találkozunk.

Ha csak a jelszavakat vesszük tekintetbe, néha úgy látszik, mintha nem magyar ajkú polgártársaink egy része az országnak mint egésznek felbomlását közönyösnek tartaná, sőt mintha sokan saját nemzetiségök kifejlődését éppen ettől várnák. De teljes biztossággal mondhatjuk, hogy e nézet, bármily hangosan hirdetve a vezetők által, nem a többség nézete, s pedig azért mondhatjuk ezt, mert ez a többség érdekeivel ellenkezésben áll, s mert nem fekszik a dolgok természetében, hogy egy nagy ország lakóinak nézetei s érzelmei néhány év alatt oly tökéletes átalakuláson menjenek keresztül, minő az lenne, ha e hazának egysége s jövője előttök csakugyan közönyössé vált volna.

Az első magában világos.

Minden, mi hosszabb ideig fennállt, nem változhatik meg anélkül, hogy számos érdekek ne érintetnének. Éppen ez az, miben az úgynevezett bevégzett tényeknek hatalma fekszik. Bárminő legyen keletkezési módjuk, bármennyire sértsék azok egyesek jogfogalmait, ami egyszer fennáll, mindazon viszonyoknak alapjául vétetik, melyek fennállása alatt köttenek, s nem változtathatik meg anélkül, hogy még azok is számos érdekeikben sértve nem éreznék magukat, kik a tényleg fennálló állapotokat jogszerűeknek nem ismerték el. - Mennyivel inkább előrelátható ez oly viszonyoknál, melyek valamely ország geográfiai helyzetéből mintegy természeti szükségességgel támadva, egy ezredig fennálltak, anélkül, hogy jogszerűségük a legújabb időkig kétségbe vonatott volna, s melyek épp azért csaknem minden egyéb viszonyok alapjául vétettek. - Ki nem látja által, hogy ily viszonyokat felbontani számtalan egyes érdekek konvulziója nélkül nem lehet. Ültessük át a százados fát! Megengedem, hogy a hely,

melyet számára választánk, látszólag sokkal kedvezőbb, talaja gazdagabb s új környezete jobban védi a viharok ellen; de vajon az elültetésnél nem fognak-e elszáradni sok ágai, lehullni minden lombja, mely azt most ékesíti, nem fog-e sínyleni hosszú ideig, sőt mindig, mert a kedvezőbb helyzet, melybe jutott, nem pótolja azon kárt, melyet azáltal szenvedett, hogy kifejlődése erőszakosan félbeszakított.

Elfogultság nélkül tekintve a helyzeteket, nem lehet kétségben senki, hogy Magyarország integritásának vagy önállóságának feláldozása minden lakóinak jólétére legalább hosszabb ideig a lehetően legrosszabb hatást gyakorolná, s meggyőződésem szerint ugyanezt mondhatjuk e hon lakóinak érzelmeiről is.

Tagadhatatlan, hogy azon faktorok között, melyek a nemzetiségi érzés támadására befolyást gyakorolnak körünkben, a nyelv s faj közössége lépett az előtérbe. Röviden elősoroltam az okokat, melyekért ez főképp hazánkban történt, s úgy vagyok meggyőződve, hogy míg ezen okok tartanak, azaz míg minden méltányos követelések, melyeket az egyes nemzetiségek nyelvök szabad használatára nézve tesznek, nem elégíttetnek ki: a mozgalom nem fogja megváltoztatni irányát. Miután azonban kétségtelen, hogy a nemzetiségi érzés nemcsak a faj- s nyelvnek közösségén, hanem mindazon momentumokon alapszik, melyek által nagyobb tömegek között összetartozásuknak érzete támad; miután a politikai s történelmi nemzetiség iránti lelkesedés, melyet megkülönböztetés végett patriotizmusnak nevezhetünk, az emberekre sohasem vesztheti el hatását, s nemcsak Svájc, Belgium, Anglia példája, hol ezen érzés a faj- s nyelvkülönbségnek öntudatát egészen háttérbe szorítja, hanem hazánk története is azon hatalmat bizonyítja, melyet ezen érzés e hon különböző nyelvű s származású polgáira gyakorol: valóban nagy azoknak csalódása, kik azt rögtön elenyészettnek képzelik.

Megengedem, hogy a lelkesedés, mellyel az egyes nemzetiségek saját nyelvök mívelését felkarolták, háttérbe szorítja azon érzéseket, melyeket századokon át a közös haza védelmében tanúsítanak, de bizonyosan nem szüntette meg, s miként a magyar faj, habár törekvései a jelen pillanatban inkább a történelmi s politikai nemzetiség föltartására látszanak irányozva, azért nem kevésbé ragaszkodik nyelvéhez, s ha ezt veszélyeztetve látná, talán szinte ennek megtörlését helyeztetné törekvéseinek első sorába; úgy hazánk különböző nemzetiségei között bizonyosan nincsen egy, mely legszentebb érzéseiben mélyen sértve nem érezné magát minden által, mi a közös haza alkotmányos önállóságát - mely e hon minden ajkú lakóinak áldozatkészsége által tartatott föl - megsértené.

Mi századok hosszú fejlődése alatt természetesen támadt, azt egyesek hibái vagy fondorkodásai s néhány évnek izgatása nem semmisítheti meg. Legfőlebb ha azt mondhatjuk, hogy a jelen pillanatban a népek inkább ragaszkodnak nyelvökhöz, mint hazájokhoz, hogy nemzetiségi érzések erősebb, mint honszeretők, de csak addig, míg az ellentét, melybe a két érzés a viszonyok s egyesek bűne által látszólag jutott, kiegyenlítve nincs, s azon veszélyek, melyek némelyek nézete szerint nyelvöket most fenyegetik, nem hárítottak el. Mihelyt ez történt, a haza az egyes polgárok szívében elfoglalja régi helyét.

Nemzetiségi viszályaink békés megoldása eszerint csak azon ellentét kiegyenlítésétől függ, mely az ország egységének feltételei között létezik. S hogy e kérdésre: mennyiben remélhető ily megoldás? - felelhessünk, szükséges, hogy mindenekelőtt tisztába jöjjünk ezen ellentét kiegyenlítésének lehetősége iránt.

Első tekintetre, s ha csak az egymással szemben álló pártok vezetőit hallgatjuk: az ellentét kiegyenlítése lehetetlennek látszik. Egyrésről az állam érdekében a centralizációnak oly foka követeltetik, mely mellett az egyes nemzetiségek kifejlődése csakugyan lehetetlennek látszik; másrésről az egyes nemzetiségek nevében oly igények állítatnak fel, melyek mellett egy

rendezett állam célszerű igazgatása nem képzelhető. De vajon ezen követelések a dolgok természetéből fejlődnek-e ki, s nem inkább a szenvedéllyel folytatott vitának következményei?

Hogy erre megfelelhessünk, szükséges, hogy a zaj között, mely az állam s az egyes nemzetiségek követeléseinek felett támadt, azon két kérdést fejtjük meg:

1-ször: Hazánkban a centralizációnak mily foka szükséges arra, hogy az állam feladásának megfelelhessen?

2-ször: Mik a hazában lakó különböző nemzetiségeknek azon igényei, melyeknek teljesítésétől megnyugtatóságuk függ?

Kísértsük meg e kérdések megfejtését.

VIII

Az állam szükségai és a nemzetiségek követeléseik

Miután egész Európában nagy államok alakultak, s ezekben a központosítás elve alkalmaztatott: egy állam sem állhat fel a centralizáció azon foka nélkül, mely által az állam egész erejét saját függetlenségének oltalmazására összesítheti.

Vannak ezenkívül kifejlődésünk jelen stádiumában más tényezők, melyek hasonló irányban hatnak. Azon érdekek számával, melyek a civilizáció által támadnak, nagyobbodni kell azon erőnek is, mely ezen érdekek védelmére szükséges, s mentül nagyobb az ellentét, mely ezen érdekek között létezik, s mennyivel kívánatosabb, hogy azoknak mindegyike az elnyomástól oltalmaztassék: annál szükségesebb, hogy az állam, mely közöttök a mérleget feltartja, nagyobb hatalommal ruháztassék föl. Ehhez még a jogviszonyoknak nagyobb biztossága s egyformasága járul, mely a korunkban mindig szélesebbre terjedő folytonos érintkezés által szükségessé vált, s azon körülmény, hogy azon nagy munkák, melyek jelenleg a magasabb civilizáció feltételeinek tekinthetők, vasutaink, csatornáink, kikötők stb. sok országban csak az állam erejével vitethetnek ki, mi a törvényekben s azoknak végrehajtásában szintúgy, mint az ország rendelkezésére álló anyagi erőnek felhasználásában az állam részéről oly tevékenységet s így számára oly hatáskört igényel, melyről sem a közép- sem az ókornak fogalma nem volt, s ezekből magyarázható, hogy államaink századunkban kivétel nélkül mindig nagyobb centralizáció felé törekcszenek.

Nincsen ország, mely e közös iránynak ellentállhatott, s tagadhatatlan, hogy Svájc, Belgium s Anglia bármi célszerű helyhatósági rendszerrel bírnak, e tekintetben az újabb időben nagy átalakulásokon mentek keresztül. Bizonyosnak tartom ezen okoknál fogva, hogy mi is bármennyire ragaszkodunk az ősektől öröklött megyei szerkezetünkhöz, a központosítás *egy bizonyos mértékét* nem kerülhetjük ki, s nem intézhetjük dolgainkat úgy, hogy egyes tárgyak, melyek egykor vagy éppen nem, vagy csak a helyhatóságok által szabályoztattak, a közös törvényhozás és igazgatás körébe vonassanak.

Ha azonban a fejlődést közelebbről tekintjük, melyen államaink a jelen pillanatban keresztülmennek, kettőről győződünk meg.

1-ször, hogy ha az irány, mely mindig nagyobb centralizációhoz vezet, általános is: a mérték, melyben az egyes államok haladnak, igen különböző, s az egyes országok állapotaiban semmire nézve sem találunk nagyobb különbségeket, mint azon fokozatban, melyben bennök a központosítás elve alkalmaztatott.

2-szor, hogy főképp oly országokban, melyek ezen irányban legmesszebbre haladtak, az újabb időben az ellenkező irány mutatkozik, mely ha még praktikus eredményekhez nem vezetett is, legalább a tudományban mindig tisztábban s öntudatosabban lép föl, s társadalmi viszonyaink árnyoldalait éppen azon centralizáció túlzásában keresi, melynek tökéletesítése előbb az államtudomány s kormány fő feladásának tekintetett.

Ezen irány, melyet az államtudomány legkitűnőbb férfiai az újabb időben követnek, éppúgy tévedéshez vezethet, mint az ellenkező. A különböző és sokszor ellentétes szükségek, melyek társadalmunkban léteznek, egy irány kizárólagos követése által nem elégíthetnek ki soha, s aki a társadalom minden bajait egy okból megmagyarázni vagy annak minden szükségait egy elvnek alkalmazása által kielégíteni akarja, rögeszmének uralma alatt áll, melynek következései annál veszélyesebbek, mennél szigorúbb logikával alkalmaztatik.

Annyi azonban kétségtelen, hogy azon irány, melyet államtudományainkban a legújabb időben tapasztalunk, államaink szervezésére éppúgy nem maradhat praktikus befolyás nélkül, mint az államtudomány fejlődései a XVIII. században.

És ebből világos, *hogy ha a centralizációnak szükségét általánosan elismerjük is, a mértéket, melyben az az egyes országokban alkalmazható, általánosságban nem határozhatjuk meg.* E részben minden az egyes államnak külső s belső helyzetétől függ.

Mentül kisebb az erőknek összege, melyek felett az ország rendelkezik, s mentül hatalmasabbak szomszédai, kik ellen függetlenségét oltalmazni kell, vagy mentül számosabbak s fontosabbak azon érdekek, melyek a központosítás nélkül ki nem elégíthetők: annál nagyobb központosítás kívántatik.

Ellenben mentül többek a központosításnak természetes akadályai, azaz mentül több oly érdek létezik valamely országban, mely a központosítás által sértetnék, s mentül inkább ellentétben áll az a nemzet szokásaival s erkölceivel, annál kisebb kiterjedésben alkalmazható ezen elv.

Fordítsuk most figyelmünket hazánkra.

Ha külső viszonyait tekintjük, tagadhatatlan: miként Magyarország geografikus helyzeténél fogva arra látszik hivatva, hogy - ha elég hatalommal bír - azon nagy fontosságú kérdések eldöntésénél, melyektől Európa jövője függ, elhatározó befolyást gyakoroljon, vagy, ha gyöngé, e kérdések eldöntésénél Európa népeinek küzdterül szolgáljon, s azért nincs talán ország, melynek függetlenségét s jólétét egy közeljövőben több veszélyek fenyegetnék, s melyben egy oly organizációnak szüksége, mely által a nemzet egész erejének centralizációja lehetővé válik, annyira szembeűnő, mint hazánkban.

Nem kevésbé világos az is: hogy miután újabb időben csaknem középkori viszonyokból rögtön a XIX. század civilizációjába léptünk át, állami szerkezetünk régi formái az újabb kor igényeinek nem felelnek meg, s hogy azon folytonos érintkezés, melyben az ország minden lakói egymással állnak, az összeköttetés, melybe kereskedelmi s pénzviszonyaink által a külfölddel jutottunk, közigazgatásunkban oly egyformaságot, az igazságszolgáltatásban oly gyorsaságot kívánnak, mely a törvényhozás és az országos kormány intézkedését teszi szükségessé oly tárgyakban, melyek előbb az egyesek szabad akaratára, vagy a helyhatóságok határozatára bízattak. Az 1848-i törvényhozás, midőn régi szerkezetünket megváltoztatva, a kormányi felelősség elvével a közigazgatásba nagyobb központosítást hozott be, eszerint csak azt tevé, mit az ország érdeke s jövő haladásának lehetősége megkívánt. Tagadhatatlan azonban az is, hogy valamint az 1848-i törvényhozásnak helyhatósági rendszerünk teljes megszüntetése soha szándékában nem állt, úgy, ha e szándékot föltehetnők is, közigazgatási rendszerünknek ily tökéletes átalakítása nem állt volna hatalmában, s pedig azért sem, mert az adminisztratív centralizációnak feltételei hazánkban talán inkább hiányzanak, mint bárhol

Európában, s mert az akadályok, melyek e rendszer behozásának útjában állnak, nálunk nagyobbak, sőt csaknem legyőzhetlenek.

Az *első* magában világos. Mert ha elismerjük is, hogy az igazgatási központosítás drága áron - pénzben s főképp szabadságban - oly eredményeket idéz elő, minőket a helyhatósági szerkezettől soha nem várhatunk: az adminisztratív központosítás legbuzgóbb pártolói sem tagadhatják, hogy a rendnek s pontosságnak azon csudái, melyeket Francia- vagy Poroszországban annyira bámulunk, csak úgy érethetnek el, ha e rendszer keresztülvitelére szükséges számú s képességű egyének az állam rendelkezésére állnak; s hogy talán Európában alig találunk országot, hol erre kevesebbé számolhatnánk, mint hazánkban.

E részben a közelebbi múltban az adminisztratív centralizációnak behozatalára hazánkban tett kísérletekre hivatkozhatunk, melyeknek azon tagadhatatlan eredménye lőn, hogy ezen közigazgatási formából folyó minden hátrányok mellett annak előnyeiben nem részesültünk, kétségen kívül főképp a szükséges tisztviselői személyzet teljes hiánya miatt, mert ha a központosítás egyes hátrányai a legjobb tisztviselő kar mellett sem kerültethetnek ki, bizonyos, hogy e rendszernek minden előnyei a tisztviselők minőségétől függnének, s hogy nemzedékek kellene, mielőtt azon személyzetre számolhatunk, mely egy nagy ország központosított adminisztrációjára szükséges.

De nem kevésbé világos az is, hogy az adminisztratív centralizációnak (mindig csak annak magasabb fokát érteve, minő Francia- vagy Poroszországban létezik) a tisztviselők híján kívül nálunk még más legyőzhetetlen akadályai vannak.

Ha oly helyhatóságok, melyek egy rendes közigazgatás szükségének megfelelnek, nem léteznek, vagy hol a létező helyhatóságok hatalmukkal egyes osztályoknak vagy éppen a népnek elnyomására visszaélnek: ott a centralizáció magától támad; de ily viszonyok nélkül e kormányformának behozása oly nehézségekkel találkozik, melyeket még az abszolutizmus is csak hosszabb küzdelem után győzhet le.

Sokszor halljuk, hogy a szabadsághoz szoknunk kell, s hogy oly nemzet, mely arra előkészítve nincs, nem élvezheti annak áldásait. Még inkább áll ez a szolgáltságról vagy legalább oly kormányformáról, mely az egyénnek tökéletes alárendelését kívánja, s éppen a mód, melyen az adminisztratív centralizáció Európa különböző országaiban egymás után fokozódott, világosan bizonyítja ezt.

Kétségtelen, hogy a királyság már a tizenötödik században mindenütt nagy hatalmat gyakorolt, hogy az a dolgok természeténél fogva mindig centralizáció után törekedett, s ezen törekvésben az egyház, a tudomány s a polgári rend által támogatott, s mégis mennyi idő kellett, míg a helyhatósági szerkezet a fontosságot, mellyel a középkorban bírt, adminisztratív tekintetben is elveszté, s Spanyol-, Olasz- és Németországban a centralizációnak csak azon foka hozatott be, melyet ez országokban találunk, ámbár az a tökélytől, melyre e forma Franciaországban emeltetett, még távol áll.

S miért e különbség ezen országok között?

Volt egy idő, midőn Franciaország jelen centralizációja kizárólag a nagy forradalom vagy I. Napóleon művének tekintett. De a tudomány újabb vizsgálatai, főképp azok, miket Tocqueville utolsó munkájában felhozott, az ellenkezőt mutatták meg, s nem kételkedik többé senki, hogy a francia centralizáció nem egy nagy ember- vagy eseménynek, hanem az események s kitűnő férfiak egy hosszú sorának tulajdonítható, kik Sugertől XIV. Lajosig a központi hatalom növelésén s főképp mindazon állapotok megsemmisítésén dolgoztak, melyek a központosításnak útjában álltak; úgyhogy a forradalom és I. Napóleon csak azért hozhattak be nagyobb

központosítást Franciaországba, mint minőt bárhol találunk, mert Európa országai között az adminisztratív központosításra egy sem vala oly tökéletesen előkészítve.

S nem kell-e Magyarországról éppen az ellenkezőt beváltanunk, nem kell-e elismernünk, hogy egész múltunk, melynek viszonyai csak a legújabb időben változtak meg, ezen közigazgatási formával ellentétben áll, hogy szokásaink ellentmondanak e rendszernek; hogy műveltebb osztályaink, azaz éppen azok, kiknek nézetei a közigazgatás mikénti rendezésére nézve határozók, mert a közigazgatás csak ezekből választhatja orgánumait, a centralizációt ellenzik, s hogy végre, ha mindettől elvonatkozunk is, maga a nemzetiségi mozgalom, mely hazánkban újabb időben oly élénken mutatkozik, az ország adminisztratív centralizációjának legyőzhetlen akadályokat gördít elébe.

Meg vagyok győződve, hogy nemzetiségi mozgalmaink hazánk jövőjére csak akkor válhatnak veszélyesekké, ha erőszakos compressio által veszélyesekké tétetnek, mely a vizet, gőzt, sőt a levegőt is romboló hatalmakká változtatja; s hiszem, hogy hazánk, dacára nemzetiségi különbségeinek, éppoly erős állammá alakulhat, minővé hasonló viszonyok alatt Belgium fejlődött, de hogy országunk, legalább addig, míg a jelen nemzetiségi mozgalmak tartanak, a porosz vagy francia értelemben vett centralizált állammá nem alakulhat: az előttem már azért is világos, mert az adminisztrációnak ezen formája alatt a nemzetiségeknek legmérsékeltebb követelése is sem elégíthetnének ki.

Kétségen kívül centralizálnunk kell tehát. Ki kell terjesztetni törvényhozásunk és központi kormányunk hatáskörét, megszorítva az egyes törvényhatóságok azon függetlenségét, mellyel azok a központi kormány ellenében egykor bírtak, s a nehézségek, melyekkel ily mérsékelt centralizáció is hazánkban jár, nem felejtethetik el velünk a jelen kor visszautasíthatatlan szükségzeit; de éppen e *szükségek* jelölik ki törekvéseink határait is, melyeken túllépve a kormányt, melyet erősíteni akarunk, csak erejéből fosztanak meg, miután kétségtelen: hogy a helyhatósági szerkezet a közigazgatásnak talán nehézkesebb neme; hogy azonban a közigazgatásnak ezen neme minden hiányai mellett mégis jobb annál, ha a kormánynak az eszközök, melyekkel él, még csak teremtenie kell, s egész erejét, vagy annak legalább legnagyobb részét arra kell felhasználnia, hogy a közigazgatás gépezetét alkossa s mozgásban tartsa. Miből világosan következik, hogy bárminők legyenek a centralizáció előnyeiről a teóriában nézeteink, praktikusán *hazánkban a jelen pillanatban csak oly centralizáció lehetséges, mely azon tárgyakra szorítkozik, miknek közös elintézése az állam egységének érdekében elkerülhetetlenül szükséges; s mely mellett közigazgatási tekintetben a helyhatósági szerkezetnek tág kör engedtetik.*

S most térjünk át a másik kérdésre, s nézzük, mik a hazánkban lakó különböző nemzetiségeknek azon igényei, melyeknek teljesítésétől megnyugtatóságuk függ?

Semmi nem nehezebb, mint meghatározni nagy mozgalmak célait. Nem azokat értem, melyek vezetőik által hirdettetnek; mert nincs nagyobb mozgalom, melynél az egymással szemben álló pártok mindegyike valamely abszolút elvet nem tűzne ki zászlójára, hanem azon célokat, melyekért a nép a mozgalomhoz csatlakozik. S mégis semmi sem fontosabb, mint éppen ez, mert ha veszéllyel fenyegeti az államot, midőn abban valamely mozgalom kellőleg nem méltányoltatik, a veszély nem kisebb, midőn egyes mozgalom hatalma túlbecsültetik vagy annak céljai hibásan ítéltetnek meg, s a csalódás ez utóbbi irányban sokkal közönségesebb.

A hatás, melyet egyes eszmék bizonyos korszakokban gyakorolnak, hasonló ahhoz, melyet erős szél a környékben előidézik. A felhők az égen, a felkavart poroszlop, a folyónak habjai, a fasudarak - minden egy irányban mozog, minden egy oldal felé mutat, úgy látszik, mintha a természetben e hatalmas fuvalom lenne az egyedüli erő, mely minden felett uralkodik s mely

mindennek meg fogja változtatni helyzetét; míg egy bizonyos idő múlva, midőn a szél lecsillapult, vagy irányát megváltoztatta, azt tapasztaljuk, hogy végre egyes fonnyadt leveleken kívül, melyeket a légár magával ragadott, minden régi helyén maradt, s hogy a nagy mozgalomnak nagy következése csak az, hogy mindent felrázva, az egyes növény, ugyanazon helyen, melyet előbb elfoglalt, szebben fejlődik.

Egyes mozgalom, bármily általánosnak látszik, soha nem változtatja meg mindazon dolgoknak helyzetét, melyekre kiterjed, és csak úgy ítélnünk következéseiről, ha egyszersmind azon tényezőket vesszük figyelembe, melyek ellenkező irányban hatnak.

Minden mozgalomnak célja látszólag egyszerű: bizonyos elvnek létesítése, bizonyos állapotoknak megszüntetése vagy megalapítása. A pártoknak programja többnyire igen határozott, megérthető, logikai, mely a kitűzött elvet tisztán foglalja magában, de éppen csak az elvet, s nem azon feltételeket, melyek alatt az egyesek ezen elvnek keresztülvitelét óhajtják, s éppen ezért a pártok programja ritkán tekinthető a többség valóságos kívánatainak mérlegéül. Hogy ezeket helyesen fogjuk fel, szükséges, hogy ne csak a látszó lelkesedést, mely valamely elv mellett nyilatkozik, vegyük tekintetbe, hanem azon hatást is, melyet a lelkesedéssel hirdetett elvnek következetes alkalmazása az egyeseknek helyzetére gyakorolna, mert meg lehetünk győződve arról, hogy a többség néha csalódik valódi érdekei iránt, de jólétét a pusztá következetességnek akarattal sohasem áldozza fel, s ha többször hangosan oly valamit követel is, minek teljesítése minden fennálló viszonyoknak tökéletes átalakulása nélkül lehetetlen, mégis mindig valóban csak azt kívánja, mit saját érdekében kívánnia kell. - A szenvedély, mely csak egy célt tartva szemei előtt, annak mindent föláldoz, mindig csak exceptionális állapot, és szabályként állíthatjuk fel, melyet az egész történelem igazol, hogy a többség állandóan sohasem követ túlzó irányokat.

Szükség, hogy erről a nemzetiégi mozgalomnál se feledkezzünk meg. Csak így ítélnünk annak valószínű következéseiről, s főképp azon kívánatokról, melyeknek kielégítése e mozgalomnak célját képezi, nem egyeseknél, hanem a nagy többségnél, mely e mozgalomban részt vesz, s melynek kielégítése a törvényhozás egyik fő feladását képezi, mert azon veszélyek, melyek az államot a jelen pillanatban fenyegetik, csak így háríthatnak el.

Ha csak e mozgalom felszínére fordítjuk figyelmünket, s azon követelésekre, melyekkel egyesek a nemzetiégek nevében fellépnek, sok olyant fogunk találni, mi egy rendezett állam szervezetével össze nem fér, vagy legalább hazánkban az ország feloszlását vonná maga után. A vezetők szónoklatai, egyes nemzetiégi pártok programja s a hírlapok kifakadásai arra mutatnak: mintha Magyarország különböző nemzetiégei között minden kiegyenlítés lehetetlen volna. Egy résznek követeléseai éppoly túlzók s igazságtalanok, mint azon merevség, mellyel mások a törvény betűjéhez ragaszkodnak; s úgy látszik, mintha a nemzetiégi ellentét a fajok természetes különbségén s azoknak ellentétes állásán alapulna.

Így tekintve, a nemzetiégi kérdés megoldása lehetetlen. Azon veszélyeket, melyek a fajok ellentétéből származnak, csak egynek határozott győzelme s a többieknek végleges elnyomása háríthatná el. De aggodalmaink eloszlanak, ha e mozgalmat közelebbről tekintjük. A különbség, melyet a tenger felszíne s mélysége között találunk, ha a víznek temperaturáját, vagy a véstől felkorbácsolt hullámokat a mélyebb rétegek hatalmas, de csendes folyamaival egybe-hasonlítjuk, nem nagyobb annál, melyet a nemzetiégi kérdésre nézve a népek feltolakodó szóvivői s azoknak tömbe között tapasztalunk.

Elvként állíthatjuk fel, hogy azon arányban, melyben a népek a műveltségben előrehaladnak, a befolyás, melyet erkölcsükre a faji különbség fizikus oka gyakorol, mindig kisebbé válik, s hogy ugyanazon arányban nő azon faktorok befolyása is, melyek, mint a vallás, a történelem s

a jelennek érdekei, az emberek meggyőződéseire és szellemére hatnak; s így biztosan állíthatjuk, hogy: a nemzetiségi küzdelem - mely jelenleg Európát mozgásba hozá - nem a fajok különbségéből és azon ellentétekből veszi eredetét, melyek, mint ennek következei, az egyes népek szokásai s életmódja között léteznek²⁴ - hanem főképpen múltjokból fejlődnek ki, úgyhogy túlzás nélkül mondhatjuk, miként csaknem minden nemzetiségi mozgalom a történeti jog mellett vagy elleni küzdelemnél nem egyéb.

Ugyanez áll hazánk nemzetiségi mozgalmairól is. A magyar felsőbbiség, a horvát önállását csak a történetre hivatkozva követeli, s más népek csak a történeti jog ellen küzdenek, mely által magukat szabad kifejlődésükben akadályozva gondolják; s ezért nemzetiségi mozgalmainkat csak akkor méltányolhatjuk, ha azon összeköttetést tartjuk szemünk előtt, melyben azok múltunkkal állanak.

Hazánk egyes nemzetiségei nem követelnek mást, mint mit erre tekintve követelniök kell. Megengedem: nagyobb mértékben, mint melyet e tekintet igazol, de nem egyebet; s ebben fekszik azon nagy különbségnek magyarázata is, melyet az egyes nemzetiségek fellépésében találunk, csak természetes lévén, ha saját nemzetiségeik biztosítására éppen azok lépnek föl legtöbb eréllyel, kik az előbb létezett viszonyoknak súlyát leginkább érzék.

Megjegyeztem már elébb, hogy a különbségek, melyeket 1848 előtt az egyes nemzetiségek állásában találunk, csak azon ténynek voltak következei, hogy a nemesség, főképp a vagyonosabb nemesség, nagy részben a magyar nemzetiséghez tartozott, s azon osztályok között is, melyek állásuknál fogva a nemesi kiváltságban részesültek, bizonyos nemzetiségek kisebb számban voltak képviselve. - A szupremácia, mellyel a magyar nemzetiség a többiek felett bírt, eszerint nem alapult a törvényeken, de azért nem kevésbé létezett, s ha főképp az 1848 előtt fennállt úrbéri viszonyokra gondolunk, el kell ismernünk: hogy e hazának nem magyar lakói oly helyzetet foglaltak el, mely sok keserű emléket hagyott maga után.

Bizonyos, hogy a panaszok, melyekkel egyes nemzetiségek ellenünk éppen azon pillanatban léptek föl, midőn mindent elkövettünk, hogy a múltnak hibáit jóvátegyük, igazságtalanok, de meg kell vallanunk, hogy azok természetesek; s én részemről semmi meglepőt, semmit, mi elkeseredésre okot adhatna, nem találok abban, hogy miután mi, lemondva kiváltságainkról, az ország minden osztályai s nemzetiségei iránt igazságosak valánk: ezek is nem lettek azonnal igazságosak irányunkban. - Hisz csak természetes, hogy a küzdelemnek emléke tovább tart s keserűebb azoknál, kik annak sebhelyeit viselik.

A nemzetiségi mozgalmak, melyek hazánk létét 1848-ban veszélyezteték, azon szociális és politikai állapotokban találják magyarázatukat, melyek az országban századokon át léteztek; s én meg vagyok győződve, hogy a nemzetiségi mozgalomnak alapoka jelenleg is csak ezekben kereshető.

Ha az 1848-i törvények nyugodtan életbe léphetnek; ha az ország minden lakói a politikai jogokat, melyeket nekik e törvények adtak, egy ideig gyakorolhatják: ezen okok hatása megszűnt volna; s bármennyire halljuk is, hogy a nemzetiségi mozgalom főképp az 1848-i törvények eredménye, én azt hiszem: hogy azoknak lecsillapítására, vagy legalább arra, hogy veszélyes jellemök elvétessék, csak e törvények becsületes végrehajtása vala szükséges. Ha ez

²⁴ Ha földrésünk különböző nemzetiségeit tekintjük, közöttök alig találunk nagyobb különbségeket, mint öltözeteikben. Az anyag, a főrészek ugyanazok, csak a színben, a darabok egymáshoz arányában s a szabásban találunk különbségeket, s a műveltebb osztályoknál ezek is eltűnnek, úgyhogy - Európában legalább - a hasonlóság, melyet a különböző népek erkölcsi életmódja és eszméi között találunk, sokkal inkább műveltségi fokuktól, mint faji rokonságuktól függ.

történik, azon előnyök, melyek a magyar nyelv számára az 1848-i törvényekben biztosítottak, csak annyiban voltak feltarthatók, amennyiben ezt az ország minden nemzetiségeinek közös érdeke kívánta, s a nemzetiségeknek minden igazságos kívánatai teljesültek volna. Miután azonban ez nem történhetett, csak természetes, hogy azon okok, melyek a mozgalmat előidézték, most sem veszítették el hatásukat, s mi e mozgalom okaira nézve áll: az áll annak céljaira nézve is, s én meg vagyok győződve, hogy azon kívánatok, melyekkel az egyes nemzetiségek 1848 előtt irányunkban felléptek, lényegükben nem változtak meg.

Mi akkor csak vágy vala, melynek teljesülésére semmi remény nem mutatkozott: az most mint jogkövetelés lép föl, s *a mozgalom vezetői* azon arányban, melyben a lehetőségek köre tágult, kiterjesztették kívánataik sorát, s a kiegyenlítésnek oly feltételeket szabtak, melyek saját nemzetiségök uralmát biztosítanák, vagy legalább maguknak kiegyengetnék az utat, mely a hatalomhoz vezet; de *a nemzetiségeknek tömbe* nem követel jelenleg sem mást, mint mit 1848 előtt óhajtott: *hogy saját nemzetiségök mindenki által tiszteltessék, s nemzeti erkölcsök és szokásaik követésében senki által ne zavartassanak; hogy saját nyelvök művelésére, nemzetiségök kifejtésére minden, az ország biztosságával megférő eszközöket felhasználhassanak.*

Egyszóval, az országban létező minden nemzetiségek követelnek egyenlő szabadságot s az országnak oly szervezését, mely mellett e szabadsággal élhessenek.

Ki ezen követeléseket elfogulatlanul tekinti, kétségen kívül igazságosnak fogja azokat találni.

Valamint oly országban, melyben több vallásfelekezet együtt lakik, minden egyesnek egyéni szabadsága a vallások egyenjogúsága nélkül képzelhetetlen: hasonló az összeköttetés, mely hazánkban a nemzetiségeknek ily értelemben vett egyenjogúsága s az egyéni szabadság között létezik. E követelések csak azon elveknek szükséges következményei, melyeket 1848-ban elfogadtunk, s azért előrelátható, hogy a nemzetiségi kérdés békés megoldása csak úgy lehetséges, ha ezen kívánatokat kielégíthetjük; de vajon nem kell-e elismernünk azt is, hogy azokban semmi olyan nem foglaltatik, mi az ország valóságos érdekeivel ellentétben állna; sőt hogy amennyiben az 1848-ban elfogadott elvekhez ragaszkodunk, azon közigazgatási szerkezet, melyet - hazánk viszonyait, a nemzet múltját s jelen nézeteit tekintve - egyedül alkalmazhatónak tartunk: szükségképp a követelések teljesítését vonja maga után.

Mert ha áll az, hogy nemzetünk meglegedést csak oly közigazgatási formák alatt találhat, melyekben a helyhatósági s községi autonómiának tág kör engedtetik, s ha az 1848-i törvények mellett azon osztályok befolyását nem szoríthatjuk meg, melyek helyhatóságaink s községeink egy részében nem a magyar nemzetiséghez tartoznak: én nem látom által, miként akadályoztassuk meg, hogy az egyes nemzetiségek azon jogokat, melyekkel a helyhatóságok s községek körében szabadon élnek, saját nyelvök terjesztésére s nemzetiségök kifejlesztésére ne használják fel.

Az 1848-i törvények s helyhatósági szerkezetünk mellett minden egyes nemzetiségnek oly szupremáciája, mely által a többiek sértve vagy természetes kifejlődésükben akadályozva éreznék magokat, Magyarországon lehetetlen, s bizton elmondhatjuk: *hogy azon közigazgatási szerkezet, melyet az ország érdeke kíván, s a nemzetiségek követelései nemcsak ellentétben nem állnak, de kölcsönösen feltételezik egymást.* Valamint helyhatósági szerkezetünk fenntartásának legfőbb garanciája éppen nemzetiségeink követeléseiben fekszik, melyeknek kielégítése csak így lehetséges: úgy nemzetiségeink követeléseinek kielégítésére nem szükséges más, mint hogy alkotmányunk s helyhatósági szerkezetünk, mely annak lényeges részét képezi, fenntartassanak.

Az ellentét az ország érdekei s a nemzetiségek követelései között nem a dolgok természetében fekszik tehát; hanem csak azon módban, mellyel e követelések felállítatnak, s azon eszközökben, melyek által azoknak kielégítése kerestetik; s meggyőződésem szerint csak ezeknek helyes megválasztásától függ, hogy az, mi most szabadságunk, sőt állami létünk legfőbb veszélyének látszik, alkotmányosságunk s nemzeti függetlenségünk legerősebb garanciájává váljék.

S mik azon eszközök, melyektől ezen eredményt várhatjuk?

IX

A nemzetiség kérdése megoldásának két rendszere

Ha valamely kérdés hosszabb ideig szőnyegen van: a megoldási javaslatok nem hiányzanak, s néha éppen ezeknek száma az, miben bizonyos kérdéseknek legnagyobb nehézsége fekszik, részint azért, mert, mint más esetekben, úgy itt is a csomó minden nem sikerült megoldási kísérlet után mindig bonyolódottabbá válik, részint mert az eszközök feletti vitatkozás, főképp a politikában a célt néha egészen háttérbe szorítja, s így azok, kik arra nézve megegyeznek, mert nézeteik az eszközökre nézve eltérnek, mint ellenségek állnak szemközt. - Ezt látjuk a nemzetiségi kérdésnél is. Nincsen tárgy, mellyel, főképp nálunk, az utolsó években annyian foglalkoztak. Minden lipcsei katalógus több röpiratot soroz el, mely ez égető kérdéssel foglalkozik. Vannak hírlapok s folyóiratok, melyek különösen a kérdés tisztázását tűzték ki feladásul, s a megoldásoknak egész sorozatát számolhatjuk el, melyek csak annyiban hasonlítanak egymáshoz, hogy mindannyian azok által, kik velök fellépnek, csalhatatlanoknak s a közönség által elfogadhatatlanoknak tartatnak.

Nem szándékom az egyes javaslatok taglalásába bocsátkozni. Egyben mindazok, kiknek a nemzetiségi kérdés megoldása szívökön fekszik, megegyeznek, s ez azon meggyőződés, hogy e kérdés korunkban csak az *egyenlőség* alapján oldathatik meg, s hogy azon elvek alkalmazásában, melyek szerint azt megkísértjük, nem tehetünk kivételeket.

De bármi nagy azon indítványoknak száma, melyek e kérdés megoldására tétettek, mindezek két rendszer alá sorozhatók.

Az *első* azoké, kik a nemzetiségi kérdést csak úgy tartják megoldhatónak: *ha minden egyes nemzetiségnek jogköre a törvényben szabatosan meghatározatik.*

A *másik* azoké, kik a nemzetiségi kérdés megoldását attól várják, *hogy a haza minden polgárának egyéni szabadsága, valamint másban, úgy nyelvök és nemzetiségük tekintetében is teljesen biztosíttassék*, vagy más szavakkal, hogy a kör, melyben az egyes nemzetiség mozoghat, ne a törvény által határozottassék meg, hanem az egyéneknek szabad akaratától függjön.

Az első rendszer követői szétágaznak nézeteikben, amennyiben azt kívánják, hogy a törvény *minden*, a hazában létező nemzetiségeknek, vagy (a praktikai nehézségek tekintetéből) *csak a nagyobbaknak* különös jogkörét határozza meg; és amennyiben az egyes nemzetiségek állására nézve *a legtökéletesebb egyenlőséget*, vagy *egyesek számára kiváltságokat* követelnek.

A második rendszer barátai azon kör felett vitatkoznak, melyben a nemzetiségi kérdés eldöntése az egyéni szabadságra bízható, s mely, mint némelyek vélik, csak a községre - mások szerint közéletünk s igazgatásunk minden ágaira kiterjesztendő.

Az elv alkalmazására nézve létező véleménykülönbségek az elv helyességét azonban éppen úgy nem változtathatják meg, mint annak következtetéseit; minthogy ha egy bizonyos elv egyszer elfogadtatott, annak alkalmazását kijelölt határok közé szorítani - legalább addig, míg alkotmányosságunkhoz ragaszkodunk - nem áll senkinek hatalmában.

Mit egyes nemzetiségnek, mint természetes jogkörét, megadtunk, azt a többiektől nem tagadhatjuk meg; s ha elvként felállítottuk, hogy a nemzetiségi kérdéseknek elhatározása egy bizonyos körben az egyes polgárok szabad akaratától függ: az elv alkalmaztatni fog más körökben is. Minden, mit ennek akadályoztatására tennénk, csak a küzdelmet hosszabbíthatja meg; de akár akarjuk, akár nem, bármily irányban, de haladni fogunk mindig, az egyenlőségig, mely 1789 óta minden politikai mozgalomnak irányt ad, mely 1848-ban mint alkotmányunk alapelvét fogadtunk el, s mely valamint az egyes osztályok kiváltságait megszüntetné: úgy meg fogja szüntetni az egyes nemzetiségeknek *csak a törvényen* alapuló előjogait is, s napjainkban valamint az egyének, úgy nemzetiségek között kölcsönös állásuk szabályozásának egyedül alkalmazható mértéke.

Mielőtt e két rendszert összehasonlítva, irántuk saját nézeteimet elmondom, még néhány észrevételt kell előrebozsátanom, mely azon álláspont tüzetes kijelölésére szükséges, melyet jelen iratomban e kérdés tárgyalásánál eddig követtem, s ezentúl is követni akarok.

1-ször: nem egy általános fontosságú politikai kérdésnek tudományos tárgyalását tűztem ki feladásomul. - Anglia- vagy Franciaországban ez helyén lehetne: nálunk a nemzetiségi kérdés nem a tudomány, hanem a praktikus élet köréhez tartozik, s e kérdés praktikus megoldása, melytől jövőnk függ, csak úgy lehetséges, ha azon állapotokat, melyekben az ország különböző nemzetiségei egyenként s egymáshoz tetteleg állanak, tekintetbe vesszük.

2-ször: nagy s általános azon befolyás, melyet a nemzetiségi kérdés hazánkban gyakorol, s megengedem, hogy honfitársaink egy részénél nemzetiségi érdekeik a jelen pillanatban minden másokat háttérbe szorítanak. De bármily nagy s általános legyen a zaj, mellyel a nemzetiségi érdekek kielégítése követeltetik, nagyon téved, ki azt hiszi, hogy mihelyt ezek kielégítették, minden bajon segítve lesz. A nemzetiségi kérdés a jelen pillanatban a legfontosabb, legégetőbb talán: de nem az egyedüli; s kétségtelen, hogy annak megoldásától megnyugvást csak úgy várhatunk: ha ez más, nem kevésbé fontos és életbevágó érdekek sértése nélkül sikerül, azaz ha oly megoldást találhatunk, mely *jól rendezett közigazgatással*, az egyes polgárok anyagi jólétének ezen feltételével s *egyéni és polgári szabadságukkal*, melytől megelégedésük függ - ellentétben nem áll.

3-ször: a fő feladás, melyet e kérdés megoldásánál soha szemünk előtt veszítenünk nem szabad, hazánk különböző nyelven szóló polgártársainak megnyugtató s kívánatainak a lehetőségig teljesítése. Midőn azonban e feladás megoldásán dolgozunk, nem szabad megfeledkeznünk azon összeköttetésről sem, mely századunkban Európa minden országai között létezik, s melynél fogva a nemzetiségi kérdés megoldásánál hazánkban követett irány éppúgy befolyást fog gyakorolni mindazon országokra, hol e kérdés nagyobb vagy kisebb mértékben fölmerült: mint másrésztől bizonyos, hogy hazánkban is e kérdésnek csak oly megoldása lehetséges, mely az iránnyal, melyet Európa népei kifejlődésükben követnek, ellentétben nem áll.

Ezeket szemünk előtt tartva, fordítsuk most figyelmünket azon két rendszerre, mely a nemzetiségi kérdés megoldására ajánlják, s lássuk:

1-ször: mennyiben alkalmazhatók azok hazánk sajátos helyzetében?

2-ször: mik lennének e két rendszer alkalmazásának következtetése a politikai s egyéni szabadságra, az egyesek anyagi jólétére s a különböző nemzetiségek kifejlődésére? - Végre

3-szor: e két rendszer között melyik fér össze azon iránnyal, melyet Európa népei kifejlődésükben jelenleg követnek, s mily következtetéseket idézne elő a nemzetiségi kérdés megoldására más országokban, ha hazánkban az egyik vagy másik rendszert követjük?

X

Vajon a rendszer, mely szerint minden egyes nemzetiségnek jogköre a törvény által határozatik meg, gyakorlatilag alkalmazható-e hazánkban?

Hogy e kérdésre válaszoljunk, szükséges mindenekelőtt, hogy azoknak nézetei iránt legyünk tisztában, kik a nemzetiségi kérdés megoldását e rendszer alkalmazásától várják.

„Nincs Európában állam - így okoskodnak e rendszer barátai -, hol a polgári s politikai jogok gyakorlata bizonyos nemzetiséghez volna kötve, s az ország különböző ajkú lakói között *elvben* a legtökéletesebb egyenlőség nem ismertetnék el; és mégis, kivéve Svájcot, nincs állam, melyben gyakorlatilag egy bizonyos nemzetiség nem emelkedett volna uralomra. Ha tehát azt akarjuk, hogy hazánkban a nemzetiségek egyenlősége írott malaszt ne maradjon: szükséges, hogy a kisebbségnek jogait törvény által biztosítsuk, mi csak úgy lehetséges, ha azon köröket s eseteket, melyekben az egyes nemzetiségeknek nyelve közdolgokban használtatik, nem engedő (permissív), hanem parancsoló (imperatív) törvények által kijelöljük, s egyszersmind egy bizonyos arányt állapítunk meg, melyben az egyes hivatalok a különböző nemzetiségek között felosztandók.

A nemzetiségi kérdés eszerint csak úgy oldathatik meg, ha:

1-szor: biztos szabályokat állítunk fel, melyek szerint az egyes nemzetiségnek köre meghatározható.

2-szor: ha egy igazságos kulcsot alapítunk meg, mely a fontosabb hivataloknak a különböző nemzetiségek közötti felosztásánál alkalmazható.”

Lehetséges-e ez hazánkban?

Első tekintetre úgy látszik, ily szabályok felállításának s ily kulcs megalapításának nincsenek nehézségei.

„Ha törvény által kimondatik: hogy minden községben, megyei járásban s egész megyékben, kerületekben és városokban közigazgatási, tanácskozási s általánosan hivatalos nyelvül az szolgáljon, mely az illető hatóság, járás, megye, kerület vagy város lakossága általános többségének nemzeti nyelve;”

„s ha a megyék, járások és kerületek - szinte törvény által - akként rendeztetnek, hogy egy-egy járás-, illetőleg kerületben vagy megyében oly községek egyesíttessenek, melyek legalább általános többségre nézve ugyanazon nemzetiségű lakosokat foglalják magokban;”

„ha azonkívül törvényben kimondatik, hogy a megyei, szabad kerületi, vidéki és városi képviselők a területükön lakó különböző nemzetiségek számaránya szerint alakítandók, s hogy ezen számarány szolgáljon zsinórmértékül a kormánynak is azon magasabb bírói s közigazgatási hivataloknál, melyek kinevezésétől függnek: úgy látszik, e nehéz feladás megoldottnak tekinthető.”²⁵

²⁵ Az 1861-i országgyűlés által a nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött választmányhoz a kisebbség által benyújtott különvélemény szavai.

De vessünk egy tekintetet viszonyainkra, s nézzük a nehézségeket, melyekkel e rendszabályok praktikus kivitele hazánkban járna.

Miután a különböző nemzetiségek vegyesen laknak, és Szt. Istvántól kezdve a legújabb időkig sem a megyék alakításánál, sem azoknak járásokra való felosztásánál, sőt még az egyes községek telepítésénél soha a lakosok anyanyelve tekintetbe nem vétetett: több megyében egy nemzetiség sem bír abszolút többséggel; másokban a többség oly csekély, hogy azok között, kik a statisztika ezen nemével foglalkoznak, vitatkozás tárgyát képezi. A megyéknek nemzeti-ségek szerinti alakítása ennél fogva az ország egy nagy részének új felosztását kívánná, mely annál nagyobb nehézségekkel volna összekötve, minthogy ott, hol a népesség vegyes, az egyes nemzetiségekhez tartozó községek is elszórva léteznek, sőt többnyire még az egyes községek népessége is különböző nemzetiségű elemekből áll.

De tegyük fel, hogy az ország ilyen új felosztása nehéz, de nem kivihetetlen. Mindenesetre e rendszabály eredménye azon elvektől s azon módtól függ, mely szerint az végrehajtatik, s így mindenekelőtt az iránt kell tisztába jönnünk:

1-ször: kire bízassék az új felosztás?

2-szor: mily elvek szerint történjék az?

Mint csaknem minden kérdésnél, úgy itt is a feladat első tekintetre könnyűnek látszik.

Alkotmányos országban a területnek újból felosztása kétségen kívül a törvényhozás hatásköréhez tartozik, s attól minden jogfogalmak összezavarása nélkül nem vonathatik le. De vajon remélhetjük-e, hogy a célt, melyért ezen intézkedést óhajtjuk, ezen úton elérhetjük?

Feladásunk az ország különböző nemzetiségeinek megnyugtatója, s ez csak úgy várható, ha törvényhatóságaink új felosztása nemcsak igazságos, *hanem az ország különböző nemzetiségei által igazságosnak ismertetik el*; s vajon remélhetjük-e ezt, ha azzal törvényhozásunkat bízuk meg, azaz oly testületet, melyben a magyar elem tagadhatatlan többségben áll, s melynek eljárása ellen egyes nemzetiségek részéről eddig is annyi panasz emeltetett? - - Ha önmagunkat ámitani nem akarjuk s a nemzetiségi agitáció egész történetére visszatekintünk, nem ringathatjuk magunkat ily édes csalódásban, sőt meggyőződünk, hogy ezen lépés csak új panaszokra törvényhozásunk ellen s új nemzetiségi agitációra adna alkalmat, mely utóbbiakat azonban akkor sem kerülhetjük el, ha az országnak nemzetiségek szerinti felosztása a fejedelemre bíztnék. Mert ha a kérdést mellőzzük is: vajon célszerű-e? hogy alkotmányos országban a kormánynak a választókerületek új felosztására, melytől a törvényhozó test alakulása függ, korlátlan befolyás engedessék: csakugyan az optimizmusnak rendkívüli adagára lenne szükségünk, hogy feltegyük, miként a felosztás, ily módon eszközölve, a nemzetiségek megnyugtatójához vezetne. - Igaz, hogy a fejedelem a nemzetiségi pártokon felül áll, s hogy ellene azon okok, melyekért törvényhozásunk részrehajlással vádoltatik, nem hozathatnak fel; de miután a törvényhatóságok s választókerületek új felosztása oly módon nem eszközölhető, hogy ezáltal egyes nemzetiségek jelen kedvezőbb állásuktól megfosztva vagy reményeikben csalatva ne éreznék magokat: az eredmény ezen esetben is csak az lehet, hogy minden elégedetlenség az ellen fordul, ki a felosztást eszközölte. Megengedem, ok nélkül, de azért nem kevésbé keserűen, s a tapasztalások, melyeket a szerb vajdaság felállítása és az erdélyi választókerületek új alakításánál szereztünk: eléggé bizonyítják ezen nézetünket.

De bárki legyen az, kire a megyék, járások s választókerületek új felosztása s az egyes kerületek nemzetiségének meghatározása bízatik: elkerülhetlenül szükséges, hogy mindenekelőtt azon elvek iránt egyezzünk meg, melyek szerint az egyes polgároknak nemzetisége megítélendő.

Az ó monda szerint hét görög város vitatkozott a dicsőség felett: melyik számíthatja Homért polgárai közé. Ha az ország a lakosok nemzetisége szerint újra felosztatik, s az abszolút többségnek nyelve az egyes megyékben s kerületekben imperatív törvény által mint hivatalos nyelv hozatik be: akkor Magyarországon minden ember, kit az ég több gyermekkel megáldott, hasonló kitüntetésre számolhat. A kérdés, mily nemzetiségre határozza el magát valaki? - főképp oly esetekben, midőn a majoritás a kerületben kétséges, a legnagyobb fontossággal bír; s mivel az állam, melytől minden nemzetiség hasonló oltalmat vár, nem engedheti, hogy bármelyik közülök az egyeseknek szeszélye vagy rosszakarata által, mellyel saját nyelvöket megtagadják, jogaitól megfosztassék, nem marad hátra egyéb, mint bizonyos szabályokat állítani fel, melyek szerint minden egyesnek nemzetisége meghatározatik.

Első tekintetre ez különösnek látszik. A nemzetiségnek fogalma napjainkban alig határozathatatik meg másképp, mint a nyelv szerint, s úgy látszik, ha valami, legalább azon kérdés eldöntése az egyest illeti: mily nyelvet akar elismerni anyanyelvének? De bármily nevetséges következtetésekhez vezetne is, ha az egyes nemzetiségének meghatározása nem reá magára bízatik, hanem mindenki akarátja ellen és bizonyos szabályok szerint törvényesen magyarnak, szlávnak vagy romának marasztaltathatik el: - mindez csak a rendszer szükséges következtése.

Ha azon körülmény, hogy valaki egy bizonyos nemzetiségnek tagja, jogokat ad, melyek nem csak az egyesre,²⁶ de az államra nézve fontosak; ha az egyes törvényhatóságok hivatalos nyelve a lakók abszolút többségének nemzetisége szerint *parancsolólag* határoztatik meg, s eszerint az állás, melyet a különböző nemzetiségek az országban elfoglalnak, az ország egyes törvényhatóságaiban lakó egyének anyanyelvétől függ: ennek meghatározását az egyeseknek önkényére bízni nem lehet.

Mily elvek szerint határozassék el a nemzetiség kérdése egyes esetekben; az egyeseknek nyelve, nevöknek hangzása vétessék-e tekintetbe, vagy az elődök? s az utóbbi esetben mily szabályok szerint? Az egyesek faja, mint a régi germánoknál s Amerika őslakóinál, az anya, vagy pedig mint újabb időben szokás, az *apa* szerint határozassék-e el? - s az ítélet ki által, mily bizonyítékok, s mily eljárási formák szerint mondassék ki? - mindezeknek megvitatását azokra bízom, kik a nemzetiségi kérdés megoldását ezen úton keresik. - Én részemről csak azon feltételeket akartam kijelölni, melyektől e rendszer alkalmazása hazánkban függ, s ki e tárgyról komolyan gondolkodott, át fogja látni, hogy a fentebbiekben nem állítottam föl semmit, mi az elfogadott elveknek nem lenne következtése. - Mert valamint abból, ha a nyelvnek használata nem az egyeseknek szabad akarátára bízatik, hanem *parancsoló* törvény által határoztatik meg, önként következik: hogy a kérdés felett, minden egyes körnek melyik legyen hivatalos nyelve, egy felsőbb hatalomnak, azaz a kormánynak vagy törvényhozásnak kell határoznia: úgy e határozatnál csak az abszolút majoritást állíthatjuk fel zsinórmértékül, melyben egy vagy más nemzetiség bizonyos körökben áll; mi ismét azon következtetést vonja maga után, hogy miután e majoritások alakulása, mely az egyes nemzetiségek jogkörének alapját képezi, azon módtól függ, mely szerint minden egyesnek nemzetisége meghatározatik: erre nézve szabatos elvek felállítása s azoknak szigorú alkalmazása válik szükségessé.

S ezekből nézetem szerint világos, hogy e rendszer, mely oly országokban is, hol két vagy három nemzetiség nagy, tömör tömegekben lakik egymás mellett - sok okoknál fogva veszélyes, de talán kivihető: nálunk gyakorlatilag kivihetetlen; miután hazánkban, ha csak a nagyobb nemzetiségeket számítjuk is, a magyaron kívül a román, szláv, szerb, orosz és német, azaz hat nemzetiség annyira vegyesen fordul elő, hogy az egyes nemzetiségeknek határait kijelölni lehetetlen.

²⁶ Miután hazánk egyes nemzetiségeinél a hivatalképes egyéneknek száma csekélyebb, kétségtelen, hogy az, ki hivatalt kíván, azáltal, hogy magát más nemzetiség tagjának vallja - kilátásait javíthatja.

XI

Mik lennének e rendszernek következményei az egyéni s polgári szabadságra s a nemzetiségi ellentétek kiegyenlítésére

Tegyük fel, hogy a fentebbiekben csalódtam; s azon kulcsot megtaláljuk, mely szerint az ország területe s hivatalai a nemzetiségek között oly módon osztathatnak fel, mely azoknak mindegyike által igazságosnak ismertetik.

Egyesek e rendszabályok keresztülvitelét talán célnak tekintik, s ha csak a közhivatalok kedvök szerint osztattak fel, elértek mindent, mi őket a nemzetiségi mozgalomnál lelkesedésre ragadta. - De a hasonlíthatatlanul nagyobb szám másképp gondolkodik. Ezeknek céljuk nem a megyéknek s választókerületeknek oly felosztása, mely által személyes kilátásaik táguljanak, hanem az, hogy *egyéni s politikai szabadságuk mentül nagyobb - saját nemzetiségük kifejlődése mentül gyorsabb s biztosabb legyen.*

Vajon e célokat előmozdítjuk-e, ha az állást, melyet az egyes nemzetiségek az államban elfoglalnak, *parancsoló törvények* által szabályozzuk?

Nézzük mindenekelőtt a befolyást, melyet e rendszer a nemzetiségek szabad fejlődésére és a közöttök létező súrlódások megszüntetésére gyakorolna.

Előadtam a nehézségeket, melyekért törvényhatóságainknak nemzetiségek szerinti új felosztását csaknem kivihetetlennek tartom. Hátravan egy, s talán a legnagyobb.

Az alap, mely szerint e felosztásnak történni kell, nem a történelmi jog, hanem az *arány*, melyben a nemzetiségek az egyes törvényhatóságokban egymáshoz állnak, s ebből világos, hogy - hacsak az elvet, melyből kiindultunk, sérteni nem akarjuk - e felosztás soha definitív - egyszermindenkorra bevégezett - ténynek nem tekinthető.

Ha az igazsággal, századunk felvilágosodásával s a szabadság és egyenlőség elveivel meg nem egyezik, hogy azon népnek nyelve, mely az országot meghódítja s egy ezreden át fenntartotta, a közéletben előnyökkel bírjon: bizonyosan még kiáltóbb igazságtalanság lenne az: ha egy bizonyos nyelv kizárólagos használata csak azért parancsoltatnék a törvény által valamely törvényhatóságban, mert lakóinak többsége egy fél század előtt ezen nyelvet használta. Mihelyt elvként elfogadtuk, hogy minden törvényhatóságnak hivatalos nyelve lakóinak abszolút többsége szerint *imperatív törvény* által határoztassék meg, s hogy ott, hol ily többség nem létezik, a törvényhatóságok új felosztása eszközöltessék, magától következik: hogy *mind a hivatalos nyelv feletti határozat, mind a törvényhatóságok felosztása mindannyiszor megújítandó, valahányszor a számarány, melyben a különböző nemzetiségek az egyes törvényhatóságokban egymáshoz állnak, megváltozik.*

Kétségen kívül nem fekszik az ország érdekében, hogy a törvényhatóságoknak új felosztása s az egyes helyeken használt hivatalos nyelv meghatározása a törvényhozás tanácskozásainak mindig új tárgyát képezze; miután tehát előrelátható, hogyha ezen elvek elfogadtnak, minden nemzetiség saját nyelvének terjesztésére minden eszközt fel fog használni: az államnak kötelességei közé tartoznék, hogy e nemzetiségi prozelitizmusnak korlátokat szabjon, vagy legalább az egyes törvényhatóságnak azon törekvését, hogy nyelv tekintetében a status quo fenntartassék, támogassa. És vajon milyen eszközökkel teheti ezt?

Felesleges, hogy e kérdés részleteibe bocsátkozzam. Miután törvényhatóságaink nem osztathatnak fel nemzetiségek szerint oly módon, hogy a legtöbbségben nem maradnának számos egyesek, kik nemzetiségükre nézve az abszolút majoritáshoz nem tartoznak: lehet-e legkisebb kétségünk az iránt: hogy midőn a nemzetiségek egyenjogúságát azáltal akarjuk biztosítani,

hogy minden körben egy nemzetiségnek *abszolút uralmát* alapítjuk meg, ezáltal csak azt érzük el: *hogy minden körben azon nemzetiség, mely a majoritást képezi, a többieket elnyomja*, mit ezek ott, hol az abszolút többség az övék, bőven viszonzni fognak; míg végre a dolgok természetes kifejlődésében a kölcsönös elnyomás hazánkban tetőfokát érte el, s nemzetiségi ellentéteink nyílt ellenségeskedéssé fajulnak.

Hogy e rendszernek következei egyes nemzetiségekre nézve veszélyesebbek, s hogy például a német és szerb, mely valamint jelenleg, úgy minden új felosztás után is csak igen kevés törvényhatóságban fogná az abszolút többséget képezni, ezen állapotok súlyát inkább érezné, mint például a román, a szláv s főképp a magyar, az világos: de egészben véve e rendszernek következei közösek, s a tapasztalás rövid idő után meg fogná mutatni, hogy az, mi azért állított fel, hogy az ország minden nemzetiségeinek egyenjogúságát biztosítsa, csak oda vezetett, hogy azon nemzetiségek között, melyek Szt. István koronájának tartományaiban laknak, egy sem maradna, mely magát mindenütt, hol többségben nincs, határtalanul elnyomva nem érezné.

Ez ellen felhozható, hogy a kormány a dolgoknak ezen kifejlődését nem fogná tűrni, s mint a minoritások természetes védője, a többségnek követeléseit a méltányosság határai közé szorítaná. Nem hiszem, hogy oly rendszer, mely mellett a kormány arra kényszerítették, hogy minden egyes törvényhatóságban a többséggel szüntelen küzdelemben álljon, annak erősítéséhez vezet, főképp ha ezáltal senkit háladatosságra nem kötelez, mint ez esetben, hol azon nemzetiségek, melyek midőn azon törvényhatóságokban, hol minoritásban vannak, a kormány által védelmeztetnek, másokban, hol a többséget ők képezik, általa akadályozva éreznék magokat. De ha ettől elvonatkozunk is, kérdem: miben álljon az előny, melyben az egyes nemzetiségek a törvényhatóságoknak új felosztása által nyernének? - ha saját nemzetiségöknök terjesztésében még azon körben is akadályoztatnak, melyet a törvény számukra kijelölt, s ha minden lépésök, mely erre céloz, csak a központi hatalomnak beleavatkozását vonja maga után.

Többször kimondám - s minthogy a nemzetiségi kérdésnek megoldása attól függ, hogy az okok iránt, melyeknek e kérdés fölmerülése tulajdonítható, tisztában legyünk, újra kimondom -, hogy a nemzetiségi mozgalmak nem a különböző nemzetiségek között létező ellenszenv s nem egyesek fondorkodásai által, kik e kérdést nagyravágásuk eszközéül használják, idéztetett elő.

A nemzetiségi mozgalomnak való alapja azon kegyelet, mellyel minden jobb ember elődeinek emlékéhez, s a tőlök öröklött nyelvhez ragaszkodik; azon természetes ösztön, mely arra késztet, hogy egyéni szabadságunkhoz ragaszkodjunk, s ne nyugodjunk meg helyzetünkben, míg azt, főképp abban, mihez szívünk köt, elismerve nem látjuk; s ha ezen érzések most erősebbekké váltak s a legújabb időben más fontos érdekeket háttérbe szorítanak, ennek oka hazánk különböző népeinek emelkedő műveltségében keresendő, mely által saját nemzetiségöknök tisztább öntudatához jutottak; de éppen azért ne higgye senki, hogy e mozgalom azáltal háríttatik el, ha a gyűlölet, melyre magokat némelyek a vita között bizonyos nemzetiség iránt elragadtatták, vagy egyes szóvivőknek nagyravágása, kielégített.

A nemzetiségi mozgalom csak azon nagy szabadsági mozgalomnak egy része, mely egy század óta Európa népeinek csaknem minden viszonyait átalakítja. Lerontása azon korlátoknak, melyek által egyes nemzetiségek magokat eddig kifejlődésökben akadályozva érezték, biztosítása szabadságuknak, ez az: mit az ország polgárainak roppant többsége nemzetiségi követelése alatt ért, s ezeket ki fogjuk-e elégíteni azáltal, ha a kizárólagos uralom helyett, melyet *egy nemzetiség az egész országban* gyakorolt, hasonló, sőt sokkal nagyobb s kímé-

letlenebb uralmat alapítunk meg, csak azon különbséggel, hogy az *minden törvényhatóságban más nemzetiség által gyakoroltatik*.

Oly mozgalom, mely a szabadság biztosítására kezdetett meg, nem fejeztethetik be oly intézkedések által, melyek csak az egyéni szabadság még nagyobb korlátozásához vezetnének, s melyek által a politikai szabadság azon alakban s értelemben, melyben az jelenleg Európa népei törekvéseinek fő célját képezi: lehetetlenné válik.

De arra, hogy valamely rendszer következéseiről ítéljünk, nem elég, ha annak hatását csak egy irányban ismerjük.

Az egyéni s politikai szabadság a legáltalánosabb, de nem egyedüli célja korunk törekvéseinek, s bizonyos, hogy nem elégítheti ki századunk népeit semmi, mi azoknak materiális érdekeikkel ellentétben áll.

A legszabadabb alkotmánytól megkívánjuk, hogy mellette jó közigazgatás lehetséges legyen, s az igazság szolgáltatása mindenkinek azon biztosságot nyújtsa, mely minden anyagi jólétnek első feltétele, s vajon az ajánlott rendszer mellett számíthatunk-e erre?

Csalódik, ki a hivataloknak nemzetiségek szerint való felosztásában csak oly követelést lát, mely egyesek által saját érdekekben állíttatott föl, de melynek a nemzetiségek tömege fontosságot nem tulajdonít, sőt mihelyt azon elv elfogadtatott: hogy minden nemzetiségnek állása törvény által biztosítandó, a követelés a dolgok természetében fekszik. Ugyanazon okok, melyek az ország területiális felosztása mellett felhozatnak, éppen úgy szólnak a hivatalok felosztása mellett; és ha a nemzetiségek biztossága azt kívánja, hogy közülök mindenik saját körében más nemzetiségek befolyásától megoltalmaztassék: nem kevésbé kívánja biztossága azt is, hogy azok között, kik a törvények végrehajtásával megbízattak - a tisztviselők s bírák között - minden nemzetiség meghatározott arányban képviselve legyen. Ez annyira áll, hogy ahol csak a nemzetiségi kérdés fölmerült, habár a területiális felosztás senkinek eszébe nem jutott is, a hivatalok felosztása az első követelés, mellyel minden nemzetiség érdekeinek biztosítására fellép; mire, hogy távolabb fekvő példákat mellőzzek, csak azon privilégiumokra hivatkozom, melyek szerint a középkor alatt több városaink német lakói arról biztosítottak, hogy a bírói hivatal kizárólag, vagy felváltva a magyarokkal, minden második évben német polgárokkal töltsék be.

Nem akarom taglalni a nagy nehézségeket, melyekkel különböző nemzetiségeink száma miatt oly szabályoknak felállítása nálunk járna, melyek az egyes nemzetiségeknek igényeit kielégíthetnék, s nem vizsgálom, mennyire férnének össze azon elvekkel, melyeket alkotmányos országban a hivatalok betöltésénél követnünk kell. Magában világos, hogy a hivataloknak a nemzetiségek között egy meghatározott arányban felosztása azon hivataloknál, melyek választás útján töltenek be, a választási szabadsággal nem fér össze, s azoknál, melyek a kormány kinevezésétől függnék, a felelősség elvének alkalmazását lehetetlenné teszi; - de ha mindezen nehézségektől elvonatkozunk: vajon hisszük-e komolyan, hogy e rendszer mellett egy célszerű, honunk igényeinek megfelelő közigazgatás lehetséges?

Ha az egyesnek kilátásai, melyekkel a hivatalos pályára lép, nem képességétől, hanem nemzetiségétől függnék, s a miniszter szintűgy, mint a választó, a hivatalok betöltésénél nem az illetőnek képességét, hanem csak a törvényt veheti tekintetbe, mely a hivatalnokok nemzetiségéről rendelkezik; ha egy körben a legkitűnőbb férfiak, csak mert egy bizonyos nemzetiségnek tagjai, nem alkalmazhatók, a másokban olyanok, kik köteleességeiknek nem felelnek meg, azért nem mozdíthatatnak el, mert helyettök más, ugyanazon nemzetiséghez tartozó alkalmas egyén nem található: vajon ily elvek szerint rendezett közigazgatás megfelelhet-e a legmérsékeltebb igényeknek?

Volt idő, midőn a hivatalképesség kizárólag a nemességre vala szorítva, s bizonyosan nincs senki, ki e viszonyok megújítását lehetségesnek tartaná; de vajon oly törvényes intézkedés, mely által a hivatalok betöltésénél szinte nem a közigazgatás szükségai, hanem csak az egyes nemzetiségek jogai vétetnek tekintetbe, nem ugyanazon következtetéseket vonná-e maga után? - s ha e rendszert képtelennek tartjuk, mely szerint az országos hivatalok betöltésénél csak az elődök érdemei s a kijelöltnak nemzetségfája vétetik tekintetbe: valóban nem sokkal józanabb, ha most a hivatalok betöltésénél nem egyes családok-, de egyes nemzetiségekre nézve hasonló privilégiumokat állítunk fel, melyek végre is szinte csak a fajon és származáson alapszanak.

Az előadottakból, úgy tartom, világos: hogy amennyiben honpolgáraink nagy többsége, midőn a nemzetiségi mozgalmakban részt vesz, csak egyéni s politikai szabadságának biztosítását s azt keresi, hogy e szabadsággal saját nemzetiségének kiterjesztésére élhessen: ezen cél az ajánlott rendszer által nem érthetik el.

S most fordítsuk figyelmünket a befolyásra, melyet a rendszer állami viszonyainkra gyakorolna.

Többször kimondám azon meggyőződésemet: hogy a nemzetiségi kérdés háttérbe szorítá, de nem semmisíthette meg azon érzelmeket, melyekkel hazánk különböző ajkú lakói a közös hazához századok óta ragaszkodtak, s hogy a nagy többség, bármennyi lelkesedéssel nyilatkozik saját nemzetisége mellett, ezt azon meggyőződéssel teszi, hogy e követelések teljesítése által az ország jövője nem veszélyeztetik. A nemzetiségi kérdés legbuzgóbb pártolói érzik s bevallják az összeköttetést, melyben Magyarország állása saját követeléseik teljesítésével áll, s midőn arra törekszenek, hogy a hely, melyet saját nemzetiségök a hazában elfoglal, mentül kitünőbb legyen: nem is kívánhatnak egyebet, mint hogy az ország maga mentül függetlenebbé, mentül hatalmasabbá váljék. E nélkül mindaz, mit saját nemzetiségök számára a hazában kíváltak, nem bír semmi fontossággal.

És e részben az indítványba hozott rendszernek mik lennének szükséges következtetései?

A nemzetiségek különfélesége egymaga nem akadály, hogy valamely ország a hatalom azon fokára emelkedjék, mely függetlenségének biztosítására szükséges. Miután Európában igen kevés államot találunk, mely csak egy nemzetiségű polgárokat foglalna magában, szabályképpen állíthatjuk fel, hogy a nemzetiségek különfélesége, amennyiben az valamely országban *mint tény* létezik, nem akadályoztatja azon egységi érzetet, mely minden állam hatalmának, sőt fennállásának első feltétele.

Másképp áll ez, ha a nemzetiségi különféleségnek fenntartása s az egyes nemzetiségek érdekeinek biztosítása az állam fő céljának vétetik, melynek minden más célok s érdekek alárendelendőek.

Vegyük fel egy praktikus példát, mely minden teoretikus taglalásoknál többet bizonyít.

Tagadhatatlan, hogy napjainkban a konfesszionális különbségek az államot nem veszélyeztetik. Azon arányban, melyben a vallásszabadság elve elfogadtatott, a vallás különbsége az államra nézve elveszté fontosságát, s nem jut senkinek eszébe, hogy valamely állam veszélyben forog, mert polgárainak egy része katolikus, másika protestáns, s mert e felekezeteknek mindegyike híveinek körét hitszónoklatok, iskolák s az irodalom által terjeszteni iparkodik. Mindez által versengés támadhat a különböző felekezetek között, talán súrlódások is, és néha kölcsönös elkeseredés: de az államra nézve, mely minden felekezetet szabadságában egyiránt oltalmaz, bizonyosan semmi veszély, s örülnék fognók mondani azon államférfiút, ki az állam biztonságának nevében azt követelné, hogy az egyházak egyike szabad kifejlődésében vagy saját tanainak terjesztésében korlátoztassék, sőt, amennyiben ennél csak törvény engedte eszközökkel él, hogy terjeszkedésének akadályok állíttassanak elébe. - De gondoljuk

magunknak, hogy egy vagy több vallásfelekezet szabadságának s azon befolyásnak biztosítására, mely őt az államban megilleti, azon követeléssel lépne fel: hogy felekezete az államban külön testületet képezzen, külön területtel, külön jogokkal, melyek szerint a vallásfelekezet a törvényhozásnál külön képviseltessék, a közigazgatásban meghatározott számú tisztviselők által részt vegyen: vajon ki nem fogja elismerni, hogy ez az állam legnagyobb veszélyeztetése nélkül nem történhetik, s hogy egy ország határai között több külön államnak felállítása, a nemzet egyes részeinek több külön szervezetű testekre felosztása minden valószínűség szerint ugyanazon következtetéseket fogná előidézni most, mint akkor, midőn Franciaország protestánsai vallásos szabadságuk biztosítására külön városokat, külön erősségeket követeltek, s katolikus polgártársaik irányában mint szervezett testület léptek föl, míg Richelieu ezen állapotoknak haddal véget vetett és Franciaországot azon szétdarabolástól megmentette, melyben Németországot látjuk. S vajon ha nem a vallási, de a nemzetiségi érdekek biztosítására ugyanezen eszközökhöz nyúlunk: ennek nem ugyanazok lennének-e következtetései?

Nem tartozom azok közé, kik a nemzetiségi mozgalomnak a vallásos mozgalomhoz hasonló fontosságot tulajdonítanak. - A vallásos mozgalom hasonlíthatatlanul több fontossággal bír, nemcsak magában véve, hanem a nép szemei előtt is. De bármennyire különbözik a tárgy, bármennyire különböznek a századok, melyekben e két mozgalom fellép: az emberi természet ugyanaz marad, s ez úgy hozza magával, hogy a szenvedély felett, mellyel a küzdelem folyik, nem a tárgynak fontossága, hanem a küzdelem élénksége határoz. Hol ez nagy, s egy ideig tartott: a fanatizmusnak egy bizonyos neme nem marad el soha. Amit minden egyes a küzdelem folytában tett és szenvedett; a becsületérzés, mely miatt magát legyőzöttnek bevallani nem akarja: sokkal többet tesz, hogy a küzdők ellenségekké váljanak, mint küzdelmeiknek tárgya.

Azonkívül hazánk sajátos viszonyaiban vannak okok, melyekért ezen rendszernek a nemzetiségekre alkalmazása nálunk még veszélyesebbé válik.

Általános tapasztalás mutatja, hogy szűkebb körök az egyénre mindig több vonzó erővel bírnak. Természetes önzésünk, melyet legyőzhetünk, de melytől egészen senki nem szabadulhat, úgy hozza magával, hogy bármily egészsznek egyes részei annál inkább ragaszkodnak hozzá, mennél több befolyást gyakorolhatnak annak fejlődésére. A bölcs elvként tűzheti ki magának, hogy családját inkább szeresse, mint magát, a hazát inkább, mint családját, s az emberiséget inkább, mint hazáját, de bizonyos: hogy az embereknek nagy többsége gyakorlatilag éppen az ellenkező irányt követi. - Magában véve ebben nincs veszély, sőt azon kötelek, melyek által az egyes magát kisebb köréhez láncolva érzi, csak még erősítik az egészsznek tömörségét, ha azon kapcsok, melyek e kisebb köröket összetartják, nem oldattak fel, s köztök s az egész között ellentét nem idéztetett elő.

Valamint a vonzalom, melyet az egyes saját közössége vagy tartománya iránt érez: úgy a lelkesedés, mellyel nemzetiségéhez ragaszkodik, nemcsak nem gyöngíti, sőt még szilárdabbá teheti azon köteleket, melyek őt a hazához fűzik; míg azon összeköttetés világos marad, melyben községének jóléte vagy nemzetiségének kifejlődése az *egész* jólétével s felvirágzásával áll - de csak addig -, s mihelyt azon kapcsok, melyek a részeket egymáshoz s mindeniket az egészszhez kötik, feloldatnak; s az egyes részeknek érdekei, ha csak látszólag is, az egészsznek érdekeivel összeütközésbe jönnek: az emberek többsége ragaszkodni fog a közelebb állóhoz, ahhoz, mihez inkább kötve érzi magát, mivel saját érdekeinek összefüggését inkább érzi.

Mentül általánosabb tehát a nemzetiségi lelkesedés napjainkban, s mentül elevenebb az érdek, mellyel az egyesek saját nemzetiségök fejlődését követik: annál szükségesebb, hogy a

kötelékek, melyek a haza minden nemzetiségét egy nagy egésszé fűzik egybe, ne bontassanak fel, s azon meggyőződés ébren tartassék valamennyiben, miként nemzetiségének biztossága is csak az egész országnak fennállásától függ. Az indítványozott intézkedések pedig éppen az ellenkező eredményhez vezetnének, s teljes biztossággal mondhatjuk előre, hogy valamint a közhivatalok nemzetiségek szerinti betöltése oda vezetne, hogy a közhivatalnokok nagyobb része *nem az ország, hanem külön nemzetiségek szolgáinak tekintené magát*: úgy az ország területének ezen elv szerinti felosztása csak azt vonná maga után, hogy minden egyes magát *nem a haza, hanem saját nemzeti kerülete polgárának érezné*; mi ha mindenütt veszélyes, hazánkban bizonyosan kétszeresen az.

Hazánk minden nemzetiségei között a magyaron kívül egy sincs, mely az ország határain nem terjedne túl. Valamint dél felől a szerbeket s románokat, úgy északon a szlávokat és oroszokat csak az ország politikai határai választják el más országokban s birodalmakban lakó véreiktől, s valóban az optimizmusnak rendkívüli foka szükséges, hogy feltegyük, miként hazánk nemzetiségek szerinti felosztása a nemzetiségek minden igényeit állandóan kielégítheti. Ha egyszer elismerjük, hogy az egyes nemzetiségek fejlődése csak különállásuk által biztosítható, a nemzeti törekvések e hon új felosztásánál nem állhatnak meg, s arra fognak irányoztatni szükségképpen, hogy a hazánkban lakó néptöredékek határainkon túl lakó testvéreikkel olvadjanak egybe; mi csak az ország felosztását vonná maga után, s pedig annál bizonyosabban, minthogy az országnak ily felosztása nemcsak azon kötelékeket gyöngítene, melyek e hon polgárait a közös hazához kötik; hanem az egyes részeknek kezébe adná az eszközöket is, melyek által e törekvések kivitele lehetségessé válik.

Jól tudom, hogy vannak egyesek, kik a magyar állam territoriális épségét oly valaminek tekintik, mi csak a magyar nemzetiség érdekében fekszik, s az osztrák birodalom hatalmával s egyes nemzetiségek érdekével ellentétben áll. A felhozott okok ennél fogva némelyeket talán inkább az ajánlott intézkedések előnyeiről, mint azoknak káraitól győzhetnek meg. Szükséges tehát, hogy még azon hatásra is fordítsuk figyelmünket, melyet hazánk területének nemzetiségek szerinti felosztása az öszves osztrák birodalomra s azon nemzetiségeknek jövőjére gyakorolna, melyeknek érdekében az jelenleg leginkább kívántatik.

XII

Hazánk területének nemzetiségek szerinti felosztása mily hatást gyakorolna az osztrák birodalomra s a hazánkban lakó egyes nemzetiségek jövőjére?

Tény, hogy napjainkban minden, mi egy állam belviszonyaira nagyobb befolyást gyakorol, messze túlhat határain, s alig merülhet föl fontosabb kérdés, melyet egy bizonyos mértékben nem nevezhetnénk európainak.

Ezen szolidaritásból az egyes államokra nézve azon kötelesség támad, hogy saját ügyeik rendezésénél tekintettel legyenek azon hatásra is, melyet ezáltal más országokra s államokra gyakorolnak, főképp midőn azokkal, mint hazánk s az osztrák birodalom századok óta, szoros kapcsolatban állnak, s így érdekeikben közösség létezik, melyről az egyes kérdések körül támadt vitának hevében megfeledkezhetünk; de melynek ignorálása, később vagy előbb, mindig megbosszulja magát.

Sokszor mondatott, hogy hazánk s az osztrák birodalom, mi nemzeti viszonyait illeti, egészen hasonló helyzetben áll, s ez tagadhatatlan. Igaz, hogy e kérdés nálunk előbb merült fel, mi régi alkotmányosságunknak, s szenvedélyesebben tárgyalatott, mi más okoknak tulajdonítható: de a nemzetiségek különfélesége s mindig inkább erősülő öntudata hasonló a

birodalom mindkét felében; s valamint azon nemzetiségek, melyek a Lajtán túl laknak, ott körülbelül ugyanazon követelésekkel lépnek fel, mint hazánkban: úgy azon elvek, melyeket a nemzetiségi kérdés megoldásánál követni fogunk, kétségen kívül döntő befolyással lesznek e kérdés megoldására az osztrák birodalomban is.

Meg vagyok győződve, hogy az államférfiak, kik Magyarország területének nemzetiségek szerinti felosztását szükségesnek hirdették, szenvedélyesen vissza fognák utasítani az elveket, melyeket magok állítottak fel, ha azoknak alkalmazása Tirolban vagy Stájerben követeltetnék: de tudom azt is, hogy ez nem áll hatalmukban.

Nagylelkűnek nevezzük a népet, jónak; magasztaljuk belátását s mindez több példával igazolható; de van a népnek egy tulajdona, mely ennél sokkal általánosabb, s melyet mindenütt, minden korszakban feltalálunk, s ez *jogérzete*. Fogalmai a jogról különbözők, de minden nép, mihelyest a míveltségnek bizonyos fokára emelkedett, valamely meghatározott szabályt kíván, mely szerint az egyes cselekvények jogszerűségét megítélhesse, s a legnagyobb biztossággal előrelátható: hogy ha a történelmi jogtól, mely az osztrák birodalomban eddig a legfontosabb viszonyoknak alapját képezé, eltérünk, s helyette a nemzetiségi elvet állítjuk fel, ez a nép jogérzetének csak akkor felelhet meg, ha ezen elv minden következtetéseiben alkalmaztatott. Franciaország példája s azon következtetések, melyeket a forradalom által felállított elvek magok után vontak, tanúságot tesznek a kérelhetlen logikáról, mellyel a nép az egyszer elfogadott jogalaphoz ragaszkodik.

Nem létezik hatalom, mely kivihetné, hogy egy fejedelem országaiban, bármennyire önállóak legyenek azok egymástól, ugyanazon nemzetiségek egy kis folyó egyik partján oly kedvezésekben részesüljenek, melyek nekik a másikon megtagadtatnak. Miután tehát az osztrák birodalomnak tartományaiban - az egy ausztriai főhercegségen és Salzburgon kívül - mindenütt több nemzetiséget találunk: meg vagyok győződve, miként azon elvnek elfogadása Magyarországon, hogy a nemzetiségi kérdés csak a területnek nemzetiségek szerinti felosztása által oldathatik meg, szükségképp ezen elvnek elfogadását Ausztriában is s így a birodalom területi felosztását fogná vonni maga után, melynek következtetésében az említett két, kizárólag német tartományon kívül nem maradna egy, mely jelen határait megtarthatná. Tirol feloszlanék német és olasz, Stájer-Karintia és Krajna német és szláv, Cseh- és Morvaország német és cseh, Galícia lengyel s rutén, Bukovina rutén s oláh - s így minden tartomány nemzetiségi elemeire.

Nem szólok a nehézségekről, melyek a birodalom minden tartományaiban ugyanazok, mint hazánkban, mert itt is, mint nálunk, a nemzetiségek többnyire nem laknak tömör testekben, s minden tartományban nagy területeket találunk, melyeknek népessége annyira vegyes, hogy annak nemzetiségét alig határozhatjuk meg; s nem is vizsgálom a hatást, melyet ily felosztás a tartományok mindegyikében legalább a népesség egy részére szükségképp gyakorolni fogna, mely miután, mint például Tirol, a birodalmat legnagyobb veszélyei között feláldozó hívséggel védelmezte: most jutalmul földaraboltatnék; de fordítsuk figyelmünket kizárólag azon következtetésekre, melyeket e rendszernek alkalmazásától az egész birodalomban várhatunk.

Sokan az államot csak egy nagy gépnek tekintik. Egyik roppant kakukk-órát lát benne, mely csak a reá aggatott nagy terhek által tartatik mozgásban; más óriás szövőszéket, melynek feladása, hogy a számtalan fonalakból, melyeken millióknak léte függ, egyesek számára meleg s puha takarók szövődjenek. Mint az órában kerék kerékhez illik, s mindegyike tengely körül forog: ilyen legyen az állam is, és így működjék. Ha az eredmény a várakozásnak nem felel meg: a hiba a gépezetben fekszik. Talán több terhet kell akasztani reá, talán néhány kerékkel több vagy az szükséges, hogy a srófokat erősebben csavarjuk le? - s ki mindezt érti s tudja: az nagy államférfiú. - Meggyőződésem szerint nem képzelhető nagyobb tévedés, mint az

államnak ily felfogása. - Ha a történeteken végigmegyünk, azt fogjuk találni: hogy lapjain nem azon nemzetek hagyták magok után a legszebb emlékeket, melyeknek közigazgatási gépezete a tudomány követeléseinek leginkább megfelelt; hanem azok, melyeknél az egyes magát az egészhez leginkább kötve érezé, melyekben legtöbb hazaszeretetet találunk.

A legtökéletesebb gépezetnek hatása a mozgó erő nagyságától függ, s e mozgó erő minden államban csak a népek érzelmeiben található. Semmi állam nem sértheti ezeket büntetlenül, s minden veszélyek között, melyek azt érhetik, nincs nagyobb: mint ha polgáraiban a lelkesedési képesség elenyészett.

Ez áll az osztrák birodalomra nézve is.

Egységes államnak nyilatkoztathatjuk a birodalmat, oly alkotmányt adhatunk neki, mely, mi a központosítást illeti, a franciát felülmúlja; a közigazgatás könnyítésére derékszög- s vonalzóval egyenes négyszögekre oszthatjuk fel területét, vagy a különböző nemzetiségek szerint darabolhatjuk fel egyes országait. Mindenhez aránylag kevés idő kell. De a fogalmat, melyet 35,000.000 ember e szóval *haza*, összeköt, bármilyen hibás s elavult legyen az, semmi hatalom s okoskodás rögtön nem változtathatja meg, s e *fogalom* - talán az osztrák főhercegség kivételével - *nem az összes birodalommal, hanem az egyes tartománnyal van összekötve.*

Az osztrák patriotizmust, azon honszeretetet, mely az egész birodalomért lelkesít, feltalálhatjuk egyes államférfiakban, a hadseregnél, a mívelt osztályok egy részénél s főképp azoknál, kik állampapírokat bírnak, s ez érzés, megengedem, terjedni fog azon arányban, melyben az alkotmányos szabadság biztosított, s ha az alkotmányos birodalomnak majdan története lesz, ezen érzés ki fog terjedni talán minden osztályokra, s háttérbe szorítja azt, mellyel az egyes most tartományához ragaszkodik: *de a jelen pillanatban ez érzést a birodalom népeinél hasztalan keressük.* Nincs közöttök egy sem, mely áldozási készségét az összbirodalom érdekében nem bizonyította be, s az e század kezdetén lefolyt harcok megmutatták azon erőt s összetartást, mellyel az osztrák állam elemeinek heterogenitása mellett is bír. De mindazon ezerekből, kik a birodalom harcaiban vért öntöttek, bizonyosan kevesen voltak, kiket erre a birodalom eszméje lelkesített. A cseh, a tiroli, saját hazája becsületéért küzdött, s így tartatott fel a közös állam, mert részei között nem volt egy sem, melynek polgárai saját hazájukért minden áldozatra készek nem lettek volna.

Azt hiszik-e: hogy a népek érzelmei is a közigazgatás tárgyát képezik? - hogy a honszeretettel úgy bánhatnak, mint a központi főpénztárral, melyeket egy helyről a másikkra tehetnek át, vagy összeolvaszthatnak? vagy talán szebb, dicsőbb a nagy osztrák birodalmat szeretni, mint a kis Tirolt vagy Csehországot, mi mégiscsak azon nagy egésznek egy részét képezi? - - Nincs keresztény felekezet, melynek érdekében sokan nem áldozták volna fel magukat. Minden egyháznak megvannak mártírjai még napjainkban is, s bizonyosan nem halt meg senki valamely keresztény felekezet érdekében, ki ezáltal a kereszténység ügyét általán véve nem mozdította elő. - A kereszténység általános eszméje szép és dicső. Honnan van tehát, hogy mégis senki nem találkozik, ki tekintet nélkül a konfesszionális különbségekre, csak ez általános fogalomért hasonló áldozatkészséget mutatna? Jöhet idő, midőn ez történni fog. Egykor talán át fogják látni: mi közel állunk egymáshoz, s az, mi vallásunkban közös, háttérbe fogja szorítani a különbségeket, melyeknek annyi fontosságot tulajdonítunk. - De ki erre most számol, ki katolikus vagy protestáns misszionáriust arról akarná meggyőzni: hogy balgatagság saját felekezeteért feláldozni magát - az, ha e törekvés sikerül, arra bírhatja őt, hogy éppen ne áldozza föl magát, de nem fogja őt lelkesíteni az általános kereszténységért. - Ugyanezen eredményeket várhatjuk, ha az osztrák birodalomban azon területek feldarabolása által, melyekhez most az egyes polgárok honszeretete ragaszkodik, az annyira gyűlölt provincializmust

megrontottuk. Talán megsemmisíthetjük a honszeretet azon nemét, melyet nem akarunk, de azt, melyet az összbirodalom érdekében óhajtanánk, nem fogjuk előidézni.

És valószínű-e csak ez is? Az ember természetében fekszik, hogy egy nagyobb egészhez csatlakozzék. Önössége soha nem elégítheti ki őt, és harmincöt millió embert közszellem nélkül alig képzelhetünk magunknak. Bármint iparkodjanak tehát a tartományi patriotizmus megsemmisítésén, midőn a tartományok feldarabolása által annak tárgyát elveszik: valószínű, hogy a szeretet, mellyel a stájer vagy tirol hazájához ragaszkodik, túl fogja élni annak politikai lételét. A jelen s a történet megmutatja: miként a nép lángolva szerethet oly hazát is, melyet a diplomácia már rég nem ismer el. Természetünk úgy hozza magával, hogy ott, hol múltat látunk, jövőt is reméljünk; hazafiúi reményeink csak emlékeinkkel enyészhetnek el, s amit lángolón szeretünk, annak nem kételkedünk halhatatlanságán; - s ki nem látja a veszélyeket, melyek ebből az osztrák birodalomra következnének.

Az egyes tartományok honszeretete, mely eddig a birodalom támaszául szolgált, mert mindenki érzi, hogy saját hazájának biztossága a birodalom fennállásától függ: mihelyt egyszer közmeggyőződéssé vált, hogy a birodalom érdeke az egyes tartományok fennállásával össze nem fér, azonnal ellene fordulna, s jaj azon államnak, melynek fennállása polgárainak legnemesebb érzelmeivel ellentétben áll.

De tegyük fel, hogy ez nem történik s hogy a birodalom új felosztása által azon érzelmek, melyekkel most mindenki szűkebb hazájához ragaszkodik, egyszerre megszűnnének. A szláv közönyössé vált azon ország iránt, melynek küzdelmeiben századokig részt vett, melynek dicsőségét s tévedéseit megosztá, s alig tudja, hogy valaha magyarnak tartotta magát. Csehország neve hidegen hagyja gyermekeit, s Tirol és Stíria emlékét csak levéltárakban kereshetjük. - Amint a birodalom földabroszán az egyes tartományok határai kitöröltettek: ugyanez történt az egyes polgárok szíveiben is - honszeretetök elvesztette előbbi határait. Mi még államférfiakban is ritka, hogy azt, mi kívánataikkal ellenkezik, bevégzett ténynek ismerjék el, azt felteszem az osztrák birodalom minden lakóiban: de mi következik ebből?

Remélhetjük-e, hogy azon érzelem helyét, mellyel az egyes most saját országához ragaszkodik, az összbirodalom iránti lelkesedés foglalja el?

Kétkedem.

Meg vagyok győződve arról, hogy Ausztria népei ezen esetben sem fognak aljas önösségbe süllyedni, s hiszem, hogy valamint eddig, úgy ezentúl egyes eszméért minden áldozatra készek lesznek, *csak hogy ezen eszme nem egy nagy, egységes Ausztria leend, hanem szükségképp az egyes nemzetiségeknek dicsősége.*

Ha a legközelebb múltra visszatekintve meggondoljuk: mennyi történt mind a forradalom, mind annak ellenei által, hogy a nemzetiségi érzés megerősíttessék, s ha a lelkesedést látjuk, melyre ezen eszme jelenleg ezereket ragad, eziránt nem lehet kétségünk; a kérdés csak az: mik lennének ebből a következtetések az osztrák birodalomra, melynek nemzetiségei a magyaron kívül mind a birodalom határain túl terjednek.

Az olvasóra bízom e kérdés megoldását; részemről csak azt jegyzem meg, hogy ha a birodalomban a történelmi jog alapját elvetve, azon elvből indulunk ki, hogy az 1848-i s az azokat követő események által a birodalom egységén kívül minden megsemmisített, s hogy *csak a nemzetiségek különbsége* azon egyetlen tekintet, mely a birodalom egyes részeinek viszonyaira nézve irányadó: akkor a birodalom egyes népeinél, a németek- s olaszoknál szintúgy, mint a szerbek- s románoknál minden törekvésöknek célja nem lehet más, mint *hogy a nemzetiségi elv mentül tökéletesebben valósíttassék.* Valamint Franciaország azon pillanattól, melyben a történelmi jog alapját elvetvén, a teljes egyenlőség elvét felállítja, nem nyughatott

meg s nem fog megnyugodni mindaddig, míg ezen elv minden következeiseiben keresztülvive, vagy annak kivihetlensége elismerve nem lesz: úgy ha az elv: *hogy a nemzetiségeknek igényei csak a területnek nemzetiségek szerinti felosztása által elégíthetnek ki*, Magyarországon keresztülvitetett, nem állapodhatunk meg, míg ezen elv a birodalom egész körében - sőt ezen túl is - keresztül nem vitetett, azaz *míg az országok oly felosztása nem sikerült, mely mellett minden egyes népfaj s nemzetiség külön határokat nem nyer*; s ezen elv szép és nagyszerű lehet, sőt talán kivihető is, de olyan, mely ha valaha életbe lép: csak az osztrák birodalom romjain ülheti diadalát.

Vannak, kiket e gondolat talán nem ijesztene el. Az osztrák birodalom a civilizációnak lényeges szolgálatot tett, s tagadhatatlan, hogy fennállása azon népek művelődésére nagy befolyást gyakorolt, melyek körében fejlődtek; de ha ezen népek, éppen mert magasabb műveltségre emelkedtek, most szabadabb kört kívánnak, s a birodalom, mely eddig e népek kifejlődését s így az összes civilizáció érdekeit elősegíté, azokkal ellentétben áll: további fennállásának szüksége s lehetősége megszűnt.

Felesleges, hogy e nézetek helyessége felett teoretikus vitatkozásokba ereszkedjünk. - Kétségtelen, hogy az emberiségnek legfontosabb érdeke a civilizáció haladásában fekszik, s én is meg vagyok győződve arról, hogy az öntudat, melyre korunkban annyi nemzetiség ébredett, s a lelkesedés, mellyel mindenik saját kifejlődésén dolgozik: ezen haladásnak legörvendeztetőbb jele s egyszersmind biztos záloga. Minden új erő, mely a civilizáció nagy munkájában részt vesz, nyereség az egész emberiségre, mely annál nagyobb vívmányokra számolhat, mennél gazdagabb egyéniségekben. Feladásunk tehát nem az, hogy azoknak számát kevesítsük, hanem az, hogy a kapcsokat megerősítve, melyek mindezen egyéniségeket egy nagy egészszé fűzik egybe, minden egyesnek szabad kifejlődését biztosítsuk, s amennyiben erre az kívántatnék, hogy bizonyos nemzetiségek, melyeket eddig csak elnyomva ismertünk, új államokat alkotva, mint a nagy népcsalád független tagjai vegyenek részt a közös haladásban, mi a törekvéseknek, melyek erre céloznak, csak örvendhetünk, s a jelenségekben, melyek arra mutatnak, hogy e törekvések talán egy közeljövőben sikerülni fognak, nem találhatunk semmi aggasztót. De ha ez nézetünk, s előre látjuk, hogy diplomatainknak egész ügyessége, mellyel a rothadásnak nyomait a török birodalomban eltakarva, a régi egyiptomiakkal versenyeznek, s ha meg vagyunk győződve, hogy a buzgalom, mellyel magokat kiválólag keresztényeknek hirdető államférfiak Kelet-Európa keresztény népeit az oszmánok járma alatt tartani iparkodnak, e birodalmat nem menthetik meg, s hogy a pillanathoz közeledünk, melyben Törökország keresztény népei arra lesznek hivatva, hogy a görögök példáját kövessék s államokat alkossanak: nem következik-e ebből, hogy mindenben, mi ezen alakulásra - melytől Európa ezen részében a civilizáció függ -, befolyást gyakorolhat, kettős vigyázattal járjunk el, s ki nem látja át, hogy a mód, mely szerint a nemzetiségi kérdés hazánkban megoldatik, e tekintetben a legnagyobb fontossággal bír?

Európa minden országai között hazánk van hivatva arra, hogy azon tartományokra, melyek egykor birodalmával szorosabb kapcsolatban álltak, elhatározó befolyást gyakoroljon. A viszony, melyben hazánk e tartományokkal egykor állt, s azon körülmény, hogy hazánknek egy részét ugyanazon nemzetiségek lakják, melyeket a török birodalomban találunk, s hogy ezek nálunk a művelődés magasabb fokát érték el: biztosítja e befolyásunkat, vajon kell-e, vajon szabad-e tehát felállítanunk oly elveket, melyek mellett a török birodalom szétbomlása esetében minden új államnak alakulása Európa ezen részében lehetetlenné válnék? és kétségtelen, hogy azon elvnek általános elfogadása által: *hogy az egyes nemzetiségeknek fennmaradása csak úgy biztosítható, ha minden nemzetiség területileg elkülönöztetik*, azon helyen, melyet jelenleg a török birodalom elfoglal, oly államoknak alakulása lehetlenné

válnék, melyek kiterjedésök, népességeknek száma s geografikus viszonyaiknál fogva függetlenségük megvédésére s belső kifejlődésük biztosítására képesek lennének.

Ugyanazon elvek, melyek Magyarországon egy ezredig fennállt államnak egységét veszélyeztetik, még inkább akadályoztatni fogják, hogy a török birodalom területén egy erős román, szerb vagy déli szláv állam alakulhasson, s helyettük Európa ezen részében a fennálló etnográfiai viszonyok miatt csak apró szláv, bolgár, szerb és román területekre számolhatunk, melyek egymással folytonosan küzdve, saját függetlenségük megvédésére és civilizációjuk biztosítására egyiránt képtelenek lennének, miből világos: miként ezen elveknek alkalmazása hazánkban nemcsak azoknak, kik Magyarország integritásához ragaszkodnak, s azoknak, kik az osztrák birodalom fennállását Európa nyugodt kifejlődése egyik feltételének tekintik, hanem még azon nemzetiségeknek érdekeivel is egyenes ellentétben áll, melyeknek nevében az legtöbbször követeltetik.

A rendszer, mely szerint a nemzetiségi kérdésnek megoldása abban kerestetik, hogy minden egyes nemzetiségnek jogköre a törvény által meghatározotván, az ország területe s hivatalai az egyes nemzetiségek között felosztassanak, mint a fentebbiekből - úgy tartom - világos, hazánk sajátos helyzetében nem alkalmazható, s ahelyett, hogy a nemzetiségek közötti súrlódásokat megszüntetné, csak minden egyéni s polgári szabadságnak megsemmisítését vonná maga után, s midőn hazánk s az osztrák birodalom felosztásához vezet, egyszersmind Európa azon részében, mely nemzetiségeinek különféleségére nézve hazánkkal hasonló helyzetben áll: minden nagyobb állam alakulását lehetetlenné tenné, s így éppen azon nemzetiségek jövőjét rontaná meg, melyeknek érdekében indítványoztatik. - Legyen szabad e tárgyat egy általános észrevétellel fejeznem be.

Két állítással kezdtük meg elmélkedéseinket.

Az *első*, hogy civilizációjuk fő jelleme azon közösségben kereshető, mely Európa népeinek kifejlődésében létezik.

A *második*, hogy haladásunk főképp azon állandóságnak eredménye, mellyel Európa népei a kereszténység által felállított eszmék valósításán dolgoznak. - A legfontosabb ezen eszmék között nemünk egysége s közös hivattatása.

Ha a népek között fennállt válaszfalak ledőltek, ha az ókor embertelen fogalmaitól megszabadultunk, s elleneinket, kikkel a harcmezőn szemben álltunk, most embertársainknak tekintjük, ha a rabszolgaság megszűnt, s maga a korlátlan fejedelmi hatalom ott, hol az még létezik, szelídebbé vált: mindez ezen eszméknek következése; s tapasztalásaink s a tudomány egyiránt hirdetik azoknak helyességét.

Valamint a jelenben a föld száz népei között a műveltségnek első törekvéseit: úgy a múltban száz civilizációnak romjait találjuk, melyek egyiránt arra intenek, hogy a művelhetési képesség nem egy éghajlat vagy egy nemzet, hanem az egész emberiségnek adott isteni adomány, s midőn civilizációjuk élén azon népeket találjuk, melyeket az ókor barbároknak nevezett s a műveltségre képteleneknek tartott, s meggondoljuk, hogy a hellének s rómaiak helyét újabb korunkban a brit szigetek vad lakóinak s a rettenetes cimberék- és teutonoknak utódai foglalták el: mosolyganunk kell az önhiúságon, mellyel némelyek a művelhetési képességet csak saját népük kiváltságának tekintik s másoknak természetes alárendeltségét hirdetik. - Ha van tény, melyet a tudomány s tapasztalás minden kétségen felül állított, ez az: hogy azon népek között, melyeket Európában ismerünk, egy sincs, mely magasabb művelődésre képes nem lenne, s melytől ennél fogva a jogot megtagadhatnók, hogy magasabb állásra törekedjék; s amennyiben korunk nemzetiségi törekvései ezen meggyőződésből indulnak ki, s csak arra törekszenek, hogy az akadályok elháríttassanak, melyek egyes nemzetiségeknek szabad

kifejlődését hátráltatják: annyiban ezen törekvések civilizációnk eddigi fejlődésének szükséges következményei s tényezői haladásunknak, s balgatagnak nevezhetjük azt, ki e törekvéseket törvények vagy kormányi intézkedések által megszüntetni reményli, vagy valamely országban egyes nemzetiségnek oly szupremáciát biztosítani kíván, mely csak más nemzetiségek elnyomása által tartathatik fenn. - De bizonyosan nem józanabb az sem, ki azt hiszi, hogy azáltal, ha egyes államnak területét nemzetiségek szerint felosztá, s minden egyes nyelv- s nemzetiségnek jogkörét meghatározta: a dolgok természetes fejlődését meg fogja állítani, s annak, mi fennmaradásának csíráit nem hordja magában, jövőjét mesterséges eszközök által biztosíthatja.

Mindez, mi ily célból indítványoztatik, létezett egykor. Tudja mindenki, hogy a barbárok, kik a római birodalom tartományait elfoglalták, a római népnek sokáig meghagyták törvényeit, s hogy azon időszakban, melyben újabb államaink alakultak, az egyes nemzetiségek nem területileg, hanem személyileg elkülönözve álltak egymás mellett; úgyhogy ugyanazon országnak polgárai a római vagy a frank, gót vagy burgundi törvények szerint éltek, amint egy vagy más nemzetiséghez tartoztak, s e viszonyok, melyekben az újra indítványozott rendszernek kétségen kívül legkövetkezetesebb alkalmazását látjuk, hazánkban fennálltak, a legújabb időkig Erdélyben, hol a magyar, székely és szász nemzet külön területtel s külön jogokkal élt egymás mellett századokon át, - s ez állapot mindenütt megszűnt, nem egyesek önkénye, nem az uralkodó népnek akarata, hanem a dolgok természete, azon hatalom által, melyet civilizációnk ellenállhatlan folyama minden egyes viszonyra gyakorol, módosítva, megdöntve mindent, mi tartóztathatatlan ártjainak ellentáll. S vajon hisszük-e, hogy ezzel szembeszállhatunk, hogy összes civilizációnk fejlődését félbeszakaszthatjuk, s hazánkban újra megkísérleljük az elveket, melyektől a vízigótok Spanyolországban a VII. században eltértek?

Az olvasóra bízom e kérdés eldöntését; én részemről azon meggyőződésemet fejezem ki: hogy ily kísérlet, bármily országban történjék az, bármily kormányi forma alatt s bármennyire minden nemzetiségek megegyezésével, melyek az országot lakják, egy időre nagy zavarokat idézhet elő, nagy elnyomáshoz vezethet, hogy az ily kísérlet azon országot, melyben az tétetett, egy időre megakadályoztathatja fejlődésében, hogy azt civilizációjában visszalökheti; de állandóságra bizonyosan nem számolhat.

XIII

A nemzetiségi kérdés csak úgy oldathatik meg, ha minden egyesnek egyéni szabadságát biztosítjuk

Nemzetiségi mozgalmaink, mint fejtegetéseim folytán többször megjegyzém, sok tekintetben hasonlítanak azokhoz, melyek a reformáció időszakában a vallás körében történtek. Akár e mozgalmak általánosságát tekintsük, akár hatásukat az emberek kedélyére, melynek következtében e mozgalmak minden más irányokat háttérbe szorítanak s a kor minden törekvéseire módosító hatást gyakorolnak, a legnagyobb analógiát találjuk. S ugyanezt mondhatjuk, ha a két mozgalom lefolyását egymással összehasonlítjuk. - Valamint a nemzetiségi mozgalom századunkban mint szabadság utáni törekvés lépett föl, mely csak azon akadályok elhárításában kereste feladását, melyek egyes nemzetiségek kifejlődésének útjában álltak: ugyanezt látjuk a XVI. században támadt vallásos mozgalmaknál is, melyek kezdetben szintén csak a lelkiismereti szabadságért támadtak, s nem követeltek mást, mint hogy minden ember Istenét saját meggyőződése szerint imádhassa, s valamint nemzetiségi mozgalmaink a küzdelem között, melyet előidéztek, céljokat észrevétlenül megváltoztatták, míg végre azok, kik a szabadság zászlója alatt gyűltek össze, hasonló uralom után törekszenek, minő ellen síkra

szálltak; - - ugyanazt találjuk a vallásos mozgalmak lefolyása alatt is: a türelem nevében hasonló türelmetlenséget, a szabadság színe alatt ugyanazon uralkodási vágyat, a panaszok között mások terjeszkedése ellen hasonló terjeszkedési vágyakat; sőt ezen analógia kiterjed még a mozgalmak részleteire is.

Ha az egyes nemzetiség, hogy szabadságát biztosítsa, külön területet kíván, melyen az uralkodás őt illesse; ha azt követeli, hogy külön jogköre a törvényben határoztassék meg, s hogy a jog, melyet az egyes saját nyelvének használatára igényelhet, őt *nem mint egyént*, hanem *csak mint egy bizonyos nemzetiség tagját* illesse meg; ha az kívántatik, hogy az országos hivatalok a nemzetiségek szerint osztassanak fel s bizonyos körben csak egy bizonyos nemzetiségnek tagjai legyenek hivatalképesek; ha egyszóval oly mozgalomnál, mely a szabadság s egyenlőség nevében kezdetett meg, most mindenki csak kiváltságokat követel s azon fárad, hogy azok mennél nagyobbak legyenek - mindez nem új, s ki a históriát ismeri, tudja, hogy vallásunk különböző felekezetei egykor ugyanezen követelésekkel léptek föl egymás ellen, s ugyanezen ürügyek alatt. Hogy az egyes felekezetet mások elnyomása ellen biztosítsák, s mindenkinek jogköre szabatosan meghatározatván, a súrlódások alkalma eltávolíttassék: ez volt ez ok, mellyel, mint most az egyes nemzetiségek, úgy akkor az egyes vallásfelekezetek követeléseiket támogatták. Katolikus országokban a protestánsok számára külön területek jelöltettek ki; egyes várak szereltettek fel, melyek a vallásnak fegyverhelyekül szolgáljanak; a templomok száma törvény által határozatott meg; kimondatott, mily hivatalra hány jelöltessék ki minden felekezetből, s a városi tanácsnak mily része álljon az egyik s a másik vallás híveiből; - - s mi volt mindezen szabályoknak s rendelkezéseknek eredménye mindenütt, hol a vallásos kérdés megoldása ez úton kíséreltetett meg? Nem-e a különböző vallásfelekezeteknek szüntelen súrlódásai, elnyomása annak, mely valamely körben kisebbségben látta magát, határtalan türelmetlensége mindeniknek, mely arra alkalmat talált, s mint mindennek következése, egy századokon át folytatott véres küzdelem, mely a legerősebb államokat megingatá, Európa egyik legnagyobb nemzeténél egy máig orvosolatlan szakadást okozott, s a civilizáció haladását mindenütt akadályoztatta. A küzdelem egyes államokban véresebb vala; másokban az egyik felekezet teljes elnyomásához vezetett; de mindenütt, hol ez nem sikerült, s a vallásfelekezetek kibékítése abban kerestetett, hogy mindeniknek jogköre s kiváltságai törvény által határozattak meg, a következés ugyanaz vala: *hogy minden ily országoknak-polgárai felekezetek szerint elkülönözve, ellenségesen álltak egymás mellett, s a vallásos béke s egyetértés annál kevésbé éretett el, mennél több s részletesebb törvény létezett, mely annak biztosítására alkottatott.*

Az újabb kor e részben is új irányokat jelölt ki. Az egyes felekezetek külön jogköre és kiváltságai helyett a *vallásos szabadság* elve állíttatott fel, mely szerint a felekezeti különbség az egyesek polgári jogaira semmi befolyást nem gyakorolhat. Elismertetett, hogy azon kérdésnek eldöntésében, mily felekezethez tartozzék minden egyes, csak az egyeseknek lelkiismerete határozhat, s hogy minden vallásnak fenntartása és terjesztése az egyesek buzgóságára bízandó, a törvények egyedüli feladata az maradván, hogy mindenkit szabadsága élvezetében megoltalmazzon; - s ím azon mértékben, melyben ez az elv következetesen alkalmaztatott: a vallásos kérdés meg vala oldva. A szabadság nem szüntette meg a különböző felekezetek buzgó versenységét, melynek az észak-amerikai államokban oly érdekes jelenségeit látjuk, nem csökkentette a prozelitizmust, melynek Angliában több példáját találjuk most, mint valaha; de a béke mindez által nem zavartatik meg, s határozottan állíthatjuk: hogy a különböző felekezetek között soha több egyetértés nem létezett, s hogy minden egyes felekezetnek jogköre még oly országokban is, hol az - mint például Franciaországban a protestánsok, a népességnek csak kis minoritását képezi, soha ily tökéletesen biztosítva nem volt.

Az analógia, mely korunk nemzetiségi s az előbbi idők vallási mozgalmait között létezik, a dolgok természetében fekszik.

A két - tárgyára nézve látszólag oly különböző - mozgalom egy cél után törekszik, mely az egyiknél a vallási, a másiknál a nemzetiségi fejlődés szabadsága, de mindkét esetben a *szabadság*. A két mozgalom azon hatalomból meríti erejét, melyet eszmék az emberek kedélyére gyakorolnak. S az állás, melyet az egyesek elfoglalnak, mind a vallási, mind a nemzetiségi mozgalomnál, nem azon területtől, melyen laknak, vagy az osztálytól, melyhez tartoznak, hanem egyedül személyes meggyőződéseiktől függ. De vajon ezen analógia, mely a két mozgalom között akár annak alapokait, akár lefolyását tekintjük, tagadhatatlanul létezik: nem igazolja-e azon nézetünket, hogy korunk nemzetiségi kérdései is csak azon úton oldathatnak meg, mely a vallásos mozgalmaknál oly sikeresnek mutatkozott; - nem igazolnák-e ezt még akkor is, ha ezen nézetünk mellett nem hozhatnók fel azon általános tapasztalást, hogy a nemzetiségi kérdésnek veszélyessége mindenütt azon mértéktől függ, melyben a nemzetiségi viszonyok szabályozására az egyes országokban az egyéni szabadság elve alkalmaztatik, s hogy míg például Amerikában, Svájcban, Belgiumban a különböző nemzetiségek egyetértésben laknak egymás mellett: a nemzetiségi súrlódások ott váltak legélesebbekké, hol, mint például Erdélyben, minden egyes nemzetiségnek jogköre a törvény által állapított meg, s mindenkinek privilegialis állása leginkább biztosított?

Mindazon tapasztalások után, melyek előttünk fekszenek, biztossággal állíthatjuk, hogy azon súrlódásoknak megszüntetésére, melyekre a nemzetiségi különbség korunkban alkalmat nyújt, s melyek egyes államokat komoly veszéllyel fenyegetnek, eddig a szabadság mutatkozott a leghatalmasabb eszköznek, s ez a dolgok természetében fekszik. Oly mozgalom, mely egyes nemzetiségek képzelt vagy valóságos elnyomása által idéztetett elő: semmi által nem csillapíthatatik le jobban, mint midőn annak okai eltávolíttatnak. - De a politikában - legalább amennyiben a praktikus kérdések megoldása forog szóban - nincsen általános szabály, melynek ne lennének kivételei, s bármennyire meg legyünk győződve valamely rendszer általános célszerűségéről, mely mellett számos tapasztalások szólnak: mielőtt annak alkalmazását egy bizonyos országban megkíséréljük, szükséges, hogy annak helyzetét s körülményeit különösen tekintetbe vegyük.

Magyarország éppen nemzetiségi viszonyaira nézve egészen sajátos helyzetet foglal el. Az összeköttetés, melyben a birodalommal állunk; a nemzetiségi rokonság, sőt ugyanazonosság, mely az ország lakóinak egy része s a szomszéd tartományok s országok népei között létezik; egész történeti kifejlődésünk, s főképp az utolsó idők eseményei, melyek e hon polgárainak lelkiületében mély nyomokat hagytak: mindannyi ok, mely azon tagadhatatlan ténynek magyarázatul szolgál, hogy a nemzetiségi ellentétek nálunk élesebbek, s hogy oly intézkedések, melyek a nemzetiségi kérdés megoldására más országokban célszerűeknek mutatkoztak: nálunk nem ígérnek hasonló eredményeket.

Egyrészt az egyes nemzetiségek, melyek magukat *szabad* kifejlődésükben századokig akadályozva érezték, jövőjük biztosítására nálunk erősebb garanciákat kívánnak, másrészt több garanciákat kíván az ország is, melynek jövőjét minden oldalról veszélyek fenyegetik, s ezért a szabadság, mely máshol a nemzetiségi kérdés megoldására elégségesnek mutatkozott: nálunk az egyes nemzetiségek igényeit nem elégítheti ki, s mégis több, mint amit az állam érdekeinek feláldozása nélkül nekik nyújthatunk.

Ez azon ellenvetés, melyet a különböző nemzetiségek buzgóbb pártolói s azok, kik az ország egységeért aggódnak, a nemzetiségi kérdésnek ezen megoldása ellen felhoznak.

Nézzük, mennyiben helyes ezen felfogás?

Tisztán praktikus kérdés fekszik előttünk; vizsgáljuk ezt tisztán praktikus szempontból, azaz mellőzve minden általános elmélkedéseket s csak hazánk jelen viszonyait tartva szemünk előtt: állítsuk fel a két kérdést magunknak.

1-ször: áll-e az, hogy azon követelések, melyekkel hazánk különböző nemzetiségei fellépnek, azáltal nem elégíthetnek ki, ha mindegyiköknek teljes szabadságát biztosítjuk?

2-szor: igaz-e, hogy a nemzetiségnek engedett szabadság hazánk egységét megrontja s fennállását veszélyezteti?

XIV

A szabadság befolyása az egyes nemzetiségekre

Hazánk a nemzetiségi kérdésre nézve egészen sajátos helyzetben áll. Ezt halljuk számtalanszor, s ez állítás helyes, csak hogy mint hazánkra, úgy minden országra és valamint a nemzetiségi, úgy minden kérdésre illik; mert tulajdonképpen nem jelent többet, mint hogy minden kérdés csak azon viszonyok kellő megfontolása után oldathatik meg, melyek arra befolyást gyakorolnak.

S mik hazánknak azon sajátos viszonyai, melyekről a nemzetiségi kérdésre nézve ezt feltehetjük?

Az első hazánk különböző nemzetiségeinek száma s azon körülmény, hogy azok nem tömör testületekben, hanem a legnagyobb vegyületben laknak egymás között, s hogy ezért az egyes nemzetiségeknek geográfiai határait nem jelölhetjük ki. Nincs hazánkban nemzetiség, melynek egy része nem lalnék az ország oly vidékében, hol a többség más nemzetiséghez tartozik. Így találunk szlávokat az Alföldön, magyarokat a Felföldön - nem is említve a németeket, kik az egész országban elszórva laknak s egy megye kivételével sehol sem képeznek többséget.

A második azon ragaszkodás, melyet nemzetünk úgynevezett municipális intézményeihez mindig tanúsított.

Kétségtelen, miként helyzetünknek ezen sajátosságai a nemzetiségi kérdés megoldására nagy befolyást gyakorolnak; csak hogy ez nézetem szerint abban áll, *hogy éppen e viszonyok miatt e kérdés megoldása nálunk más úton, mint a legtökéletesebb szabadság biztosítása által, nem is gondolható.*

Éppen mert hazánk különböző nemzetiségeinek határait oly módon körülírnunk nem lehet, hogy az egyes területek több nemzetiséghez tartozó polgárokat ne foglaljanak magokban: ez az ok, melyért a nemzetiségek igényeit területünk felosztása által nem elégíthetjük ki. - S éppen mert a nemzet régi municipális szerkezetéhez ragaszkodik: azért remélhető, hogy a teljes szabadság, melyet a törvény nemzetiségi tekintetben az egyeseknek nyújt, minden nemzetiségnek megszerzi azt a befolyást, melyet az méltányosan igényelhet.

Országoknak nemzetiségek szerinti felosztása, még ott is, hol - mint például Tirolban - tömör testben csak két nemzetiség áll egymással szemközt, nehézségekkel jár, s mindig veszélyes, mert azon egységet megtöri, mely minden erőnek első feltétele. De a felosztás ily viszonyok között legalább lehetséges; és ha az ellentét, mely ily felosztás által támad, első időben éles is, legalább remélhető, hogy később, ha a két nemzetiség keserű tapasztalások után azon meggyőződéshez jutott, hogy versenytársát sem elnyomni, sem beolvasztani nem bírja: a versenyzők végre felhagynak, ha nem is uralkodási vágyaikkal, legalább a kísérletekkel, melyeket egymásnak elnyomására tettek. - De ha egy országban nem két, de hat nemzetiség áll

egymással szemközt, melyeknek mindegyike saját jogosultságának elismerését követeli, s mindegyike ugyanazon igényekkel lép föl az állam irányában: vajon ki várhatja ezt?

Nem akarom kelletlenül nagyobbnak tüntetni fel a nehézségeket, s elvonatkozom azon ellentétől, mely ugyanazon nemzetiség körében a valláskülönbség által előidéztetik, s például szerb ajkú hontársainknál egészen háttérbe szorítja a rokonérzetet, melyet a közös nyelvtől várhatnánk; s nem is szólok azon kisebb nemzetiségekről, melyek, ámbár más nagyobbakkal rokonságban állnak, azért mégis egyéniségöknek érzetével bírnak: csak a nagyobb nemzetiségeket veszem tekintetbe, a magyar, német, szláv, szerb, orosz és román nemzetiségeket. Mily módon történjék a felosztás úgy, hogy ezáltal a nemzetiségek mindegyike számos tagjaiban sértve ne érezze magát? Nem a magyarokról szólok, kiknek jogfogalmaival az ország területének felosztása mindig ellenkezésben áll, s nem a németekről, kik bármily felosztás mellett nemzeti igényeiket soha nem érvényesíthetik; de fordítsuk figyelmünket kizárólag azon nemzetiségekre, melyeknek nevében a felosztás követeltetik.

Ismétlem: a nemzeti mozgalom nem egy mesterségesen szított agitációnak eredménye, nem teoretikus elvekért vagy képzelt sértések elleni küzdelem: hanem egész eddigi kifejlődésünknek szükséges következése, amennyiben az egész mozgalomnak célja nem más, mint hogy az egyéni szabadságnak elve, melyet újabb polgárosodásunk minden viszonyok alapjául elismer, a nemzetiségek körében is alkalmaztassék. Ily mozgalmat valamint erőszakkal elnyomni, úgy színre adott koncessziókkal lecsillapítani nem lehet, hanem csak azáltal, ha azon szükségeknek eleget teszünk, melyekért az támadt; s így a jelen esetben csak akkor, ha azon akadályok, melyek által az egyes polgár nemzeti szabadsága szabad gyakorlásában korlátozva érezte magát, elvétván, minden egyes, mint másban, úgy nemzeti szabadságára nézve egyiránt szabadnak érezheti magát.

Senki nem vonhatja kétségbe, hogy oly szerb vajdaságot vagy oláh kapitányságot kijelölni nem áll hatalmunkban, mely csak ezen egy nemzethez tartozó polgárokat foglalná magába, s hogy még kevésbé eszközölhető oly felosztás, mely mellett ezen nemzetiségeknek igen számos tagjai ne laktának oly területen, melyet a törvény egy más nemzethez sajátjának jelölne ki; s hogy ennél fogva nem képzelhető oly felosztás, mely mellett a jogok, melyeket az egyes, mint valamely nemzethez tagja, élvez, nem függnének attól, hogy a törvény által saját nemzeti szabadságának számára kijelölt területen lakják. Már ha a Budán letelepedett szerb- s szlávjaink az Alföldön nyelvöknek használatára s nemzeti szabadságuk szabad kifejlesztésére nézve ugyanazon szabadságot követelhetik, mint ha amazok Szeremben s ezek a Felföldön telepedtek volna le, s ha, midőn az nekik megtagadtatott, hasonló joggal panaszolkozhatnak az elnyomás ellen: vajon ezen ellentétes igényeket miként elégíthetjük ki más módon, mint azáltal, ha minden egyesnek nemzeti szabadságát teljes szabadságát biztosítjuk?

Világos mindezekből, hogy miután Magyarország éppen nemzeti szabadságának száma s azáltal különbözik más országoktól, hogy az egyes nemzetiségeknek geográfikus határait kijelölni nem lehet, s miután az egyes nemzetiségek igényeit területünk felosztása által nem elégíthetjük ki: az egyedüli út, mely a nemzeti kérdés megoldásához hazánkban nyílik, csak az egyéni szabadság teljes biztosításában keresendő.

Régi közigazgatási szervezetünk s azon előszeretettel, mellyel a nemzet ehhez ragaszkodik - országunk e másik, nem kevésbé fontos sajátja - biztosít: hogy a szabadság, melyet a törvény az egyeseknek nemzeti szabadságuk kifejlesztésére enged, írott malaszt maradni nem fog. -

Ha egyrészt elvként állítatik fel, hogy a törvény az ország polgárai között valamint vallásukra, úgy nemzetiségekre nézve különbségeket nem ismer el, s hogy egy nemzetiségnek tagja sem igényelhet oly jogokat magának, melyek a többiektől megtagadtattak;

ha ennél fogva nincsen kör, melyben az egyest saját nyelvének használatában bárki akadályoztatná, s a hivatalos nyelvnek meghatározása minden körben egyedül a többség akaratától függ;

ha, egyszerűen, nyelv s nemzetiség tekintetében a legtökéletesebb szabadság elvét állapítottuk meg;

akkor az állás, melyet az egyes nemzetiségek a hazában elfoglalnak, nagy részben ugyanazon kegyeletről függ, mellyel az egyesek saját nemzetiségükhöz ragaszkodnak; de tagadhatlan, hogy erre az országban alkalmazott közigazgatási szervezet is nagy befolyással bír, s hogy az úgy rendeztethetik el, hogy a törvény által minden nemzetiségnek biztosított egyenlő szabadság egyes nemzetiségekre nézve gyakorlatilag nem létezik.

Oly országban, melynek közigazgatása a szigorú centralizáció elvei szerint rendeztetett el, melynek polgárai a törvényhozáson kívül közügyekről nem tanácskoznak, s az egész igazgatás a kormány tisztviselői által vezetetik: a törvényben kimondott elveknek hatása csak csekély lehet. Minden egyes szabadon buzoghat nemzetisége mellett, saját nyelvének művelésére és terjesztésére az egyesületi tért kísértheti meg, s ha a törvényhozásnál saját nyelvén szólni akar, ezt szabadon teheti; de miután a központi kormány a legnagyobb hátrányok nélkül egyszerre hat nyelven nem kormányozhat, kétségtelen, hogy azon arányban, melyben a centralizációnak elve kiterjesztetett, a tér, mely az egyes nyelvnek a közigazgatásában nyílik, szűkebbre szorul; s hogy ott, hol a nevelési ügy, mint minden centralizált államban, a központi kormány kezében központosított, az egyes nemzetiségek arra nézve sem bírnak garanciával: hogy érdekeik a nevelés körében, mely fejlődésekre nézve a legfontosabb, kellőleg méltányoltatnak.

Megyei szerkezetünk mellett - vagy, helyesebben mondva, oly közigazgatási szervezet mellett, minőt az 1848-i törvények körvonalokban kijelöltek, melynél a megyei s községi életnek tág kör nyílik s az egész közigazgatás az önkormány elve szerint rendeztetik el: éppen az ellenkezőjét állíthatjuk.

Központosított országban a kormány, még ha annál a legjobb szándékot tesszük is fel, nem védheti meg a nemzetiségeket, melyek kisebbségben állnak, a többségnek elnyomó befolyása ellen; oly közigazgatási szervezet mellett, minőt nemzetünk géniusza kíván, a kisebb nemzetiségeknek elnyomása lehetetlenné válik. Mert miután a megyét abban akadályozni nem lehet, hogy tanácskozásaiban azon nyelvvel éljen, melyet a többség ért és beszél, hogy más törvényhatóságokhoz, melyek ugyanazon nemzetiséghez tartoznak, saját nyelvén írjon, s hogy, egyszerűen, e nyelvet hivatalos nyelvének fogadja el s használja azon körben, mely közigazgatásunk szervezete szerint a megyének rendeltetett; s miután az egyes megye a központi kormány irányában e részben csak ugyanazon szabadsággal él, melyet vele szemközt az egyes községek gyakorolnak: a kormánynak, sőt a törvényhozásnak hiányzanak az eszközök, melyek által a többségnek nemzetiségét mások rovására kiterjeszthetné, és ha az utóbbi egyes nemzetiségeket a megyék s községek körében korlátozni akarná, például a megyei vagy országgyűlési képviselőkre valamely nyelvnek tudását választgatási feltételként mondaná is ki: ily törvény nagy diszkussziókra adhat alkalmat, nagy többség által határozathatnak el s nagy elégedetlenséget és sűrűlődasokat okozhat, de megtartatni alig fog.

Az egyetlen kedvezés, melyben e viszonyok alatt egy nemzetiség részesülhet, abban áll: hogy a célszerűbb közigazgatás érdekében egy nyelv jelöltetik ki a törvényhozás és központi kormány hivatalos nyelvének, s én meg vagyok győződve, hogy az a haza minden nemzeti-

ségeinek megegyezésével a magyar lesz; világos azonban, hogy ez az ország többi nemzetiségeit szabad kifejlődésükben annál kevésbé akadályoztatja, miután ezáltal sem az, hogy valaki a törvényhozás tanácskozásaiban saját nyelvét használhassa, sem az nem záratik ki, hogy a központi kormány minden, bármily nyelven hozzá intézett beadványokat elfogadjon, s azok iránt intézkedjék.

Midőn az 1848-i törvények által a nemesi kiváltságokat megszüntettük, s az ország polgári és politikai jogait az ország minden lakóira oly census mellett terjesztettük ki, melynek következtében e jogok az ország egy részében olyanok által gyakoroltatnak, kik többségben nem a magyar nemzetiséghez tartoznak, *a nemzetiségi egyenjogúság praktikus kivételére csak az 1848-i törvényeknek végrehajtása s az kívánatik, hogy közigazgatási szervezetünkben az önkormányzás elvéhez, azaz azon formához ragaszkodjunk, melyet hosszú múlt s a nemzet erkölcsi és szokásai egész létünkkel összeforrasztottak.*

A jogegyenlőségnek elvét feltartva s ragaszkodva közigazgatási szervezetünkhöz, az állás, melyet az egyes nemzetiségek az országban elfoglalnak, csak saját akaratunktól s azon *szabadságtól* függ, mely a helyhatósági életnek hazánkban biztosítatik; s e feltételek alatt a nemzetiségek teljes kielégítése csak az idő kérdése lehet, mely, midőn a szenvedélyeket lecsillapítja s az egyes követeléseket azon mértékre redukálja, melyben azok az ország érdekeivel és mások méltányos igényeivel megférnek: egyszersmind meg fogja győzni e haza minden nemzetiségeit, hogy mindent, mi ezen határok közt elérhető, elértek.

XV

Igaz-e, hogy a nemzetiségeknek engedett teljes szabadság az ország fennállását veszélyezteti?

A befolyás, melyet az 1848-i törvényekben kimondott jogegyenlőségnek elve helyhatósági szervezetünk mellett azon nemzetiségeknek állására gyakorolni fogna, melyek előbb - míg a politikai jogoknak élvezete a nemességre vala szorítva - abból nagyrészt kizárattak: magában világos; s habár a vélemény, mely szerint az egyes nemzetiségek állása csak az ország területiális felosztása által biztosítható, most is követőkre talál: naponként növekedik azoknak száma, kik nem személyes, hanem nemzetiségi érdekeiket tartva szemök előtt, belátják: hogy ezeknek előmozdítása nem az egyes nemzetiségeknek adott privilégiumoktól, hanem attól függ, hogy az ország minden polgárainak egyéni szabadsága biztosítván, közigazgatásunk s politikai jogaink gyakorlata úgy szerveztessék, hogy az országban lakó nemzetiségeknek mindegyike kört találjon, melynek határai között saját nemzetiségét szabadon kifejthesse.

Kevésbé világosak e rendszernek előnyei, ha azt a magyar nemzetiség vagy az ország általános érdekeinek szempontjából tekintjük; s én nem bámulom, ha - főképp az utóbbi tekintetben - aggodalmak nyilvánulnak, s a nemzetiségeknek adott teljes szabadság sokak előtt e haza jövőjére veszélyesnek látszik.

E veszélyek léteznek, és senki, ki helyzetünket s azon irányt tekinti, melyet a nemzetiségi mozgalmak követnek: nem vonhatja kétségbe azoknak komolyságát, csakhogy e veszélyek létezése azon irány követése ellen, melyet a nemzetiségi kérdés megoldására egyedül célszerűnek tartok, fel nem hozható, s pedig azért: mert a veszélyek helyzetünk szükséges következtetései, és most, miután a jogegyenlőségnek elve elfogadtatott, ki nem kerülhetők, s mert ha e veszélyeknek óvszere létezik, ez éppen csak a nemzetiségnek adott szabadságban található.

Mi az *első*t illeti: állításom magában világos. - Miután az 1848-i törvények a politikai jogok gyakorlatát az ország minden lakóira kiterjesztették, a lelkesedés mellett, mely hazánk minden lakói között saját nemzetiségek iránt mutatkozik, biztosan föltehetjük: hogy azoknak mindegyike állását saját nemzetiségének érdekében fogja felhasználni.

Elfogultság nélkül tekintve azonban helyzetünket, könnyen meggyőződhetünk a *másodikról* is.

Megengedem, hogy a veszélyek, melyek a jogegyenlőség elvének elismeréséből hazánkra s a magyar nemzetiségre háramlottak, oly súlyosakká csak azon szabadság által válnak, melyet közigazgatási szervezetünk minden nemzetiségnek, saját céljainak követésére, biztosít, s elismerem, hogy ha a politikai szabadság oly formákban állapíttatik meg, minők Franciaországban a császárság előtt divatoztak, a törvényhozási majoritás abszolút hatalma s az annak felelős centralizált közigazgatás a magyar nemzetiséget oly kedvezményekben részesíthetné, minőket az eddig soha nem élvezett; de ha elvonatkozunk is a nehézségektől, melyekkel a szigorú adminisztratív centralizáció elveinek keresztülvitele hazánkban járna: vajon ezen kedvezések, melyekben a magyar nemzetiség részesülne, biztosíthatják-e a magyar államot?

Tegyük fel, hogy mindaz eléretett, mit e nézet legtúlzóbb pártolói kívánatosnak tartanak. *Törvényhozás*, melynek többsége az ország közügyeinek elhatározásában korlátlan hatalommal bír; *közigazgatás*, mely a legszigorúbb centralizáció elvei szerint rendeztetett, s hogy e törvényhozás majoritása a magyar nemzetiség szupremáciája mellett buzog, s a közigazgatás mindazon hatalmat, melyet a legtökéletesebb adminisztracionális gépezet kezébe ad, ezen érdekében használja fel - s vajon mit értünk el? Elérhetjük, hogy a nemzetiségek szabad mozgását a községben s megyékben megakadályoztatván, a hangokat elnémítjuk, melyek most némelyeket annyi félelemmel töltenek el; elérhetjük, hogy az összes nevelést a kormány kezében központosítva, azt saját nyelvünk terjesztésére eszközül használhatjuk; de azt: *hogy az országban létező különböző nemzetiségek egyéniségöknek öntudatát elveszítsék, hogy saját nemzetiségükért ne lelkesüljenek*: azt ezen úton éppúgy nem fogjuk elérni, mint mások, kik azt a magyar nemzetiség irányában ugyanezen eszközökkel megkísérték; s az eredmény, melyre számolhatunk, csak abban áll, hogy e mozgalom, melyet közéletünk felszínéről leszorítánk, annál mélyebben gyakorolja hatását; s azon ellentét, mely most a *magyar nyelv* ellen létezik, a *magyar állam*, a haza egysége elleni ellentété változnék által.

Ha tehát a nemzetiségi mozgalom hazánkat veszéllyel fenyegeti, és csakugyan erős tényezők léteznek, melyek államunk felbontásán működnek; ha azon vonzerő, melyet a közös nemzetiség hazánk lakóinak egy részére gyakorol, erősebb azon köteléknél, melyekkel egy ezredéves együttlét e hon polgárait egybefűzte: meg lehetünk győződve arról is, hogy ily viszonyok alatt azon erő, melyet a közigazgatási gépezet a kormánynak kezébe ad, az állam megoltalmazására elégtelennek fog bebizonyulni; s hogy a hivatalos nyelvnek egysége, habár azt az utolsó község jegyzőkönyvéig vittük is keresztül, s a tisztviselőknek roppant serege, az országnak egységét nem fogják fenntartani. - Ily veszélyekkel szemközt más óvszerekre, ily feladásnak megoldásánál más eszközökre van szükségünk, s én csak egyet ismerek, mely e feladás nagyságának megfelelően, s ez abban áll: *hogy hazánk különböző nemzetiségeinek méltányos igényeit kielégítsük*, s így azon okokat hárítsuk el, melyek e mozgalmat előidézték.

Éppen mert a nemzetiségi mozgalom nem - mint azt némelyek talán hiszik - egyesek fondorkodásai által idéztetett elő, mert az nem mesterséges izgatás eredménye, azért oly lépések, melyek által a mozgalom egyes szóvivőinek követeléseit teljesülnek, vagy a szellemekben létező nyugtalanságnak jelenségei mesterségesen elnyomatnak: e mozgalmat megszüntetni nem fogják. - Korunk nemzetiségi törekvései csak azon nagy mozgalomnak egyik ágát képezik, mely a szabadság s jogegyenlőség elveinek létesítésére a reformációval a vallás terén

megkezdődött s azóta tovább folyik, s e mozgalom, mint a vallás körében mindenütt, hol az egyszer megkezdődött, úgy a nemzetiségi kérdés terén is, csak akkor szűnhetik meg, ha annak célja a lehetőségig eléretett; s bármi nagyok az áldozatok, melyek tőlünk, kik magunkat eddig e hazában uralkodó nemzetnek tartottuk, kívántatnak, bizonyos; hogy azon veszélyeket, melyekkel a nemzetiség kérdése hazánkat fenyegeti, csak így kerülhetjük ki.

Jól tudom, vannak elegenden, kik a nemzetiségi lelkesedésről nagy megvetéssel szólnak, s azt oly valaminek tekintik, mi csak néhány év óta vált fontossá, efemer tüneménynek, mely, miként rögtön támadt, úgy el is fog enyészni, annyiival inkább, miután a demokratiai elveknek hatalma, nagyobb államok fennállásának szüksége, a közlekedések könnyűsége s gyorsasága, egyszóval egész civilizációnk jelen iránya az egyes, főképp kisebb nemzetiségek különállásának nem kedvező; s én megengedem, hogy jöhetnek idők, midőn utódaink jelen lelkesedésünket a nemzetiség mellett éppoly kevésbé fogják érteni, mint mi azt, mely a XI. és XII. században fél Európát a szent sírhoz vezette; de ha megengedjük is, hogy a nemzetiségi kérdés talán már egy fél század után azon legyőzött álláspontok közé soroztatik, melyekre az emberek sajnálattal tekintenek vissza: annyi bizonyos, hogy századunk első felének legfontosabb eseményei a nemzetiségi elv befolyása által idéztettek elő; s hogy valamint az első francia császárság hatalma nem a kormányok bölcsességén, hanem a spanyol, orosz s német nemzet lelkesedésén tört meg: úgy a jelenben s legközelebb jövőnkben a nemzetiségi elv elhatározó befolyást fog gyakorolni mindazon országok kifejlődésére, melyekben az fölmerült.

A nemzetiségi eszme természeténél fogva nem forradalmi eszme, sőt, amennyiben az nagyrészt a történelmen alapszik s a nép erkölceivel összeköttetésben áll, inkább az ellenkező irányban hat, s ha ennek a jelenkorban ellenkezőjét tapasztaltuk, ennek oka egyedül azon állásban kereshető, melyet egyes államok a nemzetiségekkel szemközt elfoglaltak, ellenségesen lépve fel az iránt, minek e század leforgása alatt fenntartásukat köszönték. Ez történt s fog történni kétségen kívül hazánkban is; s ha az ország egységének nevében oly követeléseket állítunk föl, melyek az egyes nemzetiségeket kifejlődésökben akadályozzák; ha elfeledjük, hogy az emberek a legnagyobb igazságtalanságot könnyebben türik el, mint oly állapotot, mely nekik naponként kisebb, de szüntelen alkalmatlanságokat okoz, s hogy ezért vegzatórius közigazgatás a legnagyobb despotiánál több ellenszenvet idéz elő; ha a befolyást, melyet ezen eszme jelenleg milliók kedélyére gyakorol, ignorálva, vagy azon meggyőződésből indulva ki, hogy az az állam egységével meg nem fér, alkotmányos viszonyainkat a nemzetiségi érzésekkel ellentétben rendezzük el: ezen érzések, mint eddig, úgy ezentúl is veszélyekkel fenyegetik jövőnket. De éppoly bizonyos az is, hogy azon arányban, melyben a nemzetiségi igényeket kielégítve bebizonyítottuk, hogy államunk fennállása az egyes nemzetiségeket nem veszélyeztet, sőt szabad kifejlődésöknek legerősebb biztosítóka, az, mi veszélyesnek látszott, jövőnk zálogává válik, s azon nehézségek, melyekkel küzdünk, állami létünk ellenségei ellen fognak fordulni, s azoknak legyőzése nekik bizonyosan semmivel sem lesz könnyebb, mint nekünk volt.

Miután az érzéseket, melyeket a nemzetiségi eszme polgártársaink nagy részében gerjeszt, nem nyomhatjuk el, ezen eszme, mint eddig, úgy, legalább egy ideig, ezentúl is elhatározó befolyást fog gyakorolni minden viszonyainkra: de e befolyásnak módja egészen tőlünk függ; s miután egyrészt bizonyos, hogy Európa ezen részében nagyobb állam nem alakulhat, mely több nemzetiségeket nem foglalna magában, s miután a másiktól a magyar nemzetiségnek legvérmesebb híve sem ringathatja magát azon reménnyel, hogy a hazánkban lakó különböző nemzetiségeket a magyarba egyhamar beolvasztani lehessen; s miután eszerint bármi történéjék, hazánk különböző nemzetiségei a jövőtől nem várhatnak többet, mint hogy saját nemzetiségök kifejlődése az államban biztosítva legyen, s mi magyarok nem kívánhatunk egyebet, mint hogy különböző ajkú polgártársaink közös hívséggel ragaszkodjanak közös

hazájukhoz: azon ellentéteknek eltávolítására, melyekre a nemzetiségi kérdés hazánkban alkalmat adott, sőt arra, hogy a nemzetiségi érzések államunk és szabadságunk legbiztosabb garanciájává váljanak, nem szükséges egyéb: mint hogy fényes ábrándjaink helyett valóságos helyzetünket tartsuk szemünk előtt s azon vágyakról mondjunk le, melyeknek teljesítését, viszonyainkat higgadtan átgondolva, minmagunk is lehetetlennek ismerjük el.

A választás kezünkben van, de egy kétségtelen, s ez az: hogy annak következményeit, akár jók, akár rosszak legyenek, nem egy vagy más nemzetiség, de valamennyien egyiránt fogjuk érezni, s éppen érdekeinknek ezen közössége az, miben én e kérdés szerencsés megoldásának zálogát találok.

XVI *Befejezés*

S most fogjuk össze röviden a mondottakat:

Újabb civilizációnk történetében nem találunk pillanatot, melyben egyes eszmék az emberek kifejlődésére elhatározó befolyást nem gyakoroltak, és civilizációnk egész menete azon változások által határozott meg, melyek ezen eszmékben majd rögtön, majd fokenként történtek.

Egyes korszakokat tekintve, az emberek törekvéseiben s az eszmékben, melyek azoknak irányát meghatározzák, a legnagyobb különféleséget, sőt látszó ellentéteket tapasztalunk; de ha figyelmünket civilizációnk egész menetére fordítjuk, csak azon következetesség tűnik fel, mellyel az emberi nem egy bizonyos arányban előrehalad, egész fejlődése nem lévén egyéb: szakadatlan törekvésnél azon célok felé, melyeket a kereszténység felállított, s melyekre nézve az egyes korszakokban fölmerült eszmék csak eszközül szolgálnak, s másokkal cseréltetnek föl, mihelyt az általános haladást többé nem segítik elő, s a szabadságot, az egyenlőséget s az emberi jólét közösségét, mely felé keresztény civilizációnk halad, akadályozzák.

Mit általánosan civilizációnk egész fejlődéséről mondánk, az áll korunkról is, s a befolyás, melyet arra a nemzetiségi eszme gyakorol, csak azon jelenségeknek ismétlése, melyeket más korszakokban más eszmék befolyására nézve találunk.

Valamint azon okok között, melyeknek a nemzetiségi eszme s más korszakok uralkodó eszméi általános hatásukat köszönik, úgy azon mozgalmak között, melyeket korunkban a nemzetiségi s más korszakokban más eszmék előidézték, a legnagyobb analógiát találjuk; s ezért hasonló analógiát tehetünk fel azon eredményekre nézve is, melyeket e mozgalomtól várhatunk, azaz feltehetjük: hogy a nemzetiségi eszme is maga után fogja vonni logikai következményeit; de csak addig, míg ezek azon iránnyal, melyet civilizációnk haladásában követ, ellentétbe nem lépnek, s hogy e befolyás, melyet a nemzetiségi eszmétől várhatunk, semmi esetre sem terjed annyira, hogy minden állami s társadalmi viszonyokat rögtön megváltoztasson s minden fennállót átalakítson.

Mint más, úgy ezen esetben is, az eszme befolyásának nagysága és iránya azon állapotoktól függ, melyek között az eszme létesítése az egyes országokban megkíséreltetik; s valamint az eszme ezekre módosító hatást gyakorol: úgy ezen állapotok hasonló ellenhatást gyakorolnak azon formára, melyben az eszme valósítható; miből világos, hogy a feladás, melynek megoldása a nemzetiségi mozgalmak által szükségessé vált, mindenütt egy és ugyanaz; de hogy az eszközök, melyekkel e megoldás lehetséges, különbözők, s csak úgy jelölthetnek ki, ha az egyes országok különböző viszonyai tekintetbe vétetnek.

Ez az, mit jelen iratomban Magyarországra nézve megkísértettem.

Röviden előadtam az okokat, melyekért a nemzetiségi kérdés újabb időben közéletünkre oly nagy befolyást gyakorol s annyi szenvedélyességgel tárgyalatik.

Kijelöltem a véleménykülönbséget, mely hazánkban a nemzetiség fogalmának még értelmezésére nézve is létezik, s azon ellentéteket, melyek ezáltal a nemzetiség nevében tett követelések között támadnak, s megmutattam az összeköttetést, melyben, e látszó ellentétek dacára, az egyes nemzetiségek érdekei a közös haza érdekeivel állnak; úgyhogy e kérdés megoldása csak akkor remélhető, ha elvként teljes jogegyenlőséget tartva szemünk előtt, sem az egyes nemzetiségek kívánatairól, sem arról nem feledkezünk meg, hogy mindezen kívánatok teljesítése az ország állami egységének s alkotmányos szabadságának fenntartásától függ.

Végre összehasonlítván a két irányt, melyben a nemzetiségi kérdés megoldása hazánkban indítványoztatik, azon meggyőződésemet fejeztem ki:

hogy miután a rendszer, mely szerint minden egyes nemzetiségnek jogköre a törvényben határozottan kijelöltetik, hazánkban gyakorlatilag nem alkalmazható;

miután e rendszernek alkalmazása a nemzetiségi ellentétek kiegyenlítése helyett csak az egyéni és polgári szabadságnak legnagyobb korlátolását vonná maga után;

s miután annak előreláthatólag az lenne következése, hogy elsősorban ugyan hazánk s az osztrák birodalom felosztásához vezetne, de egyszersmind Európa azon részében, mely nemzetiségeinek különféleségére nézve hasonló állapotban áll: minden erős állam alakulását lehetetlenné tenné, s így éppen azon nemzetiségek jövőjét rontaná meg, melyeknek érdekében indítványoztatik;

miután, egyszóval, ha hazánk helyzetét, korunk irányait s az egyes nemzetiségek valóságos kívánatait vesszük tekintetbe, azon meggyőződéshez jutunk, hogy az ország területének s minden hivatalainak a nemzetiségek közötti felosztása, mely némelyek által a nemzetiségi súrlódások megszüntetésére indítványoztatik, csak új komplikációkat, csak a létező ellentétek még élesebb kiválását vonná maga után, hogy mindezen okoknál fogva:

a nemzetiségi kérdés megoldása hazánkban csak az egyéni szabadságnak kiterjesztése s alkotmányos önállásunknak fenntartása által eszközölhető, s hogy a nemzetiségi egyenjogúság praktikus kivitelére, melytől e kérdés végleges megoldása függ, hazánkban csak az 1848-i törvények becsületes végrehajtása s az kívántatik, hogy közigazgatási szervezetünkben az önkormányzás elvéhez ragaszkodjunk.

Mint sziklaszorosan a szó, úgy oly eszme, mely bizonyos korszakban felette sok visszhangra talál, az általános zaj miatt, melyet okoz, néha érthetlenné válik; s ez történt napjainkban a nemzetiségi eszmével is; de ki a keserű érzéseket, melyeket a hosszú vitatkozás előidézett, legyőzve, vágyai helyett csak azt tartja szemei előtt, mit józanon kivihetőnek gondolhat: talán el fogja fogadni ezen nézeteket, s mi ezen iratnak valószínűleg nem sikerült, azt az időtől várhatjuk, mely bizonyosan meg fogja mutatni: hogy a nemzetiségi kérdés e hazában csak ezen úton oldathatik meg;

mert oly mozgalom, mely a szabadság nevében s csak ennek biztosítására kezdetett meg, egyedül a szabadság által fejeztethetik be;

mert ha a vallás körében lefolyt nagy mozgalomra fordítjuk figyelmünket, mely korunk nemzetiségi mozgalmaival a legnagyobb analógiával bír, s azon országok állapotját tekintjük, melyekben különböző nemzetiségek léteznek, a tapasztalás ezen nézetet igazolja;

s mert végre, mit az uralkodó eszmék befolyásáról egész civilizációnk története bebizonyított - azt igazolni fogják a jelenkor tapasztalásai is: *hogy minden eszme csak akkor s azon alakban válik egyes korszakokban uralkodóvá, melyben azt az általános haladás érdeke megkívánja, s hogy mindenik a hatalmat, melyet valamely korszakban gyakorol, elveszti, ha oly alakban állíttatik fel, mely által az általános iránnyal, melyet civilizációnk haladásában követ, ellenkezésbe jön*; s mert éppen ezért, ha a nemzetiségi kérdés megoldásában az óvilág fogalmai szerint járunk el s a középkor állapotjait visszahozva, a nemzetiségekben a kaszt-rendszer új nemét állítjuk föl; ha a különböző nemzetiségek viszonyait nem a Svájc vagy Észak-Amerika példája szerint, hanem úgy szabályozzuk, mint az 1848 előtt Erdélyben történt, hol bizonyos nemzetiségeknek külön határok között különös jogaik állapítottak meg; ha a nemzetiségi kérdés kiegyenlítését nem a közös szabadságban, hanem az egyes nemzetiségeknek adott privilégiumokban keressük, s egyszóval, oly elvek szerint járunk el ezen ügyben, melyek egész civilizációnk irányával ellenkezésben állnak: akkor e kérdés békés megoldása lehetetlenné válik.

És én jól tudom, hogy vannak elegenden, kik ezt állítják, és ha azon követeléseket megfontoljuk, melyek a nemzetiségi jogosultság nevében tételnek, s Európa földabroszának új felosztását vonnák magok után, sőt Európa egy részében minden nagyobb, azaz minden független állam alakulását lehetetlenné tennék; ha a zavart látjuk, mely a nemzetiségi elvnek még értelmezésében is létezik, s a szenvedélyességet, mellyel ezen elv nevében tett követelések föllépnek: csakugyan úgy látszik, mintha e kérdés által civilizációnkat egy új veszély fenyegetné, mely csak úgy háríthatatik el, ha azon irányt, mely a nemzetiségi igények kielégítését tűzte ki magának, legyőzzük. - De én nem osztom ezen aggodalmakat, s a zavarban, melyre a nemzetiségi kérdés korunkban alkalmat ad, csak azon jelenségek ismétlését látom, melyek minden új eszme föllépésénél előfordulnak, s tulajdonképp csak azon haladásnak gyorsaságát bizonyítják, melyet minden új eszme civilizációnkban előidéz.

Ki nem ismeri a zavart, melyre a szabadság s egyenlőség eszméje alkalmat adott, sőt ad napjainkban - ki nem hallotta a panaszkodásokat, melyekkel ezen eszmék ellenei naponként föllépnek? Nem mondatott-e százszor, hogy ha az auktoritás elve megrendül, a világ minden államainak fel kell bomlani, hogy a szabad vizsgálódás elve megingatja az erkölcsi elveket, melyeken társadalmunk alapszik; szét tépi a kötelekeket, melyek az embereket egybefűzték? - Nem állíttatik-e máig, hogy az egyenlőség lehetetlenné tesz minden államot, mely alárendeltség nélkül nem képzelhető, megsemmisíti a birtokjogot s vele együtt egész civilizációnkat? - s nem hoztatnak-e föl tények, melyek ezen állításokat csakugyan igazolni látszanak? - Mert ki tagadhatja, hogy a szabad vizsgálat csakugyan sokat megrendített, hogy a politikai szabadság ott, hol annak jogos követelései elleneztek, több államot zavarba hozott, hogy az egyenlőség nevében oly követelések tételnek, melyek minden fennálló rendet megzavarnak s egész civilizációnkat veszélyeztetik; - s mégis, ha a nagy mozgalmat, melyre a szabadság s egyenlőségi elv alkalmat adott, elfogultság nélkül tekintjük, ki nem ismeri el: hogy az egészben véve civilizációnk haladását elősegítette, sőt, hogy e mozgalom civilizációnk haladásának feltétele?

Mindazt, mi a szabadság s egyenlőség ellen mondatott, éppúgy elmondhatjuk a nemzetiségi elv ellen is, s a veszélyek, melyekkel e mozgalom civilizációnkat látszólag fenyegeti, nem csekélyebbek; de vajon nem tehetünk-e föl éppoly hasonlóságot annak végeredményeire nézve is?

Bábel tornyához hasonlíttatik korunk, mely magas aspirációiban nem ismer határokat, s civilizációjának építményét fel akarja emelni az égig, de melynek büszke törekvéseit Isten most azáltal semmisíti meg, hogy az emberek nyelveit újra összezavará.

Elfogadom a hasonlóságot, csak hogy az meggyőződéseim szerint rosszul alkalmaztatik. - Nem a föld népei, hanem egy esztelen zsarnok akarta emelni a tornyot, mely az égig érjen, s a nyelvzavar okozta elszéledés csak a zsarnokot bünteté meg, de a népekre az isteni gondviselés jótéteménye volt, mely nem akarta, hogy szolgálai munkában egynek dicsőítésére pazarolják el erejüket, hanem elszéleszté őket, hogy azt mindenütt termékenyítsék. - Mit szentkönyvünkben a babilóniai torony építéséről olvasunk - az első szabadsági mozgalom, melynek emléke fennmaradt -, nemünk első protestációja az abszolút hatalom ellen, melyet ismerünk: s ezen értelemben korunk nemzetiiségi mozgalmi csakugyan e történetnek folytatását képezik - ez egész mozgalom nem lévén más, mint azon elveknek, melyekért az emberi nem századokig vérezett, új alkalmazása - nem lévén egyéb, mint azon meggyőződésnek következtetése, hogy miután minden ember a szabadságra születettnek ismertetik el, s miután minden egyes osztálynak kiváltságai eltöröltettek, s az embereknek - nem állásaikban, de jogaikban - teljes egyenlősége társadalmunk alapjául fogadtatott el, ezen elveket, midőn egész népek kölcsönös viszonyai forognak kérdésben, szinte nem utasíthatjuk vissza. De ha a szabadságnak jótékony hatásához bizodalunk van, s a csudákat elismerjük, melyeket az egyenlőség elismerése korunkban véghezvitt: vajon mi jogosít, hogy ugyanazon elveknek jótékony hatásán kétkedjünk, midőn azok nagyobb körben alkalmaztatnak?

Éppen mivel a nemzetiiségi mozgalom csak korunk nagy mozgalmainak egyik ágát képezi, s azon csalódás, mely a jogegyenlőséget az állások egyenlőségével, a szabadságot minden rend megsemmisítésével összezavarja, itt is a dolgok természetében fekszik: előrelátható, hogy ez is még sok és nehéz küzdelmekre fog alkalmat szolgáltatni; s hasonlóképpen előrelátható az is, hogy ezen mozgalom sem fogja teljesíteni mindazon várakozásokat, melyeket egyesek mint annak szükséges eredményeit hirdetnek.

Valamint az egyenlőségi elvnek győzelme az egyesek között nem idézte elő azon következtetéseket, melyeket bajnokai ígértek, s az egyenlőség, úgy, mint azt Rousseau értelmezé, sehol sem létezik: hasonló eredményeket várhatunk a nemzetiiségi egyenjogúság elvének diadalától is. Elvek, bármennyire lelkesüljünk mellettök, nem változtatják meg a dolgok természetét, s azon különbségek, melyek egyes emberek vagy egyes nemzetiiségek között - természetes képességek, történeti múltjuk s helyzetük következtetésében - léteznek, nem szűnnek meg sem törvények, sem doktrínák által.

S valamint nemzetiiségi mozgalmaink nem teljesíthetik azoknak reményeit, kik azoktól a föld minden népeinek nem egyenjogúságát, *de tettleges egyenlőségét* várják: úgy nem fogják valósítani a fényes ábrándokat sem, melyeket némelyek e mozgalmakkal, saját fajuk jövőjére nézve, összekötöttek.

A filológia újabb haladásai bebizonyították azt, hogy azon népek, melyeket a tudomány az áriai vagy indogermán törzs neve alatt összefog, s melyeknek küzdelmei az ó és új történetnek tárgyát képezik, egy kútfőből veszik eredetöket; s hogy ha az őstörténetre visszamegyünk, volt idő, melyben a perzsa s a vele halálos harcot vívott hellén, ez s a római, ki által elnyomatott, az egymást gyűlölő németek és szlávok, a szelíd indiai és az angol, ki őt lenyűgözté, mint egy nép, még közös történettel bírtak. A tudomány mindig tovább haladva, több és több érintkezési pontokat talál az áriai és szemit népek között, s meg vagyok róla győződve, hogy ugyanez fog történni az urál-altaji népekre nézve is, azon arányban, melyben nyelveik ismerete kimerítő tanulmányozás által tisztábbá válik. - De ha a föld népeinek közös eredete, annyi küzdelem és viszontagság után, végre tudományosan bebizonyíttatik, úgy hogy rokonságuk iránt senkinek kételye nem lehet, azért egyetértésök még nem állapított meg, s a feltalált testvérek nem fognak egymásnak karjai közé borulni. Bizonyosak lehetünk, hogy ami a vallásnak nem sikerült, az nem fog sikerülni a tudománynak s a politikának sem, s Európa

összes szláv népeinek egyesülési törekvései, bármi szépek s költőiek legyenek azok, mint az emberi nem egységéből kiinduló spekulációk, kétségen kívül nagy morális eredményeket idézhetnek elő, de korunk nemzetiiségi mozgalmait által nem fognak létesíttetni.

Általán véve, miután a roppant változás, mely az óvilág felbomlásával bekövetkezett, a római civilizációnak erőszakos lerontása s azon tökéletes átalakulás, mely az eszmékben a kereszténység által történt, nem eszközölhette azt, hogy az óvilág állapotainak egy része meg ne maradjon; s ha most is egész civilizációnk nagyobb fele az óvilág maradványain alapszik: ugyanezt tehetjük fel azon nagy átalakulásról is, melynek tanúi vagyunk.

De ha a nemzetiiségi eszme azon nagy eredményeket, melyeket tőle némelyek várnak, nem fogja is előidézni, ha biztosan tudjuk, hogy tőle sem a népek helyzetének egyenlőségét, sem a pánszlávizmus fényes ábrándjainak teljesülését nem várhatjuk: vajon azon elvnek elismerése, hogy valamint az egyesek, úgy népek állásukban különbözők lehetnek, de jogukban egyenlők, vajon a lelkesedés, mellyel annyi nemzet saját egyéniségének féltékeny megőrzése mellett, saját műveltségének emelésén dolgozik, a nemes verseny, mely közöttük támadt s az általános lelkesültség a szabadság mellett: nem nagy eredmények-e? - és ha ezekre tekintünk, miket a nemzetiiségi mozgalom részint már előidézett s mik annak természetes következményei: nem kell-e elismernünk, hogy e mozgalomban, melynek egyes jelenségei sokakat rémüléssel töltenek, csak az isteni gondviselés azon manifesztációinak egyike áll előttünk, minők az emberi nem történetében többször előfordulnak, midőn, éppen oly pillanatokban, mikor a haladás látszólag lehetetlenné vált, egy új eszme támad, hogy azt, mi a társadalomban megromlott s elavult, leterítve, az emberiség előtt új utakat nyisson.

Ha áll az, mit az egész emberi nem története egyiránt bizonyít, hogy minden haladás nem az érintkezés, hanem csak különböző elemek (különböző egyéniségek) érintkezése által idéztetik elő; ha belátjuk, hogy civilizációnk magas hivatásának csak akkor felelhet meg, ha a közös munkában a föld minden népei részt vesznek, s mindenik Istentől nyert képességét s külön tulajdonságait arra használja fel, hogy a közös cél után fáradjon; ha végre minden, mi az individuum emelkedéséhez vezet, mi őt önösségének szűk köréből kiragadja, az emberiség emelkedéséhez vezet: akkor valóban a hatalmas befolyást, melyet a nemzetiiségi mozgalmak civilizációnk haladására gyakorolnak - akkor azoknak végeredményeiben jótékony hatását kétségbe vonnunk nem lehet; s ebből következik azon állás is, melyet nekünk magyaroknak e mozgalom irányában el kell foglalnunk. Mert ha korunk nemzetiiségi törekvései csak azon irányok szükséges következményének tekinthetők, melyekben az európai emberiség századokig halad; ha a *nemzetiiségi egyenjogúság* csak azon eszméknek elutasíthatatlan következménye, melyek újabb társadalmunk *alapját* képezik: mi sem utasíthatjuk azt el magunktól, s jövőnk attól függ, hogy a közös munkában, mellyel Európa népei ezen eszme létesítésén dolgoznak, részt vegyünk.

Megfoghatom az aggodalmakat, melyekkel a nemzetiiségi kérdés egyeseket eltölt. Ha a követeléseket halljuk, melyek a nemzetiiségi elv nevében tétetnek s minden rendezett állam fennállását lehetetlenné teszik, a gyűlölséget, mellyel egyes nemzetiiségek szóvivői ellenünk, magyarok ellen, föllépnek, a makacsságot, mellyel békülésre kinyújtott jobbunk némelyek által visszautasíttatik: azoknak érzéseit természetesenek találjuk, kik, miután a kiegyenlítésnek minden módja meghiúsult, végre feladásunkat a küzdelemben látják, mert bármi vár reánk, az ország egységének fenntartása és saját nemzetünknek megoltalmazása első kötelességünk. Megfoghatom ezen aggodalmakat s méltányolom ezen érzéseket, de nem osztom azokat.

Mert meg vagyok győződve, hogy sem egyes ember, sem nemzet - gyűlölés és irigység által nem vált nagyobbá még, de senki sem vált kisebbé sem, mivel mások által gyűlöltetett vagy ócsároltatott. A nagyságot, melyre születünk, nem mások bűnei vagy kajánsága, hanem csak

saját hibáink által veszthetjük el. Minden népnek jövője, Isten után, ki neki bizonyos tehetségeket adott, csak azon akaraterőtől függ, mely tehetségei kifejtésére szükséges; s így a zaj, mely körülöttünk támadt, s elleneink szenvedélyes kitörései csak akkor válhatnak veszélyessé, ha magunkat általuk azon iránytól, melyet helyzetünk s kötelességeink kijelöltek, eltérítettük.

Mert elismerem, hogy első kötelességünk e hazának egységét fönntartani: de tudom, hogy valamint oly falak, melyekre a legkülönbözőbb formájú s anyagú kövek használtattak, néha a legerősebbek: úgy a legkülönbözőbb elemekből egy erős államot alkothatunk; de tudom azt is, hogy ki az építésnél ahelyett, hogy az egyes köveket egymásra illessze s jó mésszel kösse össze, azokat egybe akarja forrasztani: csak idejét veszti, s hogy hasonlóan járnánk el, ha nem elégedve meg azzal, hogy a hazánkban létező különböző nemzetiségeket *egy erős politikai egésznek* összetartó részeivé tehetjük, azoknak *teljes összeolvastását* akarnók elérni.

Mert, nem tagadom, hogy a nemzetiségeknek adott teljes szabadság e hazát veszélyekkel fenyegetheti; de nem akarom kikerülni e veszélyeket oly eszközök által, melyeknek következései még veszélyesebbek. - Tudjuk, hogy a francia Constituante, miután minden határozataiban csak arról gondoskodott, hogy a végrehajtó hatalom erős ne legyen, végre oly gyengévé tette azt, hogy a törvényt s rendet többé nem védheté; s hogy az ellenkező irány is, mely arra törekszik, hogy a kormány irányában minden ellenszegülést lehetetlenné tegyen, hasonlóan káros következtetéseket idéz elő, s hogy azon pillanatban, melyben a kormány kihágásai ellen *tökéletesen* biztosítottuk magunkat, az anarchiát, abban, melyben a forradalmat *lehetetlenné* tettük - a despotizmust állapítottuk meg. És ez áll mindenre nézve, s bizonyosan semmi sem veszélyesebb, mint midőn az államban egy bizonyos veszély ellen tökéletesen biztosítani akarjuk magunkat. Mint mindenben, úgy a nemzetiségi kérdésnél is bízni kell valamit a józanságra is; mert hol ez hiányzik, egészséges államszerkezet úgyszólván lehetetlen.

Mert végre meg vagyok győződve, hogy a magyar nemzetnek fennmaradása, melyért fáradni éltünk fő feladása, s melynek jövőjéhez bizodalomunk éppoly határtalan, mint azon szeretet, mely nemzetünk iránt lelkesít: hogy a magyar nemzetnek fennmaradása nem a törvényekben kimondott privilégiumoktól függ, s hogy jövője nem veszélyeztetik, habár, mint 1848-ban a magyar nemesség, úgy most a magyar nép föláldozza minden előjogait; de csak azért, mivel hazája javát s szabadságát így biztosíthatja leginkább, s mivel érzi, miként arra, hogy e határok között kiváló helyet foglaljon el, nem szükséges, hogy kiváló helyre állíttassék.

S ha annyi igazságtalan vád után, mely ellenünk felszólal, ha a veszélyek között, melyek jövőnket fenyegetik s melyeket nyílt és titkos elleneink legyőzhetetleneknek hirdetnek, szívünket néha aggodalom szállja meg: forduljunk zivataros múltunk történetéhez, s ez megnyugtatta, egyszersmind kijelöli az utat, melyen e veszélyeket kikerülhetjük.

Mivel nemzetünk, midőn jelen hazájában letelepedett, egy nagy szükségnek felelt meg, mely Európa ezen részében egy erős állam alakulását megkívánta; s mert mióta a kereszténység felvételével a nyugot-európai népek nagy családjába lépett, a civilizációnak Európa ezen részében ő volt zászlóvivője: ennek köszönhetjük, hogy míg más, e népvándorlások alatt felmerült népek elenyésztek, a magyar nemzet azon kísérleteknek, melyek a nyugoti s keleti császárság által függetlensége ellen irányoztattak, századokig ellenállt.

Mivel a tizennegyedik századtól a tizenhatodikig a nyugoti kereszténységnek bástyája volt, mely azt az oszmánok ellen megvédé: ennek köszönhetjük az állást, melyet hazánk a mohácsi vészig elfoglalt.

Mivel nemzetünk nem csüggedett el e csapás után sem, s a kereszténység zászlója alatt az előbbi eréllyel folytató régi küzdelmét: azért küzdöttek fél Európa bajnokai seregeink sorában mindaddig, míg a félhold Buda falairól ledöntetett s hazánk régi határai visszaállítottak.

S mert az újabb kor alkotmányos mozgalmában - mert azon nagy küzdelemben részt vesz, mely a szabadság s egyenlőség elvéért folyik: ez az, mi e számra aránylag csekély népnek, mely Európa közepette rokonok nélkül áll, a világ jobbainak szimpátiáját megszerző az újabb korban s megtartá mostanig.

Tudjuk, hogy midőn Szent István a kereszténységet fölvéve, népének ezen új irányt tűzte ki, sokan abban a magyar nemzetiségnek veszét látták, s hogy egy nagy hazafias párt e veszély ellen fegyverre kelt.

Tudjuk, hogy a XIV. századtól a XVI-ig nem hiányoztak e hazában, kik nemzetünk hivatását inkább abban keresték, hogy hatalmát nyugot s észak felé, a cseh s lengyel népek felett terjessze ki; -

hogy később voltak, kik e hon felmaradásának egyedüli biztosságát abban látták, ha más ellenei ellen a törökkel szövetezik;

s hogy végre most negyven év előtt egy nagy párt, melynek tiszta szándékait s hazafiságát tiszteljük, az újabb kor demokratikus irányaiból a magyar faj veszét jósolá, mely jövőjét csak úgy biztosíthatja, ha régi intézményeihez még kinövéseiben is ragaszkodik s az újabb kor befolyásaitól őrizkedik.

De ha most visszatekintünk, ki nem ismeri el:

hogy ha Szt. István pogány marad és népének biztosságát elszigeteltségében keresi: nemzetünk rég elveszett volna, mint más, számra nagyobb s vitézségre hasonló népek, melyek a népvándorlás korszakában fölmerültek;

hogy mindazon küzdelmeknek, melyekkel nemzetünk hatalmát észak s nyugot felé kiterjeszteni iparkodott, nem voltak állandó eredményei;

hogy ha a mohácsi vész után felhagyva előbbi irányunkkal, a törökökkel szövetezünk: hazánk állapota jelenleg olyan lenne, minőben Oláhországot, Szerbiát, Boszniát s a török birodalom más tartományait látjuk;

hogy végre, ha a kor irányainak ellentállva, alkotmányunkat az újabb kor igényei szerint nem alakítjuk át, ha Széchenyi törekvései, melyek által e halhatatlan férfiú nemzetünket a haladás ösvényére vezette, nem sikerülnek, s az 1848-i események hazánkat régi állapotjában, a nemzet különböző osztályait a régi ellentétben találják: a nagy mozgalom, mely egész Európára kiterjedt, s melyet mi sem kerülhetünk volna ki, hazánkat elsodorta volna.

Történetünk hosszú folyamára visszatekintve, belőle azon tanulságot meríthetjük, hogy nemzetünk nem annak, hogy magát Nyugot-Európa népeinek mozgalmaitól visszatartá, s önösségének bátyái közé vonulva, egyéniségét mesterséges eszközök által megoltalmazá - hanem éppen az ellenkezőnek, azaz annak köszöné fennmaradását: mert a nyugoti civilizáció zászlóját Európa ezen részében ő fogta föl; mert azon erélyességgel, melyet keleti bölcsőjéből magával hozott, a nyugot népeinek közös szeméiért, közös érdekeiért küzdött; mert mióta új hazájában letelepedett, a nyugot-európai népcsalád tagjának tekinté magát, s *egyéniességét a közös célok szolgálatában tüntette ki* - s ez az, mitől hazánk fennmaradása, mitől nemzeti-ségünk jövője ezentúl is függ.

Nem egyes törvények által, melyeket a magyar faj felsőbbségének biztosítására alkotunk, nem a hatalom pártolása: hanem csak úgy tarthatjuk fel azt, ha múltunkhoz híven a nagy

mozgalomban, mely Európa népeinek legszentebb érdekei körül folyik, helyünket nem változtatjuk meg, s az azok között volt mindig, kik a *szabadságért* küzdöttek; - s ez, mint mindenre, úgy áll a nemzetiségi kérdésre nézve is, melynél a nemzet jövője iránt bizalmatlan óvatosság talán mást tanácsol, melynél pillanatnyi érdekeink mást látszanak kívánni, de melynél, mint mindenben, jövőnk biztossága attól függ, hogy e kérdés is a szabadság érdekében oldassék meg.

Miután az egyéni szabadság és egyenlőség utáni törekvés határozza meg korunk fejlődésének irányát; miután az emberi nem egységének eszméje mindig hatalmasabb befolyást gyakorol, s maga a nemzetiségi kérdés csak az egyéni szabadság, az egyenlőség utáni törekvésnek rezultátuma: teljes lehetetlen, hogy e kérdés úgy oldassék meg, hogy azáltal polgárosodásunk általános irányával, s azon eszmékkel jöjünk ellentétbe, melyekre maga a nemzetiség jogosultságát építi; s a legnagyobb veszély, mely hazánkat a nemzetiségi kérdés által fenyegethetné, kétségen kívül az lenne, ha erről megfeledkeznénk.

Nincs hatalom, mely a kor általános irányainak ellene szegülhetne; nincs nép, mely a közös haladásból kivonhatná magát, s az állás, melyet egyes nemzetek bizonyos korszakokban elfoglalnak, azon viszonytól függ, melybe az azokban uralkodó eszmékhez léptek, jólétre s hatalomra emelkedve, vagy süllyedve s elenyészve: amint koruk uralkodó eszméinek létesítésén dolgoznak vagy azokkal ellentétbe állanak; mert valamint egyesnél, úgy népeknél fényük s hatalmuk attól függ, hogy a közös érdeknek szolgálnak.

HÍRLAPI CIKKEK, TÖRVÉNYJAVASLATOK

AGRICOLA LEVELEI XV

A pénzügyi krízisről

Mikor a hírlapbélyeg behozásának híre először vidékünkre jutott, természetesnek találtam, hogy ezen rendszabály sokakat kellemetlenül érint - mert hisz régi tapasztalás, mely semmi-féle kormányforma és rendszer alatt sem változik, hogy új adó soha nem kellemetes; - de az aggodalmakban, melyeket e rendszabály iránt csaknem minden hírlap kifejezett, s melyeket körömben szomszédim visszhangoztatának, én részemről nem osztottam. - Értem, ha e bélyegtől fölmentett hírlapok szerkesztői és kiadói mind más zszurnalisztikai orgánum megszűnését kívánatosnak tartják, s mint mindent, amit nagyon kívánunk, valószínűnek is hiszik: de hogy ez a kormánynak szándéka legyen, azt én nem foghatom meg, s azért nem is hiszem. Érdekében fekszik minden kormánynak, hogy a polgárok a közügyek iránt közönyösek ne váljanak, s hogy azon összeköttetést, mely saját és az állam jóléte között létezik, mindenki minél világosabban belássa. A kormány, állásánál fogva egy bizonyos szempontból tekint a dolgokat, s természetesen azt óhajtja, hogy mindenki ugyanezen szempontot válassza magának. Miután azonban ez lehetetlen, s természetünkben fekszik, hogy az emberek bármennyire egyeznek meg a célra nézve, legalább az eszközökre nézve különböznek, minden kormány bizonyosan jobban szereti, ha a polgárok az övétől különböző szempontból tekintik is a közügyeket, mintha azokkal éppen nem törődnek. - Ha valaki pénzdarabot vesz kezébe, a fontosság nem abban fekszik, azon lapját nézi-e előbb, melyen az uralkodónak képe, vagy azt, amelyen a címer áll: hanem abban, hogy az éremnek becse iránt kétely ne legyen. Így van ez minden államot érdeklő dologgal is; minél több oldalról tekintik, annál világosabbá válik becsük, s végre csak ez a fődolog. Igen mindennapi dolgok ezek, de épp ezért olyanok, amelyeket a kormány szintűgy tud, mint mi, s amelyek ellen cselekedni bizonyosan nem volt szándékában. - Ezért én a hírlapbélyegben csak az adónak egy új nemét láttam - terhest s hírlapirodalmunk jelen állásában nem is jövedelmezőt, de nem egyebet adónál, melynek annál fogva következei sem lehetnek mások, mint amelyeket az adó egyéb nemeinek behozásánál tapasztaltunk. S ha a dohányra vetett fogyasztási adó a dohányzás inkább régi, mint jó szokásunkat nem szüntette meg, sőt ha látjuk, hogy ez adó behozása óta, dacára mindazon szörnyű dolgoknak, amiket a kémikusok ezen kedvelt növény mérges természetéről beszélnek, a dohányzók száma mindig növekedik: vajon nem remélhetjük-e ugyanezt a hírlapadó behozása után a hírlapolvasásra nézve is? - Kétségen kívül ha a magyar nép a művelődésnek azon fokát még el nem érte, melyen az olvasás legalább éppoly nélkülözhetetlen élvezetté válik, mint a dohányzás, ha magyarán szólva, közönségünk az egész zszurnalisztikáért egy pipa dohányt sem ád: akkor nem reménylhetjük ezt; de vajon mi által jogosított fel közönségünk arra, hogy róla így vélekedjünk?

Ez levén nézetem, én, mint mondom, a hírlapbélyeg első hírére nemigen ütődtem meg, s a lapok e tárgyban írt szívreható cikkelyeit elolvasva teljes lelki nyugodalommal gyújtottam pipámra; úgy látszott, mintha minden füstfelleggel a szerkesztői aggodalmak egy-egy győző cáfolatát ereszteném ki. Miután azonban hetek után ezen aggodalmak mindig újra ismételtetnek, egyes lapokról azon hír kering, hogy újévre megszűnnek, mások azt jelentik, hogy valamely társukba beleolvadnak, s időszaki sajtónknak egyik fő orgánuma - melyet én eddig naponként nagy meglepéddel olvastam - Szibilla példája követését tartja szükségesnek, ki mint tudva van, a római királytól három könyvéért ugyanazon árt követelte, melyet ez neki hatért megadni vonakodott: akkor megvallom, bennem is aggodalmak kezdtek támadni, s feltettem magamban, hogy azon fél esztendő, mely alatt Kegyed a *Pesti Napló*

fennállását hazafiúi feláldozása által biztosította, arra használjam, hogy mielőtt a magyar hírlapirodalom végképp megszűnik, még egypár szót váltsak a közönséggel, ha csak búcsúzásképpen is. Mert illő, hogy ha ily régi barátok, minők Agricola s a közönség egykor voltak, a hírlapvilágban örökre elválnak: egy és más tárgyról legalább egyszer még barátságosan szóljanak egymással.

Kezdjük beszélgetéseinket, mint jelenleg csaknem minden beszélgetés kezdődik, azon tárggyal, melyre nézve írók és olvasók régen tisztában vannak, s azon lapok, melyekre bélyeg vár, s melyek attól fölmentettek, megegyeznek, és a Bábel tornyánál kezdett nyelvvizavar dacára az egész világ egyetért. *Nincs pénzünk, és hogy nincs, az nagy baj*, oly csapás, melynél nagyobbbat felvilágosodott századunkban nem is képzelhetünk. Midőn I. Ferenc a paviai ütközet után V. Károly fogságába került, az ismert felkiáltással vigasztalá magát: hogy minden elveszett, csak a becsület nem. Korunknak is vannak lovagjai, kik ha felkiálthatnák, hogy minden elveszett, csak a pénz nem! a sors egyéb csapásait férfiasan elviselnék, s azt, ha a képviseleti rendszer minden tartozandóságaival eltűnt, fel se vennék, csak az, ami mindenemű vagyon s érték képviselője, ne jött volna krízis alá; de hogy legyőzhetetlen civilizációnk Achillesként éppen e sarkán sértetett: ez oly csapás, mely a legbátrabbat megdöbbsenti. - Mi haszna panaszainknak, a tény azért tagadhatatlan, s nem marad hátra egyéb, mint hogy okai iránt tisztába jöjjünk, s ha jelenleg nem is segíthetünk, hasonló bajok ismétlését kikerüljük.

Lapok és egyesek vitatkoznak e kérdés felett. Császár F. a bajnak okát a pénz szűkében, a *Napló* kitűnő munkatársa (Fk) a hitel hiányában keresi, s egyik ismerősöm, kinek fia a múlt telet Pesten tölté, jelen kritikus helyzetének okát a hitel túlságosságában akarja feltalálni. Én részemről minden tisztelet mellett, mellyel mindezen vélemények iránt viseltetem, őszintén megvallom, hogy a pénzkrízis okát - legalább ami hazánkat illeti - másban keresem, s pedig oly valamiben, ami a pénz és hitel természetéből ki nem magyarázható, s amiről korunk legdivatosabb tudománya, a nemzetgazdaság nem is szól. Erkölcsi a baj, s azért olyan, melyen se moratóriumok, se az uzsoratorvények megszüntetése s más rendszabály, melyet a legszellemdúsabb finanszminiszter életbe léptethet, segíteni nem fog. Ha a birodalom csuda által drága ércekkel árasztatik is el, vagy Magyarország bányái a kaliforniaiakhoz hasonló aranymennységet adnának: egy ideig talán bőségben élnénk, az általános jólét jelen szenvedéseinket hamar elfelejtetné velünk; de pár év múlva okvetetlenül új pénzkrízis állana be, s ez csak még több áldozatot sodorna magával, még mélyebben dúlna fel a nép minden osztályainak létét, mint az, amelyen most keresztülmegyünk.

Míg bizonyos nézetek, melyek, fájdalom, nálunk is rémületes gyorsasággal terjednek, nem változnak meg: az emberek többsége a pénzben nemcsak mindennemű vagyon s érték képviselőjét, hanem azon egyedüli mértéket látja, mely szerint mindennek becséről ítél; míg ezen nézetnél fogva a nagy többség csak azt tűzi ki céljául, hogy a lehető legrövidebb idő alatt lehető legtöbb pénzt szerezzen, nem törődve azzal, mily módon éri célját, mert hisz az állás, amelyet saját osztálya körében elfoglal, csak a fénytől függ, amelyet üzhet, s nincs ajtó, melyet aranykulccsal megnyitni, nincs ocsmányság, melyet egy nagy vagyon bő palástjával eltakarni nem lehet; míg ivadékunk ahelyett, hogy őseink példája szerint vagyonát megszorítva akarná hagyni utódaira, a hitel által utódainak jövedelmét költi el, s becsületes ipar helyett, mely biztosan, de csak lassan hozza meg nehéz fáradtságunk jutalmát, nagyszerű spekulációk által akar meggazdagodni, melyeknek sikere nagy részben mindig a véletlentől függ: addig se az időnkint visszatérő pénzkrízisek, se az nem kerülthetik ki, hogy minden Európa vagy Amerika pénzpiacán történt zavar, nemcsak a kereskedőt, de a nép minden osztályait meg ne rendítse állásában.

Ki mindezeket - csak egy év előtt mondja, ábrándozónak vagy oly embernek tartatott volna, aki korunk nagyszerű haladását korlátozott eszével felfogni nem képes. - Vezessük azt, kinek a játékról fogalma nincs, Baden vagy Hamburg játszó teremeibe, s ha a nagy pénzthalmokat látja, az aranyesőt, mely a szerencsekerék minden fordulásánál egyesekre hull, s az örömet, mellyel majd ez, majd amaz a játékosok közül az asztalt elhagyva, nyereségéről szól: bizonyosan mindent előbb elhisz, mint azt, hogy e társaság nagy része koldusbotra készül. A bőség, melyet az utolsó években láttunk, egészen ehhez vala hasonló. Mindenik kirakta mindenét, hogy a nagy szerencsejátéknál saját vagy kölcsönzött pénzét kettőztetve húzza vissza, s nem hiányoztak, akiknek reményeik legalább egy időre teljesültek, s akiknek diadala irigység s bámulat tárgya lett; nem természetes-e, ha a látszó bőség közepett senki sem kételkedett annak állandóságán? - A tapasztalás másra tanított; a legvérmesebbek kétségbeesnek a jelen felett, a gondolkozók ismerve a hatást, melyet a játék szenvedélye nemcsak az egyesek vagyonára, de jellemére is gyakorol, aggodalommal gondolnak azon következtetésekre, melyeket az általános játékdüh, mely nemzedékünket megragadta, annak erkölcsiére gyakorolni fog; mindenki eszközökről gondoskodik, melyek által jelen pénzügyi nehézségeinken segíteni vagy korunk e szerencsétlen irányát meg lehessen változtatni.

Meggyőződésem szerint valamint jelen szomorú állapotainknak főoka nem pénzügyi helyzetünkben, hanem mélyebben, azaz korunk erkölcsiében fekszik: úgy azoknak óvszerét szintén csak ezekben kereshetjük. Bajaink olyanok, melyeken a világ minden fináncminiszterei és nemzetgazdái sem segíthetnek, mert azoknak gyökeres orvoslása csak tőlünk függ, de épp azért helyén van talán, hogy az annyira fontos kérdés ezen oldalról világíttassék fel, annyival inkább, miután a baj hazánkban azon fokra, melyen más országokban látjuk, még nem hágott, s mert nemzeti jellemünk a kor nyereszkes szellemével ellentétben állván, nemzetiségünket - vagyis azt, ami abban még a nyelvnél is fontosabb, népünk jellemét semmi sem veszélyeztetheti inkább, mintha ezen, ránk nézve egészen idegen térre csábíttatjuk magunkat, s azon ürügy alatt, hogy az ipar mezején mutatkozó nagy mozgalomban nekünk sem szabad hátrább maradni, más előbbre haladt népek civilizációja helyett csak ennek kinövéseit utánozzuk.

AGRICOLA LEVELEI XVI

Európa népeinek egységéről

Egy ismerősöm, ki velem e napokban Agricola utolsó leveléről szólt, azon megjegyzést tevő, hogy az ott elmondottakból kettőt nem láthat be. - Azon összeköttetést, mely a hazában elterjedő üzérkedési hajlam s nemzetiségünk között látszik, s azt miként hiheti akár Agricola, akár más józan ember, hogy korunk ezen általános irányának, ha ezt nem helyeseljük is, mi, magyarok egymagunk ellentállhatnánk. - Ismerősöm nézete szerint csak oly nemzet életrevaló, mely a kor igényeihez alkalmazkodni tud, s mi, magyarok ennyi viszontagság között szinte csak ezen átalakulási képességünknek köszönjük felmaradásunkat. A kor szellemének ellentállni nem lehet, s kik ezt valaha megkísérték, nagy, de nem követendő példaként állnak a történetben, mert oly sorsra jutottak, minőt a lipcsei illusztrált újság minap a magyarnak jósolt, sőt általa már betöltöttek hirdetett.

Ismerősöm okoskodása igen alaposnak látszik, s ha azon nyereszkeskedési vágy, melyet a társaság bizonyos osztályaiban észreveszünk, a telhetetlen pénzsomj, mely minden magasabb érdeket megvetve csak vagyon és anyagi élvezetet ismer, csakugyan korunk szellemét képezi: akkor az egyes kétségbeesve a jövő felett visszavonulhat a küzdők sorából; de egész nép a kor általános irányának ellent nem állhat, s valamint a kisebb folyó, ha nagy víztömeggel vegyül, mely egy egész vidéknek vizeit egyesíti, úgy az egyes nép azon arányban fogja elveszteni tisztaságát, melyben az egész kor több tisztátalan anyagot hord magával. A kérdés csak az: vajon bizonyos jelenségek, mikben sokan a kor szellemének nyilatkozatát látják, csakugyan ilyeneknek tekintendők-e; vajon azon irányon kívül, melyet a társaság bizonyos magasságában észreveszünk, nem létezik-e valamivel alantabb és fentebb más, ezzel éppen ellenkező és sokkal hatalmasabb ellenirány, mint azt a természettudósok, mióta a meteorológiával foglalkoznak, a szeleknél tapasztalták?

S ez az, mire nézve meggyőződéseim ismerősöm nézetétől eltér.

Ha valakit, kinek Európa helyzetéről fogalma nincs a párizsi börzére vezetnénk, elképzelhetjük a hatást, melyet az mit maga körül lát, reá tenne. Midőn, ha nem csalódom, Pirrhos követe (de bocsánatot kérek, ha valahogy más valakinek követe lett volna, mert nem emlékszem tisztán) a római szenátust meglátta, mint később mondá, úgy tetszett neki, mintha királyok gyülekezetébe lépett volna. A börzéről ezt alig fogja valaki mondani. Azok, kik itt forgolódnak, nem királyilag méltóságos magokviselete által tűnnek ki, de hogy azokat látja maga előtt, kiktől a világ sorsa függ, s kik népek s uralkodók jövője felett a római szenátushoz hasonló szuverenitással határoznak, arról oly ember, ki, mielőtt egyéb viszonyainkat ismerné, a börzén megfordul, bizonyosan nem kételkedik.

„Spanyolorzágnak állapotja megnyugtató - szól egy fekete kabátos úr, kinek arca egyébiránt semmi kitűnő bölcsességet nem mutat -, ha valakinek eladó spanyol kötelezvényei vannak, én megveszem.” - Egy félóra múlva határtalan bizodalom uralkodik Spanyolország jövője felett, s a jövő napon három nagy hírlap fejtegeti az okokat, melyekért e népre végre szebb jövő vár. - „De Törökország! - szól egy másik, s kerekded, verhenyős arca elborul, midőn zsebéből egy idegen nyelven írt levelet kivesz. - Az istenért, mi történt Törökországban? - A keresztények nem akarják többé tűrni az iszlám felsőbbbségét.” - A legközelebb állók elborzadnak, Törökország keresztény népességeinek szemtelensége felett. A verhenyős arcú úrnak nézete hamar elterjed az egész teremben, s nemcsak Török- és Görögország, de az oroszok és más állampapírok ijesztő sebességgel kezdenek leszállni. Míg a nagy férfiú új Józsuaként ismét

felnyitja száját, és a papirosok nem szállnak le tovább Gabaon felé. Törökországot minden-
esetre fel kell tartani - szólt -, és azok, kik papirosaikat még nem adták el, áldva néznek a
megmentő felé. - Fel fogják tartani - hisz ő mondta. - Mi Püthagorasz autoephája azon tekin-
télyhez képest, mellyel az ő szavai bírnak? ki kételkedhetik Törökország jövőjén, ha ő mondá,
hogy bízni lehet. - S ne higgye senki, hogy talán csak a török és orosz vagy más, a mívelt világ
határain fekvő nemzetek sorsa forog kérdésben. Franciaország közepében maga Franciaország
ugyanezen areopág határozatai alá kerül. Ha Cavaignac meghal, vagy trónörökös születik, ha a
köztársasági párt újabb összeesküvése fedeztetik fel, vagy az új s régi Bourbon-ágak képviselői
összevgyűlnek, a börze feljegyezi az előnyöket, melyeket egy vagy más párt ez események
által nyert, s bizonyos százalékokban, melyekkel a papirosok emelkednek, vagy lejjebb
szállnak, mondja ki e meglepődését vagy haragját, hogy az az illető kormánynak intésül
szolgáljon, s az magát a nemzeti dicsőség eszméjétől a kellő mérsékleten túl ne ragadtassa.
Hisz míg a börze nyugodt marad, nincs mit félni; az újabb korban ez pótolja a népek lelki-
ismeretét. Látszólag minden ettől függ. A tartomány, mely vasutat vagy csatornát kíván, a
birtokos, kinek tőkék kellenek, a kereskedő, maga az állam e középponthoz fordul, s vannak
elegen, kik azt hiszik, hogy Franciaország azon pillanatban vissza fogja nyerni alkotmányos
állását, ha majd az 5 és 4 pcentes kötelezvények birtokosai s azok, kiknek tőkéik a nagy
könyvben jegyeztetik, kamataikra nézve alkotmányos garanciákat kívánnak. Mindez csak-
ugyan rendkívüli és csudálatra méltó, s a jövő összebonyolódott viszonyaink közül talán egyet
sem fog érteni nehezebben, mint azt, hogy hatalmas államok a reájok nézve legfontosabb
dolgokban tőlük egészen független testületeknek annyi befolyást engedtek; de arról, hogy a
jövő, ha majd századunkra visszanéz, annak szellemét nem a börze jegyzőkönyveiben, hogy
nagyságát nem részvényes társaságainak roppant vállalataiban, hogy fő irányát nem egyes
osztályok nyereszkesedési vágyában, hanem egészen másban fogja találni: az előttem éppoly
bizonyos, mint az, hogy a XVIII. század szellemét senki Law híres bankjában s azon lázban,
melyet a Mississippitársaság részvényei előidézték, nem keresi napjainkban. - A baj
nagyobb, az óriási szappanbuborék, melyben sokan egy világot látnak, még nagyszerűbb s
talán még szebb színekben játszik, mint akkor, de ha majd szétpattant - mi később, vagy előbb
bizonyosan megtörténik -, nem sokkal több marad meg belőle.

Míg a francia arisztokrácia nagy része csak anyagi élvezetek után sóvárgott, s egész élete egy
nem szűnő orgiának látszott, mely alatt mindig mélyebben süllyedve egykori hatalmát
elveszté; míg a középrend Law bankja előtt, e rendnek summitásai a miniszterek előszobáiban
tolakodtak, nem követelve más jogot, mint azt, hogy a közjövödelmek kibérlése által hon-
társaink kizsárolására szabadságot nyerjenek, míg az irodalomnak nagy része csak a közönség
mulatását tűzte ki céljául, megvetve mindent, minek anyagi magyarázatot nem talált, gúny
tárgyává tűzve ki egyesek nemesebb törekvését, sárba vonva mindent, mi magasabban állt:
addig a tizenharmadik század szelleme nyugodtan folytatta útját, s tévedve sokban, kivítta azt,
miáltal e korszak az emberi nem történetében örökké nevezetes fog maradni: az emberi méltó-
ságnak önértékét. S ekként halad a XIX. század szelleme, csendesén, de ellentállhatatlanul s
mindazon idegen zaj s mozgalom, mely szerint szavát eltakarja, nem fogja hátráltatni győ-
zelmét. Mint a tudatlan, midőn az óceán mozgalmairól szól, csak a nagy hullámokra gondol;
mert a csendes, de ellenállhatatlan folyamokat, melyek a roppant víztömeget nem szűnő
keringésben tartják, nem ismeri: így az, ki az életnek csak felszínét tekinti, a közelebb fekvő
kisebb tünemények miatt, nem gyanítja az óriási mozgalmat, melyet társaságunk mélyében
találunk: de e mozgalom létezik, s ki az utolsó huszonöt év s a jelennek történetét
figyelemmel tekinti, beláthatja annak irányát is.

Korunk minden általánosabb tünetényei két egymással látszólag ellentétben álló iránynak létezésére mutatnak. Egyrésztől *individualizmust* találunk, mely amennyire a történetet ismerjük, soha nagyobb befolyást nem gyakorolt, mint éppen most; a másiktól *egység utáni törekvést*, minő soha ily mértékben nem létezett.

Míg az egyén (akár egyes ember, akár egész nemzet legyen) minden idegen befolyás ellen tiltakozik, míg saját körében tökéletes függetlenség után küzd, s egyéniségének feltartását s kifejlesztését léte fő céljának tekinti: addig ellenállhatatlan erők meghíúsítva mindezen törekvéseket, egyeseket s népeket mindig közelebb hoznak egymáshoz: s az egyes embernek jóléte az egész társaság gyarapodásával, az egyes nemzetek kifejlődése a többiek haladásával soha nem függött össze oly válhatatlan kapcsolatban, mint éppen a jelen időben. Valamint a buzgóság, melyet a honi nyelv s ősi szokások iránt oly népeknél tapasztaltuk, melyek azokról századokig csaknem megfelledeztek, korunk sajátságai közé tartozik; úgy nem kevésbé új az is, hogy mi egy nemzetet érdekel, a többieknek közönös nem lehet, hogy az egyes államok közötti vitatkozás helyett csak *európai* kérdéseket látunk, s a legtávolabb éghajlatok alatt történt események az egyesek állására észrevehető hatást gyakorolnak.

Együttléte e két látszólag ellenkező iránynak, melyek közül helyen- s időszakonként majd az egyik, majd a másik erősebbnek látszik, de állandóan egy sem semmisítheti meg a másiknak hatását; azon tapasztalás, hogy az erőlködésnek dacára, mellyel az egyediség kifejlődésében minden idegen befolyást eltávolítani törekszik, a kötelékek, melyek Európa népeit egy nagy egésszé fűzik össze, mindig szorosabbakká válnak; hogy a közlekedés könnyűsége, a vasutak s telegráfok csudái, s mindazon eszközök mellett, melyek által a népek között létező válaszfalak lerontatnak, az egyéniségnek érzete elevenebb s általánosabb, mint az valaha volt. Hogy egy nép sem állhat elszigetelve, s mégis a szám vagy műveltség által leghatalmasabb az aránylag sokkal gyengébbet nem olvaszthatja fel magában, hogy egyediségét nem semmisítheti meg, ez az, miben korunk különös jellemét találjuk; miben e kor szellemének nyilatkozatát kell keresnünk. Azon korszellemnek, melynek sem egyes, sem egész népek ellent nem állhatnak, de mely azt, ki szavát megérté s vele egy irányban halad, célhoz vezet.

Ha ezt tesszük; s feltartva a nemzeti egyéniségünket, annak tehetségeit s nemesebb hajlamait kifejlesztjük, de mindig szemünk előtt tartva azt is, hogy korunkban egyes, bármily kitűnő nép elszigetelve nem állhat, s azáltal biztosítja jövőjét leginkább, ha fennmaradása mások jólétével és szabadságával összefügg; ha magyarok maradunk, s híven megőrizve elődeink örökségét, öntudattal, de azon meggyőződéssel állunk azon népek sorában, melyeket a történet velünk összefűzött, hogy saját jólétünk az ő jólétökkel válhatatlan kapcsolatban áll: akkor bármit mondjon ismerősöm, nyugodtan nézhetünk a jövő elébe, még azon esetben is, ha senki közülünk a kor üzérkedésében részt nem vett, és soha magyar név a börze uralkodói között nem fordult elé.

ÉSZREVÉTEL ZSEDÉNYI EDUÁRD BESZÉDÉRE

Pest, augusztus 13.

A *P. Napló*-nak augusztus 7-én megjelent száma az ágostai vallást követők tiszai kerületeinek Miskolcon tartott nagygyűléséről szólva, terjedelmesebb kivonatban közli azon beszédet, melyet ezen gyűlésen Zsedényi Eduárd öméltósága tartott, s melyben a következőket olvasom:

„Vannak vallásunknak szent ereklyéi és áldott hagyományai, melyek körül súlyos időkben mindig összesereglett a szétzilált protestantizmus, és bennök találta föl a talizmánt, mely a vész és vihar pillanataiban megvédte eddig, s meg fogja védeni jövőre egyházunk szabadságait. Ezen sérthetetlen jogi állapotunk az 1790. 26-ik cikkén, az abban fölhívott linzi és bécsi békekötéseken sarkallik, és amint erre támaszkodva 1848-ban a *magyar királyi kultuszminisztériumnak e törvényelleni rendeleteit el nem fogadtuk* stb. stb.”

Miután 1848-ban a magyar királyi kultuszminisztériumnak egy ideig élén álltam, s a *P. Napló* olvasói közül néhányan talán azt hihetnék, hogy e súlyos vád, mely a protestáns egyház egy ily köztiszteletű tagja által az 1848-i minisztérium ellen emeltetik, engem illet: kénytelennek érzem magamat az általam igen tisztelt méltóságos urat megkérni, méltóztassék azon esetet kijelölni, melyre beszédjének idézett helye vonatkozik; annyiival inkább, minthogy azon idő alatt, melyet a minisztériumban töltöttem, azon eset, hogy a protestáns egyház a minisztérium által kiadott valamely *rendeletet* el nem fogad, soha nem fordult elő, s az 1848-i országgyűlés folyama alatt, amennyire én tudom, minisztérium ellen soha azon panasz nem emeltetett, hogy az a protestánsoknak békekötéseken alapuló jogait, melyeket az 1790. 26. törvénycikk megerősített, rendeletei által megszorította volna. - Sz.-Tornyán, 1860. augusztus 9-én.

NEMZETISÉG ÉS ALKOTMÁNYOS SZABADSÁG

Pest, november 21.

„A magyarok a szabadsággal csábítanak, avval biztatva, hogy nemzetiségünket is meg fogják tartani. Ők tehát többet ígérnek, mint mivel eddig bírtunk. Föláldoztuk egyszer már nemzeti-ségünkért szabadságunkat, s az eredmény csak az vala, hogy mindkettőt együtt veszítettük el. Adja Isten, hogy soha többé hasonló helyzetbe ne jöjjünk; ha azonban ez ismét történék, tartsuk meg inkább szabadságunkat nemzetiségünk nélkül, semhogy újra mindkettőt veszítsük el.” - így szól a *Pozor* múlt heti számainak egyikében.

E tanács jó, csak félek, azok közé tartozik, melyeknek helyességét belátjuk, melyeket a logika fegyvereivel bebizonyítani igen könnyű, de melyeket követni nehéz, sőt csaknem lehetetlen.

Mint minden, mit szívünk által bírunk, úgy a nemzetiség oly kincs, melyet más javakért fölcserélni nem lehet, s ha mi, magyarok a velünk együtt lakó testvérnépeket a szabadsággal valóban csak csábítgatjuk, s nemzetiségi érdekeik tiszteletéről adott ígéreteinket beváltani nem akarjuk, ha csakugyan ismét oly időknek megyünk elébe, midőn e hon határai között lakó népeknek választani kell a szabadság és nemzetiség között, hogy vagy az egyikről vagy a másiktól lemondva, azon tényezőknek egyikét mindenesetre nélkülözzék, melyek nélkül népeknek egészséges kifejlődése nem várható; akkor mondjunk le minden reményről, s legyünk meggyőződve, hogy a veszélyek, melyek hazánkat most tizenkét év előtt a sír széléhez vezették, újra föl fognak merülni.

Csakugyan létezik-e a szabadság s a nemzetiség érdekei között ellentét? ez tehát azon kérdés, melynek eldöntésétől jövőnknek minden reményei függnék, s melyet őszinteséggel tárgyalva tisztába hozni az időszaki sajtónak hazánkban legfontosabb föladásai közé tartozik.

Tekintsük e kérdést mindenekelőtt tisztán a magyar szempontból.

Kevés nemzet van, mely a magyarnál zivatarosabb múltot ment keresztül; történetünk egy századokig tartó harcnak leírása, s ha visszatekintünk, alig foghatnók meg, hogy e nép annyi veszélyek között fönnmarthatta magát, ha múltunk mélyebb tanulmányozása nem győzne meg arról, hogy éppen a nem szűnő harcoknak s veszélyeknek, melyek létünket századokon át fenyegették, köszönjük fönnmaradásunkat.

A kereszténység kérdése évszázadokon át egyszersmind az európai polgárisodás kérdése vala, s a nemzet, mely ennek lobogói alatt harcolt, nemcsak saját fönnmaradásáért, de az emberiség legszentebb érdekeiért küzdött.

Európa biztonsága azt kíváná, hogy e helyen, melyet országunk elfoglal, egy erős állam létezzék, s mert nemzetünk a kor ezen igényeinek megfelelt - ez biztosítá fönnmaradását.

Nem a kor szellemével ellentétben, hanem annak szolgálatában küzdöttek elődeink, s midőn e nemzet Mohácsnál elvérzett, a nyugati civilizáció egyszersmind azon seregtől fosztatott meg, melyben századokon át védfalát látá, s nem bámulhatja senki, ha hazánk, éppen mert az egykor egy általános európai szükséglet pótolta, nem is felejtetett el nagy bukása után, és fönntartva azon eszme óriás hatalma által, melynek magát föláldozá, segítve egész Európa rokonszenvétől, végre ismét lerázá a török jármát, mely alatt másfél századnál tovább görnyedett.

Ha van nemzet, mely fönmaradását tisztán annak köszöné, mert egy nagy eszmének élt, s mint annak képviselője tekintetett, a magyar nemzet az. Ha a kereszténységet el nem fogadjuk, sorsunk kétségen kívül az volna, melyre már nálunknál számra nagyobb s vitézségre hasonló nemzetek jutottak, melyek a népvándorlások korszakában Európába jöttek, hogy rövid hatalom után nemzeti egyediségüket elveszítsék.

És ha most a múlttól a jelenre fordítjuk figyelmünket, mit látunk?

Európa jóléte s biztonsága ismét azt igényli, hogy e helyen, melyet nagy részben hazánk foglal el, egy erős állam létezzék. Európa összes diplomáciája legfontosabb teendői közé számítja, elhárítani a veszélyeket, melyek azon államot, mely e szükségét pótolja, fenyegethetnék. De van valami a diplomácia következetes törekvéseinél még hatalmasabb, valami, mi a világ minden államférfiainál, kik a politikai egyensúly szükségét hirdetik, erősebben szól, s ez a *kor szelleme*. Azon rejtélyes erő, félig ösztön, félig meggyőződés, melynek keletkezését homály fűdi, melynek néha rögtönös változásai megmagyarázhatatlanok, de melynek hatalmas nyilatkozatainak ellentállni senkinek sem lehet, s mely valamint a középkorban Európa népeit a Szentföldre vezette, később a vallási s ezután a politikai reformot tűzte ki buzgó törekvéseik céljának, úgy most minden népet nemzetiségök fönntartása s kifejtésére lelkesíti.

Ha keresztény polgárisodásunknak eddigi fejlődését tekintjük, a korszellem ezen irányában nincs semmi meglepő. Csak folytatása ez azon küzdelemnek, mely a szabadság s egyenlőségért századok óta foly, s igen természetes, hogy ugyanazon elvek, melyek, mi az egyéneket illeti, senki által többé kétségbe nem vonatnak, most a népek egymás közötti viszonyaira is alkalmaztatnak.

De ha eziránt másképp vélekednénk is, vajon ignorálhatjuk-e a korszellem ezen irányának létezését s a hatást, melyet az minden államok viszonyaira napjainkban gyakorol? Helyes vagy helytelennek tartjuk-e azon nézeteket, melyek a nemzetiségek kérdése iránt napjainkban fölmerültek, csak egy átmenő vagy oly mozgalomnak tartjuk-e a nemzetiségi lelkesedést, mely az emberiség kifejlődésére századokon át elhatározó befolyást fog gyakorolni: az egyremegy; - de hogy e mozgalom nagy s általános, s hogy semmi, mi a kor szellemének ezen irányával ellentétbe lép, jelenleg fön nem tarthatja magát, hogy tehát, ha a Duna mentében egy erős állam létezését szükségesnek ismerjük, e szükségét is csak úgy elégíthetjük ki, ha ezáltal a kor uralkodó szellemével ellenkezésbe nem jövünk: ezen senki nem kételkedhetik - legkevésbé mi, magyarok, kik a nemzetiségi elvnek hatalmát nemcsak fölfogni, de érezni tudjuk.

Kétségbevehetetlen históriai jogaink, egy nemcsak szenvedésekben, de dicsőségben gazdag múlt, mely mindazon népeknek, melyek a magyar korona alatt egykor egyesítve voltak, közös tulajdona, úgy hozzák magokkal, hogy a kívánt egység, mely az utolsó tizenkét év alatt felbomlott, a magyar alkotmány visszaállítása által könnyebben létesíthető, mint más bármily eszközök által. De ha helyzetünk e részben kedvező is, az eredmény mindig csak attól függ, vajon a nagy föladás megoldására képeseknek mutatjuk-e magunkat? Azaz: vajon *a különböző nemzetiségeknek a közös szabadság alapján s nemzetiségi követeléseik teljes kielégítése mellett egy erős egészre összeforrasztása a magyar korona alatt lehetséges-e vagy sem?*

Az első esetben jövünk biztosítva van, s a birodalom jól értett érdekei is azt kívánják, hogy az, mire a birodalmi egységnek eszméje elégtelennek mutatkozott - Magyarország által történjék meg, mely fejedelmének egysége által a birodalommal válhatatlan kapcsolatban áll; a másikkban a föladás, melyre Magyarország elégtelennek mutatkozott, akár ismét az összes birodalom, akár más hatalom által fog megoldatni; de hogy e kérdés meg fog oldatni Magyarország által, mely arra históriai jogánál fogva hivatva van, vagy Magyarország históriai jogainak ellenére, ha másképp nem lehet, az nem szenved semmi kétséget. S azért kétkedés nélkül

mondhatjuk el, hogy az e hazában lakó különböző nemzetiségeknek kielégítése, reánk, magyarokra nézve nem oly dolog, mely önkényunktől függ, vagy melyet csak e nemzet nagylelkűségétől várunk, hanem: hogy az alapföltétele egész jövőnknek, *mert csak azon mértékben, melyben e hon minden lakóit az alkotmányos szabadságban részesítjük s ezáltal minden nemzetiségnek méltányos igényeit kielégíthettük - azon mértékben biztosítottuk saját nemzetiségünket és alkotmányos szabadságunkat is.*

És vajon ezen összefüggés, mely politikai jövőnk s minden e hazában lakó nemzetiségek méltányos igényeinek kielégítése között a magyar szempontból létezik, nem világos-e akkor is, ha azon egyes nem magyar népek érdekeit tartjuk szemeink előtt, melyek századok óta a magyar korona alatt egy nemzetté egyesültek?

Mert ha minden nép saját nemzetiségének szabad kifejlődhetését veszi igénybe, vajon miként érvényesítheti ezen igényeit?

A múlt csak privilégiumokat ismert, s igen természetes, ha akkor, midőn a közös jog fogalma még ismeretlen volt, minden egyes nemzetiség is csak privilegiált állásában keresé biztonságát.

Az Erdélyben lakó három nemzetnek privilégiumai teljes összhangzásban állnak azon kor egyéb jogfogalmaival, mely alatt minden polgári jognak élvezete egy nemesi levél birtokához vala kötve; de vajon ki fogja állítani, hogy a nemzetiségek igényeit korunkban is ezen eszközökkel biztosíthatjuk.

Ha az egyes nemzetiségek egymás mellett, de egymástól elkülönözve laktának, mindenik külön kijelölhető határokkal körülfogva, akkor ez út talán célhoz vezethetne. Hasonló kiváltságokat adva mindeniknek, fölállítva Erdélyben a három nemzet mellé a negyediket, a nemzetiségek talán ki lennének elégítve. De vajon jelen helyzetünkben, midőn a különböző nemzetiségek vegyülve laktak egymás között, tehetjük-e ezt anélkül, hogy egyes helyeken bizonyos nemzetiségeknek kiváltságokat adva, minden többiek fölött nem igazolható elnyomás gyakoroltatnék, melyet ugyanazon nemzetiség, melynek egy helyen kedvezhetünk, más helyen türne, úgy, hogy a nemzetiségek kielégítése helyett csak azoknak nem szűnő ellentétét s küzdelmeit idéztük volna elő. - A dolgok ezen állásában a nemzetiségi igények kielégítése csak a *politikai szabadságnak* azon formái alatt lehetséges, melyek mellett e nehéz föladás Svájcban, Belgiumban s általán véve mindazon országokban oldatott meg, hol különböző nemzetiségek ugyanazon alkotmány alatt békésen s egyetértve állnak egymás mellett, azaz: *jól rendezett helyhatósági szerkezet által, mely eléggé tág körű legyen, hogy az egyes nemzetiségek szabad kifejlésére helyet adjon, s csak annyiban szoríttassék korlátok közé, mennyiben azt az állam egysége elkerülhetetlenül szükségessé teszi.*

Nézzük át a világ minden alkotmányait, hányjuk föl történetkönyveinket, gondoljunk át minden lehetőséget, s az e hazában lakó különböző nemzetiségek kielégítésének más módját nem fogjuk találni; s ki nem látja át, hogy ily intézmények létesítése, hogy azoknak s általuk minden nemzetiségek szabad kifejlődésének egyedüli garanciája *csak azon állástól függ, melyet a magyar koronának összes területe alkotmányos tekintetben bírni fog.*

Miből világos, hogy az egyes, hazánkban lakó nemzetiségek s az egész ország alkotmányos szabadsága nemcsak oly ellentétben nem állnak egymással, mely arra kényszerítene, hogy a kettő közül egyről lemondjunk, sőt hogy e két érdek ugyanaz, s *hogy valamint Magyarország alkotmányos fönnállása csak azáltal válik lehetségessé, ha az minden nemzetiségi méltányos igényeket kielégíteni képes, úgy az egyes nemzetiségi érdekek csak alkotmányos létünk biztosítása által elégíthetnek ki.*

S éppen e két érdeknek ugyanazonossága az, hogy akár a politikai szabadságot, akár a nemzetiséget tartjuk fontosabbnak, végre csak egy út fekszik előttünk, melyen haladnunk kell - ez az, miben mi kifejlődésünk garanciáját látjuk, s miért, dacára a setét fellegeknek, melyek láthatárunkon tornyosulnak, a jövőbe nyugodtan nézünk.

NYILATKOZAT ZSEDÉNYI EDUÁRD NYÍLT LEVELÉRE

Nagyságos Zsedényi Eduárd tanácsos úrnak a *P. Napló* tegnapi számában megjelent levele azon állítást foglalja magában, hogy „*a felelős magyar minisztérium maga sem tartotta meg az 1848-i törvényeket*”.

Kevésbé valék meglepetve e vád által, mint mások lehetek. A k. tanácsos úr, ki most az összes magyar minisztérium ellen lép föl, néhány hónap előtt az 1848-i magyar kultusz-minisztériumot vádolta avval, hogy a protestáns egyháznak a linzi s bécsi békekötéseken s az 1790./1-i 26. törvénycikken alapuló szabadságai ellen törvénytelen rendeleteket adott ki, s midőn általam, ki 1848-ban a kultusz s közoktatási tárcát vezettem, azon esetek kijelölésére kéretett föl, melyekre súlyos vádját alapítja, az augusztus 24-i *P. Napló*-ban a következőket hozta föl:

hogy a minisztérium a tanulók szám szerinti osztályozásának minden tanintézetekben végképpeni megszüntetését;

hogy a tanulóifjúságnak az iskolai év vége előtt elbocsátását s

a népiskoláknak mind szellemi, mind anyagi állapotáról, egy megküldött tabella és utasítás szerint összeírását rendelte el;

hogy ugyanezen minisztérium a lelkipásztorokat arra szólítja föl, hogy híveiket a törvény rendeleteiről bővebben értesítsék;

hogy a gimnáziumokra és az azok fölött álló valamennyi felsőbb tanintézetekre a jövő tanév kezdetét november első napjára tűzte ki; végre

hogy 1848-ban apr. 12-én a prot. felekezeteket az egyházi s iskolai dolgokban kívánatos reformokról tartandó értekezletre hívta meg.

Miután a klasszifikációnak az egyes tanintézetekben eltörlése, s az, hogy a szülők s az egyes tanintézetek igazgatóinak ismételt kérésére, mely az 1848-ban beállt események által motiváltatott, a kultuszminisztérium a tanulóifjúságnak a tanév vége előtt elbocsátását rendelé, az 1790/1. 26-ik törvénycikknek semmi sértését magába nem foglalhatja; s miután mindenki előtt világos, hogy a minisztérium, midőn a népiskolák szellemi és anyagi állapotjáról magának fölvilágosítást szerezni kívánt, csak kötelességét teljesíté; - miután senki nem fogja állítani, hogy a kormány a protestáns egyházat a linzi és bécsi békekötéseken alapuló szabadságaikban sértette, midőn a különböző vallású lelkipásztorokat fölszólítja, hogy a mozgalmas időben, mely alatt az ország egy része vérbe borult, híveiket a törvény rendeletéről bővebben értesítsék, s a protestáns felekezeteknek összehívása az 1848-i 20-ik törvénycikk által az illető minisztériumnak kötelességévé tétetett: - világos, hogy Zsedényi Eduárd tanácsos úrnak a törvényességről s azon morális felelősségről, melyet magára vállal, aki valamely kormányt a törvény sértéséről vádol, más fogalmai vannak, mint nemcsak nekem, de mint mindazoknak, kik az 1848-i törvényhozásban részt vettek, és a minisztériumot ezen rendeletek miatt felelősségre nem vonták, sőt, mint mindazoknak, kik a protestáns ügyről azóta szoltak s írtak anélkül, hogy az 1791-i törvénynek ezen sértései ellen valaha panaszt emeltek volna. S ez vala az ok, melyért én a nagyságos úrnak említett cikkelyére válaszolni feleslegesnek tartám. A közönségre bízom, hogy a fölhozott adatokból maga ítéljen azon vád alaposságáról, mely az 1848-i kultuszminisztérium ellen Zsedényi Eduárd úr által emeltetett. A jelen esetben pedig, azon semmi adatokkal nem támogatott pusztá vád következtében, mely az 1848-i minisztérium ellen, amelynek én tagja és Zsedényi tanácsos úr tisztviselője voltunk, emeltetik,

csak azon egyszerű nyilatkozatra érzem fölhíva magamat, hogy hivataloskodásom ideje alatt azon törvényeket, melyeknek végrehajtására eskü által kötelezve valék, soha tudva nem sértettem meg.

Pest, nov. 23.

INDÍTVÁNY EGY BIZOTTMÁNYNAK KIKÜLDÉSÉRE A NEMZETI KÉRDÉSBEN

Azon kérdések között, melyeknek megoldása a jelen törvényhozás feladatához tartozik, a különböző nemzetiségek méltányos igényeinek kielégítésénél fontosabb alig létezik.

E Ház kijelelte az elveket, melyeket e kérdés megoldásánál követni akar, midőn első felszólalásában kifejezte, hogy minden nemzetiségnek kész megadni mindazt, mi az ország területi és politikai szétdarabolása és törvényes önállásának kockáztatása nélkül megadható.

Minthogy azonban ezen elveknek célszerű alkalmazása attól feltételeztetik, hogy egyrészt a hazában létező különböző nemzetiségek igényei és kívánatai, a másiktól azon nagy fontosságú országos érdekek kellő figyelembe vétessenek, melyekkel a nemzetiségi kérdés végleges elrendezése összeköttetésben áll: egy 27 tagból álló választmánynak kiküldetését indítványozom, mely addig is, míg azon akadályok elháríttatnak, melyek miatt az országgyűlés a jelen pillanatban törvények alkotására illetékesnek nem tartja magát, mindazon előmunkálatokat megtegye, melyek elkerülhetetlenül szükségesek arra, hogy e fontos kérdés e hon külön ajkú polgárainak meglegedésére s a haza köz javára törvény által megoldassék.

JELENTÉSE A NEMZETISÉGI KÉRDÉS TÁRGYÁBAN KIKÜLDÖTT BIZOTTMÁNYNAK

A nemzetiségi kérdés tárgyában kiküldött bizottmány mindenekelőtt azon fő elvek megállapítását tartá szükségesnek, melyek feladatának megoldásánál irányadókul szolgáljanak.

Eljárásának alapjául két út kínálkozott: A honban létező egyes nemzetiségek formulázott kívánalmai, amint azok a t. sz.-mártoni gyűlésnek e bizottmányhoz áttett emlékiratában és köztudomás szerint a szerb kongresszuson, úgy az erdélyi románok részéről is fogalmazva lőnek; avagy kijelölése azon határoknak, amelyeken belül az egyes nemzetiségek saját, e részbeli igényeiket szabadon érvényesíthetik.

A bizottmány e második kiindulópontot választá, mert a jogegyenlőségnek 1848-ban kimondott elvével összeférhetőnek nem tartá, hogy bármely kérdés, mely az egyéni szabadsággal oly szoros egybeköttetésben áll, mint a nemzetiségi igények kielégítése, engedmények útján oldassék meg;

mert azon körülménynél fogva, hogy egyes nemzetiségek e hazában elszórva, összevegyülve találtnak, azok konkrét kívánalmainak kielégítése vagy oly területi változásokat, kikerekítéseket tételezne fel, melyek az ország politikai egységét veszélyeztetnék, vagy pedig a nagyobb nemzetiségek területén lakó kisebb nemzetiségi töredékek végelnyomására vezetne;

mert végül, az engedmények útja legbiztosb eszközül szolgálna arra, hogy az egyes nemzetiségek közti súrlódások fenntartassanak, s az egyenlő jogkör határain belül egyesek úgy, mint testületek részéről kifejtethető és üdvös eredményekre vezető szabad versenyt, az elnyerendő jogok körüli meddő vetélkedés háttérbe szorítsa.

Magyarország sajátágos etnográfiai viszonyainál fogva éppen utalva látszik oda törekedni, hogy a nemzetiségi kérdést oly törvényes intézkedések által fejtse meg, egyszermindenkorra, melyeknek pajzsa alatt az egyes polgárnak e részbeni jogos követelményei a haza területének bármely részén szintoly mértékben védve, mint az egyes nemzetiségeknek, mint testületeknek, szabad egyesülés útján kifejlődhetése biztosítva legyen.

Ily törvényes intézkedések elemeit nyújtják nálunk a századokon keresztül fennállott községi önkormányzás, az egyes vallásfelekezeteknek nemcsak egyházi ügyeikre, hanem tanodáik belrendezésére és kezelésére is kiterjedő autonómiája és mindenekfelett azon helyhatósági rendszer, melynek észjogi alapját éppen az individuális szabadságnak az államhatalom túlterjeszkedése ellenébeni megóvása, s úgy a fizikai, mint morális egyediségeknek az államegység legszükségesebb korlátain belüli szabad mozgathatása képezik.

E nézetből kiindulva s azon törvényes határok mentenhagyásával, melyeket Horvátországnak régi municipális jogai, nemkülönben Erdélyt illetőleg az 1847-8. 7. tc. 5. szakasza előnkbe szabnak, a következő két fő elvet véltük mindenekelőtt megállapítandóknak:

- a) „Hogy Magyarországnak minden ajkú polgárai politikai tekintetben csakis egy nemzetet, a magyar állam történelmi fogalmának megfelelő egységes és oszthatatlan magyar nemzetet képezik, és
- b) hogy az országban lakó minden népek, név szerint: a magyar, szláv, román, német, szerb, orosz stb. egyenjogú nemzetiségeknek tekintendők; melyek külön nemzetiségi igényeiket az ország politikai egységének korlátain belül, az egyéni és egyesülési szabadság alapján minden további megszorítás nélkül szabadon érvényesíthetik.”

Mely vezérelvek nyomán, és biztos feltevésével annak, hogy az 1847- és 48-i: 16. tc. 1. szakasza folytán a megyei hatóságok is népképviselőlet alapján fognak szerveztetni, a következő törvényjavaslati pontozatokat vagyunk bátrak a t. képviselőháznak előleges jóváhagyás végett ajánlani addig is, míg az országgyűlés kiegészítését gátló akadályok elhárítása következtében a t. Ház által helyeselt irányban kidolgozandó törvényjavaslatunk eldöntő tárgyalás alá bocsáttathatik.

A) Az egyesek és testületek nemzetiségi jogairól

1. Minden honpolgárnak jogában áll saját községi avagy törvényhatóságához, úgy az államhatóságokhoz intézett beadványaiban anyanyelvét használni.
2. Más községi, avagy törvényhatóságok azonban csak oly beadványokat tartoznak elfogadni, melyek az illető községben avagy területen divatozó nyelvek egyikén írvák.
3. A községi gyűlésekben mindenki anyanyelvén szólhat.
4. A községek ügykezelési nyelvét a községi gyűlés határozza meg; úgy azonban, hogy a kisebbség kívánatára annak nyelve is alkalmaztassék az ügykezelés körül.
5. A községi előjárók az egyes lakosokkal való hivatalos érintkezésükben azoknak nyelvét használni kötelesek.
6. Az egyházközségek szabadon intézkednek saját ügyeik kezelésénél általában és különösen az anyakönyvek vezetésénél, úgy az elemi iskolákban használandó oktatási nyelv iránt is.
7. Minden vallásfelekezet és nemzetiség egyiránt fel van jogosítva az állam segélyét oly községek részére igénybe venni, melyek saját egyházi és nevelési terheik viselésére képtelenek.
8. Minden vallásfelekezetnek és nemzetiségnek szabadságában áll közép- és felső-tanintézeteket állítani; ezekben, valamint az egyes vallásfelekezetek és nemzetiségek részéről eddigelé máris felállított, ilyennemű tanodákban, az oktatási rendszernek és nyelvnek meghatározása, a kormány felügyeleti jogának mentenhagyásával, az alapító egyént vagy testületet illeti.
9. Az állami tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása az oktatásügyi minisztérium teendőihez tartozik, mely ez intézkedéseinnél, az illető tanintézet kerületében divatozó nyelvekre tekintettel lenni köteles.
10. Az országos egyetemnél az országban lakó minden nemzetiségek számára nyelv és irodalmi tanszékek állítandók.

B) A törvényhatóságokról

11. A törvényhatóságok gyűléseiben mindazok, kik szólásjoggal bírnak, anyanyelvüket használhatják.
12. A tanácskozások felett vezetendő jegyzőkönyvek és a törvényhatósági tisztviselők ügykezelésének nyelvét a közgyűlés határozza meg; a törvényhatóság területén létező minden nemzetiségnek joga fennmaradván, a jegyzőkönyvnek saját nyelvén is leendő vezetését követelhetni.
13. Az esetben, ha a törvényhatóságnak jegyzőkönyvi nyelvüül nem a magyar fogadtatnék el, az államhatóságok felügyeletének kellő gyakorlása tekintetéből ezen jegyzőkönyvek magyar nyelven is vezetendők.

14. A törvényhatósági tisztviselők az alájuk rendelt községekkel és magánosokkal való érintkezésükben, nevezetesen pedig úgy a magánjogi, mint bünvádi, szóbeli tárgyalásoknál azoknak nyelvét használni köteleztetnek.

15. A törvényhatóságok egymás közt magyar nyelven közlekednek; megengedtetvén mégis, hogy azon vegyes-ajkú hatóságok, melyeknek ügykezelési nyelve ugyanaz, egymással e nyelven közlekedhessenek.

16. Oly törvényhatóságokkal, melyeknek kebelében az egyes törvényhatóságok által megállapított ügykezelési, avagy annak területén létező magánosok és testületek által használt nyelv nem divatozik, minden mellékletek hiteles magyar fordításban is közlendők.

17. A törvényhatóságok az államhatóságokkal magyar nyelven érintkeznek.

C) Az államhatóságokról

18. Az államhatóságok ügykezelési nyelve a magyar.

19. Az államhivatalok és tisztségek az 1844. 5. tc. értelmében nemzetiségi különbség nélkül egyéni képesség és érdem szerint betöltendők.

20. Az illető minisztériumok kötelesek arra ügyelni, hogy az egyes államhatóságok hivatalaira a külön nemzetiségek kebeléből elegendő számmal alkalmaztassanak oly egyének, kik a vegyes-ajkú törvényhatóságok, úgy az alájuk rendelt testületek és magánosok részéről felterjesztett ügyleteknek kellő elintézésére szükséges ismeretekkel bírnak; ezen tekintet a főispáni méltóságok betöltésénél is szem előtt tartandó.

D) Az országgyűlésről

21. Az országgyűlésnek tanácskozási és ügykezelési nyelve a magyar.

22. A törvények az országban lakó minden nemzetiségek nyelvén országgyűlésileg eszköz-
lendő hiteles fordításban is kihirdetendők.

23. A fennebbi intézkedésekkel ellenkező minden törvények, nevezetesen: az 1847-48: V. tc. 3. szakaszában, úgy ezen évi XVI. tc. 2. szakaszának e) pontjában és az 1848. 6. tc. 7. szakaszában foglalt megszorítások, nemkülönben az erdélyi approbáták- és kompilátákban előforduló, a román nemzetiséget sértő rendelvények újólág is eltöröltetnek.

24. Az ország területén létező minden nemzetiségeknek ekként megállapított jogai sarkalatos törvénynek nyilvánítván, a nemzeti becsület védpajzsa alá helyeztetnek.

Ama szoros kapcsolat, melyben a nemzetiségi és vallásfelekezeti viszonyok e hazában léteznek, lehetetlenné teszi az egymásba átfolyó igényeknek teljes különválaszthatását; amiért is világosan meg jegyeztetni óhajtjuk, hogy mindazon pontok, melyek az egyházi községek- és tanodákra vonatkoznak, azon hazai törvényeink kifolyásai gyanánt tekintendők, melyek az egyes vallásfelekezeteknek autonomikus jogait szabályozzák, s amelyeknek, nevezetesen: a mindkét hitvalláson levő protestánsok, úgy a g. n. e. egyház jogait biztosító 1790/91-i 26. és 27. sarkalatos törvénycikkelyeknek teljes épségben leendő fenntartását e helyütt különösen kiemelendőnek véljük.

Mely jelentésünk kapcsán szerencsénk van a bizottmányhoz által tett irományokat, úgy Wlád Alajos és Popovics Zsigmond bizottmányi tag urak által beadott külön javallatot is a t. képviselőháznak ezennel benyújtani. Kelt Pesten, aug. hó 1-én 1861.

MAGYAR GAZDASSZONYOK

Midőn a magyar gazdasszonyok egyesületének alakulása indítványba hozatott, a részvét mellett, mely ezen eszme iránt nyilatkozott, nem hiányoztak egyesek, kik egy ily egyesület alakulását haszontalannak, sőt károsnak állíták, legalább annyiban, mennyiben mindent károsnak mondhatunk, mi nagy tevékenység mellett semmit nem mozdít elő, s ha másképp nem, legalább azáltal árt, mert sok erőt s nemes lelkesedést pazarol el, mely más célokra jobban vala használható, s nem mondhatjuk-e ezt a magyar gazdasszonyok egyesületéről is? Senki nem tagadhatja azon feladásoknak fontosságát, melyeket ezen egyesület magának kitűzött. A ház alapja a hazának; a családi élet erényei képezik az elemeket, mikből a nemzet nagysága s dicsősége alakul, s tisztán anyagi jólét szempontjából tekintve, azon vagyonnak, melyet munkássága terem, legnagyobb része csak az egyes háznép fenntartására, jólétére, kényelmére szolgál, s az egyes tűzhelyeknél emésztetik fel, s ki nem látná át, mennyire fekszik a hazának érdekében, hogy azok, kiktől a háznak rendje függ, kik minden családi erényeknek támaszai, s kiknek kezein az, mit az egyes háznép szüksége igényel, s így a nemzet összes vagyonának nagy része keresztülmegy - - hogy gazdasszonyaink jól töltsék be helyeiket; - de vajon ezt eszközölhetik-e egyesületek?

Minden háznépnek jóléte a nőtől függ, ki felette örködik. Ha szerető és hű, szorgalmas és takarékos, a család jövője biztosítva van, s a férfiú, kinek neje e négy tulajdonnal bír, feltalálta azt, mit, mint a négylevelű lóher, ezeken keresnek, de mire csak a szerencse fia akad. S a jótékony hatás, melyet a nő saját körére gyakorol, nem annak köszönhető-e, hogy magát kizárólag ezen körnek szenteli, hogy csak abban él, hogy mindent, ami általános, ami közügy, a férfiakra bíz nemes önzésében, melynek alapja: szeretet, s csak kevesekért, de egészen feláldozza magát. De vajon a haszon, melyet egyes gazdasszonyt tárgyak feletti tanácskozás és azoknak kiállítása eszközölhet, kipótolhatja-e a veszteséget, melyet szenvedünk, ha gazdasszonyaink idejüket, mely egészen saját háztartásukra vala szentelve, közügyek tárgyalására fordítják?

Ezen s ehhez hasonló aggodalmakat [hallánk] sokszor, midőn a magyar gazdasszonyok egyesülete működését megkezdé, s ha ez egylet első időben hölgyeink között kevesebb részvétre talált, mint azt minden nemesért buzgó keblüktől várni lehetett, az ok abban fekszik, hogy közülök is sokan érzék ezen megjegyzések alaposságát, s mert ha csakugyan nem lenne más ezen egylet feladata, mint hogy a házi gazdasszonykodás körében egyes javítások hozassanak be, egy, a haza fővárosában székelő egylet talán nem a legfőbb eszköz, mely által e cél elérhető.

De vajon, ha a gazdasszonyi egylet eddigi működésére visszatekintünk, nem cáfolja-e meg az mindezen ellenvetéseket? Alig három éve, hogy az egylet létezik; a gazdasági tárgyak kiállítása, bármennyi érdekeset foglalt magában, a gazdasszonykodás egyes ágaira talán kevés hatást gyakorolt, de midőn e részben is nagy előny, hogy a közfigyelem oly tárgyak fontosságára fordított, melyekről, éppen mert mindennapiak és közhasznúak, eddig nem gondolkoztunk - vajon a gazdasszonyok egylete nem tett-e mást? -, s midőn jelentéseiből látjuk, hogy az egyesület (csak kis körben terjedve el) már hat árvának neveléséről gondoskodik, s kész még hatot pártfogásába venni, s hogy részint az egylet, részint egyes lelkes tagjai által az Alföldön szűkölködő hontársaink felsegélésére tetemes adakozásokat gyűjtöttek s gyűjtenek naponkint, nem kell-e megvallanunk, hogy az egyesület - melyet csak a közjó iránti buzgóság s nemes tevékenység utáni vágy hozott létre, s melynek első keletkezésénél bizonyos meghatározott céljai még nem voltak - működése között feltalálta természetes hivatását; s midőn

az árvák nevelésében s a jótékonyságban keresi föladatát, oly célt tűzött ki magának, melynek fontosságát valamennyien elismerjük, s melyért azok, kik azt maguknak kitűzték, nemcsak minden jobb ember rokonszenvére, hanem támogatására is számolhatnak, főképp hazánkban, hol ez irányban eddig, fájdalom, oly kevés történt.

Hazánk szegénység tekintetében más országoknál kedvezőbb helyzetben van. Gyárpar - mely midőn kincseket teremt, oly néposztályoknak keletkezését idézi elő, melynek jóléte, sőt élélme egyes iparágak virágzásától függ - nálunk nem létezik, s így hazánk, ámbár egészben véve szegényebb, mégis aránylag kevesebb szegényt számol népessége között, mint más, hazánkat főképp az ipar mezején megelőző országok. Hogy azonban nemcsak egyes, a természettől kevésbé megáldott vidékeinken, hanem a hon leggazdagabb részeiben is találhatók szegények, s hogy azok száma azon arányban fog mindig szaporodni, amelyben viszonyaink más országok viszonyaihoz közelítenek, azt, ki e hazát ismeri, nem fogja tagadni, valamint azt is el kell ismernie, hogy kevés kivétellel talán alig találunk országot, mely szegényeiről kevésbé gondoskodnék.

Minden humanitási intézetnek hiányában vagyunk, az árvák neveléséről, a betegek ápolásáról, a szűkölködők segélyezéséről, az aggok ellátásáról e hazában gondoskodva nincs, és ki nem látja, hogy e kötelességeknek további elhanyagolása e hazában még nem ismert bajokat s veszélyeket idézhet elő.

Éppen mert a pauperizmus nálunk azon ijesztő alakban lépett fel, melyben azt más országokban látjuk, éppen mert - az ország nagy részében legalább - e mótely terjedését megakadályozhatjuk, azért szükséges, hogy figyelmünket most fordítsuk e tárgyra, s kit illetve ezen ügynek kezdeményezése inkább, mint azokat, kik midőn a szenvedők fájdalmait enyhítik, csak női hivatásukat teljesítik?

Jól tudom, hogy az egylet a létező bajokon tökéletesen nem segíthet, s hogy e lap, mely nemcsak ebben, de minden egyébben az egylet közlönyéül szolgál, sem minden szenvedéseket nyilvánosság elé hozni, sem azoknak orvoslására a kellő eszközöket feltalálni nem képes, de hogy a humanitásnak ügye azáltal, ha azt hölgyeink felkarolják, sokkal inkább segítetik elő, mint bármi más eszközök által, s hogy tetteleg a szegények ínségéről, az árvák neveléséről, az elaggott munkások ellátásáról jobban lesz gondoskodva, ha lelkes nőink figyelme e tárgyakhoz fordul, mintha szegényeink állapotáról a legtökéletesebb statisztikai táblákat állítjuk össze s a legszebb törvényjavaslatokat készítjük - ez teljes meggyőződése, s ez az, miért én a magyar gazdasszonyok egyletének keletkezését, mióta az felállását ekként tűzte ki, oly fontosnak tartom, s örömmel üdvözlöm e lapot, mely annak szükséges központul szolgál, s mely talán nekünk, férfiaknak is megnyitja hasábjait, hogy e fontos kérdések iránt eszméinket előadjuk.

MAGYAR GAZDASSZONYOK EGYESÜLETE

Nagy erőt csak az egyesülés ad. Talán nincs elv, mely általánosabban elismertetnék, s melyet többször s oly különböző formában hallanánk. Egyik nyilakra emlékeztet, melyeknek mindenikét könnyen eltörhetjük, s melyek egy csomóba kötve eltörhetetlenek; más a nádasra mutat, melynek gyöngye, de tömötten álló szálai felett a vihar, mely az egyes tölgyet megdönté, bántás nélkül megy át; mi - hogy a nők szokott tárgyai között maradjunk - cérnaszállról beszélhetnénk, melyet egyenkint minden gyermek, de melynek egész köteget a legerősebb férfi sem szakíthatja el. Egyszóval mindenki elismeri az elvet, mindenki terjeszti s pártfogolja, s mégis - asszonyok lapjában itt-ott egy kis paradoxe talán megbocsátható - nekem úgy látszik, hogy ezen elv - és sokszor járunk így minden általános elvvel - arra, mit a nőknek tenniök kell, még kevés világosságot vet. - Nem az egyesülés maga, hanem a mód, melyen egyesülünk, ez hasznainak föltétele, s a nádas, mely a szellőben ingadoz, a cérnaszállak, melyeket a gyermek feloldhatatlan csomóba kötött, nem haszontalanabbak, mint némely egyesületek. - Az erők tömege a sikernek mindig csak egyik föltételét képezi, a másik nem kevésbé fontos: a tömegesített erőnek célszerű felhasználása, s ez az, mitől a magyar gazdasszonyok egyesületének üdvös működése is főképp függ.

Ez egyesület még új, s így nem nyerhette még azon kiterjedést, melyre számolhat. De valamint nincs nap, melyes új tagok belépése által ne erősödnék, úgy sok nemes feladás jelölhető ki, melyek már most hatáskörükben fekszenek, de csak akkor, ha célszerű módon járnak el - s azért semmi nem szükségesebb, mint hogy eziránt tisztában legyenek magukkal.

Minden egyesületnek szervezésében bizonyos hasonlatosság létezik. Vannak elnökei, választmánya, tanácskozási jegyzőkönyve, s mindez nem hiányzik ezen egyesületnél sem, s nézetem szerint mégis hibáznak, ha ebből azt következtetik, hogy a gazdasszonyok egyesülete is csak annyit tehet, mint más egyesületek, s hogy azt csak azon módon s eszközök által teheti. - Valamint feladása nemcsak a háztartás körüli javítások vagy a jótékonyosság előmozdításában fekszik, hanem kiterjed mindenre, mi a nő hivatásának köréhez tartozik; úgy bizonyos, hogy az egyület működése egymaga céljának elérésére nem elégséges, s ha más egyesületek sikere csak attól függ, hogy jól vezettessenek - a gazdasszonyi egyesület eredménye, köztisztelőben álló elnökei és választmányának buzgósága által, még nem biztosítható. - Erre több kívántatik, s ez az *egyes tagok buzgó részvéte*; - sőt, bármilyen fontosságot tulajdonítsunk is az egyület központi működésének, teljes meggyőződése, hogy e működésnek fontossága főképp abban áll, hogy az egyéni működések irányait helyesen jelölje ki, mert csak ettől, csak az egyéni törekvésektől várhatjuk céljaink elérését.

Ez részint azon feladások természetében fekszik, melyeket az egyület magának kitűzött. A háztartás, a nevelés, a nyomor enyhítése, egyszóval minden, mire a nők befolyással lehetnek, oly tárgyak, melyekről a legszebb elveket állíthatjuk fel, de melyek azáltal, hogy ezt tesszük, még nem javítottak semmit. Minden az elvek alkalmazásától függ, s valamint a háztartást csak az egyes gazdasszony vezetheti célszerűen, úgy a nevelés, a jótékonyosság: csak egyesnek műve lehet. De egy másik, még fontosabb ok: a nőnem természete.

Nagyobb gyülekezetek, köztanácskozások, hol egyes tárgyak felett vitatkozni s határozni kell, melyek a férfiút erejének öntudatára ébresztik, a nőket elzavarja. A központosítás - mely oly nagy dolgokat eszközöl - nem nőknek való, kik szívesen engednek, kik örömmel alárendelik magukat, de nem, ha ezt egy határozat, hanem csak akkor, ha ezt szívük parancsolja. A nők szűkebb kört jelölt ki a természet, s csak midőn ezt betölti, találhatja megelégedését.

A magyar gazdasszonyok egyesületének főfeladata tehát nem arra szorítkozik, hogy mint egyesület bizonyos irányban tevékeny legyen. Minden, mit ezen úton elérhetne, egyes nevelési intézetnek vagy ápodának felállítása - bármi fontos magában - azon üdvös hatásnak, mely általa eszközölhető, csak egy kis részét képezi. A fődolog azon erkölcsi hatás, melyet fennállása s működése által a hon leányaira gyakorolni fog, kijelölve azon célokat, melyek után az egyeseknek törekedniök kell, az irányt, melyben annak elérésére legtöbbet tehetnek, az eredményt, mely egyesek tevékenysége által eléretett - s ez az, miért a gazdasszonyi egyesületnek egy külön közlönyre - melyet más egyesületek nélkülözhetnek - annyira szüksége van.

Én így fogtam feladatát föl. E hetilap közvetítőül fog szolgálni, mely által az egyesület egyes tagjai nemcsak az egyesület működéséről, hanem mindarról tudósíttatnak, mi azon ügyek iránt, melyeknek ápolását feladatukul kitűzték, a haza különböző vidékein történni fog: hogy az egyesnek tapasztalásai az egésznek hasznára legyenek, hogy az egyes példa nemes versenyre serkentsen ezereket. - Miként fog eleget tenni feladatának, az a résztvétől függ, melyet talál, s az egyesület egyes tagjainak közreműködésétől; mert valamint az egyesület csak úgy felelhet meg céljainak, ha annak egyes tagjai saját körükben e célok elérése után törekszenek: úgy e lap is, csak ha mindezen egyes törekvésekről tudósíttatik s azokat közli, csak ha az valóban a magyar gazdasszonyok lapjává lesz, teremheti azon gyümölcsöket, melyeket tőle várhatunk.

HAZAI FESTÉSZETÜNK S MÚZEUMUNK ÉRDEKÉBEN

Emlékezni fognak olvasóink az indítványra, mely egyesületünk egyik lelkes tagja, gróf Zichy Náándorné, szül. gróf Zichy Livia által hazai festészetünk érdekében múlt évben tétetett, s akkor napilapjaink által nagy méltánnyal közölve volt. - Az indítvány abban állt, hogy jeles festészünk, Székely Bertalan történelmi képe, mely Dobozi s nejének halálát ábrázolja, Fejér megye hölgyei által megvásároltatván, Nemzeti Múzeumunknak ajánltassék, s így nemcsak ezen intézetünk művészi kincsei oly művel gazdagíttassanak, mely azoknak értékét neveli, de egyszersmind Dobozi hőstettének méltó emléke állíttassék föl oly helyen, hol az buzdítva hat a jelen s jövő nemzedékre.

Örömmel jelenthetjük, hogy ezen indítvány most már létesítve van; a nemes grófné eszméje Fejér megye lelkes hölgyei által oly részvétellel karoltatott fel, hogy nemcsak a kép megvételére szükséges 1200 osztr. frt-ért., de ezenfelül még 200 frt gyűlt össze, s így Székely műve most már a Nemzeti Múzeum képtárának tulajdonává lőn, a fölösleg gyűjtött összeg pedig - 200 frt - az alföldi szűkölködők számára, a magyar gazdasszonyok egyesületének adatott át, s úgy hisszük, nem tehetünk olvasóinknak kedvesebbet, mint midőn azon levelet, mely ez ügyben a Nemzeti Múzeum igazgatójához intéztetett, az adományozók egész névsorával együtt, közöljük. - A levelet, mert annak tartalma tisztán kifejezi azon indokokat, melyek Fejér megye nemes hölgyeit vezérlék, a névsort - mert ugyan közölhetünk-e szebbet s olvasóink előtt érdekesebbet, mint azon hölgyeknek nevét, kiknek közreműködésére minden nemes, minden hazafias célok előmozdításánál számolhatunk.

Ha hazafiúi tettek s áldozatok följegyzése mindig legkedvesebb kötelességeinkhez tartozik, mennyivel több örömmel teljesítjük azt itt, hol az indítvány az egyesület egyik lelkes tagjának, s annak létesítése kizárólag hölgyeknek köszönhető. - S mégis nem ez egyes tény maga, s nem is, hogy az kizárólag hölgyek műve, mi ezen esetben örömünket okozza, hanem főképp annak előrelátható, csaknem biztos következései.

Teljesen osztjuk a levélben kimondott azon nézetet, hogy *a festészet egészséges fejlődése leginkább azáltal föltételeztetik, vajon oly tért találhatunk-e annak, mely a művészt s közönséget lelkesítse? s hogy ily tért csak a történelmi festészetben kereshetünk;* - de éppen ebben fekszenek a művészet ezen ágának fő akadályai. - Jelen viszonyainkban a nemzet mint egész nem veheti azt pártfogása alá, s az egyes mecénások kora megszűnt, részint, mert oly állású egyének, minőknek a művészet a tizenhatodik század alatt Olaszországban felvirágzását köszöné, hazánkban hiányzanak, részint, mert századunk a fényűzést, fájdalom, másan keresi, s azon pénzt, mely által örökbecsű művek lennének teremthetők, oly tárgyakra fecserli el, melyeknek becse a divattól függ s vele elenyészik. - A művészet - főképp a történelmi festészet pártolása nálunk csak az egyesületi működéstől várható, s nem kell-e szerencsésnek neveznünk az eszmét, mely ez egy esetben valósítva áll előttünk.

Történetünk gazdag nagy emlékekben. Nincs megye vagy város hazánkban, mely valamely emlékezetre méltó történetnek nem lett volna színhelye, vagy mely múltjából nem hozhatná föl oly férfiak vagy asszonyok nevét, kik nemzetünk kifejlődésére elhatározó befolyást gyakoroltak. Ha mármost az egyes megyék s városok hölgyei vagy polgárai követve a példát, melyet Fejér megye adott, a saját határuk körében történt nevezetes eseményeket, vagy olyakat, melyek - mint Dobozi halála - nem a megye körében történtek, de melyeknek hősei az egyes megye vagy városnak fia[i] volt[ak], kitűnőbb művészeink által lefestetik s a Nemzeti Múzeumnak adják, nem fog-e ez által a történelmi festészetnek hazánkban váratlan lendületet adni, midőn egyszersmind oly történelmi képcsarnokot nyerünk, melyet valóban nemzetinek

nevezhetünk, mert azt nem mint a versailles-it, a fejedelem bőkezűsége, vagy a törvényhozás által ajánlott összegek alapíták meg, hanem a nemzet egyes polgárainak lelkesedése, s melynek terméin végigmenve, nemcsak az elődök nagy tetteire, hanem arra fogunk emlékezhetni, hogy a nemzedék, mely e földön most lakik, régi dicsőségének emlékét nem vesztette el, s azért, mit ősei tettek, lelkesülni tud. - S mi teljes biztossággal számolunk erre. Több megyét tudok, hol már akkor, midőn gróf Zichy Livia felszólítása a lapok útján először közöltetett, az eszme általános visszhangra talált, s ha Fejér megye hölgyeié marad a dicsőség, hogy az először általuk létesített, s ha jelen viszonyaink között egész tevékenységüket komolyabb kötelességek veszik igénybe, s minden törekvésünk arra irányoztatott, hogy ínséget szenvedő hontársaink szenvedéseit enyhítsük: vajon ha e hazára ismét jobb napok jönnek, a nemes példa nem fogja-e megtenni hatását? Ismételve mondom, mi nem kétkedünk ezen, s midőn Fejér megye lelkes hölgyeinek azon buzgóságért, melyet ezen alkalommal kifejtettek, köszönetünket mondjuk, azon meggyőződéssel tesszük azt, hogy azáltal, mit tettek, nemcsak múzeumunkat gazdagították egy nagybecsű művel, hanem új lendületet adtak nemzeti művészetünk ezen ágának, mely kifejlődésében talán korszakot fog képezni.

AZ ALFÖLDI ÍNSÉGRŐL

Pest, jún. 22. 1863.

Nagy szerencsétlenség érte hazánkat. Csaknem egyharmada területének a hosszú szárazságok következtében kopáran áll, az egész Alföld, melyet magyar Kánaánnak neveznek, nem képes ellátni önmagát, s népességének egy része ínségnek vagy legalább elszegényedésnek néz elébe.

Miután a szükség csak az ország egy részére terjed ki, s a haza többi vidékei legalább középserű termésnek örvendenek, s miután e szükségnek oka az utolsó évek s az idei tavasz rendkívüli szárazságában fekszik, mely miatt a földben semmi nedv s kerteinkben semmi takarmánykészletek nem maradtak, s miután így a nyomornak okai csak ideiglenesek, s olyanok, melyek ily mértékben ritkán kerülnek elő: bármi nagy legyen a baj, nincs okunk az elcsüggedésre. De a rendkívüli helyzet rendkívüli tevékenységre int, hogy ha már azon szenvedéseket, melyeket az isteni gondviselés e vidék lakóira mért, nem háríthatjuk el, legalább elhárítsuk azon káros következtéseket, melyekkel e rendkívül sanyarú viszonyok, ha azoknak elejét nem vesszük, nemcsak az Alföld népét, de egész hazánkat s nemzetünket fenyegetik.

Első feladásunk minden kétségen kívül a helyzetnek tiszta felfogása. Szükséges, hogy a létező bajt egész nagyságában ismerjük meg, magunkat annak következtései iránt önámításnak ne engedjük át; de talán még szükségesebb, hogy aggodalmainkban a túlságig ne menjünk; nemcsak azért, mert oly viszonyok közt, midőn főképp erélyre van szükség, semmi nem hatna károsabban, mintha elcsüggednénk; hanem azért is, mert tapasztalásból tudjuk, hogy hasonló kalamitások idejében a létező bajnak túlzott előadása azon mértékben neveli a veszélyeket, melyben azoktól rettegünk.

Nem hogy a szenvedő Alföld iránt részvétet gerjesszünk, hanem hogy rajta segítsünk, erre van szükség, s ennek csak úgy felelhetünk meg, ha mindenekelőtt a létező bajokat a lehetőség egyszerűen adjuk elő, azután kijelöljük az eszközöket, melyek azoknak elhárítására, vagy legalább enyhítésére rendelkezésünkre állanak.

Míg az aratásról részletes tudósításaink nem lesznek, míg főképp a kukoricatermés, melyhez eddig reményeink vannak - letakarva nincs, addig a gabonahiánynak nagyságát, melynek pótlásáról gondoskodni kell, meghatározni lehetetlen. - De hogy az egész Alföldnek, sőt még határain túl körülbelül 1300 □ mértföldre terjedő területnek termése példátlanul silány, hogy a legelők mindenütt kopárak, hogy a takarmány hiányzik, azt már most is tudjuk, s ha a mennyiséget, melyben a segély kívántatik, nem határozhatjuk is meg, azt, hogy ily segélyre szükség lesz, már most is a legnagyobb biztossággal mondhatjuk, s az Alföld viszonyai oly egyszerűek s kevés kivétellel oly hasonlóak egymáshoz, hogy azon következtéseket, melyeket a jelen mostoha idő lakóinak egyes osztályainál előidézni fog, részletes kimutatások nélkül is teljes biztossággal kijelölhetjük.

Nincs talán vidék Európában, mely oly kizárólag földművelő, mint Alföldünk. Fiatal, agg, a napszámos s nagyúr, az egyházi férfiú, az orvos és kiszolgált katona, egyszóval mindenki a földműveléssel foglalkozik. Mintha a föld ellentállhatatlan vonzerővel bírta lakóira, s ezek között nem találhatna senki meglepetést, ha vele folytonos érintkezésben nem maradt. A gyáriparnak - főképp miután az utolsó években az előbb fennállott szeszgyárak is nagyrészen bezárattak - úgyszólván nincs nyoma; sőt a földművelés háttérbe szorítja azon kevés mesteriségeket is, melyek helységeinkben székelnek, s alig találhatunk az Alföldön mesterembert, ki

földet ne bérelne, s ha a földi munka ideje eljött, legszükségesebb egyéb dolgait félbe ne szakasztaná, hogy kukoricáját kapálja, vagy törje, búzáját elvesse, vagy betakarítsa.

Ennek van egy jó oldala, s ez abban fekszik, hogy a baj, mely Alföldünk lakóit érte, miután egyedül az év sanyarú időjárásának következése, *csak egy évre szorul*. Míg egy gyáriparos népségnek szenvedései néha évekre terjedhetnek, és senki az időszakot előre meg nem mondhatja, melyben a szünetelő gyárak munkájokat ismét megkezdhetik, addig itt csak egy jó tavasz kell, s tudjuk, hogy az Alföld s népessége ismét előbbi virágzó állapotába jut. Hasonló előnyben állunk mi az adandó segélynek módjára nézve is. A gyári munkás, ha szünetelni kénytelen, szükségképp csak jótékonyosság által tartathatik fenn. A munka, melyhez egész életén át szokott, oly természetű, hogy azt mással nem cserélheti fel, s a munkás, ki, mióta az amerikai háború miatt a pamutszállítmányok elmaradtak, a lancashire-i gyárakban kenyerét nem találja, nem keresheti azt Anglia vasgyáraiban vagy kőszénbányáiban, sőt még a mezei gazdaságnál sem; nemcsak azért, mert ez már úgyis elég s gyakorolt munkásokat foglalkoztat, hanem mert oly ember, ki egész életét szobában tölté oly munkával, mely pontosságot igényel, de a test erejét nem fejti ki - mezei munkára alkalmatlan. - Földművelő népünk a gyári munkán kívül - melyre nálunk úgyis alkalom nincs, képes minden munkára, mely szabad ég alatt foly, s nem hiszem, hogy valaki legyen, ki azt fogná állítani, hogy Alföldünkön munkát nem találhatni, melyre azoknak ereje s pedig nagy haszonnal nem fordíthatnák, kiket a mezei munka az évnek ezen szakaszában el nem foglalhat, s kiknek élelme a jövő télen biztosítva nincs.

De van a dolognak rossz oldala is, az, hogy miután az egész vidék, mely a szárazság következtében ennyire szenved, kizárólag földművelő, a baj egyiránt ért mindenkit, s hogy így a vidék lakói a legjobb akarattal sem segíthetnek egymáson.

Ha Angliában kereskedelmi vagy más krízis következtében a gyáripar nagy veszteségeket szenved, vagy ha nem szűnő esőzések a termelést megrontják, az első esetben a földbirtokos osztály, a másodikban az iparosok megtartják egész prosperitásukat, s vele az eszközöket, hogy az ínségen, mely a grófság lakóinak egy részére nehezedik, segítsenek.

A csapásnál, mely Alföldünket érte, erre nem számolhatunk, s habár tagadhatlan, hogy az azokat, kik kizárólag munkájukból élnek, érte súlyosabban, hogy nagyobb birtokosaink hitel által könnyebben pótolhatják évi szükségüket, s hogy vagyonosabb kisebb gazdáink közt találkoznak egyesek, kik vermeikben s magtáraikban még talán több gabonát tartanak, mint mi ezen év szükségének fedezésére kívánnak; de valóban igen kevésbé ismeri viszonyainkat, vagy nagyon ámtja magát, ki ebből azt következteti, hogy az Alföld nagyobb birtokosai s tehetősebb gazdái, bármennyire át vannak hatva polgártársaik iránti kötelességérzettől, s bármennyire készek minden áldozatra, a nagy feladásnak, mely előttünk áll, eleget tehessenek.

Miután nagyobb birtokosaink között az Alföldön szintűgy, mint az ország egyéb részeiben azok, kik fekvő tőkével rendelkeznek, a ritka kivételek közé tartoznak: miután a tetemesen nagyobb résznek birtoka adóssággal terhelt, s a jelen sanyarú évben kevesen vannak, kik csak annyit természetnek, hogyha cselédeiket télen eltartották (mi mindenkinek első kötelessége), és vetésöket bevégezték, annyi gabonát adhassanak el, mint kamataik kifizetésére és saját, bármennyire megszorított háztartásaikra szükséges; a legnagyobb bizonyossággal mondhatjuk, hogy sem nagyobb birtokosaink, sem vagyonosabb gazdáink a legjobb akarattal sem nyújthatnak annyi segítyt, mennyit a jelen körülmények kívánnak; s pedig annál kevésbé, minthogy azon intézet, melynél a földbirtokos hipotéka mellett mérsékelt kamatra pénzt vehet fel, csak ezentúl kezdi működését, s a birtokos osztály, ha a közbaj enyhítésére saját birtokát megterhelni akarná is, ezt a jelen pillanatban nem tehetné, legalább anélkül, hogy magát bizonyos romlásnak ne tegye ki.

Ha magunkat ámitani nem akarjuk, el kell ismernünk, hogy az egész Alföldön nincsen senki, ki ezen évben segélyre ne szorulna, s a különbség a nagyobb földbirtokos s mások között csak abban áll, hogy kedvezőbb helyzetnél fogva e segélyt önmaga keresheti.

A kalamitás, mely Alföldünket érte, ha azt rövid szavakban jellemezni akarjuk, ezek szerint *csak ideiglenes;*

olyan, mely a létező tőkének egy évi jövedelmét semmisítette meg, de ezen tőkét legalább nagyobb részben épségben hagyta;

de általános, úgyhogy az Alföldnek mezei gazdálkodással foglalkozó lakói, azaz csaknem az egész népesség között nem található senki, ki annak következtetéseit ne érezné.

Hogy félre ne értessem, itt egy megjegyzés szükséges.

Igaz, hogy azon tőke, melynek jövedelmeiből Alföldünk él, főképp termékeny földbirtokában fekszik, melyet a jelen sanyarú viszonyok érintetlenül hagytak; de ezen tőkének termékenyítése az annak művelésére szükséges eszközöktől függ, s mennyiben ezek főképp az egyes gazdák birtokában lévő marhában állnak, s miután ennek kitartása a jelen sanyarú évben csaknem lehetetlen: nem szenved kétséget, hogy azon esetben, ha azon körülményeken, melyek a marhának kiteleltetését lehetetlenné teszik, némiként sem segítünk, s nem gondoskodunk módokról, melyek által az egyes gazda a fogyatkozást - melyet bármit tegyünk, élő jószágban szenvedni fog - jövő tavasszal kipótolhassa: akkor a kár, melyet a jelen sanyarú év az Alföld jövedelmeiben tett, ki fog terjedni tőkéjére is; amennyiben annak becsét lejjebb szállítja, s pedig annyival inkább, mennyivel bizonyosabb, hogy a gazda a gazdaságának folytatására szükséges eszközök megszerzésére minden áldozatra kész, s hogy előre láthatólag nem fognak hiányozni olyanok, kik e szorultsággal visszaélnek, mint erre már most is elég esetet hozhatunk fel: miután az Alföldön teljes biztosságot nyújtó gazdák már most is sok esetben csak váltó és 40, sőt 60 és több % kamat mellett szerezhetik meg maguknak azon összegeket, melyekre szorulnak, miáltal a baj, mely természeténél fogva csak ideiglenes, és az Alföld vagyonsága tőkéjének csak kisebb részét érte, állandóvá válhatnék, s egész jólétét semmisítheti meg. Mi a bajnak általánosságát illeti, szinte meg kell jegyeznünk, hogy az Alföldnek mezei gazdasággal foglalkozó lakosai között ugyan nincs senki, ki az időnek sanyarúságát ne érezné, de hogy a hatás, melyet az a népség egyes osztályaira tesz, mégis különböző.

A nagybirtokosok, kiknek vetésre és nagy részben terményekben fizetett béreseinek eltartására nagy mennyiségű gabonára van szükségök, s kik között talán egy sincs, kinek kertjében a múlt évről széna vagy szalma maradt volna, bizonyos tekintetben nehezebben érzik a csapást, mint a kisebb gazda, ki kevesebb cseléddel dolgozik, s kinek több helyen a múlt évről legalább szalmakészletei maradtak. Azonban a nagyobb földbirtokos összeköttetései által könnyebben gondoskodik marháinak s juhainak más vidéken való teleltetéséről, és ha nehezen is, és áldozatokkal, mégis könnyebben szerezheti meg azon összegeket, melyek arra szükségesek, hogy a sanyarú éven keresztülmenjen; míg kisebb birtokú gazdáink, bármi vagyonosak legyenek, mind marháik elhelyezésére, mind arra nézve, hogy a szükségseiken kölcsön által segítsenek, sokkal kedvezőtlenebb helyzetben állanak, s azon, már egész osztállyá nőtt uzsorások kezébe jutnak, kik minden pénzintézet hiánya miatt működéseiket az utolsó időkben már az Alföldnek is csaknem minden nagyobb s kisebb helységében üzik, s népünk vagyonságát aláássák.

Legszánandóbb kétségen kívül a napszámosok osztálya, kik az alföldi népességnek egy tetemes részét teszik, s valamint más években több jólétet élveztek, mint ezen osztály bárhol a világon, úgy most csaknem minden kereset nélkül állanak.

Ez osztálynak helyzete hazánkban s főleg az Alföldön lényegesen különbözik attól, melyben azt más országban találjuk, s pedig azért, mert mezőgazdasági rendszerünknel fogva jóléte a föld évi termékenységevel és a gazdaság általános jövedelmével a legszorosabb kapcsolatban áll. Míg más vidékek, hol a gazdaságnak különböző ágai folytattatnak, az ezeknek elvégzésére szükséges munka állandóbb; mert ha egy évben e munkának egy neme, például az aratás kevesebb kezeket igényel is, a többiek például a répföldek vagy szőlők szokott állapotában marad: az Alföldön, hol csaknem az egész gazdaság gabonaneműek produkciójával foglalkozik, a munkás keresetével kizárólag ezen egy ágra van szorítva. S míg más országokban a termés a napszámosnak bérére legfeljebb csak annyi befolyást gyakorol, hogy rendkívül termékeny éveken a takarás és csépelés több munkát kívánván, a napszámot valamivel föllebb emeli; addig nálunk, hol a munkának több s pedig éppen legfontosabb nemei *rész*-ben fizettetnek, a terméssel aránylag nő s fogy a napszámos keresete is.

Ennek köszönhetjük kétségen kívül a jólétet, melyet ezen osztály hazánk Alföldén közönségesen élvez; de ennek tulajdonítható az is, hogy a kalamitás, mely az ország ezen részének gazdaságait az idén érte, a napszámos osztályra sokkal károsabban hat, mint hasonló viszonyok más országokban hatnának.

Napszámosaink jövedelmének egyik főága a takarás. Az egyes munkás - szorgalma által három vagy négy hét alatt az Alföld nagy részében közönségesen 12-16 köböl őszi s tavaszi gabonát szerez magának, azaz annyit, mennyi családjának ellátására tavaszig szükséges, mihez ott, hol a nyomtatás még szokásban van: a nyomtató rész, s ott, hol a gépcséplés divatba jött, az ezen munkánál megkívánt s igen jól fizetett nagyszámú napszámok jönnek. S innen magyarázható, hogy az alföldi napszámos, ki néhány heti munkával hónapokra való szükségét megkeresi, sok esetben egy pár lovat szerezve keresetéből, feles földeket bérelhet, s később néhány holdnyi földbirtokra vagy legalább egy kis szőlőre tehet szert, sokkal több esetben, mint az más országokban történik. De ebből mérhetjük a szerencsétlenséget is, mely az Alföld napszámos osztályát ez évben érte, midőn a takarás félannyi munkát sem vesz igénybe, mint más éveken, s azok is, kik annál alkalmazást találnak, alig számolhatnak többre, mint annak egynegyedére, mit más éveken kerestek, s egyszersmind mindazon más munka is, mely a gabonaprodukciónak szükséges, a lehető legkevesebbre szállított alá.

A mondottakból világos, hogy ámbár az ország kisebb részében kielégítő, a nagyobbban legalább középserű termésre számolhatván, főképp a közlekedési eszközök könnyűsége mellett az élelmiszerek megfogyatkozásától tartani nincs okunk, mégis a jelen év sanyarúsága az Alföld népességét oly helyzetbe hozta, hogy annak egy része a gazdaság folytatására szükséges eszközöket, a másik az ellátásra szükséges élelmet magának megszerezni képes nem lesz.

A feladás, mely előttünk fekszik, tehát egyszerűen abban áll, hogy ezen bajokon, melyek az Alföld egyes osztályait fenyegetik, segítsünk. S ha ezt így fogjuk fel, s tartózkodva minden túlzástól, mely által a baj csak nagyobbá válhat, helyzetünket nyugodtan megfontoljuk, át fogjuk látni annak komolyságát; de egyszersmind azt is, hogy elcsüggedni nincs semmi okunk. Mert habár az egész Alföld népességének segély kell, e segélyt nagyrészt önmagában találhatja, s nem szorul másra, mint hogy törekvéseiben, melyekkel a sanyarú év következései ellen küzd, annyi támogatást találjon, amennyi részvét irányában most nyilatkozik.

Miként fog a nagyobb- s középbirtokú osztály saját bajain segíteni, e kérdést mellőzöm. Meggyőződésem az, hogy a napszámosok után éppen ezen osztálynak egyes tagjai fogják szenvedni a legnagyobb károkat. De kétséget nem szenved, hogy a nagyobb s középbirtokos, főképp az Alföldön, hol a birtok általán véve kevésbé van terhelve adósságokkal, mint az ország más részeiben, nagy előnyökkel bír, s hogy így bizvást reá bízhatjuk, hogy magáról gondoskodik. Az uralkodó, midőn azon akadályokat, melyek földhitelintézetünk életbe

léptetésének útjában álltak, elhárítván, annak működését lehetővé tévé, az Alföld nagyobb s középbirtokosainak a legjobb segédelmet nyújtá, melyet a jelen nehéz viszonyok közt várhattak, s melynek teljes sikerére nem kívántatik más, mint hogy azok, kik pénzpiacunkra elhatározó befolyást gyakorolnak, az uralkodónak jótevő szándokait támogatva, földhitelintézetünk leveleinek oly keletet biztosítsanak, minőt azok a hipotéka biztossága mellett érdemelnek. Mert csak így lehetséges, hogy az alföldi birtokos a földhitelintézetben nyert kölcsönét kár nélkül eladván, jelen sanyarú helyzetén felette nagy áldozatok nélkül segítsen.

Egészen hasonló a kisebb birtokosok helyzete, kik ha talán kisebb mértékben is, de hasonló károkat szenvednek, s kiknek, hogy magukon segítsenek, szinte csak előlegezés szükséges. - Hogy az Alföldnek kisebb birtokosai azon összegekre nézve, melyekre a jelen pillanatban szorulnak, teljes biztosságot nyújthatnak, azt, aki viszonyainkat ismeri, tudja. Az egész országban aránylag nincs tehetősebb osztály, s az egész birodalomban talán nincs a fekvő birtoknak oly neme, melyet kevesebb adósság terhelne; mindamellett kétségtelen az is, hogy éppen ezen osztály hitel tekintetében a lehető legrosszabb helyzetben áll, s miután oly intézetek, melyektől hipotéka mellett kölcsönözhetne, közelében nem léteznek, azon kevés egyénre szorul, kik alföldi városainkban pénzkölcsönzéssel foglalkoznak, s többnyire annál nagyobb kamatokat követelnek, minél kisebb az összeg, melyet előlegeztek. Minthogy tehát még azon esetben is, ha földhitelintézetünk minden szükségeknek eleget tehetne, azon feltételek teljesítése, melyekhez ezen intézet kölcsönei kötvék, időt s fáradságot igényel, melyeket ott, hol kisebb összegek kívántatnak, nem szívesen vállal valaki magára: nézetem szerint az alföldi kisebb birtokosok érdekében kívánatos, sőt szükséges, hogy a helytartótanács közbenjárásával néhány millió forintnyi összeg eszközöltessék kizárólag egy bizonyos kisebb összegekben adandó előlegezésekre, melyeknek kamatai s törlesztése az illetőktől minden nehézség nélkül az adóval együtt lennének behajthatók.

A kérdésnek legfontosabb s legnehezebb része az, hogy az Alföld nagyszámú napszámosain segítsünk, kik a jelen viszonyok alatt legtöbbet szenvednek, s kiknek baján segíteni nemcsak felebaráti, de polgári kötelességünk; mert az országnak nincs életbevágóbb érdeke, mint hogy ezen erős és tiszteletreméltó osztály eddigi jólétében a hazának megtartassék.

Isten sok kincssel ajándékozta meg hazánkat; de a legnagyobb, teljes meggyőződésem szerint, nem földje, melynek termékenységét az idegen magasztalja, hanem a nép, mely azt műveli. Vallásosságán kívül, mely a nép erényeinek fő alapja - alföldi népünk férfias jellemét főképp kettőnek köszöni. A folytonos munkásságnak, melyen napjai folynak, s rendes szokásainak, melyek munkássága által előidézett jólétének következményei. Ki Alföldünkön él, vagy azt ismeri, mindkettőről meggyőződhet. Az idegen, ki nagy rónánkon aratás előtt keresztülutazott, s látta a kalásztengert, mely körülötte hullámszik, vagy aratás után látta a keresztek s vontatók megszámlálhatatlan mennyiségét, míg, körülnézve, egyes tanyákon kívül emberi lakot nem lát, s még órákig kell haladnia, míg a helységhez ér, melynek népe mind e munkát végezte; az, ha nem csodálkozik is, legalább be fogja vallani, hogy azok, kik itt laknak, ritka szorgalommal végezik napszámukat, s ha a helységbe jön, s éppen vasárnap e népet látja - mert hétköznapi munka idejében a falu kihalt, s csak asszonyok s kis gyermekek maradnak honn -, azon meggyőződéssel utazik tovább, hogy soha munkás osztályt, mely minden fényűzés nélkül több, való jólétet élvezne, hogy oly vidéket, melyen a pauperizmusnak még nyoma sincs, Európa civilizált országaiban talán még sehol sem látott, de éppen ezért kettős kötelességünk elkövetni mindent, hogy ezen állapotok megmaradjanak, s ha már nem függ tőlünk, hogy földnépünk jóléte ez évre ne legyen megzavarva, szenvedései legalább ezen évre legyenek szorítva, s azon alapok ne ingattassanak meg, melyeken népességünk ezen részének jóléte épült, s melyek erkölcsiségének támaszául szolgálnak.

De áll-e ez hatalmunkban?

Előlegezések által az Alföld napszámosain nem segíthetünk, és ha e hon birtokos osztályainál a legnagyobb áldozatkészséget tesszük is fel, ha hisszük is - miről én részemről meg vagyok győződve -, hogy az ország minden vidékei, városaink s a földbirtokosok szívesen fognának kezét, hogy az Alföld lakosait ért csapást enyhítsék; valóban keveset ismeri helyzetünket, ki azt hiszi, hogy a bajon ezáltal segíteni lehetne. - Oly országban, melynek gyáripára nincs, melyben ennek következtében nincsenek tőkék, gazdasági kalamitáson, mely alatt több, mint egymillió ember szenved, jótékonyosság által segíteni nem lehet. - S mint az Alföld többi osztályai, úgy az alföldi napszámosok is a való segédet főképp csak magukban találhatják.

De miként?

Ismétlem, mit fentebb mondtam, hogy miután a gazdasági csapás, mely az Alföldet érte, legfeljebb az ország egyharmadára terjed ki, tulajdonképpen szükségéről szó nem lehet - még azon esetben se, ha a szomszéd tartományokból semmi gabona sem hozatnék be. - Az ország - teljes meggyőződésem szerint - még a jelen évben is legalább annyit termesztett, mennyi népességének eltartására szükséges. A baj csak abban fekszik, hogy azok, kik az Alföldön élelmüket mezei munkával keresik, magoknak a szükséges ételmet nem szerezhetik meg.

Ezen osztálynak keresete s jóléte egyedül munkájától függ. S a kérdés csak az: *áll-e hatalmunkban, hogy az Alföld napszámosait a nyomortól biztosítsuk?* S ez egészen azon másik kérdéstől függ: *adhatunk-e napszámosainknak elég s hasznos foglalatosságot, mellyel ők élelmüket a jövő tavaszig két kezök munkájával önmagok szerezhessék?* - Nem oly munkát értek, mely csak azért tétetik, hogy a segéd, melyet a jótékonyosság nyújt, pusztán alamizsna ne legyen, s melynek egyedüli célja, hogy a munkásokat elfoglálja, s mely azért mindig, legalább egy bizonyos mértékben, épp azon hatást gyakorolja, mint más segélyezés. Ily segédelem-nyújtásra, ismétlem, mi képesek nem vagyunk. - De értek oly munkát, melynek a teljesítése az országnak s főképp az Alföldnek legnagyobb érdekében fekszik; mely által termékenysége neveltetik, kivételének új csatornák nyílnak, s a birtok becse állandóan neveltetik, s melyet részint csak azért nem tettünk meg eddig is, mert a szükséges munkások a mezei gazdaság által el voltak foglalva, vagy a szükséges kapitalisok hiányzottak.

Vajon szükséges-e, hogy a kérdésre hosszasan feleljek. - Az egész Alföldnek nincsen része, hol azok, kik ott laknak, valamely közhasznú munkát ne tudnának kijelelni, melynek bevégezése az egész vidéknek régi óhaját képezi. S a nehézség inkább abban fekszik, hogy a különböző teendők között, melyek mind egyiránt hasznosoknak látszanak, helyes választás történjék.

Minthogy, ha napszámos osztályunkon valóban segítni akarunk, mindenekelőtt az szükséges, hogy ne csak egy vagy két nagy munka végeztessék, hanem hogy a lehetőségig sok munka nyújtassék minél több helyen; természetesen nem jelölhetem ki azon nagyobb földmunkákat, melyek az Alföld egyes részeiben véghezvihetők lennének; de biztosan merem állítani, hogy az egész Alföldnek nincs oly része, melyben ily munka nem található, s hogy kevés kivétellel csak tőlünk függ, hogy azt megkezdjük, s általa munkás osztályaink fenyegető ínségén segítsünk.

Csak példaképpen hozom fel az alföldi vasutat. Kétségen kívül az, ha annak építéséhez fogunk, még nem segít az egész bajon, még azon megyékben sem, melyeken a vonal keresztül megy (vannak vidékek, melyeknek munkás ereje a távolság miatt itt nem alkalmaztathatik), de hogy e vonalnak munkába vétele által Bihar, Békés, Csongrád és Bács napszámos osztályai egy nagy részének jelen szükségén segítve volna, bizonyos, s vajon e megyék földbirtokos osztálya között ki nem érzi, hogy e vonal létesítése által a birtoknak, melyen ez

keresztülmegy, összes értéke oly összeggel növekednék, mely pénzben kifejezve valószínűleg sokkal nagyobb, mint az, mibe a vasút felépítése kerülni fog. A nehézség csak abban fekszik, hogy az építésre szükséges tőke megszereztessek, s habár nemcsak a jelen viszonyok között, de már azért is, mert e vasútvonal főképp egy vidéknek érdekében fekszik, az állam garanciájához folyamodnunk nem lehet; ki fogja állítani, hogy ezen tőke megszerezhető nem lesz? ha kamatainak biztosítását a vonal hosszában lakó birtokosok magukra vállalják, s ezen kötelezettségeket birtokaikra hipotekáris biztosítékkal bejegyeztetik, természetesen azon arányban, melyben birtokuk kiterjedése és fekvése szerint a támadó haszonban részesülnek.

Feleslegesnek tartom, s nem e cikkely köréhez tartozik, hogy ezen eszmét, mely hírlapok útján már többször tárgyalatott, bővebben kifejtsem; de bátran fejezem ki azon meggyőződésemet, hogy ha az Alföld földbirtokos osztálya (természetesen nemcsak a nagyobb földbirtokosok, hanem a földbirtokosok összessége) ily garanciát vállal magára, az alföldi vasút fölépítésére szükséges tőkék nem fognak hiányozni. S mi az alföldi vasútról áll, az minden más ily közhasznú munkáról is.

Ne ámítsuk magunkat. Az egyes birtokos, midőn az építésre szükséges tőke kamatainak biztosítását birtokára betábláztatja, *áldozatot* hoz. Oly áldozatot, mely később talán a leghasznosabb beruházásnak fog mutatkozni, de mely azért a jelen pillanatban mégis nem kevésbé áldozat, mert habár az összeg, mely jószágaira betábláztatik, például holdankint csak 10 ft-ot tesz is, s a birtoknak becse később 20 ft-tal emelkedik, az egyes talán nincs meggyőződve erről, vagy ha már terhelni akarja birtokát, még jövedelmezőbb javításokra ne ruházhatná be pénzét. De a kérdés nem az: *miként kerülhetjük ki az áldozatot?* hanem az: *vajon képesek vagyunk-e azon áldozatokra, melyet keresztényi s polgári kötelességünk tőlünk kíván, s vajon az, amit teszünk, elháríthatja-e azon veszélyeket, melyek az Alföld népének egy nagy részét fenyegetik?* S miután, éppen az Alföld birtokos osztálya, melynek birtoka aránylag kevesebb adóssággal terhelt, van azon helyzetben, hogy ily közhasznú vállalatok kivételére szükséges tőkéknek teljes biztosságot nyújthat; s miután semmi kétséget sem szenved, hogy ha az Alföld napszámos osztálya munkát talál, mely által mindennapi kenyerét megszerezheti, a látszólag oly fenyegető baj azonnal megszűnt; ezen áldozat, meggyőződésem szerint, kötelességünk, s nincs hátra egyéb, mint hogy azon mód iránt jöjjünk tisztába, mely szerint azt a közjó legnagyobb hasznára és legkisebb saját kárunkkal hozhatjuk.

Hogy ezt sem én, sem más egyes, sőt még a kormány sem teheti, hanem csak azon vidékek lakói és birtokosai, kiket a veszély fenyeget, s kiktől az áldozat kívántatik, az a dolgok természetéből világos. - Csak ők, kik saját vidéküknek helyzetét, a munkások számát s körülményeit ismerik, jelölhetik ki azon tért, melyen nekik oly keresetforrást nyithatnak, mely a birtokos osztálytól legkevesebb áldozatot igényel, s egyszersmind saját érdekeiket s jólétüket a jövőben leginkább előmozdítja. - Felszólamlásomnak egyedüli célja az: hogy egyszerűen s minden túlzás nélkül adva elé helyzetünket, a közönséget azon eszközökre figyelmessé tegyem, melyek által a helyzet veszélyeit elháríthatjuk.

Miután a baj hazánknak de mégiscsak *egy részét* érte, s így az élelmiszerek általános megfogyatkozásától tartani nincs okunk; - miután e baj természeténél fogva ideiglenes, s még a legrosszabb esetben is, ha az Alföld ez idei egész termése elveszett volna, a tőkét, mely a vidék jólétének alapját képezi, azaz földjének közönséges termékenységét nem támadta meg; - s miután az Alföld jelen szenvedéseinek enyhítésére s jövő károk elhárítására csak az szükséges, hogy *a birtokos osztálynak előleg és a napszámosoknak munka adassék*, mire sehol több s jobb alkalom, mint éppen Alföldünkön, nem található: - ismétlem, nincs semmi okunk elcsüggedésre. - De a helyzet azért komoly, s bármily nagyok azon előnyök, melyekkel az

Alföld sok tekintetben bír, minden attól függ: hogy azoknak kellő felhasználásával ne késsünk. - Nagy csapások káros következései csak nagy tevékenység által háríthatnak el.

A segédet, melyre e nehéz időben szükségünk van, Isten után csak magunktól várhatjuk, a támaszt, melyet keresünk, csak egymás között találhatjuk; de a bajnak orvoslása nem, mint azt a *P. Napló*-ban jún. 14-én megjelent „különvélemény” írója véli, nagyjaink áldozatkészségétől, hanem attól függ: hogy a közös bajjal szemközt nagy és kicsiny, pénzzel, kinek pénze van, tanáccsal, ki arra képes, tevékenységben s türelemben valamennyien megtegyük kötelességünket.

A nagy csapásnak, melyet az ég reánk mért, súlyát így sem kerülhetjük ki. Bármit tegyünk, nem eszközölhetjük azt, hogy e sanyarú év alatt az Alföldön egyesek nagy szenvedéseken ne menjenek keresztül, melyeket csak az egyéni jótekonyság enyhíthet, de legalább el fogjuk hárítani a bajnak állandó következéseit, s ez feladásunk.

Valamint az egyesnek, úgy népeknek életében vannak nehéz időszakok. Az isteni gondviselés titka az, mely úgy akarta, hogy valamint a természetben, úgy létünk folyamában a világosságot sötét órák kövessék. De valamint a növényzet éppen a sötétben fejlődik, s az éj harmata által biztosítatik a forró napsugarak kártékony hatása ellen: úgy mi is. - A nehéz teher megedzi erőnket, s csak oly vállak, melyek a nagy szenvedések súlyát megszokták, bírják el a nagy jólétnek kincseit, melyeket nyugodtan elviselni nekünk, gyenge embereknek többnyire még nehezebb.

AZ ÉV UTÓSÓ NAPJÁN

Újév közeledvén, a rendes gazdasszony átnézi számadásait, figyelemmel fontolgatva az egyes tételeket, fölkeresve az okokat, melyekért a jövedelem vagy kiadás a kivetést meghaladta, vagy annak meg nem felelt, s mi mindezeknél fontosabb, kijelölve a szabályokat, melyekhez magát gazdaságában ezentúl tartani fogja. - Mért ne követnők mi is kedves közönségünk példáját, s miért ne ülnénk íróasztalunkhoz, hogy szintén számot vessünk magunkkal? - Nem a múltra, mely rövidebb, minthogy arról szólhatnánk, de a jövőre nézve. - Igaz, hogy mivel többnyire inkább bízunk saját tehetségünkben, mint sorsunkban, föltételeink még ritkábban teljesülnek, mint reményeink; de ha erőnk elégtelen, s célunkat nem érhetjük is el, tartsuk legalább szemünk előtt mindig, hogy egy irányban haladva, azt megközelítsük; hisz valamint az, ki fölfelé törekszik, ha a tetőt nem éri is el, minden lépéssel magasabbra emelkedik: úgy a törekvés valóban nagy s nemes célok után mindig meghozza jutalmát, s mi ily célt tűztünk ki magunknak.

Adjon Isten erőt mindnyájunknak kötelességeink teljesítéséhez, adja áldását törekvéseinkre, hogy ha az évnek végéhez jutunk, melynek most küszöbéhez közelgünk, azon öntudattal tekinthessünk vissza, hogy zaj nélkül, de tehetségei mértéke szerint mindenütt, hova tevékenységünk kihathatott, megtettünk mindent, mi a köz s embertársaink javára hatalmunkban állott.

ÚJÉVRE

Csak három hónapja, hogy e lap megindult, s ámbár ügybarátaink által támogatva, kik e lapot dolgozataikkal segíték, ez idő rövidebb, mint hogy azon fontos kérdésekről egyenkint szólhattunk volna, melyeknek fejtegetését feladásunknak ismerjük; de egyet talán elértünk, azt, hogy irányunkat tisztán jelöltük ki, s egyet ígérhetünk, hogy ahhoz hívek fogunk maradni.

Meggyőződve arról, hogy e komoly időben hazánk jövője attól függ, hogy gyermeki mind híven teljesítsék kötelességeiket, tehetségünk szerint iparkodni fogunk kijelölni a kört, melyben mi, nők ezt tehetjük, s mely, ha kevésbé zajos annál, melyet az erősebb nem munkásságával betölt, bizonyosan nem kevésbé fontos.

Ha körütekintünk, s önmagunkat ámitani nem akarjuk, azt fogjuk találni, hogy társadalmi létünknek éppen azon köreiben, melyekre a női tevékenység legtöbb hatást gyakorolhat, sok van, mi kívánatainknak meg nem felel, s miben más nemzetektől elmaradtunk. - E nemzet, mely századokon át nemzeti léteért küzdött, nem fordíthatá figyelmét egyes társadalmi viszonyok javítására, s akár a nevelést tekintjük, mely szebb jövőnknek egyedüli biztos alapja, akár a közjótékonyságot, mely éppen oly korban, midőn az ipar körében a szabad verseny elve követtetik, a gyöngébbeknek egyedüli szükséges támasza, nincs okunk, hogy helyzetünket kielégítőnek mondjuk. Ugyanezt tapasztaljuk háztartásunk rendszerében, mely, míg politikai viszonyaink tökéletesen megváltoztak, a régi maradt, s így jelen helyzetünknek nem felel meg. - Bármerre nézünk, hiányokat találunk, s ha azon tárgyak számát tekintjük, melyeknek javítása kívánatos, melyeknek javítása szükséges, csaknem elveszthetjük bátorságunkat. De ha nagy a tárgyak száma, melyek tevékenységünket igénybe veszik, nem vagyunk-e *sokan*, s ha minden nő áthatva feladatának fontosságától, azt saját körében teljesíti, nem lesz-e az eredmény nagy és dicső?

Nem sok év folyt el - oly rövid idő, hogy még mi is, kik egyébként nem szívesen szólunk korrunkról, elmondhatjuk, hogy tisztán emlékezünk reá -, midőn ezen ország az ipar, a közlekedési eszközök s mindenben, mire az újkor büszke, hátrább állt, s hazánkban sok tekintetben csaknem középkori viszonyok léteztek. És ím, dacára a teendők roppant sokaságának, dacára a csaknem legyőzhetetlennek látszó akadályoknak, a *férfiak* nem veszítették bátorságukat, erősen akartak, kezet fogva törekedtek, s kevés év alatt nemzeti életünk minden ágában a legnagyobb átalakulás történt, melyet e század felmutathat. De hogy ezen átalakulás teljes legyen, s a nemzetre üdvös következtetéseket idézzon elő, szükség, hogy az társadalmi viszonyainkra is kiterjedjen - s ez a nők, ez a mi feladatunk; - s vajon mi nem tudnánk akarni, nem tudnánk kezet fogva közreműködni a nagy célra, melynek elérése a haza jövőjére nézve hasonló, sőt nagyobb fontossággal bír; mert egészséges társadalmi viszonyok, melyek csak ott létezhetnek, hol a nő feladásának megfelelő, előbb-utóbb minden tekintetben jólétet idéznek elő, míg ezek nélkül minden egyéb bizonytalan.

Fölösleges tovább fűzni e kérdést, melynek valóságán senki közülünk nem kételkedik, s az új év küszöbén ha visszanézünk a múltra, azon határozattal tegyük azt, hogy mit eddig elmulasztának, annak jövőben kétszeres buzgósággal törekszünk megfelelni.

VÉLEMÉNY

a Reichsrat képviselőháza felirati javaslatának Magyarországot illető pontjára

Mióta a *pragmatica sanctio*, mely az ausztriai birodalom oszthatatlanságát, az uralkodó azonosságát, a kölcsönös védelem kötelességét megállapítja, Magyarországon is alaptörvényül el lett fogadva: bizonyos érdekek és ügyek közössége nem tagadható.

Minthogy ezen ügyek közös vezetése, mely régebben azért volt lehetséges, mert az alkotmányos magyar király a többi tartományokban korlátlan monarcha volt, e módon jelenleg már nem létesíthető, mert a február 26-i alkotmány Ausztria népeinek azon ügyekre is befolyást engedett, melyek Magyarországgal közösek, úgyhogy formáról kell gondoskodni, mely szerint a közös elintézés lehetséges legyen.

De mi következik e tökéletesen helyes tételekből?

A február 26-i alkotmány teremtett oly formákat, melyek szerint e cél elérhető, és bizonyára Ausztria kormányának jogköréhez tartozik, hogy ily formákat javaslatba hozzon, az ausztriai képviselőtestületnek pedig jogában áll azokkal megelégedni. Másrészt azonban a magyar országgyűlést is megilleti azon jog, hogy amaz, a kormánytól javasolt formákat elfogadja, és - bármily nagy legyen is a változás, mely ezáltal a magyar alkotmányon történne, a magyar országgyűlés illetően szavazata éppoly kötelező lenne, mint azok, melyek által 1687-ben királyaink sora az elsőszülöttségi vonalon és 1723-ban a *pragmatica sanctio* megállapított.

De következik-e ebből, hogy a február 26-i alkotmány Magyarországra nézve is kötelezőnek nyilváníttassék, s mindazon törvények, melyekbe amaz beleütközik, ipso facto eltörölteknek tekintessenek?

A párt, melyhez tartozom, az alkotmányos formák Ausztriába behozatalát mindig a magyar szabadság egyik fő biztosítékának tekintette, s bármily csekély legyen is azon érdem, hogy e nézetet már 1848 előtt kimondotta, s azon férfiakat, kik Ausztria szabadságáért fáradoztak, legalább rokonszenvével támogatta: mi még ezen csekély érdemre is büszkék vagyunk, és sorainkban egy sem fog találkozni, ki ama jogoknak csorbítását, miket Ausztria február 26-án nyert, a legnagyobb szerencsétlenségnek tekintené, mely minket érhet.

A birodalmi tanács eddig kevés tekintettel volt irányunkban, sőt igen számos esetben okunk volt eljárása ellen panaszkodni, de azt hisszük, hogy ezen intézmények fennállásában jövőnk jobb biztosítéka rejlik, mint mindazon kegyekben, mikkel bármely korlátlan hatalom minket megajándékozhatna, és pártunk kebléből senki sem helyeselné, ha Magyarország kielégítésére a február 26-i alkotmány határozatai más módon, mint a birodalmi tanács útján lennének megváltoztatva.

Mi a február 26-i alkotmányt, bár az oktrojálva van, éppoly kötelezőnek tartjuk Ausztriára, mint alkotmányunkat Magyarországra. Ebből azonban következik:

Hogy valamint mi elismerjük, hogy a február 26-i alkotmány bármely változtatása csak törvényes módon, ti. a Reichsrat által történhetik: úgy Ausztria képviselőinek is el kell ismerniök, hogy Magyarország alkotmányának megváltoztatása csak ezen alkotmány által megszabott módon történhetik.

És éppen abban, hogy ezt el nem ismerik, s ahelyett, hogy abból indulnának ki, miszerint szükséges, hogy bizonyos ügyek közösen intéztessenek el, és megkérdéznének bennünket, hogy melyik azon mód, mely szerint mi ezen ügyek elintézését célszerűnek tartjuk, ezen

alkotmányt egyszerűen oktrojálják, s a február 26-i alkotmányt úgy tüntetik fel, mint amely minden diszkusszió felett áll, s melyhez nekünk minden tekintetben alkalmazkodnunk kell: valamint abban is, hogy ahelyett, hogy felszólítnának minket arra, hogy az 1848-i törvények bizonyos határozatait, amennyiben ezek a birodalmi érdekekkel ellentétben vannak, módosítsuk, e törvényeket egyszerűen megszünteknek tekintik.

Ezekben, mondjuk, állnak, a főhibák, miket elkövettek, s ezekben rejlik a múlt országgyűlés eredménytelenségének és mindannak oka, mi abból származott és származik.

Nagyon csalódik, ki azt hiszi, hogy Magyarország a jelen viszonyok nyomasztó voltát nem érezi. Ami az ausztriai birodalom felvirágzását gátolja, meggátol nálunk is minden haladást, minden egészséges fejlődést, s bármennyire lelkesülünk is hazánk jövődjéért, annyi önzést bátran foghatni reánk, hogy azon nemzedék szenvedései iránt, melyhez tartozunk, nem vagyunk érzéketlenek.

Önök nem óhajtják jobban a kiegyenlítést, mint azt a nagy többség nálunk kívánatosnak tartja, de minden kiegyenlítés első feltétele abban áll és az marad, hogy azt, kivel egyezkedni akarnak, ne tekintsék jogtalannak, és azért senki nem mondhatja eddig, hogy Magyarországgal a kiegyenlítést megkísértette, és Magyarország az odanyújtott jobbot visszautasítja.

Eddig csak arra hívták fel Magyarországot, hogy bizonyos feltételeknek *vesse alá magát, de eddig még Magyarországgal soha nem egyezkedtek*, s ezért azt hiszem, hogy alaptalan ama szemrehányás, miszerint Magyarország az alkudozást félbeszakította.

És midőn azt vetik szemünkre, hogy mi jogunk álláspontján szilárdul megmaradunk, ezt Bécsben korlátolt eljárásnak tarthatják; s igazolásunkra csak Pitt azon beszédére hivatkozom, melyet az angol parlamentben Irland uniója felett tartott, s melyben éppen e nézeteket fejtegeti, és azt gyaláznak nyilatkoztatja, ha az angol kormányra reá fogják, hogy az unió létesítésekor amaz elveket teljesen el nem ismeri.

Én azt hiszem, hogy a kölcsönös megértés művét semmi nem mozdítja annyira elő, mint ha a birodalmi tanács, legalább tagjainak szabadelvű része ez értelemben nyilatkozik, mert csak akkor, ha ezen elvek elismertetnek, van alap nyerve, melyen a kiegyenlítés lehetséges.

Csak akkor - így nyilatkozott nemrég köztisztelőtű vezérünk, Deák Ferenc e tárgy feletti beszélgetésében -, *csak akkor lehetséges a kiegyenlítés, ha Ausztriában Magyarország beolvasztásának szándokától éppúgy megválnak, mint mi a birodalomtói elszakadás gondolatát nem tápláljuk.*

Ausztria szabadsága mindenekelőtt azon elv elismerésétől függ, hogy mindenki annak birtokát csak akkor tarthatja biztosnak, ha azt mindnyájan élvezik, és a magyar alkotmány tisztelete az ausztriai államférfiaknak éppúgy érdekében áll, mint nekünk az, hogy amaz alkotmány, melyet Ausztria február 26-án nyert, tiszteltessék. Ausztria alkotmánya nem lesz szilárdabb, ha megtapsolják a kormányt, midőn Magyarország alkotmányát felfüggeszti. A kormányok rendesen akkor is hajlandók erre, ha a helyeslés iránt nem biztosak, és jó lenne, ha önök megfontolnák, hogy nem lesznek mindig alkotmányszerző miniszterek a kormány tagjai, kiknek természetes érdekük van, hogy teremtményüket változatlanul s a szerző eredeti gondolatával megegyezőleg fenntartsák.

ÚJÉVRE

Az év végével a gazdasszony átnézi könyveit, még egyszer megszámlolva bevételeit és kiadásait, hogy meggyőződjék, nem maradt-e hátra semmi tartozás, s ha eziránt megnyugtatta magát, új kedvvel kezdi meg tevékenységét, mely a régi maradt, de neki mégis újnak látszik, mert ha másban nem, legalább tapasztalásban gazdagabbá lett, s ő feltette magában, hogy hasznát veszi. Miért ne követné e példát a *Magyar gazdasszonyok hetilapja* is, s midőn az év végéhez érve új munkássághoz kezd, miért ne vessen számot a múlttal, hogy tapasztalásait fölhasználva, a feladást, mely előtte áll, annál tisztábban jelölhesse ki? - Hisz az emlékezés mindenkire nézve a föltételek napja, s talán nem veszik rossz néven olvasónőink, ha ez egyszer fölhagyva az időszaki sajtó rendes feladásával, a nap eseményei s árnyai helyett a múltra s jövőre fordítjuk tekintetünket. Ha valaki, úgy azon egyesület, melynek e lap közlönyéül szolgál, teheti azt meglegegedéssel, mely jövőjében szép feladatot lát maga előtt, s a múltból azon biztató tapasztalást merítheti, hogy ha jobb feladásának tökéletesen nem felelt is meg, mégis nagyobb sikerét látta törekvéseinek, mint tőlök mások, sőt maga az egyesület reményleni mert.

A magyar gazdasszonyok a legkedvezőtlenebb körülmények között kezdék meg működésüket. A csapás, mely a hazát oly váratlanul érte, az egyesület egész tevékenységét egy irányban foglalta el, s mindazon célokat, melyeknek elérésére az alakult, háttérbe szorítá. Midőn ezerek szenvednek ínséget, a leggondosabb gazdasszonynak sem marad ideje, hogy házi körének nagyobb jólétéről gondoskodjék; a közszükség elvonja figyelmét a szűkebb körtől, melynek boldogításában élte feladását keresi, s e lapok, melyek a közügyek tárgyalását másoknak engedik át, e nehéz év alatt arra kényszerültek, hogy olvasóikat az általános nyomorra figyelmeztetve, azon nemes tetteket, azon kifogyhatlan buzgóságot jegyezzék föl, mely által annyi szenvedés legalább enyhített.

A kegyes Istenség véget vetett e szenvedéseknek. Az ország egy része bő termésnek örvend, mely által azon gondoktól, melyekkel a most lefolyt évnek eléje néztünk, fölmentetünk, de midőn ezt hálával ismerjük el, egyszersmind azon szomorú meggyőződés támad bennünk: hogy ha helyzetünk változott, s azon osztályokra nézve, melyek a múlt évben legtöbbet szenvedtek, javult, oly viszonyok fejlődtek ki, melyek a hazafi szívének aggodalommal tölthetik.

A szokottnál alantabb ár, melyre termékeink süllyedtek, s a pangás, mely kereskedelmünkben létezik, azt idézte elő, hogy midőn a napszámos, ki tőke nélkül dolgozik, aránylag jólétnek örvend - a nemzetnek más osztályai, a földbirtokosok, a gyárosok, a mesteremberek soha nem tapasztalt nehézségekkel küzdenek, melyek ezen osztályok jólétét veszélyeztetik, s tevékenységét, melytől a haza jövője függ, elbénítják. - A *Magyar gazdasszonyok lapja* nem csupán szépirodalmi vállalat, melynek feladása, hogy olvasóinak időtöltést s művészi élvezetet szerezzen. Mint az egyet, úgy lapja is komoly feladásokat tűzött ki magának, s azért olvasóim bizonyosan nem veszik rossz néven, ha szépen írott újévi üdvözlét helyett a legegyszerűbb szavakkal azon helyzetre figyelmeztetem őket, melyben az újév hazánkat találja, s pedig azért nem, mert éppen e helyzet az, mely mindenikünknek kijelöli kötelességeit, s melyben éppen hazánk gazdasszonyai láthatják azon felhívást, hogy kettőztetett buzgalommal járjanak el feladásukban, már csak azért is, mert önámítás nélkül mondhatjuk el magunknak, hogy jelen bajaink olyanok, miken ha valaki, bizonyosan csak ők, csak hazánk gazdasszonyai segíthetnek.

A nemzet hálával ismeri el az érdemeket, melyeket hazánk hölgyei az ínség évében magoknak szereztek; de nagy szerencsétlenségek nagy részvétet gerjesztenek s rendkívüli tevékenységet

idéznek elő. Mit hölgyeink tettek, mit a magyar gazdasszonyok egylete eszközölt, azt talán kevesebb sikerrel s kevésbé célszerű módon, de tették, vagy legalább tehették volna mások is. - Meglehet, hogy mi, férfiak általános bajok felfogására, s amennyiben azok orvoslása csak nagyszerű eszközök által lehetséges, azoknak teljes megválasztására talán még több képességgel bírunk, s hol csak nagy áldozatok kellenek, ott nem hiányzik bennünk az áldozatkészség sem; de jelen bajaink nem ily természetűek.

Nem egy nagy elemi csapás, mely százezreket fosztott meg mindennapi kenyerétől, s mely ha egy egész osztályt a legnagyobb veszéllyel fenyeget is, ha ezek elháríthatnak, kevés nyomot hagy maga után. - A nehézségek, melyek ellen küzdenünk kell, más természetűek. Általánosak ezek is, s egész osztályokra terjednek, de valamint a fokozat, melyen az egyesek általok szenvednek, különböző, úgy különbözők azon eszközök is, melyek által az általános bajnak következményei az egyes esetben elháríthatók.

Országos ínséget országos segély enyhíthet; de azon országos bajnak következményei, melyek ránk most nehezedtek, s melyek csaknem kivétel nélkül hazánknak éppen azon osztályait fenyegetik, melyektől az ország kifejlődése és szabadsága leginkább függ, sem a törvényhozás, sem a kormány által, bármi buzgón teljesítené az kötelességeit, el nem háríthatók. - Az ellenség, mely velünk szemben áll, nem a pillanatnyi ínség, hanem az elszegényedés, mely ezer háznak küszöbén kocog. - Zaj nélkül közelít, nem fokozva fel a rémülés által, melyet okoz, tetterőnket, nem szerzi meg a világ részvétét, de nem kisebb azért, s bizonyos, hogy ennek csak úgy állhatunk ellent, ha vele külön küzd meg mindenikünk, ha minden ház egy-egy vár leend, mely magát az ellenség ellen külön védelmezi. - S vajon - hogy e hasonlatot folytassuk - nem éppen a gazdasszonyok-e azok, kiktől e váraknak ótalma függ?

Ezredelek előtt mondatott el, hogy a ház, melynek gazdasszonya nem örökös, hasonló a mezőhöz, melynek sövénye lerontatott. A férfi szerezhethet fényt házának, s megóalmazhatja nagy csapások ellen - de jólétét s gyarapodását csak azon szakadatlan éberség, csak azon észre sem vett, s éppen ezért megbecsülhetlen áldozatok biztosítják, mikre csak a nők képesek, s melyekre éppen ily napokban, mint a mostaniak, kettős szükségünk van.

AUSZTRIA ÉS HAZÁNK KAPCSOLATÁNAK ALAPJAI

Pest, 1865. július 2.

Évek óta nem történt semmi, mi e hazában oly általános meglepéssel fogadtatott volna, mint azon miniszteri válság, melynek egyes részletei az utolsó hétben tudomásunkra jutottak, és mi lapunkra nézve kedvező előjelnek tekintjük azt, hogy először oly pillanatban jelenhetik meg, midőn az egész nemzet egy érzeményben egyesül. Legyen szabad hozzátennünk, hogy ezen meglepéedésben nincsen semmi, ami egyes személyek iránti rokon- vagy ellenszenvből venné eredetét.

Bármik legyenek panaszaink azon férfiú ellen, ki Magyarország irányában a jogvesztés teóriáját felállítja, s most a kormányról lelép, mi tiszteljük az erélyt s szívósságot, mellyel saját nézeteihez ragaszkodik, és természetesnek fogjuk találni, ha azon férfiú, kinek kormánya alatt az alkotmányos élet a birodalom lajtántúli részében megkezdett, a kegyelet tárgya marad, s neve, mely négy éven át az alkotmánnyal ugyanazonosított azon népek között, kik benne szabadságuk egyik megalapítóját látják, ezentúl is tiszteletben tartatik.

Nem a személyeknek, hanem a rendszernek változása az, mit évek óta óhajtánk, s ha *Schmerling* lovagnak lelépése hazánkban meglepéedésel fogadtatott, ennek oka csak abban kereshető, mert azt a kormány által eddig követett irány elhagyásának biztos jelül tekintjük, s mert úgy voltunk s vagyunk meggyőződve, hogy hazánk s a birodalom között támadt nehézségeknek békés kiegyenlítése, mely a birodalom s hazánk jólétének feltétele, mindaddig lehetetlen, míg azon elvek, melyekhez ő annyira ragaszkodott, azon út, melyet oly következetesen követett, nem hagyatnak el.

Nem bizonyosabb semmi, mint hogy a népek s államok fejlődésében szakadatlan folytonosságot találunk. Nincsen senki, ki ezt az elmélet mezején tagadná, s a tapasztalás mutatja, hogy népek legnagyobb szenvedéseinek kútforrása az, hogy ezen igazság nem ismertetett el.

A közmondás szerint nincs nehezebb a kezdésnél. A politikában a kezdés nemcsak legnehezebb, de lehetetlen.

Mit a francia forradalom elbizakodásában kimondott, hogy a világtörténetet most újra ő kezdi meg, azt előbb s utóbb megkísérlék mások is. Hány nép, mely századokig viselt bilincseit lerázva, szabadságának első öntudatában mindenre képesnek érzé magát, s hány fejedelem, kit a néma hódolat, mellyel körözete minden parancsát fogadá, a mindenhatóság álmaiban ringatott, lelkesült a gondolatnál, hogy egy egészen új élet küszöbén áll, hogy lerontva a múltnak maradványait, a jövőnek számára egészen új s célszerűbb épületnek alapjait rakja le, de a tapasztalás mindig s mindenütt megmutatta, hogy a népeknek ezerévi történetét újra megkezdeni nem lehet, s hogy a legnagyobb események, az eszméknek látszólag teljes átalakulása után is feladatunk csak a haladás marad, néha gyorsabb léptekkel, néha egészen megváltozott irányban, de anélkül, hogy a múlttal szakítanunk lehetne; mert végre is az határozza el minden újabb törekvéseink kiindulási pontját, s ettől függ: kimerülve vagy megedzett erővel folytatjuk-e pályánkat.

S ha az utolsó tizenöt évnek történetére visszatekintünk, nem kell-e elismernünk, hogy e mindennapi igazság talán soha ily mértékben nem ignoráltatott, hogy soha kormány ily hosszú ideig oly célt nem tűzött ki magának, melyet, ha a történet tapasztalásait figyelembe vesszük, előre is elérhetetlennek kelle elismernünk?

Nem szándékom a magyar alkotmány apológiáját írni. Vannak, kik a hátramaradásnak okát, melyet hazánkban az anyagi jólét, a pénzügyi kifejlődés, sőt a tudomány s művészet körében találnak, ennek tulajdonítják, holott én s bizonyosan sokan, úgy vagyunk meggyőződve, hogy miután nemzetünk annyi századon át, míg a török járom alatt görnyedett, és Európa nagy részében abszolútizmus uralkodott, alkotmányával emberi méltóságának érzetét tartotta fel, mi alkotmányunknak sokat köszönnénk még akkor is, ha az anyagi érdekeinknek csakugyan ártott volna. - De ez egyszer nem vitatkozunk erről.

Azon vádak taglalásába sem ereszkedünk, melyek az osztrák birodalom ellen emeltetnek. Tudjuk, a birodalomnak is vannak sok s mindenféle ellenségei, kik annak alakulásában csak az anyagi erőszak s véletlen szerencse eredményét látják, s fennállását a szabadság s haladás egyik fő akadályának tekintik; míg mások azt hiszik, hogy e birodalom alakulása a civilizációnak Európa ezen részében nagy szolgálatokat tett, s hogy hatalmának fenntartása, ha az célszerű alapokra állíttatik, Európa e részében a szabadságnak legjobb garanciája lehet. - De mellőzzük ezen kérdést is.

Egyet azonban mind alkotmányunkról, mind az osztrák birodalomról, úgy hiszem, mindenki el fog ismerni: hogy mindkettő régen áll már fenn, s hogy mindkettő a történetnek, és pedig egy hosszú történetnek eredménye.

Mint az erős cserfa, melynek sudara fölött az évszakok sokszor változtak, olyan alkotmányunk. Százszor veszté s százszor újra kihajtá lombjait, a sebhely körül, melyet törzsén nemzedékek előtt a vihar villámcsapása ejtett, erős ágak nőttek ki, egyes száraz gallyak közelében, melyeket az első erősebb szél le fog törni, friss hajtásokat találunk, melyeknek csak idő kell, hogy erős ágakká váljanak; így áll ez alkotmány. Nem tudjuk a napot, melyen kezdődött, nem jelölhetjük ki az időszakot, mely bevégezé; ugyanaz mindig s mindig megújuló; nemzetünk egész múltjának műve, s mégis mindig bevégezetlen.

Csaknem ugyanezt mondhatjuk az osztrák birodalomról, mely szintén nem egy bizonyos korszaknak vagy nagy egyéniségnek műve; de a kor szükségai s körülményei szerint terjedve s ismét megszorítva, szüntelen átalakulások között lett végre azzá, aminek azt jelenleg látjuk.

Bármi nagyok voltak az 1848-i események, bizonyos, hogy azok sem állami létünk alapjait nem rendítették meg, sem azon összeköttetést nem bontották fel, melyben hazánk a történelmi jog folytán az osztrák birodalommal áll, és milliók erkölcsi és jogfogalmai rögtön nem változhatván, a nemzet azon intézményekhez most is ragaszkodik, melyek alatt századokig fejlődött. Miután tehát kétségtelen, hogy a jogegyenlőség elve, mely 1848-ban a régi privilégiumok helyébe lépett, intézményeinkre, s az új alkotmányosság a birodalom lajtántúli felében azon összeköttetésre, melyben a birodalommal állunk, tetemes befolyást gyakoroltak; s miután kétségtelen, hogy noha helyzetünk lényegében meg nem változott, a formák, melyekben alkotmányos szabadságunk biztosítékát kerestük, s azok, melyek szerint a birodalom közös ügyeinek kormányzása eszközöltetett, e feladatnak jelenleg többé nem felelnek meg: minden törekvéseknek oda kellett volna irányulnia, hogy azon formák találtassanak fel, melyek alatt régi közigazgatási szerkezetünk, melyhez a nemzet ragaszkodik, a jogegyenlőség elvével megegyeztessék, s összeköttetésünk a birodalommal oly módon alapíttassék meg, hogy annak hatalmi állása nemzeti önállásunk veszélyeztetése nélkül biztosítva legyen.

Bámulhatjuk-e, ha midőn ehelyett százados alkotmányunkat gyökerestől kitépni s az osztrák birodalmat egészen új alapokon újjáalkotni iparkodtak, minden fáradságuk után csak tehetetlenségök érzetéhez jutottak?

Nem vonjuk kétségbe a legjobb szándékot, mellyel irántunk viseltetnek, sem a patriotikus érzéseket, melyekkel osztrák hazájuk nagyságáért lelkesülnek. Azt sem állítjuk, hogy

alkotmányunk a lehető legjobb, vagy hogy nem találhatnánk oly állami kombinációt, mely Európa közbékeje s a civilizáció kifejlődésének biztosítására az osztrák birodalomnál jobban megfelelné.

A baj csak az, hogy Magyarország alkotmányos életének több százados múltja van, s hogy a birodalom, habár az újabb állambölcsészettel összeférhetetlen formák alatt, de fennáll, s az alkotmányos életnek újból megkezdésére s az államnak újból alakítására hely s alkalom éppúgy hiányzik, mint ahogy azon helyre, melyet századokig egy foglalt el, új fát ültetni azért nem lehet, mert a régi gyökerek minden új ültetést el fognak ölni.

A bécsi minisztériumnak lelépésében biztos jelét gondoljuk látni annak, hogy ezen rendszer, mely hazánknak s a birodalomnak ennyibe került, s melynek sikeretlensége a dolgok természetében fekszik, végképp elhagyatott, s ámbár az újabb minisztérium irányait nem ismerjük, ezen, hogy úgy mondjuk, negatív eredmény már maga is igazolja megelégedésünket, hadd mondjuk ki, hogy azon férfiú kinevezésében, ki a fejedelem által a magyar ügyek vezetésével bízott meg, még ennél többet látunk.

Az új kancellár nem adta ki programját, s nem érezzük feljogosítva magunkat, hogy azon elvekre nézve, melyeket a kormányzásban követni akar, konjektúrákat állítsunk fel. Ha a múltra visszatekintünk, nem kecsegtetjük magunkat azon reménnyel, hogy elvei a mieinkkel sokban összetalálnak, sőt azon aggodalmunkat fejezzük ki, hogy talán a legtöbb kérdésnél nem fogjuk oszthatni nézeteit; de arról, hogy Magyarország jelen kancellárja alkotmányos jogaink lényegére velünk egyetért, hogy e haza önállása s a magyar korona integritása fenntartásának köteleességét velünk együtt érzi, s bármiként vélekedjék egyes törvények módosítása, egyes viszonyok rendezése, egyes szabályok célirányossága iránt, saját nézetei keresztülvitelének csak egy módját ismeri: azt, melyet alaptörvényeink kijelölnek: arról teljesen meg vagyunk győződve; s ez egy elég, hogy ezen férfiút örömmel üdvözljük nagy hivattatása körében, habár semmi egyébben vele nem egyezhetnénk is meg. Mert ha az alkotmányos élet egészséges kifejlődése különböző vélemények ellentéte s élesen körvonalazott pártok küzdelme nélkül nem képzelhető, nem kevésbé szükséges arra az, hogy akik a politika terén egyes kérdések felett küzdve állanak egymással szemközt, bizonyos elvek s meggyőződések iránt egyetértsenek; s ilyen nézetünk szerint, jelenleg az, hogy a hazánk s a birodalom között fennforgó kérdések megoldása, mely mindkét résznek annyira érdekében fekszik, véglegesnek tekinteni csak akkor fog, ha az a magyar törvényhozás szabad beleegyezésével azon formák alatt történik, melyeket a törvény erre meghatározott, s hogy minden, mi nem ezen úton eszközöltetett, Magyarország népeinek többsége által elfogadtathatik ugyan mint tény, melynek ellentállni talán lehetetlen; de soha nem fogadtatik el mint oly állapot, melynek védelmére s a legnagyobb áldozatokkal fenntartására a nemzetet törvényes kötelességei és becsülete egyiránt kötelezik.

Midőn hazánk közügyeinek élén oly férfiút látunk, ki teljes meggyőződésünk szerint velünk erre nézve egyetért: mi reménnyel nézünk azon nagy kérdések tárgyalásának eléje, melyektől a birodalom s hazánk jövője függ, s melyeknek nehézségeit ugyan nem titkoljuk el magunk előtt, de melyeknek megoldása, meggyőződésünk szerint lehetetlen csak addig vala, míg az nem a törvényes úton kerestetett.

Ami minket illet, mi ezen megoldást, melyre tehetségünk szerint közreműködni kötelességünknek ismerjük, kielégítőnek csak úgy fogjuk találni, ha annál a következő elvek vétetnek tekintetbe, melyek nemzeti létünk alapját képezik.

1. Hogy hazánk szabad és független ország, mely semmi más országnak vagy tartománynak alávetve nincs, s törvényesen csak saját törvényhozása és fejedelme megegyezésével alkotott törvények szerint, saját kormánya által kormányozható.

2. Hogy a viszony, mely hazánk s a birodalom többi részei közt törvényesen fennáll, nem egy résznek alárendeltségét, hanem a birodalom két felének egyenlőségét követeli, s hogy ennél fogva:

3. Amennyiben az összeköttetés, melyben hazánk a birodalom többi részével áll, s melyet nemcsak fenntartani, de szilárdítani kívánunk, bizonyos közös érdekeknek a birodalom többi részeivel közös tárgyaltatását szükségessé teszi, ezen érdekek elhatározásában Magyarország népeit a birodalom többi népeivel egyenlő befolyás illeti meg; s hogy az elv, melyet viszonyaink rendezésénél soha szemünk elől tévesztenünk nem szabad, csak a legtökéletesebb viszonyosság és egyenlőség lehet.

Senki sincs nálunknál inkább áthatva a meggyőződéstől, hogy a hazánk s a birodalom közt fennforgó kérdések végleges elintézése mindkét félnek egyiránt érdekében fekszik; de éppen ezért szilárdan fogunk ragaszkodni ezen elvekhez: mert nézetünk szerint végleges megállapodás csak ezeknek alapján lehetséges.

Ezen határok között mi a megoldás azon módjához fogunk járulni mindig, mely által a birodalom hatalmát s Ausztria népeinek alkotmányos szabadságát jobban biztosítva látjuk.

Mert azon pillanatban, melyben a birodalomhoz való viszonyaink úgy rendeztetnek el, hogy ezáltal hazánk törvényes önállását többé nem veszélyeztetik, s a birodalom közös ügyeiben nemzetünknek az őt megillető befolyás biztosított, a birodalom érdekei egyszersmind hazánk érdekei, a birodalomnak hatalma nemzetünk hatalma lesz; - mert arról, amit 1848-ban a magyar törvényhozás kimondott, most is meg vagyunk győződve: hogy hazánk alkotmányos szabadságának legbiztosabb garanciája csak az ausztriai birodalom minden népeinek alkotmányos szabadságában található.

EGY KIS EMBER LEVELEI I

Tisztelt szerkesztő úr!

A múlt héten vettem levelét, melyben becses lapjának dolgozótársául szólít fel. Nem szükséges mondanom, hogy bizodalma által megtisztelve érzem magamat, de nekem úgy látszott, hogy annak legjobban úgy felelhetek meg, ha a felszólítást irántam mutatott jó hajlamának jeléül veszem, s egyszerűen megköszönöm. - Oly időben élünk, midőn lapjainknak inkább előfizetőkre, mint dolgozótársakra van szükségök, s hozzám hasonló egyszerű ember, ki még a világiállítást sem járta meg, mit írhatna, mi a legmagasabb álláspontokhoz s a legtávolabb kilátásokhoz szokott közönségünket érdekelhetné. - Talán eddig el is küldöttem volt ily értelmű válaszomat, ha nem tartoznám azokhoz, kik legalább, mi a levélírást illeti, a „nonum prematur in annumot” követik, s ha tegnap a pusztán körüljárva előbbi szándékom nem változott volna meg.

Ön tudja, hogy síkon lakom. - Vidékünk azok közé tartozik, melyeken idegen ember nem lát semmit, s magyar embernek csak az jut eszébe, hogy miután Isten e földet úgy teremté, hogy határt ne lássunk, azt valószínűleg azért tette, hogy kik e földet lakják, azt határtalanul szeressék. - Ha azonban határunk a regényes tájak közé nem tartozik is, van egy nevezetessége, mely már maga megérdemelné, hogy szerkesztő úr egyszer meglátogasson. Egy halom ez, nem magas, de mégis a legmagasabb az egész megyében. Utolsó időben sokat vesztett érdekéből, mert miolta Szabó József úr vidékünket geológiai szempontból tanulmányozta, tudjuk, hogy e halom is nem országfoglaló őseink, hanem a természet műve, de a kilátás az előbbi maradt, s hasábokat tölthetnék be, ha mindazon tanya s major nevét írnám le, melyeket tetejéről látni.

Az egész vidék, mint a tenger síkja, mértföldnyire nyíltan fekszik előttünk, s ha a lomnici csúcsról többet látni, mit itt látunk, azt legalább meglátjuk tökéletesen. Megmondhatom, az új haszonbérlo béresei jól szántanak-e, a szomszéd határokon miképpen kelnek a vetések, s mily dűlön legelnek minden közbirtokos nyájai, és nem érdekesebb-e ez reám nézve, mintha hét vármegyének terén jártatnám szemeimet, oly magasságról, honnan mindent látok, s épp azért semmit sem láthatok tökéletesen?

Körülbelől így gondolkoztam, midőn tegnap halmomra felmenve a pusztákon végignéztam. - S vajon nem mondhatni e ugyanezt azon mezőről is, melyet politikának nevezünk? így elmélkedtem tovább. - Szép dolog az emelkedettség, s én megfoghatom a fellengző érzéseket, melyekkel a magas politikus az egész világ felett szemlét tart. Tekintete hetedhét országot jár be, az egész jelen lábai alatt fekszik, megette, mint a távolban elnyúló hegysorok, a múlt századok emlékei vonulnak el, s messze előtte a jövő fekszik, melynek körrajzait magasságából tisztán veheti ki, s ő ott áll dicső hivatásának érzetében, s elmondja az egyes eseményeknek első okait s legtávolabb következéseit, mellőzve azt, mi közelsége miatt nagynak látszik, de az egész kifejlődésre nézve csak apróság. Mondom, megfoghatom az élvezetet, melyet a politikának ily módon tárgyalása az író- s olvasónak nyújt; de vajon nem lenne-e jó, ha a dolgokat néha kevésbé magas szempontból tekintenők, ha a nagy köz helyett inkább csak szomszédságunkra fordítanók egész figyelmünket, de úgy, hogy szűkebb közt, melyre gyenge szemünk terjed, ha igazán megnézzük?

Úgy vagyok meggyőződve, hogy magasabb politikánk, mely jelenleg annyi virtuozitással üzetik, nem fog szenvedni, ha egyesek e szerényebb feladást választják, s erre, ha Ön ezen nézetemet osztja, szívesen ajánlkozom.

A kabinetek titkait nem ismerem, s ha a porosz vagy más minisztérium titkos ülésben tanácskozott, nem fogom közölhetni az egyes miniszterek nyilatkozatait, éppoly kevés ügyességgel bírok azon finom szálak felfedezésében, melyek a mexikói háborút vagy Japán legújabb politikai eseményeit hazánk legközelebbi jövőjével összekötik, egyszóval: nem magas csúcs, hanem egy igen szerény halom az, melyről én a világ dolgait nézem, de ha napjainkban csupán teleszkóppal vagy mikroszkóppal vizsgálják a tárgyakat, mért ne nézné egy legalább szabad szemmel, már csak azért is, mert ámbár ily módon közönséges embereknel többet nem lát ugyan, de azt, amit látott, megmutathatja másoknak is.

S ez első okom; a második ok, mely arra bír, hogy a levelezőjének szegődjem, még fontosabb.

Az időszaki sajtónak két feladása van. - Hogy a közönséget a világ nagy eseményeiről értesítse, s hogy a közvéleménynek orgánuma legyen.

Mi az elsőt illeti, nincs semmi fogyatkozás. Mi, *kis emberek*, megtudjuk a legnagyobb pontossággal, mit tesznek, sőt mit gondolnak a *nagyok*. Valóban úgy látszik, mintha napjainkban Európa minden kabinetjei úgy volnának építve, mint azt a görög filozófus magának kívánta, hogy az egész világ mindent, mi benne történik, láthasson, oly pontossággal értesülünk mindenről. De ha nem csalódom, a nagy emberek sokkal kevesebbet tudnak a kicsinyekről, s ennek oka az, mert ők magok sohasem szólnak. Igaz, vannak elegenden, kik azt helyettök teszik, de a baj az, hogy ezek magok is a nagyokhoz tartoznak, vagy legalább azokhoz számítják magokat, s hogy az, mit száz beszélgetésből absztraháltak s egy absztrahált fogalom - *a nép* - érzelme- s meggyőződésekként hirdetnek, meglehet, a nép meggyőződése lehet, de bizonyosan nem az egyeseké, s én több esetre emlékezem, midőn az úgynevezett közvélemény, azok közül legalább, kiket én ismerek, egynek sem volt véleménye. - Ha a kis embereknek gondolkozásmódját tudni akarják - s pedig nem árt, ha a politikus műtők a paciensek érzéseit ismerik, kiken operációjokat teszik - szükséges, hogy azok magok szóljanak, s erre ajánlkozom. - Veheti-e hasznomat, azt Ön leveleimből fogja megítélni; de ha csakugyan, mint én hiszem, lapjának érdekében fekszik, hogy midőn a közönséget a politika nagy mozzanatairól értesíti, egyszersmind azokat, kik e politikát vezetik, a hatásról világosítsa fel, melyet magas kombinációk az alsóbb régiókban előidéznek, e tisztnek teljesítésére alkalmasnak érzem magamat, már csak azért is, mert a szó legszorosabb értelmében a közönséges emberek sorába tartozom, mind birtokomra, mind viszonyaimra nézve; mert ismerőseim szinte kivétel nélkül ilyenek - mit természetesen a világért nekik nem mondanék, de Önnek megsúghatom, s mert így, midőn kis körünkről szólok, talán mindennapi dolgokat mondok el, de olyanokat, melyek legalább egy bizonyos körnek valóságos nézetei; s Ön látni fogja, körünk nem oly érdektelen, mint talán hiszi. - Kevesen vagyunk, de alig találhat politikai nézetet, mely közöttünk nem volna képviselve. Nem is szólva két papunkról, kiknek mindegyike saját egyházáért buzog; szomszédom, ki miután a házon kívül jószágát rég exequálták, önzés nélkül konzervatív; a kereskedő, ki jószágát megvette, vagy jobban mondva beváltotta (mert csupa váltók által került kezébe), s ki most is helységünk minden pénzügyi operációit vezeti; a postamester, ki, mióta az emberek vasúton járnak, csak egy lovat tartott meg, melyen az ordinárét küldi, de azért a haladás embere maradt; s kitűnő iskolamesterünk, ki papnak készülve, német egyetemeken járt, s később professzorságért pályázott, de nem tudom, miért nem boldogulva, végre falusi tanítónak nőtte ki magát, s most sajnálkozással néz le még a postamester reakcionárius nézeteire is, mert által nem akarja látni, hogy minden üdv csak egy tökéletes társadalmi revolúciótól várható - mindegyik külön irányt követ, mindenik hasonló eréllyel és szívóssággal védelmezi nézetét, s ha Ön kaszinónkba jönne, mely legalább tíz lapot tart, bámulna a discussiók felett, melyek ott esténként folynak, s melyeknek - ha úgy akarja - érdekesebb részét leveleimben közleni fogom. - Csak egy van, miben valamennyien megegyezünk - de hisz ily központ nélkül minden társaság felosztanék -, az, hogy bizony több

adót fizetünk, mint azt a közös teherviselés legnagyobb pártolója kívánhatá, s ezt Ön csakugyan mint a közvélemény nyilatkozatát emelheti ki lapjában, e részben nem hiszem, hogy valaki ellent mondjon.

Éppen erről szoltunk tegnap este is. Pénzesi úr - pénzügyi tekintélyünk - szépen fejtegeté az okokat, melyek azt kívánják, hogy az állam adóssága a banknak mentül előbb visszafizettetvén, ez bankóit ismét ezüsttel válthassa be, mi az úton, melyet követnek, annál könnyebben lesz eszközölhető, mivel ha még 73 millió bankjegy, melynél más pénzünk nincs, a forgalomból kivonatik, maholnap legalább nálunk Magyarországon nem lesz senki, ki a banknak a beváltással terhére legyen. Mire konzervatív szomszédom megjegyzé, hogy...

Idáig írtam, mikor a postamester szobámba lépett, s a nagy híreket, melyeket a bécsi posta hozott, velem közlé. Ön nem fogja bámulni, hogy azonnal a kaszinóba siettem, s hogy most levelem félbeszakasztott fonalát nem veszem fel újra. - Úgy tartom, e napokban más újságikkal, sőt hivatalos iratokkal ugyanaz történt, hála Istennek nemcsak utolsó szótagom, de még sok más maradt befejezetlenül, s Önt bizonyosan inkább a benyomás érdekli, melyet a nagy hír szerény körünkre tett.

Ezt röviden elmondhatom; de mindenekelőtt egy előbbi lapon írt egy állításomat kell visszavonnom; azt, hogy csak egy dolog van, mire nézve valamennyien egyetértünk. Ma az adó nagyságához még valami jött, mire nézve egyetértünk, s az azon legfelsőbb határozat helyeslése, mellyel a bécsi miniszterek lemondása elfogadtatott. S Ön bátran ezt is, mint a közvélemény nyilatkozatát jegyezheti fel.

Miután régtől fogva tudtuk, hogy a nagy páciens ily krízis nélkül nem épülhet ki, nagy megnyugvásunkra szolgál, hogy az végre bekövetkezett, s ámbár falusi ember létünkre a miniszterkandidátusok sorát ismerni szerencsénk nincs, s így azokra nézve, akik bejönnek, még nincs ítéletünk, azokra nézve, akik mennek, tisztában vagyunk, s bátran elmondhatom, hogy ez egyszer e minisztérium lépéseit legalább nálunk általános helyeslés követi.

Mi vár ezután reánk, az iránt a vélemények ismét eltérnek, s konzervatív szomszédom, ki az új kancellár kinevezése után már az ígéret földjén látja magát, eddig senkit sem győzhetett meg nézetéről, hogy tulajdonképp már nincs is hátra semmi, mit józanon kívánnunk lehetne. De örülünk, hogy legalább a kezdéshez hozzáfogtak, hogy oly embert látunk a kormány-polcon, kivel talán nem egyezünk meg sok nézetben, de kivel megegyezünk a tiszteletben, mellyel minden jóra való magyar a törvény iránt viseltetik. - S miután a miniszter nem fogja többé mondani, hogy várhatunk, éppen azért csak most kezdünk várni.

Talán még ismét írok, többet hallunk, s tisztábban ítélni a történetekről, s akkor majd én is többet írhatok.

A BIRODALOM EGYSÉGE ÉS MAGYARORSZÁG KÜLÖNÁLLÁSA

Pest, 1865. július 9.

Bármi nagy s mélyen ható azon változás, mely viszonyainkban a birodalmi minisztérium lelépése által történt: mondhatjuk, hogy e látszólag oly rögtön bekövetkezett esemény által nem lepettünk meg. - Meggyőződve azon rendszernek kivihetetlenségéről, mely február 26-a óta követtetett, s úgy ítélve azon férfiúnak jelleméről, ki ezen rendszert képviselé, hogy ő csak addig ragaszkodik állásához, míg saját elvének szolgálhat, s azon ösvényt követheti, melyet helyesnek tart; mi e változásra el valánk készülve. - A február 26-i alkotmányok hiányai s az, amit Schmerling lovagban tisztelünk, ki ezen alkotmányok egyik megalapítója s legerősebb támasza volt, egyiránt meggyőztek állásának tarthatatlanságáról, s az, mi az utolsó hetekben történt, előttünk csak az idő, s pedig egy nem hosszú idő kérdése vala.

Csak egy van, mire nézve meglepetésünket nem titkolhatjuk, s ami azon meglegedést némi részben zavarja, mellyel az utolsó hetek eseményeit fogadtuk, s ez: azon mód, mellyel némelyek a Lajtán túl ezen változásról szólnak, azon aggodalmak, melyek ott a birodalom alkotmányos jövője iránt nyilvánulnak.

Megfoghatjuk, ha Schmerling lovagnak lelépése számos tisztelői által fájdalommal fogadtatik. Értjük azt is, ha a francia modorú alkotmányos szabadságnak elkésett barátjai, kik a tapasztalásokat, melyeken Európa a júliusi forradalom óta keresztülment, s a tanulságot, melyet a tudomány azokból vont, ignorálva, most is azt hiszik, mi 1830-ban közmeggyőződés vala, hogy a rend s alkotmányos szabadság csak azon formákban egyesíthető, melyeket akkor Franciaországtól irigyeltünk. Értjük, mondom, ha az alkotmányos és guvernementális centralizációnak lelkesült hívei, kik e kormányformához meggyőződésből ragaszkodnak, s azon befolyást, melyet az egyes polgár választási joga által a törvényhozásra gyakorol, a szabadság biztosítására elegendőnek tartják, midőn ezen rendszer elhagyatik, afelett nagy aggodalmakat fejeznek ki; és ha azok, kik, hogy jó ízlésöket bizonyítsák be, az államot egy nagy dinnyéhez hasonlítják, melynél csak az a kérdés, egészben emésztessék-e fel, kétfelé vágassék, vagy a felek még több fertályra osztassanak, ha ezek a jövőnek nyugtalansággal néznek eléje, azt éppen természetesnek találjuk. - De hogy azok, kik a lelépett minisztérium eljárását nem helyeselték, s csaknem minden egyes kérdésre nézve tőle eltérő nézeteket támogattak, kiknek nem a centralizáció, hanem az alkotmányosság fekszik szívökön; kik azt hiszik, hogy e birodalomnak más feladása van, mint hogy kormánya által egy bizonyos mennyiség tinta s papír fogyasztassék el, s Ausztriának nagyságát nem azon tér szerint mérik, melyet határai között a büroasztalok elfoglalnak, hogy azok, kik egy nagy Ausztriáért lelkesülnek, kik egy oly állam megalapításán akarnak dolgozni, mely Európa ezen részében a civilizációnak s alkotmányosságnak képviselője legyen, s kik nemegyszer mondák ki, hogy ez csak úgy válik lehetővé, ha a birodalom két fele között megzavart egyetértés mentül előbb helyreállítatik, hogy azok is a minisztérium lelépésében, mely a birodalomban az utolsó években kormányozott, az osztrák *alkotmányosságnak* veszélyét látják, s akként szólnak, mintha a magyar kancellár kinevezésével a lajtántúli tartományok legfontosabb érdekei feláldoztattak, s Magyarország kényének alárendeltettek volna: ezt, megvalljuk, nem értjük, s legjobb akarattal sem magyarázhatjuk meg magunknak.

Úgy látszik, vannak emberek, kik az alkotmányos szabadságot oly tulajdonnak tekintik, mely birodalmunk körében csak mint majorátus élvezhető. Eddig Ézsaué volt az elsőszülöttségi jog, de míg ő, ki - mint később Nimród - nagy vadász volt az Úr előtt, kiment, és a büdzsé egyes tételeit nyomozgatá, s azon fáradt, hogy a 13. paragrafust elejtse, Jákob jött apja hajlékába, s

hogy áldását elcsalja, kesztyűt húzott fel, s ámbár ez még kételkedett, „a kezek Ézsaué, de a hang ugyan Jákobé,” (egészen így gondolják maguknak némelyek konzervatívainkat), az áldás kimondatott, s Jákob lett az úr mindenek felett, s Ézsauak nem maradt hátra egyéb, mint hogy amannak felsőségét elismerje.

Mi a birodalom alkotmányos szabadságának ily felfogását csak nevetségesnek tartanók, ha nem tudnók, hogy az alkotmányos szabadságot nem fenyegetheti nagyobb veszély, mint midőn a nép, mely azt élvez, annak jövőjén maga kételkedni kezd, s ha a buzgóságban, mellyel e nem létező veszélyek hirdettetnek, oly törekvések jelenségeit nem látnók, melyeknek létezése aggodalommal tölt el; mert valamint mi is alig ismerünk fontosabb feladást, mint azt, hogy a birodalom s hazánk között újabb időben felmerült nehézségek mentül előbb kiegyenlítettessenek, úgy meg vagyunk győződve arról is, hogy annak első feltételét a birodalom két felében lakó népek kölcsönös bizodalmaiban kell keresnünk, s nem hisszük, hogy a mód, mellyel az utolsó változások a Lajtán túl némelyek által fogadtattak, ezt nevelheti.

Ha - mi százszor mondatott - a birodalom legfőbb érdekei azt kívánják, hogy a közte és Magyarország között létező viszonyok közös megegyezéssel alapíttassanak meg, erre mindenekelőtt az szükséges, hogy Magyarország létezése elismertessék. Ha azt akarják, hogy a viszály után kezet nyújtsunk, előbb le kell venni a bilincseket, melyek szabad mozgásunkban gátoltak, s mi nem látjuk átal, miként vonhat valaki más következtetést abból, hogy a minisztérium, mely a magyar alkotmány létezését elismerni nem akarta, hivatalából lelépett, s magyar kancellárrá oly férfiú neveztetett ki, kinek céljairól csak annyit mondhatunk, hogy a jogkontinuitás elvét elismerve, azt, mit a birodalom s hazánk érdekében szükségesnek tart, csak a törvénytábla útján akarja kivinni.

A változás, mely helyzetünkben ezáltal történt, csak abban áll, hogy viszonyaink békés kiegyenlítése, melyet régen mindenki szükségesnek mondott, most *lehetségessé* vált, s ha nem bámuljuk is, hogy egyesek találkoznak, kik már ezt is magukra nézve veszélyesnek tartják, csudáljuk az őszinteséget, mellyel az kimondatik.

De hát a minisztérium lelépése mi más, mint az eddig követett rendszer változása - mondják ők -, s mi ne aggódjunk, midőn e rendszer elhagyatik, mely - mint a *Botschafter* kimondá - „nem egy férfiúnak egyéni nézete, hanem a birodalom történelmi kifejlődéséből kifolyó szükség, mely akkor állt elé, midőn a német császárság felbontása az osztrák egység gondolatának praktikus kivitelére helyt adott”.

Azok közé tartozunk mi is, kik a történelmi fejlődésnek fontosságát elismerik, s azt hiszik, hogy az irány, melyet valamely nép századokon át követett, a viszonyok, melyek nemzetek között egész múltjokból fejlődtek, egy nemzedék ellenkező törekvései rögtön nem változtathatnak meg. De azt, hogy történelmi tanulmányaiból valaki azon meggyőződést vonhatja le, hogy az *osztrák egység*, miként azt a lelépett minisztérium létesíteni akarta, *a birodalom történelmi kifejlődésének szükséges* következtetése, azt, őszintén megvallva, nem tudjuk még sejdíteni sem.

Szorgalommal tanulmányoztuk a történelmet mi is, de tanulmányaink egészen más eredményhez vezettek.

Közel egy ezred, mióta nemzetünk a némettel folytonos érintkezésben áll.

Már a tizenegyedik században Németország arra törekedett, hogy - mi Csehországgal ugyanakkor sikerült -, Magyarországot is a birodalom hűbéri felsőbbségének alávesse; azon ellenszenvnek magvai, mely múlt időkben a magyar s német nép között létezett, talán a háborúk által hintettek el, melyeket III. és IV. Henrik Magyarország meghódítására viselt; azonban, ha egész történetünkön végigmegyünk, azon meggyőződéshez jutunk: hogy Német-

ország, dacára nyolcszázados törekvéseinek (mert Ausztria hazánk irányában csak azon politikát folytatá, melyet Németország a tizenegyedik században megkezdett), Magyarországot állami létének körébe soha nem vonhatta be; és hogy dacára azon antagonizmusnak, mely a magyar és német nép között tagadhatatlanul létezett, s azon erélynek, mellyel a magyar minden idegen s főképp minden német befolyástól szabadkozott, a két nemzet történetében mégis egy bizonyos közösséget találunk.

A német nemzet talán nem érzett különös vonzalmat fajunkhoz, de átlátta a befolyást, melyet Magyarország helyzete saját biztosságára gyakorolt, és Magyarország talán nem ismeré el, de soha nem is kerülheté ki Németországnak szellemi határát, s talán ennek tulajdonítható, hogy történetünk hosszú folyamában a magyar és német nemzet között alig találunk nagyobb háborút.

Minden nagy küzdelemnél, melyben Németország léte kérdésben forgott, Magyarország nem ellenei, hanem azok között állt mindig, kik érdekeit védelmezték; s azon erélyesség után, mellyel a nemzet másfél századig a török ellen küzdött, hazánk bizonyosan nem tartozik senkinek több hálával megszabadulásáért, mint éppen a német nemzetnek, s bármit beszéljünk nemzeti gyűlöletünkről, annyi bizonyos, hogy akik a két nemzet érdekeit legjobban ismerék, azokat mindig így fogták fel. Főképp ennek tulajdonítható kétségtelenül, hogy a mohácsi vész után, midőn nemzetünk a szükségét érezé, hogy saját védelmére másokkal szorosán szövetkezzék, erre nem a lengyel nemzetet, melyhez talán több szimpátiák vezették, hanem a németet választá.

Ezen pillanattól a viszony, mely hazánk s a Németország helyébe lépett osztrák tartományok között létezett, szorosabbá vált, s a kísérletek, melyek Magyarország beolvasztására történtek, szaporodtak.

A XVII. században I. Lipót, a XVIII.-ban József, a XIX.-ben 1823-ban Ferenc császár által ismételtetnek azok; de mindig ugyanazon eredménnyel, hogy azon egység, melynek nevében hazánk alkotmányos önállása megtámadtatott, soha nem éretett el; de mihelyt az ily kísérlet félretétetett, a magyar nemzet ismét ugyanazon eréllyel lépett fel a birodalom közös érdekei mellett, melyet saját önállásának védelmében mutatott; lelkesedéssel küzdve Mária Terézia alatt nemcsak fejedelme, hanem a birodalom megtámadott részeinek megtartásáért, s nem utasítva el magától semmi áldozatot, melyet a birodalomnak hosszú harcai Napóleon ellen megkívántak.

Ha a viszonyt, mely hazánk s az osztrák birodalom között fennállt, a történetben keressük, azt fogjuk találni, hogy az mindég ugyanaz maradt.

Soha a birodalom, egység után törekedve, Magyarország állami létét nem abszorbeálhatta, és soha Magyarország nem különíthette el anyagi s állami érdekeit a birodalomtól, és míg hazánk s a birodalom között állami tekintetben soha egység nem létezett, addig más tekintetben a legnagyobb közösség, sőt egység fejlődött ki, s kétségtelen, hogy azon összeköttetést, mely hazánk s a birodalom közt fennáll, nem egyedül a fejdelemnek egysége, hanem számos anyagi s szellemi érdekeink ugyanazonossága biztosítja.

Ha valamely viszony ekként századokon át fenntartotta magát, ha ez annyi hatalmas ellentörekvések dacára ugyanaz maradt, és nagy események által rövid időre többször félbeszakasztva, mindig ismét a régi módon helyreállt, akkor biztossággal állíthatjuk, hogy azt oly okok tartják fel, melyek az emberek akaratától függetlenek; - s ha a birodalom e viszony mellett századokig nemcsak fennállt, de élénk fejlődésnek örvendett; ha a legfenyegetőbb veszélyek, a legnagyobb csapások után mindig csaknem bámulatos gyorsasággal előbbi hatalmát visszanyeré: akkor az, hogy a rendszer, mely e viszony tökéletes átalakulását tűzte ki

feladásul, elhagyatott, talán sértheti egyeseknek érdekeit, de az osztrák birodalom történeti kifejlődésével bizonyosan nem áll ellenkezésben, s mi nem találjuk igazolva az aggodalmakat, melyek ezen alkalommal nyilvánultak, sem azoknál, ki az osztrák birodalom hatalmi állása iránt lelkesülnek, s midőn annak eredményeire hivatkoznak, az igazolást bizonyosan nem az utolsó évek történetében fogják keresni, sem azoknál, kik az alkotmányos szabadságért sóvárognak, s annak létezését bizonyosan nem várhatják oly rendszer folytatásától, mely mellett a birodalomnak egyik fele minden politikai jogoktól azért fosztatott meg, hogy az alkotmányosság egy bizonyos formának elfogadására kényszeríttessék; s midőn a Lajtán túl mégis ily aggodalmak nyilvánulnak, mi csak legmélyebb sajnálatunkat fejezhetjük ki.

Látva a nehézségeket, melyek a birodalmat környezik, s meggondolva a nagy feladatot, mely reá talán egy közel jövőben vár: mi is egyetértünk abban, hogy azon kapcsokat, melyek hazánkat a birodalomhoz fűzik, erősíteniünk kell, s mi is hisszük, hogy azt csak a közös szabadságtól várhatjuk; de erős meggyőződésünk az is, hogy e közös szabadság lényege nem abban áll, hogy a birodalom két fele ugyanazon formák szerint és egy helyen gyakorolja alkotmányos jogait, hanem abban, *hogy mindenik egyiránt szabadnak érezze magát*, s át legyen hatva azon meggyőződéstől, hogy e szabadságnak legfőbb garanciája a birodalom két felének nem egységében, hanem összetartásában fekszik, s valóban rossz szolgálatot tesznek hazájoknak, kik politikai fejlődésünket úgy fogják fel, mintha minden, mi a birodalom egyik felének kedvező, a másiknak alkotmányos szabadságát veszélyeztetné.

Meggyőződésünk szerint minden, mi az alkotmányos szabadságot a birodalom egyik felében valóban erősíti, biztosítja azt az egész birodalomban. Mint két fa között, mely egymás közelében áll, ilyen a viszony hazánk s a birodalom másik fele között. Természetesnek tartjuk a kívánságot, hogy e fák sudarai közelebb jöjjenek egymáshoz, s az árnyék, melyet alattuk keresünk, annál nagyobb s biztosabb legyen, de e célt csak úgy fogjuk elérni, ha nem bolygatva állásukat, mindegyiknek szabad kifejlődést engedünk. Így a két fa ágai mindig közeledve, végre érintkezni, sőt összenőni fognak. Ha az egyiket kirántva helyéből, közelebb akarjátok ültetni, s erőtök erre elégséges, csak azt érhetitek el, hogy elszárad.

A REICHSRAT ÉS HAZÁNK ÖNÁLLÓSÁGA

Pest, 1865. július 16.

A Reichsrat nemsokára befejezi ülészeit, s habár az eredmények egyesek várakozásainak nem feleltek meg, nézetünk szerint a birodalom lajtántúli népeinek okuk van, hogy törvényhozásunknak ez évi működésével megelégedjenek, s a követek egy része azon öntudattal tekinthet vissza saját tevékenységére, hogy fáradozásaik nem valának hasztalanok.

Igaz, a Reichsrat nem alkothatta meg azon törvényeket, melyek arra, hogy az egyes polgárnak az alkotmányos lét minden előnye biztosítottassanak, Ausztriában talán még szükségesek, s ez indokolja a hangulatot, mellyel egyes lapok a német-szláv törvényhozás ez idei ülészeit visszatekintenek, midőn az csaknem kizárólag a költség megállapításával foglalkozott. De ha csak ezt tekintjük is, bizonyosan senki sem találkozik, ki, ha a költség egyes tételeit, miként azok a minisztérium által először előterjesztettek, a megállapított összegekkel összehasonlítja, a Reichsrat ez idei működésének eredményeit kétségbe vonhatná, s mindenki el fogja ismerni, hogy a világosság, mely e tanácskozások által a birodalom pénzügyi állapotára árasztott, nemcsak az évi költség leszállítását, hanem azon rendszernek megváltoztatását idézte elő, mely a birodalom bajai nagyobb részének kútforrása, s mely tovább folytatva, Ausztriát szükségképp pénzügyi katasztrófához vezette volna. És vajon nem korlátozták-e azok a felfogások, kik a Reichsrat tanácskozásainak eredményeit csak az alkotott törvények száma s azon összeg után ítélik meg, mellyel a költség lejjebb szállított. - Kétségtelenül fontosak ezek, s az alkotmányosság fő előnye közé tartozik, hogy mihelyt a szükség fölmerül, nemcsak jó, de oly törvények alkottassanak, melyek a nép érdekeit s jogfogalmait kielégítik, s hogy a nép képviselőinek örökösége által az állam költségeiben a kellő takarékoság hozassék be. De a törvényhozásnak hatása nem szorítkozik erre, s főképp hol az alkotmányos élet, mint a Lajtán túl, csak most kezdődik, még fontosabb azon befolyás, melyet a törvényhozó-testnek tanácskozásai arra gyakorolnak, hogy az alkotmányos szellem a népben megerősítettessék, mely nélkül az alkotmány csak írott malaszt, s egyesek hiúságának nyitott tér marad - s ha a Reichsrat ülészeit ezen szempontból tekintjük, nem tagadhatjuk senki eredményeit.

A *Saturday Review* első júliusi számában a porosz törvényhozó-test utolsó ülészeit hasonló nézeteket fejez ki. „A német liberálisoknak - így szól - lassú haladásukat, a túlságig vitt türelmet, s inkább ügyvédekhez illő okoskodásaikat vetik szemökre. - Igaz, lassan haladnak ők, de, el kell ismernünk, biztosan haladnak, s oly gyorsan, mint helyzetökben józanul haladniuk lehet. Előttük egy feladat áll, melyet teljesíteniük kell, ha azt akarják, hogy törekvéseiknek nagy s állandó eredménye legyen: a nemzetet az alkotmányos kormányra nevelni. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az alkotmányosság Poroszországban még kissé új, és azoknak, kik arra törekszenek, hogy alkotmányuk valósággá váljék, magoknak is sokat kell tanulniuk, és sokat küzdeniük a még uralkodó előítéletek legyőzésére s a létező eszmézés helyreigazítására. Még sok akadályt kell eltávolítani, mielőtt Poroszországban valóban szabad alkotmány megállapítható... De az alkotmányos párt, kerülve minden erőszakot, és csak józan belátására hivatkozva, végre meg fogja győzni honfitársait arról, hogy a törvényes jogoknak általános védelme legfőbb kötelességük, s ha ekként a szabad alkotmány erkölcsi Poroszországban elterjedtek, a szabadelvű pártnak talán még hosszabb ideig kell várni, míg kívánatai teljesülnek; de el fogja azokat érni bizonyosan.” S vajon nem mondhatjuk-e ugyanezt a Reichsrat utolsó ülészeit eredményeiről?

Kevés törvényt alkotott, s lesznek, kik működését meddőnek tartják; de a nyíltság, mellyel az államban eddig követett rendszer hiányait kijelölé, a gondoskodás, melyet a birodalom

hitelének fenntartásában tanúsított, az erély, mellyel az állam költségeinek lejjebb szállítását sürgeté, s a praktikus eredmények, melyek törekvéseit legalább e részben követik, megszilárdíták a bizodalmat, mellyel az osztrák nép még új intézményeihez ragaszkodik, s midőn a Reichsrat ez utolsó ülőszakájában ezt érte el, nézetünk szerint többet tett az alkotmányosság érdekében, mint ha biztosítására bárhány egyes törvényeket alkotott volna.

De vannak ez utolsó ülőszakájának még más s nem kevésbé fontos eredményei is.

Az ágostai *Allgemeine Zeitung* kivételével, mely egyik utolsó számában Ausztriában a minisztérium feladását minden, az államban létező irányok s törekvések neutralizációjában keresi, jelenleg talán nincsen senki, ki el nem ismerné, hogy az ausztriai birodalom jövője főképp a magyar kérdés célszerű megoldásától függ, s hogy azon arányban, melyben ehhez közelítenek, az akadályok, melyek a birodalom anyagi jólétének kifejlődését hátráltatják, s a veszélyek, melyek azt fenyegetik, eltávolíttatnak.

A Reichsrat e tekintetben utolsó ülőszakájában sem tett annyit, mennyi hatalmában állt, s mennyit tőle várni lehetett. - Elismerve a nehézségeket, melyek a birodalmat környezik, s kimondva, hogy azokon gyökeresen segíteni nem lehet, míg azon ellentét, mely Magyarország s a birodalom között utolsó időben támadt, nem egyenlített ki, talán a Reichsratot illette volna a feladás, hogy miután ily kiegyenlítés a februári alkotmány egyes pontjainak módosítása nélkül lehetetlen, e részben maga ragadja meg a kezdeményezést, s erélyesebben nyilatkozzék azon rendszer ellen, melyet a minisztérium az állítólag alkotmányos birodalom felében követni jónak látott; de ha a Reichsrat ezt elmulasztá, vajon tagadhatja-e azért valaki, hogy azon kérdésnek megoldása, melytől hazánk s a birodalom jövője függ, most valószínűbbnek látszik, mint előbb? És honnan ezen változás?

Ha azon nehézségeket tekintjük, melyek a birodalom s hazánk között fennforgó kérdések végleges, azaz oly megoldásának útjában állnak, mely a birodalom két felében lakó népek érdekeinek s jogfogalmainak egyiránt megfeleljen - e nehézségek ugyanazok maradtak. Mi éppen oly szilárdan ragaszkodunk alkotmányos önállásunkhoz; a nézet, hogy a birodalomnak hatalmi állása csupán centralizáció által biztosítható, s hogy az alkotmányos szabadság Ausztriában csak egy birodalmi parlamenttel lehetséges, a Lajtán túl bizonyosan most is sok követőkre talál, s amennyiben a birodalom két felének érdekei ellentétben álltak, ez most is éppúgy megvan, mint ezelőtt három évvel. Csak egyben változott helyzetünk: s ez azon hangulat, melyet a birodalom két felében különös viszonyaink megítélésében találunk.

Ki nem emlékezik az időre, midőn az állítás: hogy Magyarország alkotmányát büntetésül elveszté s egész nemzetünk jogtalanná vált, a lajtántúli népek képviselői által tapsokkal fogadtatott; mi pedig könnyel néztünk mindent, mi ott az alkotmányos szabadság biztosítására indítványoztatott. Midőn a birodalom egyik felében mondatott: „mi várhatunk”, s a másik azzal felelt, hogy várnia kell, s amit kölcsönösen vártunk, a birodalom egyik felének végelgyengülése vala, mert mindenik igazságos követeléseinek elismerését csak ettől remélheté. - S vajon tagadhatja-e valaki, hogy midőn e hangulat megváltozott, a legnagyobb akadály hárított el, mely a közöttünk fennforgó kérdések békés megoldásának előbb útjában állt, s nem a Reichsrat utolsó ülőszakájának eredménye-e ez? érdeme azon néhány férfúnak, kik, midőn a rendszabályokra nézve, melyekkel az előbbi minisztérium a februári alkotmány keresztülvitelét hazánkra erőszakolni akará, a törvényhozás részéről minden szolidaritást visszautasítottak, s midőn a jogvesztés helyett a jogfolytonosság elvét állították fel, s méltányossággal, sőt rokonszenvvel nyilatkoztak igényeinkről, minket Ausztriában egy valóban alkotmányos pártnak létezéséről győztek meg.

Nem materiális eredmények ezek. A Reichsrat tagjai, midőn küldőikhez visszatérnek, nem sorolhatják el a törvényeket, melyek ezen ülészak alatt az alkotmány biztosítására alkottattak, nem is hivatkozhatnak valamely határozatra, mely a magyar kérdés megoldásának alapjául vétethetik, s ha az előbbi minisztérium ellen szavazva, a miniszteri válságot előidézték is, talán kénytelenek elismerni, hogy - „a Reichsraton kívül is nagy súllyal bíró pártelemek állottak, s hogy ezek hivattak meg a hatalom gyakorlatára”. De ha az osztrák törvényhozó-testnek tagjai - mint a *Botschafter* tudni véli, s mi nem teszünk fel, keserű érzelmekkel volnának telve, mert magokat az esemény folyamatában egészen mellőzve látják; s ha egyesek közülök az utolsó ülészakra visszatekintve, megbánnák eljárásukat, mert nem hitték el, hogy a Reichsrat annyira össze van nőve Schmerling úrral, hogy az egyik veszedelme a másikat is maga után vonja; s ezért, miután a miniszter megbukott, nem tarthatja fenn magát az előbbi igazság színvonalán, ezeknek csak azt mondjuk, hogy igazságtalanok önmagok s küldőik iránt, kik a magas állást, mely valamely ország képviselőit megilleti, bizonyosan nem abban látják, hogy meggyőződésök ellen is a minisztériummal szavazzanak, csak hogy ezáltal azon szín tartassék fel, hogy a kormány a többség értelmében folytatódik. S ha akadnának, kik a Reichsrat utolsó ülészakának eredményeit gúny tárgyául választanák - nem Magyarorszában, mint a *Botschafter* állítja, mi bizonyosan történni nem fog, de máshol -, azoknak mondják el bátran, hogy a Reichsrat utolsó ülészakában nem alkotott egyes törvényeket, de eljárása által biztosította Ausztriában az alkotmányosságot; hogy nem hozott határozatokat, melyek által a birodalom lajtántúli felének képviselői rögtön a Reichsratba hozattak, sőt az oktrojálás minden nemei ellen nyilatkozva, meghiúsítá azok törekvéseit, kik ezt Magyarország szabad megegyezése mellett ki nem vihethén, nélküle remélték eszközölni - de hogy ha a birodalom két felének népei most közelebb állnak egymáshoz, ha a még létező ellentétek békés kiegyenlítése, a fennforgó nehéz kérdések kielégítő megoldása lehetséggé vált; ha az, mitől a birodalom hatalma és népeinek szabadsága függ s minek elérhetésén csaknem kétkedénk, most valószínűvé vált: hogy mindezt, a fejedelem bölcsességén s igazságszereteten kívül, Magyarország határozott magatartása mellett, azon férfiaknak köszönhetjük, kik a Reichsrat utolsó ülészakában a magyar ügyről az igazság s alkotmányos szabadság elvei szerint nyilatkozva, a Reichsratnak alkalmat adtak annak bebizonyítására, hogy az irány, melyet a kormány Magyarorszában követett, nem az ő, nem az ausztriai népek többségének iránya volt, erről meg vagyunk győződve; s ha jelenleg sokan talán másképp ítélnék, azok, kik az osztrák birodalom alkotmányos történetét majdan megírják, azon befolyásról, melyet a Reichsrat utolsó ülészaka az alkotmányos élet kifejlődésére gyakorolt, bizonyosan helyben fogják hagyni nézeteinket.

EGY KIS EMBER LEVELEI II

Mióta utolszor írtam, körünkben nem változott semmi, *mi várunk*, s Ön nagyon csalódik, ha azért politikai képességünket kevesebbre becsüli. Tőlünk, igénytelen falusi politikusoktól többet igazságosan nem is követelhet senki, mint hogy azt tegyük, ami négy éven át az államminisztérium politikájának kvintesszenciáját képezé, s nála nagy bölcsességnek tartatott, és mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy bizonyos körülmények között éppen a várás a jó polgárok fő kötelessége, s ez helyzetünkben nem is oly könnyű, mint a miniszteri padokon. A tapasztalás azt mutatja, hogy az adminisztráció azon ritka dolgok közé tartozik, melyeknél azok fáradnak el legkevésbé, kik abban legtevékenyebbek, míg mi, kiket a közügyek vezetésében minden fáradtságtól megkímélnek, a kimerültségig fáradtunk el. De mi azért *csak várunk*, pedig nem a minisztériumra, mely végre mindenesetre meg fog alakulni - mert arra nézve azon megnyugtató tanulságot meríthetjük a történelemben, hogy eddig egy ország, vagy birodalom sem veszett még el azért, mert miniszteri tárcáit nem helyezhette el; *hanem várunk*, hogy országgyűlésünk összehívassék, s azon kötelesség teljesítéséhez foghassunk, mely jelen helyzetünkben olyannyira a legfontosabb, hogy minden mást háttérbe szorít: s ez leendő képviselőink megválasztása; mert dolgaink jobbra fordulását csak a törvényhozástól várjuk, és bizonyos, hogy e várakozás csak úgy teljesülhet, ha mi, kis emberek, kiket a törvény választási joggal felruházott, eszünkben tartjuk, hogy e jog tulajdonképp nem is jog, hanem kötelesség, s hogy ki ebben könnyelműen jár el, nemcsak hibát, de valóságos bűnt követ el.

Nem tartozom azok közé, kik mindent csak a törvényhozástól várnak. A szabadságnak azon neme, mely egykor Franciaországban létezett s abban áll, hogy az egyes polgárok, minden három vagy hat évben összegyűlve, képviselőket válasszanak, s azután új választásig szépen kormányoztassák magokat, mint ha a közügyek másvalakinek s nem az ő saját ügyeik lennének, engem mindig a szaturnáliákra emlékeztetett, melyek alatt, mint az iskolában tanultam, Rómában az urak egy napig szolgálkat szabadon bocsáták, hogy azután, ha uraiknak kemény igazságokat mondtak, s jól kidorbézolták magokat, annál jobb kedvvel térjenek vissza a vak engedelmességhez.

Felfogásom szerint a szabadság nem metafizikus fogalom, melyért csak eszményi szépségeért lelkesülünk. Mi, közönséges emberek éppen praktikus hasznáért ragaszkodunk hozzá, s ezt csak akkor élvezhetjük, ha nemcsak az alkotmányos élet ünnepein, hanem mindennap teljesítjük hazafiúi kötelességünket. Ha a szükséges munkát nem teljesítjük magunk, mások teszik, s a közdolgokban való részvételünk végre csak abban fog állni, hogy azokat, kik evvel megbíztatnak, mi fizetjük. Eljön még annak az ideje is, mikor meglátja, hogy nálam buzgóbb municipális embert nem is találhatna, de éppen azért, hogy azon idő eljöjjön, s pedig mentül előbb, most minden figyelmünket az országgyűlésre kell fordítanunk. A 48-i törvény reánk, kis emberekre bízta az ország jövőjét, s csakugyan megtett mindent, hogy érdekeink s meggyőződésünk a törvényhozásnál képviselve legyenek; most rajtunk áll, hogy e törvény végrehajtassék. Most ez fő, sőt egyetlen feladatunk. Én legalább, míg az országgyűlést együtt nem látom, politikai tevékenységemben erre szorítkozom.

Minap a faluban volt a szolgabíró, s mondta többeknek, hogy ez még idő előtti, s hogy jobb, ha erről majd csak közvetlen a választás előtt gondolkozunk, s egy lapban is olvastam ilyen valamit. - Igaz, az országgyűlés még nincs kihirdetve, és mielőtt a dolog a választásra kerül, még talán két hónap múlik. De miután öfelségének nyilatkozatai után becsületes magyar ember csakugyan nem kételkedhet az országgyűlésen, én nemigen látom által, miért ne gondolkozzunk jóval előre oly valamiről, mit, ha nem gondolkozunk is, végre tennünk kell. -

Meglehet, szolgabíró úr, ki természetesen a kormánynak nagyembere, azt hiszi, hogy mivel a kis lutri sokat hoz be, itt is legjobb reá nézve, ha mindent a sorsra bízunk, de én másképp gondolkozom. Nem szeretem a meglepetéseket. Ami így jó - mint mi gazdák tudjuk -, ritkán jó, s azért újra mondom, egyedüli kíváratom a jelen pillanatban, hogy az országgyűlés mentül előbb összehívassék, hogy a 48-i törvények értelmében mentül előbb választhassuk követünket, s hogy mentül jobban válasszunk. - S hogy az utolsóra a legnagyobb biztonsággal számolhassunk, ez alkalommal még egy biztos szert is ajánlhatok, mely az egész ország minden választókerületében alkalmazható s mely mindenütt meg fogja tenni hatását.

Ne gondolja, hogy - falusi ember létemre - azokhoz szegődtem, kik a világot csaknem mindennap egy új találmánnyal lepik meg, s ha nagy hirdetések igazak lennének, az emberiséget rég megmentették volna tyúkszemektől s fogfájástól, sőt még ősz hajaitól is. - Én is határozottan elmondom: használjátok szavamat, s nincs többé rossz választás! de szavam egyszerű, nem kerül semmibe, s amit én mondok, az igaz, s még feltalálási kiváltságot sem követelek, és szívesen elismerem, hogy azt már régen sokan ismerték, csak azt kérném, kísértsék meg, s tapasztalni fogják sikerét.

Szavam egyedül egy igen egyszerű szabály alkalmazásában áll s ez az:

hogy mindenki azt válassza országgyűlési követének, kire saját fontos ügyeit bízni szeretné. - Az, kit peres dolgainkban, vagyunk kezelésében, új szerződések kötésére, melyektől egész jövőnk függ, teljes meghatalmazottunknak neveznék, az bizonyosan legjobb képviselőnk lesz; az, ki más fontos kérdésekre nézve velünk egyet nem ért, vagy mert belátásához, s mi még fontosabb, jelleméhez bizodalunk nincs; az, kit nem ismerünk eléggé, hogy saját érdekeinket reá bízuk, nem alkalmas arra sem, hogy országgyűlési követünk legyen; éspedig azon egyszerű oknál fogva, mert az ország dolga saját dolga, s pedig egyik legfontosabb, s mert ha erről a választásnál megfélekedünk, később az adófizetésnél, anyagi jólétünk csökkenésében, az igazságszolgáltatásnál, egyszóval mindenben, mire a törvényhozás hatása kiterjed, bőven meg fognánk győződni.

Angliában, hol a parlamenthez éppen most választanak, a lapok az egész ország számára közlik kijelöltjeik sorát. - Nálunk ez nehéz lenne, de nem is szükséges. - Mi beérhetjük szabályunkkal. Kinek lesz többsége, arról nézetünk különböző lehet - konzervatív szomszédom és a postamester csaknem összekaptak e kérdésen -, de, hogy a nemzet ezen úton képviselve lesz, s hogy a többség azoké fog maradni, kik az ország érdekeit szívökon hordják, s önállásának biztosításáról legjobban gondoskodnak, az kétségtelen; s nekünk, kis embereknek, kikre a kormányhivatalok osztásánál a sor soha sem kerül, ez a fődolog.

De elég mára. - Még egy dologról akartam ugyan írni.

Míg mi itt a vidéken, mint Ön látja, csak még várunk, s a minisztériumban történt változást, mint a rendszer változásának jelét, s a kancellárnak kinevezését mint annak zálogát tekintjük, hogy a jogfolytonosság elve elismertetett, s hogy valahára ismét a törvényesség terére visszalépünk, s hogy ezáltal számos bajainknak orvoslása, viszonyaink alkotmányos megállapítása lehetővé vált: addig a lajtántúli sajtót rémülés tölti el, s ki egyes bécsi lapokat olvas, csakugyan azt hinné, hogy Ausztria alkotmányosságát komoly veszélyek fenyegetik.

Hát csakugyan azt hiszi valaki, hogy az alkotmány, melyet a fejedelem, mert népeit s az időt arra megérve látta, szabad akaratából kiadott, s melyet Ausztria népei, mint szabadságunknak zálogát hálával fogadtak, egy embernek hivataloskodásától függ, s mint Rómában a Vesta tüze, melytől a város jóléte függött, elalszik, ha a szent személy, mely arra rendeltetett nem örökös felette; hát csakugyan volnának a *Botschafter*-en kívül mások is, kik a lelépett minisztert az alkotmánnyal annyira identifikálják, hogy e kettő egymás nélkül nem képzelhető,

úgyhogy e nézetet elfogadva, következetesen azt kellene feltennünk, hogy valahányszor az utolsó négy év alatt őexcellenciája meghűtötte magát, s köhögni kezdett, vele együtt az osztrák alkotmány is gyengélkedett? Vagy talán az tölti az alkotmány barátjait a Lajtán túl aggodalommal, mert az alkotmány azon - mint állítják - kis számú felekezetnél, melyet a *Vaterland* képvisel, nem talál szimpátiákra? Vagy végre azt tegyük-e fel, hogy vannak emberek, kik mindent, mi nekünk kedvez, már azért magokra nézve károsnak tartanak, és szabadságuk veszélyeztetése ellen panaszkodnak, mert nekünk egy pár hónap múlva alkalmunk lesz szabadon kimondani nézeteinket?

Őszintén megvallva, én nem hiszem, hogy e nézet - bár hány lapban olvastuk - Ausztria népeinek nézete legyen. Az eset, úgy hiszem, azok közé tartozik, hol a lapok a közvéleményt nem annyira képviselik, mint alkotni akarják; de ha e részben csalódnám, csak mély sajnálkozásomat fejezném ki. - Mert ha Ausztria népeinek többsége csakugyan azt hinné, hogy a fejedelmi szó, mellyel alkotmánya adatott, a nemzet szívében oly mély gyökeret vert, hogy azt földi hatalom többé nem irthatja ki, ha csakugyan úgy fogná fel állását, hogy az alkotmány, melyhez ragaszkodik, azonnal veszélyben forog, mihelyt a miniszteri tárcák bizonyos kezekből néhány hónapra más kezekbe mennek át, s hogy azért a törvényhozó testnek nincs szentebb kötelessége, mint hogy a minisztert, bármit mondjon, szavaival támogassa: akkor, lehet, Ausztria sokáig megtarthatja alkotmányát, de alkotmányos élete nem volt egy napig sem. - S még ez is kétséges. Mert amennyire legalább én ismerem a történetet, elég esetet tudok, hol valamely alkotmány egy bizonyos miniszter által feldöntetett, de olyanra, melyben az alkotmányt csak a miniszter maga tartotta volna fenn, bizony nem emlékszem.

Mi, itt a Lajtán innen, kik százötven évig a török jármát viseltük, s kik sem akkor, sem később más viszontagságok alatt alkotmányos szabadságunk jövőjén soha nem kételkedtünk, e részben másképp gondolkozunk, s másképp sok más dologra nézve is, mert bármi szűkeblűeknek mondjanak, s bármennyiszer állítsák, hogy a birodalom nem magyar népei iránt rokonszenvvel nem viseltetünk, az legalább még nem jutott eszünkbe, hogy a birodalmat úgy tekintsük, mint egy nagy épületet, melynek a nap meleg sugarai mindig csak egyik felét érik; úgy, hogy mihelyt ez verőfényben áll, a másik ugyanakkor árnyékba lép.

A CENTRÁLIS PARLAMENT KIVIHETETLENSÉGÉRŐL

Pest, 1865. július 13.

A *N. Freie Presse* a múlt hét egyik vezércikkében elismeri, hogy lapjaink, Magyarország szabadságáért küzdve, a birodalom hatalmi állását és Ausztria népeinek szabadságát nem veszítik szemeik elől. Mi örömmel látjuk ebből, hogy törekvéseink irányát helyesen ítélik meg még azok is, kik az egyes kérdésekre nézve velünk ellentétben állanak. Csak egy van, mire nézve a *N. Freie Presse* ezen nyilatkozatával sem érthetünk egyet, s ez azon vélemény, mintha lapunk e részben egészen különös állást foglalna el.

A nézet, hogy hazánk szabadságáért küzdve, a birodalom hatalmi állásáról és Ausztria népeinek alkotmányos szabadságáról megfeledkeznünk nem szabad, nem egyes embernek vagy lapnak nézete hazánkban, hanem azon egész párté, mely Magyarország jövőjének biztosítását az alkotmányos szabadság megállapításában s kifejtésében keresi, s alig ismerünk meggyőződést, melyre nézve mindazok, kik a Lajtán innen a közügyekkel komolyan foglalkoznak, inkább egyetértének.

És ez a dolgok természetében fekszik.

Miután nem ismerünk senkit, ki a viszonyt, melyben az uralkodóházzal kötött szerződések által a birodalom népeivel állunk, felbontani akarná, vagy azon következtetéseket nem ismerné el, melyek a sanctio pragmaticában kimondott alapelvekből folynak; a birodalom hatalmi állásának fenntartása, mely, ameddig avval együtt vagyunk, a külföld irányában saját állásunknak feltétele, sokkal inkább fekszik saját érdekünkben, semhogy az iránt közönyösek lehetnénk. Ami pedig a lajtántúli népek alkotmányos szabadságát illeti, az 1848-ig felhalmozott kérelmek hosszú sora megmutatta a következtetéseket, ha Magyarország alkotmányos királya a birodalom másik felében abszolút hatalommal uralkodik, s bizonyosan senki sem óhajtja, hogy ezen állapot megújíttassék.

Utolsó törvényhozásunk feliratai s a *P. Napló*-ban húsvét vasárnapon megjelent nyilatkozat, mely azon férfiúnak tulajdoníttatik, kit a hazában s határain túl a nemzet többsége nézetei hív tolmácsának tekintenek: erre nézve kizár minden kétséget.

Ha tehát a *N. Freie Presse* bizonyos kérdésekre nézve még e diszkussziót is nehéznek találja s ezek iránt egyetértést nem remél, az ok nem abban rejlik, mert nálunk alkotmányos viszonyaink megállapításának ezen két fő mozzanatát csak kevesen veszik tekintetbe, hanem abban, mert azon állításból, hogy hazánk s a birodalom közötti viszonyok megállapításánál a birodalom hatalmi állására és Ausztria népei alkotmányos szabadságára tekintettel legyünk, oly következtetések vonatkak le, melyek abból nem folynak.

Ha a bécsi zszurnalisztika azon nézetet fejtegeti: hogy a birodalom hatalmi állásának fenntartása közös kötelességünk, melyet nem szeghetünk meg anélkül, hogy a birodalom mindkét felének érdekei kárt ne szenvedjenek: osztjuk ezen nézetét.

Ha továbbmegy, s azt vitatja, hogy a birodalom hatalmi állása csak úgy tartható fenn, ha bizonyos fontos ügyek közöseknek tekintetnek, ezt is elismerjük.

És ha végre ebből azt vonja le: hogy, miután a birodalom lajtántúli része az alkotmányos országok sorába lépett, s így a közös ügyek elhatározása a fejedelem abszolút hatalmát többé nem illeti meg, ezért gondoskodnunk kell oly intézkedésekről, melyek által alkotmányos úton való elintézésök lehetővé válik; erre nézve hivatkozhatunk az utolsó országgyűlés felirataira,

melyekben törvényhozásunk az örökös tartományok alkotmányos törvényhozásával érintkezni mindazon esetekben késznek nyilatkozott, melyek a törvényhozás köréhez tartoznak, s hol ily érintkezés a birodalom érdekében szükséges; s hivatkozhatunk azon cikkelyekre, melyek május kezdetén a *Debatte*-ban a magyar liberális párt programjáról megjelentek, s melyeket a *P. Napló* - ezen párt egy részének elismert orgánuma - helyesléssel közölt.

De vajon ezekből az következik-e, hogy a köztünk s a birodalom között fennforgó kérdések csak egy centralis parlament felállítása által oldathatnak meg, s hogy mindazok, kik azt ellenzik, ellenei minden oly megoldásnak, mely mellett a birodalom hatalmi állása és népeinek alkotmányos szabadsága fenntartható?

Alig tagadható, hogy a birodalom bizonyos ügyek közös elintézése nélkül hatalmi állását nem tarthatja fenn, de hogy ha azokban a fejedelem abszolút hatalma határoz, alkotmányos szabadságunk legfőbb biztosítékaitól fosztatná meg.

Éppoly kétségtelen az is, hogy közös parlament mellett Magyarország önállása lehetetlen, s hogy ily intézmény később vagy előbb, de minden bizonnyal hazánk beolvadását vonná maga után.

E két állítás, melyet azok, kik e nagy diszkusszióban részt vesznek, egymás ellen felhoznak, egyiránt helyes, egyiránt tagadhatatlan; de éppoly tagadhatatlan nézetünk szerint az is: *hogy egyes, tüzetesen kijelelt tárgyaknak közös tárgyalása még nem közös parlament, s hogy ha minden, mi a sanctio pragmatica által felvállalt kötelességeink következtében köztünk s a birodalom közt közössé vált (a Debatte felhozott cikkelyeinek értelmében), a magyar és az osztrák törvényhozásnak e célra kiküldött megbízottjai által közösen tárgyalatik, sőt - hol a szükség úgy kívánja - elhatároltatik: ezáltal hazánk önállására nézve azon veszélyek még nem támadnak, melyeket egy közös parlament vagy a Reichsrat fennállásából helyesen következtetünk.*

És ki nem látja át: miként ha ezen nézetünk helyes, akkor az egész okoskodás, mely szerint a köztünk fennforgó kérdések alkotmányos megoldása azért lehetetlen, mert Magyarország egyhangúlag egy közös parlament ellen nyilatkozik, s a vád, hogy követeléseink a birodalom hatalmi állásával s Ausztria népeinek alkotmányos szabadságával ellentétben állanak, magában összeroskad.

Vajon tagadhatja-e ezt valaki?

Többször tapasztaltuk, hogy Ausztriában a parlamentről sokaknak különös fogalmaik vannak. Ha testületet látnak, mely közügyekről nyilvánosan tanácskozik, az állam költségeiről szól s minisztereket interpellál, nézetük szerint megvan a parlament, s ezek talán így fognák nevezni azon gyülekezetet is, melyben a magyar és osztrák törvényhozás meghatalmazottjai a birodalomnak azon közös ügyeiről tanácskoznak, melyeknek elhatározása reájok bízott. - De kik e tárgyról komolyan gondolkoztak, tudják, hogy az, mi által valamely tanácskozó testület parlamentté válik, nem bizonyos formákban, melyeket tanácskozásaiban követ, hanem *azon törvényhozási hatalomnak teljességében áll, melyet a nemzet képviselőinek kezébe letesz, s melynek éppen ezért, a fejedelmi szankció jogán kívül, más határai nincsenek*, mint amelyeket e testület maga szab magának; s kik azt tudják, azok oly esetben, midőn két, a fejedelem egysége és közös érdekek s kötelességek által egyesített, de különben önálló országnak törvényhozói, mindenik saját köréből bizonyos számú küldöttest választ, hogy előre meghatározott és tüzetesen körülírt kérdések fölött együtt tanácskozzanak, és - ha szükséges, határozzanak is: delegációt fognak látni, melynek köre szűkebb vagy tágabb lehet, mely több vagy kevesebb fontos tárgyakra terjesztheti ki befolyását, de mely azért nem parlament;

mert az ily gyülekezet soha nem képviseli a nemzetnek törvényhozási hatalmát, hanem csak a birodalom két felének törvényhozásai által a hatásköréül kitűzött körben mint meghatalmazottjuk lép fel;

és nem válhatik parlamentté, mert az oly testület, melynek mandátuma csak bizonyos, a törvény által kijelölt tárgyakra szól, nem léphet körén túl anélkül, hogy határozatai minden jog alapját elveszítsék, s mert mind a két törvényhozásnak egyiránt érdekében fekszik, hogy küldötteik, kiket bizonyos közös ügyek elhatározásával megbízott, kijelölt hatáskörükön túl ne lépjenek, s így azon törvényhozásoknak hatáskörét ne szorítsák meg, melyet fenntartani bizonyosan a birodalom lajtántúli felét képviselő törvényhozásnak sem fekszik kevésbé érdekében, mint saját országgyűlésünknek.

Ebből következik: hogy ámbár oly intézkedés, mely a közös ügyeknek elhatározására mindazon esetekben, hol azt közös érdekeink megkívánják, a birodalom szükségeinek megfelelné, annak legalább oly hatalmi állását biztosítaná, minőt az akkor bírt, míg legfontosabb ügyei abszolút rendszer szerint kormányoztattak; ezért sem Magyarországnak, sem a birodalom lajtántúli népének önállása és alkotmányos szabadsága nem veszélyeztetnék, s mindkét részről biztosak lehetnénk az iránt, hogy az ügyek, melyek az egész birodalomban közösek, sem kizárólag a birodalom osztrák miniszterei, sem kizárólag magyar államférfiak befolyása által nem határozthatnak el, mi, mint a *P. Napló* egyik minapi számában igen helyesen megjegyzé, hazánkban nem fekszik senkinek szándékában.

Kétségtelen, miként oly intézkedések célszerű megállapítása is nagy nehézségekkel jár. Hogy ezek kívánatainknak megfeleljenek, mindenekelőtt a közös ügyeknek kölcsönös egyetértéssel meghatározása s oly szabatos körülírása kívántatik, hogy ezen ürügy alatt azokból semmi, mi az összbirodalom kára nélkül a birodalom magyar és osztrák felének külön törvényhozására bízható, azoktól el ne vonassék.

Szükséges ezenkívül, hogy a közös ügyek tárgyalásának formái oly módon határozottassanak meg, mely a birodalom két felének nemcsak önállását, de a közös ügyekre való egyenlő befolyását is biztosítja.

Szükséges végre, hogy ezen ügyekre nézve a végrehajtás is akként szerveztessék, hogy ezáltal azon önállásnak, melyet jogfogalmaink s a birodalom mindkét felének érdekei megkívánnak, ne veszélyeztessék.

S éppen mivel azon nehézségeket előre látjuk, melyekkel mindezen kívánalmak teljesítése jár, kétszeresen szükséges, hogy minden figyelmünket elhárításukra fordítsuk, s a birodalom jövőjének s alkotmányos szabadságának biztosítását ne keressük oly intézményekben, melyeknek kivihetlensége felől kétségünk nem lehet.

S ilyen, meggyőződésünk szerint, egy centrális parlamentnek alakítása.

Nemcsak azért, mert Magyarország ily intézmény ellen tiltakozik, s benne annyi áldozatokkal eddig fenntartott önállásának megszüntetését látja, hanem azért is, mert egy centrális parlament, mely által Magyarország s a birodalom lajtántúli tartományai oly viszonyba jutnának egymáshoz, minőben a brit szigetek állnak, mióta a közös parlament belőlök a nagy brit birodalmat alkotá, Ausztriában csak azon feltétel alatt lehetséges, ha a birodalom azon része, mely a Német Szövetségnek részét képezi, abból végképpen kilép; mit némelyek talán kíváncsnak tarthatnának, de bizonyosan nem a birodalom hatalmi állásának érdekében, melyet sem centrális parlament, sem más, bármi mesterségesen tervezett intézmény annyira nem nevelhet, mint azon befolyás, melyet Ausztria mint a szövetségnek tagja Németországra jelenleg gyakorol.

A *N. Freie Presse*-nek igaza van, hogy a birodalom helyzete nem olyan, minő Svécia- és Norvégiáé. Semmi kedvünk arra (mit Magyarország elégszer megmutatott), hogy valahányszor Oroszországnak vagy másnak kedve kerekedik, egy-egy tartományt veszítsünk el. De az osztrák birodalom nem a brit birodalom. Viszonyai s helyzete még sokkal nagyobb mértékben sajátosak, mint ezt bármely más államról mondhatjuk. Ebből pedig az következik, hogy midőn azon állam intézményének megállapítása forog kérdésben, célunkat nem más államokban létező intézmények átvétele által érhetjük el. Kinek ruhára van szüksége - hisz az alkotmány félig-meddig hasonló, s az *Ostd. Post*, reméljük, ez ízben hasonlatosságunkat nem fogja felette költőinek találni -, az sem egy nálánál kisebb, sem egy nálánál nagyobb embernek köntösét nem veszi kölcsön. Mi másnak illik, neki valószínűleg éppen azért rosszul áll. Mindeniknek csak az jó, mi különösen az ő számára készült. S ha a *N. Freie Presse* elismerve, „hogy oly törvénykezésnek megállapítása, mely az egész birodalom minden részét magában egyesíti, csak az idő hosszú műve lehet”, mégis azt állítja, hogy a Magyarország s a birodalom több részei között támadt alkotmányos viszályoknak más megoldását, mint egy centrális parlament által, magának gondolni nem tud: mi erre csak azt válaszoljuk, hogy a birodalom hatalmi állására és népeinek alkotmányos szabadságára nem egy távol jövőben, hanem most van szükségünk; s mi e megoldást azért mégis keresni fogjuk, éspedig nem abban, mit - a *N. Freie Presse* nézete szerint is - csak utódaink érhetnek el.

Úgy vagyunk meggyőződve, hogy a birodalomra, mely az ausztriai ház tartományaiból s a magyar korona országaiból a fejedelem egysége által alakult, nagy feladás vár, s ki az idő jelenségeit figyelemmel kíséri, alig kételkedhetik, hogy közeledünk az időhöz, melyben annak megoldását nem halaszthatjuk el. - A birodalom nagy eszközökkel rendelkezik; s az összeköttetés, melyben mint a Német Szövetség tagja, egész Németországgal áll, s azon erély, melyet százados küzdelmei önállásáért a magyar nemzetben megedzett, a hatalomnak oly tényezőit egyesíti kezében, mikkel kevés állam rendelkezik; de kétségtelen, hogy e birodalom, ha hivatásának meg akar felelni, egyiköket sem nélkülözheti.

Nem tartjuk az időket olyanoknak, hogy a birodalom, két kezét a közös parlament ölében összetéve, ennek következtetéseit bevárhatná; hanem tartjuk olyannak, melyekben mindkét kezével dolgoz. lesz.

S azért feladásunkat nem abban keressük, hogy új intézmények által új erőket teremtsünk, hanem abban, hogy a már létező erőket felhasználva, a birodalom két felének mindenképpen megszilárdítva s kifejtve az alkotmányos életet, oly intézményekről gondoskodjunk, melyek az iránt biztosítanak, hogy mindazon anyagi s erkölcsi erő, melyet a *Lajbán* innen és túl csak a szabadság fejthet ki, a birodalom érdekében, hatalmi állásának nevelésére használtassék fel.

S ez azon lényeges különbség, mely köztünk és azok között létezik, kik a *Lajbán* túl az alkotmányos szabadságért küzdenek. - Nem a birodalom hatalmi állására s népének szabadságára nézve térnek el nézeteink, hanem abban, hogy ők a birodalom *egységének*, mely soha nem létezett, mi csak a birodalom *hatalmi állásának*, mely eddig is létezett, *fenntartását* s nevelését tűztük ki célunkul. És miután, ha feltesszük is, hogy az egység, mely után a *Lajbán* túl törekszenek, azon patriotizmust pótolhatná, mellyel a magyar nemzet hazájához ragaszkodik, s mellyel a birodalom érdekében is minden áldozatra kész, addig, amíg abban saját alkotmányos szabadságának garanciáját látja; ha feltesszük, hogy az ily egység azon támaszt pótolhatná, melytől a birodalom megfosztatnék, ha a Német Szövetségből kilépve, kifolyását Németországban Poroszországnak engedné át: mindazon előnyök, melyeket sokan egy centrális parlamenttől várnak, csak akkor érhetnek el, ha ezen intézmény a birodalom minden népei által önként elfogadtatik; és miután az utolsó évek tapasztalásai megmutatták, hogy erre

számolni Magyarországon nem lehet: úgy hisszük, nem minket illet a vád, hogy a birodalom hatalmi állását és legfontosabb érdekeinket ábrándoknak áldozzuk fel.

Meggyőződésünk szerint ezt csak azok teszik, hazánk s a birodalom jövőjét csak azok veszélyeztetik, kik ahelyett, hogy azt, mit a jelen szüksége kíván és helyzetünk enged, létesíteni iparkodnának, utópiák után fáradnak. S *utópia* nemcsak az, mi magában lehetetlen, de minden, mit azon korban, melyben élünk s létező viszonyaink között kivihetlenné kell ismernünk.

EGY KIS EMBER LEVELEI III

Nemrég olvastam valahol, hogy a legnagyobb jótétemény, melyet Franciaország az új császárságnak köszön, a fényűzésben kereshető. Ahol nincs vevő, ott nincs piac, és ahol nincs piac, ott a munkás nem talál foglalatosságot stb. Látni ezt abból, hogy azon nagyszerű haladás, melyet Franciaország az ipar egyes ágaiban tett, nem azon munkásoknak műve, kik a lyoni gyárakban dolgoznak, hanem a delnőké, kik a drága kelméket viselik, s hogy a francia nép téved, midőn mindennapi kenyerét s jó borát azoknak köszöni, kik homlokuk izzadságában földjeit művelik. A valóságos érdem nem azoké, kik a Champagne-ben vagy Normandiában a szőlőket kapálják, és az eke után járnak, hanem a jól öltözött s kesztyűzött uracsoké, kik ha a boulogne-i erdőben gyalog vagy lóháton elfáradtak, este a boulevard divatos éttermeinek egyikében ugrasztják a dugaszokat. - Első tekintetre nem jutna eszébe senkinek, hogy e pajzán sereg tulajdonképp csak egy komoly társadalmi missziót teljesít, annyira könnyen s jó kedvvel járnak el fontos földadásukban. De korunk, mely minden bitorlott dicsőséget leront s minden érdemnek megadja koszorúit, s Cicerót, a középszerű ügyvédet, kit csak személyes hiúsága indított, s Caesart, a nagy népnek nagy emberét, ki mindig az elnyomott osztályok érdekében működött, s a római közállamot bátor tette által megmenté, az őt megillető helyre állítá; korunk lerontotta azon előítéleteket is, melyekben a nép különböző osztályainak érdemei iránt éltünk, s maholnap átlátja a világ, hogy akiket henyéknek tartott, tulajdonképp legnagyobb jóltevői.

Én - mint ön látja - már most is hiszem ezt, s így nem maradtam el koromtól, sőt még tovább megyek, s azt merem állítani, hogy ez a legnehezebb. Hetenkint csak egy napot töltök így, a vasárnapot, melyen amennyire lehet, minden komoly foglalatosságot kerülök, s nekem az egész hét nem múlik el nehezebben.

Ha templom után a lapokat olvastam, s megebédeltem - hamar s mégis unatkozva, mint mi, aggregények szoktunk -, sokszor nem tudom, mit csináljak. Este még egy-egy látogatás segít ki, s néha egy kis tarokk; de addig ögyelgéssel töltöm időmet, többnyire a Tisza partján, hol szerencsére éppen délután a házak árnyékot vetnek, s e nyári napokban a forróság legalább tűrhető, még olyannak is, ki mint én, inkább bármily meleget elszenved, mint némely, bezárva ablaktábláit, az egész napot sötétben tölti; mintha nyári időben civilizált embernek csak az volna élete feladása, hogy magát hűvösen tartsa.

Itt voltam tegnap délután is, kedves helyemen a két nagy akác alatt, mely kaszinónk mögött a Tisza partján áll, s hová hosszú discussio után a kaszinó költségén tavaly két széket s egy padot állíttattak föl.

A part az innenső oldalon magas, a túlsón a Tiszát áradás idejében csak a töltés korlátozza. Előbbi időben ez nemigen oltalmazta rétjeinket, mert míg a Tisza-szabályozás egy nagy terv szerint véttetett munkába, az ár töltésünket, mely csak határunkig terjedt, évenként megkerülte. De közbirtokosságunk idő előttinek látszó gondoskodásának azon sikere mindenesetre megvolt, hogy töltésünk most biztos, s hogy a Tisza mentében alig találhatni szebb fűzfákat azoknál, melyek töltésünket a habok ellen oltalmazzák.

E töltésen túl az innenső magas partról csaknem határtalan kilátás nyílik. Nemigen változatos az. Itt-ott egy darab erdő, melyen a szem, ha a véghetetlen rétség egyformaságán elfáradt, megpihenhet; a láthatáron egypár templomtorony s néhány halom, mely, mikor még határunkat évenként az ár borítá, mint sziget állt ki a tengerből, és e nevet viseli maiglan; mást alig mondhatnék; de e kilátás mindamellett nem érdektelen, s főképp ha Mármarosból a nagy faszállítások megkezdődtek, és őszkor a beregiek szálaikon gyümölcsüket hozzák az alsó

Tiszára, sok kellemes órát töltöttem itt, és az ügyesség, mellyel e primitív hajósok a közel falunkhoz álló zátonyokat kikerülik, valószínűleg több örömet nyújtott nekem, mint önnek a gőzösök, melyek a pesti partot élénkké teszik.

De egy azért tagadhatatlan, hogy e kilátás sokáig nézve mindenkire szomorítólag hat. E véghetlen egyformaság, az ünnepélyes csend, mely az egész vidéken elterül, végre fárasztók, s akaratlanul eszünkbe jut, hogy a táj, melyet magunk előtt láttunk, csaknem épp olyan maradt, minőnek azt kacagányos apáink találták, midőn délceg paripákon e síkon legelőször száguldoztak át.

Csaknem egy ezred múlt, mióta ők e földet megszerezték, hogy nemzetöknek sajátja legyen. Mi megtartottuk az örökséget, s tíz nemzedéknek élete csak annak vala szentelve, hogy azt megoltalmazza, s midőn elveszté, visszaszerezze vérével. A tér, melyet ők munkásságunknak szereztek, megmaradt, de a munkásság eredményei hiányzanak még. - Szép e haza így is, a természet bő kezekkel pazarolta reá kincseit, s szívünket lángoló szeretet tölti el, ha reá csak gondolunk; - de vajon ha határain túl megyünk, s más országokat látunk, vajon nem jut-e eszünkbe: mi válhatnék hazánkból is, ha téreit a művelődés és szorgalom virágzóvá tenné? s nem fáj-e a gondolat, hogy akit annyira szeretünk, csak a természet adományaiban gazdag, s nem mutathat ékességet, melyet nekünk köszönne?

Körülbelől ezekről gondolkoztam. Visszaemlékeztem utazásomra, melyet a londoni világiállításához néhány év előtt tettem, s kifestettem képzeletemben, milyen volna határunk, ha az úgy műveltetnék, mint Anglia vagy csak Németországnak bármily része, s szívem fáj, midőn e másképp oly kedves tájékon végignéztam, melynek szebbítéséről eddig mint jótékony tündér csak a délibáb gondoskodik.

Gondolataimból a postamester ébresztett föl, ki amint egy percre megállva mondá, nejét egyik közbirtokosunk feleségéhez vezeti, hozzá ma a szomszédból többen ígérkeztek. Hítt, hogy én is menjek el, de nem volt semmi kedvem, s ők továbbmentek. Utánok néztem, és sohasem hittem volna, hogy postamesterünk már járása által oly mulatságos lehet. A köz a házak s a partnak lejtője között nem tág, sok helyen legfeljebb három-négy közönséges ember fér meg egymás mellett, s a postamesterne ma legszebb ünnepi köntösét öltötte fel. A természet a tisztelt nőt - legalább ami a mennyiségét illeti - bőven ajándékozta meg, s kétségtelen, hogy a boldog házaspárnak, mely a postában lakik, mindig ő képezi felét; hát még ha legszelesebb krinolinját veszi fel, s nehéz selyemruháját, mely a sükségnél legalább egy lábbal hosszabb: hogy maradjon ott hely a legszerényebb dimenziójú férjnek is! S bár nem szép, megvallom, hogy a baj, melyben szegény szomszédomat nejének kiterjedése által láttam, igen nevetségesnek látszott. Majd elől, majd hátul, majd a falhoz simulva, hogy a lehetőleg legkisebb helyet foglalja el, így ment szegény tovább, elfelejtve e pillanatban még azt is, hogy Amerikában a postamestereket mind az elnök nevezi ki, mi saját hivatalának fontosságát bizonyítja, s csak arra összpontosítva lelki s testi erejét, hogy nejének drága ruhájára ne hágjon, míg az uszályával porfelleget seperve, mint egy hercegné, méltósággal haladt tovább. Szinte sajnáltam, midőn a házhoz értem, s az érdekes pár az ajtón bemenve, eltűnt.

Valószínűleg a postamester tanácsára, ki helyemet a Tisza partján igen kellemesnek találta, kevéssel később a földesasszony az egész társasággal, mely férjének születése napjára házában összegyűlt, szintén a ház elébe jött, s így, ha távolról is, részt vehettem az élvezetben. S itt mindenekelőtt meg kell jegyeznem, hogy a postamesterne iránt elébb igazságtalan valék. Nevetségesnek tartottam pompás öltözetét, de miután az, mi által nevetségessé válunk, mindig a majoritás kérdése, meg kell vallanom, hogy az érdemes asszonyság valószínűleg azáltal vált volna nevetségessé, ha másképp öltözködik. Az egész társaságban nem volt asszony, ki akár ruhája hosszúsága s bősége, akár a kelme drágaságára nézve vele nem versenyezhetett.

Gondolataim új irányt vettek. Ne féljen szerkesztő úr, hogy a krinolin ellen (a múlt században, midőn e divat szintén létezett, mint egy nyelvész barátomtól hallám, *táritup*-nak nevezték), hogy tehát a magyar névvel élve, a táritup ellen értekezést írok. A lapokban olvasám, hogy több francia és német városban egyletek alakultak, melyekben száz- és ezrenként kötelezik magukat a fiatal emberek, hogy míg e pipere tart, nem házasodnak, s ha ennek, mint én hiszem, nem lesz eredménye, s ha az öreg Dupin, ki minap a francia szenátusban e divat ellen felszólalt, bizonyosan azt fogja tapasztalni, hogy az egész francia törvénykezésnek eljárását könnyebben módosíthatja, mint azt, melyet a párizsi divatárusok a ruhaszabásnál követnek, akkor egy vén agglegénynek felszólalása még kevesebbet használna. Meg vagyok győződve, hogy ezen asszonyások, mert fejökön magyar főkötőt viseltek, s ruhájokra itt-ott egy sújtást varrattak fel, mind azon hitben éltek, hogy egészen magyarosan öltözködtek, s megengedem, hogy ruháik szabása csakugyan ahhoz hasonlított, melyet e hazában egykor viseltek, csak azon egy különbséggel, hogy amit a magyar asszonyoknak egykor állandó divatjának nevezhettünk, a *tisztességes takarékoság* hiányzott. Sőt még a fényűzés ellen sem akarok kikelni általánosan; mert egyet nem hallgathatok el, ez pedig az: hogy midőn padomról majd a Tisza túlsó partján elterülő tájt, majd e szalagozott társaságot látám, nekem úgy látszott, hogy e kettő nem illik egymáshoz, s hogy e föld, mely Ázsiának valamely termékeny, de míveletlen síkjához hasonló, s ezen emberek, kik divatjokban Párizst utánozzák; birtokunk, mely egészen a kelet jellemét viseli, s mi, kik a nyugat minden kényelme s élvezetei után sóvárgunk, nem soká maradhatnak együtt. S én nemcsak költőileg értem azt, hanem száraz igazságot mondok el, mely kellemetlen lehet, de melyet nyugodtan gondolkozva senki nem tagadhat.

Lehetnek a fényűzésnek nagy s látszólag üdvös eredményei. Új szükségeket alkot, melyek tevékenységre serkentenek, és így, habár ritkán, az erkölcsök kára nélkül roppant anyagi haladásnak eszköze lehet. És vannak előnyei azon kezdetleges állapotoknak is, melyeket sok helyen még most is találunk, és én részemről meg vagyok győződve, hogy ha a Tisza túlsó partján vasutakat s csatornákat látnék, s a nagyszerű sík Hollandhoz volna hasonló, e vidéken nem gyönyörködném annyira, mint most, midőn egészen úgy maradt, mint ifjú napjaiban láttam. De hogy a fényűzés és kezdetleges állapotaink kellemeit egyszerre nem élvezhetjük, hogy felpiperézve magunkat s minden egyebet pusztán hagyva, magunk pusztulunk el, hogy ha a külföld fáradhatatlan tevékenységét nem utánozzuk, minden lépés, melyet a külföld divatját és életszokásait követve, előbbre teszünk, vesztünkhöz vezet, ez erős meggyőződésem; s talán hozzám hasonló kis emberhez illik azt kimondani, mivel e veszélyen, melynél nagyobb nemzetünket nem fenyegeti, csak mi kis emberek segíthetünk.

Talán szebb napok közelegnek. Politikai láthatárunk elég ködös még, de úgy látszik, a nehéz vészt jósoló fellegek elvonultak. Nem hiányoztak e hazában soha olyanok, kik egész életüket, kik gazdag szellemöknek minden tehetségeit a hon nagy ügyeinek szentelték, s ha *nagy áldozatokra* volt szükség, elegenden ajánlkoztak mindig, kik ezen áldozatokra készek valának. Ami ezt illeti, nincs semmi aggodalmom. Magyarország e tekintetben nem vált szegényebbé. Lesznek férfaink, kik a haza jogai mellett bátran szót emelve, kijelölik az ösvényt, melyet a politikában követnünk kell, s a nemzet követni fogja őket, habár tudná, hogy a jövőnek biztosítását csak a jelen nemzedék jólétének árán vásárolhatja meg. Az országos politika mezején én nyugodtan nézek a jövő elé. Nem győzünk talán, de nem fogunk legyőzetni; csak hogy ez nem elég, s legszebb alkotmányos törvények s állami viszonyaink legkielégítőbb rendezése magukban véve a nemzet jövőjét nem biztosítják. Ez csak úgy várható, ha a nemzet oly állapotban marad, hogy alkotmányos törvényeivel élni, hogy kedvező állami viszonyait felhasználni képes legyen; ez pedig nem egyes nagy embereknek, kiket törvényhozásunkban s a kormány élén tisztelhetni reménylünk, hanem csak a mi, a kis emberek műve lehet.

Egy szép értekezést olvastam egyszer a *kicsinyek hatalmáról földünkön*. Előadatik ott, mi mindent köszönünk az infuzóriumok észrevétlen munkásságának; mennyi nagy szigetet s hosszú hegyláncokat, melyek egészen oly állatocskák maradványaiból állnak, melyeket szabad szemmel nem is láthatunk. Ugyanezt tapasztaljuk a történelemben, sőt a tapasztalás itt még általánosabb, s elmondhatjuk teljes biztossággal, hogy valahányszor lapjain egy igazán nagy nemzettel találkozunk, olyannal, mely állását hosszú időközön át megtartá, ez csak azon számtalan, a történelem lapjain soha elő nem forduló, még életökben is kevesektől ismert s most rég felejtett kis embereknek köszönhető, kik kis körükben mindennapi munkájokkal, s kicsiny, de mindennapi áldozataikkal fenntartották s észrevétlenül emelték a hazát, melyre az egyes nagy férfiú csak átalakítva hathat.

Észreveszem, hogy prédikálni kezdek. Nem csuda, hisz vasárnap van, és olvasóim talán nem veszik rossz néven, hogy egyszer elmondtam, ami régen szívemen fekszik. Talán akadnak, kik velem egyetértenek, s osztózva azon meggyőződésben, hogy a haza jövőjét nem egyesek nagy tettei és áldozatai, hanem csak milliók egyéni tevékenysége biztosíthatja, nem fogják visszautasítani a kötelességeket, melyek e meggyőződésből folynak.

Nem nagy tetteket s áldozatokat, hazánk tőlünk csak azt kívánja, mi saját jólétünk biztosítására szükséges. Jövőjének legjobb garanciája, hogy magunkat s birtokunkat tartsuk fenn, ennyit, pedig, úgy hiszem, csak elvárhatunk mindenki honszeretetétől.

Kárpótlásul e hosszú és sokaknak talán unalmas levélért, Rückertnek néhány sorával fejezem be azt, mely eszmémet röviden és szépen kifejezi, s melyet egy szintén kicsiny, de nekem nagyon kedves ember fordított le számomra:

Ha virágot nyújt az ég, ápolod az örülve:
Rózsa ha magában szép, szép a kert is tüle.

AZ ÚJ OSZTRÁK MINISZTERIUM

Pest, aug. 6.

Valahányszor Shakespeare *Lear király*-át olvastuk (mely élvezetet a tisztelt közönség magának bármikor megszerezheti, ha Shakespeare munkáinak Kisfaludy Társaság által kiadott fordítását megveszi, hol e híres mű az ötödik kötetben megjelent), csupán az csökkenté bámulatunkat a nagy költő iránt: hogy a haragot, mellyel legifjabb lányát magától elúzi, indokolva nem találtuk. Feltehető-e, hogy valódi gyermekét csak azért tagadja ki, mert ez neki szép szavakban nem tudja, vagy nem akarja elmondani, mennyire szereti, s mennyit kész érte tenni. S ha még felvesszük, hogy az illető király, ki sokáig uralkodva, a szép szavak becséről bő ismereteket szerezhetett magának: vajon az emberi szívnek nagy ismerője, ki a legkülönbözőbb jellemeket egyenlő hűséggel ecseteli, ez egyszer nem csalódott-e?

Ezt gondoltuk eddig; de mióta a múlt héten a bécsi lapokat olvastuk, nézetünk megváltozott, s mi bocsánatot kérünk a nagy szellemtől, kit tévedéssel vádolánk, s kinek felfogását az *O. D. Post*, a *Neue Freie Presse* s annyi más lap most oly fényesen igazolják, midőn afelett, hogy a minisztérium eddig programmal nem lépett föl, oly keserű panaszokra fakadnak.

Igaz, a közvélemény Ausztriában rövidebb idő óta uralkodik, mint Lear király akkor, midőn Cordélia némasága miatt haragra gyúlt; de vajon az eddig tett tapasztalások is nem elégségesek-e arra, hogy a bizodalmat, melyet egy újonnan fellépő minisztérium lehangzatosabb ígéretei ébreszthetnének, tetemesen alább szállítsák, s azon meglegedést, melyet a lelépett államminiszter híres körlevele egykor okozott, hasonló esetben megzavarják. Mi legalább, éppen mert az utolsó évek tapasztalásai még újabbak, semhogy már elfelejthettük volna, alig foghatjuk meg, miként érezhet valaki nyugtalanságot amiatt, mert a minisztérium, mely hivatalba lép, az előbbinek nyomdokait nem követi, miniszteriális körlevélben tudtára adván a világnak alkotmányos elveit s a lelkesedést, mellyel szabadelvű intézményekhez ragaszkodik, hogy kik azon később kétkednének, mindezt az említett körlevélben nagy épülésökre nyomtatva olvashassák. Mi, mondjuk, nem foghatjuk meg azt, s nem oszthatjuk a *Debatte*-nak nézetét, mely szerint helyzetünk e részben egészen különböző azokétól, kik a Lajtán túl ily aggodalmakat fejeznek ki.

Megengedjük, hogy Majláth kancellár úr bizvást hallgathat, mert már neve elég program. De e program bizonyosan nem programja valamennyinknek, s ha az újabb idők tapasztalásai s a jelen szükségai, melyek törekvéseink körét kiszabják, a pártokat, melyek Magyarországon a politika mezején egymással szemközt álltak, egymáshoz közelebb hozták, sőt egyes kérdésekre nézve közöttünk tökéletes egyetértést idéztek elő, valószínűséggel tehetjük fel, hogy nézeteink több egyes és pedig nagy fontosságú kérdésre nézve a magyar kancellár programjától el fognak távozni. Ha tehát a magyar kancellárnak, hogy a kedélyeket megnyugtassa, részletes program közrebocsátására szüksége nincs; s ámbár lehetségesnek, sőt valószínűnek tartjuk, hogy azon férfiak, kiket a kormány élén látunk, a végcélokra nézve velünk talán megegyezve, elérésöket más úton fogják keresni, mint melyet mi az egyedül helyesnek tartunk: mégis bizalmatlankodásra semmi okot nem találunk. Minden párt- és véleményárnyalat abban megegyezik, hogy a kormányt, midőn az országgyűlésnek összehívására készül, amennyiben törekvései erre irányoztatnak, azokban nemcsak ne akadályoztassa, hanem inkább elősegítse. S ennek oka bizonyosan nem az, hogy Majláth kancellár úr programját ismerjük, hanem csak az, mert meg vagyunk győződve, hogy a kancellár úr s azok, kiket a kormányban oldalán látunk, saját programját bizonyosan csak a törvény engedte eszközökkel, alkotmányos úton kívánja kivívni, s mi valóban nem látunk okot, melyért a Lajtán túl létező alkotmányos pártok

Belcredi grófról s azokról, kik vele együtt újabban a kormánnyal bíztak meg, mást tehetnének fel. - Nem találunk ily okot állásukban, mert miután a fejedelem ünnepélyesen azon szándékát nyilatkoztatta ki, hogy népeit alkotmányosan fogja kormányozni, azokról, kik az állam legfőbb hivatalaival megbíztak, feltenni nem lehet, hogy azokat elfogadták volna, ha azon alkotmányt, mely állásuknak alapját képezi, elismerni nem akarnák. Nem találunk ily okot múltjokban, mert azon magas hivatalok, melyeket a jelen minisztérium elnöke Schmerling lovag idejében viselt, s melyekre az *Öst. Ztg.* némi gúnnyal emlékezik, végre csak azt bizonyítják, hogy ezen államférfiú az előbbi kormány céljai és képessége iránt ugyanazon csalódásban élt, mely a Lajtán túl akkor általános vala, s mely miatt másoknak alkotmányos érzelmei azért nem vonatnak kétségbe senki által. Nem találunk végre okot az új minisztérium nyilatkozataiban sem, mert habár nem tartjuk is feltűnőnek, hogy egyesek a centralizációt tökéletesebb kormányformának gondolják, s olyannak, mely által a törvényhozás, kinek többségéből a kormány választatik, közvetve nagyobb befolyást gyakorol: - azt, hogy egy oly kormány, mely az alkotmányosság korlátozását tűzte ki céljának, avval kezdje meg működését, hogy az eszközöket, melyeket a központosítás kezeiben egyesített, önként leteszi, s az önkormányt elvének behozatalát tűzze ki céljának, azt feltenni csakugyan nehéz. Az eset legalább eddig nem fordult elő, s bármik legyenek az önkormányzat hátrányai, mi felett vitatkozni jelenleg nincsen szándékunk, annyit talán mindenki elismer, hogy attól egyesek félthetik szolgálatukat, de szabadságukat bizonyosan nem, s hogy eszerint amennyiben Belcredi grófnak kinevezése a Lajtán túl csakugyan aggodalmakat ébresztett, melyek ezen államférfiú eddigi nyilatkozatai által nem oszlathattak el, ennek okát nem abban kereshetjük, mert e férfiú kormánya az alkotmányosságra nézve veszélyesnek tartatik, mire még azon esetben is - ha a tisztelt grófot eddigi működései után még nagyobb konzervatívnak s arisztokratának tartanók is, mint azt némely lapok felteszik -, semmivel több alapot nem találunk, mint hazánkban; hanem hogy ezen aggodalmaknak fő-, sőt egyedüli oka azon feltételekben kereshető, melyek alatt a nemes gróf magas állását elfoglalá, s azon körben, mely működésének kijelöltetett. E részben pedig senki nem tagadhatja, hogy azon állás, melyet Ausztriának új államminisztere elfoglal, attól, melyre Schmerling lovag magát hivatva gondolá, tetemes különbség létezik. Midőn a kancellárnak régi hatásköre visszaállítatott, mely szerint az minden Magyarországot illető dolgokban a fejdelemmel közvetlen érintkeznek, nem az ausztriai államminisztérium alkotmányossága, hanem csak azon valóban nem alkotmányos eszközökkel támogatott hatalom szüntettetett meg, melyet az előbbi államminiszter Magyarországon gyakorolt: és senki e változásnak nagy következtetését nem vonhatja kétségbe. De vajon e következtetések olyanok-e, melyek az alkotmányos szabadság őszinte barátjaiban aggodalmakat gerjeszthetnének, s ha a buzgalmat látjuk, mellyel némelyek ily aggodalmakat terjeszteni iparkodnak, a következtetességet, mellyel bizonyos lapok a változást, mely a birodalom kormányában történt, mint Magyarországnak a birodalom többi részei felett kivitt diadalát adják elő, mi nem titkolhatjuk el bámulatunkat, s valóban aggódni kezdenénk a jövő felett, mert mindazon nehézségek között, melyek hazánk s a birodalom között fennforgó kérdések megoldásának útjában állanak, legyőzhetetlennek csak azt tartanók, ha azon hangulat, melynek terjesztését némelyek, úgy látszik, hivatásukul tűzték ki, általánossá válnék.

Ha a nyilatkozó aggodalmaknak okát abban látnók, hogy Ausztria népeinek egy része előbbi minisztériumához annyi bizodalommal viseltetett, hogy annak lelépése által az alkotmányosságot komolyan veszélyeztetve gondolja, mi legfeljebb azt mondanók, hogy nem osztjuk e nézetet; ha a nyugtalanságnak forrása, mellyel a lajtántúli alkotmányos pártnak egy része a jövőbe tekint, azon meggyőződésben volna kereshető, hogy a február 26-i alkotmány minden lehetséges alkotmányok legjobbjának tekintetik, csak bámulásunkat fejeznők ki az alkotmányos szabadság lajtántúli barátjainak szerény követeléseit felett; de miután a Reichsrat utolsó üléseinek discussiói után, melyek a 13. § és a minisztérium egész eljárása felett folytak,

sem az elsőt, sem a másodikat feltennünk nem lehet; s miután nem is képzelhető, hogy azon nyugtalanságnak, mely, mint egy lap állítja, a városi s vidéki közönséget megragadta, valóságos oka abban kereshető, mert az új minisztérium részletes programmal nem lépett fel, s a Verfassung szót nyilatkozataiban nem említé, melyet mások addig használtak, míg csaknem a lucus a non lucendo szójárásra kezdtünk emlékezni; s miután annak: ha - ugyane lap szavaival élve - a bizodalom mélyen alábbszállott, s a bizalmatlanság magasra feltájtézkik, valóságos okát csak azon valóban lényeges változásban kereshetjük, mely az utolsó hetekben történt; abban, hogy az osztrák államminisztérium hatásköre a lajtántúli tartományokra szorított, s a magyar kancellár régi állásába visszahelyeztetett: mi, amennyiben e nyugtalanság létezik, vagy némelyek annak előidézésén dolgoznak, csak legmélyebb sajnálkozásunkat jelenthetjük ki, s pedig azért, mert, újra kimondjuk, viszonyaink békés kiegyenlítésének, melytől hazánk s a birodalom jövője függ, legnagyobb, sőt legyőzhetetlen akadályát látjuk e hangulat elterjedésében.

Ha a közöttünk fennforgó kérdések végleges megoldását óhajtjuk, s azt akarjuk, hogy az alkotmányos szabadság érdekében történjék, szükséges, hogy mindenekelőtt a kiindulási pontra nézve egyezzünk meg, s az, meggyőződésünk szerint nem lehet más, mint a jogfolytonosság elvének teljes elismerése.

Csak ha a magyar alkotmány s annak minden következményei a birodalom lajtántúli népei által Magyarországra nézve az egyedüli jogalapnak éppúgy ismertetik el; mint mi magyarok a február 26-i alkotmányt, amennyiben az a birodalom nem magyar részeinek alkotmányos állását határozza meg, oly alapnak tekintjük, mely csak az alkotmányban kijelölt úton módosítható; és csak ha mindkét részről azon meggyőződésből indulunk ki: hogy a birodalom közös ügyeinek mily módoni kezelése csak a magyar s a lajtántúli tartományok törvényhozássainak szabad megegyezésével határoztatik el, melyhez közös fejedelmünk szankciója járul; csak akkor remélhetjük, hogy azon nehézségek, melyekkel e nagy birodalom viszonyainak alkotmányos megalakítása jár, végre le fognak győzteni. S kik ezen jogalapnak elfogadását olyannak hirdetik, mi által a birodalom egy része jogszerű igényeitől megfosztatik, s kik a birodalom két felének érdekeit szüntelen ellentétbe állítják, mintha az egynek jogai a másiknak szabadságával össze nem férhetnének, s az alkotmányos törvényeknek elismerése a Lajtán innen, a Lajtán túl szükségképp az alkotmányosság megszorítását vagy megsemmisítését vonná maga után; azok, meglehet, a birodalom egységét tüzték ki feladásokul, de bizonyosan nem azon dolgoznak, hogy az egység a közös szabadságnak alapján éressék el. - Mert habár a fejedelem bölcsessége és igazságszeretete megnyithatja az utat, mely a birodalom hatalmi állásának s közös szabadságunknak biztosításához vezet, e cél csak a népek egyetértése által s csak úgy érethetik el, ha a Lajtán innen s a Lajtán túl egyiránt azon meggyőződésből indulunk ki: hogy az alkotmányos szabadságnak fenntartása csak két feltétel alatt lehetséges:

hogy saját jogainkhoz ragaszkodva, védelmökben ne kíméljünk semmi áldozatot;

s hogy tiszteletben tartsuk mások hasonló jogait.

NÉMETORSZÁG EGYSÉGE ÉS AZ OSZTRÁK BIRODALOM

Pest, aug. 13.

Lapunk 4. számában azon okok között, melyek nézetünk szerint egy közös parlamentnek felállítását Ausztriában lehetetlenné teszik, egyik legfontosabbként felhoztuk azt is, „mert oly intézmény, mely által Magyarország s a birodalom lajtántúli tartományai oly viszonyba jutnának egymáshoz, minőben a brit szigetek állanak, mióta a közös parlament belőlök a nagy brit birodalmat alkotá, Ausztriában csak azon feltétel alatt lehetséges, ha a birodalom azon fele, mely a Német Szövetséghez tartozik, Németországtól végképp elválna; mi bizonyosan a birodalom hatalmi állásának nem fekszik érdekében”.

Ezen nézet ellen, mely, mint a *N. Fr. Presse* megjegyzi, ugyanaz, mely az 1861-i feliratban a reálunió lehetetlenségének bebizonyítására előfordul; az említett lap egy államjogtanárnak hozzá intézett levelét közli olvasóival. Habár a tárgy nagyobb, semhogy azt egy cikk szűk körében oly alaposan tárgyalhatnók, mint az említett államjogtudor, a *N. Fr. Presse* meggyőződése szerint, nézeteinket megcáfolá, olvasóink talán még sem tartják helytelennek, ha e fontos kérdésben nézeteink támogatására mi is néhány észrevételeinket előadjuk. Ezt pedig annál szükségesebbnek tartjuk, mivel épp azon szoros összeköttetés, melyben az osztrák birodalom alkotmányos ügyeinek rendezése a német kérdéssel áll, képezi azon momentumot, mely által e látszólagos belügy európai kérdéssé válik.

De talán nem is sértünk senkit, ha kimondjuk, hogy éppen a kérdés ezen része az, melynek tárgyalása eddig csaknem végképp mellőztetett. Lehet, éppen a német alaposág miatt, mely ismerve magát, hogy logikájával ellenkezésbe ne jöjjön, inkább egészen hallgatott azon tárgyról, melynek diszkussziója által őt oly tételek elfogadására kényszeríthetnék, melyeket elfogadni nem akart.

Az említett államjogtudor - mint ily alapos férfiúról fel is tehető - kezdetén kezdi a dolgokat, s mindenekelőtt azon privilégiumokból indul ki, melyekkel Ausztria hercegei a német birodalomban a legrégibb időktől fogva bírtak, s melyek szerint, ha családjuk kihal, országukat s annak kormányát szabadon bárkire átruházhassák. Ezután a vesztfáliai békekötésre megy át, melyben az osnabrücki békeokmány VII. fejezetének 2. §-a és a münsteri 63. §-a értelmében a birodalom tagjainak megengedtetik, hogy más külföldi hatalmasságokkal is szövetségre lépjenek, miből világosan az következik, hogy ugyanezen jog az ausztriai hercegség fejedelmeitől sem tagadtathatik meg, s hogy ezek szerint már az 1648-ban kötött vesztfáliai békekötés értelmében teljesen fel voltak jogosítva arra, hogy a magyar korona országaival oly viszonyba lépjenek, minő a később alkotott sanctio pragmatica által megállapított, sőt hogy a viszony még sokkal szorosabb lehetett volna, oly szoros, minőt a vesztfáliai békekötés után bármely német fejedelem bármely idegen hatalommal köthetett.

Ha pedig - folytatja a jogtudor - Ausztriának a német birodalomhoz való viszonya nem akadályozható Ausztria fejedelmeit abban, hogy a magyar korona országaival szövetségbe, valóságos reálunióba lépjenek, mennyivel kevésbé következtethetjük ezt a szövetségi viszonyból; tudva lévén: miként a Német Szövetségnek határozatai közvetlenül nem a szövetséges államok polgáira, hanem csak a kormányaikra bírnak kötelező erővel.

Mindezekre nézve azon kellemes helyzetben látjuk magunkat, hogy ily alapos államjogtudóssal vitatkozásba ereszkedni nem kénytelenítettünk.

Először azért, mert Magyarország részéről soha kétségbe nem vonatott, hogy Ausztria fejedelmei a vesztfáliai béke értelmében a magyar korona országai s az örökös tartományok között valóságos reáluniót állapíthattak volna meg, hanem csak azt állítottuk, hogy soha ily reálunió nem állapított meg.

Másodszor azért, mert Magyarország nem kívánta soha, hogy azon szövetségi kötelekek, melyek közte és a birodalom között léteznek, felbontassanak, s így örömmel elfogadjuk azon okoskodásokat, melyeket a *N. Fr. Presse* államjogtudósa azon törvények jogérvényessége mellett felhoz, melyek által Magyarországnak a birodalomhoz való viszonya elhatároztatik. Mi részünkről sohasem kétkedtünk e részben, s valamint eddig, úgy ezentúl még sokszor hivatkozni fogunk mindezekre, nem vévén ki még azon kormányt sem, melyben I. Ferenc császár 1804-ben a római császársági cím helyett az ausztriai örökös császárság címét felvéve, következeit Magyarországra nézve augusztus 17-én kiadott ünnepélyes nyilatkozatában ő maga magyarázta meg, kijelentvén, hogy e cím felvétele által Magyarország jogait, törvényeit s alkotmányát legkevésbé sem kívánja csorbítani, s hogy Magyarország előbbi közjogi állásában továbbra is megmarad. Eddig is legfőbb panaszunk csak az vala, hogy ezen törvények világos határozatai tekintetbe nem vétettek. Végre

harmadszor azért, mert amennyiben az államjogtudós azon nézetét fejezi ki, hogy Németországnak jelen szövetségi szerkezete a birodalom két felének reálunióját s egy osztrák centrálparlamentet nem akadályoztat, mi, megvalljuk, vele csaknem egyetértünk. - A német szövetségi szerkezet e részben mestermű, és - hogy régiebbekről ne szóljunk - ki csak azokra emlékezik, mik a schleswig-holsteini ügyben történtek s történnek szemünk előtt, az meg fogja vallani, hogy a „Bundestag”-gal nemcsak egy osztrák centrálparlament, hanem még sok egyéb is megfér, s hogy alig tudunk valamit, amit ezért lehetetlennek kellene tartanunk.

Csak egyben különböznek nézeteink - talán nem a *N. Fr. Presse*-től, hanem államjogtudósának nézeteitől, hogy mi Németország jelen szövetségi szerkezetének fenntartását sem kívánatosnak, sem, hosszabb időre legalább, lehetségesnek nem tartjuk, s hogy ezért azon államjogi lucubratióknak hasznát sem látjuk át, melyekkel az bizonyítatik be: hogy az osztrák centrális parlament Németország szövetségi szerkezetével nem ellenkezik.

Kit azon állapot, melybe Németország a vesztfáliai béke után jutott, kielégít, s akinek német szíve az osnabrücker és münsteri békeokmányok paragrafusain gyönyörködik; kit a gondolat nem bánt, hogy hazája ezentúl is csak geográfiai fogalomnak tekintessék, melynél a folyóknak s hegyláncoknak iránya az elhatározó, s melynek a rajnántúli része csak a francia császár mérséklete s Anglia azon szívóssága által oltalmaztatik, mellyel az európai egyensúlyt védi; ki Németország részére nem kíván több egységet, mint melyet neki - hogy Heine szavaival éljek - anyagi tekintetben a vámegelet, szellemiben a polícia és cenzúra biztosít, az azt, hogy Ausztriának a Német Szövetséghez tartozó része Magyarország tartományaival egy közös parlamentben egyesüljön, természetesnek találhatja; de mi, amint mondtuk, egészen más nézetben vagyunk.

Mi meg vagyunk győződve, hogy oly eszme, mely, mint a *német egység*, tagadhatatlan tényen, a *német nemzet egységén* alapul, és mely több mint fél század óta egy nagy nemzet szellemi mozgalmainak irányt ad: oly eszme, mely mindig terjed, melynek Németország fél század előtt megszabadulását köszöné, s mely azóta minden nagyobb mozgalomnál mindig ismét előtérbe lép, és egy nagy, több mint negyvenmillióból álló nemzet által törekvéseinek vég-céljaként állíttatik fel: ezen nemzet politikai alakulására elhatározó befolyást fog gyakorolni.

Mi meg vagyunk győződve, hogy minden, ami Németországban újabb időben történt, az egységhez vezet. A vámegeletnek egész Németországra való kiterjesztése, a passzus-

konvenció, mely által az egyes polgárnak egész Németország területén szabad közlekedése biztosított; az egyenlő mérték, súly és pénzláb elfogadása, melynek szüksége elvben elismertetett s a törekvés, hogy Németországnak nemcsak kereskedelmi, hanem polgári s büntető törvényei is egyek legyenek, s így minden, mit Németország kormányai részint maguk indítványoztak, részint nem elleneztek, megannyi lépés e cél felé; s miután másrésről azon társulatokat látjuk, melyeket Németországban, a nyelvészektol s jogászoktól a tornászokig és lövészekig a műveltebb osztályok alakítottak, s melyeknek alapját a nagy hazának egysége képezi: mi meg vagyunk győződve, hogy Németország politikai egysége is csak még idő kérdése lehet, legalább amennyiben ez egységnek oly mértéke forog szóban, mely által e nagy nemzet jelen alárendeltségéből kiemeltessék.

Végre mi meg vagyunk győződve, hogy ezen idő már távol nem lehet, mert

először, miután Németországban a partikularizmusnak támasza a fejedelmekben, az egység eszméjének alapja a népben fekszik: azon arányban, amelyben a fejedelmek abszolút hatalma megszorítottatik s Németország egyes részeiben a nép alkotmányos befolyása nő, az erő, mely az egység után tör, nagyobbá, s az akadályok, melyek útjában állnak, kisebbekké válnak;

mert másodszor a műveltség terjedésével az irodalom, melynek a német nép egységének öntudatát köszöni, a nemzet alsóbb rétegeire is mindig több befolyást gyakorol,

mert végre harmadszor, miután a tapasztalás megmutatta: hogy a forradalmi irányok Németországban csak azért válnak veszélyesekké, mert az egység eszméjére támaszkodnak, s miután mindenki elismeri, hogy azon veszélyek, melyeken Németország 1848-ban keresztülment, a jövőben csak úgy kerüldethetnek el, ha az ellentét, melyben Németország politikai helyzete a nép önértzetével áll, megszűnik: a jelen állapot megváltoztatása Németország fejedelmeinek éppen úgy érdekében fekszik, mint népének.

Ez meggyőződésünk, melyben nem állunk magányosan, de hogy - bámulatunkra - még Ausztria volt államminiszterének támogatására is számolhatunk, utolsó pohárköszöntése bizonyítja, mellyel minket s kétségkívül sokakat meglepett, kik Németország egykori birodalmi miniszterének lelkesedésén a német egység iránt kételkedtek.

Ezen mi meggyőződésünk azonban bizonyos kötelességeket ró reánk, melyeket nem utasíthatunk el, s ezek között első helyen áll az, hogy *a hazánk s a birodalom között fennálló viszonyokat ne állapítsuk meg oly módon, hogy azáltal a német kérdésnek megoldása lehetetlenné váljék.*

Nézetünk szerint a megoldás nem kereshető Németország olyatén centralizációjában, minőt Franciaországban látunk. Nemcsak a fejedelmek érdekei, hanem a nemzetnek egész múltja ellentétben áll evvel, s kétségtelen, hogy ha az egység így kerestetnék, az csak nagy forradalmak által lenne elérhető. Miután az egység eszméjének alapját Németországban a nép egységében találjuk, s miután a nép az, mely ezen eszme létesítésére törekszik: arra, hogy Németország az egységnek azon mértékét elérje, mely által a német nemzetnek magához méltó politikai állás biztosítottatik, a jelen pillanatban csak az szükséges, hogy Németország közös érdekeinek elhatározásában, melyhez eddig bundestagi követjeik által csak a kormányok szólhattak, ezentúl a nemzetnek is befolyás engedessék. De, hogy oly intézmények nélkül, melyek által a német nemzetnek közös képviselte lehetségessé legyen, *hogy a német nemzetnek közös képviselte közös érdekeinek közös törvényhozása nélkül*, melyet Steintól kezdve mindazok, kik Németországot jelen lealázó helyzetéből kiemelni akarták, hazájok új alakulása feltételének tekintették, hogy enélkül Németország sem szükségeinek megfelelni, sem azon mozgalmat, mely a német népet megragadta, s idővel veszélyessé válhatik, megszüntetni nem lehet, az nézetünk szerint bizonyos.

Ismerjük azon törekvéseket, melyek arra irányozvák, hogy Németország ily egysége Ausztria kizárásával létesíttessék, s melyek majd a három vagy négy királyi szövetségnek neve alatt a híres rajnai szövetség megújítását, majd Németországnak Poroszországba olvadását tűzték ki célokul. Mi azonban mindezen terveket nem hisszük kivihetőknek: mert *nem tartjuk valószínűnek*, hogy a német nemzet, midőn egység után törekszik, területéből több mint háromezer négyszegmértöldöt s népességéből több mint tizenkét milliót szakíttasson el, s hogy az ausztriai birodalom tartományainak nagy részére nézve hasonló helyzetbe akarjon lépni Poroszország irányában, mint minőt olasz tartományaira nézve Olaszországgal szemben elfoglal; s mert *nem tartjuk lehetségesnek*, hogy Ausztria császára, kit az összes német nemzet, sőt Európának nagy része lelkesedéssel fogadott, midőn Németország fejedelmeit a szövetség újjáalakítására Frankfurtban összehívá, arról, mi kormányának legdicsebb feladatát képezné, *a nagy német nemzet jövőjének biztosításáról lemondjon*; s ezért, mindezen okoknál fogva azon meggyőződésünket fejezzük ki: *hogy valamint a német kérdésnek más megoldását nem ismerjük, mint hogy Németország közös ügyei a német nép képviselőinek közbejöttével határoztassanak el; úgy Németországnak közös ügyeire nézve közös törvényhozását nem képzelhetjük magunknak úgy, hogy abban Ausztriának azon tartományai részt ne vegyenek, melyek nemzetiségök s a fennálló európai államjog szerint Németország kiegészítő részét képezik*. Kérdjük tehát, miként fér ez össze azon törekvéssel: hogy ugyanezen tartományok a magyar korona tartományaival együtt egy közös parlament által egységes állammá olvasztassanak össze?

Kétségtelen, hogy azon esetben is, ha Ausztriának a Német Szövetséghez tartozó része a közös német törvényhozáshoz képviselőket küld, azért a közösség, mely többféle érdekekre s kérdésekre nézve Magyarország s a birodalom lajtántúli fele között létezik, nem szűnik meg. A sanctio pragmatica által felvállalt közös köteleességek egész múltunknak s jelen helyzetünknek eredménye, és semmi esetre nem nélkülözhetünk oly intézményeket, melyek által a közös érdekek közös tárgyalása lehetővé válik. Akár a magyar s osztrák törvényhozás által kiküldött megbízottak által történjék az, kik ezen tüzetesen kijelelt tárgyak közös megvitatásával, sőt szükség esetében elhatározásával megbíznak, akár más módon: mi elismerjük ezt; de ezen testület közös parlamentté, azaz oly törvényhozássá, melynél a nép törvényhozási hatalmának teljességét képviseli, s mely által a birodalom két fele egységes állammá alakulna, mindaddig nem válhatik soha, míg az összeköttetés, melyben Ausztriának egy része Németországgal áll, el nem szakíttatik.

A volt államminiszter, ki miután éveken át a februári alkotmány létesítésén dolgozott, s nemrég a német egyetemeknek képviselőit buzdítva lelkesíté: neveljék az ifjúságot arra, hogy a német közös törvényhozás méltó képviselői legyenek, e tárgyban, úgy látszik, másképp gondolkodik, s így a *Neue Fr. Presse*-nek államjogtudósa is másképp, ki minden hosszabb bizonygatás nélkül egyszerűen csak azt állítja, hogy egy német parlament Frankfurtban s egy osztrák birodalmi közparlament Bécsben megfér egymás mellett. Mi azonban most is, mint mindig, úgy vagyunk meggyőződve, hogy *Németország egysége*, melynek a birodalom egyik fele kiegészítő részét képezi, s *a birodalom egysége* valóságos ellentétben állnak egymással, s hogy egy közös parlament Frankfurtban, mely a német egységet, s egy közös parlament Bécsben, mely a birodalom egységét képviseli, oly fogalmak, melyek egymással ellentétben állnak. Éppen ezért tehát, s mert nem fekszik Ausztria hatalmában, hogy Németország egységi törekvéseit megszüntesse, s mert nem fekszik érdekében, hogy Németországból kilépjen, éppen azért azt hisszük, hogy a feladat nem lehet más, mint felhagyva a birodalom egysége utáni törekvéssel, mely kivihetetlen, helyette csak a birodalom hatalmi állásának mentül nagyobb megszilárdítását tűzzék ki célul.

Érezzük helyzetünk nehézségét, midőn oly állításokkal lépünk fel, melyek a *N. Fr. Pr.* államjogtudósának nézeteivel homlokegyenest ellenkeznek, s cikkünk már is hosszabbra nyúlt, semhogy azok bővebb indokolásába ereszkedhetnénk. Legyen szabad mindamellett annak bebizonyítására, hogy nézeteink nem csupán specifikus magyar nézetek, egy más német államjogtudósra hivatkoznunk, ki, igaz, nem ismeretlen, de azért talán még a *N. Fr. Presse* előtt is némi tekintéllyel bír, s ez *Welcker*, ki iratában, *Über die rechtliche Begründung der deutsche Reform* annak indokolására, mért kívánja ő, hogy Ausztria Németországból végképp kilépjen, a következőket mondja:

„Ausztriának német polgárai és képviselői az egyes tartományokban és a Reichsratban, egyetértve kormányukkal, kinyilatkoztatták, hogy egy más központosított állammal egyesülnek, s magukat annak alája vetik, és ezzel azon viszony, mely előbb Ausztria tartományai és a nagy német haza között létezett, jogszerűleg felbontatott; mert e kettős viszony Németországhoz és az osztrák centrális államhoz egyszerre lehetetlen.”

S most még néhány szót. Az államjogtudós nagy szónoki hatással elősorolja mindazt, mit Magyarország s Ausztria előbbi időkben véghezvittek, miként tanácskoztak egymással nemcsak Bécsben és Pozsonyban, hanem Prágában, sőt Linzben is, és mily híven álltak egymás mellett századok óta minden csatában, mikor a birodalom egész körében a centrális parlamentnek még neve is ismeretlen vala. S ehhez a *N. Fr. Presse* megjegyzi, hogy ha majdan Oroszország Lengyelországot felemésztette, könnyen jöhetnek idők, melyekben Magyarország azon összeköttetésnek, melyben a birodalom lajtántúli felével, s ez Németországgal áll ismét, hasznát fogja látni. De midőn az elsőben legalább annak bizonyítványát látjuk, hogy a birodalom a legnagyobb veszélyeknek, melyek valaha államot környeztek, győzelmesen ellentállt anélkül, hogy centrális parlamenttel bírt, vagy valaha egységes államnak tekintetett volna; egyszersmind komoly intést látunk azon figyelmeztetésben, mely jövő veszélyeinkre utal, hogy midőn hazánk s a birodalom között fennforgó kérdések megoldásán dolgozunk, eszközeink megválasztásában vigyázók legyünk, s azt ne keressük oly úton, melyen e kérdés megoldása még inkább nehezítettik, s az osztrák birodalom érdekei a német nemzet érdekeivel ellentétbe jönnek, s így az, mi bizonyos viszonyok között az osztrák állam szükséges támasza lehetne, természetes ellenévé váljék.

A KORMÁNY FELELŐSSÉGE ÉS A MEGYÉK

Pest, aug. 20.

Lapunk szerkesztőségéhez naponként érkeznek levelek, melyek azok felett, mik a megyékben történnek, vagy inkább nem történnek, aggodalmukat fejezik ki. Az első eltérő hangok ezek azon öröm összhangjában, mellyel a rendszerváltozás az egész haza által fogadtatott. Mi annál kevésbbé mellőzhetjük hallgatással e szózatokat, mert azokat az országban mindinkább elterjedő hangulat hív tolmácsainak tekintjük, s mert megfontolva helyzetünket, a közhangulatnak ezen változását természetesnek találjuk.

Ha meggondoljuk, mily helyzetet foglalt el a helyhatósági szervezet alkotmányos életünkben, mely oly nagy vala, hogy magyar ember századok óta az alkotmányosságot megyei élet nélkül alig képzelheté magának; ha tekintetbe vesszük a befolyást, melyet a megyei hivatalok betöltése s a közigazgatás minden egyesnek jólétére gyakorol, csak természetesnek fogjuk találni, hogy miután az országgyűlés, melytől a nemzet helyzetének javulását várja, mindeddig összehíva nincs, és csaknem két hónappal a kormányban történt változások után a közgyűlések termei nem nyílnak meg, a megyék közigazgatása pedig ugyanazok kezében marad, kiket más kormány - nem a magyar alkotmány feltartására nevezett ki: ha ily körülmények között sok honfinak szívében aggodalmak támadtak, melyeket a *Sürgöny* azon nyilatkozata: hogy *a megyék feltétlen helyreállítása nem fekszik a kormánynak szándékában*, csak még inkább nevel.

Annyival természetesebbnek tartjuk ezt, ha azon helyzetre fordítjuk figyelmünket, melyben az ország a kormányrendszer megváltoztatása után még most is áll.

Azok közé tartozunk, kik a megyei szerkezet nagy előnyeit ismerve, azt mégsem tartottuk alkalmasnak arra, hogy benne alkotmányunk elégséges biztosítékát találjuk. Úgy voltunk meggyőződve mindig, hogy e rendszer, melynek nemzetünk azon szomorú időkben, midőn a török járom alatt görnyedénk, fennmaradását s később alkotmányos szabadságát köszöné, a jelen viszonyok között alkotmányosságunkat teljesen nem biztosíthatja többé, sőt hogy e rendszer maga, főképp miután a jogegyenlőségnek elve elfogadtatott, csak úgy felelhet meg feladatának, ha főleg mint közigazgatási szervezet tekintetik, s mi is, mint más alkotmányos nemzetek, alkotmányunk fő garanciáját a kormánynak felelősségében keressük. - De azt, hogy mindaddig, míg a kormány felelősségének elve elismerve nincs, megyei rendszerünk képezi alkotmányosságunknak, habár hiányos, de egyedüli biztosítékát, azt, úgy hisszük, nem vonhatja senki kétségbe. Miután tehát azon tisztelt férfiak, kiket Magyarország kormányának élén látunk, nem az 1848-i törvények értelmében felelős miniszterekké neveztettek ki, a megyék helyre nem állítása kétségen kívül alkotmányos szempontból is nagy fontossággal bír. Az, mit Angliában *indemnity bill*-nek neveznek, csak felelős minisztérium irányában lehetséges, s ha a régi magyar kancellári és tárnoki hivatal hatásköre helyreállítatik, alkotmányosságunk biztosítása a régi magyar megyéknek helyreállítását látszik igényelni.

Egész fontosságuk szerint méltányoljuk tehát mi is azon okokat, melyek miatt a *Sürgöny*-nek említett nyilatkozata sokakban aggodalmakat ébresztett; de egyszersmind kötelességünknek tartjuk nyíltan kimondani, miként azon nézetet nem oszthatjuk, hogy azért, mert a megyék feltétlen helyreállítása a kormánynak nem fekszik szándékában, helyzetünk tetemesen megváltozott volna, vagy viszonyaink békés kiegyenlítésének új akadályok gördítenének eléje. Nem osztjuk pedig e nézetet azért:

mert 1-ször, az 1848-i törvényeknek V. és XVII. szakasza a megyékről csak ideiglenesen rendelkezik, s a jövő törvényhozásra bízva, hogy megyei szervezetünket a jogegyenlőség és kormányi felelősség elvével összhangzásba hozván, ezen intézüciót kimerítő törvény által biztosítsa; s mert ennél fogva azt hisszük, hogy ha megyei életünk az 1848-i törvények értelmében helyreállna is, ez alkotmányos életünknek elégséges garanciát még nem nyújtana;

mert 2-szor, bármennyire elismerjük is a befolyást, melyet az egyes kérdéseknek megvitatása minden megyében a közvélemény alakulására gyakorol, azt éppen a jelen pillanatban azért tartjuk kevésbé szükségesnek, mivel a legfontosabb kérdésekre nézve, melyekről jövő törvényhozásunk határozni fog, *ami az elveket illeti*, az egész nemzet már 1861-ben kimondta nézetét, melyet a legkimerítőbb és sokoldalúbb discussio sem változtathata meg, s a kormány minden új discussio nélkül bizonyosan úgyis ismer, s mivel ezen elvek alkalmazására, azaz a módra nézve, mely szerint a 48-i törvények a birodalom hatalmi állásának s a lajtántúli népek alkotmányos szabadságának veszélyeztetése nélkül végrehajtandók, csak akkor nyilatkozhatunk, ha a kormány azok netalán szükségesnek tartott egyes módosításai iránt nézeteit az ország elé terjesztette;

mert végre 3-szor, soha nem ismerjük el a kormány azon jogát, hogy fennálló törvényeket vagy éppen nem, vagy csak feltételelesen teljesítsen, minél fogva, ha a megyéknek feltétlen helyreállítása nem fekszik szándékában, e szándékot nem ismerhetjük törvényesnek. - Miután azonban az 1848-i törvények egész kormányszerkezetünket megváltoztatták, s a cancellári s tárnoki hivatal helyébe felelős minisztériumokat állítottak, meggyőződésünk szerint: ha az 1848-i törvények rendelkezései abban, mi a megyéket illeti, a legnagyobb pontossággal végrehajthatnak is, jelen helyzetünk azért még nem válik törvényessé.

Sem azon tisztelt férfiak, kiket kormányunk élén látunk, sem mi, eziránt csalódásokban nem ringathatjuk magunkat, s ha ők, tudva, hogy a törvény a hivatalokat, melyekre kinevezettek, megszünteti, a nehéz feladatot mégis elvállalták, s ha mi párt- és véleménykülönbség nélkül örömmel fogadtuk a hírt, hogy *kancellárrá s tárnokká* oly férfiak nevezettek ki, kikkel a közélet terén sokszor ellentétben álltunk, de kiknek alkotmányos érzéseihez teljes bizodalunk van: az ok bizonyosan nem az, hogy *akár ők, akár mi a helyzetet, mely az által támadt, törvényesnek tartottuk*; hanem az, mert ők el voltak határozva, hogy e nehéz hivatalokat *a törvényesség helyreállítására* fogják felhasználni, s mert mi, bízva személyiségökben, jogosítva hisszük magunkat arra, hogy hivatalba lépéseket így fogjuk fel.

A meglegedés, mellyel a magyar cancellári hivatalnak régi állásába visszaállítása az egész országban fogadtatott; a bizalom, mellyel a nemzet az új kormány fellépését üdvözlé, s azon támogatás, melyben minden oldalról részesül, nem onnan ered, mert a nemzet jelen helyzetét kielégítőnek tekinti, s annak fenntartását óhajtja; hanem csak azon meggyőződésnek következtetése, hogy, miután a törvényességnek helyreállítása csak a törvényhozás eredménye lehet, mindaddig, míg a kormánynak törekvése oda céloz, hogy országgyűlésünknek törvényes formában mentül elébbi összehívását eszközölje: *a kormányt támogatnunk kell*, habár nézeteit minden egyéb kérdésekről nem is ismerjük, vagy előre is látjuk, hogy ezeknél vele egyet nem fogunk érthetni. A dolognak ezen helyzete pedig, melyben a különböző pártok által a jelen kormány irányában elfoglalt állásnak magyarázata fekszik, a kormánynak a megyék iránt netalán hozott határozatai által nem változott meg.

Sajnálhatjuk a körülményeket, melyek a kormánynak nem engedik, hogy a nemzetnek első legtermészetesebb kíváнатát teljesítve, a kedélyeket megnyugtassa. Azon hangulatra utalhatunk, mely az ország minden vidékén nyilatkozik, s túlzottnak vélhetjük az óvatosságot, mely megyei életünkben veszélyeket lát. Sőt azon meggyőződésünket is fejezhetjük ki, hogy az ország fontos ügyeinek szabad discussiója s az, ha a közigazgatás közbizodalom által

támogatott férfiak kezében volna, oly előnyöket nyújtana a kormánynak, melyek a megyék teljes helyreállításának minden lehető hátrányait messze felülmúlnák; de bármilyen legyen ezek iránt nézetünk, az bizonyos marad, hogy azáltal, ha a megyék az 1848-i törvények értelmében helyreállítatnának is, *helyzetünk még törvényessé nem válik*, s jelen kormányunk akkor is csak annyiban számolhatna támogatásunkra, amennyiben benne azon szándékot tesszük fel, hogy helyzetét a törvényesség teljes helyreállítására fogja felhasználni. Ezért a megyék iránt állítólag hozott határozatot túl óvatosnak tekinthetjük, hibának nevezhetjük: de nem tekinthetjük oknak arra, hogy a kormánytól támogatásunkat azokban megvonjuk, mik arra szükségese, hogy törvényhozásunk mentül előbb megkezdhesse működését, s így fejedelmünk szándékai s a nemzet legforróbb óhajtásai mentül előbb teljesülhessenek. Többre pedig a jelen kormánynak támogatásában, addig, míg programját nem ismerjük, úgysem mehetnénk.

Egy új áldozat kívántatik tőlünk, s kik a bizodalmat, mellyel a nemzet helyhatósági szervezetéhez ragaszkodik, ismerik, s tapasztalták, mily módon gyakoroltatik a közigazgatás egyes megyékben, méltányolni fogják ez áldozatnak nagyságát. De feltesszük azokról, kik tőlünk ezen áldozatot kívánják, hogy a nagy erkölcsi felelősséget érzik, melyet ezáltal magukra vállalnak, és meg vagyok győződve, hogy a nemzet meg fogja hozni ezen áldozatot is. Nem mintha a kormánynak ezen határozatát törvényesnek ismerné, de mert meggyőződve jogainak elévülhetlenségéről, s tudva, hogy a törvényességnek helyreállítása csak a törvényhozásnak eredménye lehet, valamint örömmel fogadta a magyar kancellárnak s tárnoknak kinevezését, mert azt egy lépésnek tekinté, mely a törvényességhez vezet; éppen úgy most panasz nélkül el fogja tűrni, hogy megyei életének helyreállítása, melyet a rendszerváltozás első szükséges következtetésének gondolt, még néhány hónappal továbbra halasztatik. Teljes öntudattal hozza az új áldozatot, mely tőle kívántatik, habár a nézetet, melyekből a kormány kiindult, nem oszthatja, csakhogy bebizonyítsa ezáltal is, miként ha az országgyűlés összehívása még továbbra is halasztatik, ha a fejedelem nemes szándékai s a nemzet legforróbb óhajtásai végre mégsem teljesülnének, s a birodalom azon hatalmi állásra nem emelkednék fel, melyet neki csak népeinek egyetértése s a törvényesség adhat; az ok nem bennünk, nem a nemzet türelmének s áldozatkészségének hiányában keresendő.

Elmondtuk már saját nézeteinket, s midőn a sok levél közül, mely e tárgyban az utolsó napokban hozzánk érkezett, egyet közlünk, ezt azért tesszük, mert valamint kötelességünknek ismerjük, hogy e fontos kérdés iránt saját meggyőződésünket s az okokat, melyek arra bírtak, őszintén előadjuk, úgy szükségesnek tartjuk, hogy olvasóink a miénktől eltérő nézeteket is, melyek az ország különböző vidékein nyilatkoznak, s az okokat ismerjék, melyek azok mellett felhozhatnak.

S most még egyet.

Miután mi a kormánynak még azon határozatában is, mely szerint a megyéknek feltétlen helyreállítását elhalasztja, csak túlóvatosságnak jelét akarjuk látni, mely mindent kerülni kíván, mi a hazában túlizgatottságra s a Lajtán túl aggodalmakra okul szolgálhatna, s ezáltal országgyűlésünk összehívását késleltethetné, feltesszük kormányunkról, hogy tehetsége szerint a bizodalmatlanságnak minden okát el kívánja hárítani, s azért gondoskodni fog, hogy azon megyei tisztviselők, kik egy más rendszer támogatására nevezettek ki, hivatalos állásukkal a választásokra befolyást ne gyakoroljanak. Feltesszük, miszerint el fog követni mindent, hogy a polgárok választási jogának szabad s mentül célszerűbb gyakorlata biztosíttassék. Az utóbbira nézve pedig kötelességünknek ismerjük a kormányt azon tényre figyelmeztetni, hogy az ország több törvényhatóságában még a múlt hónapban is rendeletek adtak ki, melyekben a polgárok a követválasztás iránt tartandó tanácskozásoktól eltiltatnak.

Mi is csak az előbbi rendszer utóhangjait látjuk e rendeletekben, melyeknek kiadása egyes alsóbb tisztviselők elkésett buzgóságának eredménye; de éppen azért azt hisszük, a kormánynak érdekében fekszik, hogy ezt kinyilatkoztassa. - Mert miután alkotmányos kérdéseink megoldását s a törvényes állapotnak helyreállítását csak törvényhozásunktól várhatjuk, valóban semmi sem ingathatná meg inkább azon bizodalmat, melyet a jelen kormány az ország minden pártjánál talált, mint ha azon szándéka iránt, hogy a polgárok szabad választási jogát teljesen biztosítsa, valaha komoly kételyek támadhatnának.

TÖRVÉNYHOZÁSUNK TEENDŐI

Pest, szept. 2.

Az ideiglenes országház ügyében kinevezett bizottmány javaslata, amint halljuk, legfelsőbb helyen elfogadtatott. Az építést még e héten megkezdik, s ámbár a királyi meghívó leirat még nem küldetett szét, minden arra mutat, hogy a régen várt pillanathoz közeledünk, melyben törvényhozásunk működését megkezdheti.

Nincs senki, aki e pillanat fontosságát el nem ismerné, s midőn azon kérdésekre gondolunk, melyeknek megoldását legközelebbi országgyűlésünktől várjuk, s melyektől hazánk alkotmányos állása, a birodalom jövője s csaknem minden egyes polgárnak jóléte függ: egész súlyában érezzük a nagy felelősséget, mely az egyes választótól az országgyűlési képviselőig mindazoknak vállán fekszik, kik jövő törvényhozásunk alakulására s határozataira befolyást gyakorolhatnak.

Ha valamikor, úgy most szükséges, hogy mindenikünk híven s buzgalommal teljesítse kötelességeit, s mellőzve minden más tekintetet, csak a haza érdekeinek előmozdítására fordítsa törekvéseit; a nemzet magatartása pedig mutatja, hogy minden osztályai a dolgoknak jelen helyzetét így fogták fel.

A bécsi lapok nagy elismeréssel szóltak Magyarország politikai pártjainak fegyelméről, s bámulatukat fejezték ki a nyugalom felett, mellyel a nagy politikai változás az ország minden részeiben fogadtatott. Pedig a hideg megfontolás nem tartozik azon tulajdonok közé, melyekért a magyar nemzet eddig különös dicséretekben részesült. Elég hévvel vitatkoztunk többnyire nemcsak elvek, de minden alkalmazásuk felett, s kik ezért a melegvérűek (heissblütig) címével tisztelték meg, most nem foghatják meg az egyetértést, mely minden politikai pártok között létezik, s mely szerintök csak különös okokból s onnan magyarázható, hogy az eljárás iránt, melyet követni akarunk, magunk közt előre megegyeztünk. - Mintha Széchenyi kedvenc eszméje a közös taktikáról végre létesült, s a nagy férfiúnak régi óhajta beteljesedett volna, hogy politikánkban, mint a sakkjátékban, minden mozdatot előre kiszámítsunk.

Egészen úgy, mint azt lajtántúli barátaink maguknak képzelik, a dolgok ugyan nem történtek. Azok, kik az ország fölött négy évig uralkodtak, gondoskodtak arról, hogy politikai pártjaink sem egyenként, sem egymással ne találkozhassanak, s időszaki sajtónk az idő alatt, Talleyrand híres tanácsa szerint, inkább nézeteinek eltakarására, mint kimondására használta szavát; így tehát nem tanácskoztunk eljárásunk felett, s a jelszó sem adatott ki, melyet fegyelmezett pártjaink követhetnek. De egészben véve bécsi jóakaróinknak mégis igazuk van. Igenis létezik egy különös ok, melynek a nemzet nyugodt magatartása köszönhető, s azt sem tagadhatjuk, hogy megegyezés történt közöttünk, melynek következtében jelenleg felhagytunk vitatkozásainkkal; valóságos összeesküvés, s hogy az felette veszélyessé ne váljék, inkább fölfedezzük titkunkat.

Rendkívüli nyugalomunknak oka azon meggyőződés, hogy csak törvényeink végrehajtását követelve s nem kívánva semmit, mi a birodalom lajtántúli népeinek érdekeivel ellentétben állna: ügyünk igazságos, s ezért érdekünkben fekszik, hogy a kérdések, melyek köztünk és a birodalom között fennforognak, mentül nyugodtabban vitatassanak meg.

Az egyezés pedig, melyre az ország különböző pártjai léptek, abban áll: hogy míg hazánk törvényes állása helyreállítva nem lesz, míg háromszínű zászlónk magasan s szabadon, mint

régi napokban, nem lobog ismét a határok felett, melyek Sz. István birodalmát környezik: félretesszük pártszínezetünket; s erőnk szerint támogatni fogunk minden törekvést, mely a közös célhoz közelebb vezethet.

Egyezségünk, ezen összeesküvés - mert hisz szívünkben megesküdtünk reá - nem az utóbbi hetekben történt. Sokkal régibb az. Mikor Schmerling őexcellenciája még várakozott, s bizonyos államférfiak a megyei rendszert - alkotmányunknak e régi bástyáját - arra akarták használni, hogy kiszedett s körülfaragott köveiből hidat építsenek, mely a Reichsratba vezessen; mikor az időszaki sajtó, ha szabadon nyilatkozott csak a hadi törvényszékeket hozhatta mozgásba, s a hatalom szükségesnek tartá, hogy nyájas gazdasszonyaink egyletét fiókegyesületek alakításától eltiltsa, s így hártsa el a veszélyeket melyek a fennálló rendszert fenyegethetik, ha az aszalt gyümölcs az egész országban közös szabályok szerint készíttetik vagy a tyúkászat emelkedésével nagyon sokaknak szárnyai nőnek: még akkor kötöttük meg ezen egyezséget, s nem fogjuk azt felbontani, míg e feladat befejezve s programunk ezen része kivívé nem lesz.

Igaz, nem magunk készítettük. Erre a szelíd ostromállapot, mely alatt éltünk, nem nyújtott alkalmat, s új program helyett régi törvénykönyvünket kelle kitűznünk, melynek motivációjául - mert szólnunk szabad nem vala - csak azon állapotra mutathattunk, melyre az ország azóta jutott, mióta kormánya a programot elveté. De ha *Corpus Juris*-unk kissé volumínózusnak látszik is, velős kivonatját mindenki ismeri s legalább azt értük el vele, hogy arra nézve agg és ifjú konzervatív s a haladás embere, az Alföld s Felvidék kezét fognak, s ami nagy mozgalmak korszakában a legkritább s legnehezebb, az egész nemzet egy határozatban találkozik: abban, hogy a koronát csak akkor tesszük mélyen tisztelt fejedelmünk homlokára, ha egy boglár sem hiányzik azok közül, melyekkel elődei e koronát viselték.

Nagy előnye ez helyzetünknek, s ha van valami, mi a reménységet, mellyel a jövőbe tekintünk, igazolja, ez azon egyetértés, mely a kiindulási pontra nézve közöttünk létezik, s azon meggyőződés, hogy ami *a szorosán véve alkotmányos kérdéseket* illeti, azokban együtt fogunk állni.

Ha azonban elfogultság nélkül tekintjük helyzetünket, átlátjuk, hogy ez egymagában még nem elég. Az alkotmányos kérdések a legfontosabbak. Állami létünk s az ösöktől öröklött alkotmányos szabadság háttérbe szorít minden egyéb érdeket, s aki csak anyagi jólétünk emelésében keresné is fő feladatunkat, könnyen átláthatja, hogy minden, mit ezen irányban elérhetünk, mindig csak bizonytalan kincs marad, ha azt alkotmányos önállásunk nem biztosítja. De bármennyire megegyezünk e nézetben, ez érdekek fontosságát azért ignorálnunk nem szabad, s nem hunyhatjuk be szemünket azon állapot előtt, melyben hazánkat más tekintetben látjuk, s melyen az alkotmányos kérdések bármily kedvező megoldása még nem segíthet.

A nagy átalakulás, melyen 1848-ban keresztülmentünk, kiterjedt minden viszonyainkra. Midőn a kiváltságok helyébe, melyek egykor minden jognak alapját képezték, a jogegyenlőség elvét állítottuk fel: régi intézményeink nagy része föltarthatatlanná vált, s törvényhozásunknak nem vala eddig alkalma, hogy az ezáltal támadt szükségeknek eleget tegyen. - A magánjogtól kezdve, mely az egyes vagyona felett határoz, azon állapotokig, melyek, mint a kereskedelmi törvények, közlekedési rendszerünk s pénzügyi viszonyaink, az egész ország vagyonára elhatározó hatással bírnak, mindenre nézve provizórius állapotban élünk, sőt, ami civilizált országokban ily hosszú ideig talán sohasem történt, mondhatjuk, hogy közigazgatásunk sincs legalább olyan, melynek fenntartását bárki is óhajtaná, vagy csak lehetségesnek is tartaná, és ezért bizonyosan nem vonhatja senki kétségbe, hogy valamint az 1848-i törvényhozás elhatározó befolyást gyakorolt nemzetünk egész jövőjére, úgy a feladat, mely jövő törvényhozásunkra vár, semmivel nem csekélyebb.

Az 1848-i törvényhozás középkori államszerkezetünket az újabb kor szellemében alakította át. Jövő törvényhozásunk feladása lesz, hogy az akkor felállított elveket életbe léptesse, és senki sem tagadhatja, hogy azon módok iránt, melyek szerint ezt helyzetünkben tennünk kell, nem vagyunk annyira tisztában, mint aziránt, hogy ezen elvekhez szilárdan ragaszkodunk.

Volt idő, midőn azok, kik a kormány felelősségét a valódi alkotmányosság feltételének tekintve, ennek kivívását tűzték ki feladásukul, ábrándozóknak tartattak. Csaknem hazafiatlanságnak vétetett, ha valaki megyei rendszerünk hiányait kiemelve azon nézetet vitatta, hogy ezen intézményünk célszerű kommunális rendszer nélkül sem a kor igényeinek, sem az önkormányzat elvének meg nem felel. - De miután az 1848-i törvények, melyekhez az egész nemzet ragaszkodik, a kormány felelősségét elfogadták, s miután senki nem vonhatja kétségbe, hogy az önkormányzat elve a nép legszámasabb osztályainak érdekeit csak annyiban elégítheti ki, amennyiben az szűkebb körökben, a kommunban is alkalmaztatik; s miután ezekből világos, hogy most a kormány felelősségének elvéhez ragaszkodunk, demokratikus irányú átalakulásunk következtében a megye teendőinek egy része a valóságos helyhatóságra megy át, *egész megyei szerkezetünknek is módosításokon kell keresztülmenni*; eljött az idő, hogy a kérdést, *miben álljanak ezen módosítások*, komoly gondolkodásunk tárgyául tűzzük ki, annyival inkább, minthogy nem lehet az célunk, hogy régi közigazgatási szerkezetünket a rideg centralizációval cseréljük, melynek hiányait annyi tapasztalat bebizonyította, hanem csak az: hogy az önkormányzás elvét, mely százados megszokás által a nemzet erkölcsével összefolyt, oly módon alkalmazzuk hazánkban, hogy annak jótéteményei, melyeket eddig csak a nép kiváltságos osztályai ismertek, az egész nemzetre kiterjedjenek, és sem a kormánynak szükséges hatalma, sem azon biztosság csorbát ne szenvedjen, melyet más alkotmányos nemzetek példájára mi is a kormány felelősségében keresünk.

És kétségtelen, hogy országunk régi törvényes önállásának helyreállítása után ez képezi jövő törvényhozásunk első, s nézetünk szerint legnehezebb feladatát. Vannak azonban ezen kívül törvényhozásunknak más, nem kevésbé fontos teendői is.

Elvek - bármily szépek és igazságosak legyenek magukban véve, a dolgok állását még meg nem változtatják, s a jogegyenlőség, melyet a törvény hirdet, még nem biztosítja a polgárok minden osztályainak azon befolyást, mely őket megilleti. A demokráciát nem kimondani, hanem organizálni kell.

A nép befolyása nem írott jogaitól, hanem azon állástól függ, mely őt ezen jogok gyakorlatára alkalmatossá teszi. - Mi egykor az arisztokráciáról mondatott: „la noblesse oblige” (a nemesség kötelez), éppúgy áll a demokráciáról is. Hatalma attól függ, hogy kötelességeit ő is teljesítse, - s ezek főképp kettőben állnak: hogy *dolgozzék s mívelje magát*; miből viszont az következik, hogy amennyiben jövő törvényhozásunk fő feladatát az 1848-ban felállított elvek életbe léptetésében találjuk, az nem felelne meg kötelességének, ha, midőn egyrészt az ország materiális érdekeire fordítva figyelmét, azon akadályokat elhárítja, melyek eddig a szorgalomnak útjában álltak, s azon eszközökről gondoskodik, melyek szükségesek, hogy a becsületes tevékenység gyümölcseit élvezhesse: nem fordítana figyelmet egyszersmind arra is, hogy a nevelés jótéteményei a nép minden osztályaira nézve éppúgy közösök legyenek, mint azon jogok, melyeknek valódi becsé a míveltségnek egy bizonyos fokától feltételeztetik.

Az állami kérdéseken kívül ezek levén jövő törvényhozásunk fő teendői, idején látjuk, hogy miután amazokra nézve nézeteinket elmondottuk, most főképp azon egyes kérdések felől adjuk elő nézeteinket, amelyek megoldását csak törvényhozásunktól várjuk, melyeknek megvitatása és ezáltal felvilágosítása az időszaki sajtó legszebb feladatát képezi.

EGY KIS EMBER LEVELEI IV

Oly régen nem írtam, hogy ön talán s az olvasók bizonyosan megfeledkeztek rólam. Nagy megnyugvásomra tapasztalom, hogy a világ dolga nálam nélkül is tovább folyik, s olvasóink azalatt a csudálatos módon gyönyörködhetnek, mely szerint Schleswig-Holstein s Németország vágyai Gasteinban teljesítették, s így elég, ha hallgatásom mentségül felhozom, hogy takarás és nyomtatás alatt a levélírára rá nem érünk.

Volt azonban még egy más okom.

Elmondtam önnek, hogy leveleim fő, sőt egyedüli hasznát abban találom, ha azokban a hangulatnak hű tükrét adom, mely vidékünkön az ország nagy ügyeire nézve uralkodik; mivel pedig még *A Hon*-ban is olvasám, hogy míg az országgyűlés össze nem jön, az opponálásra szükség nincs; s miután mások arra intenek, hogy kerüljünk mindent, mi annyi nehézségekkel küzdő kormányunkat gyengítheti, oly pillanatra vártam, melyben önt ismét az általános örömről tudósíthatom, mellyel a kormány utolsó lépése fogadtatott. Ön tudja, hogy sokkal szívesebben használom kis mécesmet ünnepélyes illuminációra, mint arra, hogy másoknak gyengeségeit világosítsam fel, s miután leveletem avval kezdtem, hogy teljes megelégedésemet jelentettem ki még Schmerling kormányának utolsó lépésével is, mellyel lelépett, oly hangulatban vagyok, hogy a kormány egyes lépéseiről mást, mint dicséretet, nem is akarok mondani.

Éppen ezért nem írtam mostanig.

Vidékünkön általános a meggyőződés, hogy bajainkon csak az országgyűlés segíthet. A törvényesség helyreállítása csak a törvényes fejedelem s a nemzet törvényes képviselőinek egyetértése által sikerülhet, s ezért mi kis emberek készek vagyunk minden áldozatra, mely tőlünk azért kívántatik, hogy az országgyűlés mentül előbb megkezdhesse tanácskozásait. - Mint ily áldozatot tekintettük a kormánynak azon határozatát is, mely megyei életünknek biztosan várt helyreállítását újra elhalasztja, és zúgolódás nélkül fogadtuk el e határozatot. Azon tisztelt férfiak, kik közügyeink élére állítottak, nem ismerik az okokat, melyekért mi, közönséges emberek sok megyében a restaurációt égető szükségesnek tartjuk; de mi szintűgy csak egy kis részét ismerjük azon tekinteteknek, melyek a kormányt a megyék helyreállításától visszatartóztaták, s azért nem sokat szólunk e tárgyról. A főispánoknak adott utasítás sem csillapítja sokaknak aggodalmait, s a legkevesebb, mit arról mondtak, az, hogy jobban szerettük volna, ha a kormány oly férfiakat választva, minővel megyénket megajándékozá, a diák közmondáshoz tartotta volna magát: mitte sapientem et dic illi *nihil*; de nem zúgolódunk, vagy csak csendesen magunk között, hol azt az *Ost-Deutsche Post* és társai, kik kormányunk ellen törnek, nem hallhaták.

Minden panaszok csak magunk között szép csendesen hozattak elé, s azért feleslegesnek tartám, hogy említsem, várva a pillanatot, midőn e kellemetlen észrevételek helyett azon általános megelégedésről írhatok, mellyel az országgyűlésnek kihirdetése vidékünkben fogadtatott.

Hisz amint mondám, mi mindent csak törvényhozásunktól várunk, s hogy ez működését mentül előbb megkezdhesse, készek vagyunk minden áldozatra, még ezen új provizórium eltűrésére is.

És én vártam július végétől, midőn utolsó leveletem írtam, augusztus 18-áig s 20-áig, mikorra az országgyűlés kihirdetése biztosan ígértetett; vártam szeptember 1-ső napjára, s 10-ére, s 15-ére, s most megvallom, nem merek várni 25-ére, hanem kimondom: hogy a nemzetnek

legfőbb, sőt egyetlen óhajlásának halogatását nevedő aggodalommal látjuk. Nemcsak postamesterünk, ki, ha nem az ő lovait fogják be, a leggyorsabb haladásnak embere, de szomszédom is, ki bármennyire konzervatív legyen, mégis úgy vélekedik, hogy jelen helyzetünket kár fenntartani csak egy nappal is tovább, mint az elkerülhetetlenül szükség.

Igaz, az élet magaslatain sok másképp tűnik fel, mint azt mi a síkon látjuk. A hegytetőn a nap előbb kél, később nyugszik, s azért tovább tart, s így természetes, ha azok, kik fenn állnak, nem sietnek annyira, mint mi idelelni. De midőn az előbbi kormány, mely jelszávaül tűzte ki, hogy *várhat*, a polcra lelépett, mi meg voltunk győződve, hogy azok, kik utánok jöttek, azon meggyőződéssel léptek helyökre, hogy *nem várhatnak többé*, s mi csak sajnálhatnók, ha programjoknak ezen része megváltozott volna, nemcsak magunkért, de sajnálnók a kormányért is, mely a törvényes állapot visszaállításában a legdicsőbb feladást tűzte ki magának, de azt nem jó szándékaival, hanem serény cselekvéssel oldhatja meg.

A kormány barátjai - és csakugyan ritka kormány talált alkotmányos országban több barátokat s a sajtó részéről általánosabb támogatást - azon nehézségekre intenek, melyekkel államférfiainknak küzdeniök kell, s ügyünk számos ellenségeire, kik a legnagyobb egyetértést teszik kötelességünké. Gyanítjuk e nehézségeket, s ismerjük ellenségeinket, kik legalább őszinteségök miatt hálánkat érdemlik, s azért mi is meg vagyunk győződve, hogy törekvéseink sikere attól függ, hogy alkotmányos önállásunk védelmében valamennyien kezét fogjunk.

A kormány egymaga, bármily jeles férfiakból áll, az országot a törvényesség ösvényére nem vezetheti vissza. Nem teheti azt egyenként sem azon párt, mely a *Napló*-ban, sem az, mely *A Hon*-ban mondja ki nézeteit, sőt még azoknak segédkezét sem nélkülözhetjük, kiket a természetes vágy, mellyel fiatalságunk éveit visszakívánjuk, annyira vezet, hogy mindent az 1847-i állapotba akarnának visszaállítani. Az ország nagy baján csak az ország segíthet; de éppen ezért kívánjuk annyira, hogy az ország oly helyzetbe állíttassék, melyben maga szólhasson ügyeihez.

Éppen mert mi is hisszük, hogy kormányunknak az előbbi rendszer barátaiban hatalmas ellenei vannak, s mert tudjuk, hogy azon nagy nehézségeket, melyek a törvényesség helyreállításának útjában állnak, csak úgy győzheti le, ha erősen támogatatik, mert erősnek szeretnők látni kormányunkat, azért kívánjuk országgyűlésünk mentül előbbi összehívását. A hallgatás, melyet a megyei gyűléseknek nem léte a kormány rendeleteinek biztosít, s az időszaki sajtónak figyelme, mellyel mindent kerül, mi a kormányt haladásában akadályozhatná, kellemetesebbé teheti helyzetét, de nem erősíti azt. Valóságos támaszát a kormány csak a törvényhozásban találhatja, s ezért mi ennek elhalasztását mélyen fájlatjuk. Mert már annyiszor egy biztos napra várván az országgyűlés összehívását, a hosszú várakozás között egyeseknek bizodalma csüggedni kezd, s mert visszagondolva utolsó országgyűlésünk történetére, meg vagyunk győződve, hogy azon panaszok nagy részére, melyek az akkori helyhatóságok ellen emeltettek, alkalom nem adatott volna, ha, miután a nemzet 1860-ban politikai életre felszólított, hat holnap nem folyt volna el, mielőtt törvényhozásunk összegyűlt.

Ha a vélemények szétágazásától félünk, s a nemzet legfőbb érdekeinek biztosságát csak azoknak higgadt tárgyalásától várjuk, a megyei gyűlések felfüggesztése által sem azon veszélyt kikerülni, sem ezen érdekeket biztosítani nem fogjuk. Míg semmi nincs, mi a véleményeket központosíthatja, s az irányt kijelöli, melyet minden hazafinak követni kell, véleményeink szét fognak ágazni, megyegyűlési tanácskozások nélkül is. S midőn a nemzetnek legfőbb érdekei, midőn léte forog kérdésben, nem a hallgatás, hanem csak az nyugtathatja meg a kedélyeket, ha törvényhozásunkban azon hatalmat látjuk, mely nemzeti érdekünk felett örökdi.

Kis ember létemre az ország dolgáról írtam. De megígértem, hogy hív tolmácsa leszek kis köröm közvéleményének, s csak szavamat váltottam be. Belőlem nem ellenzéki szellem szól, hanem inkább azon óhajtás, hogy a kormányt alkotmányos önállásunk helyreállításában mentül hathatósabban támogathassam, s azon meggyőződés, hogy ezt csak az országgyűlésen tehetjük, s hogy minden nap, mellyel az későbbre halad, csak azon nehézségeket nevelheti, melyek viszonyaink kielégítő rendezésének útjában állnak.

HELYHATÓSÁGI SZERKEZETÜNK

I

Egy századnál több, mióta a nagy politikai átalakulás, melynek közepében élünk, tart. A mozgalom, melyet egyes fejedelmek a felvilágosodás nevében, de főleg a fejedelmi hatalom érdekében megkezdtek, később a középosztályok s ezek után a demokrácia által folytatott, és időről időre más-más nemzetek álltak élére. A meggyőződés, hogy a politikai intézmények, melyeket nagy részben a középkor alkotott, a népek szükségének többé meg nem felelnek, azalatt mindig általánosabbá vált, s aki azon korszakot figyelemmel tekinti, mely Pombalnak Portugáliában tett reformkísérleteitől mostanig lefolyt, meggyőződik közös jelleméről. A történelem így fogja azt megítélni, s valamint a XVI. századnak vallásos mozgalmainál, úgy e nagy politikai reformációnál, melyen keresztülmegyünk, e szerint fogja megbírálni annak egyes részleteit. De ha ezen mozgalom magasabb szempontból egy összefüggő egésznek látszik is, melynek minden részletei szoros kapcsolatban állnak egymással, tagadhatatlan, hogy az általános törekvés célja ugyanaz marad, s tagadhatatlan, hogy az irányra nézve, melyben e cél eléréseért fáradunk, a különböző korszakokban a legnagyobb különbségeket vesszük észre. S ha például a jelenre fordítjuk figyelmünket, azt tapasztaljuk, hogy ámbár a politikai reform szükségének érzete nem változott meg, s ámbár lényegét most is a szabadságban keressük: az eszközökre nézve, melyek által a szabadság a lehető legnagyobb számnak a legnagyobb kiterjedésben biztosítható, nézeteink az utolsó húsz év alatt tökéletes átalakuláson mentek keresztül.

A francia forradalom s azon időszak, mely eszméinek közvetlen befolyása alatt állt, a szabadságot csak a fejedelmi hatalom korlátozásában s azon kiváltságok megszüntetésében kereste, melyet egykor egyes osztályok és helyhatóságok gyakoroltak.

Ha az államhatalom a nép fejedelemségének nevében gyakoroltatik, s ha nincsen senki, ki e hatalomnak ellentállhasson vagy abban részt ne venne, az ország jólétének s az egyes polgárok szabadságának más biztosítékra nincs szüksége - ez vala akkor az általános meggyőződés, s ezért a politikai mozgalmak, melyek a francia forradalmat egy fél század alatt követték, mind csak a törvényhozói hatalom alakítása és hatásköre körül forogtak. Előbb a nép szuverenitásának elve s az alkotmányos formák képezték a vita tárgyát; később a vita nem teoretikus elvek vagy a hatalom formái, hanem lényege körül forgott; mert az Isten kegyelméből nyert feltétlen fejedelmi hatalom hívei mindinkább gyérültek, s az abszolút fejedelmek hatalmuk korlátlanságát avval magyarázva, hogy a nép a szabadságra még meg nem ért, azt maguk is csak átmeneti állapotnak akarták tekintetni, s az alkotmányos formák előnyei mindenki által elismertettek. - Tárgya egyszerűen az volt: vajon az államhatalom lényegének gyakorlata a népképviselő vagy a fejedelem sajátjai közé tartozik-e, s ezt csak a nép akarata végrehajtójának, vagy a népképviselőt csak a fejedelem tanácsadójának kell-e tekintenünk? De a küzdelem 1848-ig mindig s mindenütt tulajdonképp csak a parlamentáris kormány körül forgott.

Napjainkban a közvélemény e tekintetben nagy átalakuláson megy keresztül.

Az utolsó fél század tapasztalásai megmutatták, hogy a népszuverenitás elvének győzelme sehol nem idézte elő azon eredményeket, melyeket attól vártak, Franciaországban a cézárizmushoz s csaknem mindenütt az egyéni szabadság még nagyobb korlátozásához vezetett. - Átláttuk, hogy a korlátlan hatalom következményei mindig ugyanazok, bárkinek nevében

gyakoroltassék az, s hogy ott, hol az egész közigazgatás központosított, s a nép szintűgy, mint a fejedelem, a hatalmat maga gyakorolni képtelen levén, a tisztviselők serege, melyre az bízott, egy módon jár el, akár királyi korona, akár respublicai címer állíttassék a hivatalok kapui felébe; s naponként általánosabbá válik azon meggyőződés, hogy az egyes polgárok jóléte és szabadsága a jogegyenlőség elvének elismerése s a parlamentáris kormány által még nem biztosítható; s hogy erre nemcsak a törvényhozás, hanem a közigazgatás célszerű szervezése is szükséges.

Mint elébb minden törekvés arra volt irányozva, hogy az állam egész élete a kormány kezében központosítván, ez által a törvényhozás, azaz az összes nemzet képviselőinek befolyása alá helyezzessék; úgy most mindennek decentralizációja azon panacea, melytől sokan bajaink orvoslását várják. Aki a selfgovernment túlzó magasztalásait olvassa, mellyel a centralizációról Cermenin és mások által írt panegiriszeket követték, s látja az egyoldalúságot, mellyel még a tudomány legjelesbjei is, mint St. Mill, Simon és mások e tárgyról szólnak, az be fogja látni, hogy e részben csaknem túlméntünk a kellő határokon.

És ez természetes. Egyrésről azon országok példája szólt e rendszer mellett, melyekben az önkormányzás elve legnagyobb mértékben alkalmaztatott, s melyek egyszersmind szabadság, közjólét s művelődés tekintetében másokat megelőztek; másrésről meg a politikai intéciók s főképp történetőknek alaposabb tanulmányozása mindinkább kitüntetik a centralizáció egy bizonyos fokának veszélyes következeit.

Ki az államról komolyan gondolkodik, s azon nagy kérdéseknek megfejtését, melyekkel az államtudomány foglalkozik, ott keresi, hol az egyedül található, a *történelemben*: az azon meggyőződéshez jut, hogy a szabadságot megtartani nehezebb, mint kivívni, s hogy a polgárok jogainak elhatározására az alkotmány ugyan elég, de hogy e jogok praktikus gyakorlata főként az egyes országok közigazgatási rendszerétől függ. - Az abszolutizmust közönségesen a katonai hatalom túlsúlyának tulajdonítják, s tagadhatatlan, hogy többnyire fegyveres erőszak vetette meg alapját, de állandó megalapítása mindig csak a közigazgatás segedelmével vált lehetségessé; s ha az abszolutizmus a XVII. századtól fogva - Anglia kivételével - egész Európában állandó intécióvá vált, ez nem az állandó hadseregnek, hanem inkább azon mesterséges közigazgatási szerkezetnek következe, mely minden egyes szabadságot mindig tovább s mesterségesebben szőtt hálójával keríté be. Bámulhatjuk-e, hogy midőn annyi tapasztalás megmutatta, hogy az abszolutizmus mindig s mindenütt a centralizációval tartott lépést, s csak vele és általa terjedett el, ha a szabadság barátai most a centralizációnak megsemmisítésében találják feladatukat, s az egyéni szabadságot csak azáltal vélik biztosíthatónak, ha az állam hatalma mind szűkebb korlátok közé szoríttatik.

Valamint tehát az irányt, mely a centralizáció korlátozását tűzte ki feladatául, helyeseljük, úgy túlzásait is - mint minden reakciónak szükséges következeit, szintén természetesnek találjuk, sőt még azon sem bámulunk, ha ez irányt jelenleg azok is pártolják, kik elébb éppen az ellenkezőre törekedtek. - Hisz a törvényhozás, s azon hatalom, melyet az az ország kormányára gyakorol, a fejedelmektől a népképviselőkre ment át. Franciaország példája megmutatta a veszélyeket, melyek minden hatalomnak a központi kormányban, azaz a fővárosokban központosítása által támadhatnak. A központosítás még legnagyobb bámulói előtt is a legdrágább közigazgatási formának bizonyult be, s a nemzetiségi kérdés által szükségek támadtak, melyek a demokráciának centralizáló hajlamait ellensúlyozzák, s így nincs abban semmi meglepő, ha a legdemokratikusabb pártok s egyes kormányok, melyek elébb a centralizáción dolgoztak, most a decentralizációt tűzik ki lobogójukra. De nem kevésbé bizonyos az is, hogy ez irány, ha túlzásig követjük, szintén veszélyekkel jár, s más úton éppen

úgy a polgári szabadság vesztét vonná maga után, mint ezt a túlvitt centralizációról feltesszük, s nem kevésbé bizonyos, hogy ezen veszélyek nálunk még nagyobbak, mint máshol.

Nem tartozom azok közé, kik régi államszerkezetünkben az önkormányzás eszményképét látják. Megyei szerkezetünk az önkormányzás feladatának legfeljebb addig felelhetett meg, míg minden politikai jogok gyakorlata a kiváltságos osztályokra vala szorítva. A jogegyenlőség elve mellett az önkormányzás csak jól rendezett községi rendszer által válik lehetővé, s az hiányzott nálunk. - Annyi azonban tagadhatatlan, hogy az önkormányzás egyik ága: a *megyei szerkezet*, nálunk inkább ki vala fejtve, mint bárhol másutt, s hogy nincs ország Európában, melynek kormánya, legalább törvényesen, szűkebb körökben mozgott; mert sérelmeink, melyek tárgyalása egy középszerű könyvtárt töltene be, mutatják, hogy kormányunk segíteni tudott magán.

E tény okát abban találjuk, mert független magyar kormány nem létezvén, a nemzet csak azáltal biztosíthatá magát idegen befolyások ellen, ha kormányának befolyását a lehetőségig korlátozza; de múltunk ily viszonyok között folyt le; s miután azon időben, midőn az alkotmányos jogok gyakorlata a kiváltságos osztályokra vala szorítva, alkotmányunk fenntartását csak megyei rendszerünknek köszöntük; s miután az, mit újabb időben szenvedénk, a múltnak emlékeit még kedvesebbé tevő, az ellenkező rendszernek minden rossz következeit pedig bőven tapasztaltuk; csak természetesnek kell találnunk, ha régi szerkezetünk teljes visszaállítása sokak előtt kíváncsnak látszik. - Nemcsak azok között találkozunk e nézetekkel, kik belátva, hogy a régi megye teljes helyreállítása régi kormányszerkezetünk helyreállítását feltételezi, el nem felejtették, a megyék függetlensége s a kormány korlátozottsága mellett is mi csekély volt a befolyás, melyet akkor az ország, s mily nagy az, melyet a kormány legfontosabb ügyekre gyakorolt: de találjuk e nézeteket azok között is, kiket méltán az alkotmányos szabadság legbuzgóbb hívei közé számítunk; s ha az 1848-i vívmányokat, melyekhez a nemzet annyi áldozatok után lelkesedéssel ragaszkodik, valami veszélyeztetheti komolyan, az meggyőződésünk szerint csak azon nézetekben rejlik, melyek megyei szerkezetünk iránt az országban elterjedtek, s melyeknek befolyása annál nagyobb, minél igazabb alap-okból indulnak ki.

Senki nem vonhatja kétségbe azon állítást, *hogy az alkotmányos szabadság helyhatósági közigazgatás nélkül a polgárok legnagyobb részére nézve mindig csak írott malaszt marad.*

Tagadhatatlan az is: *hogy megyei szerkezetünk által azok számára, kik akkor hazánkban alkotmányos jogokkal éltek, az önkormányzás elve nagy kiterjedésben létesített, s hogy a legkedvezőtlenebb körülmények között alkotmányunk fenntartását s az egyéni szabadság nagy mértékét csak e rendszernek köszönjük.*

És biztossággal állíthatjuk: *hogy Svájc és Anglia kivételével nincs ország, hol az önkormányzás annyira a népnek szellemében fekszik. A decentralizáció, melyet Franciaországban a tudomány a létező bajok óvszerének tekint, s melyet Belcredi államminiszter feladásul tűzött ki magának, nálunk nem fogja nélkülözni az önkormányzásban gyakorlott egyéneket, kik nélkül a decentralizáció mindig csak pium desiderium marad.*

S azért teljesen igazságuk van azoknak, kik hazánkban a decentralizáció szükségét hirdetik, s azt állítják, *hogy a parlamentáris kormány és a főbb tisztviselők felelőssége erős megyei s helyhatósági szerkezet nélkül soha az ország szükségeinek nem felelhet meg, s a nemzet kívánatait nem elégítheti ki.*

Egészen osztjuk e nézeteket. A tévedés csak abban fekszik, hogy ezekből némelyek régi megyei rendszerünk teljes helyreállítását következtetik.

Nem tudjuk, vajon azok, kik a kancellári s tárnoki hivatalok helyreállításában nem csupán átmeneti rendelkezést látnak, meggondolták-e, hogy régi kormányrendszerünk helyreállítása egész régi megyei szerkezetünk helyreállítását igényli? De mi tisztában vagyunk az iránt, hogy ha a kormánynak meghatározott körében több hatalmat nem engedünk, mint amennyivel 1848 előtt bírt, s ha az önkormányzás elvét az egyes községekben nem alkalmazzuk, s így a megyék körét a kormány és az egyes, helyhatóságok irányában nem korlátozzuk, a kormányi felelősség s parlamentáris kormány, sőt a jogegyenlőség elve is gyakorlatilag kivihetetlen. S éppen mert ezekhez ragaszkodunk, és mert az önkormányzást az egyéni szabadság feltételének tekintjük, meg vagyunk győződve, hogy a megyei rendszer, mint eddig, úgy ezentúl is alkotmányosságunk legerősebb támasza lehet, azért tartjuk szükségesnek, hogy tisztába jöjjünk e kérdés iránt: *mik azon módosítások, melyek az 1848-i törvények által megyei rendszerünkben szükségessé váltak?*

Nincs napjainkban senki, aki jurisfictionál többnek tartaná azon állítást: hogy ahol parlamentáris többségek uralkodnak, minden a többség akarától függ. A centralizációnak minden hibái elismertetnek, s újabb politikai íróink a legnagyobb lelkesedéssel szólnak a helyhatósági szerkezet áldásairól, pedig ennek következtése, hogy az egyik rendszer hiányait éppúgy, mint a másinak előnyeit, ismerni tanultuk. - Miután azonban az önkormányzat legbuzgóbb pártolói sem tagadhatják, hogy a centralizációnak egy bizonyos foka egyetlen államban sem nélkülözhető, ezen elméletek gyakorlati haszna igen csekély.

A kérdés nem az: a központi kormányra vagy a helyhatóságra bizzunk-e *mindent*? mert hisz tudjuk, hogy a két lehetőségnek különbözők, de egyiránt károsak lennének következtései; hanem a kérdés az: *mit bizzunk a kormányra s mit a helyhatóságra?*

A helyhatóságok különböző nemeinek mik természetes határai, s a közigazgatásnak melyik része az, mely a megyére, s melyik az, mely az egyes községekre bízható?

S mily garanciák szükségesek ahhoz, hogy azon közigazgatási hatalom, mely a központi kormánynak, a megyének és az egyes községeknek átadatik, az állam egységének és az egyéni szabadságnak veszélyeztetése nélkül gyakoroltassék?

Alkotmányunk biztosítása, egyéni szabadságunk s a nemzet jövője e kérdések helyes megoldásától függ; s miután meg vagyunk győződve, hogy az sem a centralizáció buzgó ócsárlása, sem a helyhatósági szerkezet lelkesült magasztalása által nem sikerülhet, e kérdések nyugodt tárgyalását tűztük ki feladatunkul.

A tárgy talán száraznak látszik, de miután e kérdések megoldása jövő törvényhozásunk első teendői közé tartozik, mi alapos megvitatásukat elhalaszthatatlannak gondoljuk, s olvasóink ezen tekintetekből talán megbocsátják, ha azt többször s kissé hosszasan tárgyaljuk.

II

Egyik cikkemre, melyben azon nézetet mondtam ki, „hogy megyei rendszerünk az 1848-i átalakulás után csak úgy feleli meg feladatának, ha főleg mint közigazgatási szervezet tekintetik”, az *Idők Tanúja* még a múlt hóban azt jegyzé meg, hogy „miután - mit igen sajnál - ekként ragaszkodom még folyvást régi meggyőződésemmhez, az országgyűlésen nagyon kisszámú követőim találkozandnak”.

Nagyon megijedhettem volna e szomorú jóslaton, azonban több körülmény enyhíti némiképp ez aggodalmamat. Mindenekelőtt bizonyos mértékben megszoktam a helyzetet, mellyel fenyegetnek. Voltak idők, midőn egyes elvek mellett csak néhányad magammal küzdöttem s

nem tapasztaltam kárát sem magamra, sem a közügyre nézve. Szükséges, hogy a seregnek előőrsei is legyenek, s hogy azon téren, melyen később városok épülnek, a civilizációnak helyét egyes munkások készítsék elő. - Igaz, hogy mikor a derék-sereg megérkezik, s az állásokat diadali örömmel elfoglalja, az előőrsök többnyire már továbbmentek, s így a csak akkor osztatni szokott jutalmakban nem részesülnek; amikor pedig a város felépült, a squatter a civilizáció élvezeteiben nem vesz részt, hanem más vadonban tovább folytatja baltájával magányos feladatát. De a nagy sereg diadalmai között néhányan mégis megemlékeznek az előőrsekről is, s a virágzó telep nem feledkezik meg egészen azon munkásokról sem, kik helyét előkészíték, és vannak természetek, kik e magányos munkában megelégedést, s azon öntudatban, hogy magokra nézve talán háládatlan, de szükséges munkát teljesítenek, elég jutalmat találnak. Ezért én soha nem ijedtem vissza a gondolattól, hogy minoritásban leszek.

S ez első vigasztalásom.

A másodikat abban találom, hogy úgy tartom, az *Idők Tanúja*, midőn elhagyatottságom felett sajnálkozását fejezi ki, éppen az időben csatlakozik. Ha 1847-ben élnénk, aggodalmi alaposak lehetnének, de most nem osztozom azokban. Mióta törvényhozásunk 1848-ban egyhangúlag kijelenté azon meggyőződését, hogy „alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak azáltal nyerhetnek életet s valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbízva - s hogy ezért kollegiális kormányrendszerünknek *magyar felelős minisztériummá átalakítását minden reformok alapfeltételének* s lényeges biztosítékának tekinti”; s mióta azon törvények iránt, melyek a híressé vált felírás elvei szerint a kiváltságos osztályok képviselői által akkor Pozsonyban alkottattak, 1861-ben az egész nemzet kimondta nézetét: nincs okunk félni, hogy mert *a kormány felelősségét alkotmányos létünk feltételének tekintjük*, nézeteinkkel elszigetelve álljunk. Egyesek másképp vélekedhetnek, de a nemzet legalább ezen kérdésben velünk van, s ha a felelősség elvének gyakorlati alkalmazása megyei rendszerünk némely módosításait szükségessé teszi, a nemzet kész ezen áldozatra is, és panasz nélkül hozandja azt, mint annyi szenvedést elviselt, mellyel 1848-i törvényeink élvezetét előre megfizette, de melyet joggal megsokallana, ha ez áron csak azon biztosságot szerezte volna meg magának, hogy kancellárainak s tárnokainak sora új fényes nevekké fog bővített, és hogy sérelmeinek új centúriáját megkezdve, azok fölött megyei gyűléseiben fényes szónoklatokat fog tarthatni.

Legfőbb vigasztalásom pedig abban áll: hogy ha az *Idők Tanúja*-nak jóslata teljesülne, ez az országra, sőt még magamra nézve is tulajdonképp igen közönyös. - Az országra nézve a jelen pillanatban fontosnak csak azt tartom: hogy az egyes kérdések iránt *valóban erős közvélemény* alakuljon, s mi magamat illet, soha nem vágyódtam azon dicsőség után, hogy sokan oly elvekért kövessenek, melyek nem az én elveim. Miután pedig egy erős közvéleménynek alakulása csak úgy lehetséges, ha az egyesek *saját véleményüket* tisztán fejezik ki, mi nélkül véleményeikben összhangzás létezhetik, de valóságos egyetértés soha, az *Idők Tanúja*-nak rokonszenves figyelmeztetése csak arra buzdíthatott, hogy saját nézeteimet megyei szervezetünkről vagy inkább egész közigazgatási szervezetünkről, mellyel az kapcsolatban áll, annál világosabban adjam elő.

S most térjünk vissza tárgyunkhoz.

Bármily nagyszerű fogalmai legyenek valakinek az állam hatásköréről, annyi bizonyos, hogy az újkorban, midőn államaink nem egy város körére szorultak, hanem nagy országokat foglalnak magukban, az államon kívül más kisebb politikai testületek léteznek, melyekhez az egyes polgár viszonyban áll.

Valamint az államnak mint egésznek bizonyos feladatai vannak, melyek minden polgáraival közösek: úgy vannak bizonyos feladatai az egyes megyéknek vagy községeknek is, melyeket közös ügyeknek nevezhetünk, amennyiben nemcsak az egyéneket illetik, s így nem is az egyesnek akarata által döntethetnek el, de melyek csak azokra nézve közösek, kik az egyes községben vagy megyében laknak. S mint utolsó cikkemben kimondtam, minden célszerű közigazgatásnak első feltétele, hogy *a közös ügyek ezen különböző nemeinek határai tisztán jelöltesse ki.*

Mi módon eszközölhető ez?

Mindenekelőtt azért, ha az állam kormánya, s a helyhatóságok körének kijelölésében ugyanazon jogelvet tartjuk szemünk előtt, mely újabb időben minden politikai szabadságnak alapját képezi, s mely szerint *közös ügyek elhatározásában mindenkit egyenlő jog illet,* minél fogva azon ügyek elhatározásánál, melyek az állam minden polgárainak közösek, e jog a polgárok összességét illeti; de oly ügyeknél, melyek csak a polgárok egy részére nézve közösek, az csak ezeket illetheti meg: elvként állítatván fel, *hogy mindenkinek jogai és kötelességei csak ugyanazon körre terjednek,* s hogy eszerint, ami mindenkit kötelez, mindenkinek, de mi az állam területének csak egy részére, egy megyére vagy községre terjed, csak azoknak határozatától függhet, kikre e határozat kötelességeket ró.

Főképp újabb időben, mióta a parlamentáris kormány s a selfgovernment előnyei felett vitatkozás támadt, sok teoretikus fejtegetés folyt az állam s helyhatóság határai felett, melynél egy rész az állam filozófiai fogalmából, a másik az egyéni szabadság feltételeiből indult ki, s az államnak jogköre az egyéni szabadsággal ellentétbe hozatott. Főképp németül igen szépen lehet elmélkedni e tárgy felett, de arra, hogy praktikus eredményekhez jussunk, csak egyéni szabadságunk s annak tiszta felfogása szükséges, hogy miután az egyéni szabadság közös tulajdonunk, az egynél sem terjedhet annyira, hogy mások egyéni szabadsága ezáltal lehetetlenné váljék.

Mindenben, mi csak engem illet, s mi által másoknak jogköre nem szoríthatatik meg, az elhatározás *csak engem* illethet.

Oly tárgyak elhatározása, melyek többeket, például egy egész község lakóit illetik, az elhatározás ugyanezen oknál - azaz egyéni szabadságunknál fogva - csak ezeknek többségét illeti. És mivel a körnek nagysága, melyre a közösség terjed, nem változtatja meg az elvet, minden, mi az egész államot érdekli, csak az állam polgárainak összessége vagy annak képviselői által határozthatatik el.

A parlamentáris kormány csak az önkormányzatnak bizonyos neme. Különböző a kör, de nem az elv. S az egyes, midőn saját ügyei forogván kérdésben, minden idegen beavatkozást elutasít, mert ahhoz, mi csak őt illeti, senkinek nincs joga, s midőn oly közös dolgok elhatározásánál befolyást követel, melyek által jogai megszigoríttatnak, vagy reá terhek rovatnak, csakugyan azon elvhez ragaszkodik.

Mint Molière híres vígjátékában Mr. Jourdain elcsudálkozott, hogy mindig prózát csinál, úgy olvasóink talán bámulni fogják, hogy éppen azon kérdésre nézve, mely a politikában a legnehezebbek egyikének tartatik, elvek tekintetében a világ összes fakultásaitól s államtudományi kongresszusaitól nem tanulhatnak semmi újat. Azonban mint a prózának, úgy ezen elvek alkalmazásának is vannak nehézségei.

Hogy minden tárgy azok által határozassék el, akiket illet, ez magában véve elég világos. De hogy az ügyek közül, melyek a közéletben előfordulnak, minden egyes kit illet? itt fekszik az első nehézség.

Az állam közügyeire nézve a baj nem nagy. Az állam közügyeinek befolyása az egyesekre hasonló ahhoz, melyet a föld forgása minden lényre gyakorol, s az elefánt igen nevetségessé tenné magát, ha valahogy azt képzelné, hogy a nagy kozmikus rendnek fenntartása neki inkább fekszik érdekében, mint a kis bogárnak, mely a napsugárban szállong. - Mindenkinél egyiránt érdekében fekszik, hogy a rend, mely saját jólétének, sőt létének feltétele, ne szakasztassék meg, kétségtelen tehát, hogy ezekből senkinek befolyását nem zárhatjuk ki.

Nehezebb a kérdés elhatározása, ha azon ügyekre fordítjuk figyelmünket, melyek közvetlenül az egyes megyét vagy községet illetik. Kétségtelen, hogy az állam területén semmi nem történik, mi annak jólétére befolyást nem gyakorolna. Az, hogy a megye s község jól és olcsón igazgattassék, hogy körében részrehajlatlan igazság szolgáltatassék, s a törvények pontosan hajtassanak végre, érdekében fekszik az államnak, sőt nagy fontosságú reá nézve az egyesnek tevékenysége s jóléte is, s így minden, mi arra befolyást gyakorolhat. Miből világos, hogy azon elv, mely szerint az állam köre csak addig terjed, amennyiben az egyes ügy, melynek elhatározása kérdésben forog, őt érdekli, szükségképp az állam körének mindig tágabbra terjesztését vonná maga után nemcsak minden községi, de végre minden magánügyekre is, amint ezt az újabb kor kommunisztikus és szocialisztikus iskolái mint a közös jólét feltételét követelik. *S ez az első nehézség.*

A második az, hogy valahányszor valamely egyes ügyre nézve kérdés támad, kire bízassék annak elhatározása és végrehajtása, az egymással vetélkedők között az állam sokkal hatalmasabb levén, a kérdés minden esetben az ő érdekében döntenek el, mi gyakorlatilag a legmerekvebb centralizációhoz vezetne:

Ezen nehézségek kikerülésére szükséges:

1-ször, hogy az állam s helyhatóságok illetékességének kérdését a jogi szemponton kívül, a célszerűség szempontjának tekintsük, mely szerint minden dolognak elhatározása s főképp végrehajtása mindig *azokra bízandó, kik azt legjobban, legolcsóbban s legkevesebb erő- és idővesztéssel teljesíthetik;*

2-szor, hogy az állam s helyhatóságok között támadható összeütközések elkerülésére az állam, a megye s a község hatásköre törvény által szabatosan körülírássék.

Az első magában világos. Mert ha kétségtelen is, hogy az állam határai között semmi nem történhetik, mi reá nézve fontossággal nem bírna, s mit tisztán e jogi szempontból annak hatáskörébe vonni nem lehetne: tagadhatatlan az is, hogy sok tárgy, melyet az állam éppen nem, vagy csak igen rosszul s nehezen eszközölhet, a megye, a község vagy az egyes által sokkal jobban teljesíthető. - Már egyszer szoltam az elefántról, s mivel vénebb korunkban képzelőtehetségünk gyengül, olvasóim megbocsátják, ha e nagy tekintélyű állatot még egy hasonlatra használom. - Gyermekkoromban a pesti József-vásár alkalmával láttam az első elefántot életemben, s azért nem felejttem el. Rendkívül mivelt állat volt. Abroszt kötöttek nyakába, s asztalhoz ülve ebédelt, pisztolyt süített el, egy palack bort ivott ki; de mi, gyermekek semmit nem bámultunk, és semminek nem tapsoltunk annyira, mint midőn ormányával krajcárokat, sőt gombostűket szedett fel. Szép látvány volt ez, s ki a nagy állatot e mesterségre oktató, bizonyosan megérdemlé tapsainkat, de azért kétségtelen, hogy közülünk, kisfiúk közül, kik az elefántot bámulva körülálltuk, mindenik a gombostűket sokkal hamarabb s kevesebb erőfeszítéssel szedhette volna fel, s hogy tulajdonosa, ha az előadáson kívül valamit elejtett, bizonyosan nem fordult elefántjához, hogy azt vele felemeltesse. És vajon azok, kik mindent csak az államra akarnak bízni, nem így járnak-e el? S ha megengedjük is, hogy oly aprónak látszó tárgy nem is létezik, melyet maga az állam tisztviselői által végre ne hajthatna, nem kell-e elismernünk, hogy igen sok olyan tárgy létezik még azok közt is, melyek

egyenesen az államot érdeklik, melyeket a megye vagy község, éppen mert sokkal kisebb s gyengébb, sokkal jobban s kevesebb erőfeszítéssel hajthat végre, s melyeket éppen azért józanul az államra nem bízhatunk?

E két szempontot, a jogot és célszerűséget tartva szemünk előtt, a határ, mely az állam, a megye és a község hatáskörét egymástól elválasztja, mindenütt kijelölhető. Mert az államnak helyzete, a népnek míveltségi foka s azon körülmény, hogy a helyhatósági szerkezet vagy annak egyik-másik része valamely országban inkább vagy kevésbé fejlődött ki, e határvonal kijelölésénél szükségképp hatást fog gyakorolni, s egy országban az állam, másban a megye vagy a község nyer nagyobb hatáskört. - Bizonyos az is, hogy e hatáskör nem jelölthetik ki egyszerre. - A célszerű csak a tapasztalás által tűnik ki, s így sok, mi első pillanatban az állam hatásköréhez vététt, később a megye- vagy községre mehet által. De hogy e határvonal kijelölése lehetséges, azt éppúgy, mint hogy e határvonal kijelölése szükséges, senki kétségbe nem vonhatja.

A dolgok természetében fekszik, hogy a kormány s a helyhatóságok hatáskörének meghatározása csak a törvényhozást illetheti, s ámbár ez az öszves állam érdekeit képviseli, nincs okunk félni, hogy ezen hatalmával az állam körének mindig tágabb kiterjesztésére s a helyhatósági szabadságnak mindig nagyobb korlátozására visszaéljen. A befolyás, melyet a törvényhozástól ezen fontos ügyben várhatunk, egészen annak organizációjától függ.

Azon időben, mikor a törvényhozási hatalom a fejedelmek kezében volt, kik az államot saját birtokuknak tekintve, mint e felfogásból következik, minden gondjukat arra fordíták, hogy e birtok mentül jövedelmezőbb legyen, s úgy rendeztessék el, mint az nekik legkényelmesebb: az állam hatalma természetesen csak a fejedelmi hatalom s jövedelmek nevelését tűzte ki célul magának, s mert ez a központosítás által érethetett el legjobban, ennek tökéletesítésén dolgozott.

Ott, hol az állam hatalma egyes kiváltságos osztályok kezében van, vagy hol a polgári rend köréből az alkotmányos élet hosszas gyakorlata által oly osztály alakul, mely a törvényhozásra túlnyomó befolyást gyakorol, és az állam hivatalait fő jövedelmi forrásnak tekinti, az állam hatalma szintén a centralizáció érdekében használtatik fel; mert hisz a centralizációval növekszik azon osztályok hatalma is, melyek az állam hatalmát tettleg gyakorolták, s az önkormányzás elve legfeljebb ott s annyiban tarthatja fenn magát, amennyiben ezen osztályok érdekében fekszik, s oly körökben, ahol ők uralkodnak.

De ugyanezen oknál fogva, azaz mert az állam hatalma mindig főképp azok érdekében használtatik, kik azt gyakorolják, biztosan mondhatjuk, hogy ott, hol a nép jó képviseleti rendszer által a törvényhozásra valóságos befolyást gyakorol, e veszély nem létezik.

Miután a nép az államból csak annyiban vonhat pénzbeli hasznot, amennyiben annak szükségeihez kevesebb adóval járul, s ezért semmi nem fekszik inkább érdekében, mint hogy az állam költségei mentül kisebbek legyenek; s miután az egyesek, kikből a nép alakul, s kik a törvényhozásba képviselőket választanak, egyszersmind valamely megyének vagy községnek tagjai, s mint olyanok az egyes helyhatóság ügyeire mindenesetre nagyobb befolyást gyakorolnak, mint az, mely nekik a képviselők választása által a törvényhozásra adatott: a centralizáció nemcsak nem fekszik érdekekben, sőt avval egyenes ellentétben áll. S így azt nem tehetjük fel, hogy ott, hol a helyhatósági élet a nép erkölcsében fekszik, és valóságos népképviselet létezik, a törvényhozás hatalma a centralizációnak túlterjesztésére használtassék fel. Még egy marad hátra, mely a kormány s helyhatóságok határainak nem kijelölését, de a határoknak megtartását nehezíti.

A törvényhozó hatalom, mely az állam közügyei felett őrökdi, maga nem igazgat. Így az egyes megye vagy község sem. A közigazgatást itt, mint ott, tisztviselökre kell bízni, s a tapasztalás azt mutatja, hogy azon kötelességek közül, melyeket felebarátaink javára magunkra vállalunk, egyet sem teljesítünk nagyobb buzgósággal, mint azt, hogy öket kormányozzuk. Minden hivatalnak természetében fekszik, hogy saját hatáskörét mindig tágabbra terjessze, s így biztossággal előre mondhatjuk, hogy ha a megye s községnek hatáskörét mégoly szabatosan kijelöljük is, s mégoly ünnepélyesen mondjuk is, hogy erre a központi kormány hatalma nem terjed ki, a konfliktusokat azért nem kerülhetjük ki, melyek szükségképp a gyengébb hatalom, azaz a megye vagy község elnyomásához vezetnek, mint annak példáját csaknem minden országban találjuk, hol a helyhatósági szerkezetnek a XVIII. századig fennmaradt jelentékeny töredékei mind így vesztek el.

Ezen veszély ellen csak egy óvszert ismerünk, s ez azon elvnek célszerű alkalmazása: hogy minden tisztviselő hivatalának körében felelős azoknak, kik által megbízott, s ha hivatalának körén túllép, azaz oly eljárásért, melyet a törvénnyel nem igazolhat, felelős az egyes polgároknak, kik, midőn magukat sértve érezik, a tisztviselőt azon törvényszék elé idézhetik, melyet a törvény arra kijelölt.

S most fogjuk össze röviden a mondottakat.

Szabad országban minden célszerű közigazgatásnak alapja az önkormányzat elve, melynek lényegét két szabályban fedezhetjük fel:

1. *Hogy minden, mi a polgárok összességét érdekli, s reánk kötelességeket ró, nem határozathat el a polgárok egy része által* - azon szabály, melyet az amerikai alkotmány világosan kimond, s mely minden alkotmányos országban elismertetik.
2. *Hogy minden, mi a polgároknak csak egy részét illeti, nem határozathat el a polgárok összessége által, hanem azokban a határozás joga csak azokat illeti, kiket az ügy érdekel, s kikre e határozat kötelességeket ró.*

Maga a jogelv azonban még nem elégséges azon határvonal kijelölésére, mely az államnak s az egyes helyhatóságoknak természetes hatáskörét elválasztja, hanem szükséges, hogy annál a *célszerűség* szempontja is tekintetbe vétessék, mely szerint minden egyes ügyet arra kell bízunk, ki azt legjobban, legkevesebb erővesztéssel s legolcsóbban teljesítheti. Ennek elhatározása minden kétséges esetben csak a törvényhozást illeti.

Végre szabad országban minden célszerű közigazgatásnak sarkköve azon elvnek gyakorlati alkalmazása: hogy minden tisztviselő s általán véve mindenki, aki közügyekben, vagy az állam, vagy valamely helyhatóság nevében eljár, egyedül a fejdelem és a törvényhozás kivételével, tetteiért s mulasztásaiért feleletre vonható.

Ha azon jogelvet veszjtük szemünk elől, mely minden célszerű közigazgatásnak alapját képezi, s az abból levont szabályokat sértve, az egyes helyhatóságokat oly ügyek elhatározására jogosítjuk fel, melyek az egész országot illetik; vagy ellenkezöleg, ha a törvényhozásra és az attól függö központi kormányra bízunk azt is, mi természet szerint az egyes törvényhatóság köréhez tartozik: *az első esetben* bizonyos osztályok bizonyos körben nagy jogokat gyakorolhatnak, és igen szabadoknak érezhetik magokat, de az ország mint egész tulajdonképp nem bír alkotmányos szabadsággal, s azon egyesek szabadsága is nélkülöz minden garanciát; - a második esetben az ország alkotmányos lehet, parlamentáris kormányában büszkélkedhetik, de az egyes polgárokra nézve nem létezik egyéni szabadság.

Ahol a határvonal, mely az állam s helyhatóság teendőit egymástól elválasztja, pontosan ki nem jelöltetett, s azon jog, melyet a törvényhozás minden az államban működő hatóságok hatáskörének meghatározására bír, el nem ismertetik vagy kellőleg nem gyakoroltatik, a közigazgatás a rend helyett csak sűrűlődséget idézhet elő.

Végre felelősség nélkül, vagy helyesebben mondva, oly törvényes intézkedések nélkül, melyek arról biztosítanak, hogy a felelősség elve ne csak az alkotmány díszje legyen, hanem oly valami, mivel az egyes polgárok jogaiknak védelmére élhessenek; - felelősség nélkül elérhetjük azt, hogy az állam, a megye s a község nevében sokat kormányoztassunk oly hivatalnokok által, kiket név szerint felelős miniszterek neveztek ki, vagy kiket a helyhatóságban magunk választottunk; de azt, hogy jól, hogy a többség kívánatai szerint s az egyes minden jogainak tiszteletével kormányoztassunk, nem fogjuk elérni soha.

E cikk hosszabbra nyúlt, mint szerettem. De szükségesnek tartám, hogy mielőtt hazánk közigazgatásának szervezéséről szólok, azon elveket adjam elő, melyek valóban szabad országokban a közigazgatásnak alapját képezik. - A politikai tudománynak egyik legnehezebb s legfontosabb tárgya ez, s ezért olvasóim, reményilem, megbocsátják, ha nézeteimet úgy akarván előadni, hogy azokat mindenki fáradság nélkül megérthesse, talán hosszadalmassá váltam.

III

Bármennyire térjenek el véleményeink, egy van, mire nézve az egész nemzet egyetért, s ez ragaszkodása meggyerendszeréhez.

És ez természetes.

Ha van intézmény, mely egész múltunkra elhatározó befolyást gyakorolt, s melyet sajátunknak nevezhetünk, mert a nemzet azt maga alkotta magának, maga tartotta is fenn, és századokon át fennmaradását csak ennek köszöni: ez megyei szervezetünk, s fátyolt kellene borítanunk történetünk legdicsebb lapjaira, ha azon háláról akarnánk megfélemedezni, mellyel ezen intézmény iránt tartozunk. - Nem Nagy Lajos korát értem, ki alatt a magyar birodalom Európában hatalomra talán az első vala, s nem Mátyásét, midőn zászlóink Bécs falain lobogtak. Az Anjouk korában megyei szervezetünk valószínűleg alig különbözött attól, mely akkor Európaszerte divatozott, s a nagy Corvin alatt a nemzet nem megyei szervezetének, hanem a hatalom központosításának köszöné nagyságát, melyet e fejedelem erős keze eszközölt; hanem értem a korszakot, melyben nemzetünk a török járom alatt görnyedve, elhagyatva, vagy csak gyengén támogatva másoktól, szabadságaért küzdött s győzött; értem a korszakot, melynek nagyságát nem egyes világhírű diadal, hanem azon száz apró csata képezi, hol nem ismert színhelyen a névtelen vitézek ezrei ontották e hazáért vért, s melynek dicsősége éppen azért nem egyes királyok vagy hősök, hanem az egész nemzet tulajdona, mert nincsen osztály, mely a küzdelemben részt nem vett, s talán nincs család, melynek egyes tagjai vérevel nem áztatták a győzelmi babért, mely a másfél százados küzdelem után a nemzet áldozatait megjutalmazá.

Salamon Ferenc múlt évben kiadott munkájában (*Magyarország a török hódítás alatt*) a rendelkezésre állott anyaghoz képest bámulatos világosságot terjesztett ezen egész korszakra, s csak aki könyvét ismeri - melynél nevezetesebb, meggyőződésem szerint, az utolsó időben nem jelent meg irodalmunkban, az ítélhet a befolyásról, melyet megyei szervezetünk kifejlődésünkre gyakorolt.

Valamint a nemzetnek, úgy ezen intézménynek jelleme e korszakban tökéletes átalakuláson ment keresztül. Mindkettő e nehéz megpróbáltatások között fejlődött ki, s ha ezt tekintetbe nem vesszük, sem megyei szerkezetünk nagy fontosságát, sem azt, mi a nemzet jellemében legtisztéletreméltebb, nem érthetjük meg.

Történetünk jellemző vonásai közé tartozik, hogy nálunk a haza egységének eszméje tisztábban fejlődött ki, mint a középkorban más nemzeteknél. Részben azon ellentétnek következtetése az, melyben a hódító nép alattvalóival állt, s mely azt szorosabb összetartásra kényszerítette, mint ezt Angliában is találjuk, hol a normann elfoglalás után ugyanezen ok az ország egységének eszméjét szintén kifejté; de részben következtetése a nemzet jellemének is, melynél, mint más keleti népeknél, a személyes viszony, melyben fejedelméhez s főnökeihez állt, mindig erősebb vala annál, mely őt egy bizonyos területhez köti. Annyi bizonyos, hogy a mohácsi vészig helyhatósági szerkezetünk, mely Szt. István óta nálunk éppen úgy létezett, mint máshol, nemzetünk életére több befolyást nem gyakorolt, mint más országokban. - Egész hadi szerkezetünk, a nemzet életének akkor legfontosabb része, bandériális rendszerünk által a nagybirtokra vala alapítva, s kétségtelen, hogy a mohácsi vészig közügyeinkre főnemességünk s nem a helyhatóságok gyakorolták az elhatározó befolyást.

Mi helyhatósági, főképp megyei rendszerünket kifejté, az a *szükség* vala. Ugyanazon viszonyok, melyek alföldi népünket arra birták, hogy kisebb falvaiból nagy helységekbe csoportosuljon össze, s melyek ezeket teljes elhagyatottságukban autonómiára tanították, kényszerítették a nemzetet arra, hogy ellentállásának sarkkövét intézményeknek egyedül épen maradt részében, a megyei szerkezetben keresse.

Valamint az, hogy főbb nemességünk helyzete a XVI. és XVII. században egészen megváltozott, s török foglalás következtében a birtokviszonyokban történt teljes konvulziókat tulajdonítható, mely által zászlósuraink a haza védelmére képtelenné váltak, s ez a megyéknek vált kötelességévé; s valamint éppen ezért a főbb és egyszerű nemesség között mindig nagyobb egyenlőség fejlődött ki; úgy egész megyei rendszerünk azon viszonyok által fejlődött ki, melyek a török hódítás által támadtak. - Csak mert a hazának nagy része az ellenség kezében levén, országos hatalom nem létezett, mely a közigazgatást vezethetné, csak ezáltal történhetett: hogy végre egész közéletünk a megye körébe szorult, s csak ennek tulajdonítható az is, hogy megyeink egy századnál tovább tartott teljes függetlensége nálunk kantonális szerkezethez nem vezetett, s a haza egységének érzete soha egy percig nem veszett el, mert azt a közös küzdelem a haza közös ellensége ellen ébren tartá. Büszkeséggel tekinthetünk vissza történetünk ezen korszakára, s ha a szívósságot látjuk, mellyel e nemzet minden talpalatnyi földjét ellensége ellen védé, mellyel hazáját darabonként visszafoglalva, mit egyszer bírt, soha sajátjának tekinteni meg nem szűnt; ha látjuk a hitet, mellyel nemzeti jövőjéhez ragaszkodott, s midőn országának egy részét a török bírta, s a másikon alkotmányos jogait erőszak tiporta le, küzdött hazájának földjeért s ősi alkotmányáért, egyszerre küzdött a nemzeti s vallásos szabadságért, míg vérének ontásával mindkettőt ismét magáénak mondhatá; ha látjuk az áldozatkészséget, melyben másfél századnál tovább minden osztály vetélkedett, mint küldi követjeit a török által elfoglalt megye a magyar országgyűléshez, s mily tiszteletben tartja a közös haza törvényeit a nemzetnek azon része is, mely egy századnál tovább török által elfoglaltatott, s mint vesz részt a haza közterheiben mindenki, csaknem elviselhetetlen adót fizetve a töröknek; miként küld Kőrös és Kecskemét, vagy Ráckeve (mert közös dicsősége ez mindazon nemzetiségeknek, melyek határaink között laknak) mint küldik országos adójokat Fülekre, hol akkor Pest vgye székel, hogy filléreik a közös haza védelménél ne hiányozzanak, s miként teljesíti a török által kirabolt magyar jobbágy egyszersmind a közmunkát, mellyel a török ellen várak emeltetnek, férfias elszántsággal elviselve mindent, mert lelkét egy nagy reménység tartja fel, s mert mindenről kész lemondani, csak nemzeti öntudatáról nem - -

akkor szívünket mély hála s tisztelet tölti el a nagy erények iránt, melyeknek nemzetünk ily viszonyok között fennmaradását köszöni, s azon kötelességérzet, hogy amit jámbor apáink ily áldozatokkal oltalmaztak meg, azt mi feltartsuk, bármily áldozatokba kerüljön is.

És kétségtelen, hogy a hosszú küzdelem, melynek nemzetünk fennmaradását köszöni, csak megyei szerkezetünk által vált lehetségessé, s ragaszkodásunk ezen intézményhez annál természetesebb, miután a viszonyok, melyekbe a török járomtól szabadulva jutottunk, olyanok valának, melyek annak fenntartását később is szükségessé tévék.

Az összeköttetés, melybe fejedelmünk egysége által az akkor már abszolút rendszer szerint kormányzott örökös tartományokkal állottunk, az osztrák államférfiak innen támadt alkotmányellenes törekvései, az, hogy független magyar kormányunk nem létezett, s országgyűléseink mindig ritkábban hívtak össze, arra kényszeríték a nemzetet, hogy azon nem véres, de folytonos küzdelemben, melyet a törökök kiűzése után ismét másfél századig nemzeti s alkotmányos létéért folytatni kellett, megint csak megyei szerkezetére támaszkodjék, és nem tagadhatja senki, hogy ezen küzdelemben is minden győzelmet csak ennek köszönünk.

Nincs nemzet, mely valamely intézményének többel tartoznék, mint mi megyei rendszerünknek. Általa szabadultunk meg vad hódítónk járma alól, általa tartottuk fenn alkotmányunkat, s neki köszönünk az újabb időben minden haladást, sőt még a haladásnak demokratikus irányát is, mely annak folytatását biztosítja. Mert habár 1848 előtt a politikai jogok gyakorlatában csak a kiváltságos osztályok részesültek, nemességünk nagy száma, s az, hogy a kiváltság mint a birtoktól és szociális állástól független jog gyakoroltatott, az egyenlőség érzetét terjeszté közöttünk, mely minden demokratikus intézményünknek alapját képezi. Megyei gyűléseinknek köszönjük, hogy nálunk a társadalmi elkülönzések soha oly élesek nem váltak, mint azt más országokban látjuk; ők szoktattak arra, hogy az embereket ne ruhájok szerint ítéljük meg, s az egyeseknek jogkörét ne birtokának határai szerint mérjük; ők készítették elő a nemzetet, hogy midőn 1848-ban a jogegyenlőség elve kimondatott, arra, hogy ezen egyenlőség a nemzet minden osztályai által elfogadtassék, nem vala szükség egyébre, mint hogy azon viszonyt, melyben a nemesség egyes tagjai századok óta egymáshoz álltak, s melynél az egyeseknek szociális állása tekintetbe nem vétetett, az ország minden lakosára terjesszük ki. Megyei rendszerünk által az egyenlőség 48 előtt is erkölcsünkben létezett, s már azért is, ismétlem: a nemzet jól teszi, ha azon intézményéhez ragaszkodik, s ha minden változásnál, melyet abban javasolnak, a legnagyobb óvatossággal jár el.

Ha azonban megyei rendszerünket objektíve vesszük szemügyre, s annak részleteit vizsgáljuk, meggyőződhetünk arról is, hogy azon határtalan bizalom közé, mellyel hozzá ragaszkodunk, s mellyel jövő kifejlődésünk biztosságát benne keressük, némely csalódások vegyülnek.

Csalódás mindenekelőtt az, ha mindent, mi megyei rendszerünk segédelmével eléretett, *e rendszer tökélyeinek* tulajdonítunk. - Mi az angol intézményről mondatik, hogy eredményeik csak az angol nép jellemének tulajdoníthatók, az még inkább áll megyei szerkezetünkről. - Megyei rendszerünk volt az eszköz, mellyel a nemzet a török hódítás alatt területét s később alkotmányát védelmezé; de a győzelmet nem a fegyver jóságának, hanem a karoknak köszönjük, melyek azt viselték, s ki küzdelmeink eredményét csak intézményünknek tulajdonítja, nem jár el józanabbul, mint az, ki a sikert, mellyel elődeink egyes helyeket a török ellen megvédték, azon tökélyből magyarázza, mellyel palánkjaik s mocsárváraik építve valának. - Valamint hazánk megszabadulását a török járom alól azon erkölcsi szigornak köszöni, mellyel akkor még egyes szavak is, ha a haza közügye iránti közönyösséget árulták el, halállal fenyegettek meg: így alkotmányunk fenntartása s nagy része annak, mit megyei szerkezetünk eredményének tartunk, főleg azoknak érdeme, kik megyeink körében működtek, s ennek bebizonyítására csak azon eredményekre kell hivatkoznunk, melyeket ezen intézmény más

országokban, sőt még hazánk egyes részeiben is előidézett. Németországban a helyhatósági élet kifejtése az állam szétdarabolását vonta maga után. Azon népeknél, melyek a török birodalomban egészen hasonló viszonyok alatt éltek, az autonómia, melyet helyhatóságaikban élveznek, a nemzeti egységnek érzetét tökéletesen megsemmisítette; és még hazánkban is megyei szerkezetünk az ország különböző részeiben a legkülönbözőbb eredményeket idézte elő. Nemcsak a közigazgatás és bíraskodás körében, hol a megye az ország egyes vidékein a nem kiváltságos osztályok érdekeit éppoly kevésbé vette tekintetbe, mint azokat más helyeken oltalmává; hanem még mint alkotmányos garancia is, mit az 1823-i események eléggé megmutatnak.

Egy másik csalódás: megyei szerkezetünk eredményének túlbecsülése.

Nagyok ezen eredmények és fontosak.

Megyei szerkezetünk fenntartotta alkotmányunkat, s ami ennél a jövőre nézve még fontosabb, fenntartotta a nemzetben az alkotmányos érzetet, s férfiakat nevelt, kik a szabadsághoz ragaszkodni s kik avval élni tudnak; de midőn sérelmeink hosszú során végigtekintünk, tagadhatjuk-e, hogy e rendszer, amennyiben azt mint alkotmányunk biztosítékát tekintjük, még ezen feladatának sem felelt meg tökéletesen, s tagadhatjuk-e, hogy a régi alkotmány fenntartása e nemzet jövőjének biztosítására még nem elég. Korunkban, hogy valamely nemzet fenntartsa magát, haladnia kell. Haladnia nemcsak alkotmányos jogainak fejlesztésében, hanem minden tekintetben. Joggal mondhatjuk, hogy alkotmányunk fennmaradását megyei rendszerünknek köszöni, de ha azon állapotra tekintünk, melyben az 1848-i események más tekintetben hazánkat találták, nem kell-e megvallanunk, hogy e rendszer ennek előidézésére is nagy befolyást gyakorolt, s hogy minden következményeit együttvéve fenntartotta ugyan alkotmányunkat, de nem oltalmazhatta meg azt számos sérelmektől, s a nemzet anyagi és szellemi haladását nem eszközölte. A megyei intézmény, mely arra, hogy a nemzet alkotmányos küzdelemben soha egészen le ne győzessék, igen alkalmasnak mutatkozott, egyszersmind lehetetlenné tette a nemzet tökéletes győzelmét is, és midőn a nem alkotmányos kormányt bizonyos határok közé szorítá, a nemzetnek arra nézve nem nyújtott semmi biztosságot, hogy kormánya ezen határok között kötelességét teljesítse, s a hozott törvényeket végrehajtsa.

Valamint azon bizodalomnak igazolására, mellyel a nemzet megyei szerkezetéhez ragaszkodik, egész múltunkra hivatkozhatunk: úgy éppen múltunk az, mi ezen rendszer hiányaira emlékeztet, s arra int, hogy azokat mentül előbb szüntessük meg. - Annyival inkább pedig, minthogy azon nagy átalakulás után, melyen az ország 1848 óta minden tekintetben keresztülment, megyei szerkezetünk egészen régi alakjában úgysem maradhat meg.

A jogegyenlőségnek elve, mely 1848-ban elfogadtatott, az, hogy törvényhozásunk, amely előbb az egyes megyék utasított képviselőiből állt, a népképviselőlet alapjára állított, s a nagy átalakulás, mely anyagi érdekeink terén történt, s mely a törvénykezésben nagyobb gyorsaságot és pontosságot igényel, mint melyet helyhatósági rendszerünk biztosíthatott: egyiránt kényszerítenek ezen intézményünk módosítására, s ezen feladást, melyet az 1848-i törvényhozás utódjára bízott, csak úgy oldhatjuk meg, ha azon hiányok iránt, melyek megyei rendszerünkben részint mindig léteztek, részint az újabb idő átalakulása után támadtak, minden csalódásoktól őrizkedünk.

Mindazon hiányokat nézetem szerint két okra vezethetjük vissza.

Az első az: hogy miután viszonyaink által kényszerítve, alkotmányunk egyedüli biztosságát századokon át megyei rendszerünkben kerestük, azt most alkotmányunk biztosítására *elegendőnek* tartjuk.

A második az: hogy miután összes közigazgatásunk 1848-ig a megyék által eszközöltetett, s minden lépést a haladás mezején megyei életünknek köszönünk, megyei szervezetünket e kettős cél elérésére most is alkalmasnak gondoljuk; holott azon intézmény, mely, mivel az önkormányzat elvén alapul, egy célszerű közigazgatásnak s haladásunknak kétségen kívül legjobb eszköze, de *csak egy bizonyos körben* - s csak akkor, ha egyszersmind az ország kormánya úgy rendeztetett el, hogy vezetésére *a nemzet befolyása* biztosíttassék, s ha megyei szervezetünk mellett egy célszerűen rendezett *községi rendszert* alapítunk meg.

E fontos kérdések lesznek jövő cikkeink tárgyai.

IV

Régi közigazgatási szervezetünk barátai azok ellen, kik az 1848-i törvények értelmében a parlamentáris kormányt s miniszteriális felelősséget követelik, legszívesebben azt emelik ki: hogy azáltal megyei szervezetünk, mely eddig alkotmányunk legerősebb garanciája volt, tisztán adminisztratív intézményévé válik, s így politikai fontosságától fosztatik meg. Ezen állítás két, egyiránt nagy csalódáson alapszik. Az első az: hogy a megyei szervezetnek politikai fontossága a gyűléseken folytatott politikai vitatkozásoktól függ.

Miután a politikai szabadság tulajdonképp csak azon befolyásban áll, melyet a polgárok a közügyekre gyakorolnak, minden, ami e befolyás módját s mennyiségét meghatározza, a szó legszorosabb értelmében *politikai intézmény*, s ha megyéinket úgy rendezzük, hogy a közigazgatásnak nagy része az önkormányzás elve szerint általuk kezeltetik, s a központi kormány arra közvetlen befolyást nem gyakorol: egy nagy fontosságú politikai intézményt alapítottunk meg, még akkor is, ha a megyék gyűlésein az általános politikáról soha egy szó sem mondatnék is.

A második, ennél nem kisebb csalódás az, hogy amennyiben a megyéknek politikai kérdések elhatározására ezentúl kevesebb közvetlen befolyása lehetne, mint 1848 előtt, ennek okát a miniszteri felelősségben keressük; holott e kettő semmi összeköttetésben nem áll egymással, s a megyei életnek e részben megszorítása nem a miniszteriális felelősségnek, hanem a népképviselő elvének következése.

Valamint az utasítási jog s azon befolyás, melyet ezáltal a megyéknek közvetlen befolyása az egyes fontosabb politikai kérdések eldöntésénél gyakorolt, csak azon rendszernek való következése, mely szerint minden megye, tekintet nélkül nagyságára és népességére, a törvényhozásnál egészen egyforma befolyást gyakorolt; úgy amint a jogegyenlőség elve elfogadtatott s amint behozatott, az utasítási jog nem volt többé fenntartható.

Sokat gondolkoztam e tárgyról, de megvallom, soha nem érthettem, miként terjedhetett el azon nézet, hogy a kormány felelősségének elve a megyei autonómiával össze nem fér, oly általánosan, mint azt hazánkban találjuk.

A centralizáció nem fér össze az önkormányzás elvével. Ez tagadhatatlan. Mentül szélesebbre terjesztjük a központi kormánynak körét, annál szűkebbre szorítjuk azt, melyben az egyes hatóság mozog. De az, vajon ezen központi kormány meghatározott körben egyes miniszterek vagy dicasteriumok által vezettetik-e *felelősséggel* vagy *felelőség nélkül*, az a helyhatósági autonómiára bizonyosan nem gyakorol semmi befolyást, s ennek megmutatására nem szükséges egyéb, mint hogy példaképpen Európának bármely országára hivatkozzunk. A tények itt is minden okoskodásnál többet bizonyítanak, s ha látjuk, hogy Anglia, hol a felelőség elve bizonyosan legtágabb értelemben gyakoroltatik, egyszersmind kifejlett helyhatósági

szervezettel bír, míg például Oroszországban s Ausztriában 48 előtt a felelősségnek nyomát sem találjuk, s mégis nem felelős miniszterek vagy dicasteriumok kormánya alatt minden helyhatósági önkormányzat megszűnt: talán el kell ismerni, miként azon állítás támogatására, hogy a *felelősség* elve az, mi a helyhatósági autonómiát veszélyekkel fenyegeti, mindenre hivatkozhatunk, de a tapasztalásra bizonyosan nem. És ez természetes. Oly kormány, mely tetteiért senkinek nem felelős, mindenesetre sokkal hajlandóbb arra, hogy hatalmának körét kiterjessze, mint az, mely azáltal csak felelősségének terhét neveli, és tagadhatatlan, hogy az ily kormány hatalmának terjesztésére sokkal több eszközzel bír; s innen van, hogy az adminisztratív centralizációnak elve mindenütt nem a miniszteriális *felelősség* következtében, hanem éppen a miniszteriális vagy fejedelmi *abszolutizmus* érdekében a bürokrácia által terjesztetett ki, mint erről, ha csak a szomszéd tartományok helyzetét tekintjük is, könnyen meggyőződhetünk.

Amennyiben a tévtan: hogy a kormányi felelősség a helyhatósági autonómiával ellentétben áll, nem olyanok által terjesztetik, kik ily módon a helyhatósági életéhez ragaszkodó nemzetet a felelősség követelésétől elijeszteni reménylik; ezen előítélet, mely nálunk sokaktól csaknem politikai axiómának tartatik - főként azon túlnyomó befolyásnak következtében, melyet Franciaország, mint sok másra, úgy politikai nézeteinkre is gyakorol. Franciaország, hol 1815-től 1848-ig a parlamentáris kormány s a legnagyobb centralizáció együtt léteztek, bizonyításként fogadtatik el, hogy e kettő egymást feltételezi; habár - mit talán senki nem tagadhat - Franciaországban ezen időszak alatt is a parlamentáris kormánynak inkább csak formái léteztek, s annak lényegét Angliában találjuk, s habár - mi szintén kétségtelen - a francia centralizációt nem felelős miniszterek, hanem főképp XIV. Lajos és I. Napóleon alapították meg, s e rendszer a parlamentáris kormánynak tulajdonképp nem köszön egyebet annál, hogy az abszolutizmust a szabadság s egyenlőség köpönyegébe burkolá.

Hogy ebbeli tévedéseinktől meneküljünk, nem szükséges más, mint hogy azon általánosságok helyett, melyek körül vitatkozásaink folynak, azon egyszerű elvekre fordítsuk figyelmünket, melyek a kormány felelősségének alapul szolgálnak, s melyekből a viszony, melyben a kormányi felelősség és helyhatósági autonómia egymáshoz állnak, legjobban megítélhető.

Minden felelősségnek alapja azon elv, hogy mit valaki nem saját jogánál fogva, hanem mint másnak megbízottja tesz, az iránt megbízójának felelettel tartozik. Valamint ott, hol a fejedelem abszolút akarata uralkodik, nem jut eszébe senkinek azt állítani, hogy azok, kiket a fejedelem akaratának végrehajtásával megbízott, irányában nem felelősek: úgy oly országokban, hol a törvényhozói hatalom megosztva a fejedelemmel a nemzetnek joga: a kormány felelősségét a nép irányában tagadni logikai képtelenség.

Miután mindenkinek felelőssége csak annyira terjedhet, amennyire akarata elhatározó befolyást gyakorolhat: a kormányi felelősségnek kiterjedése is hatalmának kiterjedésétől függ, s csak annyiban lehetséges, amennyiben a kormány akarata valamely körben elhatározó; de a körnek korlátoltsága azért nem zárja ki a felelősséget, s bármily szűk azon kör, melyben a központi kormány parancsolólag léphet fel, bármily korlátolt hatalma, kétségtelen, hogy alkotmányos országban sem oly kör, sem oly hatalom nem létezhetik, melyre az alkotmányosságnak azon alapelvét nem kellene kiterjesztenünk, hogy a királyi s törvényhozási hatalmon kívül minden egyéb feleletre vonható - miből világos: miként ha némelyek megyei szervezetünk régi formájához ragaszkodva, azért mégis a miniszteriális felelősséget követelik; azon követelés tisztán az elvek szempontjából éppoly helyes, mint tévedésen alapszik azoké, kik e kettő között már elméletileg ellentétet látnak. Igaz az utóbbi nézetben csak annyi: hogy miután a kormány, mint mások, csak addig vonathatik felelősségre, ameddig hatalma terjed, azon esetben, ha megyei szervezetünk régi hatáskörével fenntartatik, a kormányi felelősség

elvének eredményei éppoly korlátozottak lennének, mint annak hatásköre, s hogy ez esetben törvényeink pontos végrehajtása s az egyes polgárok egyéni szabadsága nem a kormány, hanem a megyei tisztviselők s határozó testületek felelőssége által volna biztosítható. Helyhatósági szerkezetünknek bármily tág is hatásköre, azért a felelősségnek lehetőségét, sőt szükségét azon körben, melyre a kormány hatalma terjed, nem zárja ki.

Egészen tévesztett tehát azok felfogása, kik a megyék egykori hatáskörének megszorítását azért tartják szükségesnek, hogy ezáltal a miniszteri felelősség elve kivihető legyen.

Az egész kérdés éppen megfordítva áll. Nem azért akarták az 1848-i törvényhozók s azok, kik e hazában már elébb is a parlamentáris kormány szükségét vitatták, a megyék hatáskörét megszorítani, hogy ezáltal a miniszteri felelősség elve kivihetővé váljék. Ily eljárás - legszelídebb kifejezéssel - nevetséges lenne, államban szintűgy, mint egyesnél, ki bizonyosan gúny tárgyává válnék, ha szabadságáról lemondva, legfontosabb teendőit másra bízná, csak azért, hogy őt később feleletre vonhassa. - De mert megyei szerkezet mellett egy oly adminisztráció s törvénykezés megállapítását lehetetlennek tartották, minőt jelen civilizációnk megkíván; mert miután a jogegyenlőség és népképviselet elve elfogadtatott, azon rendszer fenntarthatatlannak látszik, mely mellett megyeink egyrésről országos ügyekről határozva, másrésről a községi életet semmisítették meg; mert ennél fogva úgy voltak meggyőződve, hogy jelen viszonyaink alatt megyei rendszerünk módosítása s a helyhatósági autonómia körének megszorítása szükségessé vált; ezért tartották szükségesnek a kormányi felelősség megalapítását; azon elvből indulva ki, hogy miután alkotmányos lét garanciák nélkül nem képzelhető, amennyiben azokat megyei szerkezetünkben találtuk, nem vehetünk el semmit a megyétől, ha azon garanciák helyett, melyet a szerkezet nyújtott, másokat nem állítunk fel.

Ha tehát a kormányi felelősség s a helyhatósági élet viszonyban állnak is egymással, és bizonyos, hogy amaz csak addig terjedhet, hol ennek köre kezdődik: a helyes mód, mely szerint e körök elhatározhatók, bizonyosan nem az, ha elébb kijelöljük, mennyire terjedjen a kormány felelőssége, hogy e szerint jelöljük ki a helyhatóságnak körét, hanem az, ha kijelöljük, mennyire terjedhet a helyhatóság autonómiája, hogy ezután azon kört határozzuk meg, melyen belül biztosságunkat csak a kormány felelősségében kereshetjük.

Mert hogy a garanciáknak e két neme között a hatályosabb a helyhatósági autonómia, s hogy ennek megszorítása csak ott s annyiban igazolható, amennyiben azt az ország érdeke elkerülhetetlenül szükségessé teszi, az minden kétségen felül áll, s így éppen csak ezen szempont az, melyet helyhatósági szerkezetünkről szólva, szemünk előtt kell tartanunk.

V

Mindazon kérdések között, melyek megoldása a törvényhozás feladását képezik, a közigazgatás célszerű elrendezésénél nincs nehezebb. Az egyes országoknak helyzete, a népnek erkölcsi és szokásai sehol nem gyakorolnak nagyobb befolyást, mint éppen e téren, és nincs tárgy, melynél minden nem annyira egyes helyes elvek felállításától, mint azoknak minden részletekben helyes alkalmazásától függne. Cikkeinknek feladása nem lehetett tehát az, hogy e tárgyat kimerítsék, vagy közigazgatási szerkezetünknek részletes tervét állítsák fel, mi az időszaki sajtó körén kívül esik. Egyes tévedések felvilágosítását tűztük ki célunkul, melyek főképp a helyhatósági szerkezet és parlamentáris kormány között állítólag létező ellentétre nézve az országban általánosak, s bizonyos elveket akartunk tisztába hozni, melyek, bármi különbözőleg legyenek alkalmazva, minden célszerű közigazgatásnak alapját képezik. Nem annyira saját véleményünk helyességét akartuk bebizonyítani, mint inkább olvasóink

figyelmét e fontos tárgyra irányozni, s így talán nem helytelen, ha, mielőtt annak tárgyalását egy időre félbeszakítjuk, röviden összeállítjuk azon elveket, melyekből 1848 előtt fennállt megyei rendszerünk méltánylásában s egyáltalában minden, a közigazgatási szerkezet rendezésére vonatkozó kérdéseknél kiindulánk, s melyek nézetünk szerint kétségbevonhatlanok, bármennyire térjenek is el nézeteink részletes alkalmazásukra nézve.

Minden közigazgatás csak akkor felel meg feladásának, ha általa:

1. a közügyek elhatárolása gyakorlatilag azoktól függ, kiket az jogilag illet,
2. a közügyek célszerű vezetése lehetővé válik, és
3. maga a közigazgatás a lehetőségig kevésbe kerül.

Ami a közigazgatás ezen feladását illeti, az abszolút és alkotmányos államok között nincs semmi különbség, s éppen ebből következik, hogy abszolút államokban a közigazgatás mindig a központosítás után törekszik.

Magában világos, hogy a fejedelem abszolút hatalma csak annyira terjed a közigazgatásban, amennyiben az centralizáltatik, s a más két tekintet ily államokban alárendelt.

Ha a nemzetet csak fogalmul vesszük fel, melyre a fejedelem abszolút hatalma átment, s ha az államról tisztán elméletileg okoskodva, a népszuverenitást felruházzuk mindazon attributumokkal, melyekkel előbb az abszolút uralkodó bírt - mint ez Franciaországban történt -, akkor alkotmányos országokban is ugyanezen következtetésekhez jutunk.

De gyakorlatilag a kérdés másképp áll.

A nemzetet egyesek képezik, s miután a nép hatalmát az államra nagyobb államokban közvetlenül nem gyakorolhatja, minden egyesnek érdekében fekszik, hogy a hatalom, melyet képviselőire bízni kénytelen, felette sokra ne terjedjen, s így személyes szabadságát a szükségesen túl ne akadályozza, s ezért a központosítás gyakorlatilag nem fekszik a népek érdekében, mihez még az járul, hogy abszolút országokban a fő tekintet, melynek minden egyéb alárendeltetik, az: hogy a hatalomnak lehetőleg nagy része a fejedelem kezében legyen, míg ott, hol a szuverenitásnak egy része a népet illeti, a közigazgatásnak célszerűsége és olcsósága fő fontosságú tekintetté válik.

Az állam sokféle szükségei egy elvnek alkalmazása által nem elégíttethetnek ki, s Napóleon eszménye, ki az állam egész életét egy pontban egyesíteni akarta, mint Proudhoné, ki a politika mezején minden haladásnak feladását a kormányzás megszüntetésében kereste, egyiránt kivihetetlen, s azért sem a központosítás, sem annak ellenkezője sehol nem fordul elő tisztán.

Valamint a legabszolútabb uralkodó soha az egész közigazgatást nem egyesíti kezében, úgy nincs szabad állam, mely a centralizációnak egy bizonyos fokát nélkülözhetné. A különbség csak abban áll, hogy, miután abszolút államban az állam szervezetének fő feladása *a fejedelem abszolút hatalmának* megalapítása, alkotmányos államban pedig az *egyént szabadságnak* biztosítása: abszolút országokban a centralizáció, alkotmányos országokban a decentralizáció képezi a haladást.

S hogy eszerint, valamint abszolút országokban a centralizáció elvének alkalmazása csak annyiban szorítható szűkebb korlátok közé, amennyiben azt maga a fejedelemnek hatalma és biztossága kívánja, hogy valóban alkotmányos országban a decentralizáció az elv, mely csak ott szoríttatik meg, hol azt a polgárok szabadságának érdeke kívánja, s tagadhatatlan, hogy léteznek viszonyok, melyekre nézve a központosítás elvének alkalmazása éppen a szabadság érdekében szükséges.

Senki sem vonhatja kétségbe azon okok helyességét, melyek napjainkban az önkormányzat mellett felhozhatók. Ha igaz, hogy saját ügyeit mindenki maga végezheti legjobban, s hogy oly dolognál, melyet száz ember elvégezhetne, ezeret alkalmazni képtelenség, nemcsak a munkafecsérlés tekintetéből, hanem azért is, mert a munka így rosszabbul végeztetik: úgy bizonyosan hasonló képtelenség az államra bízni oly dolgokat, melyeket a község vagy megye éppúgy, vagy jobban végezhetne. A dolgok természete s a tapasztalás e részben egyet bizonyítanak, s ha az államtudomány ezt a legújabb időig tekintetbe nem vevé, az onnan jó, mert az ókor kis államaiban helyes elveket az újkor nagy országaira alkalmazá, s mert az államtudomány hosszabb ideig eszközül használtatott a fejedelmek abszolút hatalmának kiterjesztésére.

Miután azonban tagadhatatlan az is, hogy bizonyos ügyek nemcsak az egyest vagy a polgároknak egy részét, hanem az egész államot érdeklik, így elhatározásuk nem az egyest vagy a polgárok egy részét, hanem azok összességét illeti;

hogy vannak dolgok, melyeknek kivételére az egyesnek vagy kisebb társaságoknak ereje nem elégséges, s melyeket az egész állam jobban, sőt olcsóbban végezhet;

hogy végre miután a községben s a megyében csak majoritások határoznak, s oly társaság nem létezik, hol a többség saját érdekében a minoritás érdekeit néha el ne nyomná, s így ennek védelemre szüksége nem lenne: az önkormányzat legbuzgóbb pártolói sem fogják tagadhatni, hogy bizonyos tárgyak centralizációja és azon főfelügyelési jog, melyet az állam minden, körében létező kisebb társaságok felett gyakorol, nemcsak jogszerű, hanem éppen az egyéni szabadság érdekében fekszik, és hogy valamint a legabszolútabb államban a centralizációnak bizonyos foka nem neveli, hanem inkább gyengíti a fejedelem hatalmát; úgy vannak határok, melyeken túl a decentralizáció éppen az egyesek szabadságának érdekében nem terjedhet: mert

1. ami az egész államot illeti, azt nem határozhatja el jogszerűleg a polgárok egy része;
2. bizonyos ügyek az egész ország által célszerűbben s olcsóbban intéztethetnek el;
3. mert az egyéni szabadság a helyhatósági többség elnyomása ellen az állam oltalmát nem nélkülözheti.

Világos ezekből, hogy a két elv, melynek helyessége felett annyi teoretikus vitatkozás foly, egyiránt, csak úgy helyes, ha bizonyos határok között alkalmaztatik; minthogy pedig e határokat nem jelelhetjük tárgyak szerint, úgy, hogy bizonyos ügyek már természetöknél fogva a centralizáció vagy decentralizáció köréhez tartoznának, s minthogy a két elv, melynek egyikét sem nélkülözhetjük, túlzásig alkalmazása egyiránt káros következtéseket von maga után: szükséges, hogy magunkat ez ellen biztosítsuk, mit csak úgy érhetünk el, ha *a kormánynek főfelügyelési joga s a kormánynek felelőssége által* biztosítjuk egyrészt az államot, másrészt a helyhatóságokat, hogy sem a decentralizáció, sem a centralizáció elve kellő határain túl terjesztetni nem fog.

Ettől függ minden célszerű közigazgatás megállapítása.

Ha már a mondottakat a hazánkban 1848 előtt fennállt közigazgatási szervezetre alkalmazzuk, talán senki nem fogja kétségbe vonni annak hiányait.

Tagadhatlan, hogy megyéink határtalan felírási joguknál fogva a kormányt nemcsak törvénytelenégeiben, de abban is akadályoztathatták, hogy egyes törvények gyorsan s az egész országban egyenlően végrehajtsanak.

Tagadhatlan, hogy megyéink oly ügyekben jártak el felelősség nélkül, melyek az egész országot illetik, vagy melyek - hogy csak egy példát említsek -, mint a közlekedési eszközök, országos erővel s általános terv szerint sokkal jobban valának intézhetők.

Tagadhatatlan, hogy megyéink statuti joguknál fogva az egyesek szabadságát az ország törvényeinek korlátain túl is megszoríthatták s megszorították, s például minden szabad községi életet lehetetlenné tettek.

Tagadhatatlan, hogy, ámbár megyéink hatáskörének ily kiterjesztése avval igazoltatott, hogy azokat alkotmányunk biztosítékának tekintették: a szerkezet nem felelt meg ezen feladásának sem. Nem felejtettük el a befolyást, melyet a kormány az egyes megyékben praesidialisok által gyakorolt; emlékünkből maradt, hogy még oly esetekben is, midőn megyei szerkezetünk csakugyan alkotmányunk erős védfalának bizonyult be, mint például 1823-ban, ezen eredményt többnyire csak néhány megye erélyességének köszönjük, s tudjuk, miként ha megyei szerkezetünknek köszönjük is, hogy sérelmeink egyes esetekben orvosoltattak, miután azokat, kik e sérelmeket elkövették, feleletre vonni nem állt hatalmunkban, ez még alkotmányunkat a jövőre nem biztosítja.

Tagadhatatlan végre, hogy az 1848 előtt létezett közigazgatási szervezet mellett legjobb esetben arra nézve érezhettük magunkat biztosítva, hogy a törvények nem sértetnek, és a központi kormány s a helyhatóságok körükön túl nem terjeszkedhetnek, de hogy a törvények csakugyan végrehajthatnak s minden hatóság saját körét betölti, az iránt nem volt semmi garanciánk.

Ki egykori megyei szerkezetünket ismeri, s annak eredményeiről elfogultság nélkül ítél, el fogja ismerni ezen hiányait, s ezekből világos az irány is, melyet ezen szerkezet tagadhatatlanul szükséges reformjánál követnünk kell, mely nézetünk szerint csak a következőkben állhat:

1. hogy ha fenntartjuk is a megye azon jogát, melynél fogva, midőn valamely kormányi parancsolatot törvénytelennek vagy helytelennek tart, *egyszer* felírhasson; a kormánynak, ha az nézeténél marad, hatalmában álljon, hogy rendeleteit a megye tisztviselői által végrehajtsa.
2. hogy azok, mik az egész ország, vagy csak egyes községek, s így nem a megyék köréhez tartoznak, ne a megyék határozatától függjenek, s ezekben a megyének hatása országos dolgokban legfeljebb a végrehajtásra, községi dolgokban a felügyeletre szoríttassék.
3. hogy miután a kormány hatalmát csak annyiban terjeszthetjük ki, amennyiben ezáltal a szabadság nem veszélyeztetik, s miután a községi autonómiának, mely az egyéni szabadságának feltétele, a megye hatalmának túlterjeszkedése ellen szinte garanciák kellenek: a felelősség elvét mindazok irányában alkalmazzuk, kik, mint a kormány vagy a helyhatóságok tisztviselői a végrehajtással megbízottak.

Általán véve az 1848 előtt fennállt közigazgatási rendszer hiányai e három okra vezethetők vissza:

- a) hogy minden idegen hatásoktól ment kormánnyal nem bírtunk;
- b) hogy a létező úrbéri viszonyok miatt a városokon kívül autonóm községi életünk nem lehetett, s így a helyes közigazgatás tényezői közül nálunk csak egy, a *megye* létezett;
- c) végre, hogy a felelősségnek elve, mely minden politikai szabadságnak első feltétele, nálunk nem létezett.

S így a közigazgatás reformjának feltételei:

Egy valóban országos, azaz minden idegen befolyásoktól mentes kormány felállítása.

Az önkormányzat elvére alapított községi rendszer.

S a felelősség elvének célszerű alkalmazása a közigazgatás minden ágaiban, a központi kormányon kezdve, a közigazgatás minden fokozatán keresztül.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ÖSSZEHÍVÁSA

Pest, szept. 24.

Ha van valami, mi az alább közlött nagy fontosságú államokmányokat másoktól megkülönbözteti, az világosságuk, mely minden bővebb magyarázatot feleslegessé tesz.

Valamint azon királyi parancs, mely által *teljes törvényhozásunk* összehívatik s a választások az 1848-i V. tc. alapján rendeltetnek el, Magyarország népeivel megismerteti királyunk szándékait; úgy azon nyilatkozvány, mely a birodalom minden népeihez intéztetett, nem hagyhat kétséget senkiben az elvek iránt, melyeket a fejedelem nagy államjogi s alkotmányos kérdéseink megoldásánál követni akar, s melyekre őt birodalmának jövője s azon erős szándék határozta el, hogy az alkotmányos szabadság, melyet 1860-ban uralkodása alapelvének hirdetett ki, mentül előbb s mentül tökéletesebben életbe léphessen.

Nincs, ki kétségbe vonhatná azon nyilatkozatot, mely által *a népek joga, hogy törvényes képviselőik által a törvényhozásban és pénzügyi kezelésben határozó részt vegyenek, ünnepélyesen biztosítva, visszavonhatlanul megalapítottnak mondatik*. Nincs, ki félremagyarázhatná a szándékot, mely a fejedelmet e manifesztum kiadásában vezérlé, hogy *császári szavát, mellyel minden népeinek alkotmányos szabadságát biztosítá, beválthassa, s ne kelljen az alaknak a lényegét feláldozni*, s mindenki megérthet a szavakat, hogy „*a pálya nyílt, mely, ha a népeket békülékeny gondolkozásmód s érett belátás fogja vezérteni megfontolásaikban, a legitim jog tekintetbe vételével a kölcsönös megértésre vezet*”. És ez az, miért a hatás, melyet a fejedelmek ünnepélyes nyilatkozata mindig előidézt, soha talán egész hazánkban oly általános nem vala, mint ezen alkalomnál; ez az, miért a nemzet közvéleménye soha ily egyetértéssel nem nyilatkozott.

Mert a bizodalom, melyet fejdelmünk szavai, midőn közöttünk megjelent, a nemzetben ébresztettek, ezen új nyilatkozat által még inkább megszilárdult; mert midőn közügyeink törvényes rendezésének legnagyobb akadályai elhárítottak, reményünk megerősödött; mert midőn a fejedelem az alkotmányos szabadság megállapítására népeit szólítja fel, mi érezzük, hogy hazánk, sőt részben az egész birodalom jövője kezünkbe tétetett le, de érezve a felelősséget, tudjuk, hogy ki tőlünk csak kötelességeink hív teljesítését várja, bennünk nem fog csalatkozni. Ezért fogadtatott a királyi nyilatkozvány az egész hazában általános megelégedéssel, ezért érezzük magunkat általa fejdelmünk iránt a legmélyebb hálára lekötelezve. A diadali büszkeségnek, vagy azon gyermekes elégtételnek, hogy a hosszú perlekedésnél mi nyertünk, miből egyes bécsi lapok a hangulatot, mely hazánkban a jelen pillanatban uralkodik, magyarázni akarják, abban nincsen semmi része.

A manifesztum kiadása nem fokozta magasabbra s nem szállította alább diadalittasságunkat, mint a régi *Presse* véli, s nem jutott senkinek eszébe, mint az új hirdeti, hogy az egész vonal minden pontján most mi győztünk. Mi a birodalom közös ügyeinek alkotmányos elrendezését egy nagy feladatsnak tekintettük mindig, melynél közreműködésünk szükséges, s nem csatának, melyben győznünk lehet, vagy csak szabad is. Erős meggyőződésünk, melyet többször kimondtunk, hogy a köztünk s a birodalom másik fele közt fennforgó kérdések véglegesen csak úgy oldathatnak meg, ha a megoldásnál egyik fél sem tekintheti magát legyőzöttnek, s így a harcias életből vett hasonlóságok, melyekkel a bécsi sajtó daliás kezelői a magyar közhangulatot festik, reánk nem illenek. Még ha elfogadnók is a rosszul választott hasonlóságot, s a birodalom alkotmányos fejlődését csakugyan ellenséges elemek küzdelmének tekintenők, a pillanat még távol van, melyben a küzdőknek bármelyike győzelemről szólhat.

A manifesztum kibocsátása bevégzett tény, de csak a fejdelemre nézve, ki, midőn csakugyan határozatához ragaszkodik, mellyel birodalmának alkotmányos szabadságát ígéré, midőn szabad akaratából népeit az alkotmány megállapításánál közreműködésre szólítja fel, megtette azt, mire a történetben kevés példát találunk; de e ténynek következései tőlünk függnek, s ha hálával tartozunk az uralkodónak, kinek határozata által előttünk egy szép pálya nyílik, nem feledhetjük el, hogy az *pálya csak*, melynek eredményei a szilárdságtól, mellyel annak nehézségeivel megküzdünk, s főképp azon egyetértéstől függnek, mellyel a birodalom népei az elejökbe tűzött nagy cél után törekszenek, s alkotmányos szabadságukat *maguk alapítják meg*.

S ez az ok, amiért a fejedelmi nyilatkozat, mely által a nemzet legforróbb óhajtsai teljesültek, hazánk határai között nem zajgó örömmel, hanem azon komoly meglelégedéssel fogadtatott, mellyel egy nagy feladáshoz készülünk. Ismerjük nehézségeit, érezzük egész felelősségünket, de el vagyunk határozva, hogy annak megoldásában tehetségünk szerint közre fogunk működni, s ha a sikeren kételkednénk is, tisztán látjuk magunk előtt köteleességünket, mely abban áll: *hogy szilárdan ragaszkodva alaptörvényeinkhez* - melyek a fejedelmi nyilatkozvány szavai szerint is *a birodalom alkotmányának lényeges részét képezik, ezeknek határai között megtegyünk mindent, hogy a birodalom hatalmi állása biztosítsék*, mely egyszersmind saját jólétünk feltételét képezi - *s hogy a fejdelemnek oly ünnepélyesen kimondott szava, mely a birodalom minden népeinek alkotmányos szabadságát biztosítja, mentül előbb s mentül tökéletesebben teljesüljön*.

LEHETNEK-E JELENLEG PÁRTOK?

Pest, okt. 8.

Egy a *P. Napló*-ban megjelent nevezetes cikk, mely az országgyűlési választásokról s azon állásról szól, melyet politikai pártjaink jövő törvényhozásunknál valószínűleg elfoglalnak, napilapjainkban vitatkozásra adott alkalmat, s helyén látjuk, hogy ezen kérdésre nézve mi is elmondjuk nézeteinket.

Mint az egyesnek, úgy a nemzetek életében minden sikernek első föltétele, hogy helyzetük iránt tisztában legyenek. A második - s talán még fontosabb - az, hogy tisztában legyenek magukkal, és sem erejüket, sem saját jellemök szilárdságát, mely nagy célok elérésére még szükségesebb, ne becsüljék túl.

Mi magában véve elérhető, s mihez tehetségeink elégségesek lennének, az lehetetlenné válik, ha akaratunk ereje hiányzik, mely minden tehetségeinket egy célra egyesíti; vagy ha azon kitartásra képeseknek nem érezzük magunkat, mely minden következetes törekvésnek s így minden sikernek feltétele. Egyes nemzetek életében pedig a pártok ugyanazon helyet foglalják el, mint az egyesnél egyes tehetségei, s miután itt is az, mit az egész nemzet elérhetne, utópiává válik, ha utána csak egyes pártok törekszenek, vagy ha azok egy percre egyesülve, ismét elválnak, mielőtt a cél eléretett: ezért alig ismerünk fontosabb kérdést annál, melyet a *P. Napló* a diszkusszió terére hozott.

Erős meggyőződésünk, hogy jövőnk, legalább hosszabb időre, azon állástól függ, melyet politikai pártjaink a jövő országgyűlésnél elfoglalnak.

Nem vagyunk optimisták. A természet csak csekély mértékben ajándékozott meg e boldogító adománnyal, s azon évek, melyek alatt közügyekkel foglalkoztunk, még azt sem igen fejthették ki. Azonban mégis a *P. Napló*-nak azon nézetében, hogy jövő országgyűlésünkön *ha lesz eltérés, az oly csekély lesz, mely talán pártárnyalatot, töredéket állíthat elő, de valódi pártot nem*, habár azt mások rózsaszínűnek tartják, ez ízben egészen osztoztunk, s ennek oka az, mert pártjaink ezen állását helyzetünk szükséges következtetésének tekintjük, s benne csak azon irány folytatását látjuk, melyet azok eddig követtek.

Nincs tétel, melyet az államtudomány általánosabban elfogad, mint az: hogy az alkotmányos élet egészséges kifejlődésére pártok szükségesek. Az, hogy az államban minden fontos kérdésnél különböző nézetek lépnek föl, nemcsak nem veszélyeztetni célszerű elhatározásukat, sőt biztosítja azt; mert biztosítja minden kérdésnek kimerítő megvitatását. Valamint két ember közül, kiknek egyike rögtönzött impulzusok után cselekszik, míg a másik sokáig kétkedve, csak minden okok meghányása után határozza el magát - az első talán hamarabb haladhat, de a másik mindenesetre biztosabban s úgy fog haladni, hogy tetteit nem bánja meg: ugyanezt látjuk államoknál. - A pártok, melyek mindegyike más állást foglal el, biztosít az iránt, hogy minden kérdés minden oldalról vétessék szemügyre, s csak így óvhatjuk magunkat a csalódásoktól s azon rögtönzéstől, mely ott, hol egy abszolút akarat uralkodik, csaknem kikerülhetetlen, s a törvényhozás körében káros, még akkor is, ha azt a legnemesebb szándék idézi elő. A hév és keserűség, mellyel a vitatkozások folynak, az igazságtalanság, mellyel a pártok egymásról ítélnek, sőt a gyűlölet, mely közöttök néha kifejlik, szomorú jelei emberi gyarlóságunknak; de végre csak oly vetélytársak küzdelmeihez hasonlók, kik, mert nem hiszik, hogy azt, kit ők imádnak, más hasonlóan szeretheti, vetélytársukban csak álmot látnak. Hol e kölcsönös gyűlöletnek egy közös szeretet, a haza szeretete képezi alapját, ott e versengés

árthat a versengőknek s elkeserítheti életüket, de a haza csak annál hívebben, annál több buzgalommal lesz szolgálva.

Nemcsak nem szomorkodunk tehát afelett, hogy hazánkban erős pártok elemeit találjuk; nemcsak nem rosszalljuk azok törekvéseit, kik ezen elemnek erős szervezésén dolgoznak, sőt helyeseljük azt, s az alkotmányos lét természetes következtetésének, egyszersmind szükséges feltételének tekintjük azt. De egyről nem szabad megfeledkeznünk, s ez az: hogy a pártok működése az államra üdvös csak addig lehet, míg oly valami létezik, mi a pártok felett áll, s mi közönségesen versengéseknek tárgyát képezi; de rendkívüli körülményekben egyesülések kötelékévé válik: s ez a haza önállása s annak alkotmányos léte, s éppen, mert az 1861-i országgyűlés alatt politikai pártjaink így jártak el, az az, mi által ezen törvényhozás nézetünk szerint egész alkotmányos történetünk egyik legnevezetesebb időszakát képezi.

Csak egy formakérdés felett, bár elég élesen, álltunk egymással szemközt, s midőn tizenkét hosszú év után nem alkotmányunkat, hanem annak egyes részeit visszanyerve, szabadságunk első eredménye az vala: hogy a törvényhozás két, csaknem hasonló félre oszlott, egyes hazafiaknak szívét aggodalom szállhatta meg. Hány panasz emeltetett pártszellemünk iránt, hány szomorú jóslat mondatott el a nemzet jövőjéről, mely soha megegyezni nem tud. De midőn a királyi leirat következtében az augusztusi felirat egyhangúlag elfogadtatott; midőn ugyanazon elvek, melyek mellett júliusban a törvényhozásnak csak csekély többsége nyilatkozott, egy hónappal később mint az egész törvényhozás egyértelmű határozata terjesztettek fel: vajon mindezen panaszok és szomorú jóslatok helyett nem tölté-e be szívünket azon meggyőződés, hogy bármily küzdelmek várnak reánk, együtt fogunk tartani, hogy azokkal szemközt, kik a nemzet minden jogát megtagadták, az egész nemzet mint egy ember áll.

Pártszempontból tekintve, azoknak eljárása bizonyosan nem helyeselhető, kik az utolsó országgyűlés júliusi feliratát ellenezve, azt, mely augusztusban felküldetett, egyhangúlag elfogadták, ámbár e kettőnek elveiben semmi különbség nem található. De ha ezen eljárást a hazafiság szempontjából tekintjük, ki tagadhatná meg méltányolását, ki vonhatja kétségbe, hogy amennyiben helyzetünk azóta jobbra fordult, azt annak köszönjük.

Csak mert azon percben, melyben az ország állami önállása s alkotmányunk léte megtagadtatott, védelmére az egész nemzet egyesült, mert megfélemlítve viszályainkról, valamennyi párt programja helyett a *törvényt* fogadta el, s vezetőjéül azon férfiút, kit a törvény legszilárdabb védőjének ismert: ennek köszönjük jelen állásunkat.

A ritka esetek közé tartozik, hogy alkotmányos országban négy évnél tovább pártok ne létezzenek, még ritkább az, hogy ily hosszú időn át egy férfiú az egész nemzet által vezetőjéül ismertessék el, és az első kétségen kívül csak rendkívüli helyzetünknek, a második azon rendkívüli tapintatnak következtetése, mellyel *Deák Ferenc* az általa szerkesztett feliratokban, mellőzve mindent, mi köztünk vitatkozás tárgya lehetne - azokban csak azt, és úgy fejezte ki, amit s amint azt valamennyien elfogadjuk. De vajon ha e helyzet szokatlan, s előre tudjuk, hogy állandó nem lehet; ha tudjuk, hogy egyetértésünket csak a szükség idézte elő: vajon annyira változott-e helyzetünk, hogy ezen egyetértés szüksége megszűnt? vajon alkotmányunk oly egészen helyreállított-e már, oly biztosnak érezzük-e magunkat birtokában, hogy új pártok alakításához foghatunk?

A szeptember 20-i nyilatkozvány által helyzetünk lényegesen megváltozott. Midőn a fejedlem a jogfolytonosságnak elvét elismeré, s kimondta szándékát, hogy mindazon kérdéseket, melyek hazánk s a birodalom másik fele között fennforognak, szabad tanácskozás és elhatározás végett törvényhozásunk elé fogja terjeszteni: a legnagyobb nehézség, mely viszonyaink kielégítő megállapításának eddig útjában állt, ezáltal elhárított. - De ha fejedelmünk

alkotmányos szándékairól örömmel győződünk meg, s azon férfiak szándékairól kétkedni nincs okunk, kik a magyar kormány legfőbb hivatalait nyilatkozatuk szerint azért fogadták el, hogy a teljes törvényesség helyreállítását lehetővé tegyék; sőt ha a Lajtán túl jogfogalmaink iránt most több méltányosságot találunk, mint előbb: vajon ki ringatja magát azon csalódásban, hogy alkotmányunk már helyreállt; hogy már jelenleg törvényes állapotokban élünk, vagy hogy azon ellentét, mely a legfontosabb kérdésekre nézve a birodalom két felét elválasztja, már kiegyenlített? - Vajon ki nem tudja, hogy míg mi bizonyos ügyek közösségét most, mint 1861-ben elismerjük, míg mi most, mint akkor, készek vagyunk - teljes önállásunk fenntartása mellett - közös ügyeink fölött a birodalom másik felének képviselőivel érintkezni, addig mások a közös ügyek nevében önállásunk feláldozását követelik; míg mi a birodalom hatalmi állását, mint eddig, úgy ezentúl is, fenn akarjuk tartani; addig mások a birodalom egységéről ábrándoznak; s midőn mi kimondjuk, hogy a birodalom népeinek alkotmányos szabadságát saját alkotmányunk legerősebb biztosítékának tekintjük, az alkotmányos szabadság alatt az összbirodalom egységes alkotmányát értik, melynek körében Magyarországnak is az autonómiának egy bizonyos neme ígértetik. S vajon ki vonhatja kétségbe, hogy míg köztünk s a birodalom másik fele között ily ellentétek léteznek, állami viszonyaink végleges megállapításáról szó nem lehet?

Midőn a fejedelem szeptember 20-i nyilatkozványában az alkotmányos szabadság megállapítására a birodalom népeit közreműködésre szólítja fel, megnyitotta a pályát, mely célhoz vezethet. - A népek közös érdekei, a szabadságnak szüksége, melyet valamennyien éreznek, a közös veszélyek, melyek a birodalom minden részeit fenyegetik, el fognak háritani sok nehézséget, melyek viszonyaink békés kiegyenlítésének útjában állnak, s bár hosszú fáradság és vitatkozás után, fel fognak találni a formák, melyek mellett a magyar korona állami önállása, miként azt a *sanctio pragmatica* s az 1791-i 10. tc. értelmében követeljük, a birodalom érdekeivel összeegyeztethető, s a magyar és a birodalom másik felének alkotmánya egymásnak kölcsönös biztosítékul szolgálnak. De ezen forma eddig feltalálva nincs, s hogy az valaha feltaláltassék, szükséges, hogy míg erre nézve végleges megállapodáshoz nem jutottunk, ne csak *a birodalom hatalmi állásának érdekei, hanem állami önállásunk érdekei is erősen képviselve legyenek*. S vajon most, midőn közeledni látjuk a pillanatot, mely ezen, jövőnkre nézve legfontosabb ügy felett határozni fog, most volna ideje, hogy pártokra szakadozzunk, hogy külön lobogókat tűzzünk ki és külön vezérekről gondoskodjunk?

Soha nem kételkedtünk alkotmányos állásunk teljes helyreállításán. A legkedvezőtlenebb körülmények között, midőn némelyek a reményről lemondottak, mi szilárdan ragaszkodtunk azon meggyőződésünkhöz, hogy nemzetünk végre ki fogja vinni törvényes önállását, s nem követelve semmit, mi a birodalom érdekeit vagy népeinek szabadságát veszélyeztetné, azt, mit törvényeire hivatkozva követel, el fogja érni. De e célnak elérése nem egyes hazafiak, nem egyes pártok, hanem csak az egész nemzet műve lehet; s ha a *P. Napló*-nak nézete: *hogy jövő országgyűlésünkön sajátképpen pártok nem lesznek* - mint *A Hon*-nak látszik - nagyon is rózsaszínű, akkor *A Hon*-nak nézete nagyon is sötét, mert más szavakkal csak azt fejezi ki, hogy törekvéseink sikerében reményünk nem lehet, s a küzdelmektől, melyekhez készülünk, más eredményt nem várhatunk a kétes babéroknál, melyeket a parlamentáris szónoklat egyeseknek ad. Most, ismételjük, bármennyire igazságosak s törvényesek követeléseink, s bármi készek vagyunk mindenre, mit a birodalom s népeinek érdeke tőlünk kíván, törvényesen önállásunk biztosítása *csak a nemzet egyértelmű közreműködésének* műve lehet. Ha tehát a *P. Napló*, midőn azon nézetét fejezte ki, hogy a jövő országgyűlésen pártok alakulni sem fognak, csalódott, s *A Hon* felfogása, mely ezen egyetértésünket valószínűnek nem tartja, helyesebb: ez csak arra int: hogy azt, mit a *P. Napló* már biztosnak tart, s mit *A Hon* kétségen kívül a hon érdekében kívánatosnak ismer: *azt, hogy alkotmányos önállásunk fenntartásában ne külön*

pártokra osztva, hanem mint egy ember álljunk szemközt elleneinkkel, minden tehetségünk szerint elérni törekedjünk. Mi meggyőződésünk szerint nem ismerünk fontosabb kötelességet, s *A Hon* megbocsátja őszinteségünket, mellyel kimondjuk, hogy e célhoz, mely után bizonyosan ő is törekszik, nem közeledünk, ha azok között, kik Deák Ferencet 1861-ben már júliusban követték, s azok között, kik őt csak augusztusban ismerék vezetőjüknek, különbségeket állítva fel, az előbbieknél egy részét mint az *opportunitás* pártját a *legalitás* pártjával állítjuk ellentétbe, csak azért, mert midőn a teljes legalitás rögtöni helyreállítása lehetetlen, s csak azon utat keressük, melyen e cél elérhető, némelyek a megyék *ideiglenes* állására nézve más eljárást találtak opportunusnak, mint azt, melyet *A Hon* tisztelt szerkesztője ajánlott, s melyet bizonyosan nem ő maga, sem más a legalitás teljes helyreállításának szintén nem tekinthet.

Hogy a magyar állam egysége régi határaiban helyreálljon, s önállására a *sanctio pragmatica* és 1791-i törvényeinek értelmében biztosíttassék;

hogy a birodalom többi részeivel közös ügyeink, melyeknek létezését 1848-i törvényeink elismerék, s melyek iránt 1861-i törvényhozásunk késznek nyilatkozott: oly esetekben, midőn azt a szükség kívánja, a birodalom másik részének törvényhozásával érintkezni, akként rendeztessenek el: hogy ezáltal sem a birodalom hatalmi állása, sem népeinek alkotmányos szabadsága, sem országunk önállása ne veszélyeztessenek;

hogy azért a birodalom közös ügyei is alkotmányosan kormányoztassanak, és mert ezen ügyeknek terheit viseljük, mert azoknak elintézése legfontosabb érdekeinkre befolyást gyakorol s mert az 1791-i tc. értelmében semmi más népnek vagy országnak alattvalói nem vagyunk: a birodalom közös ügyeinek elhatározásában Magyarországnak éppannyi befolyása legyen, amennyit arra a birodalom másik fele gyakorol.

Ez közös feladásunk; s míg ez be nem fejeztetett, addig azon formákra nézve, melyek alatt ezen feladás biztosabban megoldható, nézeteink különbözhetnek, de párt, legalább *alkotmányos párt* nem létezhetik, mert annak feltétele az alkotmány, s mert míg e feladás bevégezve nincs, addig nincs alkotmányunk.

Mi fog történni később, afelett vitatkozni felesleges. Bizonyos előttünk, hogy amennyiben szervezett pártok az alkotmányos élet egészséges fejlődésének kellékét képezik, az hazánkban hiányozni nem fog, s valószínűnek tartjuk, hogy miután a megyei autonómia és centralizáció határai, a demokratiai elvek szűkebb vagy tágabb alkalmazása és több nemzetgazdasági kérdés iránt eltérő nézeteket találunk, a pártalakulás elvek vagy nagy érdekek alapján fog történni; míg azonban az történni fog, s hogy mentül előbb történhessék, s azoknak, kik magukat ma hivatva érzik, mentül előbb alkalom nyílják, hogy pártoknak élére álljanak, szükséges, hogy együtt maradjunk.

Ha majd a házépítéshez fogunk, vitatkozhatunk felosztása és felékesítése felett, hogy házunk mentül nagyszerűbb, mentül kényelmesebb legyen; de most még csak alapján dolgozunk, s kötelességünk csak arra int, hogy belátásunkkal s tehetségeinkkel azon férfit támogatassuk, ki feladatául tűzte ki magának, hogy az épület alapkövét jól és erősen rakja le, s kit mi, munkatársai, ennek véghezvitelére elég erős és gyakorlott munkásnak ismerünk el.

A DUALIZMUSRÓL

Pest, nov. 5.

Bentham híres értekezést írt a politika körében használni szokott álokoskodásokról. Nem kevésbé érdekes értekezést, sőt könyvet lehetne írni azon csalódásokról, melyek a politika mezején közönségesek, s úgy látszik, hogy ebben a legbővebb s változékonyabb fejezetek egyikét azokkal tölthetnők be, miket jelenleg politikai vitatkozásainknál tapasztalunk.

A lajtántúli sajtó egy idő óta sokat foglalkozik a *dualizmus* kérdésével, részint kárhóztatva a makacsságot, mellyel mi magyarok a dualizmushoz ragaszkodunk, részint engeszteltebb hangulatban szólva e tárgyról, de mindig úgy, mintha a dualizmus létezése vagy nem létezése tőlünk függne, vagy mintha a mérték, melyben az elismertetik, a lajtántúli pártok azon jóakarata által határozhatnák meg, mellyel ők a dualizmust bizonyos kiterjedésben elismerni készek, ha mi követeléseinkben mérséklettel lépünk fel: holott elfogulatlanul tekintve helyzetünket, könnyen beláthatnák, miként e dualizmus, mely ellen annyi panasz emeltetik, *egyszerű tény*, mely nem a magyar törvényhozás vagy a birodalmi kormány egyes határozatai által idéztetett elő, s melyet éppen azért eltrojálni vagy eldekretálni nem áll senkinek hatalmában. - Behunyhatjuk előtte szemünket, de tagadásunknak eredménye nem lehet más, mint hogy egy csalódással gazdagabbak leszünk.

A különbség, mely a birodalomnak két fele között létezik s a dualizmusnak alapját képezi, nemcsak alkotmányos törvényeiben s közigazgatási formájában létezik, hanem kiterjed a köz- és magánélet minden ágaira; létezik az anyagi érdekek körében, valamint a műveltségi állapotokban, az erkölcsökben és fogalmakban szintűgy, mint a nyelvre nézve. Nem mi, magyarok, állítottuk fel azt oly mereven, hanem azon hosszú időszak, mely alatt a birodalom két fele egészen különböző viszonyok alatt, különböző irányban fejlődve, azzá vált, minek azt most látjuk, s aki a Lajtán vagy más határon, mely hazánktól a birodalom nem magyar részeit elválasztja, átjött, s nem veszi észre, hogy *más országban* van; vagy aki azt hiszi, hogy azon ellentéteket, melyek a birodalom két felének állapotaiban léteznek (ezen *dualizmust*) egy konstitucionális alaptörvény kiadása által megszüntetheti; ki úgy vélekedik, hogy mihelyt Magyarország és az osztrák tartományok egymást nem értő képviselői egy közös tanácskozó testületben összegyűltek, a birodalom, mely eddig két, a törvény s a tényleges állás által elkülönített részből állt, rögtön *eggyé* válhatik: azt valóban csak ábrándozónak nevezhetjük, ki talán igen tudományos formában adja elő képzelgéseit s versek helyett paragrafusokat ír, de bizonyosan inkább a költők, mint az államférfiak sorába tartozik.

Éppen mert e dualizmus létezik, mert azon ellentéteket, melyek a birodalom különböző részeit egymástól elválasztják, megszüntetni hatalmunkban nem áll, azért szükséges, hogy a birodalom hatalmi állását, melynek fenntartása a Lajtán innen és túl egyiránt érdekünkben fekszik, intézmények által biztosítsuk. S a birodalom ezen állásának elismerése nemcsak nem nehezíti helyzetünket, sőt a létező nehézségek elhárításának első föltétele.

Megengedjük, hogy a dualizmus elvének foganatosítása most, miután a birodalom minden része alkotmányos formában kormányozandók, több nehézséggel jár, mint akkor, midőn egyik felében a fejedelem abszolút hatalma uralkodott, s hogy azon alkotmányos formák, melyek más egységes államokban célszerűeknek tapasztaltattak, nálunk éppen a dualizmus miatt egészen úgy nem alkalmazhatók, de miután meggyőződve arról, hogy az egész birodalom alkotmányos szabadsága saját alkotmányunknak s az egész birodalom hatalmának első feltétele, nem lehet senki, aki e szabadságnak megszorítását a birodalom egyik felében

kívánatosnak tartaná; és miután a tapasztalás azon törekvések sikeretlenségét, melyek a birodalom egységesítésére történtek, bebizonyította, ebből csak az következik, hogy nagy nehézségekkel kell megküzdenünk, amiért csak annál szükségesebb, hogy valóságos helyzetünk iránt minden csalódásoktól óvakodjunk. Egy azonban kétségtelen: hogy a birodalom alkotmányos szervezése *a dualizmus alapján is* mindenestre könnyebb, mint ha kiindulási pontul oly állapotokat veszünk fel, melyek sem az egységnek, sem a dualizmusnak, sem a föderalizmusnak nem felelnek meg.

Mert minden nehézségek között a legnagyobb bizonyosan az, ha a kiindulási pontra nézve magunkkal tisztában nem vagyunk. Ami eszmezavarral kezdetett meg, az soha kielégítő eredményekhez nem vezetett még.

És vannak a lajtántúli sajtónak egyes orgánumai, melyek ezt, úgy látszik, elismerik, s a dualizmus eszméje, mely előbb szenvedélyes ellenmondásra talált, most többször, legalább mint oly lehetőség fogadtatik el, mely az úgynevezett föderalizmusnál előnyösebb.

Senki, ki e tárgyról elfogultság nélkül gondolkozik, nem tagadhatja, hogy a dualizmus bizonyos intéciók által a birodalom hatalmi állásával megegyeztethető. De hogy azok életbe lépjenek, arra az említett lapok nézete szerint szükséges, hogy amit dualizmusnak nevezünk, valósággal az legyen: azaz, hogy a birodalomnak lajtántúli része éppúgy egy összetartozó egésznek tekintessék, mint azon országok összessége, melyek a magyar államot képezik. - A dualizmus lehetősége attól függ, hogy a birodalom két részében teljes paritás létezzék. Egy tartományaival egyesült nagy Magyarország itt s birodalom szétdarabolása a Lajta másik partján; egy egyesült magyar országgyűlés s a másik oldalon nyolc egymástól független tartományi gyűlés nem férnek össze, vagy legföllebb a birodalom másik felének teljes alárendeltségéhez vezetnének.

S ez azon új vád, mely ellenünk egy idő óta emeltetik, s melynek egyedüli alapja az, hogy a birodalom lajtántúli felének alkotmányos intéciói felett vitatkozni nem tartottuk feladásunknak. De vajon azért, mert saját dolgainkban minden idegen beavatkozást visszautasítva, elismerjük, hogy azon kérdésekben, melyek a birodalom másik felének belső dolgait illetik, legfeljebb óhajításaink lehetnek, s mert ezeket okokkal hosszasan nem támogatjuk, ebből az következik-e, hogy a birodalom másik felének feldarabolása után törekszünk?

Ami minket illet, tartózkodás nélkül kimondjuk azon meggyőződésünket, miként saját érdekünk szempontjából is semmit nem óhajtunk inkább, mint hogy a birodalom két felében ugyanazon elvek alkalmaztassanak.

Kívánjuk ezt azért, mert semmi sem fekszik inkább érdekünkben, mint hogy a birodalomnak másik felében az alkotmányos szabadság biztosítva legyen, s mert nézetünk szerint e cél a birodalom másik felében egy közös törvényhozás által jobban elérhető, mint ha az alkotmányosság felett az egyes tartományok külön gyűlései öröködnék. Kívánjuk, mert úgy vagyunk meggyőződve, hogy a birodalomnak hatalmát s alkotmányos intécióinak állandóságát semmi nem biztosíthatja inkább, mint ha azon formákra nézve, melyek szerint az alkotmányos elvek a birodalom két hasonjogú felében gyakoroltatnak, egy bizonyos homogenitás létezik; ennek pedig első feltétele az, hogy a birodalom lajtántúli felében egy oly törvényhozás [létezzék], mely a birodalom nem magyar részeit éppúgy képviselje, mint a magyar országgyűlés Szent István koronája minden országát képviseli.

Ugyanazon történelmi kifejlődés, mely köztünk s a birodalom lajtántúli fele között a dualizmust állapította meg, azon tartományok között, melyek századok óta ugyanazon elvek szerint közösen kormányoztattak, nemcsak az érdekek közösségét, sőt bizonyos egységét állapította meg, s ugyanazon tekintetek, melyek nálunk kívánatossá, sőt szükségessé teszik,

hogy Horvátország, mely a magyar koronának részét képezve, a közös törvényhozásban részt vesz, az 1861-i feliratok értelmében saját ügyeit tartományi gyűlésén s teljes autonómiával kezelje, oda utalnak, hogy a birodalom másik felében például Csehországnak és Galíciának, hasonló állás biztosíttassék s így ezen tartományok nemzetiségi és történelmi igényei, amennyiben azok méltányosak, kielégíttessenek.

De ha hisszük is, hogy a birodalomnak érdekei semmi által nem biztosíttatnának inkább, mint ha alkotmányos viszonyai így rendeztetnének el; ha meg is vagyunk győződve, hogy ily organizmus mellett két törvényhozással, melyek egyike a birodalom lajtántúli felét, másika a magyar korona minden országait képviseli, s melyek a birodalom közös ügyeire nézve kebleikből kiküldött megbízottak által határoznak, míg a birodalom két különálló fele egyes részeinek, mint például Horvátországnak s Csehországnak saját dolgaiban az autonómiának lehető legnagyobb mértéke biztosíttatik; ismételjük, ha meg vagyunk is győződve, hogy ily organizmus mellett, mely a dolgok természetéből fejlődik, és minden méltányos igényeket kielégít, alkotmányos szabadságunk a dualizmus mellett oly garanciákat nyerne, minőkkel az Anglián kívül sehol sem bír: bizonyos előttünk, hogy ezen elvek elfogadása nem tőlünk függ, s hogy azok vitatását nemcsak azért nem ismerhetjük feladásunknak, mert azokban, mik a birodalom másik felének beldolgoit illetik, csak annyiban követelhetünk beleszólási jogot, amennyiben azok saját jogaink körébe vágnak; de azért is, mert ezen elvek alkalmazását a birodalom másik felében, amennyire mi tudjuk, Magyarországon senki nem ellenzi, s így oly eszmék bő fejtegetése, melyeket senki nem ellenez, s melyeknek elfogadását igen sokan kívánatosnak tartják, legalábbis felesleges.

Közös érdekeink között a legfontosabb bizonyosan az, hogy alkotmányos átalakulásunkban mentül előbb megállapodáshoz jussunk, s ez úgy remélhető, ha azok, kiknek az alkotmányos szabadság a Lajtán innen s túl szívéükön fekszik, kezét fognak; de ezt csak akkor várhatjuk, ha helyzetünket önámítás nélkül figyelembe véve, végre beláttuk: hogy, miután a birodalomban létező dualizmusnak megszüntetése a dolgok jelen állásában nem fekszik senkinek hatalmában, feladásunkat nem e lehetetlen cél utáni törekvésben, hanem csak abban kereshetjük: *hogy a dualizmusnak azon következeit hárítsuk el, melyek a birodalom hatalmi állására károsak lehetnének.*

Amely napon a lajtántúli alkotmányos párt azon csalódásokról lemond, melyeket az egység lehetőségére nézve ápol, s melyben a dualizmust mint a birodalom alkotmányos organizációjának alapelvét elismeri; azon napon, melyben ezáltal a *közös kiindulási pontot* elfogadva, célul nem a birodalom egyik felének felsőbbségét, hanem mindkettőnek alkotmányos szabadságát s közös ügyeinknek mentül célszerűbb elintézését tűzzük ki: helyzetünk nagy nehézségei legyőzötteknek tekinthetők.

E nélkül az alkotmányos szabadság híveinek egyetértése a birodalom két felében, mely nehézségeink alkotmányos megoldásának első feltétele, elérhetetlen.

AZ AKADÉMIA MEGNYITÁSAKOR

A magyar Akadémia palotájának története mindnyájunk előtt ismeretes. Midőn az utolsó másfél évtized hosszú veszteglése közben, összes politikai intézményünk hamva alatt, a m. Akadémia hű örökösével mellett csak már a hazai nyelv és irodalom parázstüze csillámlott: akkor a zsibbadó nemzet e tűz élető melegénél virrasztotta át az éjszakát, míg csak újra meg nem virradt. De a szerény tűz helyet fényes oltárrá alakította át, s a nép filléreiből palotát épített körülsz, melyre hálás kegyelettel fognak tekinteni késő unokáink is, mint veszélyben forgott legdrágább kincseink mentő oszlopára.

A palota most készen áll és megnyitására ma lezajló ünnepélye nemzeti ünnep a szó legszorosabb, legbiztosabb értelmében, mely tiszta örömmel töltheti minden hazafi lelkét, mert a megváltó eszmének hozott áldozat dús jutalmát látja szeméi előtt a nemzeti tudomány ékes házában megtestesülve. Ami kevéssel ezelőtt csak reménytelen óhaj volt, most valóság. S az anyagi tőke, melyet hazafias indulattal az öntudatos áldozatkészség gyűjtött, hovatovább szellemi tőkévé változik át, mely száz alakban, de ezer áldás képében visszahárul a nemzetre.

Csak hogy a kölcsönös egymásrahatás üdvös láncolatából hiányzik még egy láncszem, s e hézag kitöltésére megjött az idő.

Mert a magyar Akadémia palotája felépült ugyan; a hazai tudománynak tág és kényelmes háza van, melyben szélesebb alapon működhetik, s bármennyire terjeszkedik, elfér benne még sokáig; de e ház csonka marad és befejezetlen mindaddig, míg a belső termek kopár falai és a szobroknak szánt üres fülkék a csarnokokban hirdetni fogják szegénységünket; hézagos lesz és tökéletlen, míg csak a művészet díszével nem koronázzuk a művet, mely a hazai történet egy, a jelen ivadék lelkébe vésett fordulópontjának s a magyar közszellem jelen fejlettségének maradandó emlékekül szolgálni van hivatva.

A palota külső alakja és dísz, belső termeinek nagymérvű arányai és építészeti részletei bármi fényesek legyenek, s bármint feleljenek meg külön rendeltetésüknek: az épület tüzetes céljáról, alakulása történetéről, összes művelődésünk kiválóbb mozzanatairól ékebben fogna szólni a művészet ezerhangú beszéde, mely belsejében várja megszólaltatását, mint az az egy-két arany betű, mely homlokzatán ragyog.

A teendők első és nagyobb fele be van fejezve, kisebb, elbíráhatóbb felét, mely még hátra van, ne bízzuk utódainkra.

Legyen az Akadémia egyöntetű, teljes emléke jelenünknek, és midőn a tudomány diadallal tartja bevonulását a házba, mellyel a nemzet azt megajándékozá, nyissuk meg azt a hazai művészetnek is.

Szebb tér ereje megfeszítésére nem nyílhatik, mint az Akadémia felékesítése körül; a nemzetnek viszont a hazai művészet felkarolására hálásabb, szebb alkalom, mint ennek létesítése, nem kínálkozik soha.

A kezdet az Akadémia nagy teremét illetné. Tág falain, egymás mellett és fölött, tizenhat nagyobb négyszög várja a falfestmény színes öltönyét, hogy a tudomány ünnepélyeire idegyűlt közönséget sívár meztelensége által ne szomorítsa.

Hogy e falfestmények tárgyai kizárólag a magyar nemzet művelődése történetéből mentendők, okszerűleg foly a díszépület külön céljából, mely a nemzet tudományos munkálkodása köréin túl nem terjeszkedik.

Mívelődésünk sarkpontjai voltak: a korán szervezkedett állami élet; a keresztény vallás befogadása; a tudomány és művészet meghonosítására és lendítésére célzó intézkedések.

Ez eszmekörből választandók a földszinti nyolc falfestménynek, mint szoros értelemben vett történelmi képek tárgyai. Ilyenek lehetnének: I. A pusztaszeri gyűlés. II. Szent István átveszi a Szilveszter pápától küldött koronát. III. Kálmán elfoglalja az Adria partját. IV. Mátyás tudósaitól környezve a Corvinában. V. Tinódi mint az egri hősök lelkesítő dalnoka. VI. Pázmán Péter s a nagyszombati egyetem alapítása. VII. Bethlen Gábor Enyeden, mint az erdélyi magyar tanügyi és tudományos mozgalmaknak megindítója. Végül VIII. a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása.

E földszinti falfestmények láncolatát kiegészítené a karzat mentében alkalmazandó, kisebb térfogatú falfestmények felső sora, azon helyek és hazai városok ábráival (történelmi tájképek), melyek a kijelölt irányban kiválóbb szerepet játszottak. Ilyenek volnának, megfelelő történelmi staffázssal: I. Munkács. II. Szt. Margit kolostora a Margitszigeten. III. Visegrád, Nagy Lajos korában. IV. A kassai főegyház építése. V. Körmöc, mint a bányamívelés központja. VI. Pécs, az egyetem székhelye. VII. Brassó, a könyvnyomdászat első befogadója. VIII. Nagyszombat, az újkori magyar tudományosság bölcsője.

A mennyezet alatt elnyúló, félköralakú mezőket a nemzet szellemi nagykorúságát előkészítő és azt fokozatosan képviselő férfiak domborművű arcásai foglalnék el.

Íme dióhéjba szorítva a díszítési tervezet lényege, mely nem csupán a kiszemelendő történelmi anyag, hanem egyúttal a művészi alakíthatás szempontjából is részletesen taglalva, készen várja a hazai közvélemény bírálatát.

A cél, mely előttünk lebeg: a monumentális palotának a nemzet méltóságához illő befejezése aránylag már csekély áldozatot igényel, s rövid egy-két év alatt érhetné teljesülését, ha egyelőre a felsorolt számokhoz képest ugyanannyi lelkes hazafi vagy hazai társulat egy-egy falfestmény, dombormű vagy szobormű elkészítését saját költségén magára vállalja.

Nem a filléreiből kifogyott nép összességéhez fordulunk e kéréssel, csak egyes, földi javakkal gazdagabban megáldott hazánkfiakhoz, kik magasabb műveltségüknél fogva a nagy és az összes nemzet dicsőségére szolgáló mű méltó befejezésének szükségességétől át vannak hatva; másrészt arról is meg vannak győződve, hogy a kelleténél tovább mellőzött hazai művészet azon időponttól fogja számítani magasabb lendületét, melyben a nemzet, szíve vérén ápolat közintézete palotájában, méltó és lelkesítő feladatokat tűz ki lelkesülni s teremteni képes művészeinek.

Ne gondolja pedig senki, hogy ily emlékszerű feladatok sikeres megoldására a hazai művészet képviselői elégtelen erőnek fognának bizonyulni. Többen már kitűnő képességeknek adták jeleit. Mások, hogy hasonló bizonyságokat tegyenek, csak kedvező alkalomra várnak. Az itthon lakó, szintúgy a külföldön elszórva élő hazai művészek lelkesültséggel fognak gyülekezni a megtisztelő felhívásra, és nincs miért aggódnunk működésük sikerén, mert a közlelkesültség pillanatjai, a felfokozott közszellem oly melegágya a teremtő képzeletnek, mely a valódi tehetség szunnyadó csíráiból a legszebb virágokat képes fakasztani.

Ne feledjük, hogy a tiszta hazafias érzelmek közérényeinknek mostanában legközönségesebb, legáltalánosabb nemét képezik; - az ily közhangulat a közönségre, úgy mint a művészekre minden időben és államban termékenyítő hatása által csodákat mívelt, s van elég, ki ilyenmű feladat elnyerése által élete legszebb álmának teljességét fogná üdvözölni.

Nem kételkedünk sem a nemzet áldozatkész buzgalmában, sem művészeink képességében, a magasztosan szép cél valószínűsítésére.

Amitől tartunk, az: hogy felszólalásunkat korainak, serkentő szavainkat idő előtt kiejtetteknek ítélik. - Gondolják meg, akik így vélekednek, hogy jóllehet többségben vannak, velük szemközt áll mégis egy tekintélyes minoritás, számra nem nagy, de sürgető hivatásának tiszta öntudata s aggodalmainak ösztönszerűsége miatt meghallgatásra méltó, mely fájó szívvel tudja évkönyveinkből és évek óta látja tulajdon szemeivel azt: hogy a magyar mindenben férfi tudott lenni, csak a művészet körében maradt gyermek századokon keresztül; vagy ha jobban tetszik: úrnak érezte magát subában és bocskorban is mindenkor, széles e világon, csak a művészet birodalmában századokon át hordja tagjain a jobbágyság békóit, melyek világgrázó forradalmak szellem-szabadító tusáiban is csak meg sem csörrentek soha. Nem kell-e attól tartanunk, hogy mire öntudatra ébred, s a szolgaság szégyenpírja ellepné homlokát: késő lesz, s a zsibbadt tagok végső erőlködésével sem fogna fel vergődhetni oda, a külföldi mozgalmak magas színvonaláig, melyek rohanó árja rég összezapott feje fölött.

Az időpont kedvező, tegyük próbára szárnyainkat, melyek horderejét soha megkísérteni eszünkbe nem jutott. Egy új időszak nyílik előttünk, vonuljunk be a szellemi fegyverek minden nemével.

Az ecset is hatalom, mely lelkeket igaz, s a véső is emeltyűvé válhatik kezünkben hírre és nagyságra, mint régebben a kard, melynek forgatásához oly jól értett a magyar.

Most is hadjáratot tervezünk; hódítás a célunk: - azon szellemi látkör magaslata, melyhez a foglalási jog mindnyájunkkal velünk születik, de melyre küzdelem nélkül feljutni - lehetetlen.

Támadjunk először is ott, hol szinte lábaink alatt önként összeporlik a rés; s az új küzdterén legyen első győzelmünk *az Akadémia palotájának művészi fölékesítése*.

AZ ORSZÁGGYÜLÉS FÖLADATA

Pest, dec. 17.

Századok óta először nyitotta meg az uralkodó törvényhozásunkat magyar nyelven, s azért természetes, hogy az egész nemzet századok óta soha nem értette meg jobban fejedelme szavát, s ha a trónbeszéd mind azokra, kik azt a fejdelem ajkairól hallani szerencsések voltak, mind az egész országban mély és jóltevő hatást idézett elő, ez csak annak eredménye, mert azon ünnepélyes nyilatkozatban, mellyel a király a törvényhozáshoz szólt, a nemzet talán soha többet nem talált, mi által magát megnyugtatta, mi által reményekre jogosítva érezte volna, mint azon trónbeszédben, mely dec. 14-én a budai királypalotában elmondott.

A fejedelmi szó azon bonyodalmakat, melyek az utolsó évtizedek eseményei által hazánk s a birodalom másik fele között előidéztettek, egyszerre nem szüntetheti meg. Azon nagy kérdések, melyeknek megoldásától hazánk s a birodalom jóléte függ, még most is előttünk állnak, s minthogy a trónbeszéd általános nyilatkozatából nem következtethetjük biztossággal, *mik a 1848-i törvényeknek azon részei, melyeknek változatlan életbe léptetését a birodalom nagyhatalmi állására, a fejedelmi jogok épségére s a társországok méltó igényeire való tekintetek kizárják*, nem ítéltünk azon nézetkülönbségről, mely ez iránt a fejdelem s az ország törvényhozása között netalán létezik. Nagy nehézségek állnak előttünk most is, s éppen mert azon kérdések, melyek hazánk s a birodalom másik fele között felmerültek, *nem az anyagi vagy erkölcsi kényszer fegyvereivel, hanem csak a kölcsönös értesülés és szükségesség érzetéből folyó meggyőződés alapján oldathatnak meg egyedül célszerűen*: előrelátható, hogy e megoldást csak minden viszonyok alapos megfontolása, csak sok fáradság, talán áldozatok után várhatjuk. De egy nézetünk szerint kétségtelen, s ez az, hogy azon pillanatban, melyben a jogeljátszás elmélete félretétetvén, a fejdelem a sanctio pragmaticában egy kölcsönösen elismert jogalapot választott kiindulási pontul, s az ország rendeit s képviselőit arra szólítja fel, hogy azon módozatra nézve, melyet a közös ügyek kezelésére Magyarország közjogi s belkormányzati önállásával s a birodalom hatalmi állásával megegyezhetőnek tartanak, nyilatkozzanak; hogy azon pillanatban, mondjuk, a fennforgó kérdések megoldásának *nehézségei* talán nagy részben megmaradtak; de valóságos *akadályai*, melyek annak eddig útjában állottak, egyszerre elhárítottak. - Hisszük ezt pedig azért, mert azon fontos kérdésekre nézve, melyeknek megoldásától a birodalom s hazánk jövője függ, köztünk s a birodalom másik fele között léteznek ugyan véleménykülönbségek, és a módra nézve, mely szerint a fennforgó kérdéseket megoldani reméljük, kívánataink eltérnek ugyan egymástól, de *érdekeink ugyanazok*; s érdekeink ezen közössége biztosít az iránt, hogy az utat talán nehezen, talán sok fáradság után, de végre bizonyosan fel fogjuk találni, melyen azokat kielégíthetjük.

A nemzet, mely alaptörvényeire hivatkozva, Magyarország és a hozzákapcsolt részeknek közjogi s belkormányzati önállóságát követeli, s a sanctio pragmaticának a magyar korona épségére vonatkozó határozmányainak fenntartásáért minden áldozatra kész, nem kevésbé ismeri *kötelességeit*, s annál készebb teljesítésükre, minél világosabb előtte azon összeköttetés, melyben e kötelességek teljesítése legfontosabb érdekeivel áll.

Miután ugyanazon törvény, mely Magyarország közjogi s belkormányzati önállóságát ki-mondja, egyszersmind megállapította az uralkodóház kormányzása alatti országok feloszt-hatatlan és elválaszthatatlan együttmaradását, s így a birodalom hatalmi állása saját érdekeinkkel kapcsolatban áll;

miután a fejedelemnek alkotmányunkban meghatározott jogai alkotmányunknak lényeges részét képezik, és általános, több ízben ünnepélyesen kifejezett meggyőződésünk az, hogy az öszves birodalom felvirágzása, mely saját jólétünknek egyik föltétele, és alkotmányos szabadságunk csak úgy biztosítható, ha a birodalomnak minden részei alkotmányos jogokkal ruháztatnak fel: sem az, hogy *a birodalom hatalmi állása gyengítettessék*, sem az, hogy *a fejedelmi jogok az alkotmány által megszabott határokon túl korlátoztassanak*, sem az, hogy a birodalomnak nem magyar részei *a közös ügyek kezelésénél alkotmányszerű befolyásuktól megfosztassanak*, a nemzetnek bizonyosan soha nem volt szándékában. - S bátran kimondjuk, hogy ami azon célokat illeti, a birodalom két felében csak egy nézet uralkodik.

Törvényhozásunknak azon nehéz feladat jutott, hogy oly intézvényeket keressen fel, melyek által a birodalomnak hatalmi állása egyes részeinek alkotmányos szabadságával megegyeztethető; s törvényhozásunk, melynek első kötelessége, hogy az országnak közjogi s belkormányzati önállását csorbíthatlanul fenntartsa, csak minden kérdéseknek *érett megfontolása és beható tárgyalása után* állapodhatik meg nézeteiben. Azon *őszinte nyíltság*, mely - mit a trónbeszéd oly szépen fejez ki - *a fejedelmek s népek közötti bizalomnak nélkülözhetetlen feltétele*, feltétele azon kölcsönös bizalomnak is, melytől az isteni gondviselés által egy fejedelemnek kormánya alatt egyesített népek jóléte és szabadsága függ, s törvényhozásunknak joga s kötelessége lesz szemei előtt tartani azt, mit a közös birodalom érdeke kíván, óvatosan kerülve mindent, mi által az országnak közjogi önállása legtávolabbról veszélyeztethetnék. De azon perctől fogva, melyben a nemzet alkotmányos önállása elismertetvén, az ezen legfőbb kincsét fenyegetett veszély eltávolíttatott, érzi e hazában mindenki, *hogy midőn a birodalomnak erőt és súlyt kölcsönöz, saját erejét és súlyát növeli, midőn emel, önmagát emeli, s midőn az egész fennmaradását biztosítja, saját épségét tartja fenn*; épp azért meg vagyunk győződve, hogy *a nemzet áldozatkészséggel és önmegtagadással járuland a feladás megoldásához*. Mert bármi nagyok legyenek a nehézségek, melyekkel küzdenünk kell, bátran nézhetünk eléjük, valameddig a fejedelem s az ország között létező bizodalom fennmarad, ennek pedig legbiztosabb alapja a törvényhez való ragaszkodás.

IPAREGYESÜLETÜNK

Pest, dec. 24.

Nincs senki, ki az iparnak fontosságát kétségbe vonná. - Az ipar kifejlődése, mely által a vagyonosodásnak a földbirtoktól független forrásai nyíltak s mely a munkás osztályoknak anyagi és szellemi emelkedését idézte elő, alapja azon jogegyenlőségnek, melyen az újabb kor állami s társadalmi viszonyai nyugszanak. Ez feltétele alkotmányainknak, mert legfőbb biztosítékuk: egy erős középrend, csak az iparral együtt fejlődhetik ki. Ettől függ az államnak gazdagsága, melynek kimeríthetlen forrásai nem a gazdag ércekben, sem földje termékenységében, hanem népe intelligens munkájában kereshetők. Sőt, ha a földművelésnek és az iparnak érdekei ellentétbe állítottak, s az előbbinek túlnyomó fontosság tulajdonított, napjainkban már mindenki átlátja, hogy a földművelés is magasabb fokra csak az iparral együtt emelkedhetik, s hogy a földnek bármily termékenysége nem oltalmazhat meg elszegényedéstől oly országokat, melyekben a földművelés emelésére szükséges tőkék hiányzanak, s melyek termékei csak az országon túl kereshetik fogyasztóikat.

Mindez általánosan elismert tény. Mióta a népek vagyonosodásának föltételei komoly tanulmányok tárgyaivá tétettek, s a nemzetgazdaság a tudományok sorába lépett: az iparnak fontossága el lett ismerve mindenki által, s alig találunk civilizált országot, melyben a törvényeknek s kormányi rendeleteknek arra irányzott egész sorát nem mutathatnók fel.

De ha a *cél*, mely után napjainkban alkotmányos formák alatt törekszünk, ugyanaz, melyet már a múlt század felvilágosodott abszolutizmusa magának kitűzött: tagadhatlan, hogy azon eszközökre nézve, melyek által e cél elérhető, újabb viszonyaink, s azon elvek által, melyeket napjainkban a civilizált világ elfogadott, nagy változás idéztetett elé.

A múlt, sőt a jelen század kezdete is az ipar nevelésének fő eszközét a vámrendszerben kereste. Akként rendezni ezt, hogy azáltal a külföldi iparnak versenye kizárassék, vagy hogy a honi gyártmányoknak új piacok nyíljanak: ez volt a feladás, melyet minden kormány saját iparának érdekében magának kitűzött. S habár a végeredmények a várakozásnak sokszor meg nem feleltek, s a mesterségesen előidézett ipar a gazdagság helyett, melyet tőle vártak, csak a pauperizmust vonta maga után, még ezen bajok is, melyeknek oka nem az iparban, hanem azon fluktuációkban kereshető, melyek ott, hol az ipar valamely ágának természetes feltételei hiányzanak, mindig támadnak: még ezen bajok is, mondjuk, csak azon befolyást bizonyítják, melyet egy állam vámrendszere által az iparra gyakorolhat. - Bizonyos pedig, hogy valamint Angliában, úgy Svájc kivételével csaknem mindenütt, hol az ipar magasabb fokra emelkedett, ez nagyrészt az egyes országok érdekében felállított vámrendszereknek köszöni kifejlődését. De éppoly bizonyos az is, hogy ez, egykor oly célszerűnek tapasztalt eszköz jelen viszonyaink között többé nem alkalmazható.

Bármily nézetben legyünk a szabad kereskedés elve iránt, annyi áll, hogy ezen elv eddig ugyan következetesen keresztülvive még nincs, de hogy a civilizált világ minden országai erre törekszenek, s hogy nincs állam, mely ezen általános iránynak ellenállhatna, miből világos az is, hogy amennyiben egy vagy más ország az ipar emelését tűzte ki céljául, ennek elérésénél napjainkban nem prohibítív rendszer - vagy magas vámszabályra, hanem csak oly eszközökre támaszkodhatik, melyek a szabad verseny eszméjével megegyezhetők.

A szabad kereskedésnek elve szükségképp nagy s elhatározó hatást fog gyakorolni az iparra, s előttünk kétségtelen, hogy azon arányban, melyben ezen elv egyes országokban következetesen alkalmaztatik, az iparnak azon ágai, melyek csak magasabb vámszabályoknak köszönik

virágzásukat, el fognak enyészni. - A szabad kereskedés által az ipar mezején a különböző országok között a munka felosztásának egy neme fog előidézteni, mely szerint minden ország az iparnak csak azon ágaira szorítkozik, melyeknek feltételeivel bír, s teljesen osztozunk azok nézeteiben, kik a szabad kereskedés elvének elfogadásától egyes országokban bizonyos iparágaknak vesztét jósolják.

Szabad kereskedés mellett csak oly ipar állhat fenn, mely pártolás nélkül versenyezhet más országok iparával, azaz mely másoknál tökéletesebben vagy olcsóbban termel, s tagadhatatlan, hogy annak eszközlése sokkal nehezebb, mint midőn az ipar emelésére csak a vámszabályok megváltozása tartatott szükségesnek.

De miután nem a protekció, hanem a szabad verseny századában élünk, s miután napjainkban az iparnak jövőjét a védrendszerre alapítani nem lehet, főképp oly országban, melynek fő iparága a mezei gazdaság, s melyben a gyáriparnak ily módon való védelme csak oda vezetne, hogy más országok gazdasági terményeinek ellenében hasonló rendszert alkalmaznának, s így gyáriparunk bizonytalan jövőjének jelen iparunk legfontosabb ágát, a mezei gazdaságot áldoznók fel, el kell fogadnunk a helyzetet, abban keresve vigasztalásunkat: hogy ha a szabad kereskedés elve mellett az iparnak mesterséges kifejlesztése lehetetlen is, éppoly lehetetlen annak mesterséges elnyomása, s hogy valamint védvámok nélkül az iparnak azon ágai, melyeknek természetes föltételei valamely országban hiányzanak, nem fejlődhetnek ki, úgy bizonyosak lehetünk az iránt is, hogy mihelyt e feltételek léteznek, azaz: mihelyt az ipar valamely ágának művelésére a nyersanyag, a tőkék, a szükséges munkaerő, az iparosok képessége s a vásár megvan, csak szabadság kell, hogy az iparnak ezen ága felvirágozzék: s épp azért nincs ok, melyért a szabad kereskedésnek elvét hazai iparunk kifejlődésére veszélyesnek tartsuk.

Kétségtelen, hogy hazánk azon részében, hol a mezei gazdaság minden kezet elfoglal, legfeljebb az iparnak azon ágai fejlődhetnek ki, melyek a gazdasággal szoros kapcsolatban állanak, s hogy hazánk az ipar bizonyos nemeiben, melyek oly nyersanyagot dolgoznak fel, melyet magunk nem termelünk, nem versenyezhet oly országokkal, hol az ipar ezen ágaiba már roppant tőkék fektetettek, s a munkások hosszú gyakorlat által kitűnő ügyességet értek el.

De miután hazánk egyes nyersterményeket, melyek az ipar nevezetes ágainak anyagául szolgálnak, olcsón, jól s nagy mennyiségben állít elő;

miután hazánk több részeiben a létező munkaerő a földművelés által el nem foglalható, s ezért a napszámos olcsó;

miután éppen itt a víz-erő s tüzelőanyag roppant, még fel nem használt kincseivel bírunk;

miután éppen az ipar azon ágai számára, melyeknek nyersanyagát mi magunk állítjuk elő, magában az országban nagy vásárt találunk, mely most a külföldről láttatik el;

miután oly tartományok szomszédságában élünk, melyek a műveltség alantabb fokán állva, ezen cikkek szintén a külföldről hozzák be, s így csak közlekedési eszközeink tökéletesítése szükséges, hogy itt a távolabb külfölddel előnyösen versenyezhessünk, főképp oly cikkekkel, melyeknél nagyobb súlyok miatt a vitel távolsága az árban tetemes különbséget tesz;

miután végre napjainkban a tőke oda fordul, hol nagyobb s biztosabb jövedelemre számolhat, s így iparunk azon ágai, melyek haszonnal művelhetők, a külföld tőkéire számolhatnak;

kétségtelen előttünk az, hogy az ipar bizonyos ágaira nézve hazánk már jelenleg is csaknem minden szükséges kellékekkel bír, s hogy azok eddig csak azért nem fejlődtek ki, mert helyzetünk ezen előnyeit részint nem ismertük, részint felhasználni nem tudtuk.

Hazánk, főképp azon viszonyaira nézve, melyek az iparra vonatkoznak, valóságos terra incognita előttünk, melynek kincseiről szólunk, melynek jövő felvirágzásáról álmodozunk, de melynek helyzetéről részletes ismereteink nincsenek; s Európa civilizált országai között nem találunk egyet sem, melyben az iparos osztályoknak közös érdekeik tiszta felfogására és hatályos előmozdítására kevesebb alkalom nyílnék, hol kevésbé lenne gondoskodva arról, hogy a munkás és mesterember saját mesterségének folytatására a szükséges ismereteket megszerezhesse, s hol az iparos minden eszközöket, melyek őt haladásában segíthetik, minden nemesebb ösztönt, mely őt szakmájának tökéletesítésére buzdíthatná, oly egészen nélkülözné, mint hazánkban; és miután mindaddig, míg ezen helyzetben maradunk, iparunk kifejlődése lehetetlen, s miután azon hiányok pótlására egyeseknek törekvései s a törvényhozás vagy kormányunk legjobb szándékai is elégtelenek, s helyzetünk teljes ismerete szintügy, mint azon sokféle akadályok elhárítása, melyek iparunk kifejlődésének útjában állnak, csak sokaknak egyesült munkálkodásától várható: nézetünk szerint iparunk emelésének érdekében nem történhetik semmi üdvösebb, mint ha egy oly egyesület alakul, mely kizárólag ezt tűzi ki feladásául.

Ez okok indítottak többekkel együtt engem is arra, hogy a már egyszer létezett, de az idő viszontagságai folytán megszűnt iparegyletchez hasonló ugyan, de a haladott kor kívánalmainak még inkább megfelelő egyesületet alakítsunk. Már 1863-ban indultak meg ebbeli törekvéseink, de a nemrégben lelépett kormány iszonyodott az egyesülésben rejlő erőtől s mind újabb-újabb akadályokat gördítvén alakulandó egyesületünk útjába, addig halogatta az ügyet, hogy csak a most kormányra jutott magyar államférfiak adhatták ki a megalakulás végleges engedélyét.

Az *Országos Iparegyesület* végleges szervezésének tehát többé nem áll semmi útjában. S midőn erre honfitársainkat, főképp hazánk iparos osztályait figyelmeztetjük, egyúttal tömeges részvételre felhívjuk, hogy együttes erővel társadalmi úton érjük el azt, mire kormányintézkedések ezentúl elégtelenek; felajánljuk egyúttal lapunkat is ez országos cél elérhetésének egyik eszközéül.

A jövő számtól kezdve tehát mindaddig, míg a végleg megalakulandó egylet igazgatósága másképp nem intézkedik, lapunk lesz az országos magyar iparegylet közlönye, s olvasóink ezentúl gyakrabban fognak az egylet körüli mozgalmakról, a hazai ipar általános érdekeiről szóló hírekkel találkozni, és - reméljük - méltányolni az érdekeltséget, melyet a hazai vagyonosodásra nézve ezen egyik legfontosabb termelési ág iránt tanúsítunk.

ÚJÉVRE

Új évnek küszöbén állunk, s a gondolat, hogy életünk egy szakát befejeztük, komolyabbá tesz. - Visszatekintünk az elmúlt napokra, s mert tudjuk, hogy a Janus-szobron, mely az új évnek jelképe, az előre tekintő ifjú arc komoly vagy mosolygó, de azon kifejezést veszi fel, melyet visszafele néző társán látunk - a meggyőződés, hogy jövőnk csak múltunknak folytatása lesz, néha reménnyel, sokszor aggodalommal tölti el lelkünket. - A gazda felszámítja készleteit, melyek utolsó terméséből felmaradtak, a kereskedő átnézi könyveit, a tudós újra átgondolja feladatát, az utolsó év haladásai szerint mérve erejét s az időt, melyre annak befejezéséig még szüksége lesz; míg a családapa gyermekeinek mosolygó arcai között saját életének derültebb napjairól s azon időről elmélkedik, midőn az élet a vidám gyermekeknek is komolyabb leend. Vajon csalódunk-e, ha feltesszük, hogy e napon, midőn mindenki arra gondol, mi szívéhez legközelebb áll, a haza nagy ügye még inkább foglalkoztatja olvasóinkat? Hisz közös ügyünk ez, melyet sajátjának mondhat a legszegényebb, s melynél fontosabbat a leggazdagabb sem ismer; mert nem emelkedhet senki oly magasra, s nem sülyedhet oly mélyen, hogy ez személyes érdekeire nézve közönyössé válnék.

Szóljunk erről mi is, s midőn az év végőrái leperegnek, vessünk egy tekintetet a múltra, hogy felszámolva eredményeit, önámítás nélkül ítéljünk jelen helyzetünkről, tisztába jöjjünk a feladat iránt, melyre készülnünk kell.

A lefolyt év hazánkra nézve kedvező vala, s ha eredményeit tekintjük, a hazafi elég okot talál, hogy azokkal megelégedjék.

A jelen állapot ugyan ki nem elégítheti vágyainkat, a nehéz sebek, melyeket 15 évnek hibái s tévedései a nemzet anyagi jólétén ejtettek, még nem hegedtek be, s a kormányrendszer, mely szerint ügyeink vezettetnek, távolról sem felel meg törvényeinkre alapított követeléseinknek: de vajon ki az, ki, ha jelen helyzetünket hasonlítja össze azon állapotokkal, melyek e hazában most egy éve léteztek, nem vallaná be, hogy azok csaknem mindenben jobbra fordultak?

A rendszert, mely az 1861-i országgyűlést követte, bürokratikus haditörvénynek, negatív ostromállapotnak vagy konstitucionális abszolutizmusnak nevezhetnők; mert azon szavak, melyeket máshol a fennálló kormányrendszerről használunk, nem illenek oly állapotra, mely alatt egy alkotmányos birodalomnak több mint fele a polgári jogok élvezetéből állítólag ezért záratott ki, hogy a bürokratikus abszolutizmus útján az alkotmányos szabadságra kényszerítessék; a rendszer, melynek egyetlen jó oldala az vala, hogy mindenki átlátta fenntart-hatatlanságát, félretétetett.

A jog-eljátszásnak elmélete, melyet annyival monstruózusabbnak mondhatunk, mert az oly államban alkalmaztatott, melyben a tróntól le az utolsóig minden a történelmi jog alapján nyugszik, elvettetett; az ország kormánya oly férfiak kezébe ment át, kiktől nézetekben talán különbözünk, de kiknek hazafiságán és alkotmányos érzelmein kétkednünk nem lehet.

A *sanctio pragmatica*ban oly kiindulási pont jelöltetett ki haladásunknak, melyet a birodalom két felében egyaránt jogszerűnek ismernek el.

S hogy mindent egybefogjunk, viszonyaink elhatározásánál ezentúl nem a *kényszer uralkodik*, mely csak korlátozni képes, hanem a szabadság, mely minden fejlődésnek feltétele.

Nagy lépések ezek, s ha előbbi viszonyaink között a létező ellentétek kiegyenlítésének még lehetsége is hiányzott, bátran állíthatjuk, hogy most a legnagyobb akadályok, melyek útjában álltak, elhárítottak. S talán mindezeknél fontosabb még azon változás, mely az utolsó év leforgása alatt, főképp a Lajtán túl uralkodó nézetekben történt.

Ki nem emlékezik az időre, midőn a miniszteri padról hirdetett jog-eljárási elmélet a lajtántúli népek képviselői által tapssal fogadtatott; midőn a tény, hogy az alkotmányos, sőt a polgári jogok élvezete a birodalom egyik felében felfüggesztetett, az osztrák alkotmánynak kellemetlen, de szükséges feltételeként fogadtatott el, s úgy látszott, mintha az alkotmányos Ausztria V. Károly birodalmának ellentéte akarna lenni, hogy miként ott a nap soha nem alkonyodott le határain, úgy itt a szabadság napja soha ne világítson az egész birodalom felett. És ki nem látja, hogy e nézetek az utolsó év leforgása alatt nagy módosításon mentek keresztül!

A Lajtán túl egyes lapok most sem változtatták meg hangjokat, s a szokott buzgósággal folytatják eddigi törekvésöket, mely úgy látszik, csak az, hogy a szakadást, mely a birodalom két fele között tátong, még nagyobbá tegyék. De ha a valóságos közvéleményt tekintjük, kétségtelen, hogy ott, hol előbb csaknem közellenségnek tekintetett mindenki, aki a birodalmat, mely két, jogilag önálló és tényleg minden viszonyaiban különböző félből áll, egységes államnak elismerni éppen nem akarta; most naponként inkább terjed a meggyőződés, hogy a birodalom jövője nem annak unifikációjától, hanem attól függ, hogy közös érdekeink, melyek fejedelmünk egysége s hosszú együttlétünk által támadtak, célszerű intézmények által biztosíttassanak; s mindinkább szaporodik azok száma, kik átlátják, hogy az legjobban úgy érhető el, ha a dualizmust mint tényt elfogadva, a birodalomnak szervezésében ezen alaptól indulunk ki.

A Lajtán innen nem vonja senki kétségbe, hogy miután alaptörvényeink s felbonthatatlan szerződések által a birodalommal kapcsolatban állunk, s miután emiatt hazánknak biztossága s a befolyás, melyet más államokra gyakorolhatunk, azon állástól függ, melyet a fejedelem egysége által alakult összbirodalom Európában elfoglal: saját érdekünk nem az összbirodalom gyengítését, hanem azt kívánja, hogy az mentül hatalmasabbá váljék, s hogy hazánk a birodalom kormányára azon befolyást gyakorolja, mely azt megilleti, és saját érdekeinek védelmére szükséges.

S a birodalom mindkét felében, habár az alkotmány formája iránti nézeteink eltérnek is, és sok egyes kérdés felett vitatkozunk, közös azon meggyőződés, hogy az alkotmányos szabadság a birodalom egyik felében nem alapíttathatik meg, ha a birodalom másik fele attól megfosztatott, s hogy ennek megállapítása legfontosabb közös ügyünk. Ennyi tapasztalás után senki nem kételkedik többé, hogy ha még várnunk lehet, s ha várnunk kell, mindent csak azon egyetértéstől várhatunk, mellyel mindkét oldalról alkotmányos szabadságunk megállapítása után törekszünk.

Akár azon fordulatot tekintjük tehát, mely közügyeinkben, akár azt, mely a közvéleményben az utolsó év alatt történt, okunk van, hogy eredményeivel megelégedjünk, és a legnagyobb pesszimista is be fogja vallani, hogy kilátásaink minden tekintetben kedvezőbbekké váltak. De éppen oly bizonyos az is, hogy csakis ezek változtak, s ha azon akadályok között, melyek közügyeink kielégítő rendezésének útjában álltak, sok eltávolított is, sem közügyeink rendezve, sem az államjogi kérdések megoldva még nincsenek. S kétségtelen, hogy midőn az új év küszöbén a jövőbe tekintünk, ugyanazon földet áll előttünk, melyet tavaly, melyet évek óta magunk előtt láttunk, azon különbséggel csupán, hogy - mert a kérdések megoldása, mely előbb lehetetlen vala, most, miután a jogfolytonosság elve elismertetett, lehetővé vált -, e megoldást többé nem utasíthatjuk el.

Eddig eleget tevénk hazánk iránti kötelességünknek, ha szigorúan ragaszkodva törvényeinkhez, magunkat állásunkból semmi által ki nem szorítottuk; most tőlünk az kívántatik hogy hazánk önállásához ragaszkodva, melynek fenntartása első kötelességünk. - oly intéciókat alapítsunk meg, melyek hazánk s a birodalom érdekeinek egyiránt megfelelnek. Eddig jogaink fenntartására szorítkozhattunk, most azt várják tőlünk, hogy az 1848-i elveket kifejtve, a tért, melyet férfiasan megvédénk, hazánk s a birodalom javára gyümölcsözővé tegyük. S ha e feladat szebb, bizonyosan nehezebb is, s kétségtelen, hogy azt csak úgy oldhatjuk meg, ha azt egész nagyságában felfogva, azon öntudattal fogunk a munkához, hogy a jelenben a nemzet jóléte, a jövőben annak emelkedése s talán fennállása függ határozatainktól.

S ezen meggyőződés legyen a vezéreszme, mellyel az új évbe lépünk. Nagy és nehéz feladat áll előttünk, és talán előre sem láthatjuk minden nehézségeit; - a siker bizonytalan, de kötelességünk tisztán áll előttünk, s ezt követve oly akadályokkal találkozhatunk, melyeket legyőzni talán nem áll hatalmunkban; de el nem tévedhetünk. Ez bátorítson a nagy munkában, mely reánk vár. Meglehet, hogy a remények, melyekkel az új év küszöbén átlépünk, nem teljesülnek, de legyünk meggyőződve, hogy becsületes fáradozásaink nem vesztek el sem magunkra, sem a hazára nézve, ha az év végével nyugodt lelkiismerettel elmondhatjuk nagy költőnkkel:

Szent hazánk,
Mégfizettük mind, mivel csak
Tartozánk.

GRÓF DESSEWFFY EMIL

Pest, jan. 13.

A gyász hír, mely gróf Dessewffy Emilnek haláláról tudósított, fájdalommal töltötte volna el a nemzetet minden körülmények között: mentül inkább most, midőn a hazának e válságos napokban legjobb fiainak közreműködésére még több szüksége van, mint máskor, s midőn a szakadatlan tevékenységet látva, mellyel a férfiú élete végső napjáig hazafiúi feladatain dolgozott, e veszteségre elkészülve nem valánk.

Oly érdemeknek méltánylása, melyek több mint harminc éven át az irodalom és közélet mezején szereztetnek, s melyek nagysága nem egy kitűnő vagy szerencsés tettben, hanem azon lankadást nem ismerő tevékenységben rejlik, mellyel a férfiú nagy feladatain dolgozott, nem tartozik az időszaki sajtó feladásai közé.

Való becsek szerint méltányolni ez érdemeket a történeté, mely, ha majdan az utolsó évtizedek eseményei fölött ítélni fog, igazságosan kijelöli a helyet is, mely kortársai között azon férfiút megilleti, ki kevesebb zajjal, mint mások, de a legtöbбекnél nagyobb sikerrel dolgozott szellemi s anyagi haladásunkon, s kit honfiúi érzéseinek kifejezésében talán sokan, de való hazafiságában senki felül nem múlt.

De ha az időszaki sajtó csak a jelennel foglalkozik, s napokra szólván, az egyes nap érzelmeit s ítéletét jegyezi is fel, vajon elhallgathatjuk-e a mély fájdalmat, mellyel a nemzet egyik leghívebb fiát sírjába kíséri, s nem tartozik-e feladásunkhoz, hogy érdemeinek igazságos megítélését a jövőre bízva, azon hálát fejezzük ki, melyet a közjónak szentelt tevékenysége érdemel, s melyet senki, ki annak eredményeit ismeri, attól megtagadni nem fog.

Mellőzzük politikai tevékenységét. Mozgalmas időkben, minőkben éltünk, midőn a nemzet legfontosabb érdekei kérdésben forognak, s kötelességök érzete, mellyel meggyőződésükhöz ragaszkodnak, a politika mezején néha örökre elválasztja a barátokat is, senki nem képes arra, hogy az egyes férfiú politikai tevékenységéről igazságos ítéletet mondjon. - Mint látkörünkben minden tárgynak nagysága távolságától függ, úgy ítélünk a közélet mezején az emberekről, nagynak tartva azt, ki hozzánk közelebb áll, míg az, kiről messze távolból ítélünk, törpének látszik; nem azért, mert nem akarunk, de mert nem tudunk igazságosak lenni, s mert helyzetének tévedésein senki egészen tülemelkedni nem képes. - Egy van, mit Dessewffyról e részben bátran elmondhatunk, s mit barátai, s azok, kik e téren ellenei valánk, egyiránt el fogunk ismerni, s ez az, hogy egész életén át híven s szilárdan ragaszkodott elveihez, s ez elég, hogy ha eltértek is nézeteink, néki tiszteletünket biztosítsák. De bármily nagy azon befolyás, melyet a nemzet politikai helyzete annak jólétére gyakorol, bizonyos, hogy az a nemzet életének csak egy részét képezi.

A külső hatalomnak s polgári szabadságnak foka, melyet nemzetek élveznek, nem annyira írott törvényeiktől s politikai szervezetöktől, mint anyagi s szellemi képességeiktől függ, s minden haladás, melyet a politika mezején teszünk, csak annyiban biztos, amennyiben e képességnek megfelel. És vajon, ha ezen nézetből indulva ki, legközelebbi múltunkra visszatekintünk, s azon vigasztaló meggyőződéshez jutunk, hogy e szomorú időszak alatt, midőn a politika mezejéről leszorítva a nemzet látszólag vesztetelt, a halotti csend között, mely határainkon elterült, haladásunk azért mégsem szakadt meg; hogy szenvedéseink között fejlődünk is, s hogy megzsibbasztott erőnkkel látszólag legyőzhetetlen akadályok között tettünk s alkottunk olyakat, mik anyagi jólétünknek alapjai lehetnek és szellemi kifejlődésünket a

jövőre biztosíthatják; vajon mindezeknél nem Dessewffynek neve áll-e első helyen; nem ő-e az, kinek a nemzet törekvéseinek ezen eredményeit e nehéz időben köszöni?

Az utolsó tizenöt év alatt három tárgy van, melyre meglelégedéssel tekinthetünk vissza, s mely nemzetünk életében valóságos haladásnak nevezhető.

A Tisza szabályozása körüli munkálatok.

Hitelintézetünk megalapítása.

S azon nagyszerű mozgalom, melynek a Magyar Akadémia palotáját s alapjának nevelését köszöni.

S ki nem tudja, hogy mindazoknál, hol törekvéseinket siker követte, Dessewffynek köszönjük a legtöbbet? Nem ő volt-e az, ki a Tisza-szabályozás nagy munkájánál, mely a roppant területet, melyet eddig az ár fedett, a nemzet szorgalmának megszerezte, Széchenyi nyomdokait követé, és példátlan erélye s kitartása által oly időben, midőn minden nemzeti vállalat gyanús szemmel tekintettetett, minden szabad mozgás még a társulati téren is akadályoztatott, legtöbbet tett, hogy e nemzeti vállalatot befejezve láthatjuk; s vajon van-e valaki, ki el nem ismerné, hogy a földhitelintézet, mely földművelő országunkban és pénzügyi helyzetünk mellett anyagi haladásunknak egyik leghatalmasabb eszköze, sőt melyet föltételének mondhatunk, nála nélkül még nem léteznék, s az Akadémia palotája, melyre a nemzet méltó büszkeséggel tekint, nem állna befejezve.

A tudomány körén kívül nagy eredmények csak sokaknak egyesült törekvései által eszközölhetők, s a nemzet jól teszi, ha azt, mire ezeken áldoztak, s mit ezerek összetett munkássága alkotott, saját művének tekinti; de vajon nincs-e igazunk akkor is, ha kimondjuk, hogy az, ki a nemzet azon törekvéseinek élén állt, s a helyes pillanatot kiválasztva, munkaerejének irányát meghatározá, a legnagyobb érdemet szerezte magának, melyet a közélet pályáján elérhetünk, s mások felett érdemes arra, hogy emléke a nemzet által hálás kegyelettel tiszteltessék; mert neki köszönjük azon eredményeket, melyeket a legnagyobb lelkesedés is csak úgy érhet el, ha az egy célra egyesülve, egész hatalmával egyes tárgyakat karol fel.

A népszerűség az életben némiképp a szerencse adománya, s a visszhang, melyet az egyes szavai találnak, a helyzettől függ, melyet elfoglalt, midőn azokat kimondá. De az egyes nemzedékek eltűnnek a szavak, melyekért lelkesült, s a jövő nem a zaj után, melyet okozott, hanem aszerint ítéli meg a múltnak nagyságát, amit alkotott, s mi kimondjuk meggyőződésünket, hogy e mértékkel mérve Dessewffy Emilt a legnagyobbak egyikének fogja tartani, kiket nemzedékünk a hazának adott.

A FELIRATOK DOLGÁBAN

I

Pest, febr. 25.

Ha azon feliratnak, mellyel a képviselőház a trónbeszédre válaszol, az a feladata, hogy a nemzet nézeteit, érzelmeit s kívánságát tisztán fejezze ki, s ha minden parlamentáris diszkusszióknak célja, hogy a szőnyegen lévő kérdéseket minden oldalról felvilágosítsa, a többséget saját nézetében megerősítse és meggyőzzön mindenkit arról, hogy az állás, melyet a többség elfoglal, oly elvek s érzelmek szükséges következése, melyek változhatatlanok: úgy az utolsó hét eredményével megelégedhetünk.

Kinek a felirat szelleme iránt kételyei lehettek, azt a képviselőházban folytatott hosszú vitatkozások felvilágosították, és az ellentét, mely a diszkusszió alatt egyes pontokra nézve fölmerült, csak még világosabbá tette azon egyetértést, mely éppen a legfontosabb elvekre nézve az országban létezik. A képviselőház jobboldalának vezetői s a külön felirat, melyben a főrendek saját nézeteiket s kívánataikat öfelsége előtt kifejezni szükségesnek látták, ezt egyiránt bebizonyították.

A hosszú tárgyalás, mely alatt minden véleményárnyalat szabadon fejezte ki nézeteit, megmutatta, mit a képviselőház tisztelt vezetője oly nemes egyszerűségben kimondott, hogy őszintén óhajtuk a kiegyenlítést és szívesen közelítünk annak ösvényén a birodalom népeihez; *de magunk lábán akarunk odajutni*, hogy elmenjünk azon határokig, amelyekig mennünk szabad s *amelyeken túllépni árulás volna önhazánk ellen*. S ha ezek után is megghiúsulnának a kiegyenlítési remények: akkor azok lesznek okai, kik tőlünk többet kívántak, mint amit tennünk lehet; azok, kik ámbár kétségtelen, *hogy Magyarországnak a pragmatica sanctióban határozottan kikötött alkotmányos önállása tetteleg is mindig fenntartott*, tőlünk most azt kívánják, hogy arról lemondjunk; azok, kik miután a népeknek s országoknak, melyekkel a sanctio pragmatica által feloszthatlanul egyesültünk, társak voltunk, de rendelkezésük alá magunkat soha sem bocsátottuk, mert nem elégszenek meg, ha készek vagyunk velök s mellettök állni, hanem kik annál többet követelnek; s azok, kik kevesellik, ha hazánk s a birodalom minden egyes részeinek autonómiája annyiban, de csak annyiban korlátoztatik, amennyiben azt a közös cél megkívánja, *mely közös célt mi sem fogjuk szem elől téveszteni*, és kik a birodalom vesztét hirdetik, mihelyt abban valami marad, mit saját rendszerök szerint egy középpontból, bürokráciájuknak mesterséges gépezetével nem kormányozhatnak.

Csaknem egészen annak szavával éltünk, kinél világosabban a képviselőház, sőt az egész nemzet közmeggyőződését senki nem fejezte ki, s mi meg vagyunk győződve, hogy éppen e világosság, melyet a felirati tárgyalások törekvéseinkre vetettek, elő fogja segíteni azok eredményeit.

A képviselőház diszkussziója kijelölte a határokat, melyeken túllépni semmi párt az országban feljogosítva nem érzi magát, s kik a birodalom szebb jövőjét csak a február 26-i vagy máshoz hasonló közös alkotmány elfogadásától várták, csalódva érezhetik magukat reményeikben; de mi nem hisszük, hogy azáltal a nagy feladat, mely előnkbe tűzetett, nehezítettnek.

Nagyon csalódik, ki azt hiszi, hogy intézmények, bármily tökéletesek legyenek teóriában, egy nagy birodalom egységét állapíthatják meg. Alkotmányoknak tökélye célszerűségektől függ, s

annak mérlege csak azon összhangzásban kereshető, mely az institúciók s a tényleges állapotok között létezik. Hol ezt nem találjuk, ott az alkotmányos formák tökélye az ellentétet, mely a törvény elvei s a tények között létezik, nem szünteti meg, s csak azon küzdelmet hosszabbítja, mely ily viszonyok alatt mindig az alkotmány megsemmisítésével végződik; és éppen azért az első lépés, mely az alkotmányosság szilárd megalapításához vezet, mindig az, hogy a létező állapotok iránt minden csalódástól meneküljünk.

Valamint senki nem tagadhatja, hogy minden monarchikus alkotmányok között az angol biztosítja a rendet s szabadságot legjobban, s így a legtökéletesebb, mégis el kell ismerni, hogy ezen alkotmány csak éppen Angliában felel meg céljainak, s más országokban alkalmazva sehol a várakozásokat nem elégíti ki: úgy a lényeges különbség, mely az osztrák birodalom s minden más államok között létezik, meggyőzhet mindenkit, hogy azon intézmények, melyek máshol a szabadság biztosítására célszerűeknek mutatkoztak, itt nem alkalmazhatók, s hogy itt, mint mindenütt, az állam biztosságát nem az institúciókban, hanem alapjukat a létező viszonyokban kell keresnünk.

A képviselőház s a főrendek, minden párt, sőt csaknem minden egyes, ki e nagy ügyben felszólalt, határozottan kimondá, hogy alkotmányunkhoz szilárdan ragaszkodik, s azon önállásról, melyet a *sanctio pragmatica* s királyaink esküje által megerősített törvényeink biztosítanak, semmiért lemondani nem fog. De vajon nem mondatott-e ki éppen oly határozottan és éppoly egy értelemmel az is, hogy a magyar nemzet hasonló szilárdsággal ragaszkodik a *sanctio pragmaticának* azon határozataihoz is, melyek mindazon országok feloszthatlan együttmaradását s ezáltal a birodalom hatalmi állását biztosítják, s kevésbé egyhangú volt-e képviselőink nyilatkozata, hogy saját jogaik legerősebb támaszát, saját alkotmányuk legbiztosabb garanciáját csak minden jognak tiszteletében, csak a birodalom minden részeinek egyenlő szabadságában látják? - És ha azon formák, melyek szerint a birodalom kétféle alkotmányos befolyását azon ügyekre gyakorolja, melyek őket közösen érdeklik, különbözők azoktól, melyeket más államokban találnak; ha e birodalom - hogy ismét Deák Ferenc világos hasonlatosságát használjuk -, két erős oszlopon épült ív, melynek tetején a trón áll: vajon az épület gyengébb-e azért, vajon jövője nem biztos-e mindaddig, míg azon oszlopok, melyeken nyugszik, nem rendítetnek meg.

Feladásunk nem egy új egységes államnak alkotása - mi nem emberi ész s akarat, hanem csak századok míve lehet -, feladásunk inkább azon viszonyok megszilárdítása, melyek köztünk s a birodalom között századokon át fennálltak; és ha az újabb kor igényei s az alkotmányos szabadság erre egyes institúciókat tesznek szükségessé: még szükségesebb, hogy azon két tényezőnek, melynek feloszthatlan összetartása a birodalomnak hatalmát képezi, egyenként erős és szabad legyen; s mi nem ismerünk a birodalomnak - bár öntudatlanul, de veszélyesebb elleneit azoknál, kik a lajtántúli népek alkotmányos szabadságában önállásunk veszélyét hirdetik, vagy a magyar alkotmányt mint a birodalom többi népei alkotmányos szabadságának akadályát állítják fel. Holott éppen a biztosság, melyet együttlétünk a birodalom minden részének eddig csak külső megtámadások ellen nyújtott, de ezentúl, reméljük, alkotmányos szabadságunknak fog nyújtani, teszi szükségessé s éppen azért biztossá a birodalom fennállását.

„Rendezze tehát magát mindenik egymástól függetlenül saját fejedelmének hozzájárulásával”, törekedjék mindenik, hogy saját körében az alkotmányos szabadságot szilárd alapokra állítva, szellemi s anyagi haladását biztosítsa; támogassuk egymást e közös törekvésben, s legyünk meggyőződve, hogy „amiben a közös cél, a közös érdekek tekintetéből egymással érintkeznünk kell, s mi a valóságos közös viszonyokat, vagy mint mondani szoktuk, a közös ügyeket képezi”, arra a célszerű formák fel fognak találni.

Mert bizonyos előttünk, hogy azon napon, melyen a birodalom két fele egyiránt szabadnak érzi magát, s melyen mindenik az összbirodalom hatalmában saját önállásának biztosítékát látja, az napon, s nem előbb, a birodalom népei testvéri kezet fognak nyújtani egymásnak, s a birodalom jövője biztosítva lesz.

II

Pest, március 24.

A képviselőháznak márc. 19-én elfogadott felirata a mlgos főrendekhez küldetett föl, s amint halljuk, a jövő hó első hetében fog tárgyalatni. Azon kérelmek helyességét, melyeket képviselőink első feliratukban a fejedelem elé terjesztettek, a jog szempontjából senki sem vonta kétségbe. Azok is, kik a felirat egyes pontjait módosítani óhajtották, csak az oportunitást emelték ki, melyért a felelős minisztérium s a megyei rendszer helyreállításának kívánata nekik a jelen pillanatban célszerűnek nem látszott, s ugyanezen tekintetek azok, melyeket a második felirat ellen is több oldalról hallánk.

Engedjék meg olvasóink, hogy ez egyszer eltérve doktrinárius szokásainktól, mellőzve az elveket, mint az oportunitás emberei szóljunk e fontos ügghöz.

A merevség, mellyel a nemzet a törvényhez ragaszkodik, sokak előtt megfoghatatlan, s oly nemzetek, melyek egy fél század alatt tíz forradalmon mentek keresztül, vagy alkotmányaikat a fejedelem oktrojált akaratanak köszönik, nem foghatják meg korlátoltságunkat, mellyel a legnagyobb szabadságot s jólétet visszautasítani készek lennénk, ha az csak a törvényes formák megsértésével érethetnék el. Nem vitatkozunk azokkal, kik ebben csak annak bizonyítványát látják, hogy a kor szellemével lépést tartani nem tudunk; de annyi kétségtelen, hogy ezen - nem bánom - előítélet nálunk létezik, s hogy miután maga az aranybulla, melyben mai szabadságunk talpkövéét tiszteljük - a bevezetés szavai szerint - csak mint azon régi szabadságnak visszaállítására adatott ki, melyet a nemzet Szt. Istvántól nyert, s később az idők viszontagságai alatt elveszített; a meggyőződés, hogy minden jog s törvény mindaddig, míg az a maga útján törvényes formák szerint nem módosított vagy el nem töröltetett, fennáll, oly nemzetnél igen természetes, melynek első szabadságlevele már a restitutio in integrum eszméjéből indul ki. Ezen meggyőződés pedig az egész nemzetnél oly általános, hogy semmi, bármi üdvös legyen, soha törvényesnek s így definitívnek tekinteni nem fog, ha behozatalánál azon jogfolytonosság nem tartatott meg, mely szerint alkotmányunk 1848-ig fejlődött.

Vajon, kérdjük, opportunus-e, hogy most, midőn a törvényhozás a fejedelem által arra szólított fel, hogy a legfontosabb ügyekben, melyek köztünk s a birodalom között fennálló viszonyoknak hosszú időre alapját fogják képezni, határozzon; vajon, mondjuk, célszerű-e, hogy a jogfolytonosságnak elve éppen ezen esetben sértessék meg?

És éppen mivel *nekiünk is nem pillanatnyi megnyugtató, hanem célszerű intézkedések létrehozatala fekszik szívünkön*; mivel hazánk viszonyait a birodalomhoz úgy óhajtván elintézni, hogy közjogi önállásunk s törvényes függetlenségünk s az összbirodalom érdekei egyiránt biztosíttassanak, nem akarhatjuk, hogy az, amit megállapítunk, újra kérdés alá vonassék; mivel oly intézkedések törvényes megalapítására törekszünk, melyek hazánk jólétét s szabadságát, s a birodalom hatalmát állandóan biztosítsák: nem mondhatjuk-e: miszerint azok, kik azt tanácsolják, hogy e fontos pillanatban azon elvtől térjünk el, mely hazánkban minden állandóságnak fő feltétele - oly valamit tanácsoltak, mi opportunus lehet azoknak, kik csak a

pillanatnyi kényelmet keresik, mi opportunus lehet egyes tisztviselők szempontjából; de bizonyosan nem az sem az ország, sem a birodalom tekintetében.

Nekünk legalább úgy látszik, hogy azok kik a bonyodalmakat, melyekbe a törvények s a létező állapotok ellentéte miatt jutottunk, azáltal akarják megszüntetni, hogy a törvény végrehajtását mellőzik, igaz, kettévágják a gordiuszi csomót, de úgy, hogy egyszersmind azon kötelékeket metszik el, melyek a jelent a múlttal összekötik, s a nemzet és fejedelmei, hazánk s az össz-birodalom között a legerősebb kapcsolatokat képezik; és mi ezen eljárást merésznek tarthatjuk, de opportunusnak - legalább a haza s a birodalom érdekében opportunusnak - bizonyosan nem.

De a jogfolytonosság nem elv, hanem tény, s így az, mit a képviselők a nemzet nevében kértek, nem egy elv teoretikus elismerése, hanem, amennyiben az a 17 évi törvénytelenségek után lehetséges, a törvényes állapot s így főképp a megyék és miniszteriális kormányformának helyreállítása, s éppen ezen kívánatoknak teljesítése az, mit némely kormányférfiak inopportunistának tartanak.

Nem tagadjuk azon nehézségeket, melyekkel minden, bármily hiányos kormányrendszernek rögtön megváltoztatása mindig jár. De vajon ebből az következik-e, hogy a jelen, egyiránt hiányosnak s törvénytelennek ismert közigazgatási rendszernél maradjunk?

A fejedelem teljes őszinteségre szólítja fel a nemzetet, s kimondá többször, hogy a fennforgó kérdések megoldását csak kölcsönös bizalomtól várja.

Igen, ezek a feltételek, melyektől függ, hogy nehéz viszonyainkból kibontakozzunk, s éppen mert a törvényes ösvényről letérve, arra rögtön vissza nem léphetünk, azért kettős szükségünk van, hogy azon időszakban, midőn a nemzet legfontosabb érdekei forognak kérdésben, a birodalom teljes legyen, nemcsak a fejedelem s a törvényhozás, hanem a nemzet s kormánya között is, őszinteséggel szólva pedig, vajon létezik-e ily birodalom, sőt lehetséges-e az a jelen körülmények között?

Midőn a trónról kimondatott, hogy a jog-eljárási elmélete helyett a jogfolytonosság elve tüzetett ki s államviszonyaink rendezésénél ezentúl a sanctio pramatica fog kiindulási pontul szolgálni, a nemzet osztatlan hálája követte e nyilatkozatot. És ha mindamellett a nemzetnek egy nagy része még most is aggodalommal tekint a jövőbe, minek tulajdonítható ez?

Tisztán áll előttünk a fejedelem szándéka, s miután a törvényhozás az 1848-i törvények értelmében hivatott egybe, a nemzet törvényes képviselői által, szabadon nyilatkozhatnak; de vajon elfelejthetjük-e, hogy a fejedelem szándokain s törvényhozásunk alakulásán kívül semmi nem törvényes, s hogy, ha a törvényhozás ma feloszlik, ha tanácskozmányaink ma félbeszakasztatnak, a törvényességnek, melynek annyira örültünk, még nyoma is eltűnik a hazában. - S ha e gondolat sokakat aggodalommal tölt el, ha a népnek legszámosabb osztálya, mely a kormánnyal csak a megye s a közigazgatás alsóbb tisztviselői által jön érintkezésbe, arról, hogy a törvényesség helyreállt, nem tud meggyőződni, ha bízni nem mer, midőn az egész közigazgatás legfelsőbb fokaitól a legalsóbbakig a törvénynek meg nem felel; vajon bámulhatjuk-e azt, s nem kell-e inkább megvallanunk, hogy annak oka főképp közigazgatásunk jelen szerkezetében kereshető?

Tudjuk mi is, hogy a megyei szerkezet, mely 1848-ban, mint a törvényhozás akkor hívé, csak rövid időre, mint átmeneti állapot hozatott be, egy célszerű közigazgatás kellékeinek meg nem felel. De vajon nem mondhatjuk-e ugyanezt a megyékben jelenleg alkalmazott szervezetről is, s nem kell-e elismernünk, hogy az adminisztráció, mert kinevezett s így a közbizalom által nem támogatott tisztviselők által kezeltetik, azért sem jobbá, sem erősebbé nem válik.

És éppen mert megyei szerkezetünk, miként azt az 1848-i törvények megállapíták, a közigazgatás kellékeinek tökéletesen meg nem felel, s mivel soha erős kormányra több szükségünk nem vala, mint a jelen nehéz időben, ez teszi szükségessé, hogy megyei szerkezetünk helyreállítása mellett az egész kormánynak az 1848-i törvények értelmében átalakítását kívánjuk; kétségtelen lévén előttünk, hogy alkotmányos országban valóban erős csak felelős és oly kormány lehet, mely alakjában a törvénynek megfelel.

S ugyanezen meggyőződéshez jutunk, ha azon nagy fontosságú kérdéseket tekintjük, melyeknek megoldására törvényhozásunk a fejedelem által felhívatott.

Mert ki nem látja át, hogy azon viszonyoknak, melyek Magyarországot és az őfelségének kormánya alatt álló többi országokat közösen illetik, oly módon megállapítása, mely hazánk alkotmányos önállásának s a birodalom érdekeinek egyiránt megfelel, a kormány jelen szerkezete mellett csaknem legyőzhetetlen nehézséggel jár.

Vannak népek, melyek alkotmányaikat csak a fejedelem bölcsességének s igazságszeretetének köszönik. De hogy valamely nép alkotmányos úton maga tanácskozzék alkotmányának átalakításáról, míg egész kormányrendszere nem alkotmányos; hogy a törvényhozás a legnehezebb feladást teljesítse, mely valaha alkotmányos törvényhozásnak jutott, azon segedelem s támasz nélkül, melyet a törvényhozás kormányában keres: erre, amennyire tudjuk, nincs eset a történelemben, s igen félünk, hogy a jelen kísérlet is csak e feladat ily módon megoldásának véghetlen nehézségét fogja bebizonyítani.

S ezek azon okok, melyekért mi, ha a törvényt mellőzzük is, egy oly kormányzati és közigazgatási szerkezet fenntartását célszerűnek nem tarthatjuk, mely félig az 1848 előtt létezett kormányformákból, félig a különböző provizóriumok által a megyékbe behozott intézkedésekből összealakítva, nemcsak a törvénynek, de egy jól rendezett közigazgatás kellékeinek sem felel meg, s így nem opportunus sem az egyesek, sem a haza érdekében, mely a hosszú rázkódások után, melyeken keresztülment, végre ősi intézvényeinek helyreállítását kívánja; sőt még akkor sem mondható opportunusnak, ha kizárólag azon nagy célt tartjuk szemünk előtt, melyet a fejedelem magának s jelen törvényhozásunknak kitűzött.

A fejedelem tisztán s világosan fejezte ki magas szándékait, melyek abban központosulnak, „hogy miután a birodalom azon országai is, melyek eddig alkotmányos jogokkal nem bírtak vala, ilyekkel ruháztattak fel, azon viszonyok, melyek hazánkat s a birodalom többi részeit közösen érdeklik, s melyeknek célszerű s kölcsönösen kielégítő rendezésétől a birodalmat alkotó külön országok békés és jótékony együttléte, valamint a birodalom biztonsága, tekintélye és hatalma egyképpen feltételezve vannak, úgy rendeztessenek el, hogy azáltal Magyarország alkotmányos önállása és törvényes függetlenségének veszélyeztetése nélkül a birodalom hatalma s minden részeinek alkotmányos szabadsága csorbát ne szenvedjenek”.

A birodalom s hazánk érdekei egyiránt azt kívánják, hogy a fejedelemnek magas szándékai teljesüljenek, és saját alkotmányos önállásunk s törvényes függetlenségünk után - melyeket, mint azt a magas kir. leirat maga mondja, más érdekeknek alárendelnünk nem lehet - bizonyosan semmi nem fontosabb előttünk, mint az, hogy a birodalom, mellyel a sanctio pragmatica által felbonthatatlan kapcsolatban állunk, anyagilag virágzó, alkotmányosan szabad és más államok irányában hatalmas legyen.

De van a birodalomnak s van hazánknak ezenkívül még egy más nagy fontosságú érdeke is.

A jelen időben, midőn a nemzetgazdászati s a politika mezején naponként új fontos tényezők végződnek be, azon állapot, melybe a birodalom belügyeinek szüntelen fluktuációja s pénzügyi helyzete által jutott, s mely miatt természetes súlyát használnia nem lehet, egész jövőnknek érdekeit veszélyezteti. Elismeri mindenki, hogy a várás politikájának ideje lejárt, s

hogy ha a létező bajokon segíteni s hazánkat s a birodalmat az azokat fenyegető veszélyektől megóvni akarjuk, nemcsak az szükséges, hogy közös viszonyaink célszerűen, de hogy azok *mentül előbb* rendeztessenek el; s ezért talán senki nem fogja tagadni, hogy azon utak között, melyek előttünk nyílnak, éppen opportunitàs szempontjából azt kell választanunk, melyen a kitűzött cél előbb érethetik el.

És ha e nagy feladást, mely a fejedelem által népeinek kitűzetett, s amely nem más, mint hogy a birodalmat az alkotmányos szabadság alapjain újra építsék fel, ezen szempontból tekintjük, vajon mi azon mód, melyen ennek megoldása legelőbb sikerülhet.

Bizonyosan kíváncsiaknak tartjuk mi is, *hogy mindaz, mi egymással összefügg s minek egymásra befolyása van, egyszerre s egyúttal intéztessék el*, és tudjuk azt is, hogy minden, mi a birodalom két felének belsőszervezetéhez tartozik, s a mód, mely szerint az egyes részek önállása az egésznek szervezetével összeegyeztetik, a legszorosabb összeköttetésben áll egymással. Úgy van ez minden épületnél, melynek a tető éppoly fontos részét képezi, mint falai, de vajon ebből az következik-e, hogy az egész ház minden részeinek építéséhez egyszerre foghatunk hozzá, hogy az alapokon s a falakon, melyek ezeken nyugszanak, s a tetőn, mely azt fedi, egyszerre kell dolgoznunk?

Igaz, az épületet befejezettnek csak akkor mondhatjuk, ha mindaz elkészült. A tető nem kevésbé szükséges, mint a falak, hogy az lakhatóvá váljék. De vajon tőlünk függ-e ott kezdeni az építést, hol nekünk tetszik?

Deák Ferenc az első feliratról tartott beszédében az összbirodalmat boltívhez hasonlítja, melynek legmagasabb pontját a trón foglalja el, s mely két oszlopon nyugszik. Vajon tőlünk függ-e, hogy azon épületet a boltív-elkészítéssel kezdjük? S habár legfontosabb feladásunknak ismerjük el mi is, hogy e nagy épület minél előbb elkészüljön, ha arra fogjuk is összpontosítani törekvéseinket, hogy az ív, mely a két oszlopot összeköti, minél erősebb legyen, s a trónnak, mely rajta nyugszik, rendíthetlen alapjául szolgáljon: nem kell-e mindamellett, sőt nem kell-e azért mindenekelőtt az oszlopra fordítani figyelmünket, s azon dolgozni, hogy az alapjain ismét erősen álljon, és a nagy terhet, melyet reá építeni akarunk, elviselni képes legyen?

Nagy a feladás, melyet a fejedelem magának kitűzött, s melyhez közreműködésre hívott fel, és meglehet, hogy az a birodalom minden népeinek buzgó közreműködése mellett is csak sok, talán hosszú fáradozásaink után lesz elérhető. De hogy ezen nehéz feladat csak úgy sikerülhet, ha annak megoldását ott kezdjük, hol azt kezdenünk kell, azaz: ha mindenekelőtt azt biztosítjuk, mi az egésznek alapját képezi, s hogy az alkotmányos összbirodalom megalapítása csak akkor lehetséges, ha Magyarországnak s a birodalom másik felének alkotmányos szabadsága biztosított: ez előttünk kétségtelen. És épp azért, midőn alkotmányunk helyreállításán dolgozunk, midőn a jogfolytonosság elvéhez ragaszkodva törekvéseinket arra irányozzuk, hogy alkotmányos létünk szilárd alapokra fektetve, mentül biztosabban álljon: azon meggyőződéssel tesszük ezt, hogy evvel egyszersmind az összbirodalom érdekében dolgozunk, s biztosságának feltételét s hatalmának alapját raktuk le.

Vannak, kik a birodalom nagyságáért lelkesülve, ennek érdekeit minden egyébnek elé állítják. De legyenek meggyőződve, hogy ezen érdekek előttünk sem közönyösek, s hogy ismerve az összeköttetést, melyben a birodalom hatalma és szabadsága hazánk jólétével áll, mi nem kevesebb buzgalommal fogunk dolgozni annak megalapításán. A különbség közöttünk csak abban fekszik, hogy míg ők az egységes birodalom nagyszerű eszméje miatt a dolgok tényleges állásáról megelégednek, mi a dolgok tényleges állását tartva szemünk előtt, a birodalom érdekében, mely két jogilag különvált s tényleg különböző részből áll, törekvé-

seinket arra fordítjuk, hogy e részek közül legalább az, melyre befolyást gyakorolhatunk, alkotmányos alapokon, mint erős egész álljon fel s hogy míg ők ideáljuk magas boltozatját az eszmék magasztos körében tervezik, addig mi, prózai ember létünkre, az építést a reális világ alacsonyabb terén kezdjük meg. S eljárásunk köznapiasabb, kevésbé dicső és magasztos lehet talán, de miután e porvilágon élünk, hol a legkisebb realitás a legdicsőbb eszménél biztosabb alapot nyújt, eljárásunk bizonyosan az egyszer opportunusabb, és később vagy előbb ilyennek fog találatni.

Mert valamint - mi már többször kimondatott - erősen hiszem, hogy ha egyrésről Magyarország alkotmánya helyreállítatott, s másrésről a birodalom másik fele valóban alkotmányos alapokon szerveztetett, fejedelmünk egysége s a birodalom minden népeinek közös szükségei elő fogják idézni azon institúciókat, melyeket a birodalomnak hatalmi állása és jóléte megkíván, úgy meg vagyok győződve, hogy e cél más úton elérni nem fog. Nincs akarat oly erős, nincs lángész oly hatalmas, nincs államtudomány oly mély, mely a birodalmat a szabadság útján erőssé tehetné, ha előbb az alkotmányos szabadság hazánkban s a birodalom másik felében nem biztosított.

OLVASÓINKHOZ!

Pest, június 22.

Egy éve, mióta a *Politikai Hetilap* először megjelent. Célunk, mely által e lap megalapításánál vezérelteténk, egyes politikai kérdéseink részletesebb megvitatásán kívül az vala, hogy a hazas a külföld politikai eseményeiről rövid, de hű és kimerítő tudósításokat nyújtsunk a közönség főképp azon részének, mely elfoglaltatásai miatt a napi sajtót figyelemmel nem követheti, és miután ez osztály 1848-i törvényeink értelmében a haza közügyeire lényeges befolyást gyakorol, hivatva van arra, hogy magának minden politikai kérdésre nézve a szükséges ismereteket megszerezze. - Mennyire feleltünk meg feladatunknak, annak megítélését olvasóinkra bízuk, de hogy célszerűen és következetességgel szerkesztett hetilapok egy erős közvélemény alakításának éppoly fontos tényezői, mint a napisajtó, sőt, hogy azon arányban, melyben a nemzet munkás osztályának befolyása nő, ezzel együtt nevekedni fog a hetilapok befolyása is, ezt Anglia, Amerika, Svájc s egyáltalában mindazon országok példája mutatja, melyekben az egész nép a közügyekre tétleg befolyást gyakorol, s ezért mi, a nehézségek dacára, melyek minden kezdéssel járnak, bizonyosan nem hagytunk volna fel vállalatunkkal, ha a nagy események, melyek által egész politikai helyzetünk megváltozott, nem győznének meg arról, hogy az, amit egyik fő feladatunknak tekinténk, egy időre elérhetetlenné vált.

Rendes viszonyaink között azon tudósítások, melyeket az olvasó hetilapokban talál, elégségesek arra, hogy magát a politikai helyzet iránt tájékozhasssa, sőt miután hetilapok egy egész hétnek eseményeit összefoglalva, az összefüggést, melyben azok egymással állnak, jobban kitüntethetik, ily lapok talán alkalmasabbak arra, hogy az olvasót a dolgok valódi állása iránt felvilágosítsák. De ki tagadhatja, hogy a jelen pillanatban, mikor a harcok kockái gördülnek, ily tudósítások a közönség szükségeinek nem felelhetnek meg? Midőn minden naptól nagy események hírére várjuk, melyek által egész birodalmak helyzete megváltozik, s minden óra véres csaták tudósításait hozhatja, ki fogja várni, hogy az eseményekről csak a hét végén tudósítsassék? Ha részletesebben s talán biztosabban is, de mindenesetre csak akkor, midőn azt, amit olvas, már új események háttérbe szorították, s legfőbb érdekét elveszté?

Ily viszonyok között célszerűbbnek tartottuk lapunk kiadását legalább addig felfüggeszteni, míg a viszonyok, melyek annak hatását a jelen pillanatban lehetetlenné teszik, ismét megváltoznak. - S midőn ezt olvasóinknak jelentjük, nem marad egyéb hátra, mint hogy részvétők- s bizodalomukért köszönetünket fejezzük ki.

Az idő, mely alatt lapunk fennállott, rövidebb, semhogy az a közvélemény alakulására lényeges hatást gyakorolhatott volna, de midőn ezt elismerjük, talán önhittség nélkül elmondhatjuk, hogy törekvéseink egyes kérdések tisztába hozására, egyes elvek szabatosabb felállítására nem voltak befolyás nélkül, s hogy azon fontos ügyek között, melyekről nyilatkozáink, nincsen egy, melyben felállított nézeteinket módosítani kényteleneknek éreznők magunkat.

Csalódtunk többször s fájdalmasan. Az idő nem igazolta a reményeket, melyeket egy év előtt első lapjainkban kifejeztünk, s az események meghazudtolták a bizodalmat, mellyel csaknem a harc kitöréséig a béke fenntartására számolánk. Úgy voltunk meggyőződve, hogy azon minisztériummal, mely a jogeljárás teóriáját felállítja, az akadályok is elmozdítottak, melyek a jog, azaz alkotmányunk tétleges helyreállításának útjában álltak; s megvalljuk tévedésünket, hogy a háborút, melynek küszöbén állunk, s mely fél Európa népeinek jólétét veszélyezteti, nem tartottuk lehetőnek.

De ha csalódtunk reményeinkben, midőn az alkotmányos elveknek tetteles alkalmazását közeinek véltük, nem csalódtunk azon érületben, mellyel a nemzet ezen elvekhez ragaszkodik, s maga a háború, melynek első küzdelmeit várjuk, meghazudtolta békés kilátásainkat, de egyszersmind igazolta azon nézeteket, melyek egész politikánknek egyik kiindulási pontját képezik.

Minden alkalommal kimondtuk azon meggyőződésünket, hogy a hazánk s a birodalom között fennforgó kérdések békés megoldása, mely minden egyéb viszonyaink kielégítő rendezésének föltétele, csak a dualizmus alapján, Magyarország önállásának teljes elismerésével lehetséges. Ezen meggyőződésünk alapját egyrészt a hűség képezé, mellyel nemzetünk törvényeihez ragaszkodik, de másrészt azon viszony is, mely a birodalom másik felét Németországhoz köti, s mely birodalomnak a februári alkotmány által célba vett, s egy közös parlament felállításától várható unifikációját a birodalom nem magyar részének szempontjából éppoly lehetetlenné teszi, aminőnek mi azt hazánk alkotmányos önállásának szempontjából mindig tekintettük.

Nézetünk szerint az állás, melyben Ausztria a Német Szövetséghez áll, s az, mely hazánk s a birodalomnak a szövetséghez tartozó részei között létezhetik, a legszorosabb viszonyban áll egymáshoz, és nem függ senkinek hatalmától, hogy azon viszonyt, mely a sanctio pragmatica értelmében hazánk s a birodalom többi részei között létezik, szorosabbra fűzze, s az osztrák birodalmat egységes állammá alakítsa át anélkül, hogy egyszersmind azon kötelekeket ne bontsa fel, melyek az ausztriai birodalmat a Német Szövetséghez kötik s e birodalom hatalmának egyik alapföltételét képezik.

És mert ez utóbbit nem tartottuk lehetőnek, mert meg voltunk győződve, hogy valamint Európa nem engedheti azt, hogy őfelsége a magyar koronához tartozó országaival is a szövetségbe lépjen, úgy Ausztria nem fogja tűrni soha, hogy e szövetséghez tartozó tartományai abból kizárassanak, s Németország területének egyik legszebb részétől és védhető határaitól megfosztassék, úgy végre nem kételkedünk, hogy azon nagy mozgalom, mely Németországban egy fél század óta folytonosan nő, s a nemzeti egységre törekszik, ha célját nem érheti is el, legalább e nagy ország egyes tartományainak szorosabb szövetkezéséhez fog vezetni, melyből a magyar korona országainak a birodalom német részeitől éles eikülönözése önkénynt következik.

Ezek voltak okaink, melyek szerint a birodalomnak a dualizmus alapján való átalakításában nemcsak törvényeink, hanem a birodalom érdekeinek s jogviszonyainak szükségességét láttuk.

Volt idő, midőn e nézeteket tisztán teoretikus elmefuttatásoknak tekintették. Hisz azon egység, melyeket a „Bundestag” eszközölt, kétségen kívül nem akadályoztatá a birodalom fejlődéseit, hogy a szövetséghez számolt tartományai s más országok között bármily viszonyokat állítsanak fel, s hogyha elismertetett is, hogy a német nemzet szorosabb egyesítése, hogy egy német parlament, melyben Ausztria részt vesz, a birodalom dualisztikus alakítását szükségképp maga után vonná, ezen eshetőség csak a távol jövőtől látszott várhatónak, s nem akadályoztatá Ausztria államférfiak abban, mit pillanatnyilag a birodalom érdekében legcélszerűbbnek tartanak.

Ez volt még hónapok előtt a legtöbb bécsi lapnak nézete, félig gúnyolva emelvén ki azon következetességet, mellyel a közöttünk folyó vitában a kérdésnek ezen oldalát emeltük ki. De, vajon most, midőn az ágyúk a birodalom éjszaki határán megdörögnek, midőn Poroszország a szövetségből kilépését ünnepélyesen kinyilatkoztatá, s egész Németország fegyverben áll, hogy Poroszország törekvéseinek ellentálljon, azon Poroszországnak, mely nem akar egyebet,

mint hogy Ausztriát Németországból kizárván, magát Németország urává tegye: vajon van-e valaki, ki azt állítaná, hogy a német kérdés csak elméleti fontossággal bír, s hogy az egész most támadt harcnak következése (főltéve, hogy Ausztria abban végképp le nem győzetik) - hogy a háborúnak eredménye nem lehet más, mint hogy a szövetség, mely Németország különböző részeit összetartja, megszilárdulván, a viszony, melyben Ausztria Németországhoz áll, szorosabbá válik.

És ez az, miért a harc, melyben Ausztria mint a Német Szövetségnek tagja áll, s mely német területen látszólag tisztán német érdeken foly, reánk nézve oly nagy fontossággal bír.

Soha az osztrák birodalom nyíltan megtámadva nagyobb s igazságosabb ügyben még nem nyúlt fegyveréhez, mint melynek védelmére hadai a porossal szemben állnak, s ez és annak tudata, hogy e hadak nagy része honfitársainkból áll, emeli a reményt, mellyel a nagy küzdelem kimenetelét várjuk. De bármi hosszú legyen e harc, melyben két nagyhatalom minden erejével szemben áll, s bármennyi küzdelem szükséges, mielőtt annak végét várhatjuk, egy bizonyos előttünk, hogy ha azon államférfiak, kik annyi népnek fegyvert kényszerítettek kezébe, mást akartak volna is, a végeredmény mindenesetre az lesz, hogy Németország minden részeinek szövetsége szorosabbá válik, s a német egységnek eszméje, legalább részben, létesítetik. Ez pedig azon esetben, ha Ausztria győz, s a helyet, melyet Németország elfoglalt, megtarthatja, szükségképp a birodalomnak azon alapon való szervezését fogja maga után vonni, melyet a *sanctio pragmatica* s minden államjogi szerződésünk értelmében az egyedül jogosnak s a birodalom és hazánk érdekében a legkívánatosabbnak tartottunk mindig; s Ausztria győzelme, éppen mert a német egységhez közelebb vezet, a birodalom körében szükségképp a dualizmust fogja vonni maga után.

TÖRVÉNYCIKK A NEMZETISÉGEK EGYENJOGÚSÁGÁRÓL

I. FEJEZET

Nemzetiségi jogok a községi és egyházi közigazgatás terén

1. §. A honnak minden polgára saját községe hatóságához intézett beadványaiban anyanyelvét, a más községek hatóságához intézettekben csak az ott divatozó nyelvet vagy nyelvek egyikét használhatja.

2. §. A községi gyűlésekben a tagok anyanyelvükön szólhatnak.

3. §. A községi gyűlések jegyzőkönyvének és a községi kormányzat belső ügykezelésének nyelvét a községi gyűlés határozza el általános szavazattöbbséggel.

Ha az első szavazáskor egy nyelv sem nyerne általános szavazattöbbséget, a gyűlés tagjai az első szavazás alkalmával legtöbb szavazatot nyert két nyelv fölött újból szavaznak.

Úgy kívánván a kisebbség, annak nyelvén is vezetendő a jegyzőkönyv, ha ezen nyelvre az összes szavazatoknak legalább 1/5 része esett a szavazás alkalmával.

Az ez érdemben hozott határozat csak minden három év után, s akkor is a kérdés előzetes kijelölése mellett összehívandó határozatképes gyűlésen, a megjelent tagok 2/3-ának kíváratára kerülhet újabb tárgyalás alá.

Ha tárgyalás alá vétetik a határozat, a kérdés érdeme általános szavazattöbbséggel döntetik el.

4. §. A községi elöljárók a község egyes lakosaival való szóbeli érintkezésekben annak nyelvét kötelesek használni, akivel érintkeznek.

5. §. Az egyházközségek - azonban saját egyházi felsőbbbségeik törvényes jogainak sérelme nélkül - anyakönyveik vezetése, saját iskoláik oktatási nyelve s általában az egyházközségi ügykezelés iránt szabadon intézkedhetnek.

6. §. Mindenik felsőbb és legfelsőbb egyházi hatóság tetszése szerint határozhatja meg jegyzőkönyvi és ügykezelési nyelvét. Ha ez nem a magyar lenne, a jegyzőkönyv az állam felügyeletének szempontjából azon is viendő.

Az egymással érintkezés nyelvét ugyanazon egyház körén belül annak legfőbb hatósága határozza meg.

A különböző egyházak között való érintkezésnek nyelve a magyar.

7. §. Mindenik egyház föl van jogosítva igénybe venni, a vallás és közoktatási törvényben meghatározandó módozatok mellett, az állam segélyét a kebelében már alakult vagy alakuló, bármely nemzetiségű oly egyházközségek részére, melyek saját egyházi és nevelési terheik elviselésére képtelenek.

II. FEJEZET

Nemzetiségi jogok a törvényhatósági közigazgatás terén

8. §. Bármely honpolgár, község, gyülekezet, felsőbb egyházi hatóság, társulat és intézet saját törvényhatóságához intézett beadványaiban anya-, illetőleg ügykezelési nyelvét, más törvényhatósághoz intézett beadványaiban pedig csak azon nyelvet vagy nyelvek egyikét használhatja, amelyen vagy amelyeken ott a jegyzőkönyv vezetetik.

9. §. A törvényhatóságok gyűléseiben azok, kik bírnak szólásjoggal, anyanyelvükön szólhatnak.

10. §. Azt, hogy a jegyzőkönyv mily nyelven vezetessék, valamint azt is, hogy melyik legyen a törvényhatóság és a tisztviselők belső ügykezelési nyelve, a tárgy előzetes kijelölése mellett e célra egybehívott közgyűlés határozza el általános szavazattöbbséggel.

A jegyzőkönyv a megállapított nyelven kívül más, ti. mindazon nyelven is vezetendő, amelyen a közgyűlés tagjainak kisebbségben maradt egyik vagy másik, de legalább 1/5-nyi része netalán vezetetni kívánja.

11. §. A nyelv kérdésében hozott határozat mindig csak a törvényhatósági tisztválasztást közvetlenül megelőző s a kérdés előzetes kijelölése mellett összehívandó, határozatképes közgyűlésen, s akkor is csak a megjelent tagok 2/3-ának kívánatára kerülhet újra tárgyalás alá.

Ha tárgyalás alá vétetett a határozat, a kérdés érdeme általános szavazattöbbséggel döntetik el.

12. §. Ha valamely törvényhatóság jegyzőkönyvi és ügykezelési nyelvül nem a magyar fogadtatik el, az államhatósági felügyelet tekintetéből a jegyzőkönyv az állam hivatalos nyelvén is vezetendő, az ügykezelésnél pedig közvetítő gyanánt ugyanaz is alkalmazható, tetszés szerint.

13. §. A törvényhatósági tisztviselők a hivataloskodásuk körébe eső községekkel, gyülekezetekkel magántársulatokkal, intézetekkel és a magánosokkal való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni.

14. §. Egymás között a törvényhatóságok magyar nyelven érintkeznek; de azon törvényhatóságok, amelyeknek közgyűlésileg megállapított ügykezelési nyelve nem a magyar, de ugyanaz, egymással amaz ügykezelési nyelven is érintkezhetnek.

III. FEJEZET

Nemzetiségi jogok az állami közigazgatás terén

15. §. Minden honpolgárnak jogában áll az államkormányhoz intézett beadványaiban anyanyelvét használni.

16. §. A művészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedelem előmozdítására egyesek, társulatok s testületek által létesített tan- és egyéb intézetek, úgyszintén magok a társulatok és testületek, valamint a főbb és legfőbb egyházi hatóságok is, az államkormányval való érintkezéseikben ügykezelési nyelvöket használhatják, fölterjesztéseiket azonban magyar szövegben is mellékelni kötelesek.

Az államkormány a fölterjesztés nyelvein válaszol, hasábosan, de sürgős esetekben csupán magyar nyelven is válaszolhat.

Kétség esetén a magyar szöveg a határozó.

17. §. A törvényhatóságok az államkormányval magyar nyelven érintkeznek.

18. §. Az államkormányzat ügykezelési nyelve a magyar. A minisztérium azonban köteles ügyelni arra, hogy valamint minden országos méltóságokra és államhivatalokra, úgy különösen a főispánságokra a többi nemzetiségek kebeléből is elégséges számmal alkalmaztassanak oly egyének, kik a nem magyar ajkú törvényhatóságok, intézetek, egyesületek és magánosok ügyeinek kellő elintézésére szükséges ismeretekkel is bírnak.

19. §. Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása a közoktatási miniszter teendőihez tartozik; de a közoktatás sikere a közművelődés és közjólét szempontjából e téren az államnak is legfőbb célja lévén, köteles a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egész addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.

20. §. Azon területeken létező állami közép- és felsőtanodákban, amelyekben egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- és irodalmi tanszékek állítandók.

21. §. Az országos egyetemben előadási nyelv a magyar, de az országban lakó minden nemzetiség részére nyelv- és irodalmi tanszékek állítandók.

22. §. Ha az egyesülési úton (23. §.) már létesült intézetek bármelyike az alap elégtelensége miatt a célnak önerejéből kellően megfelelni képes nem lenne és segélyezésért az államkormányhoz járulna: az illető miniszterek kötelessége lesz, a megszerzett hiteles adatok nyomán, az országgyűlésnek előterjesztést tenni. A törvényhozás fogja esetről-esetre elhatározni a segély mennyiségét és módozatát, ha annak szükségéről meggyőződött.

IV. FEJEZET

Nemzetiségi jogok a társulás terén

23. §. Bármely nemzetiségű minden egyes honpolgárnak éppenúgy, mint a törvényhatóságoknak, községeknek, egyházaknak és egyházközségeknek jogában áll saját erejével vagy társulás útján, alsó-, közép- és felső-iskolákat, valamint a művészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedés előmozdítására szükséges egyéb intézeteket fölállítani, evégből az egyes honpolgárok az államkormány felügyelete alatt társulatokba vagy egyletekbe összeállhatnak, s összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyűjthetnek, azt, ugyancsak az államkormány felügyelete alatt, nemzetiségi jogos igényeiknek is megfelelően kezelhetik.

Az ily módon létrejött tan-, művelődési és egyéb intézetek - az iskolák azonban csak a tanterv általában való összhangzásának feltétele alatt - az állam hasontermészetű s hasonfokú intézeteivel egyenjogúak.

A társulatok s az általuk létesített intézetek egymás közt saját nyelvükön is érintkezhetnek.

V. FEJEZET

Nemzetiségi jogok a törvénykezés terén

24. §. Bármely nemzetiségű honpolgár, azon esetekben, amelyekben ügyvéd közbejötté nélkül akár felperesi, akár alperesi, akár folyamodó minőségben veszi és veheti igénybe a törvény oltalmát, illetőleg a bíró segélyét:

saját községében és járási kerületében anyanyelvét, más községekben az illető község nyelvét vagy nyelvei egyikét,

saját törvényhatóságában anya- vagy a törvényhatósági jegyzőkönyv nyelvét vagy nyelvei egyikét használhatja, más törvényhatóságokban csakis azoknak jegyzőkönyvi nyelvét vagy nyelvei egyikét.

25. §. A bíró a 24. §. eseteiben, éspedig:

a pörön kívüli eljárásoknál az előterjesztés vagy beadvány, illetőleg az érdekeltek nyelvén is végez és intézkedik;

pörökben pedig a tárgyalást a pörben álló felek nyelvén, a tanúhallgatást, szemlét és egyéb bírósági cselekményeket a kihallgatott vagy alkalmazott személyek nyelvén, magát a jegyzőkönyvet végre a törvényhatósági jegyzőkönyv nyelvén, s ha ilyen több volna, közülük azon vezeti, amelyben a perben álló felek kölcsönösen megegyeznek, s ha meg nem egyeznének, azoknak bármelyikén tetszése szerint vezeti.

Az idézési végzés, a megidézendő fél érdekében, ha rögtön kitudható, annak anyanyelvén, máskülönben az állam hivatalos nyelvén mint közvetítő nyelvén fogalmazandó; de minden végzést, határozatot vagy ítéletet, sőt rendkívüli esetekben a fontosabb okmányokat is, a felek és érdekeltek kívánatára azok nyelvén is kihirdeti vagy közli.

26. §. Ha a fél magát ügyvéd által képviselteti vagy képviseltetni köteles, a felperesi ügyvéd az illető törvényhatóság nyelvét vagy nyelvei egyikét választhatja, az alperesi ügyvéd vagy ügyvédek pedig, ha felperesi ügyvéd által választott nyelven ügynködni nem akarnak, a magyar nyelvet tartoznak használni.

27. §. Az idézési végzés a beadvány nyelvén, de a megidézendő fél érdekében, ha rögtön kitudható, annak anyanyelvén is, máskülönben az állam hivatalos nyelvén mint közvetítő nyelven fogalmazandó.

A végzés, határozat, ítélet a pör nyelvén és a föllebbezés tekintetéből az állam hivatalos nyelvén is hozandó, közlendő és kihirdetendő.

28. §. Váltóbíróságok illetősége alá tartozó ügyekben a pörlekedési nyelv a közhitel érdekében a magyar.

29. §. A választástól függő világi bíróságok belső ügykezelési nyelve a magyar, az egyházi bíróságok maguk határozzák meg ügykezelési nyelvüket.

30. §. A telekkönyvi hivatalok nyelve a magyar; de a végzések a felek kívánatára a törvényhatósági ügykezelés nyelvén, s ha ilyen több volna, közülök azon a nyelven kiadandók, amelyen a fél kiadni kívánja, ugyanazon a nyelven lévén hiteles fordításban kiadandók a kivonatok.

31. §. Az államkormány kinevezésétől függő bíróságok hivatalos nyelve kizárólag a magyar; de az igazságügyminisztérium köteles ügyelni arra, hogy a fő- és legfőbb bíróságoknál szakértő bírák mindenik nemzetiség kebeléből elégséges számban alkalmaztassanak.

VI. FEJEZET
Nemzetiségi jogok a törvényhozás terén

32. §. Az országgyűlésnek tanácskozási és ügykezelési nyelve a magyar
33. §. A törvények az országban honos minden nemzetiség nyelvén kihirdetendők.

VII. FEJEZET
A nemzetiségek egyenjogúságának biztosítása

34. §. A fönnebbi határozatokkal ellenkező minden korábbi törvény eltöröltetik.
35. §. Az ország területén létező minden nemzetiségnek a fönnebbi §-okban megállapított egyenjogúsága az ország sarkalatos törvényének nyilváníttatik.

TÖRVÉNYJAVASLAT A NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁGRÓL

(A központi bizottság szövegezése szerint)

Azon egyenjogúság, melyet Magyarország bármely nemzetiségű polgárai, politikai és polgári jogok tekintetében, különbség nélkül élveznek, egyedül az országban divatozó nyelvek hivatalos használatára nézve és csak annyiban esik külön szabályok alá, amennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége és célszerűsége, úgyszintén az igazság gyors és pontos kiszolgáltatásának igényei szükségessé teszik. Ugyanazért:

1. §.

Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be.

Más községekhez, törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető község és törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét, vagy nyelvei egyikét használhatja.

A törvénykezés terén a nyelv használatát a 14-21. §-ok szabályozzák.

2. §.

Községi, egyházi és törvényhatósági gyűlésekben a szólás jogával bírók szabadon használhatják anyanyelvöket.

3. §.

Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű, minden egyes honpolgárnak éppúgy, mint községeknek, egyházaknak és egyházközségeknek, úgy ezentúl is jogában áll saját erejével vagy társulás útján alsó, közép és felső tanodákat felállítani. Evégből s a nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézetek felállítása végett is, az egyes honpolgárok az államkormány felügyelete alatt társulatokba vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván szabályokat alkothatnak, az államkormány által helybenhagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyűjthetnek, és azt, ugyancsak az államkormány felügyelete alatt, nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik.

Az ilyen módon létrejött művelődési és más intézetek - az iskolák azonban csak a közoktatási szabályozó törvény rendeletei feltételeinek megtartása alatt - az állam hasonló fokú intézeteivel egyenjogúak.

A magánintézetek és egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg.

A társulatokra s általuk létesített intézetekre nézve a nyelv használatát illetőleg az 1. §. határozatai lesznek szabályozók.

4. §.

Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak fenntartásával, anyakönyveik vezetésében s egyházügyeik intézésében, nemkülönben iskoláikban - az országos iskolai törvény korlátai között - az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.

5. §.

A felsőbb egyházi testületek és hatóságok önmagok állapítják meg a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét. Olyan esetekben, melyekben az egyházi hatóságok mint hatóságok az állami felügyelet tekintetéből az ország kormányához felterjesztik jegyzőkönyveiket, a jegyzőkönyvek mellett, ha azok nem az állam hivatalos nyelvén vannak szerkesztve, a magyar fordítás is felküldendő.

Ha különböző egyházak és egyházi felsőbb hatóságok érintkeznek egymással, vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy azon egyház nyelvét használják, amellyel érintkeznek.

6. §.

Egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok az államkormányhoz intézett beadványaikban ügyviteli vagy jegyzőkönyvi nyelvöket, s hasábosan az állam hivatalos nyelvét, vagy ha több a jegyzőkönyvi nyelv, azok bármelyikét, az egyházi községek pedig mindezen hivatalos érintkezéseikben az államkormány és saját törvényhatóságaik irányában az állam hivatalos nyelvét, vagy saját ügykezelési nyelvüket, más törvényhatóságok irányában pedig az illető törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatják.

7. §.

A községi gyűlések maguk választják jegyzőkönyvök és ügyvitelök nyelvét. A jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, amelyen annak vitelét a szavazatképes tagoknak egyötöde szükségesnek látja.

8. §.

A községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezéseikben ezek nyelvét használják.

9. §.

A község saját törvényhatóságához, annak községeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam vagy saját ügykezelési nyelvét, más törvényhatóságokhoz s azok községeihez intézett beadványaiban az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatja.

10. §.

A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek; de vitethetnek emellett mindazon nyelven is, amelyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak legalább egyötöde jegyzőkönyvi nyelvül óhajt.

A különböző szövegekben mutatkozó eltérések eseteiben a magyar szöveg a szabályozó.

11. §.

A belső ügyvitel terén a törvényhatósági tisztviselők az állam hivatalos nyelvét használják; de amennyiben ez egyik vagy másik törvényhatóságra vagy tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna, használhatják kivételesen a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét; valahányszor azonban az állami felügyelet és a közigazgatás tekintetei megkívánják, jelentéseik és az ügyiratok egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is felterjesztendők.

12. §.

A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyűlekezetekkel, felsőbb egyházi hatóságokkal, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják.

13. §.

A törvényhatóságok egymás közt és az államkormányhoz intézett irataikban az állam hivatalos nyelvét használják; de használhatják amellet hasábosan azon nyelvek bármelyikét is, melyet jegyzőkönyveikben használnak.

14. §.

Az ország minden lakosa, azon esetekben, amelyekben ügyvéd közbejötté nélkül, akár felperesi, akár alperesi, akár folyamodó minőségben, személyesen vagy megbízott által veszi és veheti igénybe a törvény őtalmát és a bíró segélyét:

- a) saját községi bírósága előtt anyanyelvét;
- b) más községi bíróság előtt az illető község ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét;
- c) saját járási bírósága előtt saját községének ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét;
- d) más bíróságok előtt, akár legyenek azok saját törvényhatóságának, akár pedig más törvényhatóságnak bíróságai, azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatja, amelyhez az illető bíróság tartozik.

15. §.

A bíró a 14. §. eseteiben a panaszt vagy kérelmet a panasz vagy kérelem nyelvén intézi el; a kihallgatást, tanúhallgatást, szemlét vagy más bírói cselekményeket, úgy a peres, mint a peren kívüli, valamint a bűnvádi eljárásoknál a pörben álló felek, illetőleg a kihallgatott személyek nyelvén eszközli; e perek tárgyalási jegyzőkönyveit azonban azon nyelven vezeti, melyet a perlekedő felek a törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei közül kölcsönös megegyezéssel választanak. Ha e tekintetben a megegyezés létre nem jönne, a bíró a tárgyalási jegyzőkönyvet a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikén vezetheti; tartozik azonban annak tartalmát a feleknek, szükség esetén tolmács segélyével is, megmagyarázni.

Szintúgy tartozik a bíró a felek előtt megmagyarázni s illetőleg tolmácsoltatni a per fontosabb okmányait is, ha ezek olyan nyelven volnának szerkesztve, melyet a perben álló felek egyike vagy másika nem ért.

Az idézési végzés a megidézendő fél érdekében, ha rögtön kitudható, annak anyanyelvén, különben pedig azon községnek, amelyben a megidézendő fél lakik, jegyzőkönyvi nyelvén, vagy pedig az állam hivatalos nyelvén fogalmazandó.

A bírói határozat a tárgyalási jegyzőkönyv nyelvén hozandó; de köteles azt a bíró minden egyes félnek azon nyelven is kihirdetni, illetőleg kiadni, amelyen kívánja, amennyiben azon nyelv a törvényhatóságnak, amelyhez a bíró tartozik, jegyzőkönyvi nyelveinek egyikét képezi.

16. §.

Mindazon perekben, amelyekben a feleket a törvény arra kötelezi, hogy ügyvédi képviselettel éljenek, a tárgyalás, a periratok és a bírói határozatok nyelve az állam hivatalos nyelve.

Az idézési végzés azonban az idézendő fél anyanyelvén is fogalmazható, és a szemléről és tanúhallgatásról fölvett jegyzőkönyvek a kihallgatott személyek nyelvén szerkesztetnek.

Azon ügyvédekre nézve, kik az állam hivatalos nyelvén e törvény kihirdetéséig nem pörlekedtek, és azon bíróságokra nézve, melyek jelenleg az állam hivatalos nyelvét nem használják, az első bíróságok rendezéséig a fennálló gyakorlat tartatik fenn.

17. §.

Föllebbezés esetében köteles a bíró a pert és a kereset s védelem alapjául szolgáló csatolmányokat, amennyiben nem az állam hivatalos nyelvén volnának fogalmazva, s a felek által hitelesen le nem fordítottak, haladéok nélkül magyarra hivatalból lefordíttatni s az eredetiekkel a fordításokat is felterjeszteni.

E célból az illető törvényhatóságok székhelyein, a szükséghez képest, az állam költségén, fordítók rendszeresíttetnek.

Az állam hivatalos nyelvén szerkesztendő felsőbb bírósági határozatok közlésénél a per első bírója, amennyiben a felek kívánnák, a 15. §. értelmében jár el.

18. §.

A váltóbíróságok illetősége alá tartozó ügyekben a perlekedési nyelv, a közhitel érdekében is, az állam hivatalos nyelve.

19. §.

Az egyházi bíróságok magok határozzák meg ügykezelési nyelvüket.

20. §.

A telekkönyvi hatóságoknál és hivataloknál, a közhitel érdekében is, az állam hivatalos nyelve használandó; de a végzések és kivonatok - ez utóbbiak hiteles fordításában - a felek kívánatára a törvényhatóság jegyzőkönyveinek bármelyikén is kiadandók.

21. §.

Az államkormány által kinevezett bíróságok hivatalos nyelve kizárólag az állam nyelve.

22. §.

Ha magánosok, egyházak, magántársulatok, magán-tanintézetek és törvényhatósági joggal nem bíró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál nem az állam hivatalos nyelvét használnák, az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközölt fordítás is melléklendő.

23. §.

Az állam s illetőleg a kormány által már állított vagy szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, amennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási miniszter teendőihez tartozik; de a közoktatás sükere a közművelődés és közjólet szempontjából, az államnak is legfőbb célja lévén, köteles az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai, az általuk lakott vidék közelében, anyanyelvükön is képezhessék magokat egész addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.

24. §

Azon területeken létező vagy felállítandó állami közép- és felsőtanodákban, amelyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- és irodalmi tanszék állítandók.

25. §.

Az országos egyetemben az előadási nyelv a magyar, azonban az országban divatozó nyelvek s azok irodalmi számára, amennyiben még nem állítottak, tanszékek állítandók.

26. §.

A hivatalok betöltésénél a jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul, valakinek nemzetisége, valamint eddig sem tekintetett, úgy ezután sem tekintethetik az országban létező bármely hivatalra vagy méltóságra való emelkedés akadályául.

S az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos bírói és közigazgatási hivatalokra, különösen a főispánságokra, a különböző nemzetiségekből, a szükséges nyelveken tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak.

27. §.

A korábbi törvényeknek a fennebbi határozatokkal ellenkező rendeletei ezennel eltöröltetnek.